

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НАН УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ДЯЧУК ВІРА РОМАНІВНА

УДК 811.161.2.81'28

ДИСЕРТАЦІЯ
МОДЕЛЮВАННЯ Й ТИПОЛОГІЯ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ НОСІЇВ
СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ДІАЛЕКТІВ

035 «Філологія»

03 Гуманітарні науки

Подано на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів супроводжує покликання на відповідне джерело.

_____ В.Р. Дячук

Науковий керівник – **Гриценко Павло Юхимович**, доктор філологічних наук,
професор

Київ – 2023

Анотація

Дячук В. Р. Моделювання й типологія мовної картини світу носіїв сучасних українських діалектів. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 «Філологія». – Інститут української мови НАН України, Київ, 2023.

Дисертація присвячена дослідженню регіональних моделей світобачення носіїв діалектів. Актуальність роботи зумовлена необхідністю пізнання мовної картини світу, виявлення вербальних засобів, що зберігають колективний культурний код – релігійний, міфологічний та фольклорний. Діалектна картина світу – один із різновидів вербальної картини світу, який, відображаючи особливості локального світобачення, репрезентує закарбовані в мові особливості сприйняття духовного та матеріального світів говірконосіями. Мета праці – створення моделей діалектних картин світу в середньонаддніпрянському та гуцульському ареалах задля вивчення їх як окремих об'єктів та з'ясування їхніх спільних і відмінних рис. Предмет дослідження – когнітивні одиниці, об'єднані навколо базових понять *мати*, *батько*, *батьки*, *Мати Божа*, вербальна реалізація концептуальних характеристик названих когнітивних одиниць у середньонаддніпрянських та гуцульських говірках. Зосередження уваги на універсальних концептах *мати*, *батько*, *батьки* мотивоване системоутворювальною функцією, яку виконують денотати вказаних ментальних одиниць в організації ментального простору соціуму: безвідносно до регіону, родина є ключовим соціальним інститутом, а присутність матері та батька як визначальних членів родини є універсальною для різних культур.

Вибір діалектних систем середньонаддніпрянського й гуцульського мовно-культурних ареалів як об'єкта спостереження вмотивований їхньою територіальною віддаленістю між собою, належністю до різних локальних типів культури з різним ступенем її збереження / редукації, що може оприятити відмінності в реалізації локальних моделей.

Дослідження об'єднує три етапи: аналіз мотивації ключових слів концептів; моделювання польової структури концептів; виявлення концептуального потенціалу

ключових слів когнітивних одиниць. Зібраний у діалектах матеріал проаналізовано й представлено в послідовності: аналіз концепту *мати*, підконцепту *Мати Божя* й дериватів із коренями *-мат-*, *мам-*, *-нен-*; опис концепту *батько* й вторинних лексичних одиниць із коренями *-бат-*, *-там-*, *-пан-*, *-от-* (*-нен'-*, *-д'ед'-*); визначення когнітивних ознак концепту *батьки* й способів їхньої мовної експлікації в картині світу носіїв середньонаддніпрянських та гуцульських говірок. Обраний алгоритм дослідження уможливив повну репрезентацію фрагментів говіркової картини світу, виявлення спільних та відмінних рис діалектних картин світу у віддалених між собою мовно-культурних обширах.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому вперше проаналізовано концепти *мати*, *батько*, *батьки* як фрагменти мовної картини світу носіїв середньонаддніпрянських та гуцульських діалектів; проаналізовано вербальні засоби реалізації картини світу в територіально віддалених діалектних субконтинуумах; виявлено спільне й відмінне в цих діалектних просторах.

Емпірична база дослідження – діалектні матеріали, що репрезентують середньонаддніпрянські та гуцульські говірки, зокрема: тексти, записані авторкою впродовж 2020–2023 рр. за спеціально укладеним програмою-питальником; опубліковані діалектні тексти та словники, лінгвістичні атласи інших авторів, укладені в ХХ – першій чверті ХХІ ст., фольклорні та етнографічні джерела, упорядковані в ХІХ–ХХІ ст.

Для розв'язання поставлених завдань використано такі методи: загальнонаукові (аналізу та синтезу, описовий метод, порівняння, елементи кількісного аналізу, моделювання) та власне лінгвістичні методи (метод концептуального аналізу, що передбачає моделювання й опис концептів; текстологічний (контекстуальний аналіз), що дозволив з'ясувати семантику аналізованих лексичних одиниць; метод компонентного аналізу для виявлення складників семантичної структури слів).

У дослідженні представлено основні аспекти вивчення мовної, зокрема діалектної картини світу, концепту як її складника, репрезентовано модель аналізу, охарактеризовано важливість застосування методу моделювання під час дослідження об'єктів мікро- та макрорівнів (діалектної картини світу та концептів).

Встановлено, що втілення концептів *мати*, *батько*, *батьки*, *Мати Божа* в мовленні носіїв середньонаддніпрянських та гуцульських говірок віддзеркалює особливості соціокультурного контексту обраних територіально віддалених ареалів. Унікальність мовного (діалектного) відображення світу детермінована особливостями просторово-часового континууму, а саме: матеріальною культурою субетносів (носіїв середньонаддніпрянських та гуцульських говірок), що відображає систему локальних цінностей, традицій та вірувань, і природними умовами ареалу мешкання членів обраних етногруп, у яких відбувалося їхнє становлення, формувалася психологія. У зв'язку з цим виявлено, що в мовній картині світу гуцулів сакральний складник переважає над профанним (функціонування агіонімів *Матінка Божа*, *Мати Божа* для називання землі), збережено тісний зв'язок зі світом природи (концепт *мати* символізує не лише землю, як у носіїв середньонаддніпрянських говірок, але й матір-природу, воду, зіставлення батька з небом, батьків як цілості із хлібом).

Визначено, що локальні особливості вербальної картини світу носіїв середньонаддніпрянських говірок у системі концептів *мати*, *батько*, *батьки* збігаються з універсальними рисами, які відображають загальноукраїнські культурні цінності.

Звернено увагу на те, що вищий ступінь збереження елементів архаїчного в мовній картині світу гуцулів, порівняно із мешканцями середньонаддніпрянського ареалу, зумовлений відносною ізольованістю регіону, тривалішою відсутністю індустріалізації, збереженими гуцулами багатьох традицій та обрядодій.

На основі аналізу концептуальних оцінок та способів вербалізації когнітивних ознак концептів встановлено, що попри територіальну віддаленість досліджуваних мовно-культурних ареалів мовні картини світу представників середньонаддніпрянських та гуцульських говірок у межах тріади «*мати-батько-батьки*» у когнітивному та вербальному аспектах мають більше спільних рис, ніж відмінних. Спільні номінативні, семантичні й оцінні ознаки зіставлюваних мовно-культурних просторів свідчать про спільну основу та давність формування картин світу їхніх маніфестантів, відмінні ознаки вказують на належність мовних ареалів до різних архетипів локальної культури.

Практична цінність дисертації полягає у тому, що в ній актуалізовано проблему глибинного пізнання семантики діалектної мови, структурування людського мислення та визначення типів мовомислення. Водночас дослідження спонукає до дальшої верифікації висновків через розширення емпіричної бази, зокрема охоплення нових говірок досліджуваних говорів, повнішого представлення мікросубконтинуумів. Праця розширює простір діалектологічних та етнолінгвістичних знань, оскільки в ній засвідчено факти збереження й передачі діалектами культурних особливостей їхніх носіїв, зафіксовано зв'язок між мовою та культурою на підставі тріади родинних концептів, проведено зіставний аналіз між діалектами в контексті культурних категорій шляхом виявлення варіантного (змінного) в концептах-універсаліях, продемонстровано необхідність збереження та можливості ревіталізації діалектів. Результати дослідження можуть бути застосовані під час аналізу особливостей мовної категоризації й концептуалізації світу, фіксації базового (універсального) та індивідуального в цих процесах, вивчення окремих фрагментів мовної (діалектної) картини світу, формування принципів вивчення вербалізації концептуальної картини світу. Поза тим, вони можуть стати в нагоді під час написання підручників і навчальних посібників із діалектології та етнолінгвістики для навчальних закладів різних рівнів та типів, для проведення практичних занять із діалектології, діалектної концептології, етнолінгвістики, лінгвокультурології.

Моделювання діалектних картин світу носіїв сучасних середньонаддніпрянських та гуцульських говірок відкриває перспективу пізнання локальних картин світу в синхронії та діахронії. Обґрунтовані в роботі положення та узагальнення можуть бути використані для окреслення об'єктивного й цілісного портрету концептосфери сім'ї в мовленні представників різних частин сучасного українського діалектного континууму.

Ключові слова: мовна картина світу, концепт, номінація, семантична мотивація, похідне слово, діалект, середньонаддніпрянські говірки, гуцульські говірки, дистантні діалекти, ареалогія, діалектний текст, фольклорний текст, національна культура, метафора, оцінність.

SUMMURY

Diachuk V. R. Modeling and typology of the speakers' linguistic world-image of modern Ukrainian dialects. Qualified scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for Doctor of Philosophy (035 Philology (the Ukrainian language)). – Institute of the Ukrainian language of National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 2023.

The dissertation is dedicated to the investigation of regional worldview models of dialect speakers. The relevance of the work is conditioned by the need to learn the linguistic world-image, identification of verbal means that preserve the collective cultural code – religious, mythological and folklore. Dialectal worldview – is one of the varieties of verbal worldview, which reflecting the peculiarities of the local worldview, represents the features of the speakers' spiritual and material worlds perception, imprinted in the language. The objectives of the research are to create models of dialectal worldviews in the Middle-upper-Dnieper and Hutsul areas for studying them as distinct objects and identifying their common and distinctive features. The specific topic is cognitive units united around the basic concepts such as *mother, father, parents, Mother of God*, verbal realization of their conceptual characteristics in the Middle-upper-Dnieper and Hutsul dialects. Focusing on the universal concepts *mother, father, parents* is motivated by these units system-forming function in organization of society mental space: regardless of the region, the family is a key social institution, and the presence of a mother and father as the defining members of the family is universal across different cultures.

The choice of the Middle-upper-Dnieper and Hutsul linguistic continua as the subject area is motivated by territorial incompatibility, different degrees of traditional culture preservation and reduction, which can reveal differences in the implementation of local models.

The research includes three stages: analysis of keywords motivation; modeling the field structure of concepts; identification of the conceptual potential of cognitive units keywords.

Material collected in the dialects is analyzed and presented in the following sequence: the analysis of the concept *mother*, the subconcept *Mother of God* and derivatives with the roots *-mam-*, *мам-*, *-нен-*; the description of the concept *father* and secondary lexical items with the roots *-бам-*, *-mam-*, *-nan-*, *-om-* (*-нен'-*, *-д'ед'-*); determination of the cognitive features of the concept *parents* and ways of their linguistic explication in the speakers' worldview of the Middle-upper-Dnieper and Hutsul dialects. The chosen research algorithm enabled representation of fragments of dialectal worldview, identifying common and distinctive features of dialectal worldviews in distant linguistic and cultural areas.

Advances in research are based on the fact that this study proposes the analysis of concepts *mother*, *father*, and *parents* as fragments of the linguistic world-image of speakers in the Middle-upper-Dnieper and Hutsul dialects, the analysis of verbal means realization of the world picture in geographically distant dialect subcontinua, common and distinctive features of linguistic worldviews in different dialectal spaces for the first time.

The empirical sources of the research include dialectal materials representing the Middle-upper-Dnieper and Hutsul dialects in particular, texts recorded by the author during 2020–2023 with a specially designed questionnaire, published dialect texts and dictionaries, linguistic atlases by other authors in the 20th – and first quarter of the 21st century, folklore and ethnographic sources compiled in the 19th –21st century.

The following methods were used to solve the tasks set in the work: general scientific methods (analysis and synthesis, descriptive method, comparison, elements of quantitative analysis, modeling) and linguistic methods (the method of conceptual analysis, which involves modeling and describing concepts; textual (contextual) analysis, which allowed to find out the semantics of the analyzed lexical units; the method of component analysis for identifying the components of the semantic words' structure).

The research presents the main aspects of studying the linguistic in particular, dialectal worldview, the concept as its component, the analysis model, highlights the importance of applying the modeling method in the study of micro- and macro-level objects (dialectal worldview and concepts).

It has been established that the embodiment of the concepts *mother*, *father*, *parents*, *Mother of God* reflect the peculiarities of the socio-cultural context in selected

geographically remote areas. The uniqueness of the linguistic (dialectal) reflection of the world is determined by the features of the spatial-temporal continuum including the material culture created by subethnic groups (speakers of the Middle-upper-Dnieper and Hutsul dialects), which reflects the system of local values, traditions, and beliefs, and the natural conditions of the habitat in which speakers' formation and psychology were formed. In this regard, it has been found that the sacred component prevails over the profane in the Hutsuls' linguistic worldview. Also it has been determined a close connection with the natural world (the concept *mother* symbolizes not only the land, as in the Middle-upper-Dnieper dialects, but also Mother Nature, water, the comparison of the father with the sky, and the parents as a unity with bread).

It has been shown that the local features of verbal world-image in the Middle-upper-Dnieper coincide with universal features that reflect all-Ukrainian cultural values in the system of concepts *mother, father, parents*.

The research emphasizes that the higher degree of preservation of archaic elements in the Hutsuls' linguistic worldview, compared to the inhabitants of the Middle-upper-Dnieper area, is due to the relative isolation of the region, the longer absence of industrialization, and the preservation of many traditions and rituals by Hutsuls.

Based on the analysis of conceptual evaluations and ways of their verbalization, it has been found that despite the territorial remoteness of the investigated linguistic and cultural areas the linguistic worldviews of the representatives from the Middle-upper-Dnieper and Hutsul dialects within the *mother-father-father* triad have more common features than different ones in cognitive and verbal aspects. Common nominative, semantic and evaluative characteristics of the compared linguistic and cultural areas indicate a common foundation and a long history of speakers' worldviews formation. Conversely, distinctive features indicate the affiliation of linguistic subcontinua to different archetypes of local culture.

The practical value of the dissertation lies in the fact that it actualizes the issue of deep cognition of dialectal language semantics, the structuring of human thinking and the determination of language thinking types. Simultaneously, this research prompts further verification of conclusions through expanding the empirical base in particular, covering new

dialects of the investigated speeches, more complete representation of microsubcontinua. This research expands the system of dialectological and ethnolinguistic knowledge because it attests facts about the preservation and transmission of dialect speakers' cultural features. It has been documented a profound connection between language and culture within the triad of family concepts, conducted a comparative analysis between dialects in the context of cultural categories by identifying variable in universal concepts. The study demonstrates the necessity of preserving and the possibility of revitalizing dialects.

The results of the research can be applied for analyzing the peculiarities of linguistic categorization and conceptualization of the world, capturing the fundamental (universal) and individual aspects in these processes, studying specific fragments of the linguistic (dialectal) worldview, and forming principles for studying the verbalization of the conceptual worldview. Moreover, they can be useful in writing textbooks and educational materials on dialectology and ethnolinguistics for educational institutions of different levels and types, as well in conducting practical classes in dialectology, dialectal conceptology, ethnolinguistics, and linguistic culturology.

Modeling dialectal speakers' worldviews of the modern Middle-upper-Dnieper and Hutsul dialects opens the perspective of local world-images cognition in synchrony and diachrony. The substantiated positions and conclusions of the dissertation can be used to outline an objective and comprehensive portrait of the family conceptual sphere in the representatives' speech from different parts of the modern Ukrainian dialect continuum.

Keywords: linguistic world-image, concept, nomination, semantic motivation, derivative, dialect, the Middle-upper-Dnieper dialects, the Hutsul dialects, distant dialects, areal linguistics, dialectal text, folklore text, national culture, metaphor, evaluation.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Дячук В.Р. Сміслові елементи концепту *мати* в похідних від іменників *мати* й *неня* в українських середньонаддніпрянських та гуцульських говірках. *Gwary Dzisiaj*. Poznań, 2023. Vol. 16. S. 53–64.
2. Дячук В.Р. Номінативне поле концепту *батьки* в мовній картині світу гуцулів. *Записки з українського мовознавства*. Одеса, 2023. Вип. 30. С. 242–253.
3. Дячук В.Р. Репрезентація підконцепту *Мати Божа* в сучасних середньонаддніпрянських та гуцульських говірках. *Українська мова*. 2023. № 2 (86). С. 116–131.
4. Дячук В.Р. Вербалізація концепту *мати* в середньонаддніпрянських та гуцульських говірках: спроба зіставлення. *Мовознавчий вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. Черкаси, 2022. Вип. 32. С. 35–45.
5. Дячук В.Р. Семантичний простір концепту як джерело інтерпретації його змісту. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. Київ, 2022. Вип. 1 (31). С. 12–16.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	14
СПИСОК СКОРОЧЕНЬ НАЗВ ОБСТЕЖЕНИХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ	15
ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1	22
ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ	22
1.1. Моделювання як прийом пізнання картини світу	22
1.2. Діалектна картина світу як один із різновидів вербальної картини світу	27
1.3. Концепт у структурі уявлень про світ	36
1.4. Методологія дослідження	44
Висновки до розділу 1	47
РОЗДІЛ 2	49
КОНЦЕПТ <i>МАТИ</i> В СЕРЕДНЬОНАДДНІПРЯНСЬКОМУ ТА ГУЦУЛЬСЬКОМУ ГОВОРАХ.....	49
2.1. Аналіз внутрішньої форми базового слова <i>мати</i> та його синонімів	49
2.2. Вербалізація концепту <i>мати</i> в середньонаддніпрянських говірках	52
2.3. Вербалізація підконцепту <i>Мати Божа</i> в середньонаддніпрянських говірках ...	75
2.4. Семантичний спектр дериватів із коренями <i>-мат-</i> , <i>-мам-</i> , <i>-нен-</i> у мовній картині світу носіїв середньонаддніпрянського діалектного простору	84
2.5. Мовна репрезентація концепту <i>мати</i> в гуцульських говірках	96
2.6. Лінгвальне представлення підконцепту <i>Мати Божа</i> в гуцульському діалектному просторі	120
2.7. Семантосфери дериватів із коренями <i>-мат-</i> , <i>-мам-</i> , <i>-нен-</i> у вербальній картині світу гуцулів	130
Висновки до розділу 2	141
РОЗДІЛ 3	147
КОНЦЕПТ <i>БАТЬКО</i> В СЕРЕДНЬОНАДДНІПРЯНСЬКОМУ ТА ГУЦУЛЬСЬКОМУ МОВНИХ АРЕАЛАХ	147
3.1. Внутрішня форма слова-репрезентанта <i>батько</i> та його синонімів	147
3.2. Мовна репрезентація концепту <i>батько</i> в середньонаддніпрянських говірках	151
3.3. Семантичний простір дериватів із коренями <i>-бат-</i> , <i>-там-</i> , <i>-пан-</i> , <i>-от-</i> в середньонаддніпрянському мовному субконтинуумі.....	170

3.4. Лінгвалізація концепту <i>батько</i> в гуцульському діалектному обширі	179
3.5. Особливості семантики дериватів із коренями <i>-бат-, -там-, -от-, -пап-, -нен'-, -д'ед'</i> в мовленні представників гуцульських говірок	196
Висновки до розділу 3	203
РОЗДІЛ 4	207
КОНЦЕПТ <i>БАТЬКИ</i> В СЕРЕДНЬОНАДДНІПРЯНСЬКОМУ ТА ГУЦУЛЬСЬКОМУ МОВНИХ ПРОСТОРАХ	207
4.1. Засоби вираження концепту <i>батьки</i> в говірках середньонаддніпрянського мовного ареалу	207
4.2. Вербальна репрезентація концепту <i>батьки</i> в гуцульському діалектному просторі	221
Висновки до розділу 4	235
ЗІСТАВНА ХАРАКТЕРИСТИКА МОДЕЛЕЙ СВІТОБАЧЕННЯ НОСІЇВ СЕРЕДНЬОНАДДНІПРЯНСЬКИХ ТА ГУЦУЛЬСЬКИХ ГОВІРОК	239
ВИСНОВКИ	242
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	248
I. Теоретична література	248
II. Довідкова література	262
III. Джерела матеріалу	266
ДОДАТКИ	271
ДОДАТОК 1. Список інформантів	271
ДОДАТОК 2. Програма-питальник для дослідження концептів <i>мати, батько, батьки</i> в середньонаддніпрянському та гуцульському мовних ареалах	273
ДОДАТОК 3. Спільні та відмінні ознаки концепту <i>мати</i> в середньонаддніпрянських та гуцульських говірках	284
ДОДАТОК 4. Мовна репрезентація концепту <i>мати</i> в середньонаддніпрянських та гуцульських говірках	285
ДОДАТОК 5. Реалізація концепту <i>мати</i> в номінаціях із коренями <i>-мат-, -мам-, -нен-</i> в середньонаддніпрянських говірках	292
ДОДАТОК 6. Реалізація концепту <i>мати</i> в номінаціях із коренями <i>-мат-, -мам-, -нен-</i> в гуцульських говірках	295
ДОДАТОК 7. Спільне та відмінні смислові ознаки концептуалізації образу <i>Богородиці</i> в середньонаддніпрянських та гуцульських говірках	298
ДОДАТОК 8. Способи представлення підконцепту <i>Мати Божа</i> в мовленні носіїв середньонаддніпрянського та гуцульського ареалів	299

ДОДАТОК 9. Спільні та відмінні ознаки концепту <i>батько</i> в середньонаддніпрянських та гуцульських говірках	304
ДОДАТОК 10. Лінгвалізація концепту <i>батько</i> в середньонаддніпрянських та гуцульських говірках	305
ДОДАТОК 11. Когнітивні смисли концепту <i>батько</i> в номінаціях із коренями <i>-бат-</i> , <i>-тат-</i> , <i>-пап-</i> , <i>-от-</i> в середньонаддніпрянському мовному субконтинуумі.....	312
ДОДАТОК 12. Смыслові репрезентанти концепту <i>батько</i> , пов'язані з коренями <i>-бат-</i> , <i>-тат-</i> , <i>-от-</i> , <i>-пап-</i> , <i>-нен'-</i> , <i>-д'ед'-</i> в гуцульських говірках	315
ДОДАТОК 13. Спільні та відмінні ознаки концепту <i>батьки</i> в середньонаддніпрянських та гуцульських говірках	317
ДОДАТОК 14. Вербалізація концепту <i>батьки</i> в середньонаддніпрянському та гуцульському діалектах	318
ДОДАТОК 15. Діалектні тексти	327
ДОДАТОК 16. Список опублікованих праць за темою дисертації	445

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ГГ – гуцульські говірки

див. – дивитися

КО – концептуальна ознака

КС – картина світу

СДГ – середньонаддніпрянські говірки

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ НАЗВ ОБСТЕЖЕНИХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ

- Блк – село Балаклея Черкаського району Черкаської області,
В'яз – село В'язівка Звенигородського району Черкаської області,
Крв – село Криворівня Верховинського району Івано-Франківської області,
Ксм – село Космач Косівського району Івано-Франківської області,
Мкт – село Микитинці Косівського району Івано-Франківської області,
Мшн – село Мишин Косівського району Івано-Франківської області,
Срд – село Сердегівка Звенигородського району Черкаської області,
Стп – село Стопчатів Косівського району Івано-Франківської області,
Трш – село Терешки Звенигородського району Черкаської області,
Тшл – село Ташлик Черкаського району Черкаської області,
Хлст – село Хлистунівка Черкаського району Черкаської області,
Явр – село Яворів Косівського району Івано-Франківської області.

ВСТУП

Лінгвістичні дослідження на межі ХХ та ХХІ ст. засвідчують переорієнтацію наукових зацікавлень. Антропоцентричний підхід у вивченні мовних явищ вплинув на зміну вектора зацікавлень дослідника, скерувавши його увагу з питань структурної організації мови на її функціонування. Оскільки людина – «творець мовної субстанції» [Жайворонок 2007: 7], то в контексті сучасних лінгвістичних досліджень, методологічна основа яких ґрунтується на засадах антропоцентризму, з одного боку, відбувається усвідомлення важливості ролі людини як активної мовної особистості, з іншого – з'являється інтерес до мови як вмістища культури.

Усвідомлюючи той факт, що мова – це одна з основних ознак етносу, І.І. Огієнко називав її «національною ознакою», «формою <...> життя культурного та національного», зауважував, що саме в ній збережено культуру та ступінь свідомості нації [Огієнко 1991: 239]. Згідно з твердженням науковця мова відображає різні аспекти життя її носіїв, репрезентує особливості їхньої духовної природи.

З'ясувати взаємозв'язок мови та позамовної дійсності можна, проаналізувавши способи вербального представлення мовної картини світу, що ословлює уявлення носіїв про світ, який їх оточує. Дослідження вербальних засобів картини світу (далі – КС) ґрунтуються на класичних працях (В. фон Гумбольдта, О.О. Потебні, Й.Л. Вайсгербера, Ш. Баллі, І. Бодуена де Куртене, Р. Якобсона, Е. Сепіра, Б. Уорфа, Ю.Д. Апресяна, М.І. Толстого, І.Б. Левонтіної, В.В. Красних, А.Вежбицької, Ф.С. Бацевича, С.А. Жаботинської, О.О. Селіванової, А.Д. Белової, Н.М. Совтис, І.М. Заремської, Й. Мацкевич, Є. Бартмінського, Р. Токарського та ін.).

Об'єктами уваги в контексті студій вербального представлення КС стали дослідження, присвячені структурній організації складників мовної КС (З.Д. Попова, Й.А. Стернін, Л.А. Лисиченко, О.Д. Огуй), взаємозв'язку мовної КС із наївною, науковою, побутовою та концептуальною картинами світу (А.А. Уфімцева, Ю.Д. Апресян, В.В. Жайворонок, Л.А. Лисиченко, С.Я. Єрмоленко, Т. А. Космеда, О.П. Левченко, К.В. Красовська, А.О. Огар, П.В. Мацьків, Н.Ф. Венжинович),

лінгвокультурному аналізу мови шляхом вивчення фольклору та міфології (А. Вежбицька, М.І. Толстой, В.М. Топоров, В.В. Іванов, С.М. Толстая, В.В. Жайворонок, Є. Бартмінський, С. Небжеговська-Бартмінська), класифікації та систематизації культурних концептів, семантичних універсалій, виявлених у мовній свідомості носіїв культури (Н.Д. Арутюнова, О.В. Падучева, А. Вежбицька, В.І. Карасик, С.Г. Воркачов, В.А. Маслова, Р. Гжегорчикова, О.П. Дубчак, Т.П. Вільчинська), ідеографічному аналізу (Ю.Д. Апресян, В.Г. Гак, Т.М. Мішеніна, А.Я. Середницька), характеристиці національно-мовних особливостей КС (О.О. Корнілов, Г.Д. Гачев, В.Г. Гак, І.А. Чернишенко, І.О. Голубовська, Л.В. Шелестова, Н.С. Дашко).

Обґрунтування вибору теми дослідження. Діалектна картина світу – один із різновидів вербальної КС, що репрезентує фіксовані в мові особливості сприйняття духовного та матеріального світів говірконосями. Діалектне мовлення демонструє не лише лексичні особливості досліджуваного ареалу, але й відображає збережені фрагменти мовної історії, що проливають світло на особливості локального світобачення. Діалектна КС була об'єктом наукових зацікавлень С.Є. Нікітіної, С.М. Белякової, О.О. Нефьодової, К.І. Демидової, М.І. Толстого, С.М. Толстої, П.В. Кузько, В.Г. Заїць, В.В. Грещука, В.В. Грещук, К.Д. Глуховцевої, В.В. Леснової, І.В. Гороф'янюк, Т.О. Ястремської. Кожен із мовознавців зосереджував увагу на різних аспектах аналізу діалектної КС; пропоноване дослідження спрямоване на зіставний аналіз КС носіїв територіально віддалених мовних субконтинуумів – середньонаддніпрянського та гуцульського.

Актуальність теми дисертаційної роботи зумовлена, з одного боку, активним зацікавленням мовною КС, системою мовних засобів, що зберігають колективний релігійний, міфологічний та фольклорний досвід й експлікують одиниці мисленневої діяльності людини – концепти, з іншого, – необхідністю пізнання принципів людського світобачення, актуалізованих у діалектній КС. Дослідження такого типу, по-перше, дає змогу простежити процеси пізнавальної діяльності через мовні явища; по-друге, переконує в тому, що виявлені когнітивні ознаки концептів – це система історично й культурно зумовлених знань та уявлень про конкретний фрагмент дійсності; по-третє,

вказує на той факт, що важливі ознаки концептуалізованого об'єкта слугують основою семантики похідних лексем, утворених від коренів ключових слів концептів, що репрезентують особливості семантики як сегмента діалектної КС.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах наукових тем Інституту української мови НАН України «Діалектне явище в континуумі національної мови та міжмовних зв'язках» (номер державної реєстрації 0115U002255), «Локальне та інтерлокальне у процесі інтеграції українського континууму» (номер державної реєстрації 0117U000635), «Українські діалекти в синхронії та діахронії» (номер державної реєстрації 0120U000186).

Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Інституту української мови НАН України (протокол № 11 від 19 грудня 2019 року).

Мета дисертації – змоделювати діалектну КС у двох ареалах, які віддалені між собою, задля вивчення їх як окремих об'єктів та з'ясування спільного й відмінного між ними.

Реалізація мети передбачає виконання низки **завдань**:

1) охарактеризувати польову структуру когнітивних утворень *мати, батько, батьки* та *Мати Божа* в середньонаддніпрянському й гуцульському ареалах, тобто виявити систему центральних та периферійних когнітивних ознак визначених для аналізу концептів;

2) представити корпус лексичних одиниць номінативного поля концептів, виявлених у середньонаддніпрянських та гуцульських говірках;

3) виокремити семантичні блоки, до яких належать похідні номінації з коренями ключових слів концептів;

4) виявити когнітивні ознаки, що слугували основою для семантики похідних номінацій із коренями ключових слів концептів;

5) порівняти актуалізовані когнітивні смисли у вторинних номінаціях, зафіксованих у середньонаддніпрянському та гуцульському мовних просторах;

6) з'ясувати спільні та відмінні риси мовних картин світу середньонаддніпрянського й гуцульського обширів.

Об'єкт дослідження – моделювання КС окремих діалектних систем та їх типологія.

Предмет дослідження – когнітивні одиниці *мати, батько, батьки, Мати Божа* та лінгвальна реалізація концептуальних характеристик когнітивних одиниць у середньонаддніпрянських та гуцульських говірках.

Для моделювання діалектної КС та розв'язання поставлених завдань у роботі використано такі **методи**: *загальнонаукові* (аналізу та синтезу, порівняння, елементи кількісного аналізу, описовий метод, моделювання) та *власне лінгвістичні* методи (метод концептуального аналізу, що дав змогу змодельовати й описати концепти; текстологічний (контекстуальний аналіз), який дозволив з'ясувати семантику аналізованих лексичних одиниць; метод компонентного аналізу для виявлення компонентів семантичної структури слів).

Джерельною базою дослідження стали діалектні матеріали, що репрезентують середньонаддніпрянські та гуцульські говірки. До них належить

– прововані тексти (монологи, діалоги), зібрані авторкою впродовж 2020–2023 рр. за авторською програмою-питальником, що охоплює 244 запитання. Діалектне мовлення зафіксовано від інформантів, що народилися й мешкали в селах Балаклея, В'язівка, Сердегівка, Ташлик, Терешки, Хлистунівка Черкаської області та селах Криворівня, Космач, Микитинці, Мишин, Стопчатів, Яворів Івано-Франківської області;

– діалектні тексти та словники, лінгвістичні атласи інших авторів, укладені у ХХ – першій чверті ХХІ ст.

Іншу групу джерел становлять

– фольклорні та етнографічні джерела, упорядковані у ХІХ–ХХІ ст.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній уперше проаналізовано концепти *мати, батько, батьки* як фрагмент мовної КС; змодельовано вербальну КС у територіально віддалених діалектних субконтинуумах; встановлено типологію моделей мовної КС в різних діалектних просторах.

Теоретичне значення роботи полягає в моделюванні мовних картин світу окремих діалектів, їх зіставному дослідженні, виявленні інтегральних та диференційних рис кожної локальної КС. Висновки дослідження поглиблюють розуміння семантики діалектних номінативних одиниць, розкривають закономірності структурування людського мислення.

Практичне значення дисертації полягає в можливості застосування отриманих результатів для дальшого вивчення концептів, мовної, зокрема діалектної КС. Лексичний матеріал та діалектні тексти, зібрані для дисертації, надаються для укладання словників середньонаддніпрянських та гуцульських говірок. Результати дослідження стануть у нагоді під час написання підручників і навчальних посібників із діалектології та етнолінгвістики для навчальних закладів різних рівнів та типів, для проведення практичних занять із діалектології, діалектної концептології, етнолінгвістики, лінгвокультурології. Обґрунтовані в дисертації положення та висновки можуть слугувати концептуальною та методологічною основою для дальшого вивчення особливостей мовної свідомості сучасних говірконосіїв.

Особистий внесок здобувача. Усі результати та висновки дисертантка отримала самостійно. П'ять опублікованих статей, у яких викладено основні теоретичні та практичні здобутки дослідження, підготовлені авторкою одноосібно.

Апробація результатів наукового дослідження. Концепцію та результати дослідження обговорено на засіданнях відділу діалектології Інституту української мови НАН України. Основні положення дисертації представлено в доповідях на восьми всеукраїнських і міжнародних наукових заходах: Міжнародній науковій конференції «Aktualne problemy metodologiczne współczesnej dialektologii» (м. Познань, платформа Google Meet, 15–17 вересня 2021 р.), ІХ Міжнародній науковій конференції «Лінгвалізація світу» (м. Черкаси, платформа Google Meet, 19–20 травня 2022 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Поліське наріччя: від витоків до сьогодення (до 85-річчя від дня народження М. В. Никончука)» (м. Житомир, платформа Google Meet, 2 червня 2022 р.), Міжнародній науковій конференції «Ad fontes. Джерела діалектологічних студій» (м. Львів, платформа Google Meet, 24–25 листопада 2022 р.), Міжнародній науковій конференції «Діалекти в синхронії та

діахронії: методи і прийоми пізнання» (м. Київ, платформа Google Meet, 20–21 квітня 2023 р.), II Міжнародній науково-практичній онлайн-конференції «Українська мова в сучасному науковому вимірі» (м. Луцьк, платформа Google Meet, 1–2 червня 2023 р.), Міжнародній науковій конференції «Подвижник української науки зі Срібної землі» до 90-ліття з дня народження члена-кореспондента НАН України, доктора філологічних наук, професора Василя Німчука (м. Ужгород, платформа Google Meet, 4–5 жовтня 2023 р.), XVI Всеукраїнській конференції «Слобожанська бесіда – 16. Лінгвістика тексту і вивчення української ментальності» (м. Полтава, платформа Google Meet, 8–9 листопада 2023 р.).

Публікації. Результати дослідження висвітлено в п'яти одноосібних публікаціях, чотири з яких – у фахових виданнях України, одна – в іноземному науковому виданні.

Структура дослідження. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків до розділів, основного підсумку зіставної характеристики, загальних висновків, списку використаної літератури (173 позиції), довідкової літератури (41 позиція), джерел матеріалу (46 позицій) і 16 додатків. Загальний обсяг роботи становить 445 сторінку, із них основного тексту – 247 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

1.1. Моделювання як прийом пізнання картини світу

Динаміка наукового пізнання зумовлює зміни принципів моделювання пізнаваних явищ та об'єктів дійсності. Набуття знань про феномени навколишнього світу не завжди відбувається внаслідок безпосереднього контакту зі світом. Відсутність доступу до об'єкта й необхідність глибинного розуміння його структури та властивостей водночас зумовлює створення допоміжного предмета-аналога з подібними характеристиками та внутрішньою організацією. На принципі такого заміщення ґрунтується методологія моделювання, у якій «закладено великий дослідницький потенціал, хоча, звісно, він не єдине джерело знань про об'єкт» [Кравцова 2014: 181].

У науковій літературі термін «моделювання» пояснюють як «сукупність способів ідеалізації й абстрагування, аналізу й синтезу з метою мисленнєвого й формалізованого представлення об'єктів (оригіналів) дослідження та вивчення на підставі цього представлення відповідних явищ, ознак, процесів, зв'язків передбачення та з'ясування закономірностей існування й функціонування об'єктів» [Селіванова 2008: 51]. Моделювання – універсальний метод, яким послуговуються в різних науках, галузях знань [Штофф 1966: 4]; він використовується у теоретичних та прикладних дослідженнях відповідно із застосуванням різних типів моделей: знакових, абстрактних, предметних (БЭС: 834). Ю.Д. Апресян зауважує, що найкраще підлягають моделюванню ті властивості об'єкта, що співвідносні з його структурною організацією: «Моделювати можна лише такі явища, головні властивості яких вичерпуються їхніми структурними (функціональними) характеристиками й ніяк не пов'язані з їхньою фізичною природою. Моделлю об'єкта, у якому головними є лише його функціональні властивості, має бути будь-який функціонально схожий на нього пристрій. Виділення структурних властивостей об'єкта як найбільш істотних дозволяє

створити теорію цієї структури, яку можна застосовувати до об'єктів будь-якої фізичної природи з тотожною структурою» [Апресян 1966: 79; Селіванова 2008: 51].

Осмилення дійсності (когнітивну діяльність) неможливо спостерігати безпосередньо, а лише шляхом дослідження мовних знаків, відображених в усному мовленні, текстах, тому для дослідження лінгвістичних фактів моделювання – «метод вивчення властивостей та структури мовних одиниць (підсистеми, системи в цілому) або явища на підставі вивчення властивостей та структури їхньої моделі» [Кравцова 2014: 181]. Зважаючи на «внутрішні резерви» моделювання й можливості, що відкриваються перед дослідником, Т.О. Ястремська розуміє моделювання як метод, засіб і результат пізнавальної діяльності, вважаючи, що це «з одного боку, ключ до розуміння, а з іншого, – правило упорядкування та систематизації мовних явищ, яке уможлиблює перехід від гносеологічних пропозицій від абстрактної моделі до реальної, яку формують знання та досвід людини» [Ястремська 2021: 11–12].

Витоки лінгвістичного моделювання сягають праць 20-х років ХХ ст. прихильників структурного напрямку в мовознавстві: Ф. Боаса, Л. Блумфілда, Е. Сепіра, З. Гаріса (докладніше див.: Ю.В. Кравцова [Кравцова 2014]). Дослідники ретельно розробляли методи моделювання та принципи синхронного опису мови. У середині минулого століття (1950–1960 рр.) розвиток математичної лінгвістики та залучення математичних методів у лінгвістичні дослідження, якими користувалися І.Й. Ревзін, Р.Г. Піотровський, Ю.Д. Апресян, І.О. Мельчук, сприяли активному входженню терміна «моделювання» в мовознавчий дискурс.

Невід'ємним для розуміння процесу моделювання об'єктів мови є поняття лінгвістичної моделі, яке в науковій літературі трактовано по-різному: це «конструкція, структура, формально-логічна побудова, що служить аналогом реального об'єкта (= натурного об'єкта, оригіналу, прототипу, прообразу)» [Карпіловська 2006: 33; див. також: Піотровський 1966: 15; Лыков 1999: 22; Падучева 2004: 15; УМЕ: 368; Селіванова 2008: 5; ССЛ: 253]; «уявлення найзагальніших характеристик будь-якого мовного явища; загальна схема опису системи мови чи будь-якої її підсистеми» [Марчук 1985: 25]; штучно створювана реальна чи уявна конструкція, що відтворює, імітує мовне явище в більш спрощеному

вигляді (БЭСЯ: 304). Відзначимо, що спрощене бачення не доповнює знання про об'єкт, а тому, на думку П.Ю. Гриценка, «питання точності відтворення в моделі структури об'єкта залишається актуальним» [Гриценко 1984: 11].

Залежно від об'єктів мовної системи, виділяють такі типи моделей: фонологічні (Р.Г. Піотровський, Г.І. Мартинова, Л.Д. Фроляк, К.Д. Глуховцева); дериваційні (О.М. Тихонов, Ф.О. Нікітіна, О.А. Земська, Є.А. Карпіловська, М.П. Лесюк); морфологічні (І.Й. Ревзін, В.З. Дем'янков, Т.В. Булигіна, І.О. Мельчук, Н.Ф. Клименко, Є.А. Карпіловська, Л.В. Рябець); синтаксичні (Ю.Д. Апресян, І.Й. Ревзін, І.О. Мельчук, Н.Ю. Шведова) та семантичні (Ю.Д. Апресян, І.Й. Ревзін, Ф.О. Нікітіна, Дж. Лакофф, П.Ю. Гриценко, В.М. Телія, Е.Ф. Скороходько, С.М. Толстая, Н.П. Тропіна, Ю.В. Кравцова, С.П. Гриценко).

Моделі створюють для об'єктів різного походження й різної структури. Об'єкти нашого дослідження (концепти, мовні (діалектні) КС) корелюють із глибинною семантикою. П.Ю. Гриценко зауважує, що моделі семантичного рівня є «найскладнішим об'єктом моделювання», оскільки попри «думки про однорідність структури різних рівнів мови, їх певний ізоморфізм, все ж обсяг і різноманітність способів системної організації лексичного матеріалу змушують шукати інші прийоми його дослідження та репрезентації» [Там само: 87–88].

Створення моделі діалектної КС передбачає «моделювання дійсності як системи» [Ястремська 2021: 15], яку концептуалізовано та категоризовано в колективній свідомості [Селіванова 2008: 408; Толстая 2013б: 68], інтерпретовано мовним соціумом [Голубовская 2002: 6]. Об'єкти нашого дослідження перебувають у ієрархічній залежності: концепти (конституенти нижчого рівня) формують структуру картин світу (одиниць вищого рівня), а тому моделювання діалектної КС як макросистеми ґрунтується на моделюванні картин мікросистем – концептів, що зберігають особливості культурно-національного та індивідуального сприйняття дійсності. Створення моделі концепту детермінує розуміння концепту як цілісної ментальної сутності й передбачає виконання таких етапів:

– дескрипція макроструктури концепту (зарахування виявлених когнітивних ознак до образного, інформаційного компонентів та інформаційного поля й встановлення їхньої взаємозалежності у структурі концепту);

– опис категорійної структури концепту (виявлення ієрархії когнітивних класифікаційних ознак, що концептуалізують відповідний предмет, явище; представлення концепту як ієрархії когнітивних класифікаційних ознак);

– опис польової організації виявлених когнітивних ознак, що формують ядро, ближню та дальню периферію концепту [Попова, Стернин 2007б: 147–151].

Для дослідження, а відтак моделювання, обрано когнітивні одиниці *мати*, *батько*, *батьки* та *Мати Божа*. Зосередження уваги саме на цих одиницях мисленнєвої діяльності ґрунтується на:

1) релевантності концептуалізованих об'єктів у свідомості членів соціуму, адже батьки відіграють важливу роль у житті дитини та житті родини в цілому. Виконуючи різні функції стосовно дитини, у сімейному колі їх сприймають як нероздільну єдність, складники якої доповнюють один одного: завдяки батькові й матері дитина з'являється в цей світ, світогляд батьків впливає на розвиток дитини та формування її як особистості;

2) первинності, універсальності концептів. Внутрішня структура образів матері й батька, що слугують основою відповідних концептів, «зумовлена універсальними інваріантами, “прихованими” архетипами» [Гоц 2017: 54], одиницями колективного несвідомого. Термін «колективне» свідчить про первинність природи цього сегмента несвідомого, на його схожість у всіх людей (докладніше див.: Юнг 1991; Гоц 2017). Вони виявляються в різних історико-культурних епохах, унаочнені в міфології та релігійних віруваннях світу [Юнг 1991: 194]. Образний зміст підконцепту *Мати Божа*, з одного боку, – це один із вищих проявів архетипу *мати*, духовне втілення земної жінки, а з іншого, – система уявлень про жінку, яка стала матір'ю втіленого Бога-Сина;

3) частотності представлення їхніх лексем-репрезентантів у діалектних текстах. Із-поміж провідних тем оповідей респондентів центральне місце займають

історії про їхнє життя та родини, зокрема матері та батька. Діалектні матеріали засвідчують факт, що часто розповіді інформантів про себе починалися саме з опису сім'ї, у якій вони народилися, сфери діяльності батьків та їхнього ставлення до дітей;

4) етнокультурній маркованості ментальних утворень. Упродовж століть українська культура зберігала беззаперечний авторитет та шанобливе ставлення до батька, матері (батьків) у родині та суспільстві, а тому концепти *мати*, *батько*, *батьки*, конденсуючи цінності, ідеї, які містяться в колективному несвідомому, відображають своєрідність національної культури. Слушною є думка А.В. Чернової, яка зауважує, що «концепти “батько”, “мати” входять до групи тих носіїв національного інформаційного коду (інформаційної пам'яті), що покладені в основу творення світогляду українського народу, його екзистенціально-аксіологічної системи, виформування культурного семіотичного універсалу» [Чернова 2010: 16].

Створюючи модель концепту, намагаємося побачити «обриси» досліджуваного об'єкта, виявити його внутрішні диференційні ознаки, за якими він організований. Зауважимо, що модель завжди інваріантна, оскільки зумовлена досвідом осмислення багатьох однотипних об'єктів, який детермінує неабсолютне відображення конкретної субстанції. Попри інваріантний характер самої моделі, вона необхідна для того, аби виявити всі важливі структурні особливості пізнаваного об'єкта: «моделювання як процес конструювання іншого – реального чи уявного об'єкта ставить за мету досягнення ізоморфізму моделі й об'єкта моделювання в певних суттєвих рисах, відтворення принципів організації й функціонування досліджуваного об'єкта» [Леонтьєв 1965: 41–42; Гриценко 1984: 12]. Згідно зі сказаним, модель концепту – це матриця, когнітивний інструмент, який використовуємо для пізнання й опису об'єкта дійсності; сукупність когнітивних ознак, які в діалектних субконтинуумах мають різний ступінь оприявлення, формуючи, таким чином, варіантну реалізацію інваріантного аналога. Створивши модель концепту, маємо змогу впорядкувати та класифікувати матеріал, з'ясувати структурні особливості модельованого об'єкта й через реконструкцію засад діалектного світосприйняття змодельовати одиницю макрорівня – діалектну КС.

1.2. Діалектна картина світу як один із різновидів вербальної картини світу

Поняття вербальної КС у сучасних лінгвістичних дослідженнях ґрунтується на аналізі уявлень людини про дійсність. Світ, у якому людина проживає, зазнає когнітивного узагальнення. Відтак з'являється його глобальний образ, що слугує основою для КС як складника світогляду. На думку дослідників, КС виникає внаслідок концептуалізації та категоризації світу в колективній свідомості [Селіванова 1999: 84; Селіванова 2008: 408; СЛТЕ: 365; див. також: Голубовская 2002: 6; Толстая 2013б: 68]. Термін «КС» зародився в царині природничих наук (у фізиці) на межі ХІХ–ХХ ст. У сферу гуманітарних наук він потрапив, завдячуючи філософам Л. Вітгенштайну та М. Гайдеггеру [Огуй 2013: 15]. За Л. Вітгенштайном, КС – це «результат наших пошуків та тверджень» [Витгенштейн 2010: 160]. У своїх розвідках дослідник поняття «КС» наближає до схожого у філософії поняття «образ світу», що означає «сукупність усіх істинних думок» [Витгенштейн 2011: 1]. М. Гайдеггер під поняттям «КС» розуміє не картину, що відображає світ, а світ, сприйнятий, як картина [Heidegger 1950: 89–96]. Г.Г. Гадамер пояснює КС як «сукупність світоглядних знань про світ, котра формована у процесі оцінювання суб'єктом результатів пізнання навколишньої дійсності» [Гадамер 1991: 21]. КС і світогляд – поняття не тотожні. КС (сукупність знань про світ) з'являється у випадку потреби людині унаочнити свої уявлення про світ [Венжинович 2018: 100]. Визначальною рисою КС є її суб'єктивізм, адже формується вона на основі власного досвіду суб'єкта, його відчуття, сприйняття та уявлень [Колесник 2009: 76–80].

Мова – один із засобів оприявлення картини світу, тому що, по-перше, «<...> у ній збереглися релікти попередніх світоглядних систем, світобачення, світорозуміння й світосприйняття нації, залишили свій відбиток «сусідські» стосунки з іншими націями і народами» [Гриценко, Руснак та ін. 2022: 15], по-друге, знання про світ закарбовано в семантиці слів, що відображає «не так дійсність, як принципи її сприйняття» [Krawczyk 1982: 29]. Ось чому сучасні лінгвістичні дослідження часто присвячені проблемі «про ступінь впливу людини на мову, якою вона послуговується,

і про вплив природної мови на поведінку й мислення людини, особливо в контексті формування її картини світу» [Кубрякова 1988: 142; див. також: Кубрякова 2010: 13–18].

Оскільки засади людського світобачення співвідносні з психологією народу, його системою цінностей, віруваннями, що регулюють духовну сферу життя – один зі складників культури, то можемо стверджувати й про зв'язок мови та культури. Усвідомлюючи цей факт, розуміємо, що дослідження мовної КС дозволяє виявити особливості культури носіїв мови. М.І. Толстой зазначає: «Відношення між мовою та культурою можуть розглядати як відношення цілого та його частини. Мову можуть сприймати як компонент культури та як знаряддя культури...»¹ [Толстой 1995: 16].

Витоки розв'язання проблеми «мова-культура-дійсність», а відтак мовної КС, спостерігаємо в працях В. фон Гумбольдта, який вважав, що мова – це посередник між навколишнім світом та дійсністю, а тому в мові збережено особливості матеріальної та духовної культури. За його концепцією, мова має двовимірну форму існування. Зовнішня форма – це система фонетичних, морфологічних та семантичних зв'язків, що перебувають у постійному взаємозв'язку. Вона відображає особливості національного світобачення, які фіксує внутрішня форма – «народний дух» [Humboldt 1841–1852]. Згодом теорія В. фон Гумбольдта була розвинена в працях О.О. Потебні, Ш. Баллі, І. Бодуена де Куртене, Р. Якобсона. Так, О.О. Потебня запропонував власну семасіологічну концепцію, у якій слово репрезентовано як засіб сприйняття думки: «Слово, узятє загалом, як сукупність внутрішньої форми й звуку, є передусім засобом розуміння мовця, аперцепції змісту його думки. Членороздільний звук, що його породжує мовець, сприймається слухачем, асоціюється з відомими йому звуками й за допомогою внутрішньої форми викликає у свідомості думку про сам предмет» [Потебня 1989: 123]. На основі теорії В. фон Гумбольдта представники американської етнолінгвістики (Е. Сепір та Б. Уорф) розробили гіпотезу лінгвістичної відносності, за якою структура мови визначає спосіб мислення народу та спосіб пізнання реального світу [Whorf 1956: 134–159].

¹ Досі не існує єдиного вирішення проблеми взаємодії мови та культури; розмаїття наукових поглядів зумовило виникнення низки підходів (докладніше в: Баркарь 2014: 182–184).

Мовна КС перебуває у фокусі досліджень учених різних наукових галузей: психології, філософії, мовознавства. Теоретичні засади поняття «мовна КС» сформульованого в працях Ю.Д. Апресяна, В.А. Маслової, Н.Ю. Шведової, І.Б. Левонтіної, В.В. Красних, Л.А. Лисиченко, З.Д. Попової, Й.А. Стерніна, О.О. Селіванової, В.В. Жайворонка, С.Я. Єрмоленко, Н.М. Совтис, І.М. Заремської, А.П. Загнітка, О.Д. Огуя. У сучасних студіях дослідники «відроджують» зафіксовану в мові систему уявлень про світ шляхом аналізу ключових слів, ідей, понять (А. Вежбицька, Ю.С. Степанов, В.В. Жайворонок, А.А. Залізник, І.Б. Левонтіна, О.Д. Шмелев), концептів (В.І. Карасик, В.А. Маслова, В.М. Телія, Р. Гжегорчикова, В.Б. Гольдберг, І.О. Голубовська, О.П. Дубчак, С.А. Жаботинська, Т.О. Ястремська), смислів (М.І. Толстой, С.М. Толстая, Л.М. Виноградова), стереотипів (Є. Бартмінський), семантичних та морфосемантичних полів (Ж.Ж. Варбот, Т.І. Вендіна, О.В. Кардащук, О.О. Нефьодова, О.Д. Огуй, Т.О. Ястремська), мотиваційних моделей (М.І. Толстой, С.М. Толстая), дослідження історії понять (В.М. Живов).

Способами вербалізації КС вчені називають «засоби певної мови» [Голубовская 2002: 6], мовні знаки [Шведова 1999: 15; СТМК: 72; Жаботинская 2009: 3], засоби національно-мовного вираження [Єрмоленко 2009: 96], серед яких виокремлюють: «лексеми, граматичні форми, словотворчі засоби, просодії, синтаксичні конструкції, фраземи, правила лексико-семантичної сполучуваності та ін.» [Апресян 2006: 34]; складну систему фонетичних явищ, лексико-семантичних і граматичних значень, а також стилістичних характеристик [Жайворонко 2007: 15]; морфеми, слова, стійкі сполучення слів [Лисиченко 2009: 13]; лексичні засоби [Корнилов 1999: 106]; міфологеми, образно-метафоричні одиниці та конотативні слова [Маслова 2001: 68]; синтаксичні конструкції, «які з перших етапів існування мови відображали відношення між елементами дійсності ...» [Телія 1988: 178]; значення й внутрішня форма мовних одиниць [Гак 2000: 36–37; Красных 2013: 125]. С.Я. Єрмоленко узагальнює: «як правило, специфіку національної мовної картини світу показують на прикладі системи і функціонування лексичних одиниць, характеристики їхньої внутрішньої форми, в

якій засвідчено детермінізм лексичної номінації, на прикладі семантичних і словотвірних дериватів, а також на прикладі фразеології» [Єрмоленко 2009: 96].

Чітко окреслити межі поняття «вербальна КС» складно, оскільки кожний із дослідників усвідомлює й зосереджує увагу на різних його аспектах (докладніше про розуміння поняття «мовна КС» див. Bartmiński 1986; Grzegorzczkova 1990; Tokarski 1993; Толстой 1995; Maćkiewicz 1999a; Maćkiewicz 1999b; Tołstaja 1998; Толстая 2002a; Толстая 2002b; Bartmiński 2007b; Bartmiński 2007в; Kopińska 2009; Tokarski 2014; Совтис 2015).

Саме наукові позиції етнолінгвістів щодо розуміння мовної КС слугували основою для дослідження діалектної КС. Різні методи та підходи до вивчення вербальної КС зумовили появу етнолінгвістичних шкіл, серед яких у слов'янському мовознавстві відомими є дві: польська школа Є. Бартмінського та російська школа М.І. Толстого. Діалектологічні та фольклорні дослідження московської школи, залучаючи історико-культурний контекст та етимологічні відомості, спираються на діахронійний підхід у дослідженні духовної культури слов'ян [Толстой 1995: 27–40; Толстой 2013: 7–18]. Етнолінгвісти люблінської школи аналізують передусім рідну культуру на основі синхронійного опису традиційної КС, охоплюючи не лише діалектні джерела, а й літературну мову [Bartmiński 2007в: 76–88; ЕСУ; Багнюк 2020: 7–30].

Зважаючи на систему знань, що фіксує КС, виокремлюють наукову та наївну картини світу. Якщо перша впорядковує наукові знання, формує систему світовідчуття та встановлює результати наукового пізнання, то друга – відображає світобачення не науковця, а простої людини [Ястремська 2020]. У поєднанні ці «картини» відображають світ у формі системи понять, яка через мовні засоби віддзеркалює знання та уявлення про нього. Таким чином, «матеріалізуючись» у мовних знаках наївна та наукова картини світу формують мовну. Проте, як зауважує Т.О. Ястремська, основою мовної КС є саме наївна, яка вербалізує повсякденну (не наукову) свідомість носіїв мови [Ястремська 2021: 23]. Порівнюючи наукову КС із побутовою, отримуємо необхідну й цікаву інформацію про особливості розуміння

світу людиною та способи його представлення в мові [Кубрякова 2004: 17]. Ю.Д. Апресян наголошує на тому, що наївна КС не є простішою моделлю світу [Апресян 1995: 630]. Дослідник підкреслює, що погляд на світ (спосіб концептуалізації) «наївний» тому, що відрізняється від наукової КС, але це не примітивні уявлення, які менш складні й цікаві, ніж наукові, навпаки, вони передають «досвід інтроспекції десятків поколінь протягом багатьох тисячоліть і здатні слугувати надійним провідником у цей світ» [Там само: 350–351].

Зважаючи на всю «палітру» дефініцій аналізованого поняття, помічаємо, що вони мають спільне в таких аспектах: 1) мова тісно корелює з історією етносу²; 2) мовна КС – це утворення макрорівня, що за допомогою різних вербальних засобів відтворює знання, уявлення людини про світ та себе в цьому світі; 3) мовна КС «піддається» дослідженню через реконструкцію ментальних утворень нижчого рівня – концептів, стереотипів, понять, ключових слів, ідей, смислів; 4) основа вербальної КС – наївна КС, що відображає особливості побутової (життєвої) свідомості носіїв мови.

Наше дослідження зосереджене на аналізі діалектної КС – одному з типів вербальної КС, що передає знання, уявлення говірконосіїв про навколишній світ за допомогою різних говіркових явищ [Белякова 2005; Демидова 2011: 53; Кузько 2011: 207; Ястремська 2021: 21–22]. Типовими рисами світобачення говірконосіїв вважають наочно-подібне відображення; точність світобачення; перцептивно-чуттєвий тип освоєння зовнішнього світу; емоційно-експресивно-образне сприйняття навколишнього простору; деталізація в називанні концептів навколишнього простору; вибір нетотожних ознак для номінації однакового предмета дійсності; особливості духовного життя мешканців сільської місцевості; відмінні природні умови та сфера діяльності в мешканців села; різна історія та історичні зв'язки субсоціумів; залишки тотемних вірувань, архетипів колективної підсвідомості [Демидова 2015: 49; Руснак, Філіпчук 2018].

² У контексті цього твердження слушною є думка М.І. Толстого, що долі мови та етносу завжди були тісно взаємопов'язані, тому не можна уявити вивчення мови етносу без вивчення його історії [Толстой 1995: 34]. Згідно з цим положенням мовна КС зумовлена середовищем та типом культури, у якій проживає її маніфестант.

Важлива роль діалектного мовлення для реконструкції КС говірконосців є самоочевидною. Діалект – це джерело народного духу та його самобутності; осередок мовної й культурної різноманітності, докладніше в: [Weisgerber 1956; Павел 1983; Радченко, Закуткина 2004; Гуїванюк 2009; Романина 2012; Вендина 2013; Гримашевич 2015].

У свій час М.І. Толстой звернув увагу на поліінформативну насиченість діалектів, а тому зауважив про те, що діалекти є «не тільки лінгвістичною територіальною одиницею, а водночас і етнографічною, і культурологічною <...>» [Толстой 2013: 12]. Аналізуючи наявність джерел для відтворення давньослов'янської народної культури й усвідомлюючи той факт, що для деяких форм культури таких не збереглося, дослідник дійшов висновку, що саме «<...> народні культурні діалекти виступають єдиним джерелом внутрішньої реконструкції найдавнішого стану слов'янської духовної культури – вірувань, обрядів, символів, міфологічних персонажів, фольклорних мотивів тощо» [Толстой 1995: 47].

Вибір діалектів як джерела дослідження мовної КС зумовлений трьома важливими рисами, що пов'язані між собою: стійкістю, збереженням архаїчності («живої старовини», за М.І. Толстим) та їхньою «природністю». За «культурологічною шкалою» М.І. Толстого, у якій для кожного культурного страту є відповідник мовний, «...стабільність більше притаманна “нижчим” шарам культури – народній та традиційно-професійній...» [Там само: 18]. У мовній шкалі їм відповідають наріччя, говори та арго. Діалект не обтяжений нормами літературної мови, тому діалектоносій «використовує найнесподіваніші ознаки предмета для його позначення» [Бородина, Гак 1979: 26]. За словами Т.О. Ястремської, через відображення архаїчних рис мови діалекти фіксують відбитки мовної історії, а тому «вивчення говорів допомагає відновити фрагменти мовної картини світу, невербалізовані в літературній мові чи давніх писемних пам'ятках» [Ястремська 2021: 22]. Беручи за основу той факт, що діалект може бути не лише засобом спілкування, а й конструктом для створення моделі уявлень про світ, учені роблять висновок про те, що, по-перше, унаслідок спільних рис КС різних говірок можуть бути подібними, по-друге, сукупність діалектів

формують континуум природних КС на основі одного з варіантів мовної концептуалізації дійсності [Радченко, Закуткина 2004: 26; Пискунова, Хохлова 2012: 411].

Порівняно із загальнонародною КС, діалектна КС є більш природньою за своїм характером. «Натуральність» КС говірконосіїв зумовлена умовами її формування та «об'єктами» лінгвалізації. Так, діалектна КС розвивається у відносно малому та закритому діалектному просторі; її особливості не знівельовано внаслідок будь-яких кодифікацій, вона залишається стійкою до впливів та перетворень, а тому побут своїх маніфестантів та їхню близькість із природою в ній відображено в первинній формі. Говіркова КС слугує своєрідним субстратом для КС загальнонародної мови [Радченко, Закуткина 2004: 25]. Утім, діалектну КС не можна вважати примітивнішою, ніж КС літературної мови. На думку О.О. Нефьодової, «<...> через свою наочність, образність та міфологічність, вона в чомусь навіть яскравіша» [Нефедова 2015: 263].

Діалектна КС є важливою для будь-якого етносу чи субетносу. Її значущість полягає в тому, що за допомогою вербальних засобів, поширених на відповідній території мовного континууму, вона відображає унікальні риси етнічного світобачення, на яких ґрунтуються важливі ознаки його культури [Грещук, Грещук 2018: 30]. Аналіз говіркової КС як однієї з форм реалізації національної КС дає змогу виявити особливості концептуалізації та конкретизації денотативного простору у відповідному мовному субконтинуумі, з'ясувати чинники, що зумовлюють ці особливості; схарактеризувати специфіку світобачення говірконосіїв, детермінованого впливами сільського побуту, культури. Дослідження діалектної КС шляхом аналізу мовної свідомості окремої особистості чи колективу на конкретній території дозволяють визначити тип менталітету через його діалектне вираження [Демидова 2015].

Оскільки говіркова КС відображає особливості локального світосприйняття, то перед тим, як зрозуміти особливості осмислення дійсності діалектоносіями досліджуваних мовних субконтинуумів (у нашому випадку – середньонаддніпряньського та гуцульського), визначимо фактори, що вплинули на формування їхнього світосприйняття, а з ним і на КС. Із-поміж них виділяємо такі: 1)

географічне розташування регіонів, із якими співвідносні відповідні мовно-культурні ареали; 2) культурні особливості ареалів³.

Середньонаддніпрянський мовно-культурний ареал поширений у межах району Середньої Наддніпрянщини, що належить до Центрально-східного етнографічного регіону [докладніше див. Макарчук 2015: 188–192]. В історії України Середня Наддніпрянщина відіграла важливу роль, оскільки це один із найдавніше заселених районів, що став осередком зародження та консолідації українського етносу, сформованого на основі східнослов'янського племені полян [Полищук, Пономарев 2000: 33; Мартинова 2003; Макарчук 2015: 189]. Черкаська область розташована на території, сприятливій для життя: рівнинний рельєф, чорноземні родючі ґрунти, повноводні річки (Дніпро, Рось, Вільшанка, Тясмин, Гірський Тікич, Гнилий Тікич).

Гуцульський мовно-культурний субконтинуум розділений між Івано-Франківською, Закарпатською та Чернівецькою областями, у сточищі річок Прута, Черемоша, горішніх частин Тиси, Сучави та Надвірнянської Бистриці. Дослідження діалектної КС горян спирається на матеріали, зафіксовані в південних частинах Косівського, Надвірнянського, Верховинського районів Івано-Франківської області. Основну роль у заселенні Гуцульщини та формуванні етнічної культури відіграло східнослов'янське плем'я білих хорватів; контакти з тюркськими, східнороманськими племенами залишили сліди свого впливу у традиційній культурі гуцулів [Дяченко 1965: 70–73; Ossendowski 1990: 85; Сегеда 2001: 118; Макарчук 2015: 201–204]

Побут мешканців Середньої Наддніпрянщини, зокрема південних районів Київщини, Черкащини та Полтавщини, сформований під впливом соціально-економічного устрою та культури полян. Обробка великих площ родючого чорнозему сприяла поширенню землеробства (хліборобства) як основи господарства цих племен. Не менш поширеним стало й скотарство. За характером сільське господарство було натуральним. Традиційний побут жителів Середньонаддніпрянщини кінця ХІХ –

³ У сучасних лінгвокультурологічних розвідках виокремлюють чимало факторів, що впливають на формування мовної КС, проте у своєму дослідженні зосередимося на двох основних [докладніше див.: Чернишенко 2007; Ястремська 2020].

початку ХХ ст. ґрунтувався на землеробській та тваринницькій продукціях, переробці льону й конопель, прядінні, ткацтві, різних видах ремесл, зокрема кравецтві, ковальстві, столярстві, тестлярстві.

На противагу мешканцям Середньонаддніпрянщини, господарський уклад гуцулів дещо інший. Переважання лісових масивів над орними спричинило відсутність достатньої кількості землі для обробітку, а тому провідна роль у господарюванні гуцулів належала тваринництву (вівчарству), а також лісорубству та збиральництву. Серед домашніх промислів типовими й найбільш поширеними були ткацтво, гончарство, лозоплетіння, обробка вовни, шкіри, дерева [Макарчук 2015: 205–215].

Беззаперечним є факт, що географічний чинник має вагомий вплив на формування культури й системи світобачення мешканців відповідних територій. Так, «наслідки впливу географічних умов можна знайти в різних етнокультурних особливостях природокористування. <...> ґрунти, рельєф, флора, фауна здійснюють визначальний вплив на формування як матеріальної, так і духовної складових етнокультури, що проявляється у формуванні відповідних стереотипів поведінки, звичках, обрядах» [Воловик 2013: 9].

Рівнинність ландшафту Середньонаддніпрянщини зумовила швидке освоєння територій цього району, а з ним і стрімке проникнення цивілізаційних процесів. Унаслідок глобалізації та уніфікації світогляд сучасних представників середньонаддніпрянського мовно-культурного ареалу зазнав глибинних трансформацій, а тому меншою мірою зберіг елементи «первинних» вірувань. Під час польових досліджень було виявлено певні ознаки архаїчного світоусвідомлення в КС носіїв середньонаддніпрянського говору, що поєдналися із традиційними (доіндустріальними): 1) сприйняття за реальність невідомих сил, що здатні провіщати події чи впливати на них (забобонність)⁴; 2) віра у вплив душ покійних предків на життя сучасних поколінь (шанування душ померлих); 3) повага батьків, старших поколінь, святих; 4) виокремлення особливою шаную неживих об'єктів, як-от: хліб, земля, ікони

⁴ На цю особливість аперцепції дійсності звернув увагу Ф.Ф. Каруновський, зазначивши, що українці дуже марновірні. «Байки про відьом та домовиків – це істини, у яких ніхто з них не сумнівається» [Сохань 1997: 199]

святих; 5) дотримання християнських традицій шляхом відзначання релігійних свят, утримання від фізичної праці, промовляння молитов.

Завдяки своєму географічному розташуванню територія Гуцульщини зазнала менш різких впливів глобалізаційних процесів, а тому зуміла зберегти більше архаїчних особливостей етнічної культури, що також поєдналися із традиційними: Серед таких виокремлюємо: 1) одухотворення навколишньої природи, наділення її творчими силами та властивостями⁵; 2) тісний зв'язок горян із природою, що накладається на календарну обрядовість; 3) неоднорідність демонічного простору зі зневиразненою межею між світом людей та світом демонів; 4) віра у зв'язок світу живих зі світом мертвих; 5) шана батьків, старших поколінь, святих; 6) повага до хліба, землі, води, сонця; 7) релігійність гуцулів, яка слугує основою їхньої екзистенції; 8) містичне розуміння буття, що зумовлене симбіозом міфологічного та християнського первнів⁶; 9) дотримання християнських традицій шляхом відзначання релігійних свят, утримання від фізичної праці, стримання в їжі, промовляння молитов.

1.3. Концепт у структурі уявлень про світ

Зв'язок між мовою та мисленням, між суб'єктом та його сприйняттям світу акумульовано в концептах, що відображають уявлення про світ. Концепти структурно організовують людські знання про навколишню дійсність, створюючи КС. Т.О. Ястремська зауважує: «людина мислить концептами, комбінує їх, видозмінює, наповнює «своїм» змістом та обирає ті, які для неї є ключовими» [Ястремська 2020: 397].

У науковому дискурсі докладно проаналізовано історію терміна «концепт» (С.О. Аскольдов, Д.С. Ліхачов, С.Г. Воркачов, В.В. Красних, Л.О. Чернейко, З.Д. Попова, Й.А. Стернін, О.П. Левченко, О.О. Селіванова, І.О. Голубовська, Т.О. Ястремська), хоча ще існує полеміка між науковцями щодо тлумачення цього

⁵ На цю характеристику вказав у М. Ломацький: «для гуцула немає мертвого світу. Усе довкруги нього одуховлене, все живе, все дише й думає» [Ломацький 2005: 197].

⁶ Відвідуючи в 1911 р. с. Криворівню, М.М. Коцюбинський писав у листах: «Гуцули – оригінальний народ, з багатою фантазією та своєрідною психікою. Язичник-гуцул все своє життя, до смерті, проводить в боротьбі зі злими духами, які населяють ліси, гори і води. Християнством він скористався тільки для того, щоб прикрасити язичницький культ» [Коцюбинський: 250].

поняття [Фоменко 2004; Левченко 2005; Іващенко 2006а; Воробйова 2011; Ястремська 2021].

У межах лінгвоконцептології виокремлюють сім підходів до вивчення концепту: конструктивістський, поетологічний, логічний, семантико-психологічний, лінгвокультурологічний, психолінгвістичний та дискурсивний⁷ [Мартинюк 2009], проте основні принципи тлумачення концепту «сконденсовано» в таких чотирьох: лінгвокогнітивному (семантико-психологічному), лінгвокультурологічному, лінгвістичному (лінгвофілософському) та психолінгвістичному [Ястремська 2021: 35–41]. Представники *лінгвокогнітивного* напрямку дослідження (О.С. Кубрякова, М.Ф. Алефіренко, З.Д. Попова, М.М. Болдирєв, Й.А. Стернін, О.О. Селіванова, О.М. Цапок, В.Л. Кравченко, М.М. Полюжин) зосереджують увагу на концепті як елементарній неподільній «порції» структурованого знання. Згідно з положеннями представників цього підходу, концепт – це інформаційна одиниця свідомості, яка зберігає вербальні й невербальні знання про об’єкт пізнання, що набуті внаслідок взаємодії свідомого й позасвідомого [Кубрякова 1988: 143; КСКТ: 90, 92; Бабушкин 1996: 90; Селіванова 2000: 112; Полюжин 2002: 111; Шведова 2005: 603; Демьянков 2007: 617; Приходько 2012: 37–38].

Концепти формуються у вигляді «усвідомлювано-типізованих фрагментів досвіду», що дозволяють передати інформацію про них іншим [Загнітко 2010: 12, 16]. Щодо структури концепту думки дослідників дещо відрізняються. Так, деякі з них вважають, що структура концепту полікомпонентна, нестала [Алефіренко 2002: 17]. Натомість З.Д. Попова та Й.А. Стернін вважають, що концепт має відносно впорядковану внутрішню структуру. Поза тим, дослідники наполягають на тому, що варто розрізняти поняття структури концепту та його змісту. Зміст формує набір когнітивних ознак, притаманних концептуалізованому предмету чи явищу й впорядкованих за ядерно-периферійним принципом організації концепту (ядро, приядерна зона та периферія). Що яскравіша ознака аналізованої реалії у свідомості носія, то ближче до ядра вона розташована. І навпаки що менш характерна ця ознака

⁷ Деякі дослідники виділяють п’ять підходів щодо розуміння терміна «концепт» [Шевченко 2020; Шевченко 2021].

для концептуалізованого явища, то ближча вона до периферії. Натомість структуру концепту становлять базові структурні елементи, різні за когнітивною специфікою та характером: *чуттєвий образ, інформаційний зміст інтерпретаційне поле* [Попова, Стернин 2007б: 79].

Серед способів репрезентації концепту називають вербальні та невербальні [Цапок 2003: 20]. А.П. Бабушкін стверджує, що концепт «вербалізується та позначається словом, інакше його існування неможливе» [Бабушкін 1996: 29]. Натомість З.Д. Попова, Й.А. Стернин вважають, що слово не повністю вербалізує когнітивний потенціал концепту, а лише «відкриває для людини концепт як одиницю мисленнєвої діяльності та дає змогу користуватися ним» [Попова, Стернин 2001: 38; див. також: Кравченко 2007].

Послідовники *лінгвокультурологічного підходу* (В.М. Теля, А. Вежбицька, С.Г. Воркачов, В.І. Карасик, В.В. Красних, І.О. Голубовська, В.А. Маслова, Ю.С. Степанов, В.В. Жайворонок, А.М. Приходько) характеризують концепт (інші терміни – «культурний концепт», «лінгвокультурний концепт», «лінгвоконцепт», «смысл-цінність») як культурно марковану одиницю колективної свідомості, яка передає важливість концептуалізованого денотата в контексті цілої культури етнospільноти [Толстой 1995: 293; Вежбицкая 1996: 31; Теля 1996: 96; Слышкин 2000: 9; Голубовская 2002: 108–110; Жайворонок 2002: 48; Жайворонок 2007: 11; Карасик 2002: 33, 107; Красных 2002а: 272; Красных 2002б: 185; Маслова 2004: 53; Маслова 2012: 20–21; Іващенко 2006б: 154; КСРК; Приходько 2008: 125; Воркачев 2011: 64; Толстая 2013а: 109]. Є. Бартмінський у своїх розвідках користується близьким до поняття «лінгвоконцепт» поняттям «стереотип», який характеризує як «закріплену в мові та культурі характеристику, що співвідносна з назвами предметів», «уявлення про предмет, які сформувалися в межах певного колективного досвіду, і визначають те, чим є цей предмет, як він виглядає, як діє, як його сприймає людина тощо <...>», «колективні образи предметів» [Бартминський 2005: 29, 68, 74; Бартминський 2009: 12].

На думку прихильників *лінгвокультурологічного підходу*, концепт має полікомпонентну структуру. За Ю.С. Степановим, В.В. Колесовим концепт

формують *поняттєвий* (ядро концепту) та *культурний* (периферія концепту) прошарки. Периферія концепту виявляється складнішою за його центральну частину, адже увібрала релікти культурного життя попередніх епох; її формують три «прошарки»: *актуальний* (основний), *історичний* (пасивний, додатковий) та *етимологія* (внутрішня форма) [Колесов 1992; КСРК].

С.Г. Воркачов визначає в структурі концепту *понятійний складник*, який відображає когнітивну ознаку концепту та його значення (зміст), *образний*, що фіксує когнітивні метафори, які підтримують вітальність концепту в мовній свідомості носіїв, та *ціннісний*, що визначається місцем ключового слова концепту (лексемою, що називає концепт) в лексико-граматичній системі конкретної мови [Воркачев 2002: 80; Воркачев 2004: 7].

Прихильником трикомпонентної структури концепту також є А.М. Приходько, який вважає концепт складним структурованим утворенням із поняттєвим субстратом, перцептивно-образним адстратом та ціннісним епістратом, що, відповідно, є основою, «надбудовою-1» та надбудовою-2» [Приходько 2013: 22–27].

Основі аспекти дефініцій терміна «концепт», які слугують основою для нашого дослідження: 1) концепт – це когнітивний феномен, результат осмислення та систематизації навколишнього світу, комплекс знань та уявлень про конкретний фрагмент дійсності; 2) концепт – це утворення мікрорівня, що виступає конститuentом мовної КС; 3) зміст концепту детермінований особистісними та історико-культурними чинниками: перші стосуються знань та досвіду індивіда / колективу, а другі відображають особливості формування його національно-культурного простору; 4) структуру концепту формує набір когнітивних ознак (когнітивних диференційних ознак – терміни З.Д. Попової, Й.А. Стерніна), впорядковані за ядерно-периферійним принципом організації складників (ядро, приядерна зона та периферія). Вони виявляють закарбовані в колективній свідомості релевантні характеристики концептуалізованого предмета (фрагмента дійсності); 5) способи реалізації концепту – це система виражальних засобів, що відображає його зміст. Із-поміж них виокремлюємо вербальні, що представлені одиницями різних мовних рівнів, предметні,

репрезентовані явищами, реаліями, предметами навколишнього світу, та акціональні, що ґрунтуються на взаємодії об'єктів дійсності.

Відомо, що всі можливі способи вербалізації концепту формують його простір. За структурою їх можна поділити на прості (синтетичні), виражені окремими словами, та складені (аналітичні), представлені цілісною сполукою (словосполученням, реченням чи окремим текстом). До першої групи належать *прямі номінації концепту*, тобто слова, які називають сам концепт («слова-репрезентанти» (М.В. Піменова, З.Д. Попова, Й.А. Стернін); «концептори» (Н.В. Фоміних); «заголовні слова» (В.І. Кононенко), «ключові слова» (З.Д. Попова, Й.А. Стернін, Т.О. Ястремська) і, відповідно, *номінативне поле концепту*; *синоніми слів-репрезентантів* (контекстуальні синоніми, симіляри); *похідні ключової лексики* (із переносним значенням, а також спільнокореневі слова різних частин мови – деривати словотвірних гнізд). Другу групу вербалізаторів концепту формують такі мовні засоби: *стійкі словосполучення*, які є синонімами до ключового слова; *стійкі порівняння* з ключовим словом; *фразеологізми*, до складу яких входить слово-репрезентант; *паремії* (прислів'я, приказки) із ключовим словом; *метафоричні номінації* концепту; *вільні словосполучення*, які ідентифікують ту чи ту когнітивну ознаку; *асоціативне поле* (сукупність асоціацій на слово-стимул – ім'я концепту); *тлумачення*, які пояснюють зміст ключового слова концепту (суб'єктивні, словникові); *тексти* (наукові, художні, публіцистичні), які описують зміст концепту [Попова, Стернін 2007б: 48–49].

Відзначимо, що вивчення дериватів, які вербалізують концепт, із одного боку, дозволяє зрозуміти «поведінку» мовних одиниць, тобто з'ясувати сферу дії словотворчих процесів, а з іншого, – оприятити те, що становить цінність для носіїв мови, які позначають у мові об'єкт і називають його лише в такий спосіб. Кольорові, звукові, смакові, функціональні ознаки предметів і явищ зовнішнього світу актуалізовано лише в тих об'єктах, які залучені у сферу пізнавальної й практичної діяльності людини та які становлять для неї життєву чи соціальну цінність. Вибір об'єкта зовнішнього світу як значущого тісно пов'язаний із його оцінкою членами конкретної соціогрупи. Внутрішня форма похідного слова, попри універсальний характер навколишньої дійсності, може мати свої відмінності, які проявляються в

різних мовах і діалектах зокрема, проте завдяки аналізу дериватів можна «виявити способи оцінки позамовної дійсності, проаналізувати її крізь призму шкали відповідностей системі цінностей того чи того етносу й експлікувати відмінності в лексико-семантичному освоєнні явищ зовнішнього світу» [Вендина 1998: 11].

Пізнання людиною навколишнього середовища формує критерії оцінки дійсності, які слугують основою аксіологічної КС. Ціннісний складник концепту визначає національно-культурну своєрідність мовної та концептуальної КС. Аналіз похідних, утворених від ключового слова («імені» концепту) виражає ціннісне відношення етносу до культурного феномену, адже прихована в дериватах мотивація назви денотату експлікує його характеристики, якості, ознаки та функціональне навантаження, що вплинули на вибір його назви.

Якщо система номінацій формує зовнішню оболонку концепту, то система його значень, семантичних ознак, відображає його внутрішню сторону, тобто зміст. Сукупність значень, які виражають одиниці номінативного поля концепту, формують семантичний простір самого концепту, що є неоднорідний за своєю структурою. Попри те, що він відображає уявлення про конкретний *фрагмент* світу чи частину цього фрагмента, його компоненти одночасно можуть бути пов'язані з іншими фрагментами дійсності. У контексті міркування про семантичну структуру слова важливою є думка П.Ю. Гриценка, який зазначає, що «на певному етапі пізнання позамовної дійсності у свідомості мовлян об'єднуються у цілісність ті об'єкти, які на іншому етапі розвитку мови й мислення оцінюються як віддалені й незалежні один від одного, однак мова ще довго зберігає “пам'ять” про навколишній зв'язок денотатів» [Гриценко 1984: 34–35]. Такі «переплетення» на семантичному рівні сприяють формуванню фрагментів семантичної системи мови – семантичних полів. У нашому дослідженні поняття семантичного поля (семантичної сфери) застосовуємо до сукупностей значень, які утворюють лексеми з коренями базових номінацій концептів (-*мат*-, -*мам*-, -*нен*-, -*бат*-, -*тат*-, -*нен*-, -*вітч*-, -*отч*-, -*пап*-, -*от*-). Ідеографічний принцип групування лексики, як зазначає С.П. Гриценко, співвідносний із фрагментарністю пізнання та вибірковістю вербалізації пізнаного світу, поза тим, завдяки йому «відбиваються уявлення про зовнішній світ, створюється своєрідна мовна картина світу»

[Гриценко 2017: 58]. Шляхом фіксації когнітивних ознак концепту в похідних із коренями ключових слів виявляємо релевантні для діалектної КС характеристики денотата, що допомагає, з одного боку, відобразити «відносно повний зміст концепту» [Лисиченко 2009: 12], а з іншого, – уможливує виявлення «”глибини залягання” культурної семантики» слова, яка не завжди «лежить на поверхні» [Вендина 1998].

У сучасних дослідженнях відсутня уніфікована класифікація концептів. Залежно від мети та завдань дослідження концепти диференціюють за різними критеріями, серед яких визначають такі:

1) за підходом до аналізу: звичайні та культурні ((лінгво)культурні доміанти, етнокультурні, національні, константи (константи культури), лінгвокультуреми, лінгвоконцепти);

2) за суб’єктом концептуалізації: універсальні, національні (етнокультурні), групові (вікові, гендерні, професійні), індивідуальні; ідіоконцепти, узуальні, етноконцепти, загальнолюдські;

3) за об’єктом концептуалізації: антропоконцепти, натурфакти, артефакти, культурні, емоційні та концепти-архетипи; абстрактні (ментефакти) та конкретні (натурфакти, артефакти); антропоморфні, предметні, ситуативні; предметні, концепти-гештальти, типологічні, емоційні;

4) за способом вираження: а) вербально виражені: вербалізовані, номіновані (лексичні, фразеологічні, словотвірні, граматичні, синтаксичні); лексичні та фразеологічні; стійкі, базові, дескриптори, релятиви; прості та складні; б) невербально виражені: невербалізовані, нестійкі, неноміновані;

5) за ступенем інтеграції семантичних структур: суперконцепти, макроконцепти, базові концепти та мікроконцепти; макроконцепти (багатовимірні, складні) та мікроконцепти (одновимірні, прості); основні (базові, великі) та малі (неосновні, небазові); концепт-мінімум, концепт-максимум, енциклопедичний додаток;

6) за актуальністю: провідні (ключові) та другорядні; постійно актуальні, неактуальні та перемінні;

7) за походженням: первинні, вторинні (похідні);

8) за ідеографічною сферою: світ, природа, людина, мораль, соціум, емоції, артефакти, наука, мистецтво; космічні, соціальні, психічні (духовні).

Ґрунтуючись на вищеподаних критеріях, характеризуємо концепти *мати*, *батько*, *батьки* та підконцепт *Мати Божя* як звичайні семантичні утворення, що марковані етнічною специфікою та мають однослівні еквіваленти в перекладі з іншими мовами (пор. із лінгвоконцептом у вузькому розумінні [Воркачев 2005]). За суб'єктом концептуалізації визначаємо аналізовані концепти як універсальні (базові, загальні, загальнолюдські), що «переживаються в різних культурах по-різному, а основний їхній смисл набуває національних відтінків, які можуть викликати різні асоціації та образи» [Приходько 2008: 85]. Натомість підконцепт *Мати Божя* кваліфікуємо як такий, що спрямований на відтворення сакрального простору. В українській етнокультурі названі ментальні одиниці позитивно марковані, мають високий рівень позитивної аксіації. За типом позначуваних об'єктів ментальні одиниці *мати*, *батько*, *батьки*, *Мати Божя* – це антропоконцепти; водночас одиниці *мати*, *батько*, *батьки* передають архетипи, що репрезентують культурні первісні образи матері, батька, наявні в колективному несвідомому. Концептами *мати*, *батько*, *батьки*, підконцепту *Мати Божя* властиві як вербальні так і невербальні способи вираження, хоча *мати*, *батько*, *батьки* – це концепти насамперед вербальні. Зміст невербальних репрезентантів концептів розкривається через уявлення та зображення чуттєво-наочних образів жінки, чоловіка, що мають дітей. За походженням концепти *мати*, *батько*, *батьки* – первинні, що слугували основою для появи вторинних, зокрема підконцепту *Мати Божя*. Накладання християнської традиції на язичницькі вірування вплинуло на формування номінативного та семантичного просторів підконцепту *Мати Божя* в українському мовно-культурному просторі (докладніше про феномен «слов'янського двовір'я» див. Воропай 1993; Ліманська 2008; Чернова 2012). Мотиви номінацій матері Сина Божого ґрунтуються на метафоризації центрального значення концепту-донора *мати*, унаслідок чого система уявлень про Богоматір набула статусу підконцепту [Чернова 2012].

За смисловим обсягом концепти *мати*, *батько*, *батьки* є багатовимірними, складними (макроконцептами), семантичний простір яких входить у декілька

ідеографічних сфер («людина», «природа»), відображаючи різні фрагменти мовної КС. Підконцепт *Мати Божа* одновимірний, простий, семантична архітектоніка якого ґрунтується насамперед на духовному (сакральному) аспекті. Оскільки аналізовані ментальні утворення активно функціонують у профанному мовленні, широко представлені у фольклорних та етнографічних джерелах, художній літературі, то їхні структури постійно поповнюються нові ознаки, що дозволяє охарактеризувати їх як ключові, постійно актуальні.

1.4. Методологія дослідження

Оскільки завдання дослідження передбачає моделювання сучасної КС у вищезазначених двох субрегіонах українського континууму, то джерелами інформації визначено: 1) провоковані тексти (монологи, діалоги), зібрані авторкою впродовж 2020–2023 рр. за авторською програмою-питальником, що складається з чотирьох частин («*Мати*», «*Батько*», «*Батьки*», «*Мати Божа*») відповідно до аналізованих ментальних одиниць. Питання в частинах «*Мати*», «*Батько*» поділено за аксіологією, що дає докладніше дослідити особливості концептуалізованих денотатів в оцінці дитини та «чужих», не членів родини; ці ж частини питальника містять перелік питань для виявлення похідних із коренями базових номінацій концептів (-*мат*-, -*мам*-, -*нен*-, -*бат*-, -*тат*-, -*нен*-, -*вітч*-, -*отч*-, -*пап*-, -*от*-). Питальник охоплює 244 запитання (див. Додаток 2). Говіркове мовлення представляє середньонадніпрянський та гуцульський діалекти: воно зафіксовано від респондентів віком 55–96 років, які народилися й мешкали в селах Балаклея, В'язівка, Сердегівка, Ташлик, Терешки, Хлистулівка Черкаської області та селах Космач, Криворівня, Микитинці, Мишин, Стопчатів, Яворів Івано-Франківської області (див. Додаток 1); 2) діалектні тексти та словники, лінгвістичні атласи, укладені в кін. ХХ – початку ХХІ ст.

Водночас у дослідженні використано й давніші джерела, що уможливають з'ясування тягlosti у функціонуванні структурних елементів мови. Зокрема це:

– фольклорні джерела – тексти пісень, віршів, голосінь та малих фольклорних жанрів (паремій, фразеосполук, афоризмів, побажань, загадок), упорядкованих у кін. ХІХ – першої чверті ХХІ ст.;

– етнографічні джерела, у яких представлено особливості соціально-побутового устрою, сімейних відносин, магічно-світоглядної природи народно-обрядової та традиційної культури впродовж ХІХ – початку ХХІ ст.

У роботі використано як загальнонаукові традиційні, так і власне лінгвістичні методи, прийоми аналізу емпіричного матеріалу. Індукцію застосовано для дослідження різнохарактерності та кількості способів вираження обраних ментальних одиниць, що дало змогу встановити їхню значущість у КС говірконосіїв. На дедуктивному рівні, ідучи від положення про те, що концепт – основна одиниця мовної КС [Маслова 2004: 53; Лисиченко 2009: 14], охарактеризовано типи КС діалектоносіїв. Загальнонаукові методи аналізу та синтезу використано задля дослідження сутності (змісту) концептів.

Семантичний і мотиваційний аналіз дав змогу прослідкувати послідовність смислового розвитку ключових слів концептів та встановити їхню мотивацію (докладніше див. Березович 2014; Черхава 2015). Для окреслення семантики вербалізаторів концептів, підконцепту, а також дериватів із коренями їх твірних основ використано текстологічний (контекстуальний аналіз); для опису діалектних картин світу через їхнє порівняння з метою виявлення їхніх особливостей – зіставний метод; для аналізу концептів *мати*, *батько*, *батьки* та підконцепту *Мати Божа* застосовано метод концептуального аналізу («для якого концепт є об'єктом дослідження» [Телия 1996: 97]), що ґрунтується на різних підходах, як-от: лінгвокультурологічний, когнітивний, аксіологічний, семантико-прагматичний, семантичний аналіз. Завдяки залученню різних процедур дослідження концептуальний аналіз називають сукупністю методів, поєднаних спільною метою [Фрумкіна 1992: 3; Селіванова 2008: 418–419; Ястремська 2021: 82].

Поняття когнітивної ознаки (змістового компонента концепту) тісно корелює з поняттям лексичного значення, яке в мовознавстві вивчають у двох основних

напрямах: семасіологічному (від форми – плану вираження – до його змісту) та ономасіологічному (від змісту – до форми вираження).

Для створення КС передбачено такий алгоритм дій: 1) аналіз семантики та встановлення мотивації ключових слів концепту (імені-репрезентанта концепту та його синонімів); 2) моделювання польової структури концепту, тобто виявлення концептуальних ознак та способів їхньої вербалізації. Важливим аспектом на цьому етапі дослідження є визначити ядерну й периферійну зони семантичного та номінативного просторів концепту. Ядро семантичного простору ототожнюємо зі значенням лексеми-імені концепту, натомість до периферійного сегмента належать ті смислові елементи, що репрезентують додаткові характеристики, поглиблену інформацію, суб'єктивні досвідні знання про денотат, конотативні елементи [Селіванова 2017а: 21–29]. Ядро номінативного поля концепту складають вербалізатори, що передають основне значення слова-назви концепту, вони універсальні за своїм характером, поширені в обох досліджуваних ареалах. До периферії концепту належать мовні засоби, що експлікують «приховані» від безпосереднього спостереження смислові ознаки концепту й становлять зміст власне інших концептів [Моспанова 2006: 53]; вони віддзеркалюють додаткові характеристики концептуалізованого денотата. Зауважимо, що когнітивні смисли, які входять до складу семантосфери концепту, за тематичним принципом формують параметри його аналізу; 3) виявлення концептуального потенціалу слів-репрезентантів концептів та їхніх синонімів шляхом аналізу нових номінацій із їхніми коренями (-*мат-*, -*мам-*, -*нен-*, -*бат-*, -*тат-*, -*нен-*, -*вітч-*, -*отч-*, -*пап-*, -*от-*), яке допоможе, по-перше, зіставити концептуальні ознаки, зафіксовані в дериватах та в процесі моделювання концепту, по-друге, «виявити концептуальні компоненти, які актуалізуються найчастіше і становлять для мовної картини світу найбільший інтерес» [Скаб 2008: 249]. Зауважимо, що моделювання польової структури концепту ґрунтується на засадах методики З.Д. Попової та Й.А. Стерніна [Попова, Стернин 2007б: 123–146], натомість аналіз «палітри» значень похідних – на положеннях С.М. Толстої [Толстая 2008].

У дослідженні послуговуємося такими базовими термінами й поняттями:

концепт – комплекс особистісно, історико та культурно зумовлених знань, уявлень про конкретний фрагмент дійсності, що має вербальний та невербальний спосіб вираження; структурна одиниця мовної КС;

підконцепт – одиниця мисленнєвої діяльності, що утворилася внаслідок похідності центрального значення концепту-донора;

концептуальна ознака / смисл (когнітивна ознака / характеристика / смисл, когнітивна диференційна ознака / характеристика / смисл) – окрема ознака об'єкта дійсності, виявлена внаслідок осмислення індивідом; конститuent змістового простору концепту;

доконцептуальні уявлення – первинні ознаки концептуалізованого предмета дійсності, що лягли в основу внутрішньої форми лексеми-імені концепту;

центральна доконцептуальна характеристика (центральне доконцептуальне уявлення / ознака / смисл) – початковий елементарний смисл (первосмисл), найбільш виражена ознака концептуалізованого денотата, що слугувала основою ядра семантичного простору концепту;

периферійна доконцептуальна характеристика (периферійне доконцептуальне уявлення / ознака / смисл) – первинний елементарний смисл (первосмисл), що ліг в основу периферійної ознаки концепту.

Висновки до розділу 1

Відображені за допомогою мови уявлення про світ, формують вербалізований образ світу. У науковому дискурсі є різні погляди на розуміння вербальної КС та концепту – її конститuenta, у своїй роботі послуговуємося такими: мовна КС – це макросистема, дослідження якої можливе через аналіз концептів; вона передає наївні уявлення про світ пересічного носія мови, пов'язана з історією та культурою її маніфестантів. Концепт – система уявлень про фрагмент навколишньої дійсності; його структурні компоненти розташовані за ядерно-периферійним принципом; він може бути репрезентований як вербальними так і невербальними засобами.

Діалектна КС – один із різновидів мовної КС, що відображає унікальні риси осмислення дійсності говірконосями. Світобачення представників середньонаддніпрянського та гуцульського діалектів зумовлене географічним положенням регіонів, до яких належать досліджувані мовно-культурні ареали, матеріальною культурою, звичаєвими формами побуту, духовними цінностями. Дослідження діалектної КС носіїв середньонаддніпрянських та гуцульських говірок в межах тріади «*мати-батько-батьки*» передбачає створення моделі її конститuentів – відповідних концептів. Моделювання як метод та засіб пізнання дає змогу глибинно зрозуміти сутність досліджуваних об'єктів мікро- та макрорівнів, виявити їхні структурні особливості, систематизовано представити зафіксований діалектний матеріал. Обрані для дослідження концепти *мати*, *батько*, *батьки* – універсальні, первинні, ключові ментальні одиниці, натомість підконцепт *Мати Божа* кваліфікуємо як важливий етноконцепт, вторинний за походженням ментальний комплекс, один із символів українського духовного простору.

Джерелом матеріалу, що представляє середньонаддніпрянські та гуцульські говірки, є насамперед записи діалектного мовлення за попередньо підготовленою програмою-питальником та діалектні словники, тексти, що відображають особливості сучасного світобачення говірконосіїв.

Методологічні засади дослідження угрунтовані на підходах до мови як засобі відображення розумової діяльності людини; потребі виявити особливості регіонального світобачення, що входять до загальнонародної КС. Сформована на основі актуальних у науковому дискурсі постулатів концептуального аналізу власна модель дослідження ґрунтується на трьох етапах; це дало змогу з'ясувати первинні ознаки концептуалізованих фрагментів дійсності, що лягли в основу сьогоденних когнітивних ознак обраних концептів, схарактеризувати особливості структурних компонентів аналізованих ментальних одиниць у досліджуваних мовно-культурних регіонах, виявити концептуальний потенціал слів-імен концептів через аналіз похідних номінацій із їхніми коренями, описати спільне та відмінне в аналізованих діалектних КС, а також з'ясувати їхній тип.

РОЗДІЛ 2

КОНЦЕПТ МАТИ В СЕРЕДНЬОНАДДНІПРЯНСЬКОМУ ТА ГУЦУЛЬСЬКОМУ ГОВОРАХ

2.1. Аналіз внутрішньої форми базового слова *мати* та його синонімів

Для розуміння змісту концепту *мати*, системи його концептуальних ознак, прослідкуємо розвиток семантики ключових слів *мати*, *мама*, *няня*, встановимо доконцептуальні основи цієї ментальної одиниці, що відіграли важливу роль у формуванні її як ціннісного елемента КС.

Фіксація вихідної форми лексеми *мати* (**mater*) зі значенням ‘та, що створює дитину; мати’ (РССС: 65; ССРТСМ: 265) дає підстави припустити, що первинні уявлення про жінку-матір базувалися на осмисленні її репродуктивної функції – можливості народити та виносити дитину.

Лексикографічні джерела давньоукраїнського періоду вказують на здатність слова *мати* та синонімів *матка*, *матиця* позначати різні об’єкти. Так, лексеми *мати*, *матиця*, *матка*, окрім початкового значення ‘біологічна мати дитини, родителька (*genetrix*)’, позначають й інші поняття: *мати*, *матиця* ‘основа, початок’ (МСДРЯ II: 118–119); *мати* ‘голова’ (МСДРЯ II: 118); *матиця* ‘магнит’ (МСДРЯ II: 75); *матъка* ‘бджолина матка’ (МСДРЯ II: 119). Лексичні одиниці *мама*, *мамъка* функціонують на позначення матері та няньки, годувальниці дітей (МСДРЯ II: 109). Бачимо, що в цей період відбулася оцінка біологічної функції жінки як виняткової, найвищої, а тому її перенесено на світ тварин, актуалізовано уявлення про роль жінки-матері стосовно своєї дитини, зосереджено увагу на функції жінки-матері в родині, зокрема її авторитетному місці в сім’ї.

У писемних пам’ятках української мови XIV–XVIII ст. лексема *мати* та деривати *матір*, *матия*, *матка* зберігають деякі значення з давнього періоду, проте водночас набувають релігійної семантики в номінаціях на позначення Богородиці та реалій пов’язаних із нею: пор. *пани-матка* ‘мати’ (МСПКУМ II: 82); *мати* ‘жінка стосовно дитини, яку вона народила; мати’, ‘Божа мати’; *матка* ‘біологічна мати дитини; родителька’; *Божая мати*, *матка Божья* ‘Богородиця’; *Покрова Матере*

Божое ‘Покрова’; *матки божии, матки божии первое (первоѢ матѣки божииѢ)* ‘назва церковного свята; календарна дата’ (перша пречиста) (ССУ I: 580); *изчатъе матки божьей* ‘назва церковного свята; календарна дата (зачаття матері божої)’ (ССУ I: 428, 580); *рожество матки божии* ‘назва церковного свята; календарна дата (різдво богородиці)’ (ССУ I: 580; ССУ II: 296). Відповідно до вищесказаного, спостерігаємо збереження характеристик матері як жінки, що дає життя, разом із тим помічаємо, що її образ корелює із сакральним первнем.

Словники XIX–XX ст. репрезентують слова *мати, матка, мама, няня* як монота полікомпонентні номінації, що функціонують на позначення різних реалії, явищ дійсності та сакрального світу (людей, їхнього психічного стану, Богоматері, тварин, рослин, предметів побуту, гри). Семантика виявлених лексем актуалізує уявлення про матір як жінку, що

– кровно споріднена зі своєю дитиною: *мати, матка, мама, мамка, няня* ‘рідна мати (Mutter)’ (Б-Н: 221, 242; Желех. II: 430, 515; Гр. II: 409, 411, 552; СУМ IV: 647; СУМ²⁰: 1902); *мати* ‘самиця стосовно своїх малят’ (СУМ IV: 647); *і рідна мати не впізнає / не пізнає* ‘хтось дуже змінився на вигляд, зовні’ (СУМ²⁰: 1583);

– має здатність народжувати (давати життя): *матка* ‘психічний розлад у жінок’ (Б-Н: 221), ‘конопля з жіночими квітками’ (Гр. II: 411; СУМ IV: 651), ‘самиця тварин із дітьми’ (Гр. II: 411), ‘плідна самиця в тварин’ (СУМ IV: 651), ‘самиця свійського коня’ (Б-Н: 221); *матка, матиця* ‘внутрішній статевий орган жінки та самиці, у якому розвивається зародок (Gebärmutter)’ (Желех. II: 430; СУМ IV: 651); *матка збожева / житна* ‘паразитний гриб’ (Mutterkorn) (Желех. II: 430; Гр. II: 411); *сурогатна мати* ‘жінка, що народила дитину для інших осіб у результаті імплантації їй ембріона’ (СУМ²⁰: 1583); *як / у чому / у чім мати [на світ] народила / породила / родила; як мати спородила* ‘зовсім голий, без одягу’ (СУМ²⁰: 1583);

– має дитину: *мати-героїня* ‘почесне звання, яке надають у СРСР жінці, що народила й виховала 10 і більше дітей, та орден, яким її відзначають; жінка, що має це звання та орден’ (СУМ IV: 647); *мама* ‘звертання до матері чоловіка або жінки’ (СУМ²⁰: 1565);

– піклується та оберігає свою дитину: *матка* ‘тканина, якою застеляють поміст чи завішують вікна’ (Б-Н: 221); *мамка* ‘медсестра (Amme)’ (Желех. II: 426); *названа / наречена / прибрана мати* ‘жінка, яка взяла на виховання, прийняла за свою чужу дитину’ (СУМ²⁰: 1583); *кімната матері й дитини* ‘приміщення в будинку вокзалу, автостанції і т. ін. для відпочинку транзитних пасажирів – матерів із дітьми’ (СУМ²⁰: 1321); *одинока мати* ‘жінка, що сама, без чоловіка виховує свою дитину; мати-одиначка’ (СУМ²⁰: 1583); *всмоктувати / всисати / вбирати / всмоктати / ввіссати / ввібрати [в себе] з молоком матері / з материним / материнським молоком* ‘засвоювати що-небудь із дитинства’ (СУМ²⁰: 552); *головата мати, весільна мати, посаджена мати* ‘жінка, яка виконує на весіллі роль матері нареченого або нареченої’ (СУМ I: 340; СУМ IV: 647; СУМ²⁰: 1583); *хрещена мати* ‘жінка, що бере участь в обряді хрещення в ролі так званої духовної матері’ (СУМ IV: 647; СУМ XI: 143); *досвітчана мати* ‘жінка, у хаті якої молодь збиралася на досвітки’ (СУМ II: 383; СУМ IV: 647); *неня* ‘уживається для вираження переляку, здивування, радості і т. ін.’ (СУМ V: 343);

– є найдорожчою людиною для своєї дитини: *неня* ‘рідна’ (Б-Н: 242; Гр. II: 552); *мати* ‘про що-небудь рідне, близьке’ (СУМ²⁰: 1565);

– має авторитет й обґрунтовану повагу в родині: *матка* ‘головна бджола у вулику (Mutterbiene)’ (Б-Н: 221; Желех. II: 430; Гр. II: 411), ‘основна жила або товстий шар ґрунтового воску (die Hauptader od. die dicke Schicht des Erdwachses)’ (Желех. II: 430; СУМ IV: 651), ‘гра в м’яч’ (Гр. II: 411); *паніматка* ‘шанобливе звертання до жінки старшого віку (ehrende Benennung einer Frau)’ (Желех. II: 430); *старша мати* ‘настоятелька монастиря’, *скарбова мати* ‘черниця, що керує господарством монастиря’ (Гр. II: 409); *мама* ‘ласкаве звертання до старшої віком жінки’ (СУМ²⁰: 1565);

– має духовне втілення, що корелює із сакральними аспектами любові та захисту: *Матидіва, Мати Божя / Господня / Пречиста* ‘Богородиця (Jungfrau)’ (Желех. II: 430; Гр. II: 409; СУМ IV: 647); *Крий Мати / Матір Божя* ‘уживається для вираження застереження від чого-небудь лихого, поганого, небажаного’ (СУМ²⁰:

1433); *не дай Мати Божа* ‘уживається для вираження застереження від чого-небудь лихого, поганого, небажаного’ (СУМ²⁰: 704); *хай / нехай Мати Божа милує / прощає / боронить / помилує* ‘уживається для вираження кому-небудь добра, безпеки, благополуччя; щоб було все добре’ (СУМ²⁰: 1583).

Аналіз семантики базових слів *мати, мама, няня* дає можливість припустити, що центральними доконцептуальними характеристиками, які слугували основою для ядра семантичного простору концепту, є

1) біологічна здатність жінки народжувати, давати життя дитині; увага до цієї властивості детермінувала появу концептуальних характеристик ‘мати – жінка, яка здатна народжувати’, ‘мати – основа, початок’;

2) наявність у жінки дитини. Така ознака – база для концептуальних смислів ‘мати – жінка стосовно дитини, яку вона народила’ та ‘мати – жінка, яка має дитину’; ‘нерідна мати; дружина батька, яка заміняє рідну матір’; ‘мати одного з подружжя стосовно іншого’.

Периферія семантосфери концепту *мати*, імовірно, ґрунтується на доконцептуальних уявленнях, що пов’язані з

1) роллю матері у вигодовуванні дитини після її народження, турботою про дитину. Цей факт зумовив появу концептуальних ознак ‘мати – жінка, яка дбає про дитину’, ‘мати – заступниця дитини’ і ‘мати – найдорожча людина для дитини’;

2) важливою роллю жінки-матері в сім’ї, що оприявлене в шанобливому ставленні до неї, бажанні об’єднати членів родини в одне ціле. Такі уявлення актуалізувалися в когнітивних характеристиках ‘мати – осередок, основна частина’, ‘мати – жінка, яку шанують’, ‘мати – керівна особа в сім’ї’, ‘мати – жінка, яка об’єднує’.

2.2. Вербалізація концепту *мати* в середньонаддніпрянських говірках

Способи номінації жінки-матері в досліджуваних мовно-культурних ареалах детерміновані суб’єктом номінації, яким може бути дитина жінки або інші, хто знають, що в цієї жінки є дитина, тому видається доцільним проаналізувати концепт *мати* в

контексті двох концептуальних аспектів: мати в оцінці дитини та оцінці «чужих», інших людей.

Концептуальний аспект «Мати в оцінці дитини»

Мати дає життя дитині, тому з дитиною вона пов'язана кровною спорідненістю.

КО 'мати – жінка стосовно дитини, яку народила' актуалізована

– термінами спорідненості (*мати, мама*): *у нас було троє д'ітей / а треба було йти на роботу / а ми ж мал'ї вс'ї / а треба йти було кол'госп'кожен день на роботу за шо / за дв'їст'ї грам зер'на / дв'ї-їст'ї грам пла'тили на трудо'ден' / ну і 'мати не п'їшла бо Сте'пан забол'їв був / ну йак 'мати' може п'їти на роботу йак бол'на дитина? / і йїї судили / дали йїї приму'сову прац'у (Трш); ³начит' 'мама ставила сн'їп і с'їно / а те 'с'їно то'д'ї п'їд к'вочку шоб були кур'чата / те 'с'їно / о'тако х... / образ велики'ї / П'суса / і там на по'кут'ї лава і лава / не було с'т'їл'ц'їв велик'ї ст'їл а пот'ом 'мама ва'рила так / ва'рила боршч п'їсний / вїуни жарила / то'д'ї не було та'кої 'риби / морс'кої чи йа'кої / вїуни / боршч на Р'їздво / на п'їсний 'веч'їр / це св'а'тїй 'веч'їр / і це во'на жарит' вїуни / цей / боршч п'їсний / ва'реники з ка'пустойу і п'їр'їжк'ї з ка'пустойу і ку'т'а (Трш); во'на ми'н'ї каже так / ти 'мама жи'ви / а йа ка'жу / ти за сво'їу дитину п'їчес'а / а йа п'їчус' за сво'їу дитину і ше й за в'нуком (Трш). Лише у фольклорних джерелах (баладах) виявлена лексема *неня*: *Та устань, нене, до мене, (2) / Горе мені без тебе (Пісні_П: 361); Підняла китайку / Та й заголосила: / – Ой нене ж ти, нене, / Що ти наробила? (Пісні_П: 337);**

– усіченими формами *ма, мам* від непохідного *мама*, що зафіксовані в діалектному мовленні: *була г'їм'наст'їка / була г'їм'наст'їка? // во'на 'дивиц'а на 'мене / ти ме'н'ї ска'жи да чи не да // була / 'мати / да / була була // ка'жу ма / не п'їдпр'агайс'а / г'їм'наст'їк'ї 'с'о'дн'ї не було // у 'мене конт'рол' був та 'к'їй (Трш); і пот'ом прийшли хреши'ченики поси'пат' / 'бат'ков'ї хреши'ченики вже 'парубки*

здо'ров·і 'мати поc'тaвила їх 'б·іл'а йа'линки / ст'іл угош'чат' / а йа див'л'ус'а / йак о'дин Гриц'ко ви'т'агує 'того 'чайничка і в кар'ман / а йа в с'л'ози / і прийш'ла ка'жу **мам** о'так і так заб'рав 'чайничка / заб'рав 'тейі (Трш); ми 'т'роє / це дл'а нас бу'ло найул'уб·ім·іше же'лан'іє прик'расит' йа'линку і кан'ф·ети / 'мати 'каже шо у'же вс'і кан'ф·ети п·иш'ли? // шче й 'каже но'вого ста'рого 'году не'має / а вже кан'ф·ет на йа'линц'і не'має / **мам** то вони ж роз'танут' / йа ка... / в т'ій 'хат'і не то'п'л'у / не роз'танут' (сміється) (Трш); **ма** / нам'н'іт' 'шуликів (ГЧ: 165); прийш'ли до нас догово'р'ац' :а / ко'ли ж це ви'с'іл:а 'буде / а 'мати си'д'ат' жи ж накап'т'орилис' / це ж ни хот'ат' жи ни'в 'істки / а йа йак нача'ла їх про'сит' / **ма** / та 'випийте п 'ів'чарочки / 'мати ті й 'випили п 'ів'чарочки (СГ: 258);

– присвійними синтаксичними конструкціями: йа / 'каже / 'пон'ав / де най'б·іл'иш ·і сум'ки / там **мо'йа 'мати** (Трш); йак'шо 'ж·інка мат'укайец'а / то зем'л'а п·ід 'нейу го'рит' / це так ка'зала **мо'йа 'мати** (Трш); **мо'йа 'мати** 'часто споми'нала 'бат'ка 'п·ісл'а с'мерт'і / п'лакала / хо'дила на к'ладб·ішче // ми й'йі ста'ралис'а успо'койт' но во'на йо'го 'дуже л'убила / шо по'робиш (Срд); ми'н'і от **мо'йейі 'матир'і** н'ічо в нас'л'ецтво не перийш'ло (В'яз); 'гуси іш'че бу'л 'и / бо **мо'йа 'мама** 'насл 'а / ма'л 'ойу бу'л 'а (ГЗП: 72); **мама мо'йа** ку'пила ми'н'і са'дибу (Гов_У: 184); а ўс'іг'да / по с'тарому ше / по 'тому ше з'д'ецтва з'найу / шо йак **мама мо'йа** ро'бил 'а / так і йа (Гов_У: 149); з'найу шо **'наша 'мама** бу'ла на 'пол'і / а ми змо'лоли / 'мама напик'ла кор'ж 'іў / сп'ражила моло'ко / зва'рила боршч (Гов_У: 142); і йа т'кал· ·а / й **мо'йа 'мати** т'кал· ·а / 'р'адна т'кал· ·и (ГЧ: 79); **у мене 'мати** т'кал'а бу'л 'а / о'то 'вич ' :е ми'н'і пол 'от'но / бу'л 'о та'ке / шо й шта'ни і рубашка / і все полот'н'ане (ГЗП: 143). Такі ж синтагми мають регулярний вияв в етнографічних та фольклорних текстах, зокрема в необрядовій родинно-побутовій та пісенній ліриці: **Мати в мене** була дуже красива жінка, дуже гарно співала, але ж вона була трошки на один глаз недобачала (ЕОСУ II: 399); **Мать моя** дуже чула, а я так стою, то я на лету ту **Валю** ухватила (ЕОСУ III: 427); **Нене ж моя, нене, / Та пора ж мене й оженити, / Що**

*прийде нічка темна, / Ні до кого й говорити (Пісні_П: 484); Хирітимеш, болітимеш,
/ Смерти бажатимеш, / А в моєї матусини / Пити прохатимеш (Пісні_П: 412);*

– двокомпонентною номінацією, змістовий складник якої вказує на кровну пов'язаність між денотатами: *а'ле смерт' 'бат'ка пере'несла 'лекше і 'мат'ір'і 'лекше чим чоло'в 'іка / во'на (мама – В.Д.) не при ми'н'і по'мерла / по'мерла при не'в 'ісц'і / й'йї с'уди при'везли 'т'іл'ки хоро'нит' / й'ак'би во'на при ми'н'і / ми'н'і було б'б 'іл'ше 'т'ажче / йа з'найу шо це мо'йа кров / а'ле так йак во'на там (Трш);*

– усталеною конструкцією прийняти за матір 'ставитися, як до матері; вважати рідним': *в 'ін до 'мене п 'ід'ходить' та 'каже / низна'кома 'женичина при'ймайте ми'не за 'сина / а йа вас за 'мат'ір (ГЗП: 55);*

– утвореннями з виразною позитивною оцінкою (мамочка, матінка): (– Як батьки наказували, якщо хтось провинився?) – *А шо / на ко'л'ен'і // ніч'о не п'ідси'пали / ста'вай на ко'л'іна // ой 'мамоч'ко не 'буду не буду 'б'іл'ше / так ста'вай на ко'л'іна / а 'ск'ік'і 'можна (Трш); йа роз'била ту 'вазу / 'мати б'і'жит' з дуп'цем / а йа кри'чу 'мамочко не бий (Трш); / ой 'мат'інко / ни ба'рис'а / в до'р'іже'н'ку вир'а'жай ме'не / в до'р'іже'н'ку та й да'лекуйу до свек'рухи напо'талонь'ку ой 'мат'інко (СГ: 262). Зауважимо, що в пісенному фольклорі виявлено ширший спектр пестливих номінацій матері: *Ой гребінки, матінко, гребінки, / Розчесати кісоньку навіки. / Ой гребінки не хочу я, – гребінця, / Розчесати кісоньку до вінця (ЕОСУ IV: 579); Говорила мати / Та ще й сварилася: / І в кого ти, доню, / Така вродилася? / – Трішечкі у тебе, / Трішечкі у тата, / Та хіба ж я, мамцю, / В цьому винувата? (Пісні_П: 633); Сядьмо, ненько, повечеряймо, / По вечері пожурімося, / По тії журбі поділімося. / Тобі, ненько, веретенечко, / А міні полотенечко (Звенигородщина: 122); Одсунь, Марусю, віконце, / Та подивися на сонце, – / Чи високо сонечко на небі, / Чи багато боярівъ на землі, / Чи хорошъ Івашко на коні? / – Та хороший, матюнко, крацій всіхъ, / Изнявъ шапочку швидче всіхъ, / И поклонився нижче всіхъ (Труды IV: 323); Моя й матинко, моя й покровонько, / Моя й матинко, моя й**

жалобо, / *Моя покровонько, моя й правдонько! / Ты-жъ, моя мамусю, найриднисенька / Ты-жъ, моя мамусю, найсрибнисенька* (Милорад_В: 199).

Додамо, що в народних текстах аналізована КО представлена також описовою конструкцією *рідна мати*, що вказує на кровність зв'язків між денотатами: *А я називала мачуху «мама». Але й до рідної матері ходила* (ЕОСУ IV: 400); *Брат сестрицю за стіл завів, та рано-рано, / Брат сестрицю за стіл завів, та ранесень[ко]. / Мені вірна мати рідна, та рано-рано, / Мені вірна мати рідна, та ранесенько* (Муз_СД: 232).

Мати для дитини є першим і найголовнішим вихователем. КО 'мати – приклад наслідування для дитини' в середньонаддніпряньському мовному просторі ілюструє

– прийменникова конструкція *від матир'і: це в мене в 'ід 'матир'і пригот'овит' 'йісти / ди'виц'а за ха'з'айством // 'мати вс'ігда та'ка була* (Срд);

– описова конструкція *в мене щось є її: пон'імайеш / в 'мене шос' йе й'йі* (материне – В.Д.) / *'вибрат' г'лавне в ро'бот'і / о'це та'ке* (Трш);

– зіставна конструкція: *'мати 'наша в 'церкву хо'дила / і 'йа хо'жу* (Срд).

В етнографічних джерелах зафіксовано фразеосполуку *піти у маму* 'виявитися схожим на матір якимись рисами вдачі' (*З д'єтства вм'іла, це було просто в природі. І сестра в мене, пішла вона у маму, вона і писанки писала і рисувала у хаті* (ЕОСУ VI: 326).

Оскільки мати знаходиться поряд із дитиною від моменту її народження, то для дитини є найріднішою людиною. Сприйняття світу дитиною та становлення її як індивіда здійснюється через матір. Високий ступінь суб'єктно-релятивних відношень між дитиною та матір'ю зберігається впродовж усього життя. У середньонаддніпряньських говірках КО 'мати – найдорожча людина для дитини' в говірковому мовленні представлено

– присвійно-описовою словосполучкою *мамочка моя рідна*, що вказує на надмірність ознаки належності: *'мамочко мо'йа 'р'ідна / не йди / ос'тан'с'а // йа все ро'битиму йак ти с'кажеш / йа та'ко до 'нейі при'пала / п'лачу / ма'ла була / а'ле все то'д'і у'же пон'і'мала* (Трш); *'вигнала з 'хати / при'б 'ігла во'на на ц'винтар / де 'мати*

йїїї захована / во'на 'коло 'церкви / і в'пала / і 'каже / 'мамочко ж мо'їа 'р'ідна / йа'би ж ти була жи'ва / ти ж н'іколи б ни допус'тила до 'ц'ого / йак на 'мене зд'івайіц':а 'мачуха зла (ГЧ: 485). Принагідно додамо, що у фольклорних джерелах, зокрема голосіннях, весільних піснях, такий спосіб вираження аналізованої КО представлений ширшим колом конструкцій (ненька моя ріднесенька, моя рідна мати, моя ненька, моя рідна): **Ненько моя ріднесенька**, / [...] До кого ж я пригорнусь? (ЕОСУ V: 255); **Що в сінечках голубець гуде**, (2) / **А в світлиці голосок іде**. / – **Порадь мене, моя мати**, / **Порадь мене, моя рідна мати**, / **Кого ж мені у бояри брати?** (Пісні_П: 119); **Благослови, моя ненько**, / **Мене молоду**, / **Благослови, моя рідна**, / **Я кликають іду** (Пісні_П:117);

– фразеосполуками: *прийн'ати за мат'ір* 'ставитися як до матері, вважати рідним' (ме'не ц'а дити'нина **п'ри'н'ала за 'мат'ір** / йак 'р'ідна с'тала // сво'їїх д'ітей Бог ни да'в / на с'тарост'і л'їт пос'лав ц'у 'Вал'у (В'яз); в 'їн до 'мене п 'їд'ходить' та 'каже / низна'кома 'женичина приї'майте ми'не за 'сина / а йа вас за 'мат'ір (ГЗП: 55)); *шчитати за мат'ір* 'ставитися як до матері, вважати рідним' (а во'ни в'м 'їс'т'ї / в'м 'їс'т'ї жи'л 'и / в'м 'їс'т'ї 'їїли / і 'зараз во'ни ми'не **шчи'тайут'** за 'мат'ір / за 'р'ідну (ГЧ: 78)); *ни трон' 'Сидоре 'матир'ї* 'про дуже запальну, сердиту, дратівливу людину' та в 'нейї чоло'вічок ше н'ічого / це в 'Ол'ки Пит'ро **ни трон' 'Сидоре 'матир'ї** / н'ї підступис'а до 'його / н'ї на балач'ки н'ї на шо (СГ: 267); *називати мат'ір'їу* 'вважати когось рідним, близьким' (та йа оче'нил 'ас'а за 'нейї / та во'на нас приви'ла о'то сво'го 'сина / і ми'не / із 'того / із С'вид'івка / то йїїї **'мат'ір'їу** / 'поки во'на й у'мерла / **нази'вала** (ГЧ: 196). У весільній пісні також зафіксували фразему назвати матінкою 'вважати когось рідним, близьким': *Ой як мені сумувати перестати*, / *Ой як мені свекрушеньку називати?* / *Ой назву я свекрушеньку **матінкою***. / *Вона ж мені матінкою та й не буде*, / *А моему серденьку жалко буде* (ЕОСУ II: 377);

– порівняльним зворотом: з б 'їдойу йак зс 'р'іднойу 'мамойу (Трш).

У народних обрядових (весільних, колискових, поховальних) та необрядових (жартівливих) пісенних текстах ця КО представлена низкою мовних засобів, як-от:

– присвійними конструкціями: *Вечеряй же, / Моя матусенько, / Коли наварила*, (Пісні_П: 453); *Ненько моя, ненько моя / Та й ріднесенька, / Измий мене, измий мене / Та й чистесенько* / (ЕОСУ IV: 369);

– описовою синтагмою (*ненька рідненькая*): *Сестра каже: «Ти моя!» Ой, добра-ж моя годиночка, / Пізнала родиночка, / Близька й далекая, / Ще й ненька рідненькая* (Груш.²: 15–16);

– одиничними метафоричними номінаціями, змістовий компонент яких вказує на зовнішність, риси характеру та духовну близькість між денотатами: *А у мене батенько цвіт / Зав'язав мені світ, / А матуся зоря / Рано заміж оддала* (Пісні_П: 531); *Ой, матинко вишенько! / Яке мени льишенько. / Ой, матинко, туполе! / Яке мени тутъ горе!* (Милорад_В: 106); *Ненько моя ріднесенька, / Моя голубонько вірнесенька! / До кого ж я пригорнусь?* (ЕОСУ⁵: 255); *Ненька моя, та й голубонько! 2 / Чи я тобі надокучила?!* (Звенигородщина: 97); – *Ой ти, мати, / Пораднице в хаті, / Порадь мені, / Що маю казати!* (Пісні_П: 439);

– апозитивною словосполученням *матінка-голубонька*: *В неділю по обіді 2 / Йшла Оксана по воду. 2 / [...] Почула згук за горою, 2 / Вернулася додому: / – Матінко-голубонько! / Матінко-голубонько! / Сховай мене в світлоньку!* (Звенигородщина: 104).

Ставлення матері до дитини проявляється в турботі про неї. Поведінка матері стосовно своєї дитини виформувалася у своєрідну модель поведінки. У середньонаддніпряньському мовному ареалі КО ‘мати – жінка, яка дбає про дитину’ реалізовано у фразеосполученнях: *бути за мамку, бути за мат'ір* ‘виконувати функції матері’ (*так 'п ·ісл'а в ·ій'ни та 'ж ·інка / та'ка 'добра / 'була нам за 'мамку* (В'яз); */то'д'і вже до 'т'ітки пирийи'ли та жи'ли вже з 'т'іткоюу ми / вже во'на була нам за 'мат'ір / бо ми сво'їу 'мат'ір ни з'нали / йак во'на була* (ГЧ: 190)).

У родинно-побутових пісенних джерелах зафіксовано ще порівняння: *як рідная мати, як мати* ‘про щось дуже близьке’ (*Порадь мене, дівчинонько, / Як рідная мати: / А чи мені женитися. / А чи тебе ждати* (Пісні_П: 402)); *як мати* ‘ніжно, з

турботою' (Пошли йому, Боже, щастя / Ще й добру годину, / Що він мене пригортає, / **Як мати** дитину (Пісні_П: 442)).

Відзначимо, що аналізована КО представлена також акціонально, через дії, поведінку матері заради добробуту її дитини: / 'бат'ко ле^н жит' із се^нст'ройу / а ме^н'і вдруг с'тайе п'лохо / т'і'р'айу соз'нан'іє / і ме^не 'мати на руках п'ат' 'рок 'ів ме^н'і було / **не^нсе в л'ікарн'у** (Трш).

Факт відсутності материнської любові й підтримки своєї дитини об'єктивовано в концептуальний смисл 'байдужа мати', який експліковано

– риторичними запитаннями, що передають обурення інформанта, викликане відмінною поведінкою жінки-матері від усталених уявлень про ставлення її до дитини: н'е / ну ти ска'жи / **х'і'ба во'на 'мати?** / вона ни 'ч 'уствуйє н'і'чого мате'ринс'кого до 'нейі // во'на ж / пон'і'майіш / ни подз'вонит' / ни напише / ну **х'і'ба так 'можна?** (В'яз);

– описовою полікомпонентною словосполучкою *не відчуває нічого материнського*: н'е / ну ти ска'жи / **х'і'ба во'на 'мати?** / вона **ни ч 'уствуйє н'і'чого мате'ринс'кого** до 'нейі// во'на ж / пон'і'майіш / ни подз'вонит' / ни напише / ну **х'і'ба так 'можна?** (В'яз).

КО 'мати – жінка, яку шанують' в мовленні носіїв середньонаддніпрянських говірок представлена формами поважної множини: 'мати / 'вивчили шит' (Трш); 'мати / приб'рали в 'хат'і / **приго'товили йісти / нас гу'кайут'** (Срд); 'мати хот'іли шоб^н ми л'уд'ми 'виросли (Хлст). У діалектних текстах також фіксуємо: 'мати **начи'н'ал 'и м'л 'инчик 'ів і замк'нул 'и в ск'рин'і / нам да'л 'и по 'д'ному / шоб ни по'мерл 'и** (ГЗП: 113); і о'це ж 'каждий ден' 'мамка у о'ц'і'й ни'ч 'і'топл'ат' (ГЧ: 280); бо Побирез'кий нака'нун'е / 'мама по'йіхал 'и / по'йіхал 'а 'сама с'тарша сист'ра і по'йіхаў 'тейі 'самої с'таршої сист'ри чол 'о'в 'ік (Гов_У: 136). У рядках весільної пісні, зафіксованої П.П. Чубинським, пошана до матері реалізована в порівнянні: *Вже нераненько, / Чожъ не учишь, ненько, / Чомъ не навчаєшь, / Якъ свекрусі годити?*

/ «Та годи, доненько, / Та **годи** Марусю, / **Свекрусі, якъ матінці:** / Та раненько встань, / Та на добри-день дай, / Вь ніженьки поклонися! (Труды IV: 137).

Материнський інстинкт впливає на поведінку жінки, тому вона всіма силами намагається відвернути нещастя від дитини, а, відчуваючи небезпеку, готова її захистити. У свідомості говірконосіїв середньонаддніпряньського мовного простору уявлення про оберегову силу матері об'єктивовано в КО 'мати – заступниця дитини', що представлена в діалектних текстах завдяки вигукам-звертанням до рідної матері в стані розчарування, відчаю: *'горе ви'л 'ике бу'л 'о / ой 'Боже м 'ій / 'мамочко / ко'ли убї'гайе 'Кол'а / мо'їа ди'тина* (ГЧ: 586); *ой 'мамочки мо'їа 'р'ідна / та зл'із' жи йа ти'бе про'шу / ти ж пон'їмайши / ти упа'деш уб'їес'а / ми'не ж 'мати вбїе / ми'не 'мати з 'їйс'т' (ГЧ: 142); ох / мо'їа 'нен'ко 'р'ідна / і йа так забо'л'їла / шо по'пала в бол'ниц'у* (ГЧ: 596).

Не завжди ставлення матері до дитини пов'язують із добротою та ніжністю. Зі свідчень респондентів фіксуємо випадки, коли мати проявляла не лише позитивні емоції стосовно своєї дитини. Негативний психологічний стан матері часто був зумлений неправильним поводженням дитини, порушенням норм поведінки. Переважно негативні емоції відображались в поведінці матері стосовно дитини, а тому КО 'сердита мати' представлена діями, що стосуються рухів тіла: *'їякос' так не бу'ло / ну не" дай Бог / це сист'ра мог'ла прий'ти і шос' збри'хат' за о'ц'інку і 'мати йде / у ш'колу йак во'на вз'нала за ц'у бри'х'н'у / то йїй к'репко попа'дало* (Трш); *'мати ми'не не"р'їшчила по-'чорному за об'ман* (Трш); *нас 'мати мог'ла нака'зат' / йак'шо шос' та'ке зро'били / а 'бат'ко 'вечер'ї до'бавит' (сміється)* (Срд). У діалектних текстах виявляємо акціональні способи вираження, що стосуються психічних станів: *'мати так все це ска'зала мов / чи посту'най / чи ни посту'най всиод'но йа ти'бе вчит' ни 'буду // чос' на 'мене роз'сердил 'ас'а й так ска'зала* (ГЧ: 143); *а 'мати кри'чит' / шо си'ди / тчи / бо 'нада ж со'рочки виши'ват' і рушни'ки / рушни'ки виши'вал 'и 'гарн'ї* (ГЧ: 184); *йак 'п 'ізно п'рийдиш / то 'мати на'л 'айиц':а / а йак 'ран'ше п'рийдиш / то 'мати ни це* (ГЧ: 237). Про той факт, що мати слідувала за моральним вихованням дитини свідчать рядки із соціально-побутової та календарно-обрядової пісень: *Три*

зірочки та й докупочки, / А вечірня різно. / А вечірня різно... / **Не лай мене**, та моя мати, / Що я ходжу пізно (Муз_СД: 169); А я й молодая / Та й не гуляла, / Ой мене моя мати же / **Не пускала**. / Мене моя мати / Та й **не пускала**, / Ой в нову же комірону / **Замикала** (Пісні_П: 94–95).

Відзначимо, що переосмислення функцій матері, які вона виконує стосовно рідної дитини слугували основою для появи двох концептуальних характеристик: ‘дружина батька, яка заміняє рідну матір; нерідна мати’ та ‘мати одного з подружжя стосовно іншого’. Якщо перша стосується називання жінки матір’ю внаслідок шлюбу батька з іншою жінкою (через смерть рідної матері чи розлучення батьків), то друга – спорідненості за шлюбом: після весільної обрядодії мати чоловіка стає матір’ю й для його дружини, а мати дружини – матір’ю для чоловіка⁸.

КО ‘нерідна мати; дружина батька, яка заміняє рідну матір’ в говірковому мовленні репрезентовано

– дериватом *мачуха*⁹: *'мачуха застав'л'ала нас ро'бит' 'дуже (В'яз); не бу'ло та'кого шоб во'на нас прит'ис'н'ала / 'мачуха була 'л'уд'ана (Трш); в нас бу'л 'а ви'л 'ика с'ім'яа / 'мач'уха / і т'роїе в 'нейі д'ітей (ГЗП: 81); 'мач 'уха ни 'хоче / ни 'хоче с'вайби гу'л'ат' / ни 'хоче / шоб йа ж із 'Кийіва (ГЗП: 92);*

– присвійною конструкцією: *'Наша 'мати / о'ц'а 'мачуха / шо в 'мене бу'ла (ГЧ: 368);*

– атрибутивними номінаціями *нерідна мати, мати нерідна: т'аш'ке бу'ло / ос'талас'а сиротойу за'ран'а / наб 'іду'валас'а / жи'ла 'коло не'р'ідн'ойі 'матер'і (Гов_У: 158); йа й 'зам 'іж іш'л 'а / сп 'ідниц'а пол 'от'н'ана бу'л 'а й 'кохточка / 'мати ни'р'ідна бу'л 'а / а йа сирот'а / ба'гато х'л 'опц'ів нав'йазувал 'ис' / а йа бо'йал 'ас' (ГЗП: 149).*

В етнографічних текстах зафіксовано тавтологічну конструкцію *мачуха, як мачуха: Вона ніого не вмiла, не знала. А в нього було семеро дітей. А мачуха, як мачуха* (ЕОСУ П: 399). Доповнює систему вербалізаторів аналізованої КО

⁸ Докладніше про походження назв свояцтва *свекруха, теца* див. Трубачев 1959: 120–121; 125–126; Бурячок 1961: 111–112; 125–126.

⁹ Завдяки формальній похідності ця лексема зберігає зв'язок із концептом: *мачуха* утворена від **matі* ‘мати’ додаванням суфіксів *-jуха, -jеха, -jаха, -jоха* (ЕСУМ III: 423).

протиставлення *мати* – *не мачуха*, зафіксоване у весняно-літній календарно-обрядовій пісні: *Голосочок у лісочок, / Тиха мова різно, / Не лай мене, моя мати, / Що я хожу пізно. / Не так пізно, не так рано, / Як почне світати, / В мене **мати не мачуха**, / Не вижене з хати* (Пісні_П: 81). Зауважимо, що протиставлення матері й мачухи ґрунтується на архетипних протилежностях: «рідний-нерідний», «свій-чужий», що є одними із центральних в наївній свідомості та, відповідно, у наївній КС [Лотман 1996: 175; Калько 2013; Мызникова 2016]. Мотив ворожого ставлення чужої матері до дітей чоловіка – один із давніх; його спостерігаємо в народних наративах, зафіксованих П.П. Чубинським (казки «Дідова дочка й бабина дочка» (Труды II: 64; Труды II: 449); «Дідова дочка» (Труды II: 68); «Про дідову дочку та про золоту яблуньку» (Труды II: 461)).

КО 'мати одного з подружжя стосовно іншого' в діалектному мовленні представляють

– однослівні терміни свояцтва (*свекруха, теща*): *їа до свик'рухи ни хо'дила / во'на та'ка пра'т'івна була / жес'тока* (Срд); *сна'чала в 'мене свик'руха в'мерла а по'том у'же і 'бат'ко йо'го* (Срд); *'т'ошча ха'роша була / не м 'ішалс' н'ікагда // во'на нида'леко в 'ід нас жи'ла* (В'яз);

– посесивні конструкції: *мо'їа свик'руха хво'р'іла 'дуже // во'на ни хо'т'іла шоб в 'ін ми'не брав / но в 'ін й'її ни послу'хавс'а* (В'яз) // *о'то'п 'ісл'а вої'ни мо'їа 'т'ошча ос'талас'а вдо'войу* (Срд); *во'на 'мати мо'го чоло'в 'іка / їа й'її 'мала до'лед'іт' йак і сво'їу* (В'яз);

– присвійно-описова конструкція: *ох / 'тешча мо'їа / не'р'іднайа 'мати / ви ва'реники ва'рили / а ми'н'і 'їушку да'вали* (Трш);

– присвійно-відносна номінація *жінчина мати*: *ми з 'ж 'інч 'інойу 'мат'ір'їу гово'рили шоб во'на 'хату перипи'сала на 'меншого / бо в 'ін й'її гл'а'д'ітима / ну ни з'найу шо во'но 'буде* (В'яз).

Зауважимо, що аналізовану КО репрезентовано й у фольклорних та етнографічних текстах, типовими способами вербалізації якої є

– одно- та двокомпонентні оцінні утворення (*свекрушенька, свекруха-матінка, тещенька-жаданка*): *Ой як мені сумувати перестати, / Ой як мені свекрушеньку називати? / Ой назву я свекрушеньку матінкою* (ЕОСУ II: 377); *Чоловік жінку б'є, катує, / Що вона йому не статкує... / – Свекрухо-матінко, / Рятуй мене, молоду!* (Пісні_П: 306); *Там Панас по шпоршиі ходить, / В руках коня вороного водить, / Свою тещеньку просить. / – Ой ти ж, моя тещенько-жаданко! / Не гай мене, виряжай мене* (Звенигородщина: 122);

– однослівна метафорична номінація голубка: *А зять тещу веде / Та за білуру ручку – / За поштивую дочку. / Ой теще моя, / ти голубко моя! / Та прошу я тебе / Та ходім до мене* (Звенигородщина: 160);

– назви спорідненості та свояцтва (*мати, мама, свекруха*): *Бо оце ж мати розказувала, це Павло в нас, цього мого чоловіка звали. Поїхали, а мати ходила ж оце беременна моїм оце чоловіком* (ЕОСУ VI: 338); *А мати, свекруха: «Надю, та було б же ж хоч один до коміна повісити, щоб він висох, а тож бачиш шо... [...]»* (ЕОСУ II: 306); *Прохали батько й мати і я прошу, приходьте на весільля; ви, тату (свекор), горілка пить; ви, мамо (свекруха), калачів бгать, хлопців у бояри, дівчат у дружки; приходьте, покорно прошу!* (Гриша_В: 122);

– описова двокомпонентна конструкція чужа мати: *Чужий батько, чужа мати / Не б'є, та й болить. / Ой тільки ввійде у світлоньку / Та й загомонить* (ЕОСУ IV: 369).

Отже, із погляду дитини концепт *мати* ґрунтується на біологічному чиннику (наявності чи відсутності кровного зв'язку між дитиною та матір'ю), взаємовідносинах між ними: ставлення матері до дитини, її поведінка та вчинки впливають на формування особистості дитини, водночас дитина сприймає матір як основне джерело любові й захисту, визнає її авторитетне місце в сім'ї.

Концептуальний аспект «Мати в оцінці “чужих”»

На відміну від попереднього, цей аспект демонструє особливості перцепції матері серед інших людей (членів суспільства, рідних, знайомих або навіть невідомих

осіб), дозволяє прослідкувати вплив сприйняття на соціальну динаміку та статус жінки-матері.

Серед мовних засобів репрезентації КО 'мати – жінка стосовно дитини, яку народила' в говірковому просторі виділяємо

– лексему-репрезентант концепту: *ну а в ін тоді за в івс'а з **мат'ір'ю** побив й'йі / переломив й'йі руку / і в них тоді получилас' роз'мовка / і **мати** тоді п'ишла випиват' / по л'уд'ах почала робит' (Трш); ц'а **мати** була на п'іч і на ліжаниц'і з дитиною (Трш); **мати** собл'удала д'ійету / йіла молочну йіжу / картоп'линку пи'чену / суп / алкоголь'ів не пи'ла // в хат'і був каганчик / **мати** вноч і при тому каганчику дивилас' до дитини (Срд). Відзначимо, що в етнографічних записах, виявлено варіант із варіоморфом -е (мате): *Воно, там, чого-нибудь просить, а йому **мате** ни дає. А чом же вона йому, ни дає? Бо нима того, чого воно просить* (Звенигородщина: 61);*

– описові словосполучення, що вказують на кровну спорідненість між суб'єктами: *і **мати** р'ідна ту дитину не прий'ала (Трш); в суботу ра'нен'ко / в нід'іл'у п'із'нен'ко кувала зо'зул'а та все жал'іб'нен'ко // а то ж ни зо'зул'а / то р'іднайа **мати** / вона вир'ажала сина у солдати // іди / іди / синку / іди / ни ба'рис'а / на трет'ій го'дочок до мене ве'р'нис'а (ГЧ: 329); вона п'ишла до мамки р'ідної та й плаче / чо'го ж ти ми'не ни вивчила / шо його ж вивчила мамка / як хл'іб пи'ти / а ти ми'не ни вивчила / і так йій ни'р'ийазно було перид чолов'іком (ГЧ: 224);*

– присвійні конструкції: *його **мати** часто до нас приходила / во'ни дуже б'ідували (В'яз); шче як тво'я **мама** ма'лен'ка була / ми жи'ли на т'ій усад'б'і (Срд); **мати** мо'го чолов'іка була безп'равна / вона н'іде н'і одного дн'а не" робила (Трш); мо'його **бат'ка** **мама** / вона са'ма була ота'кого р'осту / по'хожа на Ол'гу / з'ігнута (Трш); д'ад'ко напи'сав ми'ні / доро'га пл'імен:ичко / ти п'росиши од **матир'і** от'в'ета / а **мат'** дав'но в сир'ій зим'лі тво'я спит' / і ни с'лушайе тво'го от'в'ета / й'йі в'бил'и н'іміц'і (ГЗП: 151); вона осталас'а вдо'вою з бабою / із **матир'і** з його / і о'це жи'ла до с'о'годн'ішн'ого дн'а (ГЧ: 283); кол'о йіх*

бул'а старен'ка / *йїї* вже *'мати* / *ни'в'істки мо'йейі* / *'мати* (ГЧ: 81). У баладах знаходимо альтернант із пестливою семантикою: *Це ж твоя матуся* / *Цього наробила, / Діточок маленьких / Та й посиротила* (Пісні_П: 316);

– присвійно-відносні конструкції: *'бат'кова 'мати* / *пон'імайеш* / *ну вре^д'нен'ка була* (Трш); *Бол'ото / то'т'іч:ина'хата'отак'сто'йал'а / во'на бул'а н'іма / то ни пус'кайе / ос'о й Саи'кова 'мати* (ГЧ: 154). У весільній пісні фіксуємо синтагму з пестливою формою: *А дружчина ненька / Ввесь день веселенька; / Цілий день увиваєть ся. / Гостий сподіваєть ся* (Ганюч_З: 46);

– терміни свояцтва на позначення матері чоловіка, дружини (*свекруха, теща*): *в'ж'інки вже була робота / йїї т'реба було чоло'в'іка / нава'рит' йїї 'йїсти в ха'тах приб'рат' / во'на жи'ла в свек'рухи* (Трш); *Йа не^и з'найу йак було в вс'іх'с'імйах / бу'ли так'і в'с'імйах'даже шо'тешча'с'пала з'з'ат'ом / 'даже так'е було у'с'імйах / йа то'б'і роз'казу'ю* (Трш); *о'це йак пройш'ли за'ручини / то моло'да й'мати / і хто шче там у'с'ім'йї був / то почи'нали готу'ват' 'в'іно / ну подуш'ки / пи'рини / рушни'ки / сороч'ки / все / шчо в ск'рин'у к'лалі / те й'шили / го'товили / шоб у'сви'крухи ж ни було с'тидно* (СГ: 66); *бу'ла то'д'і спокон'в'ічна ворож'ба м'іж'тешчийу і'з'ати'ем // так шо стар'али'а / шоб'ц'ого ни случило'с'а / зустр'і'чалис'а'тешча з'з'ат'ами у'ц'і дн'і // су'боту називали «зо'ловчин'і поси'ден'ки»* (ГЧ: 279);

– одиничну та кількіслівні номінації з компонентом *мати*, що функціонують у весільній обрядовості (*мати* 'мати молодого', 'мати молодої', *мати молодого, мати молодої*): *То'го приглад'шайут' // во'на йде обов'яз'ково до'хати / бат'к'ів // ну з'начит' бе'ре во'на (молода – В.Д.) ц'і шиш'ки'вузол / зав'йазу'є йїх і'мати'каже до'кого ти до'ж'на йти приглад'шат'* (Трш); *Во'на йде з моло'дим / із'дому / в'ін при'ходить до'нейі / заб'і'райе йїї з'дому / д'ружками б'йарами йдут' на в'ін'чан'а / 'п'ісл'а в'ін'чан'а йдут' до'моло'дого сн'ідат' // пос'н'ідали / і'мати'бе'ре з'рош'і / кан'ф'ети гор'іхи і обси'пайе йо'го / пше'нице'йу / вс'ім на с'в'іт'і / йач'мен'ем / 'житом / в'ін ви'ходить у'матер'і з'двору і'ти ж до'моло'дойі / об'ідат' у'же чи*

вечер'ат' / і вона його обси'пайе (Трш); *потом 'п'ісл'а в 'ін'чан'а во'ни йшли до молодого / **моло'дого 'мати** / до с'ім'їи молодого* (Трш); *гу'кала **'мати молод'ойі** / а з його сторо'ни його 'мати / щоб ішли на 'шишки* (СГ: 159).

Зафіксовані в етнографічних та фольклорних матеріалах способи репрезентації аналізованої КО порівняно з побутовим мовленням, розширюють систему її вербалізаторів. Так, виявлено

– однослівні похідні назви (*матіра, матка, матусина*): *Тоді зараз виходять матері – і давай с теї дитини **матірою** сваритися* (Звенигородщина: 61); *Пречистая Дівця, / Сіном, сіном прикриває, – / Син до **матки** промовляє* (Звенигородщина: 222–223); *Іде стара мати / Дочку убирати. / Дочку убирати... / Іде, іде / Стара **матусина** / Під нове віконце* (Пісні_П: 233);

– пестливі форми термінів свояцтва: *Були ми у **свекрушечки**, / Їли ми аж до душечки, / Їли, пили ще й гуляли. / Хорошенько нас приймали* (Звенигородщина: 97); *Ненька сина вродила, / Місяцем обгородила, / Сонцем підперезала – / До тещі випроводжала. / До теї **тещеньки** гордої* (Звенигородщина: 160);

– лексема із семантикою пом'якшення, що позначає матір молодой: *Вийди, **матінко**, проти нас, / Спитай, матінко, усіх нас / Де ж твоє дитячко бувало, / Русою косою маяло* (Звенигородщина: 103);

– метафоричну номінацію на позначення матері молодой: *Чого сидиш, не заплачеш, 2 / Матінки не жалуєш? / В тебе ненька старенькая, 2 / **Голубонька сивенькая*** (Звенигородщина: 106).

Визначальною характеристикою жінки-матері є не лише наявність дітей, але й піклування про них. КО 'мати – жінка, яка дбає про дитину' у картині світу мовлян представлена

– однослівною метафоричною номінацією *берегиня*, семантичний компонент якої корелює з оберіганням «сімейного самодостатнього простору, що <...> віддзеркалює сутнісний для українця ідеал сімейного затишку, збереженого від впливу зовнішніх сил» [Ставицька 2004: 138–139]: *'жін'ка / це 'мати / це **бере'гин'а*** (Срд); *'матир'і йак ни с'тало / все пройшло / все про'пало / це **бе"ри'гин'а** / 'йакос' р'ід*

розпа^ддаець':а / ну 'кажут' же йак'шо 'бат'ко вл'ірайе 'д'іти ни 'сироти / йак ум 'ірайе 'мати / 'д'іти к'ругл'і 'сироти / ну бо 'мати 'можит' ни ви'ходит' 'зам 'іж (Трш);

– однослівною метафоричною номінацією *жертва*, що свідчить про альтруїзм материнських почуттів стосовно своїх дітей: *во'на 'жертва дл'а сво'їїх д'ітей / пото'му шо все в 'і'д:ала дл'а сво'їїх д'ітей* (В'яз);

– порівняльними конструкціями: *'материне 'серце / йак 'л'ітн'е 'сонце* (В'яз); *'мати го'дує д'ітей йак зим'л'а л'у'дей* (В'яз);

– двокомпонентними описовими словосполученнями, у яких атрибутив виражає позитивну характеристику жінки-матері: *йа / 'каже / 'пон'ав / де най'б'іл'ш 'і сум'ки / там мо'їа 'мати // ну 'мати / вона ж насто'їаишч 'а 'мати* (Трш); *во'на бу'ла ха'роша 'мати* (Трш);

– атрибутивною номінацією *хрещена мати*, що маніфестує одну з основних функцій жінки – піклуватися про дитину: *хриш'чена 'мати к'рижмо при'носила ди'тин'і / г'рош 'і да'вала* (В'яз); *хриш'чена 'мат'ір три'мала ди'тину на руках* (Срд); *ко'лис' хо'дил 'и / до хриш'ченої 'матир'і но'сили ку'т'у / ве'чер'ат' но'сили* (ГЧ: 168).

В етнографічних джерелах представлено низку синтагм із синонімічним значенням: *Хресний батько вистригав хрест на голові і його хресна мама збірала, зав'язувала в вузол і віддавала рідній мамі* (ЕОСУ III: 425); *[Як називали хрещених батьків?] Названий батько, названа мати* (ЕОСУ III: 294); *Мати не заходе в церкву, вона ще не очистилась, а несе почесна мати – та, що кумою взяли* (ЕОСУ III: 294).

Цікаво відзначити, що нам вдалося зафіксувати й інші способи репрезентації аналізованої КО у фольклорних та етнографічних джерелах: Із-поміж таких виокремимо

– стійкі сполучення слів *бути маткою, бути ненькою* 'виконувати функції матері' (*Будь маткою ці дитині, / Ни тай Христа й яслині!* (Звенигородщина: 222–223); *А хто з Христом у яслині / Буде ненькою цій дитині* (Звенигородщина: 239));

– одиничні *мати, мама* на позначення духовної матері: *Да, моя мати... у одних людей, у них шестеро дітей, вона їм всім мати* (ЕОСУ II: 296); *Кумі чи сестрі мама продає дитину, тому, в кого діти живуть. Та й буде «мамою»* (ЕОСУ II: 296). Поза тим, задокументовано оцінку перебільшеного ставлення матері до дитини, що представлена словосполучкою *материн мазун* з нейтральною, навіть більше пестливою конотацією: *«Ти – татів синок, а материн мазун»* (Груш.²: 127).

У мовомисленні носіїв середньонаддніпрянських говірок вказану КО актуалізовано також іншими способами, які відтворюючи характерні ознаки материнства, опосередковано вербалізують концепт *мати*. Такими є

– фразеологічний зворот *видирати очі* ‘захищати’: *во'на та'ка / пон'їмайеш / бу'ла / за сво'їих д'їтей 'видере о'ч ·і / 'даже йак'шо во'ни непра'в ·і / во'на мала'д'еу бу'ла* (Трш);

– описова словосполучка із семантикою міри й ступеня: *а 'мати ж од'но / за 'сином п'р'амо / п'л ·аче* (ГЧ: 299);

– акціональні ситуації. Так, у мовленні діалектоносіїв зафіксовано низку дій, які необхідно виконати матері або іншим (наприклад, священнику) для добробуту її дитини: */ ро'дилас' ди'тина / ро'дилас'а 'д'івчинка / так / 'мати гл'а'дит' йї'ї / <...> про'ходить ш ·іст' ни'д'іл' / 'молиц'а над 'нейу / і / ч ·і'тайе Йе'вангл'їу (Срд); ди'т'атко те рос'те / 'мати набл'удайе за ним / а'ле 'мати / йак / нап'риклад / у'же 'д'іти т'ї до'росл'ішайут' / 'мати 'учит' йїх / 'наче / по'том / з'начит' / ко'ли / у'же 'д'іти подо'росл'ішали / і не дай Бог був йа'к ·іс' дес' с'лучай 'с'імїї / дес' йа'кес' про'вина / йа'кес' ху'л'іганство / дес' йа'кас' к'ража / і цих 'мате"риних д'їтей мог'ли привл'ікти до ответст'в ·еност'ї / і йаки'чо / і йаки'чо 'мати би'ре на 'себе та'ку 'функц'їу / шо 'мати / п'росит' / у 'суд':ів / шо во'на 'в ·із'ме над 'ними 'шевство / шо во'на кл'а'неу'а шо 'буде все хара'шо / то йак'шо 'мати прош'чайе / суд випус'кайе биз суда биз н'їч ·о випус'кайе (Трш); про'сили 'т'іл'ки 'Господи пос'тав сво'їу охо'рони'у йак'шо / і'де в 'арм ·їу / пос'тав сво'їу охо'рону 'Господи над 'д'іт'ми*

нази'вали на 'імен'і / 'Господи одве'ди од в'с'акої ск'верни от в'с'ого лукавого / мо'лилас' 'мати (Трш).

Народження дитини перетворює жінку в матір. Способи вербалізації жінки в стані «чекання» дитини, пологів у досліджуваних говірках корелюють із обереговими традиціями, мотивованими уявленнями про вагітну жінку¹⁰, а тому почасти представлені субституційованими номінаціями. Роздумуючи про чинники уникання прямої номінації, П.Ю. Гриценко зауважує, що функціонування табу-субститутів зумовлене «рівнем прагматичної націленості табуїзації», але передусім «ступенем збереження традиційних шарів духовної культури, повір'їв, звичаїв, обрядів» [Гриценко 1990: 145]. У мовомисленні носіїв середньонаддніпрянських говірок когнітивний смисл 'майбутня мати' реалізовано

– однокомпонентними утвореннями із коренями зі значенням 'ноша, тяжкість': (– Як називали вагітних жінок?) / – Ну йак називали / ва'г·ітна називали (Трш); во'на т'аж'ка (Трш); Бе'ремин':а не п·ід'ій'мала важ'кого (Срд); а йакш'чо хтос' і'де шче навстр'ічу ва'г·ітний / то старайш'а вир'тац':а / шчоб ни було дв·ій'н'ат (СГ: 101); 'н'іміц'і 'ранком у'же ви'гон'ат' век / век / век / век / век / о / а 'мати би'ремина / (ГЧ: 499). В етнографічних записах А.Ю. Кримського зафіксовано просту та складену одиниці із синонімічним значенням: Коли жінка зайде в тяж («понесе» – ніби) та приведе дитину, то це й буде «но'нос» (Звенигородщина: 171);

– евфемічними дво- та трикомпонентними описовими номінаціями, що вказують на «помежів'я» стану вагітності, на кількість дітей та характерні риси зовнішності, зумовлені виношуванням дитини: (– Як називали вагітних жінок?) / – Ну йак називали / ва'г·ітна називали / та'к·і шче 'л'уди б·іл'ш цив·іл'і'зован'і / неопр'ід'іл'он:о'е состо'їан'і'є / о'це та'ке (Трш); йак йі'її з 'дома заб'рав кавал'ер / а'ле з животом / во'на посту'пила бе'р'ем·ен:а (Трш); во'на т'рет'ім ходила / ко'ли йі'її чоло'в·ік по'мер (Срд); нас 'шесте'ро о'це ж було / а 'мама 'с'омим ходила (ГЧ: 315).

¹⁰ У різних зонах Славії ставлення до вагітної жінки було неоднозначним. Із одного боку, вагітна жінка уособлювала плідність, а тому її наділяли магичною продукувальною силою, цілющими властивостями. Із іншого, – вагітність вважали небезпечним періодом як для самої жінки, так і її оточення, оскільки вірили, що важка жінка має дві душі (свою та дитини) і знаходиться в порубіжному стані між «тим» і «цим» світом (СДІ: 160); [Хомік 2013: 249].

Народження дитини змінює соціальний статус жінки¹¹. У мовомисленні говірконосців середньонадніпрянського простору для вербалізації КО 'породілля' вживані однослівні та складені номінації. Серед перших виокремлюємо

– однослівні похідні утворення від кореня **-род-** (роженіца, породілля): *н'їколи 'баба ц'а не от'казувала 'рожен'їцам* (Срд); *при'ходить 'баба / пере'в'азує пупо'вину і 'каже 'рожені'ц'ї ле'жат' / і са'ма 'первий раз ску'пайе / но ба'б·і т'реба дат' рушни'ка і пал'а'ниц'у* (Трш); *Од'на поро'д'їл'а 'буде ди'тину ро'дит' // по'б·ігли по 'бабу / по ту ж / шо о'це приї'ма 'роди* (ГЧ: 418);

– вторинні однослівні утворення, що виражають уявлення говірконосців про «нечистоту» жінки після пологів¹² (нечиста, мокра, сира, грязна): *ле'жанка і 'хата і ц'а 'мати була п·і'чі і на ли'жанц'ї з ди'тинойу // во'на ни 'мала п'рава йти по 'воду / йак'шо не'чиста 'ж·інка перейш'ла до'рогу / то ска'зали шо во'на з'найушча і 'вед'ма / йї'ї прокли'нали* (Срд); *а'ле / до шис'ти ни'д'їл' 'ж·інка счи'талас'а 'мокра* (Срд); (– Як називали жінку, яка народила?) – <...> *нази'валас'а 'мокра / шоб во'на на до'рогу ни 'вийшла / ни п·іш'ла по 'воду / нази'валас'а 'мокра* (Трш); *'ж·інка шче си'ра / з'нейї шче йдут' вид'їл'ен'їя* (Срд);

В етнографічних матеріалах виявлено ще два типи мовної репрезентації жінки після пологів, а саме:

– одиничні лексеми (матір, мама, мамка): *Після-ж шести неділь у ту неділю, ява зараз пропаде, ідуть ото матері на виводини, ще у суботу* (Груш.¹: 205); *І мама вже йде на вивід у церкву. Батюшка виводить її, а тоді христить дитину* (ЕОСУ III: 424); *Вона, як одрізала ж воно, я ж там нічого не знаю, оце ж вона десь одрізала, а ту пуповину зав'язала, і вона забира, мамка, вона одтой, однада* (ЕОСУ III: 426);

– група складених номінацій матері-породіллі з апозитивним зв'язком між компонентами (молодиця мати, породіля мати). Якщо другий компонент (мати)

¹¹ За свідченнями респондентів до бездітних жінок нерідко ставилися із засторогою, оскільки *безд'їтні і / во'ни були 'сил'но з'лобні і ц'ї 'л'уди* (Трш). Поза тим, жінка, у якої не було дітей, відчувала себе неповноцінно: *бо йа бизд'їтна / німа д'їтей / ни наві'ла байстр'їе // йак'би йа наві'ла байстр'їє / то йа була б·л'удинойу* (ГЧ: 537).

¹² У слов'янському культурному просторі вважали, що жінка під час пологів та після них протягом сорока днів була нечистою, тому їй забороняли виконувати домашню роботу (пекти хліб, накривати стіл, шити, прясти, підмітати, годувати худобу, доїти корів) (СД IV: 461).

визначає профіль синтагми, то перший – ідентифікує його визначальну рису, а тому вказує на а) соціальний статус жінки та її репродуктивну функцію¹³: *Він іде з дитиною у вівтар, а молодиця мати за ним зараз* (Груш.¹: 205); б) народження дитини: *Як сяде ото вже породіля мати, то їй кума або баба подає дитинку на руки* (Груш.¹: 201).

Для позначення КО ‘мати – жінка, яка має дитину’ у середньонаддніпрянських говірках функціонує слово-ім’я концепту *мати*: *‘мати в ‘нейі по’мерла / ко’ли та шче ма’лойу бу’ла* (В’яз); у *‘тойі ‘матир’і було ‘шестеро д’ітей* (Срд); *‘мати ро’била бу’галтером на за’вод’і / г’рамотна ‘женич ‘іна та’ка* (Срд); *до мати’р’ів ‘тоже не ‘дуже с’тавилис’а* (Трш). В етнографічних джерелах її репрезентує ключове слово концепту (*мама*) та похідне (*матка*): *Деякі матері не н’ють горілки* (Груш.¹: 148); *Та Ирод діти забиває, / Матка з жалю умліває* (Звенигородщина: 220).

Попри те, що християнські норми та народна мораль схвалювали народження дітей, у мовленні діалектоносіїв помічаємо неоднозначну оцінку багатодітних жінок. Так, КО ‘мати – жінка, яка має багато дітей’ ословлена нейтральною двокомпонентною номінацією *багатодітна матір*: (– Як називали жінку, у якої багато дітей?) / – *Багато’д’ітна ‘мат’ір йі’її нази’вали* (Трш). Водночас на тлі нейтрального зрідка трапляються контексти, у яких присутні елементи негативної оцінки, що представлені, зокрема:

– метафоричною однослівною номінацією *кролиця*, яка ґрунтується на переосмисленні кількості потомства у тварини: *нази’вали / кро’лиц’а / йак ба’гато д’ітей бу’ло / не бу’ло ‘компл’ексу шо там йак там / п’росто ба’гато бу’ло та й у’се* (Трш);

– синтагмою з паралелізмом, семантика якої вказує на постійне народження в жінки дітей: *та в ‘нейі йак не ку’т’а / так ди’т’а* (В’яз);

– риторичним запитанням: *а ‘мати / а йак ‘мати заб ‘ер’ем ‘ін’іла / а мо’їа ‘мати сказала ма ‘док ‘и ви ‘будите тих стар’ц’ів во’дит’? // а ‘мати к’репко о’б ‘ідилас’а /*

¹³ Після одруження соціальний статус жінки змінювався, а тому її називали *молодицею* (СД III: 381). У середньонаддніпрянському мовно-культурному ареалі *молодицею* також називали жінку репродуктивного віку: *Сама мати-молодиця (хоч кажуть, молодиця на молодших жінок, проте молодницею буде і стара жінка, аж доки родить перестане) усе одно має вже на гадці* (Груш.¹: 153).

і роз'єп'лакалас'а / пон'ї'майеш / їа / 'каже ж не на тв'їй хл'їб їйх ве'ду / а по'том в'їн став л'уб'їмцем у'с'їх (Трш).

Оцінка жінки-матері стосується дотримання чи порушення нею батьківських обов'язків, впливу на формування ціннісних орієнтирів дитини. КО 'легковажна мати' вербалізовано

– однослівною метафоричною номінацією *зозуля*, що ґрунтується на асоціативних зв'язках перелітної птахи з легкодумністю жінки, відсутністю материнського інстинкту: *їак'жінка'родит' дитину і не'хоче її'її / ну зу'зул'а / то до та'к'їх с'тавилис'а так / с пр'їзр'ен'їєм (Трш); 'мати була зо'зул'а їа'ка 'тоже пла'тила ал'їменти на дитину (Трш);*

– табуїованою лексемою *сука*, що вказує на легкодоступність жінки-матері для статевих зв'язків: *'вивела'вишкребка одного / і пустила / так ти ж'мати / то дай їо'му толк / 'сука отака'го (В'яз);*

– одиничним дієсловом *вивела* із негативною конотацією: *'вивела'вишкребка одного / і'пустила / так ти ж'мати / то дай толк їо'му / 'сука отака'го (В'яз).*

КО 'мати – приклад наслідування для дитини' в середньонаддніпрянському мовному просторі ілюструють

– фразеосполуки *копія мати, бути як мати* 'виявитися схожим на матір якимись рисами вдачі' (*а'та ма'ла / 'ко-оп'їїа'мати / та'ка ж'гу'л':ашч'а (Трш); див'л'ус'а на'нейї / ну'коп'їїа'мати / і спо'койна та'ка ж / і виши'вайє хрестиком (Срд);*

– зіставна конструкція: *їа'ка'мати та'ка ї'дочка (Трш)*. Семантику причини виражає й зафіксована паремія: *Чого дитина больненька? Бо мати дурненька (глупенька) (Вас.: 209);*

– порівняльна синтагма: *во'на'набожна їак її'її'мати була (Срд).*

Період виношування дитини зумовлює зміни в організмі жінки. У мовленні носіїв середньонаддніпрянських говірок КО 'зовнішність породіллі' ілюструє

– видова пара локалізмів *уматерніти* – *уматернівати*: *пoн'їмайеш / 'ж ·інка 'п ·ісл'а рo'дов не тa'ка вже / во'на уматерн'ївайє / тa'койу вже / 'повнойу ста'йє* (Трш); *бу'л ·а ху'да йак 'доска / а нарo'дила поп'равил ·ас'а / умате"рн'їла* (СГ: 426);

– порівняльні звороти (*розрослася як корова; розрослася як свиня*): *йак рo'дила 'Томч ·и'ха 'перше / не д'ру-уге / 'пе-ерше / розрос'лас'а / йак ко'рова* (Трш); *во'на ж не 'п ·їде на рo'боту н'їка'да / ти шо ма'лен'ка / розрос'лас'а йак сви'н'а / йак рo'дила і 'дома си'дит'* (Трш).

Факт можливості появи дитини без порушення канонів моралі були особливо значущими у весільній обрядовості: після оголошення звістки про чесність молодої вшановували почеснями як наречену, так і її батьків, зокрема матір. У разі втрати незайманості та появи дитини поза шлюбом жінка зазнавала суспільної ганьби, осуду та набувала статусу покритки. КО ‘нешлюбна мати’ вербалізовано

– групою похідних одиниць від кореня зі значенням ‘накривати, закривати’, що корелюють із обрядом покривання на весіллі голови дівчини хусткою й вказують на «неправильний» спосіб її переходу в соціальний статус жінки [Ігнатенко 2016: 80]: *до 'покриток по'гано в ·їд'носилис'а / йїх пр'ен'єбр'їгали* (Срд); *'ран'ше йї'ї бат'ки з 'дому 'вигнат' мо'гли йак'шо во'на 'покритка* (В'яз); *бу'л ·о 'кажут' пок'рилас'а / 'покритка вже во'на / то й шо хоро'ши / шо це при'жили* (ГЧ: 457); *'ранше у нас у си'л'ї це / йак'шо од'на а'бо дв ·і пок'рилис'а / 'ранше ни ка'зали шо / а ка'зали пок'ритка то це страш'не / бала'чок 'повне си'ло* (СГ: 325);

– однослівним похідним утворенням із переосмисленою семантикою, наприклад: (*московка*): *бу'л ·о / то'д'ї во'на з'вал ·ас'а йак / мос'ковка / йак нагу'л'ала ди'тину / мос'ковка / йак в ·ін ни 'воз'ме / во'на остал ·ас' мос'ковкойу* (СГ: 251)¹⁴.

КО ‘мати, яка виховує дитину без чоловіка’ репрезентує

– апозитивна словосполука *мать-одіночка*: *ну тa'ку 'ж ·інку називали мат'-*

¹⁴ У журналі «Киевская старина» 1889 р. зазначено: «Для обозначения великоросіянина украинець употребляет слова “руській”, “кацапъ”, а москаль, *московка* означает солдатъ, *солдатка*» (КСт: 236). Оскільки служба в царському війську тривала роками, то жінка солдата надовго залишалася без чоловіка. Спочатку рекрути служили позитивно, із 1793 – 25, із 1834 – 20 років і 5 – перебували у відпустці. 1855–1872 термін військової служби становив 12, потім – 10 і нарешті – 7 років із перебуванням у відпустці відповідно 3, 5 і 8 років (ЕІУ: 173).

од'їночка / йак'шо во'на без^с чоло'в ·іка (Трш);

– одинична лексема *вдова*: *'ж ·інка з^с 'д'іт'ми і без^с чоло'в ·іка бо в ·ін вмер / 'імен:о вмер / то во'на **вдо'ва** // 'вашко 'кан'ешно та'к ·ім було / о'собен:о 'посл'е вой'ни* (В'яз).

Вираз *'лаг ·ідна йак 'мати 'р'ідна* набув узагальненої позитивної оцінки в опорі на первісну високу оцінку матері, материнства (В'яз).

Здатність до співчуття та вияву турботи про свою дитину об'єктивовано в КО 'чуйна мати', яку вербалізує зіставна конструкція: *у д'їтини голо'ва бо'лит' а в 'матир'і 'серце* (В'яз).

КО 'мати – жінка, яку шанують' в мовомисленні говірконосіїв репрезентована описовою синтагмою *святе слово «мати»*: *то йак'шо 'мати прош'кає / суд випус'кає биз суд'а биз н'іч ·о випус'кає / биз суда биз н'ічо / випускає / бо на це / таке було св ·а'те слово 'мати / пон'імайеш* (Трш).

Відсутність кровного зв'язку між дитиною та жінкою об'єктивовано в окрему КО 'нерідна мати; дружина батька, яка заміняє рідну матір', яку вербалізує

– однослівна похідна одиниця *мачуха*: *були 'мачухи / були / і во'ни 'сил'но т'і мачу'хи ізд'ївалис'а з д'їтей* (Трш); *а йак'шо ни'р'ідний був 'бат'ко / з'начит' 'в ·іч ·:им / а 'мати / 'мачуха* (ГЧ: 233);

– однослівне аугментативне похідне утворення *мачухеря*: *'си-ильно во'на зла та мачу'хер'а була на сво'їу 'дочку ни'рі'дну* (Трш).

У фольклорних та етнографічних текстах репрезентовано аналізовану концептуальну характеристику атрибутивними словосполученнями, описовий компонент яких вказує на відсутність кровної спорідненості між суб'єктами, вік нерідної матері (*чужа мати, мати нерідна, мати молода*): *Гойда, гойда, гойда, / Чужа мати пойда / А наша пані / В золотім жупані* (Пісні_П: 46); *Десь у тебе, Наталю, батіка нима, / Десь у тебе, Наталю, і мати не рідна, / Десь твої братіки на війні, / Десь твої сестриці в чужі стороні* (Ганюч_З: 47); *Я без жінки не буду, / Приведу вам матір' молоду. / Гей, гей, гей!* (Звенигородщина: 409)

Отже, з погляду «чужих» основні характеристики оцінки жінки-матері в середньонаддніпрянських говірках сконцентровані навколо факту наявності дитини в жінки, кровного пов'язання між матір'ю та дитиною, правильного переходу дівчини в соціальний статус жінки-матері, дотримання батьківських обов'язків.

2.3. Вербалізація підконцепту *Мати Божа* в середньонаддніпрянських говірках

Мати Божа – одна з центральних і найбільш шанованих постатей у християнстві. Народжена земними батьками, що належали Дому Давида, із коліна Юди, вона була обрана Богом для появи у світ Його Сина – Ісуса Христа. Поєднання світського й небесного первнів відобразився на змісті підконцепту в досліджуваних субконтинуумах: виявлені когнітивні ознаки утворюють на два типи. До першого належать ті, що характеризують матір Ісуса Христа як земну жінку; другу групу формують характеристики, що експлікують уявлення про її причетність про сакрального світу.

Народне розуміння образу Божої Матері здебільшого зберегли апокрифічні фольклорні джерела. І.Ф. Кметь зауважує, що героїнею апокрифічних творів Богоматір робить материнське покликання [Кметь 2008]. Є. Бартмінський вважає, що в апокрифічній традиції її представлено як добру, дбайливу матір свого Сина, що здатна на самопожертву [Bartmiński 2007a]. Вона супроводжує свого Первістка до останньої хвилини Його життя. Попереджена про складну долю свого Сина ще при Його народженні, вона переживає хвилювання та тривогу, що проходять лейтмотивом крізь усе її земне життя. До появи своєї Дитини Марія шукала місце для ночівлі, а після народження змушена була втікати до Єгипту, щоб врятувати Йому життя. Водночас народна апокрифіка зображує Матір Ісуса як Матір усіх вірян. Її страждання за грішників, що не вірять у Бога, та тих, що покарані в пеклі, такі ж глибокі, як тоді, коли вона страждала за смерть свого Сина [Кметь 2008].

Мовомислення представників середньонаддніпряньського ареалу передусім репрезентує Богоматір як жінку, яка народила Ісуса Христа. Ця КО вербалізована різноманітними засобами, зокрема:

– складною номінативною одиницею *Богородиця*: *'Мат'інка 'Божа / Бого'родиц'а / спа'си нас* (Блк);

– власним ім'ям *Марія*: (– Як називали жінку, яка народила Ісуса Христа?) – *'Мати 'Божа / 'Матир' 'Божа / Ма'р'їя* / (Трш);

– присвійно-відносною усталеною словосполучкою *Матір Божа*: *це 'Мат'ір 'Божа / во'на народ'дила Ісуса Хрис'та* (Срд); *'Матер' 'Божа / так й'її називайут' / до нейі 'мол'ац'а* (Трш); (– Як називали жінку, яка народила Ісуса Христа?) – *'Матир' 'Божа* (Трш);

– присвійною словосполучкою *мати Ісуса Христа, Мати Божа Христова*: *'Д'іва Ма'р'їя / 'мати Ісуса Хрис'та / й'її 'дуже шд'нуїут'* (В'яз); *до 'нейі зве'р'тайц'а / 'Господ'і / 'Мати 'Божа Хрис'това / Ца'риц'а Не'беснайа / помо'жи / заступи / сохра'ни // до 'нейі звир'тайц'а вес' м'ір* (Трш). В етнографічних записах П.П. Чубинського, та А.Ю Кримського виявлено низку вербалізаторів вказаної КО, як-от:

– лексему *Мати*: *Мати, сповивала, / Так йому співала, / Сина свого, рожденного / Царем називала* (Звенигородщина: 237);

– однослівні похідні одиниці (*Матір, Матка, Богоматір*): *Ой да й Йосип та й обручник Деви – / Услышавше од ангела жива: / Поіми Отроча і **Матір** його, / Біжи, біжи во Єгипет од проклятого!* (Звенигородщина: 228); *Матка сповивала, / Так його й витала, / Свого сина рожденного / Царем називала* (Звенигородщина: 220); *Чистая Дева, раждай сина, / Чистая Дева, раждай сина, / Яко люди на коліна, / **Матька** їдина* (Звенигородщина: 222); *Иду до панівъ, ангелы Хрыстові на правімъ плечі, **Богоматір**ь мині у помочи, їхъ пычъ, а моя річъ, ыхъ коменъ, а мій верхъ* (Труды I: 95);

– словосполуку з апозитивним зв'язком між компонентами *Мати Богородиця*: «Господы поможы, пособы Пресвятая Троиця, **Мати Богородиця** своїмы словами, своїмы устами и своїмъ Святымъ Духомъ [...]» (Труды I: 111).

Сакральна основа образу Богородиці корелює з феноменом непорочного зачаття, а тому в мовомисленні говірконосіїв Матір Божу репрезентовано також жінкою, яка народила дитину, не порушивши своєї незайманості. КО 'Богомати – свята мати' експлікована

– двокомпонентною номінацією *Діва Марія* з апозитивним зв'язком між її складниками: 'баба мо'їа вс'у жизн' хо'дила до 'церкви / мо'лилас'а 'Д'ев'і Ма'р'її / І'сусу Хрис'ту // во'на нас'т'іл'ки' була'в'еруйуща (Срд); 'Д'іва Ма'р'їїа / 'мати І'суса Хрис'та / й'її 'дуже ша'нуйт' (В'яз); У'їав'л'али й'її не'вин:ойу / во'на ж 'Д'іва Ма'р'їїа (Трш);

– описовою конструкцією з прикметником-запереченням (*Непорочна Діва*): **Нипо'рочна** 'Д'іва / п'рийн'ала 'ангела і в 'іс'т' п'рийн'ала шо на'родит' 'Сина 'Божого / була в с'в'атост'і / во'на ж 'д'івою ост'алас'а / (Трш);

– атрибутивною номінацією з прикметником *свята* у формі найвищого ступеня ознаки, що передає уявлення про беззаперечну незайманість Богородиці (*Пресвята Богородиця*): **Пресв'а'та Бого'родиц'а** 'чує нас / сво'їх д'ітей (В'яз);

– одиничними прикметниками *свята, невинна*: 'Д'іва Ма'р'їїа була з 'роду ду'ховного і во'на не рос'ла на 'вулиц'і а при монасти'р'і / ни 'чула 'руган'і / ни 'бачила ск'верни / во'на **св'а'та** (Трш); У'їав'л'али й'її **не'вин:ойу** / во'на ж 'Д'іва Ма'р'їїа (Трш). Додамо, що в обрядових фольклорних текстах зимового циклу ознака непорочності Матері Божої яскравіше експлікована ширшим колом номінацій, зокрема

– однослівним субстантивом *Пречиста*: *На Ордані тихо вода стояла, / Там **Пречиста** свого сина купала* (Звенигородщина: 222);

– атрибутивними синтагмами *Пречистая Мати, Пречистая Дева-Марія, Пречистая Мати, Пречиста Панна, Чистая Дівиця, Пречистая Дівиця*: *Ой у полі,*

полі плужок ходе, / А за тим плужком сам Бог ходе, / **Пречистая Мати** вечеряти носе (Муз_СД: 244); **Пречистая Дева-Марія** / Днесь раждає і питає / Сосци своїми, зело драгими (Звенигородщина: 222); **Пречистая Дева**, / У Бога їдина, / Ублагала ласки / У свого сина (Звенигородщина: 223); Ти, Царице, всюди єсть приславна! / Днесь раждає **причиста Панна** (Звенигородщина: 223); Горнії лики і сили / У Вихліємі пристали / Рожденно днесь у яслі витати. / Марія єсть моя мати, / **Чистая дєвица**. (Звенигородщина: 231); **Пречистая Дівця**, / Сіном, сіном прикриває (Звенигородщина: 222–223);

– словосполукою *Марія Діва* з апозитивним зв'язком між компонентами: *Ирод свое вісько всюди розсилає, / Бил бе вбіен Цар народжен, / От Марії Деви днесь воплощен* (Звенигородщина: 223).

У передвесільний період, коли розпочиналися вечорниці, незаміжні дівчата зверталися в молитві до Матері Божої з проханням допомогти знайти пару, а тому її вважали покровителькою незаміжніх дівчат. Концептуальну характеристику 'Мати Божа – свята, яка допомагає дівчатам вийти заміж' представлено

– однослівними похідними з коренем **kryti* (*Покровенька, Покровонька, Покрова, Покрівонька*)¹⁵: *д'івчата на Пок'рову ра'н'іше мо'лилис'а / Пок'ровен'ко / Пок'ровен'ко / нак'рий ме'н'і го'ловон'ку / хот' ган'ч'іркою а'би не бут' 'д'івкою* (Трш); *це д'івчата й'ак'і вже були на вида'н'і во'ни звир'талис'а на Пок'рову до 'Матир'і 'Божойі Хрис'товойі / Пок'ровон'ко / Пок'ровон'ко / пок'рий мо'йу го'ловон'ку хот' і ган'ч'іркою аби шоб ни бут' 'д'івкою // 'д'івка оста'валас'а од'інока все жит'а / од'на жи'ве й'ак бе'р'ізка* (Трш); *а о'це бу'ло на Пок'рову та'ка бу'л'а п'риказка д'івчача // 'дуже о'це 'рад'і бу'л'и / до 'кого до д'івчат старос'ти хо'дили // а д'руга ж та'ка чимс' во'на ни ва'л'урна / й' старос'ти ни 'дуже й'дут' // це ж бу'вайє / л'у'дина в'с'ака в'да'йец'а // ну во'на / дож'дали 'цейі Пок'рови / во'на й'каже / «Пок'рово / Пок'р'івон'ко / та нак'рий же мо'йу гол'івон'ку / хоч і ган'ч'іркою / а'би*

¹⁵ У контексті весільних обрядів свято Покрови корелювало з весільно-еротичною символікою слова *покривати* (пор. покривання 'коїтус', покривання голови молодої – весільна обрядодія), а тому в народному світогляді асоціювалося зі святом дівочої долі (СДІV: 128).

йа ни ос'талас' 'д'івкою» (СГ: 326); **Покр'івон'ко / Покр'івон'ко / с'в ·а'та 'мати Покр'івон'ко / пок'рий мо'йу гол'івон'ку / хоч т'р'анкоюу / хоч ган'ч ·іркоюу / хоч чим не'бут' / йак'би пок'рили / тре ж 'зам ·іж бу'л ·о д'ів'ч ·атам ви'ходить' (ГЧ: 198);**

– атрибутивними дво- та трикомпонентними номінаціями (святая Покрівонька, свята мати Покрівонька): **а це /буде о'це / у суботу / та'кий п'разник / шо /каже / св ·а'тайа Покр'івон'ка / пок'рий ми'н'і гол'овку / 'с'акоюу / такоюу ган'ч ·іркоюу / аби ни бут' ми'н'і 'д'івкоюу (СГ: 398); с'в ·а'та 'мати Покр'івон'ко / пок'рий мо'йу гол'івон'ку / хоч т'р'анкоюу / хоч ган'ч ·іркоюу / хоч чим не'бут' (ГЧ: 198). В етнографічних матеріалах А.Ю. Кримського виявлено також словосполучення Пресвятая Пречиста: У дівчат така молитва на другу Пречисту: **«Пресвятая Пречиста! Дай міні чоловіка плечистого, з добрими волами, з гарними возами, та з чорними бровами!»** (Звенигородщина: 186–187).**

М.С. Грушевський відзначив, що Богородиця «мусила вимолити спокій і ласку всім душам без виїмку – коли не абсолютне пробачення, то хоч пільгу на якийсь час» [Грушевський 1994: 242]. КО 'Мати Божа – заступниця' представлена

– пестливою номінацією **Матінка: 'Мат'інка захиш'чайе нас (Блк);**

– словосполученнями (покривати покровом, покривати омофором, покривалом накривати, омофором накривати, накривати земельку), у яких дієслово експлікує сему 'ховати': **во'на (Матінка Божа – ВД.) покри'вайе йак би пок'ровом от 'неч ·іст'і / омо'фором сво'йім / во'на покри'вайе // йак'шо ви 'будете з 'нейу / мо'лиц'а хо'ча би од'ну мо'литвочку / хто жи'ве і 'чувствує й'йї / і мо'лиц'а йїй / во'на / йак омо'фором накри'вайе / 'Мат'інка 'Божа / во'на п'росит' 'перед Спа'с'іт'л'ем шоб помог'ли ц'йї л'у'дин'і і вс'о-та'к'і ц'йї л'у'дин'і пома'гаїї (Тшл); Божа 'Мати покри'валом накри'вайе 'нашу 'земл'у // во'на без мла'д'енца / 'але в 'нейї та'ке покри'вало / та'ке йак поло'т'енце та'ке / во'на накри'вайе зе'мел'ку от в'с'акоїі 'нечист'і / покри'вайе во'на / 'Мат'інка 'Божа (Блк); во'на накри'вайе зе'мел'ку от в'с'акоїі 'нечист'і / покри'вайе во'на / 'Мат'інка 'Божа (Блк);**

– вербальними описами фактів оберегу Богоматір'ю: *'мол'ац'а 'Богу / св·а'тим / 'Матир'і 'Бож·ій // во'ни пома'гають' / захиш'чайут' / в·ід в'с'ак·іх 'б·едств·ій // іа 'ко-ожний 'ранок / ни бу'ло та'кого 'ранку шоб ни помо'лилас'а за д'ітей / в'нук·ів // у 'мене йе мо'литва о'д'ел'но до 'Матир'і 'Божойі / І'суса Хрис'та* (Трш).

Відзначимо, що аналізовану КО репрезентовано також у молитвах-проханнях до Богородиці, замовляннях (до бджіл, судів, хвороб), що були широко знані в кінці ХІХ–початку ХХ ст. (див. Труды I: 111–112; Труды IV: 5; Звенигородщина: 342).

КО 'Мати Божа – свята, яка допомагає людям' репрезентована в середньонадніпрянському мовному просторі через

– пестливу номінацію *Матінка*: *'Мат'інка пома'гає* (Тшл);

– прохальну молитву із згадуванням Матері Божої: *іа при'пала до ц'і'йейі і'кони і ка'жу / 'Мат'інка 'Божя / спа'си ми'н'і мо'го 'сина / в·ін п'є / в·ін пропа'дає і іа н'і'ч·о ни 'можу зро'бит'* (Блк);

– контексти про допомогу Богоматері: *'Матер' 'Божя / так йі'йі називайут' / до 'нейі 'мол'ац':а* (Трш); *іа знайу шо 'Мат'інка 'Божя йе на с'в·іт'і / во'на 'дуже пома'гає / во'на так пома'гає нам у'с'ім / во'на так п'лаче / во'на п'росит' 'перед Спа'с'іт'ел'ем помо'жи / бо ми вс'і в гр'і'хах / ба'гато л'удей в гр'і'хах і не пон'і'майут' (Блк); у т'а'жолу вс'ігда ми'нуту / ми обраш'чайім'са до 'Мат'інк·і 'Божойі / (Блк); вс'ігда 'нада мо'лиц'а і 'Мат'інка 'Божя н'і'коли ни ос'тавит' / н'і'коли* (Тшл).

Про шанування Діви Марії її «дітьми»-миряними свідчить КО 'Мати Божа – свята, яку шанують', представлено в мовленні говірконосіїв

– присвійною словосполукою *Цариця наша*: *'Мат'інка 'Божя / Ца'риц'а 'наша* (Блк);

– атрибутивними словосполуками *Цариця Небесна, Цариця Небесная*: *'Мат'ір 'Божя / Ца'риц'а Не'бесна / 'бачит' нас з 'неба / 'чуйє / п'росит' 'Бога за нас* (В'яз); *Ца'рице Не'бесна / захис'ти 'наших сол'дат'ів / по'можи йім / о'так іа мо'л'ус* (Срд);

і хто їй'ї пон'ї'має і 'в 'ірит' той до 'нейї звир'тайіц'а / 'Господ'і / 'Матер' 'Божя Хрис'това / **Ца'риц'а Не'беснайя** / засту'пи сво'їм мара'фоном 'в 'їйс'ко (Трш);

– прикметником найвищого ступеня порівняння, що передає безмежну повагу до об'єктів сакрального світу, зокрема Матері Божої: *все шо 'саме доро'ге це 'Мат'інка 'Божя і Гос'под' Бог / о'так от'носиц'а до них / ни дай Бог* (Тшл).

Зауважимо, що серед мовних репрезентантів зазначеної КО в колядках, зафіксованих А.Ю. Кримським, знаходимо

– одиничні лексеми *Панна, Цариця: Диво, диво по всім світі, / А в Києві на повіті / Породила **Панна** сина / І в яслині положила* (Звенигородщина: 229); *Ти, **Царице**, всюди єсть приславна! / Днесь раждає причиста Панна; / Бог во шопе между скоте, / Христос спочива, / Бог во плоте* (Звенигородщина: 223);

– атрибутивні номінації (*Пречиста Панна, Пречистая Панна*): *Ти, Царице, всюди єсть приславна! / Днесь раждає **причиста Панна**; / Бог во шопе между скоте, / Христос спочива, / Бог во плоте* (Звенигородщина: 223); *Ти, Царице, всюди всеславна; / Вже днесь раждає **пречистая Панна*** (Звенигородщина: 228).

Зауважимо, що шанобливе ставлення до Богородиці виражене на предметному та акціональному рівнях. В об'єктному плані про значущість цієї КО свідчить наявність ікон із зображенням Богоматері: *о'це в нас Р'їзд'во / 'начит' 'мати об 'ї'зател'но / сн'їп / на по'кут'ї і 'с'їно / на 'тому 'с'їн'ї 'мати вистав'л'айе / а сн'їп це той сн'їп йа'кії ... зажи'мали пше'ниц'у / зажи'мали / і це в 'ін і'кона ве'лика І'сус Хрис'тос / 'Мат'ір 'Божя* (Трш); *Ка'занс'ка і'кона / 'сама та'ка распро'стра'н'она і'кона йака пома'гає в благопо'луч'її с'їм'її і по'етому ко'ли 'л'уди він'чайуц'а в 'церкві во'ни вс'їгда в 'ін'чайуц'а з і'коною Ка'занс'кої 'Божойі 'Матер'ї* (Блк); *Неопа'л'їма куп'їна / ц'у і'кону т'реба дер'жат' в'дома у'с'їм / пото'му шо во'на йак 'буде ц'а і'кона / ни 'буде по'жара в 'дом'ї / і йак'шо по'жар то с 'цейу і'коною об'ход'ат' і по'жар оста'нав'л'уйец'а* (Блк); *їе і'кона **Вс'їм скор'б' ашч'їм в 'радост'ї** / во'на та'ка кра'с'їва / це 'л'уди йак'шо скор'б'л'ат' / в с'кор'б'ї / не'чал'ї / 'мол'ац'а*

ц'їй і'кон'ї 'Мат'інки 'Божойї (Блк); імено з' **Покровс'коюу** зв'язана Чер'кашчина (Тшл); **їа** 'пот'ім уз'нала шо **їе та'ка і'кона Н'еуп 'ївайемайа 'чаша** / **пома'гаїе от нар'кот'іков і от п'їанства** // **їа по'чала 'їїздит'** по св ·а'тим м ·іс'там / і **ц'а і'кона / Н'еуп 'ївайемайа 'чаша** / **їе у 'Серпухов ·і / п ·ід Моск'войу / їа ту'ди по'їїхала** (Блк); **по'кут'а / сто'їїт' ст'їл і там Спа'ситил' / Спа'ситил' нама'л'ованийї / там чи 'Мате"р 'Божя чи Спа'ситил'** (ГЧ: 225); **в ·ін жи то ни би'ре в ·і'кони / а моло'да // і їак во'ни / їак важ'ке / а то ти'пер'їшн'ї о'то ма'л'ован'ї / ниви'лик ·і / так їак 'Божя 'Мати** / **ну поп'робуй жи / їа'ке лице 'л ·овке / їак їо'го 'можна так ізмал'уват' / а мал'ували / ну п'р'амо і 'зуби так / і все / ди'ви / їак 'ловко** (ГЧ: 152).

На акціональному рівні шанування Богоматері оприявнене через

– відзначання свят на її честь, як-от: Благовіщення (7/VI), Успіння Пресвятої Богородиці (28/VIII), Різдво Пресвятої Богородиці (21/IX), Покрови (14/X), яке в народному світосприйнятті закарбувалося як свято дівочої долі (ГЧ: 326): **В:е'д'ен'їїе 'тоже в ·ідзна'чайемо / шес'того д'екаб'р'а / ше їе Ус'п ·ін'а Св ·а'тойї Бого'родиц'ї / Благо'в ·ішчен'а / о'ц'ї вс'ї св ·а'та 'дуже ша'нуїут'** (Тшл);

– утримання від фізичної праці на Богородичні свята: **'л'уди 'наш ·і / іш'че 'мама мо'їа / н'ї'чо на ц'ї п'разники не ро'били / во'ни 'дуже шанували ц'ї п'разники / хо'дили 'т'їл'ки в храм і с'лухали / і 'т'їл'к ·і мо'лилис'а в цей ден' / Благо'в ·ішчен:а / Ус'п ·ін'а / 'В:ден'а в храм Пресв ·а'тойї Бого'родиц'ї / вс'ї о'ц'ї п'разники п'разнувалис'а** (Тшл); **А от їак'шо п'разн'їк 'Мат'їнк ·і 'Божойї / і там 'нада о'це уб ·і'рац'а / ст'їрац'а / 'ц'ого не т'реба / це все 'нада ро'бит' до п'разника / 'шоби ти спо'койно мо'гла по'сид'їт' у п'разн'їк / шоб у 'тебе все було по'роблено / 'чисте / пос'т'їране / і все шоб ти ни ро'била / шоб ти 'т'їл'к ·і мо'лилас' і ч ·і'тала / а'каф ·їст ч ·і'тала / мо'литву 'Мат'їнк ·і 'Божойї / а шо ж ти 'будеши мо'лиц'а їак'шо ти на'робиш'а / ти не" ша'нуїєши 'Мат'їнку 'Божу** (Блк); **'перед св ·а'тами 'л'уди**

ста'ралис'а поро'бит' шоб п'іти до 'церкви / помо'лиц'а і о'д:ат' сво'йу дан' йак
чест' 'Матир'і 'Бож'ій Хрис'тов'ій (Трш);

– читання молитов та хвалебних пісень на честь Богородиці (акафістів): 'ц'ого не
т'реба / це все 'нада ро'бит' до п'разника / 'шоби ти спо'койно мог'ла по'сид'іт' у
п'разн'ік / шоб у 'тебе все було по'роблено / 'чисте / пос'т'іране / і все шоб ти ни
ро'била / шоб ти 'т'іл'к'і мо'лилас' і **ч'і'тала / а'каф'іст ч'і'тала / мо'литву**
'Мат'інк'і 'Божойі / а шо ж ти 'будеш мо'лиц'а йак'шо ти на'робиш'а / ти не"
ша'нуєш 'Мат'інку 'Божу (Блк); у т'а'жолу вс'іг'да ми'нуту / ми обраш'чайім'са до
'Мат'інк'і 'Божойі / **ч'і'тайім йій а'кафист / прослав'л'айім а'каф'іст йі'йі** (Блк);
йак'шо мо'го 'сина 'довго ни'має / ми з' чоло'в'іком ста'єм помо'лит'са 'Мат'інк'і
'Божойі / **а'каф'іст ч'і'тайем** / а'кафіст це дов'ген'ко то ми ста'райім'а
мо'литвочку проч'і'тат' 'Мат'інк'і 'Бож'ій от ду'ш'і / і о'це к'ін'чайем ч'і'тат'
а'каф'іст с чоло'в'іком / і во'ни при'ход'ат' / 'Мат'інка 'Божа йіх прис'лала (Блк).

У картині світу носіїв середньонаддніпрянських говірок збереглися уявлення про
Богоматір, що слугують основою для КО 'Мати Божа – земна жінка'. За свідченням
респондентів, вона зрідка з'являється серед людей, її поява оповита таємничістю.
Образ Богородиці позитивно оцінюваний, адже зустріч із нею породжує піднесення,
світлі почуття. Зовнішність Богоматері описують так: *Уйав'л'али йі'йі не'вин:ойу /*
во'на ж 'Д'іва Ма'р'іа / і по'том / во'на / 'гарна / пр'а'м'і чер'ти / йі'йі ж 'бачили 'л'уди
/ йі'йі ж 'бачили гон'ци / і йак'шо ми 'Бога ни 'бачили то ми 'Мат'ір 'Божу Хрис'тову і
'Ісуса Хрис'та 'бачили // во'на 'дуже 'гарна / пр'а'ма / струн'ка / і п'равил'н'і ч'ер'ти
лиц'а / о'то та'ка йак о'то йест' на в'ікон'і о'то та'ка йест' 'Матер' 'Божа
Хрис'това // ну 'л'уди / іконо'писц'і йі'йі перема'л'овували / пон'і'маєш // во'на
сми'рен:а / ни то шо там сва'рилас' / 'лайалас' / во'на ни іску'шон:а / во'на с та'кого
'роду / 'в'іруйучого / ду'ховного // це ід'е'ал (Трш); Мат'інка 'Божа при'ходила в храм
до 'бат'ушки од'ного 'нашого / йа з ним ба'лакала // храм 'названий був в чест'

'Мат'інк ·і 'Божойі / 'бат'ушка сам ми'н'і роз'казував // з'начи'т' / шла с'лужба / і прослав'л'али і'кону 'Мат'інк ·і 'Божойі і при'ходить уд'руг 'женич ·іна / ну необикно'вена йа'кас' / в од'ї'йан'і мо'нашеском / во'на ж 'дуже-дуже кра'с'іва 'Мат'інка 'Божя / во'на та'ка / од 'нейі йде аро'мат / од 'нейі та'к ·і / пон'ї'майеш / благоу'хан'їя / од 'нейі йде та'ка 'радост' / се'бе 'чувстуйеш / ко'ли йе св ·а'тий / це та'ка 'радост' / о'т'і с'л'ози і 'радост' / це та'ке 'чувство ко'ли йе о'це с'ватий // 'вона прийшла / покло'нилас'а на ц'у і'конку / покло'нилас'а і 'вийшла / а'ле во'на / за'м ·ітив йак ка'зав 'бат'ушка шо ка'же йа за'мітив шо надво'р'і зи'ма а во'на 'вишла в 'тапочках і п ·іш'ла со'бі / йа див'л'ус'а йї'ї ні'ма н'їде / 'женич ·іна та'ка кра'с'іва прийшла / а це була 'Мат'інка 'Божя на Чер'кашчин'і // це було 'рок ·ів на'верно 'дес'ат' / дав'нен'ко бу'ло (Тшл).

2.4. Семантичний спектр дериватів із коренями -мат-, -мам-, -нен- у мовній картині світу носіїв середньонадніпряньського діалектного простору

У досліджуваних говірках зафіксовано низку формальних та семантичних похідних номінативних одиниць із коренями ключових слів концепту *мати* (44 одиниці). Семантичний простір дериватів поділяється на п'ять основних груп значень, вербалізованих вторинними номінаціями з коренями -мат-, -мам-, -нен-, що об'єктивують когнітивні смисли.

Перший блок значень стосується номінацій людини, у межах якого актуалізовано такі концептуальні смисли:

– ‘мати – жінка стосовно дитини, яку народила’, що представлений лексемами з двома коренями -мат-, -мам- (*матір, мамка, мамочка, ма* ‘рідна мати’; *мати, мама* ‘мати молодого’, ‘мати молоді’): *'бат'ко і 'мам'ір 'вистройіли то'б ·і до'м ·іну / ти ж не впо'т'ів (Трш); 'мамка нав'чила ми'не хл'іб пик'ти (В'яз); і в ·ін 'каже / 'мамочка / все та'к ·і Бог йе на с'в ·іт'і (Блк); прийш'ли до нас догово'р'ац' ·а / ко'ли ж це ви'с'іл:а*

'буде / а 'мати си'д'ат' жи ж накап'т'орилис' / це ж ни хот'ат' жи ни'в'істки / а йа
 йак нача'ла йіх про'сит' / ма / та 'випийте п'ів'чарочки / 'мати т'і й 'випили
 п'ів'чарочки (СГ: 258); 'мати 'нач 'е накри'вайе ст'іл / вони все 'нач 'е це / і по'том в
 'ін і'де до 'нейі / і з 'цейу / с'вад'бойу в'сейу і'де до ж 'ін... і'де до 'д'івчини / ну до 'цейі
 'ж 'інки шо в 'ін бе'ре в за'мужество (Трш); 'пойїзд ви'ходить' із:а с'тол 'у // 'мати
 прош'ч 'ае'ц':а з доч 'койу / да'йе йій і'кону / хл''бину у пл 'а'точ 'ку (ГЗП: 64); да'йе
 пал'а'ниці'у / бе''ре ка'л 'ину і 'каже / «'нате / 'мамо / вам хл'іб і ка'л 'ину і приї'м 'ім'
 ми'не за 'р'ідну ди'тину» (ГЧ: 239). У фольклорних та етнографічних текстах ця КО
 актуалізована в похідних із коренем -нен- (ненька, ненка, ненка-матінка 'рідна мати')
 та семантичному дериваті *ненька* 'мати молодого': **Ненько** моя ріднесенька, / Моя
 голубонько вірнесенька! / До кого ж я пригорнусь? (ЕОСУ V: 255); Дай, Бозю, гами і
ненці і таткові і Щінці (Груш.²: 110); Та туди дівчина й ходила. (2) Гу! / Цвіт калини
 ломила. Гу! / Та цвіт калини ломила. (2) Гу! / З ненькою говорила. Гу! / – Ненько ж
 моя, **ненько-матінко**. (2) Гу! / Ой чи буду я й така. Гу! / Ой чи буду я така. (2) Гу!
 / Як калина тая? (Муз_СД: 285); Ой матінко-зоре, / Привезли тобі горе. / Робити
 нічого / Й не боїться нікого. / Вийди, **ненько**, вийди, / Не буде тобі кривди. / Не ламай
 калину, / Зустрічай свою родину (ЕОСУ IV: 570). Дериватів із коренями -мат-, -мам-
 зафіксовано значно більше (*матка, матіра, матуся, матінка, маточка, матусина,*
матусенька, матіночка, матюнка, матінька, матусечка, паніматка, мамця,
мамуся, мамка 'рідна мати'; *мати, мама, матінка, матінка-зоря* 'мати молодого',
мама, матінка, матінка-утка 'мати молоді'; *матка, Матир-божа, Матер-Божа*
 'мати Сина Божого'): *Що кому до того, коли **матка** любить кого!* (Номис_П: 426);
А вь садочку дві квіточки. / Винеси кубочокъ, частуй насъ, / Теперъ же я,
***матюнко**, гість у васъ* (Труды IV: 289); *Ты-жъ, моя **мамуся**, найриднисенька / Ты-*
*жъ, моя **мамуся**, найсрибнисенька* (Милорад_В: 199); *Моя **ненько**, моя **матинко!*** /
На шо ты мене нещасныцю вродыла, / Гирку долю вдильыла? (Милорад_В: 197); *Моя*
*й **матусечко**, моя й голубочко, / И моя й зозулечко! / На що-жъ вы насъ покынули, /*
И на що вы насъ посыротылы? (Милорад_В: 200); *Як привозять уже молоду до*

свекрухи, то співають ще й таку пісню: *Ой матінко-зоре, / Привезли тобі горе. / Робити нічого / Й не боїться нікого* (ЕОСУ IV: 570); *Ой матінко-утко, / Ворочайся прудко, / Твоє дитя іде, / Сімсот дружок веде* (Пісні_П: 120); *Матка сповивала, / Так його й витала, / Свого сина рожденного / Царем називала* (Звенигородщина: 220); *Чистая Дева, раждай сина, / Чистая Дева, раждай сина, / Яко люди на коліна, / Матька їдина* (Звенигородщина: 222); *А Матир-божа стане жалобно, шо грішники ідуть в шую. І тоді вона накине такою сіточкою. І котрі будуть стояти рівно, то ше і ті підуть одесну* (Звенигородщина: 428);

– ‘мати – жінка, яка здатна народжувати’, лінгвалізований похідними одиницями з коренем *-мат-* (*уматернівати – уматерніти* ‘округлитися, стати більш жіночною після пологів’, *матка* ‘внутрішній статевий орган жінки, у якому розвивається зародок (дитина)¹⁶), семантичним дериватом *мати* ‘породілля’: *а йак же / а йак же / йак'ж·інка б·ер'ем·ін:а / во'на к'руглоу ста'їе / уматерн'ї'вайе* (Трш); *пон'ї'майеш / 'ж·інка 'п·ісл'а р'дов не та'ка вже / во'на уматерн'ї'вайе / та'койу вже / 'повнойу ста'їе* (Трш); *бу'л 'а худа йак 'доска / а наро'дила по'правил 'ас'а / умате"р'н'їла* (СГ: 426); *ну ни 'може 'ж·інка родит' йак'шо нап'риклад в 'нейі проб'л'єми з 'маткойу бу'ли чи' во'на простуд'дилас' (Срд); во'на 'লেখко мо'гла загов'рити 'мат'ір / пород'їл':у / шо во'на 'লেখко род'дила / ни в·ідчу'вала шо род'дила* (ГЧ: 214–215). В етнографічних записах вказану КО репрезентує лексико-семантичне похідне *мамка* та складне утворення *мати-молодиця*: *І повітуха була, і в степу народжували. <...> Було таке, але мамка не казала, шо вона родила в степу* (ЕОСУ III: 292); *Сама мати-молодиця* (хоч кажуть, *молодиця на молодших жінок, проте молодницею буде і стара жінка, аж доки родить перестане*) *усе одно має вже на гадці* (Груш.¹: 153);

– ‘мати – жінка, яка дбає про дитину’, репрезентований вторинними утвореннями з коренями *-мат-* та *-мам-* (*матушка* ‘монахиня’, *мати* ‘хрещена мати’, ‘весільна мати’, *мамати* ‘набридливо кликати маму’): *'баба С'т'єша була 'в·еруйушча / во'на і на мана'стир 'часто да'вала / і з ма'нашками була так / по*

¹⁶ Пор. дитинник – матка (Uterus) (Гр. I: 385).

хо'рошому / і з **'матушкою** дру'жила / то в 'нейі от'і в'ікони ше з манасти'ра / **'матушка** йій од:ал'а / коли ту'ди д'ітей поч'ли за'возит' (СГ: 240); **'Мати** по'вина при'нести крам та'кий і ту'ди на цеї крам / ма'тер'ійу та'ку / во'на кла'де ц'у ди'тину / пох'ресника (Гов_У: 162); А то'д'і са'жайу йіх за ст'іл і йа 'зараз 'поштуйу / 'зараз 'бат'ка й 'мат'ір / свик'руху й с'векра / пол 'о'жу кал 'а'ча / 'лежн'а по'р'іжу і о'то / **'мати** ми'н'і 'риби приго'товил 'и / й 'куриц'у 'ж:арил 'и / і го'р'ілки 'доброї / ну й той йа да'л 'а руш'ник / зл 'и'л 'а **'матур'і** / а за 'бат'ка був Х'ведор Ваку'ленк'ів (ГЗП: 37).

Зауважимо, що вербiальний дериват *мамати* ґрунтується на актуалiзацiї сукупностi КО: 'мати – жiнка, яка дбає про дитину' та 'мати – заступниця дитини'. Дитина звертається до матерi за допомогою, коли її щось турбує, бо знає, що мати зарадить і захистить: *а в'ін йак г'райе"ц'а / шче ма'лий був / і поч'не 'мамат' / да с'к'ік'і 'можна / н'і'чого ни з'робит' / ни п'іти / йо'му'видно бо'лит' жи'вотик / і в'ін ни 'може* (Трш). У малих фольклорних жанрах та етнографічних джерелах вербалiзаторами цiєї КО виступають похiднi одиницi з коренем -мам-, що експлiкують оцiнку перебільшеної уваги матерi до дитини (*мамій* 'улюблений син матерi', *мамка* 'нянька', *мама* 'хрещена мати'): *Се ще мамій (мамин мазун)!* (Номис_П: 619); *Вона у Гадесі за мамку у панів великі гроші бере, а я глядю і вона мені платить* (Груш.²: 21); *Батько [хрещений] ніс хлібину, крижмо і гроші, а мама [хрещена] – крижмо, матерію* (ЕОСУ III: 295);

– 'нерідна мати; дружина батька, яка замiняє рiдну матiр', репрезентований похiдними утвореннями з коренем -мат- (*мачухеря, мати, мачуха* 'нерідна мати'): *т'і мачухер'і не" 'дуже гл'ад'іли чужих д'ітей / було шо й изд'івалис'а з них* (Трш); *'Наша 'мати / о'ц'а 'мачуха / шо в'мене була / йак п'іш'ла в п'ятниц'у і в п'ятниц'у 'кончила в о'ц'і'йі 'баби* (ГЧ: 368); *а 'баба остал'ас' мо'йа / у дес' 'рок 'ів два'нади'ат' сирота / і 'менша сист'ра / дес' 'рок 'ів 'девят' бу'л'о / і ми ж 'каже / жи'л'и з 'бат'ком / 'бат'ко йа'кус' там був у'з'ав / та бу'л'а 'дужи по'гана 'мачуха / та в'ін*

й'її одис'л·ав / бо в·ін цих двох д'ів'чаток л'убив (СГ: 280). В етнографічних джерелах зафіксовано похідні від коренів -*мат-* та -*мам-* (мама, мачуха 'нерідна мати'): А я називала мачуху «**мама**». Але й до рідної матері ходила (ЕОСУ II: 400); *Лучче людям робить, ніж **мачусі** годить* (Номис_П С. 416);

– 'присвійність та відношення щодо матері', який представляють похідні від кореня -*мат-* та -*нен-* (*материн, матерен* 'належний матері', *материнський* 'характерний матері'): *ц'а усад'ба / ну де'наша'хата сто'їйт' / це'мате"рина зе"м'л'а / а та шо'дал'ше / 'бабина* (Срд); *н'е / ну ти ска'жи / х·і'ба во'на'мати? / вона ни ч·уствуйе н'і'чого **мате'ринс'кого** до'нейї // во'на ж / пон'і'майеш / ни подз'вонит' / ни на'пише / ну х·і'ба так'можна?* (В'яз); *Ну ма'к·ітра ше ж бу'л··а / в ма'к·ітр'і 'тоже ж м·ісил··и / в'мене ше од'на тр'існута / ну так бе"ре"жу ж у'же / так 'ч·уточ·ку'вишч·ирбл·ина / ну та би"ре"жу / бо це ж'**матирина*** (ГЧ: 37); *вид'і'л'али з'**матиринойі** со'рочки / з'**матиринойі** ста'ройі со'рочки / шо бу'ла'ношина // мн'а'ке вже бу'ло* (СГ: 189). Зауважимо, що похідні прикметники *материн* та *мамин* виступають конститuentами складених термінів-назв спорідненості, як-от: *матирина мати* 'баба по матері' (*'матирина'мати / це ж'баба'Нас'т'а ц'а / та'ка спо'койна бу'ла / йа так й'її л'убила / йа так й'її л'убила / тоб·і ни пере'дат'* (Трш)); *матирина сестра* 'тітка по матері' (*'виорал·и ми'н'і'кол·о обичи'жит'їя / 'може / з гик'тар / а'л'уди да'ли поса'дит' ми'н'і // а'т'ітка тут'**матирина сист'ра** бу'л·а / та чоло'в·іка й'її в'бито / а д'ітей у'нейї з'роду ни бу'л·о / так во'на пирима'нил·а / 'д'ад'ко / тут же 'д'ад'ко був у'мене тут о'дин / та в·ін умер // 'раниний'дуже був / і'ди / і йа пирийш'л·а // де най'хужа ро'бота / ми'не поси'л·айут туди / ну ни'хай і так та'ке бут'* (ГЗП: 151)); *материн брат* 'дядько по матері' (*а'**материн'і бра'ти** жи'л·и 'кол·о Гри'б'онки в Ор'жиц'і / ви ми'не 'двиз'іт' / там д'ітей ни'має / дак / 'може / там ми'не ни заби'рут' у Гир'ман'їю* (ГЗП: 68); *то'д'і 'порала'кон'і / бу'ла на ко'н'ушн'і / йа і'Нурка / 'д'ад'ко Ва'сил' був с'таршим'кон'ухом / **мате"рин брат*** (СГ: 193)); *мамина мама* 'баба по матері' (*'Баба'Нас'т'а це'**мамина'мама** / там на к'ладбишч·і во'на похорон'ана на жи'д'івс'кому* (Трш); *'мамина'мама та'ка бу'ла*

з'нахар'ка ви'л 'ика (СГ: 151)); мамині батьки 'дід і баба по матері' (**мамин'і бат'ки** похорон'ан'і о'д':ел'но (Трш); у 'сорок'с'омому 'роц'і 'пишут у'же **бат'ки** 'мамині / шо прийіж'д'жайте / оти'лилас'а ў нас у'же кор'іў'чина (Гов_У: 192)); мамин дідусь 'прадід по матері' (у нас ше '**мамин д'ідус'** був та поро'бив / то т'і 'ночви бу'л 'и та'к 'і ниви'л 'ик 'і (ГЗП: 146); все бу'л 'о о'те / п'л 'отниц'ке / д'ідус' був / '**мамин** ше **д'ідус'** / ни м 'ій / і ос'н'івниц'а й ви'тушка / і вирс'тат / і все о'те бу'л 'о (ГЗП: 146)); **мами брат** 'дядько по матері' (та ї '**мамин брат** / та ї в 'ін шиў 'чоботи / са'пожн'іком буў / та ї в 'ін 'мам 'і шиў 'чоботи х'ромов 'і (Гов_У: 233)); мамин дядько 'двоюрідний дід по матері' (та йа 'виросл 'и в ни'доносках / о'то з Моск'ви '**мамин** 'д'ад'ко при'возив / 'л 'овке та'ке / 'чисте / но'сил 'а ше й 'рад'і бу'л 'и (СГ: 269)). Поза тим, семантика вторинного **мамин** зазнала ідіоматизації в складі фразем, ставши їхнім структурно-семантичним конститuentом: **мамин синок**, **мамин синочок** 'зніжений, розпещений чоловік' (так то '**мамин** си'нок / сам н'і'чого не 'може / з 'мамою живе / не" жи'нивс'а / бо хто ж^ш за 'н'ого п 'іде (Трш); йак'шо чоло'в'ік ни 'може до п'ут'а до'вести ха'з'айство / йак'шо в 'ін посто'йан:о пи'тайец':а в 'мами / то шо це за чоло'в'ік / це ж '**мамин** си'ночок / ну ти ска'жи / х'і'ба йа ни пра'ва? (Трш)); див. також в етнографічних та фольклорних текстах: за **материного** в'ряду 'здавна, у минулому', проміняти **материну** груди на люльку 'стати дорослим', **материне** молоко не обсохло! 'про дуже молоду, недосвідчену людину' (Номис_П: 388): Раньше, за **материного** в'ряду, сіяли коноплі та вибирали полоскінь (ЕОСУ Х: 568); якъ я бачу, добродію, то ви рано проміняли **материну** груди на люльку (трубку) (Вас.: 209);

– 'мати одного з подружжя стосовно іншого', лінгвалізоване лексемою з коренем -**мат**- у словосполуках (нерідна **мати**, жіночина **мати** 'мати жінки; теща'): ох / 'тешча мо'йа / не'р'іднайа '**мати** / ви ва'реники ва'рили / а ми'н'і 'йушку да'вали (Трш); ми з 'ж · інч · інойу '**мат'ір'йу** гово'рили шоб во'на 'хату перипи'сала на 'меншого / бо в 'ін ії'її гл'а'д'ітима / ну ни з'найу шо во'но 'буде (В'яз). В етнографічних та фольклорних записях вказану КО репрезентовано лексемами з коренями -**мат**- та -**мам**- (**мати**, **мама**, **свекруха-матінка**, **мамочка** 'мати чоловіка; свекруха'): А **мати**, **свекруха**:

«Надю, та було б же ж хоч один до коміна повісити, щоб він висох, а тож бачиш шо... <...>» (ЕОСУ II: 306); Чоловік жінку б'є, катує, / Що вона йому не статкує... / – Свекрухо-матінко, / Рятуй мене, молоду! (Пісні_П: 306); Простіть мені, моя мамочко! / Ви ж мені була, як рідна (ЕОСУ V: 258); Прохали батько й мати і я прошу, приходьте на весільля; ви, тату (свекор), горілка пить; ви, **мамо** (свекруха), калачів бгать, хлопців у бояри, дівчат у дружки; приходьте, покорно прошу! (Гриша_V: 122);

– ‘мати – заступниця дитини’, представлений дериватами з коренями -мам-, -нен- (мамочка, ненька ‘рідна мати’) із пестливою семантикою, що функціонують як вигуки-апеляції, а також лексемою *мати* у двокомпонентній назві досвітчана *мати* ‘одинокка жінка, у хаті якої збиралася молодь’¹⁷: **мамочко** / *їа була чир'вона / їак на'р'ізана / а с'їчас ни'ма* (ГЧ: 539); *Ох / мамочко / о'це ско'тину 'гон'ат'* (ГЧ: 538); **мамочко** / *їа ж у'же к 'їл 'о 'борошна заробил 'а* (Гов_У: 147); *ох / їзд'ївалис'а ж / мамочко мо'їа / о'це ра'д'анс'ка в'лада // і та 'л'уди 'мерли* (СГ: 158); *ох / мо'їа 'нен'ко 'р'їдна / і їа так забо'л'їла / шо по'пала в бол'ниці'у* (ГЧ: 596); *'молод' при 'носила 'їїсти оди 'нок 'їй 'ж 'їні'ї / дос 'в 'їтчана мати їїї нази 'вали / ну і в нейї ми вже зби'ралис'а на 'гул'бишча* (Трш); *з'нос'ац':а / при'ход'ат' х'л 'опц'ї з 'музикоїу і гу'л'айут' там о'то 'тамички / у дос'в 'їч:иної' 'мате''р'ї* (ГЗП: 71). У фольклорних та етнографічних матеріалах представлено похідні одиниці з коренями -мат-, -нен- (маточка, матінка, матіночка, мамця ‘рідна мати’), що також функціонують як вигуки-звертання: **Маточко** ріднісінька! Як же я люблю вас! Помилуйте! (вигукування під час пологів – доповнення В.Д.) (Груш.!: 176); *Ох, моя матінко!* (Номис_П: 353); *Моя ж таки та й матіночко!* (Номис_П: 353); *Коли до жнив, – а там, мамцю моя, так колоски пообліплювано чорними ріжками, що аж повтиналися!* (Звенигородщина: 414). Окрім того, в етнографічних джерелах

¹⁷ Атрибутивна синтагма *досвітчана мати* демонструє потужну функціональну основу лексеми *мати*, яка, зберігаючи тісний семантико-асоціативний зв'язок із обереговою функцією матері щодо своєї дитини, зумовлює появу вторинної номінації, що належить до далекої периферії семантосфери концепту: як берегиня роду мати виступає «покровою» усьому родинному колу [Жайворонок 2007: 33–34], так досвітчана мати збирає молодь разом у своїй оселі, як рідна мати відповідає за моральність своїх дітей, так і досвітчана мати зобов'язана контролювати «межу» дозволеного в спілкуванні молоді один із одним.

зазначену КО актуалізовано також у семантичному дериваті *мама* ‘досвітчана мати’: *Паляниця біла, пироги, сало, ковбаса, у кого було. Гас і лампу купували дівчата. Вигідніше, як більше ходило – по десять-дванадцять дівчат. Як просились: «Здрастуйте, **мамо**, пустіть нас на досвітки». Відказувала: «Здрастуйте, а скільки ж вас буде ходити?»* (ЕОСУ II: 296);

– ‘мати – жінка, що має чоловіка’, який актуалізують похідні одиниці з коренем *-мат-* та семантичний дериват *мати* (*матка* ‘заміжня жінка’, *мати* ‘жінка стосовно чоловіка (з погляду чоловіка)»): *да'вай 'матка / ми буд'ем 'с'ейат' кар'тошку / а ти на'д'ен'г·і і'д'і і'водк·і пр'ін'е'с'і / а ми 'буд'ем'сейат'* (звертання білорусів до жінки, яка має дітей та чоловіка – В.Д.) (ГЧ: 600); *но в·ін (німець – доповнення В.Д.) ни ка'зав там ха'з'айка чи / називав / в·ін же ни з'нає / 'матка / 'матка / моло'ка / 'йайц'а дай* (ГЧ: 821); *ми з 'мат'ірйу прийш'ли до 'хати / (чоловік називає свою жінку – В.Д.)* (ГЧ: 311). Функціонування похідного утворення з такою семантикою зумовлене оптикою дитячої перцепції. У перших роках життя діти сприймають своїх батьків крізь призму їхніх ролей: назва *мати* в дитячому світогляді виконує функцію ідентифікатора особи, яка забезпечує базові потреби дитини та турбується про неї. Згодом така модель номінації засвоюється й функціонує в щоденному використанні, тому її вживання при дітях дорослого віку вказує не на роль жінки стосовно дитини, а слугує її другим ім'ям;

– ‘мати – жінка, яка має дитину’, вербалізованого вторинною номінацією з коренем *-мам-* (*мамка* ‘жінка, яка має дитину’): *ту 'мамку судили // во'на 'вийшла с т'ур'ми дес' 'черес год* (Срд); *та'ки 'ранче 'йакос' призи'рали / 'йакос' на'казували / а шчас н'іх'то за 'тими й 'д'іт'ми в ш'кол'і ни 'дивиц'·а / н'і за пй'а'ниц'ами / н'і за лй'дачими / н'і за мам'ками / ну ни'ма по'р'адку і все* (СГ: 342);

– ‘мати – керівна особа в сім'ї’, який репрезентує дериват із коренем *-мат-* (*матріархат* ‘форма суспільного устрою, при якому влада належить жінкам’): *'мати йа'ка бу'ла / во'на був матр'іар'хат / йак'шо ко'рову ку'пит' про'дат' спару'ват' / це був / 'патр'іархат / а йак'шо роз'пор'а'диц'а / був 'матр'іар'хат* (Трш).

Загальна модель номінації, що сформувалася стосовно людського колективу, слугувала основою для називання об'єктів, не пов'язаних із людиною: світом тварин, рослин, неживих об'єктів довкілля, побуту. Це давнє явище зумовлене, з одного боку, переосмисленням функцій жінки-матері в сім'ї, а з іншого, – аналогією між функціями матері та об'єктів навколишнього світу. Факт цього перенесення засвідчує використання одиничних лексем *мати*, *мама*, *неня* та їхніх кореневих морфем у похідних лексемах на позначення об'єктів інших ідеографічних сфер.

Другу семантичну групу похідних формують зооназви, значення яких актуалізують такі КО:

– ‘мати – жінка, яка здатна народжувати’, репрезентовану лексемами *кобила-матка* ‘плідна лошиця’, *свиноматка* ‘плідна свиня’, *вівцематка* ‘плідна вівця’, *матка*, *мама* ‘плідна бджола, що відкладає яйця’: *в'д'ад'ка / була кобила-матка / жереб'ц'і / ко'рови / с'вин'і* (Срд); *ко'рова була все жит'а // було дв'і і од'на ко'рова / ми пас'ли // к'із не три'мали // бат'ко не л'убив // о'це с'вин'і об'і'зат'ел'но свиноматка сво'її поро'с'ата були / сво'її каба'ни го'довани' / бат'ко хл'іб полу'чав / і цей / кури об'і'зат'ел'но / кач'ки об'і'зат'ел'но / гуси не вс'іг'да а тел'ата і кро'л'і об'і'зат'ел'но / а к'іт і со'бака об'і'зат'ел'но / к'іт / великий к'іт / к'іт чи'к'ішка* (Трш); *дир'жем ми ско'тину / дир'жем дв'і свиноматки / хто по'дужав / три дир'жит' / поро'с'атка го'дуйим* (СГ: 333); *Ни було баран'ів / т'і йаг'н'атка / були от'д'ел'но // були т'іки ста'р'і в'івц'і / в'івц'у'матки* (ГЧ: 603); *матка йайц'а в'ідкла'дає* (Срд); *р'ій і матка од'на ли'шалас'а* (ГЧ: 806); *т'реба ди'витис'а / сл'ід'кувати / інс'тинк при'роди та'кий шо во'ни в'ідро'й'ілис'а раз / нидоди'ви'с'а / йак'шо ста'ра матка ўже й'їй т'реба зм'і'нити / во'ни бачат' шо во'на ста'рен'ка матка / ну йім й'їй жалко / во'ни й'їй ни ўб'ют / пото'му шо во'на ў них ха'роша мама була / ну то це во'на з ро'йом в'іл'і'тайє* (Гов_У: 227). В останньому наративі спостерігаємо впливи перенесення первісної моделі (семантичного поля ‘Людина’): попри те, що вони стосуються тваринного світу, спосіб їхнього представлення апелює до опису людини.

Зауважимо, що в раніше зафіксованих діалектних текстах лексема *матка* із вказаною семою виступає складником аналітичних номінацій бджоли-цариці, які актуалізують тотожне концептуальне значення: *стара матка*, *старенька матка* ‘колишня плідна бджола’, *молода матка* ‘нова матка, виведена на зміну попередній’: *ста'ра 'матка ви'ходить / оста'у'л'айе на с'вому хо'з'айств'і 'моло'ду 'матку / а са'ма ли'тит'* із ро'йом (Гов_У: 226); *т'реба ди'витис'а / сл'ід'м'ку'вати / інс'тинк при'роди та'кий шо во'ни в 'ідро'йілис'а раз / нидоди'ви'с'а / йак'шо ста'ра 'матка ўже йі'йі т'реба зм'інити / во'ни 'бачат' шо во'на ста'рен'ка 'матка / ну йім йі'йі 'жалко / во'ни йі'йі ни ўб'йут / пото'му шо во'на ў них ха'роша 'мама бу'ла / ну то це во'на з ро'йом в 'іл''і'тайе* (Гов_У: 227);

– ‘мати – жінка, яка має дитину’, вербалізовану словом *матка* ‘самиця з приплодом’: *По'корне те'л'а дві 'матки с:е* (Срд).

Третій семантичний блок містить похідні флороназви, які репрезентують такі концептуальні смисли:

– ‘мати – жінка, яка здатна народжувати’, представлений дериватами з коренями *-мат-*, *-мам-*: *материнка* ‘пахуча трав’яниста рослина з дрібними бузково-рожевими квітками’, *мама-гарбузиха* ‘круглий великий гарбуз, насіння якого беруть на розмноження’, *мама-диня* ‘коротка за розміром диня, насіння якої використовують для розмноження’, *матки*, *матірка* ‘коноплі з жіночими квітками, що дають насіння’, складеною номінацією з похідним утворенням (*буряки матушні* ‘посадкові буряки, ті, що на насіння’): *в мати'ринці'ї ку'пали т'іл'к'і дів'чат*¹⁸ (Срд); *ко'ли соб'і'рали гарбу'зи / то ви'ликий к'руглий / с та'к'ім дном вси'редин'і / 'маму-гарбу'зиху / остав'л'али на на'с'ін':а / йо'го су'шили по'том і по'том са'дили* (Трш); *ну так во'ни (дині – ВД.) 'разн'і бу'вайут' / 'мама-дин'а ко'ротка / йі'йі с'ем 'ена 'нада / шоб по'том по'с'ійат' на с'л'еду'йущий год* (Трш); *ну 'с'ійал 'и ко'нопл'і / а то'д'і р'вал 'и йіх / счи'тайиц':а / вими'кал 'и / вйа'зал 'и і вез'л 'и на 'воду мо'чил 'и / н'е п'лоск 'ін' /*

¹⁸ В етнографічних джерелах знаходимо пояснення: «рушничок постелила, а під головами – колосочки. Вона купає його. Хлопець же не родить, то йому материнки не надо. Бо він може яловим стать. Баба не ложила. Вона перехрестить, набирає в жменьку води. Швидко переверне, скільки останеться, стільки перехрестить. Якось вона знала: як більше води останеться, цей щедрий буде, а як менше, – буде скупіший. Виливають [воду], де людська і котяча нога не ходить, Боже спасі! Все врем'я так» (ЕОСУ III: 420).

мат'ки остав'л'ал 'и / шоб було 'с'ім'я (СГ: 58); *йак'шо* во'ни вирос'тал 'и вже / розд'і'л'алис'а на д'во'йе / ну *йак* дво'х'домна рос'лина о'це во'ни / то бу'л 'а п'лоск 'ін' / б'рал 'и п'лоск 'ін' у'п'ред / а '*мат'ірка* оста'вал 'ас'а та шо на зе'р'но / та ше цв 'іл 'а і да'вал 'а на'с'ін':а (ГЧ: 700); а '*мат'ірка* там в 'нейі 'зерн'а вже (СГ: 269); а то'д'і 'висадки 'жал 'а / о'т'і ж ка'гати / *бур'а'ки* '*матушн'і* й т'і / то *йа* 'викопайу / по'ко'пайу ка'гати // повкри'вайу / ота'ко на'сипат'зем'л'і на *йіх* / це *йа* все (СГ: 45–46);

– ‘мати – основа, початок’, об’єктивований у словосполучі *материнська кукурудза* ‘гібрид або самозапилювальна лінія, на якій в результаті запилення чоловічим компонентом утворюється гібридне насіння або відбувається розмноження насіння стерильного аналогу самозапилювальної лінії’: *в 'іте"р коли'хайе і мате"ринс'ка* зап'л'ідн'уйе 'бат'к 'і'с'ку і то'д'і куку'руза 'дуже ве"лика / кача'ни / о'це на 'н'уйу ка'зали г 'ібр'ідна куку'руза (Гов_У: 143).

До номенів об’єктів навколишнього природного середовища належить семантичний дериват *мати* ‘земля’, основою якого є метафоричне перенесення номінації за подібністю: жіноча символіка землі виражена в метафорі материнства, адже вона «живих годує, а мертвих приймає до себе» (СД II: 316). Вказаний дериват актуалізує концептуальний смисл ‘мати – жінка, яка дбає про дитину’: *хл'іб 'бат'ко / зи"м'л'а 'мати* (Трш); '*мати* го'дує д'і'тей *йак* *зим'л'а л'у'дей* (Трш); *зе"м'л'а ро'д'уча / йак 'мати* (В'яз). Такий лексико-семантичний дериват та стали словосполуку з тотожним значенням виявлено в паремії та баладі: *Земля – мати* (Номис_П: 57); – *Ой прийми, море, / Прийми синє, / Мать земля сира / Ой бо вже ж мені / Надоїла / Жизнь гіркая* (Пісні_П: 281).

П’ятий блок значень формують похідні номінації, що називають різноманітні предмети. Їхні значення корелюють із такими КО:

– ‘мати – жінка, яка здатна народжувати’, ослвлену похідними одиницями з коренем -*мат-*: *матошнік, матошник* ‘комірка у вулику для виведення бджолоїної матки’. Від базового значення лексеми *мати* в них виявляємо асоціативний зв’язок із репродуктивною функцією жінки: '*матка* в '*матошн'іку* от'ложуйе 'йайц'а (Срд);

йї'ден 'матощн'ік поло'жила йа'йїчко / а поло'жила і ў пїат' і ў 'дес'ім' / йак во'на поло'жила с'о'год'н'і / то цей проми'жжук д'н'іў / чи пїат'нац'ім' чи ш 'існац'ім' д'н'іў / ви'ходить' моло'да 'матка (Гов_У: 227);

– ‘мати – осередок, основна частина’, яку вербалізує лексема *маточина* ‘втулка в колесі’. Семантична структура похідного ґрунтується на збережених у діалектному мовомисленні уявленнях про авторитетний статус жінки-матері в сім’ї, її здатність ґуртувати, об’єднувати членів родини. Закономірно, що матір вважають «стовпом» сім’ї, осередком її емоційних зв’язків (СДШ: 203); цю ідею передає лексема *маточина*: *ну / 'маточина / це 'колисо ж / та в 'н'ому с'тавиц'а 'маточина / а в н'ій та'кий 'отвір / і о'то ж туди с'ниц'і встав'л'айут' (СГ: 240).*

Зауважимо, із коренями *-мат-*, *-мам-* у середньонаддніпряньському субконтинуумі виявлено номінативні одиниці, непов’язані із семантичним простором концепту *мати*. Так, семантичне похідне утворення *матушка* ‘жінка священника, попадя’ утворено внаслідок вирівнювання кореляції «чоловічий рід – жіночий рід»: *с'початку 'бат'ушка с'уди при'їхав / а вже об'живс'а / то 'матушку п'із'н'іше при'в'із (СГ: 240).* Дериват *мамкати* ‘говорити тихо й нерозбірливо’ перебуває у відношеннях формальної й семантичної похідності з мотивувальною основою *мамка*: *мамк-а → мамк-а-ти*. Семантика базового слова зумовила появу нового значення, що закріпилося за дериватом як за самостійною лексичною одиницею й втратило зв’язок із семантичним простором концепту *мати*: ‘часто повторювати слово «мама»’ → ‘набридливо скаржитись; скиглити’ → ‘говорити тихо й нерозбірливо’. Семантична трансформація зумовлена екстралінгвальним фактором: повторюваність фрази в мовленні викликає негативні емоції, а тому кінцеве значення ‘говорити тихо й нерозбірливо’ виникло внаслідок подібності мовленнєвої поведінки людини: плачучи, людина може говорити тихо й нечітко: *Ти мамкаєш собі під ніс – нічого не^н розбереш (Сизько_С: 51).*

2.5. Мовна репрезентація концепту *мати* в гуцульських говірках

Концептуальний аспект «Мати в оцінці дитини»

КО 'мати – жінка стосовно дитини, яку народила' в мовленні носіїв гуцульських говірок реалізовано

– синонімічними лексемами (*мама, мамка, неня*): *ми г'рали / нас усе ли'ш ·іла 'мама 'дома / т'реба 'було йти на ро'боту / зак'рийе у 'хат'і / а ми / 'найдемо фа'сул'і / <...> 'робимо кош ·и'ри / то це ко'рови / о'це би'ки / а це 'у 'іу'і / а це 'кон'і / таї так чес про'ходиу 'пот'ім 'мама п'рийде (Крв); а то 'купа д'і'те"ї / нас бу'ло п'йати́ро / а дв ·і 'д'івчинки' з 'мами 'витиснули так йак с'ливки / буу́ та'к ·ії 'дохтор / Тка'чук / тий жиу́ у 'мої 'к ·іти / 'тети / і / 'татової сис'три (Стп); в ·ін при'ходить' до'дому та_ї 'каже ми'н'і / 'мамко / йа 'вид'іу 'вашу фотог'рафійу / шо ви тан'ц'уйете з По'жоджуком (Ксм); 'мамка 'була / 'тата не 'була / йа сир'тоу рос'ла нап ·іу / брат буу́ по'коїн'і по'мер / 'мама по'мерла / та'ко ли'шилас'а (Крв); Д'екувати 'Богу / 'нен'а при здо'роїї / 'кутайіц'е пот'рохи / 'але шо'би шош так ро'бити / то ни 'гон:а (Голянич І: 112); *неня* будить нас із сестрою до схід сонця на Йвана Купала (ТСГГ: 125). В опришківських піснях, коломийках фіксуємо й слово-репрезентант концепту *мати*: *Породила мене **мати** / В нещасну годину, / Не дала ми щастя знати, / Від журби загину* (Гнатюк_О: 292);*

– пестливими одиницями *мамуська, мамочка, мамуня, мамця*: *ма'мус'ку / йа у́же 'б ·іл'ше ни 'буду / та'кий 'буду 'чемній (Стп); 'мамочко в ·ідпус'ти ми'не шче погу'л'ати / бо ти в ·ідви'зеи ми'не до ба'бус'і / 'мамочко пус'ти (Стп); то'д'і ка'зали 'мама / а по-гу'цул'с'ки 'г ·ід'а / тато це г ·ид'а <...> або ма'мо / **мамоч'ко** / йак шос' т'реба зvir'нутис'а до 'мами / **мамоч'ко** / дайте ми'н'і (Крв); *ма'мун'а* / 'д'екувати 'Богу 'добре (Крв); *маму'у, нау'ц'іт ме"не ц'у мовитлу* (Лесюк: 55). У фольклорних текстах гуцульського мовного простору, фіксуємо більшу кількість демінутивних номінацій жінки-матері. Поза тим, серед них виявляємо ті, що утворені за моделями «локальних» словотвірних типів, наприклад: *Ей мамунцю, мамуненько, майши**

доньок сім, / Не пускай їх на музики, буде долъи всім / (Гнатюк_ПП: 269); Я у свої мамунцуні єдна єдинице, / Я по воду ни ходила, бо в саді кирнице (Гнатюк_К²: 91);

– присвійними конструкціями: та'ка (пісня – ВД.) / ше 'дав'уна 'да'уна / це ше 'мати мо'їа ме'не ко'лис' у'чила (Стп); 'мама 'мо'їа 'мала у'мерл'і 'г 'іти / дас'т' за прос'тиб 'іх на Івана тог'ди аж зійст' / ж 'ін'кам ни 'можна 'було 'їісти (Крв); йак на г'рушку при'шо'у до нас ту'да чоло'в 'ік / то ка'за'у / шо та'к 'іх молит'в 'і'у в 'ін н'і чу'у н'і у 'кого йак 'мама 'мо'їа ко'лис' си'д'іла / йа л'уб 'і «Отче наш» / «Бого'родиц'а» / «В 'іру'ї» / і то / с 'к'нишки «В 'іру'ї» / йа ни 'годна запам'ї'тати та'ко во (Мкт); 'мо'їа 'мама ли'шилис'і 'сирото'у у п'їет' л'їт (Стп); Йа 'пишу писан'ки / та'к'і / йік з'да'уна у 'Т'удев'і 'пишут / ку'пила бих кос'мац'ку / у'ни м'і'н'і се у'да'їут / 'але йа ни с 'Космач'а / то ч'о м'і'н'і то'т'і с'в'і'тити? / у' нас з'да'уна / це ш'і мо'їа 'нен'а так ро'била / (Голянич І: 53). В етнографічних текстах фіксуємо словосполуку *мати моя*, а також трикомпонентні присвійні конструкції, а у фольклорних джерелах (колядках, весільних та опришківських піснях) – присвійні синтагми з повтореннями: *Прийшов єї син: «Мати моя, мати, буде час спати, спочівати»* (Шух І: 39); *В мене мама померла, я мала дванадцять років, то я і мури кутала, і хліб пекла, і корову доїла* (ЕОСУ ІІ: 141); *Ой шила-ж тудя пишна дівочка, / Пишна дівочка бай Йиленочка; / Вна тої краси поназбирала / Йа в подолочок та в придолочок. / Понесла тото тай до мамочки. / Ой мамко моя, мамко рідненька, / Мамко рідненька, порад же-ж мене, / Шо би я з цього тай изробила?* (Шух ІV: 113); *Ой, мамо ж моя, мамо, / Вірьижый мене рано, / Та не в ліс, не в дуброву, / Лиш до Божого дому* (Шух ІІІ: 31);

– словосполукою з вказівним займенниковим прикметником: *Ц'а 'мама дев'їа'носто о'дин р'ік / 'наш 'і 'мама / а та 'мама / мо'їа 'мама в 'іс'імд'і'с'ет с'ім 'рок 'і'у прожи'ла* (Стп).

Додамо, що вказану КО в народних текстах репрезентовано завдяки

– описовій словосполучі *мати рідненька*: *А в суботу є робота, а неділі вільна, / Чого ж тобі, легінку, сорочка не біла? / Ой не біла, тай не біла, не буде біленька, / Не віпере ні сестриці, ні мати рідненька* (Гнатюк_К²: 204);

– присвійно-описовій синтагмі *моя рідна мати*: *Пливи, дитя, пливи мале, як утя. / А я піду, погуляю молода. / Через тебе разпроклятеє дитя. / Мене моя рідна мати прокляла* (Гнатюк_ПП: 252);

– паремії: *То ще тогди було, як моя мати мала мене мати* (Франко_ПІ: 133);

– усіченій формі *ма* лексеми *мама*: *Я ка[ж]у: «Ма, кажіть тепер, я нікому не скажу»* (ЕОСУ ІІ: 152).

Після народження дитина опиняється беззахисною у навколишньому середовищі. Забезпечення життєздатності дитини залежить від матері й водночас стимулює проявлення головного функціонального призначення матері – піклування про неї. КО 'мати – жінка, яка дбає про дитину' виражена

– присвійною словосполучкою з одиничною метафорою *годувальниця*, що виражає найвищу оцінку ролі матері в житті дитини: *'мати / це году'вал'ниц'я 'наша / во'на в 'ід на'роджен':а з 'д'іт'ми / го'дує д'іт'ї'моло'ком* (Стп);

– лексемами *матка*, *нанашка*, *кума* на позначення жінки, духовної матері, яка брала участь у хрещенні дитини: *мо'їа на'нашка дару'вала ми'н'і на Р'із'д'во цу'керки* (Ксм); *Їа 'тоже ма'ла бу'ла / ме'не б'рали / іа 'була ў'с'омому чи 'вос'омому клас'і / іа три'мала ту ди'тину // т'і (батьки похресника – В. Д.) нази'вали ми'не кума а ди'тина ми'не нази'вала на'нашка* (Ксм); *Їа ў'шестий кл'ас'і 'мала 'перший 'жакич':ік / 'матка 'ш:ила / зе'лений с три'верт'ковими рука'вами* (Голянич І: 457);

– тавтологічною конструкцією *мама як мама*: *'мама йак 'мама / л'у'била нас / го'ду'вала / жа'л'іла* (Стп);

– зіставною конструкцією, що вказує на крайність почуттів матері до рідної дитини: *'Мама 'були 'добра, се'р'дечна, 'мудра, справе"д'лива до в'с'ого з'дібна 'жінка / ді'тій л 'у'били/ йак не" 'кожда 'мама могла би л'у'бити* (Лесюк: 271).

Вказана концептуальна характеристика має також представлена акціональною ситуацією: *'мама ви'ховувала так / 'шоби з'лого н'е ро'бит'і / мо'литис'а / а'би ми без мо'литви н'і л'іг'ли / н'і ў'стали // їде'мо до ш'коли / ми з'найімо шо ми 'маймо на ко'л'іна ў'пасти* (Крв).

У фольклорних текстах, зокрема коломийках, виявлений концептуальний смисл вербалізовано в компаративних словосполучках: *як мати, як рідна мати, як рідная мати, як моя мати: Ти гілявко, прихлявко, Прихилісі д'міні, **Як сі мати** прихилює д'маленькі дитині (СГГБ: 50); Та займу я сірі воли на ту левадочку, / А сам піду до дівчини ой на порадочку. / Порадь ко ми, дівчиночко, та як рідна мати, / Та ци кажиш жинити си, ци тебе чікати? (Гнатюк_К³: 190); Ой згоріла скирта сіна на жовтім пісочку, / Тай хто ж міні молодому віпере сорочку? / Сестра мала, мама стара, я жінки не маю, / До сусіди не понесу, бо ся й устидаю. / А сусіда ліпша була, **як рідная мати**, / І віпрала, вітачела, прислала до хати (Гнатюк_К²: 204); Ніхто мене так не просив, та **йик моя мати**: / Шьинуї, синку, здоровйичко, бо меш банувати (Шух ІІ: 155).*

Мати – найрідніша людина для дитини, адже ще до народження піклується про дитину. Ласкаві дотики, ніжні слова, колискова – це прояви материнської любові. Завдячуючи матері, дитина знайомиться зі світом, у який вона прийшла, навчається жити, відкриває нове та незвідане, отримує досвід. КО ‘мати – найдорожча людина для дитини’ в мовній КС гуцулів експлікована

– пестливими присвійно-атрибутивними словосполучками: *'мамочко мо'їа соло'ден'ка та йа ў 'тебе лиш о'дин 'Йурч ·и'к / не бий ми'не // <...> 'мамочко мойа со'лотка / йа ўже 'б ·іл'ше ни 'буду / пус'т'іт' ми'не (Стп); **Мамко моя солоденька, мамко моя І мила, та чогось ня, моя мамко, за любов не била** (ТСГГ: 272). У текстах весільних пісень та пісень про покриток виявляємо ширше коло присвійно-дескриптивних синтагм: *мамка моя ріднесенька, мамка моя старенькая, неньтя моя рідненьтя: **Мамко-ж моя ріднесенька, / Йидну-ес мя мала, / Сім молодців прибирала, / За нелюба дала** (Шух ІІ: 119); **Мамко, моя старенькая, маєш доньок сім. / Не дай же їм розпустоньки, як далась мені** (Гнатюк_ПП: 263); **Неньтьо моя рідненьтяя, маєш доньок петь, / Та ни дай їм нігде спати, най уни дома спет** (Гнатюк_ПП: 267);**

– метафоричними пестливими номінаціями *любочка, соколка: 'Мамочко / 'л'убочко не заби'райте й'її в ·ід'мене (Крв); 'Мамко / 'л'убоч'ко / 'соколко / пус'т'іт*

ме'не з д'ї'ч'етами / пус'т'їт / 'доки 'жити 'буду / ци'се ни за'буду (Голянич І: 413). У текстах весільних пісень, колядок та щедрівок виявляємо й такі метафори: «Ой мамочко, **голубочко**, то так не до речи!» / А мамочка витягав котика спід печі. / «Чи до речи, не до речи, нічого до того, / Даю тобі усе віно, котика сліпого!» (Шух ІІІ: 58); *Передам їго без соколика, / А соколойко то мій батейко. / Передам їго без зазулейки, / А **зазулейка** та моя матінойка* (Гнатюк_КЩ: 118); *В мене матінонька – **ясная зоронька**. / У мене братенько – яснее соненько* (Гнатюк_КЩ: 18);

– риторичним запитанням: *'Доки йїс'те йшли / то ўс'о 'вистило / те'перки студене 'йїште / Та н'ї / то ш'ї 'тепле / 'добре йїс'те зро'били / шо нак'рили рушни'ками / д'їко'ват' / 'дайте с'воюу 'руку йа 'хоч'у поцулу'вати / шо ўна так се натру'дила / 'шо би ми без вас / 'мамко / ро'били?* (Голянич І: 206).

У текстах весільних пісень функціонує описова словосполука *рідна ненька* на позначення вказаної КО: *Я зберу ся, не бою ся, / Є у мене **рідна ненька**, рід великий – не даст мене* (Шух ІІІ: 56).

Материнська любов полягає не лише в піклуванні про дитину, але й у намаганні вберегти її від усього лихого. У гуцульському мовному ареалі уявлення про апотропеїчну функцію жінки-матері сконденсовані в КО 'мати – заступниця дитини'. Серед мовних засобів її вираження виокремлюємо

– метафоричні номінації зі значенням 'та, що захищає, обергіє' (*заступниця, хранителька*): *фак'тично / і зас'тупницеюу нази'вали мат'їр / і хра'нитил'коюу 'часом / хра'нитил'ка 'наша / во'на захиш'чайє с'вое ди'т'а* (Стп);

– вигуках-апеляціях до рідної матері в стані розчарування, незадоволення: *Ка'зали 'мати 'рідна / йак шос' та'ке 'нав 'їт' гово'рити / ої 'мати 'рідна / йак шош говор'ат' шо н'ї 'чули та'кого / ої 'мати 'рідна* (Крв); *'Мамочко мо'їа 'мила / шо ти х'лопче 'робиш?* (Стп). В етнографічних записах виявляємо й такі інтер'єктиві-звертання: *Хлопці прийдуть, там вип'ють пива. А я за шо? Нема за шо. І в тата не буду просити: «Дайте, дедю, п'єтку...». А то мав би я ту п'єтку, **мама моя рідна**, я би питавси, шо та Верховина коштує...* (ЕОСУ ІІ: 146); *Боже, та шо. **Мамо моя**, та,*

шо тут, я білила тут нагорі, то на Великдень сі білила, ну, то ми в одній хаті (ЕОСУ II: 152).

Змалку дитину привчали шанувати батьків, матір зокрема. У повазі до матері віддавали належне її статусу. КО 'мати – жінка, яку шанують' об'єктивована формою поважної множини: *в ·ін (син – ВД.) ми'н'і ка'заў не пережи'вайте / в ·ї'на с'коро с'і 'к·інчит / а к·ін'чилос'а йо'го жи'т'а (Ксм); та при'юмна 'мама то 'була інт'ел'ігентна'ж ·інка та'ка таї'мали / з'мої'мами дру'жили (Ксм); 'мамо / ку'піт' ми'н'і 'к·ітку (Крв); тут була ста'ра 'хата / це ми'н'і 'мама так пост'ройіли (Крв); Ма'мо / ви ўже рос'казували / йек ви й'їй 'виўстидала / 'але йа 'хоч'у за н'у ўсту'питисе (Голянич I: 157). Таким способом аналізована КО представлена в етнографічних матеріалах: **Проказували мама, шо ишоў якис чоловік онди під Облазцем, а там буў доўгий дуже міст** (Онищук_М: 94); **а мамуньи ни можуть тото дойти, тьілько складайт сир тай масло** (Знадоби: 219); **А в мого діда, розказуют няня, була під каглов ціла бербениця сороківчиків закопаних, білих та тяжких, як леду** (Гнатюк_О: 2); **Ой дайте, мамко, й голку / І ниточку шовку, / Тай ниточку шовчечку / І штири зубці чесничку** (Шух III: 16).*

Зауважимо, що свідчення мовлян дають змогу з'ясувати й про акціональний спосіб вираження вказаної КО. Так, на честь матері запровадили свято (День матері), який відзначали у травні: **ден' 'матир'і буў / йа 'чула шо буў та'кий ден' / в т'равн'і / це пере'важно / т'равин' п'равилас' ма'йівка до 'Матир'і 'Божойі / це таке божест'во до 'Матир'і 'Божойі / то'му і ў т'раўн'і св ·атку'вали ден' 'матир'і (Стп).**

Оскільки мати із дитиною проводить найбільше часу, саме вона є першим наставником та взірцем для дитини. КО 'мати – приклад наслідування для дитини' у вербальній КС гуцулів представлена прийменниково-безособовою синтагмою *передатися мені від мамі: це* (працьовитість – В.Д.) *ми'н'і в ·ід 'мамі пере'далос'а* (Стп). У текстах колядок аналізовану КО репрезентують присвійно-відносні прикметники *матінчина, ненина*, що вказують на подібність до характеристик денотата: *А як відганеш, то моя будеш! / Хіба б я була не матінчина, / Щоби я її ни*

відганула (Гнатюк_КЩ: 229); *Хиба би я та не батькова, / Та не батькова, та не ненина, / Щоби я тоє не відгадала* (Гнатюк_КЩ: 228).

Відсутність біологічної спорідненості між дитиною та жінкою, що виконує функції матері об'єктивовано в КО 'нерідна мати; дружина батька, яка заміняє рідну матір', вербалізовану

– одиничною лексемою *мачуха*: *ми називали її/її* (нерідну матір – ВД.) *мач ·ухоў* (Ксм); *йак померла 'мама а 'тато при'в ·іў / то ми називали 'мачуха* (Крв);

– присвійною конструкцією: *'моя 'мач ·уха 'мала п'їетиро д'ї'теї* (Ксм).

У тексті народної пісні виявлена описова словосполучка *матінка чужая* на позначення жінки-мачухи: *Ти сивая зазуле, зазуле, / Та не куй рано в діброві, в діброві, / Та не збудь матінку в коморі, в коморі. / Моя матінка чужая, чужая, / Ще й до того лихая, лихая* (Гнатюк_Г: 212).

Спорідненість на основі шлюбу слугувала основою для КО 'мати одного з подружжя стосовно іншого', яку в діалектному мовленні представляють

– однослівні терміни свояцтва (*свекруха, теща*): *Йак йа прийшла ў ц'у с'ім ·йу / то свек'руха / 'тобто 'мати мо'го чоло'в ·іка / свик'руха заборонила ми'н'і шоб ді'тина с'пала з 'нами / не 'можна* (Крв); *цей пода'рунок в ·ід свик'рухи при'н'іс мо'її 'матир'і* (Крв); *'тешча 'рано померла / ни дожи'ла до 'теї 'Пасхи* (Стп);

– термін спорідненості *мама*: *Йак гово'р'у с 'нейу то 'мама / а до'пуст'ім / йак с 'кимос' гово'р'у то 'тешча / а йак н'е то ж ·і'ноча 'мама / а йак н'е то 'наш ·і 'мама / ми д'войе 'начит' 'наш ·і 'мама / 'ади ти'пер / у 'мене 'була мо'їа 'мама і бу'ла 'наш ·і 'мама* (Стп); *ка'зали 'мама на 'мат'ір чоло'в ·іка / йа ни ка'зала / бо ў 'мене ни 'було м ·їй чоло'в ·ік буў ·ў'арм ·її йак 'маму в'били / 'мама с'пала на го'род'і / і 'було йак ти'пер шо т'реба с'і хо'вати ў:укри'т'а / ма'д'ари / ма'д'ари перехо'дили / та т'реба 'було хо'ватис'а / а ў'на с'пала на го'род'і / та ше хо'т'іла там шос' доса'пати / та їти до'дому / а 'мад'ар ст'р'ілиў та її ўбиў* (Стп);

– присвійні словосполучення: *мо'го чоло'в'іка 'мама / йак 'вийшла д'ругий раз' 'зам'іж / бо 'тато йо'го ў'бил 'и ма'д'ари / то 'мама 'п'ісл'а в 'ій'ни 'вийшла бо лі'шилис' д'воє д'і'тей / теї при'шоў / 'тат'іў брат / з Н'і'меч:ини по-'мо'йму в 'ін вир'нуў'а / і в 'ін йіх уз'аў // і йа пи'тала 'пот'ім / 'ўу'ку / чо'му ви не б'рал 'и йа'кус' 'д'і'учину / а вз'али 'ж 'інку з 'д'і'т'ми / а в 'ін ска'заў / бо ми'н'і жал' 'було б'ратових д'і'тей (Стп); 'мати мо'го чоло'в'іка / свик'руха заборо'нила ми'н'і шоб ди'тина с'пала з 'нами (Крв); 'мати йо'го / све'к'руха / 'дуже л'у'била ми'не (Крв); Ц'а 'мама дев'я'носто о'дин р'ік / 'наш 'і 'мама / а та 'мама / мо'йа 'мама в 'іс'імд'і'с'ет с'ім 'рок 'іў прожи'ла (Стп);*

– присвійно-відносні номінації жіноча мама, мама чоловікова: до'пуст'ім / йак с 'кимос' гово'р'у то 'тешча / а йак н'е то ж 'і'ноча 'мама / а йак н'е то 'наш 'і 'мама / ми д'воє а'начит' 'наш 'і 'мама / 'ади ти'пер / у 'мене 'була мо'йа 'мама і бу'ла 'наш 'і 'мама (Стп); 'мама чоло'в'ікова жи'їе ў Коло'мийі (Стп); Ма'р'іч'ка жи'їе пит Ч'ірни'ц'ами / 'витки 'мама ч'оло'в'ікова / 'добре се 'майі [Голянич: 406].

Додамо, що на позначення аналізованої КО у народних текстах також виявлено описову й присвійну конструкції (*чужа матінонька, мама чоловіча*), однослівні назви (*мама, мамка*): *Ой на горі росте сосна, пшениці ни буде, / У чужої матіноньки роскошу ни буде. / Ой тихими долинами пшениці ланами, / Нема нігде роскошеньку, тільки в свої мами (Гнатюк_К²: 87); То пам'ятаю, як мама то чоловіча розказувала ця (ЕОСУ III: 142); Але я розказую, як мама колись мого чоловіка покійна розказувала, шо двінацяттеро дітей родила (ЕОСУ III: 142]; Хлопець нічо' не каже. Це вже тиждень спав. Приходить тудя. Стіл накритий. Делікатно. Сів за столом. Мама так край стол, а зеть так край стола. Пробив стакан зсередини.Дно. Засипав горілки. Палцем заткав стакан та й п'є тако: «Дай Бог вам здоров'я, мамко». – «Пий, зетику, здоровий» (ЕОСУ II: 150).*

Отже, із погляду дитини основні уявлення про матір сконденсовано навколо наявності (відсутності) кровного зв'язку жінки-матері з дитиною, її ставлення до

дитини, емоційно-психологічного підґрунття, що сформоване на основі взаємодії дитини з матір'ю.

Концептуальний аспект «Мати в оцінці “чужих”»

КО 'мати – жінка, стосовно дитини, яку народила' виражена

– термінами спорідненості (*мати, матір, мама, няня*): *Г'вана го'туйут' в с'тарости до Па'лагни / і ўже 'мийут' ж 'ін'ки по 'сут'і / 'мила / 'сина гу'туйучи до ви'с'іл'а 'мати / за'ведено 'було / 'р'ідна 'мати (Крв); коли 'ж 'інка наро'дила / во'на вже 'мати / во'на вже 'мат'ір (Стп); 'Діти 'вив'ід'іли / де 'мама схо'вала цу'кирки до Нико'лайа / таї по од'ному со'б'і б'рали (Голянич І: 156); Жи'ла со'б'і 'б'ін:а ро'дина / ў 'хат'і 'було п'їетеро д'ітій / вит т'іш'койі ро'боти 'нен'а ў'мел:а / а 'д'іти ли'шилисе ни'ўсироти (Голянич І: 463]. У фольклорних записах, зокрема текстах щедрівок та забавлянок типовий вияв має лексема *матка*: *Бувай здоровий, гречний паничу, / Гречний паничу, чом Івасеньку, / Ни сам з собою, з вітцем, з маткою (Гнатюк_КЩ: 9); Кукуріку не сусіку, родила ні матка, / На полиці у рукавиця, яка буду глатка (Онищук_НЖ: 108);**

– синонімічною назвою (*стариня*): *ди'тина 'мала стари'н'у / 'маму / ни та йак ти'пер / ти / ти (Крв);*

– похідними утвореннями (*мамка, ненька*): *'мамку 'слухай і бере'жи й'її (Стп); Хо'ди ў 'хату / за'зул'ко / рос'казуй / те'бе 'мамка по шош пис'лала? (Голянич І: 510); 'Ненька гла'гоїт ди'тину, а'би ни п'лакала (ГСЛ: 181). Відзначимо, що у фольклорних записах (текстах колядок, коломийках, опришківських піснях, поетичних оповіданнях) виявляємо більшу кількість дериватів із пестливою семантикою: *Приходить ид ній йїї нене'чка: / Ой чьис, синку, чьис до домочку! / До дому ни йшла, у третій пішла (Шух ІV: 105); Матї'нька его тай наказує: / Молодий хлопче, добре справуй сі, / На перед войска не показуй сі (Гнатюк_КЩ: 49); Ходила (Анна) зеленим лісом, / Єі матейка до дому кличе (Гнатюк_КЩ: 137); Війди, Йванку, на стоянку тай на стояночку, / Ни можу си нагадати твою співаночку. / Та твою-м**

си нагадала, а свою забула, / Та ни кажи, Йванку, **мамци**, що я з тобов була (Гнатюк_К¹: 146);

– описовими словосполуками, що вказують на кровну спорідненість між денотатами: *Івана го^утуйут' в с'тарости до Па'лагни / і ўже 'мийут' ж 'ін'ки по 'сут'і / 'мила / 'сина гу'туйучи до ви'с'іл'а 'мати / за'ведено 'було / 'р'ідна 'мати* (Крв). У весільній пісні та співанці, зафіксованих В.О. Шухевичем, виявляємо словосполуку з демінутивним компонентом: *Ой умер Джуман та вдарили в дзвін, / Ой сходить сї, з'їжж'ив сї вес Джуманів рід. / Прийшов до него рідненький отец: – Ой синчику, Джуманчику, тут тобі кінець! / Приходить д' нему **рідненька мати**: / – Ой синчику, Джуманчику, де-ж ті ісховати?* (Шух ІІІ: 165);

– поширеною описовою словосполукою: *ко'лис' ми'н'і роз'казувала од'на / шо / ко'ли й'її 'мама по'мерла / й'її 'мама / 'р'ідна по'мерла / то 'каже шо й'її с'нило' / шо 'мама й'її на 'небі <...>* (Стп);

– присвійними конструкціями: *'мама й'її до ш'коли не хо'дила* (Мшн); *й'її 'мама та'ка інтел'ігентна 'ж 'інка* (Ксм); *А'бес з'нала / йек ти с'воїй 'мам'і помо'гай'иш / так т'воїй 'д'іти мут те'бе ш 'іну'вати* (Голянч І: 22); *Як тво'я 'мама?*

– *Та, 'декувати 'Богу, 'добре* (ГСЛ: 65). У піснях про покриток представлено синтагми з пестливим утворенням: *Пливи, пливи, буймистр'івно, пливи, не тони. / До своєї матусеньки з тиха говори* (Гнатюк_ПП: 269); *Ой молода віт'івная як потопала / А вна свою матіночку все покликкала* (Гнатюк_ПП: 263); *Ой як взяла Марисенька тай потопати. / Взела свої матіноньки тай прикликати* (Гнатюк_ПП: 262);

– атрибутивною номінацією *мама молодой* на позначення матері нареченої: *'Везли 'маму молодой'і ў тач'ках / при'везли 'маму / і тог'ди виво'дили моло'ду / вино'сили прости'радло на йа'кому с'пали / 'але це 'дуже даў'но 'було* (Крв). В етнографічних джерелах фіксуємо низку словосполук із тотожною семантикою, а також ті, що позначають матір молодого (*мама молодого, мати молодой, няня молодого, няня легіня, няня молодой, мама дівки*): *Для деревця колачі пече **мама молодого й молодой*** (ЕОСУ VIII: 133); *За сим обходить **мати молодой** три рази князя, обсипуючи єго пишицею і мастячи уста єго медом* (Шух ІІІ: 42); *Як дівка*

згідна, не до легіня, кажучи: «Дай Боже тобі (іма) здорове!», а той випивши, завертав чарку назад до дівки, тота не до **нені легіня**, до деда, а той назад до старостів, приговорюючи одно другому: «Дай Боже здоровя!» (Шух III:13); То значит, тиждень або 2 неділі перед весіллям запрошували деді тай **нені молодой** дедю тай **неню молодого** з фамілійов, 10–20 осіб (Гнатюк_ПП: 4); **Мама дівки** обсипує згідних пшеницею і білою вовною і подає їм пугар з медом (Шух III: 13);

– однослівними назвами свояцтва (*свекруха, теца*): (– Як свекруха реагувала, якщо дівчина нечесною заміж вийшла?) – **А свик'руха** н'ічо ни з'нала / ни ка'зали йї / бо 'ран'ше 'було та'ке шо йак молодїй л'а'гаў з молод'доў с'пати сти'лили 'б'іле покри'вало і там / ли'шилося / а ти'пер н'іх'то ни с'телит покри'вала / спїут до ви'с'іл'а / і спїут 'н'ісл'а ви'с'іл'а (Ксм); **свик'руха** ни та 'мама 'шоби пофа'лила а'ле приїшла до су'с'ід'їў 'шоби посу'дила (Явр); молодїй з да'рами в 'ід свик'рухи / 'тобто в 'ід 'мами сво'їейі / а дл'а 'мене во'на **свек'руха** / з 'даром / з пода'рунком / ос' / ішов до нас на ви'с'іл'а / би'саги там і кола'ч'і / ос' / і цей / і так йак обда'ровував / прино'сив це (Крв); Де вин шош с'каже? / Дрон' бо'їїц'е 'теш'і / йїк 'ч'орта (Голянич I: 81);

– займенниковим іменником вона 'свекруха': даў'но кул'турно 'мама нази'вали / то ти'пер так п'ішло 'або на ім'їа 'кажут' 'або 'т'іл'ки **во'на** / ни нази'вайут' 'мамоў // тож ви 'вийшли 'зам'іж / од'нако 'мама / 'їака 'ваши та'ка йо'го / вас род'іла йо'го род'іла / ви живи'те 'тутай / ну тож 'мама (Крв).

В етнографічних та фольклорних джерелах зазначену КО представляють ще й такі мовні засоби:

– складена номінація *пані матка* з апозитивним відношенням між компонентами: *Щоби кувала, батька збуджала, / Батька збуджала тай **пані матку**, / Тай **пані матку**, тай всю челядку* (Гнатюк_КШ: 250);

– атрибутивні конструкції: **Мама рідна** іде на хрестини, да не кожда, бо йї не можна іти у церкву, доки піп не заведе її у церкву (ЕОСУ III: 138); **А матїнка рідненькая** свічку зажигает, / Парасочка за Йваночком таки си минає (Шух III: 215);

– означальні підрядні словосполучення: *Не так плаче матусенька, що го породила, / Білше плаче дівчинонька, вірне го любила* (Гнатюк_К¹: 182); *Яка вродила, мама дає кумови, а тато дає кумі ці колачі, а вони кладут на колачі або гроші, або подарок, хто шо єк має* (ЕОСУ VIII: 130);

– присвійно-відносні конструкції (*мама жінки* ‘мати жінки стосовно чоловіка’, *неня гедева* ‘баба по батькові’, *неня мамина* ‘баба по матері’, *молоденької ненька* ‘мати молоді’): *Війшов з хати Гребенючок та йив голосити: / Збавила ми **мама жінки**, не маю з ким жити!* (Шух III: 200); *Родичів вітця або матери кличуть діти: гїду, гїдику, бабо, мамко, бабунько, а говорячи про них кажуть: **неня гедева, ненька мамина, гедик гедів, свекор, свекруха*** (Шух I: 32); *Вінок сплетений. Жінка кладе його на колачі, і всі викликають неньку: Ой де си діла, де подїла / **Молоденької ненька?** / Чіму не ввійде, чіму не вступит / До нової світлиці?* (ЕОСУ IV: 173);

– терміни спорідненості та свояцтва, що вербалізують значення ‘мати молодого’, ‘мама молоді’ в контексті весільних обрядів (*мати, мама, ненька, сваха*): *За нім прийде сьвященик, **мати** поучає доньку, щоби в часі церковного обряду наступила молодому на ногу, «абис верховала» – старшувала над ним* (Шух III: 36); *Заводини. На сей зазив виходить **мати** з хати, обсипає сина три рази пшеницею* (Шух III: 26–27); *Завивали молоду. Молодий садив собі молоду на колїна (або молода сідала на стїлець, на подушку), **мама** (або вінчальна мати) знімала велен (віночок), молодий клав хустку (червону або білу), а **мама** завивала* (ЕОСУ IV: 182); *Стїл становлять окремо і рідних просять до повниці, з **мами** починають* (ЕОСУ VIII: 134); *Молода устає рано, мие сї борзо, **ненька** ї чеше і заплїтає поплїтки* (Гнатюк_ПП: 5); *Сидит **ненька** за запічку, / Зачесала чівку, / Душі їй си звеселила, / Шьо оддала дівку* (ЕОСУ IV: 180);

– похідні лексеми з пестливою та нейтральною семантикою, що позначають матір молодого й матір молоді (*мамка, ненька, ненька*): *Рискі бойири, рискі, / Прийшли ми з корнетів, / Вийди, **мамко**, обсипати, / Вийди, лельку, запрошати* (Шух III: 61); *Ой **ненька**, рибко, (2) / Увихайси швидко, (2) / Бо невістка близько. Бігом, **ненька**, бігом, (2)* (ЕОСУ IV: 178).

Піклування про дитину – одна з основних функцій матері. Турбота та забезпечення дитини всім необхідним для повноцінного життя передовсім лягає на плечі матері. Мати ладна зробити неможливе заради щастя своєї дитини. Недаремно народ каже: рада б мати для дітей небо прихилити та зорями вкрити. КО ‘мати – жінка, яка дбає про дитину’ вербалізовано за допомогою

– поширеної тавтологічної конструкції: *це 'мама 'маїє 'бути 'мамою / а ти йак 'мачуха до д'ітей в 'ід'ношис'а / не по 'р'ідному* (Стп);

– описових словосполук, що виражають високий ступінь вияву материнської любові: *Йак 'мама піклу'валас' 'дуже про д'ітей с'воїх / то ка'зали шо во'на би 'душу 'дала за д'ітей* (Стп); *Та з'найіте / шо 'кожда 'мама ў ди'тину ўкла'дайі 'душу / 'хоч'і / 'шоби з 'нейі 'л'уде 'були* (Голянич І: 238); *ми з 'Ноцеў ч'італи по'тому / таї п'лакали / так 'ридно / шо 'даўно та'кого ни 'було / 'Господи / со'б'і 'думайу / а т:о / шо ўна напи'сала п'раўда / 'к'іл'ко 'мама 'маїі пере'жити / 'шоби ди'тина 'виросла і з 'нейі 'л'уде 'були / а 'к'іл'ко нидос'пати* (Голянич І: 238);

– порівнянь: *Во'на за 'неў ди'виласе та йак 'р'ідна 'мама* (Стп); *'тета дл'а 'нейі 'була йак 'мама 'р'ідна* (Мшн); *'д'іуч'ін'і лиш п'іт'нац:ит 'рокиў / моло'де / ну а 'Ноц'а пережи'вайі / ік 'кожда 'мама* / (Голянич І: 521). У фіксованих фольклорних текстах, зокрема коломийках, колядках, представлені й інші компаративні конструкції: *як рідная мати, як рідненька мама, як матюнка, як матіночка* (Чорногора хліб не родит, / Не родит пшеницу, / Викохує вівчъириків / Сирок і жентицу. / Чорногора хліб не роди', / Нічим і орати, / Викохує вівчъириків, / **Йик рідная мати** (Шух ІІІ: 120); *Ой дана-ж бо, дитиночко, ой дана, ой дана, / Ай ніхто так не забавит, як рідненька мама* (Онищук_НЖ: 103); *а як я заслабла і лежыла два місіці в лікарни, то дозирав мене, як мама, підганьив до науки, пантрував, аби-м не лайдакувала* (Лесюк: 273); *До тебе іде свята Пятюнка, / Дарує тебе от як матюнка* (Гнатюк_КЩ: 111); *Йак ластывочка при нових сынех, / Йак матыночка при малих дытєх* (Гнатюк_КЩ: 102);

– іменникових фразеосполук: *мамчин синок* ‘улюблений син матері’ (*це у'же 'жінка ў с'варц'і 'може с'казати / ої 'мамчин си'нок / у'же йо'го* (Стп); *'мамчин си'нок 'дуже роз'н'іжений та'кий / йак за 'мамину сп'ідниц'у три'майіц'а / о то ти ўже*

'мамчин синок (Крв)); *мамин син* 'єдина дитина в сім'ї' (*прози'вали 'мамин син / це пос'м ·ішка та'ка // см ·і'ялис'а з 'него ши ни'ма 'б ·іл'ше д'і'тей / в ·ін ни 'маїе н'і бра'т'і' / н'і сис'тер / н'і'чо ў св ·іт'і / а ти 'мамин син* (Ксм); *'мамина у'л'ублениц'а* 'дочка, яку мати любила більше, ніж інших дітей' (Крв)); *мамчин син* 'син-улюбленець у матері' (МСГГ: 98); *мамин синок, мамин Петро* 'розніжений, випещений, безвільний парубок чи чоловік' (*Він мамин синок*) (ГСЛ: 381); *'мамин м'їзин'ч'їк* 'улюблена дитина в сім'ї' (*'Вин':і стар'ї / то ўни за'гейкали сере'душ:у / с'таршу ни к'ївайут / бо т:а ни да'їец:e / 'мен'ч'а / то 'мамин м'їзин'ч'їк / а на ц:у по'гуркуйут / ік на с'лужницю / іг би ўна шош 'вин:а 'була* (Голянич І: 495));

– номінацій хрещеної матері *матка, хресна матка, хресна мама, нанашка* що репрезентують уявлення про турботу жінки-матері: *у'же ї ц'а хриш'чениц'а ви'ходить' 'замуж чи 'д'і'ч ·іна чи х'лопец' то 'мама / та'ки 'матка особ'ливий да'їе / куп'уйе / до'рожче // так йак 'бат'ко так і 'матка куп'уйут там шос приб'лизно шо ўна 'хоче / наї 'було худ'обу / 'їегн'ета / а'бо та'ке* (Явр); *во'на ў сво'їу 'чергу пода'рунок 'маїї да'вати / г'рош ·і да'вати / у нас та'ке за'ведено 'було / 'поўниц'а / шо виго'лошували х'ресна 'матка 'дала 'т'їл'ко-то / а то то так / а ти'пер 'ц'ого ўже ни'маїе / приї'шоў с кон'вертом / даў шо даў / н'ї'то ни 'видит' / а ко'лис' х'ресна 'матка / о / ви 'дали 'тис'ачу / а йа шо 'гирша / дам п ·і'ўто'ра і дв ·і / це та'кий / 'поўниц'а / 'кажут' / т'аг'нути 'поўниц'у / 'т'агнут' / так вит'а'гайут' хто 'б ·іл'ше / ота'кий ў нас буў з'вичай / йо'го ў нас 'р'їдко ко'ли про'вад'ат' (Крв); *Х'ресна 'мама / то це д'руга 'мама / йак'шо 'мама ц'а поми'райї / то х'ресна 'може 'бути 'мамоў цим 'д'їт'ам* (Крв); *А 'шиют він'ки на висі'лю нанаши'ки, а 'мама кла'де моло'ді ві'нок на 'голову* (ГСЛ: 136);*

– каузальної словосполуки: *Закру'тилисе с'лизи / бо то 'мама / ди'тина видїї'хайї се ў'ч'ети / а ўна ба'нуїї за неў* (Голянич І: 521);

– зіставної синтагми: *На поч'їт'ках О'рис'а ни 'дуже ў'м'їла вес'тисе 'коло худ'оби / 'але наў'ч'еласе / у нев'їст'ках на'ука с'коро їде ў 'голу / Йо / 'коло 'мами 'т'ешко / а 'тутки 'লেখко* (Голянич І: 141);

– сполуки слів із семантикою констатації: *Ти 'мама / ка'жи най'ц'іхо си'д'ут / бо ўни так'вискайут / шо с'пасу ни'ма / 'д'ед'а ле'жит / ў'него голо'ва лу'пайі / а ўни ме'не ни с'лухайут / х'і'ба бих прут б'рала / прип'ри йіх* (Голянич І: 203);

– заперечних синтагм, які експлікують уявлення про необхідність присутності матері поряд із дитиною: *Ва'с'у / та ў'тебе 'д'іти 'дома ни п'лач'ут / шо ти так к'вапис:e /* (Голянич І: 262); *Нас'ту / та ў'тебе 'д'іти ни п'лач'ут / 'цицки ни п'рос'ут / шо бес'мус'іла 'б'іч'і / по'сит' к'ришку* (Голянич І: 262);

– одиничного похідного утворення: *мамчити* ‘пестити’ (МСГГ: 98).

В етнографічних та фольклорних матеріалах цю концептуальну характеристику репрезентовано ще такими усталеними синтагмами та однослівними номінаціями: *матка вінчальна* ‘жінка, яка на весіллі виконує функцію матері’, *прийти у куми* ‘виконувати функції духовної матері’, *бути за матку* ‘бути комусь весільною матір’ю’, *бути ненькою* ‘виконувати функції матері’, *нанашка* ‘хрещена мати’ (*Молода сідає на стілець, на подушку, матка вінчальна знімає велен, а молодий пов'язує червону або білу хустку* (ЕОСУ Х: 218); *Як ви прийшли у куми, маєте крижму купити. Це маєте мати крижму та й свічку. Має пара ваша мати. Всі куми так мають мати* (ЕОСУ ІІІ: 140); *Не тай Христа у яслинах, / Будь ненькою цій дитині* (Гнатюк_КЩ: 24)).

Додамо, що зазначену КО представлено через зафіксовану І.Я. Франком паремію: *Своя дитина кожній мамі найкраща* (Франко_П ІІ: 567).

Цікаво відзначити, що аналізований концептуальний смисл репрезентують акціональні маніфестанти, зафіксовані в уривках: *'мати дл'а 'ц'ого 'мила / гуду'вала / у'чила с'лухайте 'д'іти / це ни 'можна ро'бит' / це ни 'можна ро'бити* (Ксм); *а'д'і ў'ч'ера ў Мит'рихи 'ч'ула 'рейвахи / а ў них у'рас 'тихо / тай се'гон:e се ни'тайу ў не'в'істки / а то ч'о / 'л'убоч'ко / ма'лій у'ч'ера так голо'сиў / шо се с'тало? / а ўна 'каже / шо 'випахкала й'го по с'рац'і / а'би 'бирше сам вит'хати н'і на крок / а то ў них ни'ма парка'ниў / ни заго'рожено / тай вин поч'іб'і'р'еў на 'берех до ска'ли* (Голянич І: 194).

Ряди вербалізаторів КО ‘майбутня мати’ в гуцульському мовному обширі доволі широкі. Типовими серед них є:

– словосполуки та однослівні похідні від коренів зі значенням ‘ноша, тяжкість’:
*Ка'зали би'рем ·ін:а / йак 'мала ро'дити (Стп); Во'на бу'ла би'ремин:а / 'б·ігала 'поперед 'хатоў / но'сила 'йісти майст'рам / то йа й'йі чу'чут' 'вид'іла (Стп); йак мо'йа 'мама 'була / то 'чула т'іж'ка / по'том у'же перейшло шо ва'г·ітна (Явр); о / ди / во'на т'іж'ка / у нас к·іш'ка (Крв); а так н'іх'то шо 'ж·інка ва'г·ітна й'йі шос' ни 'можна / або шос' то / йй' ўс'о було 'можна / в'ід са'мого к'райу (Ксм). В етнографічних записах П.Д. Шекерика-Дониківа та А.І. Онищука виявлено ще й такі вербалізатори: словосполуку *носить у собі* та локалізм *кігітна: Чесом трафеетси, шо сифіліс убивает дитину, еку носит у собі слаба мама и від того дитина збігаєт, або чінитси ниживо* (Календарь: 171); *В Зеленици вірять також, що зле робить “кігітна” (вагітна) жінка, коли витягне з грядок майку, себ то галузку, яку заткнено на Зелені Свята; тоді приходять Нявки до неї в ночи, коли спить і ссуть її грудь* (Онищук_М: 59);*

– описова синтагма *вагітна жінка: ва'г·ітн'йй 'ж·інц'і* ни 'можна 'було 'через по'р'іг н'і'чого пода'вати / во'ди н'і'кому подавати / ка'зали шоб ди'тина ни з'ригувала / це та'к·і забобони 'були (Мкт);

– лексема зі значенням ‘товста’: *Во'на г'руба* (Стп); *г'руб·йй 'ж·інц'і ў с'в·ато 'шити ни 'можна 'було / (Ксм). В етнографічних записах В.О. Шухевича фіксуємо також лексему *огрядна: Відповідно до того, як довго жінка у «кежи» , кажуть про неї «огрьидна»* (Шух ІІІ: 1);*

– вторинне, що вказує на наявність дитини: *Коби-с була хоть дітна, та най би-с ждала рік-два, але ти й раз сама не собов була* (ТСПГ: 106);

– лексема, що вербалізує значення ‘удвох’: *Поўважыйти жінку, видити, шо самодруга* (ГСЛ: 539);

– лексема з усталеною фонетичною зміною (звуковим переходом *б > в*): *Ўна / в'і'д'йй / ве'ремен:а / так вигл'ідайі / шо х'лопец 'буде* (Голянич І: 134) Такий же вербалізатор КО функціонував ще на початку ХХ ст., про що свідчить уривок: *Газда мав доньку и вона не хотіла бути коло того товару; вівчър старший, шо ходив*

поперед овец, полюбив си з нею; в осени вона лишила си в полонині, бо ї було стидно ити у село, бо вона була **веремінна** (Шух V: 178);

– форма, пов'язана з описом форми живота вагітної, що за прикметами вказує на народження хлопчика (вивершена): *Ди'в'іц:е / і'ка ўна 'вивершена / йік оstri'ва / це на х'лопц'а / та і три'майіц:е 'файно / а 'д'іўка кра'су з ли'ц'а пйе* (Голянич I: 156);

– лексична одиниця, що виражає уявлення про вагітність як зміну стану, «вхід» в інший період життя жінки: *Дис'тала густ на квас'не / ви'дйї / зайш'ла* (Голянич I: 512). В.М. Гнатюк на початку ХХ ст. зафіксував словосполучку *зайти в тяж: Быў йиден такый парібок, жи ўзьаў на другім сельі жону. Али жона зайшла ў тьяж і прійшоў той час ўже зльігати і пішла си аж до матери на друге село* (Знадоби: 159).

Додамо, що в етнографічних записах ХХ ст. типовий вияв мали й такі вербалізатори аналізованої концептуальної характеристики:

– похідні від назв живота вагітної за його формою, розміром: *Відповідно до того, як довго жінка у “кежи” , кажуть про неї <...> “калюхата”, “черевата”* (Шух III: 1);

– евфемізми, які вказують на те, що пологи відбуваються в передбачуваний час: *Або зноў як жінка «на тих чесах» їст за воўком (шоби воўк шос исказиў, ци би ярче, ци козу, а она би їла), як їст то месо, то такі буде дитина воўкун* (Гнатюк_Д: 86); *Відповідно до того, як довго жінка у “кежи”, кажуть вона на «тих дньох»* (Шух III: 1);

– лексичний субститут, що відображає традиції гуцулів під час пологів: *Відповідно до того, як довго жінка у «кежи» , кажуть вона у кут «унáде»* (Шух III: 1);

– деривати з коренем *-леж-* (*-lež-), які функціонували в ХХ ст. і продовжують функціонувати в етнографічних записах ХХІ ст., про що свідчать наступні уривки: *Відповідно до того, як довго жінка у “кежи”, кажуть вона “зльиже”, на “злбгах”* (Шух III: 1); *Поліжниця – ця, шо має родити* (ЕОСУ III: 137); *Полїшкини нивільно шити у петницю, бо дитина буде мала прирослий язик, буде німе* (Онищук 1912: 97).

КО ‘породілля’ реалізована

– лексемами *мати, матір*: *ко'ли 'ж ·інка наро'дила / во'на вже 'мати / во'на вже 'мат'ір* (Стп); *ко'ли 'ж ·інка наро'дила / во'на вже 'мати / во'на вже 'мат'ір* (Стп). В етнографічних записах В.О. Шухевича виявлено лексему *матер*: *буває й таке, що веремінна вертає з ярмарку матерію з дитиною на руці і з бесагами на плечах* (Шух III: 2);

– лексемою *жінка*, вживаною в комунікативних ситуаціях задля номінативного уникання прямого називання об'єкта: (– Як називали вагітну жінку?) – *А н'іх'то н'іч ·о ни ка'заў / ну та вро'дила ди'тину / ну та 'ж ·інка во'на вже* (Стп);

– похідним номінаціям від дієслівної основи *rod- (*породільниця, породілля, рожениця*): *Пород'іл'ниц'а* *породила ди'тину* (Мкт); *Йак наро'дила / то пород'іл':а / 'рожиниц'і ка'зали* (Стп); (– Коли жінка народила, як її називали?) *'Рожиниц'а* // (Крв); *Ой, ці моші помогла нам моцно, як би ни ўна, відаў, би нив ратували породілю* (ГСЛ: 406);

– вторинним однослівним утворенням, що вербалізують уявлення про «нечистоту» жінки після пологів (*очищуватися, нечиста, грязна*): *не 'можна 'було / 'поки не похрис'тив ди'тину ви'ходити / хрис'тит' і'де 'ж ·інка до 'виводу / так в 'церкв ·і / то до цих п ·ір так ста'ралис' би 'ж ·інка не ви'ходила / б ·і й'йі н'іх'то не 'бачив / во'на о'чищувалас'а 'н'іби* (Стп); *б'рали ку'м ·іў таї 'несли до 'церкви / 'але ра'н'іше 'було пос'таўлено так / шо ди'тинку йа'ку хрис'тили то 'ж ·інка н'іколи ни йшла / ти'пер 'ж ·інка їде / ж ·інки їдут' йак ди'тину х'рест'ат' / тог'ди ни хо'дили / 'ж ·інка ни йшла до 'церки бо то'му шо ди'тинку хрис'тили 'рано / нап'риклад ди'тин'і два 'тижн'і чи 'к ·іл'ко / то 'ж ·інка ни йшла / 'мама 'тойі ди'тини до 'церкви бо раху'валос'а шо 'ж ·інка ни'ч ·іста / во'на ни 'має їти до 'церкви* (Ксм); *'сорок дн'іў йй (породіллі – В.Д.) ни 'можна н'ікуди / бо ка'зали шо то ни'чиста 'ж ·інка / шо то йе г'р'азна 'ж ·інка / во'на 'сорок дн'іў н'ікуди ни йшла / бруд с'ходить / 'сорок дн'іў во'на н'ікуди ни йшла* (Мкт);

– синтагмою з похідним від основи *-леж-* (*-lež-): *Злòге, то ек бóлі чілідину берúт, та ек врóдит, то кáжут – жінка в злòгах* (ГСЛ: 290). В етнографічних записах початку ХХ–ХХІ ст. побутує дериват *поліжниця*: *Против того, аби бісиця не обміняла дитину, треба зараз сьвітити сьвічку, бо бісиця не іде до сьвітла, вона боїть ся его, окрім того мусить баба обкурити дитину, поліжницю тай себе ладаном, який є божим даром, а виробляє его мурашок* (Шух ІІІ: 3–4); *Баба клала у першу купіль гроші і зілля, свячене на Івана і Маковея, – васильки. Тиждень баба відвідувала поліжницю* (ЕОСУ ІІІ: 159).

Не лише народження, але й сам факт наявності дитини в жінки зумовлює зміну її соціального статусу. КО ‘мати – жінка, яка має дитину’ вербалізовано однослівними номінаціями *мама, молодиця, чєлідьина*: *‘мама пант’рує ди’тину* (Крв); *Моло’диц’а / кот’ра ‘мала ди’тину / наро’дила / прид’бала со’б·і д’ругу / а ‘котра ‘д’іучина ни ‘мала чоло’в·іка а найш’ла со’б·і ди’тину це ўже звиди’ниц’а* (Крв); *чєлідьина ‘мати’* (ТСГГ: 270).

За свідченням респондентів багатодітність була поширеним явищем. КО ‘жінка, яка має багато дітей’ реалізована в мовленні гуцулів номінаціями з нейтральним значенням, що вказують на велику кількість дітей (*багатодітна, багатодітна мама*): *У нас тут ‘було / шо с’ім’йа ‘мала в·іс’ім’нади’атеро // ‘найте / ка’зали шо аж в·іс’ім’нади’атеро / п’росто багато’д’ітна / ба’гато д’ітей / та то взага’л’і ко’лис’ / по ба’гато д’ітей ‘було* (Стп); *багато’д’ітна ‘мама* ‘жінка, яка має багато дітей’ (Стп). Водночас трапляються номінації з негативною оцінкою:

– метафорична номінація *свиня*, що ґрунтується на асоціації великої кількості дітей у жінки із великим приплодом у свині: (– А як називали жінку яка народила багато дітей?) – *Та ўс’ек·е ка’зали / і сви’н’а / і по-ўс’акому нази’вали* (Крв);

– риторична конструкція, що передає незадоволення мовця: *А на ‘д’ім’:о во’на ‘т’іл’ко п’лодит’? / у’же та’ке йа чуў / ‘видите / за куму’н’іст’іў // у нас йак ‘кажут’ / Бог дас’т’ ‘г·іти / Бог дас’т’ і на ‘г·іти* (Крв);

– фразеосполука в кождим кутику по дитинці: *їкас долиниц'ка 'жинка за 'когос ка'зала / ў'кождим кути'ку по ди'тин'ці / а ўже 'далі / з'рубa / о'так / то ўже / 'витко / раху'валисе ни лиш кути'ки / але ї кутич'ки* (Голянич I: 239).

Спостереження за процесом виховання та виразною схожістю дитини на свою матір рисами поведінки й зовнішністю сконденсовані в КО 'мати – приклад наслідування для дитини', що представлена

– сталою словосполукою *вдатися в маму* 'бути за вдачею подібним до матері': *'Олечка ха'рактором ўдалас'а ў 'маму* (Стп); *Йур'ко бе'с'ідливий / бо ў'даўсе ў с'войу 'маму / а М'і'хайлиха 'л'уби погово'рити* (Голянич I: 55);

– каузальною словосполукою: *А'бес з'нала / йек ти с'вої 'мамi пома'гайиш / так тво'їи 'д'іти мут те'бе ш'їну'вати* (Голянич I: 22). У сучасних етнографічних записах знаходимо таку, що стосуються хрестильної обрядовості: *На цвинтарі [ховали маленьких дітей]. Ну, та як був пляц [місце] ту, коло родичів там, а ек не було пляцу, то десь окремо, але ніби межі, межі родини, там де... А як нехрещена? Ек збігає [стається викидень]. Ну так, шо ек вже є, то це таке, кажуть, на Йвана, шо ті діти ходять, шо вони нехрещені: «Бог дай мама, нехрещена, що я вмерла нехрещена». І дівчата співають: «Бог дай, мама нехрещена, що я вмерла нехрещена»* (ЕОСУ III: 141). Вказану КО репрезентують у давніших записах також

– присвійно-відносні словосполуки, як-от: *мамина дитина, мамина дочка: Гой, Федоре, Федорочку, / Мати тьи родила. / Та на мою головочку / Щобим тьи любила. / Гой, Федоре, Федорино, / Мамина дитино, / Грає в поли, йик муж оре, / Дивити си мило* (Шух III: 127); *Ой Івани, Іванино, мамина дитино, / Їдеш полем сивим конем – дивити се мило* (Гнатюк_K¹: 57); *Все зазулечка, все сивулечка / Господи Боже! / Всі шуги-луги перелітала, / Перелітала, перекувала. / Лиш в однім лужку ой не бувала, / Ой не бувала тай не кувала. / А в тім лужечку гордовиночка, / Гордовиночка, мамина дочка* (Шух IV:124);

– порівняльні конструкції: *Коломийка-чорнобривка, / Та коломиєчка, / Йика була сука-мама, / Така і донечка* (Шух III: 127); *Верховина, Верховина, тай*

Верховиночка: / **Яка була сука мати, така її дочка** (Гнатюк_К¹: 23); *Яка вода, такий млин; яка мати, такий син* (Франко_П II: 250).

Присутність матері в житті дитини неоціненна. Уявлення про значущість матері для дитини, її незамінну роль актуалізовано в КО ‘мати – найдорожча людина для дитини’, що репрезентована порівняльною конструкцією: *а во¹на п¹лач ·і за тетою йак за¹ридною¹мамою* (Стп); *і вин за сво¹ю ро¹боту так зач¹інайе п¹равити / йік за¹рин:у¹маму / або ї ш¹і¹бирше* (Голянич I: 79); Вказаний концептуальний смисл наявний і в пареміях: *Коли умре дитина, то малая долина, але як умре мама, то великая яма* (Франко_П II: 565); *Як умре дитина, то мала щербина, а як тато або мама, то велика яма* (Франко_П II: 568).

За моральним «кодексом» патріархально-сімейного устрою народження незаконної дитини викликало осуд і неславу дівчини-покритки, її дитини, батьків. Вважали, що така жінка приносить нещастя й загибель усьому живому, а тому мешканці села намагалися позбутися її та дитини. За свідченням інформантів, *‘навіт’ буу¹мо¹мент та¹кий / шо¹бат¹ко ц¹і¹йейі моло¹дойі виган¹ау с¹хати з¹ди¹тинуу / не приї¹мали / це¹сором та¹кий буу¹у с¹л¹і / шо¹йой* (Стп). Ставлення до жінки-матері незаконнонародженої дитини об’єктивовано в КО ‘нешлюбна мати’ й вербалізовано

– похідною лексевою *покритка* від кореня зі значення ‘покривати’: *Йакшо ж ·інка наро¹дила ни у ш¹л¹уб ·і то¹покриткою¹ називали / ди¹тину св ·аш¹ченик у¹церкв ·і називау¹ / от / на йакє с¹в ·ато та наро¹жене то так / і¹мама ни¹мала та¹кого п¹рава са¹ма со¹б ·і назвати та¹ке ди¹т¹а / з¹найіте / от / і-і / дл¹а ж ·інки це¹було¹вашко пе¹ре¹нести це¹у¹се / до¹нейі в ·ідно¹силис¹а зні¹важливо / у¹с¹ако могло¹бути / у¹с¹ако могло називати / і ш¹л¹ондра / і ше¹йакос’ (Крв); *то рахувалос¹а ви¹лик ·її устид // во¹на у¹же ж ·інка то¹нав ·іт’ у¹церкв ·і ста¹вала у¹кутику / а¹межи ж ·інками во¹на ни ста¹вала¹н¹ігде / дес¹ у¹кутику / у¹на¹тоже¹хоче до¹церкви / то дес¹ у¹кутику ста¹вала /¹межи ж ·інками ни ста¹вала / то¹му шо¹прихо¹дили дв ·і ж ·інки та виво¹дили йїї з¹церкви // та¹ких д¹івчат¹покритка ка¹зали (Ксм);**

– дериватами з коренем *-вес-* (**vesti* <**vedti*, *voditi* – ЕСУМ I: 364): *зведе'ниці'а ка'зали / не пова'жали / (Стп); звиди'ниці'а* *шо знайшла со'б'і дитину // ни 'в'інчана / на на 'в'іру ни си'д'іла / 'об'шим 'д'іўчина нази'вайіці'а зве'лас'* (Крв); *зведе'ниці'а / та'кого 'поўно 'було / шо 'типу шо зви'ли з до'роги (Явр);*

– лексемою розлучниця: *Во'на ни 'вийшла 'зам'іж / нази'вали звиди'ниці'а 'або роз'лучниця'а / ти'пер нази'вайут' роз'лучниця'а // розлучилас'а / хлопец' ії ни ўз'аў / обду'риў ії / то нази'вайут' ії'ії роз'лучниця'а (Ксм);*

– словоскладеннями *мати-одиночка, мати-одичка*: *Це 'зараз 'мати-оди'ночка / ве'ли'чайут' ше / там наго'роджуйут' / а то'д'і / не так 'було (Стп); 'мати-оди'начка це ўже поча'ли за ра'д'анс'коїі ў'лади / ра'н'іше так ни нази'валос'* (Крв); *мати-одиночка 'покрітка' (ТСГГ: 128); Син матері-одички (ТСГГ: 44).*

Траплялися випадки, коли в сім'ї помирав чоловік, і жінка залишалася сама виховувати дітей. КО 'мати, яка виховує дитину без чоловіка' представлена одиничною лексемою *вдова (Йі'її се'ст'ра ли'шилисе ўдо'вицеў с д'іт'ми (Стп); одови'ці, вдови'ці* 'вдова' (Шкрумеляк: 107)).

За звичаєвим правом, яке було вкорінене в культурних традиціях народу жінку визнавали підлеглою чоловіку – голові сім'ї [Унтілова 2018]. Проте зрідка лідерство переходило до дружини. КО 'мати – керівна особа в сім'ї' реалізована одиничним матронімним іменем: (– Хто в сім'ї був головнішим, мама чи тато?) – *Йак йа'ка с'ім'йа / то 'нав'іт' іе та'ке шо 'кажут' там шо / у нас нази'вали / ну так / нап'риклад / Ва'сил' 'Мис'і Ми'сишиного / там ^анайіте / та'ке / три / чо'тири поко'л'ін':а тих бат'кіў / і там йак'шо було нап'риклад там / Ми'сихи Андр'ійішної / з'начит' у'же ці'а бу'ла Ми'сиха 'б'іл'ша / аўтори'тет 'мала 'б'іл'шиі йак чоло'в'ік (Стп).*

КО 'мати – жінка, яку шанують' вербалізована

– компаративними конструкціями: *Д'іти с'тавилис'а до на'нашки 'гарно / так йак до 'матир'і с'воїі / так во'ни по'вин'і в'ідчу'вати на'нашку йак с'воїу 'маму (Ксм);*

– однослівною лексемою *святе*, що вказує на глибоке шанування денотата, його значущість: *'мати це йе св ·а'те* (Крв).

Про акціональне вираження вказаної концептуальної характеристики свідчить наявність прикмети: *руку п ·ід'н'ати на 'бат'ка / на 'маму це ни 'можна / бо в'сохне* (Стп).

Якщо жінка не бажала народжувати, то вдавалася до штучного (рідко медичного) переривання вагітності. За свідченнями респондентів, такі жінки «*са'м 'і стри'бали з' с'подон' / 'н'іби з' йа'койіс' височи'ни / во'на шу'кала са'ма 'виходу*» (Стп). Оскільки контроль над народжуваністю зазнавав суспільного осуду, то в основному «*про це (аборти – ВД.) н'іх'то не знаў*» (Стп). КО 'жінка, яка не стала матір'ю' репрезентовано завдяки метафоричним номінаціям (*катівниця, бандитка, убийниця, мама-убийниця*): *Ка'т'івниця'а / ўбила ди'тину / та де та'ке / 'л'уди / зм ·і'йу'бити та шче 'йакоc' ни 'годен / Бог даў / то ў'бити тре 'мати йа'кус' в ·ід'вагу* (Крв); *це ни 'мати а бан'дитка / хто ўби'вайі ди'тину* (Крв); *та'к ·і шо ўби'вали с'воїй 'д'іти / убийниця'і називали / це гр'іх ви'ликий / йак і'ти во'на на роздо'р'іж ·:і жи'ве / таї ди'тину заду'шила* (Крв); *'мама-убийниця'а* 'жінка, яка зробила аборт' (Крв).

Відсутність кровної спорідненості між дитиною та матір'ю зумовлює відмінну аксіяцію останньої в мовомисленні говірконосіїв. Якщо наявність кровної спорідненості між дитиною й матір'ю почасти виступала своєрідним маркером позитивної оцінки, то її відсутність – негативної. Так, КО 'нерідна мати; дружина батька, яка заміняє рідну матір' в гуцульському діалектному просторі оприявлено

– семантичними дериватами *мама, мамка, вуйна* 'мачуха': *на 'нейі мог'ли ка'зати 'мама за'лежно йак ц'а 'мачуха ве'де в с'ім'йі / йак'шо во'на 'д'ійсно 'може зам ·і'нити 'маму / то йі 'можут' ка'зати 'мама* (Стп); *йі'йі 'мамоў називали / 'мус'іли 'мамоў називати* (Крв); *'л'уди називали 'мач ·уха / а 'д'іти 'мамко 'мус'іли ка'зати / 'мама / 'мама 'наш ·і // то / 'д'іти ше йа'ка 'мачуха попа'дала / бо то 'видите / ко'лис' ж ·ін'ки / ўми'рвали* (Стп); *ка'зали 'вуйна на 'мачуху* (Стп); *на 'нейі мог'ли ка'зати 'мама*

за'лежно йак ц'а 'мачуха ве'де в с'ім'ї / йак'шо во'на 'д'ійсно 'може зам 'і'нити 'маму / то йі 'можут' ка'зати мама / а так то / ну йак / 'вуйно (Стп);

– похідною номінацією мачуха: Ка'зали 'мама / застав'л'али ка'зат' 'мама / 'мама ви / чу'ж 'і 'л'уди називали 'мачуха (Крв); йак по'мерла 'мама а 'тато при'в 'ї' / то називали 'мачуха (Крв); (– Як діти ставилися до мачухи?) – У'с'ако / бо і у'с'ака 'мач 'і'ха 'була // 'була 'мач 'і'ха 'добра / 'чемна / ро'зумна / то і д'і'тей пригор'нула / а йак 'була 'мач 'і'ха / та'ка / з'найіте / з 'мухами / то 'ї 'д'іти йу ни за'були шо у'же ста'р'і 'були та шче йі'їу ни за'були // йак'шо 'мач 'і'ха 'була 'добра а 'д'іти 'були ма'лен'к'і то по'тому називали 'мамоу / а так п'росто на ви звир'талис' / ни називали 'мамоу / ви ска'ж 'іт' / ви 'дайте (Ксм);

– атрибутивними номінаціями прийомна мама, друга мама: ми так дру'жили / а йі'їі у'з'али чу'ж 'і 'л'уди за с'воюу / ну і йі'їі запи'тала / Ма'р'ічка / йак бо йі'їі то та при'йомна 'мама то 'була інт'ел'і'гентна 'ж 'інка та'ка та 'ї 'мали / з 'моїі 'мами дру'жили / з 'моїі ма'ми / то / Ма'р'ічка / 'кажу / йак то'б'і 'було / а у'на 'каже ти з'найіш / кот'ра 'ж 'інка 'каже ни ма'їе д'і'тей то йі'ї од'наково шо 'йагн'етко шо 'порос'етко шо ди'тина / і у'с'о // то'му т'реба 'йісти 'дати / то'му т'реба і-і-і так / а так 'шоби 'були йак'іс' в 'ідчут'а / або йак'ес' / ни 'було та'ке // (Ксм); Друга 'мама / то йе д'руга 'мама / ни 'ридна / у'на ни 'гон:а та по'ж'елувати ди'тину / ік 'рин:а (Голянич І: 435);

– порівняльним зворотом (як мачуха): ну йак / уже / ц'а / 'р'ідна 'мама не / не 'дуже / то ка'зали / во'на та йак 'мачуха // це 'мама 'маїе 'бути 'мамоу / а ти йак 'мачуха до д'і'тей в 'ідношис'а / не по 'р'ідному (Стп);

– зіставною конструкцією: Рідний бік – **мама**, а чужий бік – **мачоха** (ГСЛ: 55).

Отже, із погляду «чужих» важливі характеристики жінки-матері стосуються аспектів, що вказують на зумовлюваний характер статусу матері, спорідненість жінки-

матері з дитиною, стосунків між ними. Водночас значущими також є ознаки, що вказують на легітимність переходу жінки в статус матері, її авторитетне місце в сім'ї.

2.6. Лінгвальне представлення підконцепту *Мати Божя* в гуцульському діалектному просторі

Від моменту народження сина в Марії (факт Його Божественного походження наразі не беремо до уваги) її статус змінився: вона стала матір'ю. КО 'Марія – жінка, яка народила дитину' вербалізована одиничною лексемою *Мати*: *Пре'чиста Д'іво, Мати, хо'ди до нас до хати* (Лесюк: 306). Цікаво відзначити, що у фольклорних текстах, зокрема колядках, та етнографічних записах цю концептуальну характеристику репрезентовано за допомогою

- похідної номінації *Матка*: *Стрічене. То я вам не скажу, то кажут, шо стрічаєтси зима з літом, а то шо стріласа Матка з Ісусом Христом* (ЕОСУ VI: 120); *Стрічене. Це Матка зустрічаєтси з Ісусом Христом у церкві* (ЕОСУ VI: 133);
- складеної назви *Марія мати*: *Марія мати прекрасно співає, / А хор ангельський їй допомагає* (ЕОСУ VI: 131).

Із-поміж інших земних жінок, які народжували (народжують) дітей, Марія вирізняється тим, що обрана Богом для приходу в цей світ Його Сина. КО 'Марія – жінка, яка народила Ісуса Христа' в гуцульському ареалі втілена в таких мовних засобах:

- присвійно-відносних синтагмах, у яких прикметник утворений від імені першої особи Святої Трійці – Бога Отця (*Мати Божя, Матір Божя, Матка Божя*): *найб·іл'ша / ў поша'н'іўку йак 'кажут гу'цули / ў поша'н'іўку найб·іл'ше Мат'ір Божя / (Крв); У нас йе со'б·і с'в·ато / чотир'нац'атого 'жоўтн'а / Пок'рови Мат'інки Божойі / то то'д'і в:а'жалос'а шо Мат'ір Божя Пок'рова / чотир'нац'атого 'жоўтн'а це с'вато ви'лике (Крв); Мат'ір Божя називали пери'важно (Стп); йа Матку Божу с'н'іла / 'вид'іла / так / Ісуса Хрис'та 'тоже 'вид'іла у сн'і / 'тобто Прес'ва'ту Т'ройіц'у (Крв);*

– присвійно-релятивних словосполучень із пестливим складником (*Матінка Божа, Матінко Христова*): *ви покло'н'айітес' Г'сусу Хрис'ту / 'Мат'інц'і 'Бож'ї а не обра'зам* (Крв); *'Мат'інко 'Божа / 'Мат'інко Хрис'това / допомо'жи ми'н'і* (Крв);

– присвійній полікомпонентній структурі *Мати Христа Бога нашого*: *Пресв'а'та Д'іво 'Мати Хрис'та 'Бога 'нашого / прине'си мо'литву мо'їу 'Синов'і тво'їему / 'Богу 'нашому / шчо'б спас'через' тебе 'душу 'мою* (Ксм);

– складній номінації *Богородиця*: *Бого'родиц'а на 'нибі / йї'ї ми так нази'ваймо / во'на 'мати 'Божа* (Стп);

– описовій складеній номінації *Пресвята Богородиця*: *їа шчо'ранку мо'л'ус'а до Пресв'а'тойі Бого'родиц'і* (Крв);

– пестливій формі композита *Богородиця* (*Богородичка*): *У нас йе со'б'і с'в'ато / чотир'нац'а'того 'жоўтн'а / Пок'рови 'Мат'інки 'Божойі / то то'д'і в:а'жалос'а шо 'Мат'ір 'Божа Пок'рова / чотир'нац'а'того 'жоўтн'а це с'в'ато ви'лике / а так то 'т'іки 'Мати 'Божа / 'Мат'ір 'Божа / Бого'родичка* (Крв).

Зауважимо, що у фольклорних текстах виявлені ще такі вербалізатори аналізованої КО:

– запозичена з польської мови описова словосполучка *Матка Боска*: *Матка боска йшла тай той хрест знайшла, / Принесла его аж до церквоньки* (Гнатюк_КЩ: 247);

– присвійно-відносні конструкції з прикметником, що походять від імені другої особи Святої Трійці – Бога Сина (*Мати Христова, Матка Христова*): *Пречиста Діва, Мати Христова, / Мати Христова, Богородиця, <...> / На свйите Різдово Христа вродила* (Гнатюк_КЩ: 29); *Пречыста Діва, Матка Христова, / Дытя вродыла, Исуса Христа, / В містечьку златнім, я в Бефлеєвім* (Гнатюк_КЩ: 28);

– одиничне пестливе похідне *Матінка*: *Коло Матінки ружа проквітає. / Не ест то ружа, то є син божий, / Що на усім сьвіті людей намножиу* (Гнатюк_КЩ: 155);

– однослівний антропонім *Марія*: *Бог ся рождає, хто ж го може знати, / Ісус му ім'я, Марія му мати* (ЕОСУ VI: 131).

Народження Ісуса Христа відбулося без людського втручання. Концептуальний смисл 'Богомати – свята мати' вербалізований

– описовими словосполуками з прикметниками *чиста, свята* у формі найвищого ступеня ознаки, що об'єктивують уявлення про абсолютну непорочність Богородиці (*Пресвята Богородиця, Пресвята Діва, Пречиста Діва*): *До Благо'в ·іш ·:ін'а Присвй'тоїї Бого'родиц'і ми ни 'с'ійімо н'і'чого / зим'л'а спит'* (Ксм); *Пресв ·а'та 'Д'іво 'Мати Хрис'та 'Бога 'нашого / прине'си мо'литву мо'їу 'Синов ·і тво'їему / 'Богу 'нашому / шчо'б спас 'через 'тебе 'душу 'мою* (Ксм); *ої до нас / 'Боже' / до нас / у нас / те'пер га'разд // ан'гели 'воду 'носі / Пре'чисту 'Діву п'росі: Пре'чиста 'Діво / 'Мати / хо'ди до нас до 'хати / ходи до нас до 'хати ві'сіл'и зачи'нати* [Лесюк:306];

– двокомпонентною номінацією *Діва Марія* з апозитивним зв'язком між її складниками: *у 'церкв ·і спец'іал'н'і / йа у 'хор'і т'риц'ат' 'рок ·іу сп ·і'вала цер'коўному / так / то там са'м ·і дл'а 'Д'іви Ма'р'її п ·іс'н'і сп ·іц'іал'н'і* (Ксм);

– трикомпонентною присвійно-відносною конструкцією з описовим компонентом (*Свята Мати Божя*): *Св ·а'та 'Мати 'Божя наро'дила 'Сина 'Божого дл'а нас / л'у'деї з'р'ішних // Бог пос'лав Його до нас по сво'їй ви'лик ·і 'милос'т'і* (Стп).

У фольклорно-етнографічних матеріалах виявляємо, що засобами ословлення вказаного концептуального смислу виступають

– порівняння як *невіста, як свята Пречиста*, що виражають уявлення про безгрішне зачаття Матері Божої Ісусом Христом: *Шо то Богоїста, Марія Пречиста, / І рождає, і питає його як невіста. (2)* (ЕОСУ VI: 130); *У тій воді умивають ся і старші Гуцули а особливо дівчата, промовляючи: «Водице орданице, умиваєш гори й долини, біле коріне, жовте каміне, умий і мене від всикого лиха, від устуд, від мержи, абим була така чиста, йик свйита Пречиста»* (Шух V: 205);

– описова словосполука з власною назвою (*Марія Пречиста*): *Шо то Богоїста, Марія Пречиста, / І рождає, і питає його як невіста.* (2) (ЕОСУ VI: 130);

– описова конструкція *Свята Матка*: *Свята Матка як то вздріла, / В тім сі часу розболіла* (Гнатюк_КЩ: 91);

– однослівна лексема *Діва*: *Діва сина як зродила, звізда ста, де Христа, / Невіста пречиста сина повіла.* (2) (ЕОСУ VI: 130).

Цікаво відзначити, що контамінація двох концептуальних смислів ‘Марія – жінка, яка народила дитину’ та ‘Марія – жінка, яка народила Ісуса Христа’ у гуцульському мовно-культурному ареалі слугували основою для появи низки когнітивних характеристик, що відображають заступницький аспект образу Матері Божої. У мовомисленні горян засвідчені уявлення про Богородицю як про святу з омофором, що символізує захист та покровительство. «Покриваючи» ним людину, яка потребує охорони від злої сили, чи землю, якій необхідний спокій після тривалих сільськогосподарських робіт, вона захищає та оберігає їх від негараздів. Віру в оберіг Богоматері об’єктивовано КО ‘Мати Божа – заступниця’ завдяки

– однослівним похідним із коренем **kryti* (*Покрова, Покровителька*): *У нас йе со'б ·і с'в ·ато / чотир'нац'атого 'жоўтн'а / Пок'рови 'Мат'інки 'Божойі / то то'д'і в:а'жалос'а шо 'Мат'ір 'Божа Пок'рова / чотир'нац'атого 'жоўтн'а це с'в ·ато ви'лике / а так то 'т'іки 'Мати 'Божа / 'Мат'ір 'Божа / Бого'родичка* (Крв); *До Пок'рови мо'лиўс'а 'кожний осо'бисто* (Ксм); *'Мати 'Божа / покр'вител'ка лю'деї / 'в 'їс'ка 'нашого* (Крв);

– вигукам-апеляціям, які говірконосії скеровують до Матері Божої, прохаючи про опіку чи в стані захоплення, здивування, переляку: *а / крий 'Мати 'Бож'а / 'баба / 'кажут / дис'тала 'була на 'голу* / (Стп); *Мамо Хрестова!* (Крв); *Матінко Божа!* (Лесюк: 158); *Матінко Хрестова!* (Лесюк: 158); *Крий Матко Божя!* (ГСЛ: 159). Також вказану КО актуалізовано в замовляльній формулі, зафіксованій в етнографічних записах В.М. Гнатюка: *А йа кажу: Сьват-сьват-сьват Мат'інко Божа – тей перехристила ту дитину, а воно боўть у воду!* (Знадоби: 157);

– уривках про заступництво Діви Марії: *Бат'ки мус'или мо'литис'а з д'іточ'ками на ко'л'інах / о-от / і приу'чали / шо це 'Мат'інка 'Божа ти'бе захис'тит' / ти'бе обе'ре'же йак'шо ти 'будеш с'лушноу / а'бо ти 'будеш бат'к'іу шану'вати / л'у'деї шану'вати / так бу'ло за'ведено (Крв); 'в'ірили / шо 'Матка 'Божа захиш'чайе // йа 'Матку 'Божу с'н'іла / 'вид'іла / так / Ісуса Хрис'та 'тоже 'вид'іла у сн'і / 'тобто Прес'ва'ту Тройи'у // во'на вид'ус'ого захиш'чайі / ви йак'молитес'а / 'Бога п'росите / то вид'ус'ого вас 'буди захиш'чат' (Крв); **Бого'родиц'а** захиш'чала хто йі про'сиу' 'дуже / хто 'в'іриу' у н'у / хто 'в'іриу' (Ксм).*

Так, милосердна й велелюбна, Діва Марія проймається життєвими турботами мирян, які присвятили своє життя Богу, зараджує їм. КО 'Мати Божа – свята, яка допомагає людям' найяскравіше представлена в

– побажальній формулі: *Дай 'Мат'інко 'Бож'а здо'роу'я і 'ш'ест'е за 'вашу добро'ту (Крв);*

– прохальних та подячних молитвах: *'Мат'інко 'Божа / помо'жи нам (Стп); 'Мат'інко 'Божа / 'Мат'інко Хрис'това / допомо'жи ми'н'і (Крв); 'Мат'інко 'Божа / помо'жи ц'їй ди'тин'і а'би 'розум 'мала (Стп); 'д'акуйу То'б'і 'Господи / 'Мат'інко Хрис'това / Ісусе Х'ристе / 'Сину 'Божий за то шо йа / переночу'вала 'н'іч'ку / шо п'ід'н'алас'а / шо 'можу 'жити 'дал'і / шо 'можу прац'у'вати (Крв); Пресв'а'та Д'іво 'Мати Хрис'та 'Бога 'нашого / прине'си мо'литву мо'їу 'Синов'і тво'їему / 'Богу 'нашому / шчо'б спас 'через 'тебе 'душу 'мою / п'ід Тво'їу 'мил'іст' при'б'і'гайу / Бого'родице Д'іво мо'литву 'мою у час жур'би ни в'ід'кин' 'але з б'іди 'визволи в ім'я От'ц'а і 'Сина (Ксм); о 'Матко 'Божа помо'жи / 'Матко 'Божа помо'жи (Явр);*

– уривках про допомогу Богоматері: *'Мат'інка 'Божа нас 'чуйі / до 'нейі ми 'молимос'а (Стп); Бого'родиц'а захиш'чала хто йі про'сиу' 'дуже / хто 'в'іриу' у н'у / хто 'в'іриу' // хто 'в'іриу' у Бого'родиц'у / так / 'сов'існо / 'чесно / і ўна йо'му допома'гала (Ксм); Бого'родиц'а зв'іл'н'аїе 'душ'і г'р'ішн'і / хто п'росит' йі'ї / та*

*'мол'уц'а (Крв); та_ї по с'о'годн'е 'мол'иц'е / 'Матка 'Божа / Ісус Хрис'тос / у'с'і св
·і'т'і шо над'нами йе (Крв); хто'в ·іриу' у н'у / хто'в ·іриу' // хто'в ·іриу' у **Бого'родиц'у**
/ так / 'сов ·існо / 'чесно / і ўна йо'му допома'гала (Ксм).*

Відзначимо, що Діва Марія, за уявленнями гуцулів, не залишає своїх «земних дітей» після їхньої смерті, оскільки вона рятує душі померлих, перевозячи їх Бога через море: *«По церковнім обряді отворяють віко деревища, щоби трембітанник затрембітав близько над головою мерця, почім забивають віко і спускають деревище у яму, куда рідня кидає гроші і три рази по грудці землі. Гроші на те, щоби мерлець мав за що перевезти ся на тот сьвіт, за море, бо дорога до Бога устелена глогом, вона іде через море, через яке перевозить Матка Божа сїтию, плетеною з повісма, яким убирають люде на Різдво хрест, як ходять колядники»* (Шух ІІІ: 252–253).

Проте зв'язок Богоматері з водною стихією зумовив появу відповідних приписів та заборон задля збереження життя. Скажімо, не дозволяли згадувати Діву Марію біля водоймищ, оскільки вважали, що вона чатує на втоплеників: *«на дарабах і взагалі при воді не вільно згадувати Богородицу, бо вона важить на потопельників (чекає на них), се її душі, тому загонить вона умисне дарабу у таке місце, де чоловік легко може утопитися! <...>»* (Шух І: 42); *«пускаючи ся долів водою говорять оба молитви в голос, в часі яких, як і взагалі на воді “не вільно Матку Божу згадати, бо вона важит на чоловіка, аби з него був потопельник, бо то її душі; найбільше треба згадувати св. Николая, бо він помагає при воді найбільше”»* (Шух ІІ: 181–182).

У контексті весільної обрядовості Богоматір виступає покровителькою кохання та шлюбу. Звертання незаміжніх дівчат до Діви Марії відображає уявлення про її сприяння в пошуках щасливої долі. Концептуальну характеристику 'Мати Божа – свята, яка допомагає дівчатам вийти заміж' репрезентовано

– однослівними похідними з коренем **kryti* (Покрова, Покрівонька) : *Д'іу'ки до Пок'рови мо'лилис'а* (Стп); *Пок'р'івон'ка / Пок'р'івон'ка / пок'рій мо'йу го'л'івон'ку* (Ксм);

– атрибутивною номінацією з пестливим компонентом (*Свята Покровонько*):

Св ·а'та Пок'ровон'ко / пок'рий ми'н'і го'ловон'ку (Ксм).

В сучасних етнографічних записах на позначення цієї КО функціонує також

– паремія *прийшла Пречиста, розносе старости* (ЕОСУ VI: 145);

– описові фрагменти: *[Дівчата] просі Матір Божу аби покрила їх голову* (ЕОСУ VI: 127); *Тогди староста проці просив. Тогди каже староста. Насамперед просит Господа Бога, Матір Божу, Ісуса Христа, всіх святих, тата, маму, родичів далеких і близьких, щоби їх простили, благословили і на путь пустили* (ЕОСУ IV: 170).

Зауважимо, що в етнографічних матеріалах виявлено уривок, що свідчить про віру горян у покровительство Богоматері нешлюбних матерів. Імовірно, цьому слугував основою факт народження Марією Дитини без чоловіка, який у гуцульському мовно-культурному ареалі зазнав переосмислення: *Усім покриткам шо си зведут діўками покриває голови сета Покрова фусткоў, так ек жидіўці, а заділі відданої челіди сета Покрова віпросила у Бога біле покривало на голоу – перемітку* (Календарь: 74).

Зафіксований матеріал промовисто свідчить про значущу роль Богоматері у гуцульській системі світосприйняття. Поза тим, масштаби величання Діви Марії в картині світу горян не обмежено лише мовними засобами. Так, КО 'Мати Божа – свята, яку шанують' представлено вербальними, акціональними та предметними засобами.

На вербальному рівні набожність до Богородиці виражена

– пестливою номінацією (*Матінка Божа*): *'Мат'інка 'Божа нас 'чуйї / до 'нейї ми 'молимос'а* (Стп); *'Мат'інко 'Божа / о'п ·ікуїс'а 'нейу / не" зали'шаї йї'її* (Стп);

– прикметниками в найвищому ступені порівняння, що вказують на благоговійне ставлення мовлян до суб'єктів сакрального світу, зокрема Божої Матері: *Бож ·і 'сили / Бог / Ісус Хрис'тос / 'Мат'інка 'Божа / це було шос' та'ке / надви'соке / надзви'чайне / йїх т'реба було бо'їатис'а / і ле'л'їїати / і мо'литис'а / ї про'сити / ї 'д'акувати / 'д'акуйу То'бі 'Боже / за дар 'Божий / за про'житий ден' / за це ўсе / і 'д'іт'ам це ўсе ў*

¹голову ¹ўкладалос'а / шо так ¹майі ¹бути (Крв); обоўйаз'ково д'і'теі залучували до ¹церкви / са¹ми ма¹лен'ких шо це ¹Мат'інка ¹Божа / це наїб'іл'ша / ў поша'н'іўку йак ¹кажут гу'цули / ў поша'н'іўку наїб'іл'ше ¹Мат'ір ¹Божа (Крв);

– описовими уривками: ***Мат'інку** **Божу шанували** і **шануют** // **шануют** / **та де** / **іе** **Мат'інка** **Божа** / шо ў'ц'ому / шо-о ў По'чайив ·і / ў ¹Гошив ·і зйаў'л'алас'а / ў Зарва'ниц'і / так-так / зйаў'л'алас'а / ¹вид'іли / а то ни ўс'ім да'но ¹вид'іти // (– А хто бачить Матінку Божу?) – Ну-у хтос' ¹з'л'удеі ¹бач ·іў (Стп).*

Акціональна шанування Діви Марії представлене

– рухами тіла (нахилянням голови або верхньої частини тулуба) на знак поваги: *ми мо'лилис'а / так ми'не ¹мама наў'чила / так йа іе // мо'л'ус'а **кло'н'ус'а** до ¹Господа-¹Бога / до ¹Гсуса Хрес'та / до **Матк ·і** **Божойі** / до Пресва'тойі Т'ройіц'і / і до ўс'іх св ·а'тих шо іе на небе'сах / приї'міт' мо'йу мо'литву ¹мален'ку за ви'лику / і за ўс'і на'роди (Крв);*

– установленіми святами на її честь, зокрема: Збори (Собор Пресвятої Богородиці; другий день Різдваєних свят, 8/I), Благовіщення (7/IV), Успіння Пресвятої Богородиці (28/VIII), Різдво Пресвятої Богородиці (21/IX), Покрови (14/X): *(**т'равин'** буў прис'ўаченіі ¹Матир'і Бо'ж ·іі (Стп); Ну а ¹йакже / ма'йіўка бу'ла / **Бого'родиц'і** / **Перша** / **Друга Бого'родиц'і** / це **Мат'інки** **Божойі св ·ета** / **Уве'ден'іа** // ¹першого т'раўн'а начи'найіц'а ма'йіўка / ¹ц'іліі ¹м ·іс'іц' (Стп); **Пок'рову** в ·ідм ·і'чали рил'іг ·іно / хра'ми ¹були на Пет'ра і ¹Паўла / на Т'ри'іц'у / на Св ·а'тойі Парас'кеви ¹коло ¹церкви та шо зго'р'іла / а так то це ўс'о рил'іг ·іно в ·ідзна'чалос'а Пок'рову / так ни ¹було шо / ну нап'риклад / ¹перед ¹Йур'ієм / іе св ·ато ¹Йур'іа / ¹перед ¹Йур'ієм / ¹перед Благо'в ·ішчин'ам / ¹перед Читвир'гом ¹Жиўнім / ¹перед ¹Паскоў то це к'лали воз'н'і / на ¹горах (Ксм); У нас каут **Ввидёние**, а мош і **Воведёние**, то сето таке, як **Матку** **Божу** увели рбдичі у церкбў (ГСЛ: 147). У контексті підготовки та відзначання цих свят сформувався канон світоглядних засад, що регулював поведінку та*

життєдіяльність мирян: до 'церкви їдут таї св·ат'куйут / св·аш'ченик у 'церкв·і 'каже рo'бота на 'пол'і с'в·ета ни'має / бо це т'реба заго'товити хл'їб / заго'товити худoб·і 'с'їно то це ни'має / гр'їх рo'бити на грoш·і (Явр); ну то єе На'роджен'а Бого'родиц'ї / та єе Ус'п·ін'а Бого'родиц'ї / та єе Пок'рова Бого'родиц'ї / та єе Ё:'e'ден'а Бого'родиц'ї / Благо'в·ішчен'а Бого'родиц'ї / єе два'нац'ат' Бого'родичних вили'ких св'їет / шо н'їх'то н'їч ·o рукоў ни к ·ї'ваў к'роме 'того шо худoбу об ·ї'ти / це єе два'нац'ат' роко'вих ви'ликих св'їет (Явр); їак'шо с'в·ато по'палос' ў п·іс'ний ден' / то дозво'л'алос' шoc' з'їїсти а'бо 'випити шoc' та'ке / на с'в·ато т'рошки / до Бого'родиц'ї / 'мама / так би дозво'л'ала це (Крв);

– хвальними відправами з читанням і співами на честь Богородиці: *Він ўсе, єк ака́фист заспівает, то таетби агніль з неба зийшоў* (ГСЛ: 19).

Також в етнографічних матеріалах засвідчуємо, що оприявлення аналізованої КО можливе через

– наслідувальну дію: *Кажут, якио жінка замужна, то не можна вже без хустки йти в церкву. Тепер навіть, я у Харкові була, у мене там дочка віддана, то навіть дівчатам кажут, шо не можна іти в церкву без платка. Кажут, шо Матір Божя так носила, шо не можна* (ЕОСУ X: 210);

– вираження вдячності: *Дьйкуймо Богу Ісусу Христу, / Ой дай Боже! / Ісусу Христу, Пречистій Діві, / Пречистій Діві і усім свїитим / І усім свїитим, шо є у небі, / І усім старшим, шо є на землі!* (Шух IV: 31);

– стримання в їжі напередодні Успіння Пресвятої Богородиці (*Богородичин посток, посток*): *[Влітку] є Петрівка, то й зараз Петрівка. Посток, то є перед Богородіцею. [Чому його так називають?] Бо то він не дуже великий. <... > У нас тут будуть весілля, там буде посток, і вже потом знову будуть перед Богородіцею, до Богородиці* (ЕОСУ VIII: 105); *На першу Богородицю, у лікі, пішла мама-нибошка – до церкви, бо посток говіли, то пішла на Богородицю до сповіди; мама пішли, а я сї из жінкоў вілишиў ў дома* (Онищук_НЖ: 125).

Предметний компонент аналізованої КО репрезентують об'єкти дійсності, названі на честь Богоматері (ікони, прикраси на шию круглої або овальної форми із зображенням Богородиці): (*ма'лен'к ·і'с'іни / 'б ·іл'ша св ·іт'лиц'а / в'с'уди чис'тен'ко / все йак го'диц'а / с'тукайе в 'в ·ікна з'руша крис'лата / се 'наша 'хата (2) / ду'бов ·і 'лави / з йасен'а ск'рин'а / 'б ·іл'а хо'вайе в н'їй госпо'дин'а // 'вимит'і 'в ·ікна, 'писана с'тел'а / 'б ·іла пос'тел'а (2) / Т'р'їця / Спасител' / 'Божя 'Мати (Стп); 'Були Ісус Хрис'тос / 'Матір 'Божя / 'Матір 'Божя з Ісусиком пере'важно во'ни 'були ў 'хат'і / ше 'ангели мог'ли 'бути / то пере'несено все ї про'доўжуйец'а (Стп); най'б ·іл'ше в ха'тах то 'клали Ісуса Хрис'та і **Бого'родиц'у** (Стп); *Матка, Матінка, Матка Божя, Божя Мати, Матір Божя, Матір Божя з Ісусиком, Богородиця 'Богородична ікона', Мати Божя 'медалик на шию'* ((Горбач_Б: 303); (Горбач_І: 15).*

Незважаючи на те, що було засвідчено явлення Богородиці, нам не вдалося зафіксувати опис її зовнішності¹⁹. Натомість основою КО 'Мати Божя – земна жінка' слугувала розповідь респондентки про ототожнення Матері Ісуса Христа із земною матір'ю: *ко'лис' ми'н'і роз'казувала од'на / шо / ко'ли й'їй 'мама по'мерла / й'їй 'мама / 'р'ідна по'мерла / то 'каже шо й'їй с'нило' / шо 'мама й'їй на 'небі / на 'неб ·і / і хтос' й'їй 'каже / ди'вис' / Бого'родиц'а там / ка'же йа так 'дивл'ус' / а то мо'їа 'мама (Стп).*

Попри усталені уявлення про Матір Божу як ту, що «*захиш'чайе / йак'шо й'їй ві'д:авс'а ўсим 'серцем*», етнографічні джерела ілюструють факт розрізнення Богородиці та Пречистої Діви в КС горян. За спостереженнями В.О. Шухевича, «*Богородиця <...> Пречиста Діва, се у Гуцулів дві відрубні особи <...>*» (Шух І: 42). У записаній дослідником легенді репрезентовано Богоматір як жінку, що не мала дитини, господиню, у якої прислужувала Пречиста Діва – мати Сина Божого (*Богородица то инше а Пречиста то инше; Богородица не мала дитини, а Пречиста мала Христа. Пречиста Діва була у них за служницю* (Шух ІV: 224–225).

¹⁹ За свідченнями респондентів Мати Божя з'являлася у Горшеві: *говорили / шо у нас тут на 'Горшич ·їс'к ·їй го'р'і / у 'Горшов ·і / шо там зйа'л'алас'а (Мкт).*

2.7. Семантосфери дериватів із коренями *-мат-, -мам-, -нен-* у вербальній картині світу гуцулів

Систему похідних одиниць із коренями базових слів концепту *мати* (73 одиниці) творять лексеми, утворені морфологічним (афіксальним) та неморфологічним (лексико-семантичним) способами. Оскільки виявлені деривати слугують номінаціями різних об'єктів дійсності (не лише людини), то можна стверджувати, що семантичний простір вторинних лексичних одиниць із коренями *-мат-, -мам-, -нен-* формує набір значень (семантичних сфер), що актуалізують той чи той концептуальний смисл.

Перший блок значень, найбільший за обсягом, пов'язаний із номінаціями людини. У його межах об'єктивовано такі концептуальні характеристики:

– ‘мати – жінка стосовно дитини, яку вона народила’, актуалізовану формальними похідними лексемами з коренями *-мам-* та *-нен-* (*мамка, мамуся, мамуська, мамочка, мамуня, мамусенька, мамця, мамонька, ненька* ‘рідна мати’): *мамка* ¹була / ¹тата не ¹було / ¹яа сир⁰то⁰у рос¹ла нап¹і⁰у (Крв); *ма¹мус⁰у* / в¹ідпо⁰чин⁰те т⁰рохи (Стп); *ма¹мус⁰ку* ¹кажут / ¹ти⁰пер / ¹йак ¹тато по⁰мер (Стп); ¹мамочко відпус⁰ти ми⁰не шче погу⁰л⁰ати (Стп); *Ма¹мун⁰у* не ¹бийте / ни ¹буду ¹б⁰іл⁰ше (Крв); ми *ма¹мусен⁰ко⁰у* ¹маму ¹часто нази⁰вали (Ксм); *мамц⁰у, на⁰уц⁰іт ме⁰не ц⁰у мовитлу* (Лесюк: 55); *А я в своєї рідної мамоньки гуляла, гуляла, / Червонія калинонька у дверьох стояла. / Ой, як менé молоденьку до свекрухи дали, / Та червону калиноньку у дверьох изняли* (ГСЛ: 543); *Ненька* по⁰дала на сті⁰у ве⁰черу (ГСЛ: 114). У фольклорно-етнографічних матеріалах цей концептуальний смисл втілено в більшій кількості похідних одиниць: *матка, паніматка, матінка, матінька, матенка, матейка, матійка, матюнка, матінонька, матіночка, матінойка, матусенька, ма, мамця, мамуня, мамунька, мамунечка, мамуненька, мамунця, мамунцуня, неньтя, ненечка, ненька* ‘рідна мати’, *мама, мати, неня* ‘мати молоді’, *мати, мама, мамка, неня, ненька, ненечка* ‘мати молодого’): *Бувай здоровий, гречний паничу, / Гречний паничу, чом Івасеньку, / Ни сам з собою, з вітцем, з маткою* (Гнатюк_КЩ: 9); *Ой вінчуємо вас та з пані отцем, / Та з пані отцем и з пані матков* (Гнатюк_КЩ: XXVIII), */ Ходит Василько, ходит, (2) / Свою матінку просит, / Щоби вона ішла (2) /*

Барвінок обривати (ЕОСУ IV: 168); **Матїнька** его тай наказує: / Молодий хлопче, добре справуй сї, / На перед войска не показуй сї, / А з заду войска не залишай сї (Гнатюк_КЩ: 49); Тоту шовкову свому свекрови, / Тоту ильчийту своїй **матенці**, / Позолочену свому милому (Шух IV: 129); Ходила (Анна) зеленим лісом, / Єі **матейка** до дому кличе (Гнатюк_КЩ: 137); Прийшла до неї **матїйка** її: / Чес, Настунейко, чес до домоньку! (Гнатюк_КЩ: 185); До тебе іде свята Пятюнка, Дарує тебе от як **матюнка** (Гнатюк_КЩ: 111); В мене **матїнонька** – ясная зоронька. / У мене братенько – яснее соненько. / В мене сестронька – ясная звїздонька (Гнатюк_КЩ: 18); Та не жаль же минї / Русої коси, нї моєї краси, / Але жаль минї **матїночки**, / Що не мав послужочки, / Шо нікому рано встати, / Коровоньки заганяти! (Шух III: 33); Ставит Івасейку нову світлойку, / Не стає єму крайної полочки. / Листойко пише до **матїнойки** (Гнатюк_КЩ: 3); Не піду, **мамуленько**, / Не піду, **матусенько**, / Бо господар скаже / Менї рано встати, / Обїд зварити, / Йти в поле жати (Гнатюк_Г: 67); Погадай, помисли си в думці, / Бис потому ни казала, піду до **мамуниці** (Гнатюк_К¹: XXXVII); Я ка[ж]у: «**Ма**, кажїть тепер, я нікому не скажу» (ЕОСУ II: 152); Рости ж ти, сину, <...> / Богу на хвалу, людям на славу; / Татови, **мамці** на потїшеньку, / А добрим людїи на порадоньку (Гнатюк_КЩ: 83); Вїйди, Йванку, на стоянку тай на стояночку, / Ни можу си нагадати твою співаночку. / Та твою-м си нагадала, а свою забула, / Та ни кажи, Йванку, **мамци**, що я з тобов була (Гнатюк_К¹: 146); Ой деж ти сї забавила, Марулько, Марулько? / За горами з бахурами, **мамунько, мамунько** (Гнатюк_К¹ С. 88); Ой **мамуню, мамунечко**, дай за мене дочку / Заречу сї, що не буду пити горівочку (Гнатюк_К²: 303); Я у свої **мамуницунї** една єдинице, / Я по воду ни ходила, бо в садї кирнице (Гнатюк_К²: 91); **Неньтьо** моя рїдненьтяя, маєш доньок петь, / Та ни дай їм нїгде спати, най уни дома спет (Гнатюк_ПП: 267); Ой доки я в неньки була, гуляла, співала, / А як пішла від **ненечки**, все позабувала (Гнатюк_К¹: 145); Дай-ко, **ненько**, й голку (2) / Та ниточку шовку / Ушити квіточку / З зеленого барвіночку (2) (ЕОСУ IV: 173); Повесільне у молодого: її родичї приходять, беруть з собою горівку, закуску, там їх зустрічають перебраною молодою, а **мама** повинна вгадати свою дочку (ЕОСУ VIII: 134); Обїйшовши при тих словах три рази довкола стола, сїдає князь на лавицю, а **мати**

«запле'ничує» его – хапає за руки, аби не засїв палці (Шух III: 19); Завивали молоду. Молодий садив собі молоду на коліна (або молода сідала на стілець, на подушку), **мама** (або вінчальна мати) знімала велен (віночок), молодий клав хустку (червону або білу), а **мама** завивала (ЕОСУ IV: 182); Рискі бойири, рискі, / Прийшли ми з корнетів, / Вийди, **мамко**, обсипати, / Вийди, лельку, запрошати. / Отворіте нам сей двір, / Ведемо невістку на вибір (Шух III: 61); Ви собі будете за посаг ще говорити з дедом та с **ненив**, а ми вас питаєм за дівку (Гнатюк_ПП: 3); Молода устає рано, мие сі борзо, **нени** ї чеше і заплітає поплітки (Гнатюк_ПП: 5); На підході до дому молодого співали: Втвори, **ненько**, ліску, (2) / Ведемо невістку, / Та високу, єк драбину, / Та зубату, єк кобилу (ЕОСУ IV: 178); Ой **неничко**, рибко, (2) / Увихайси швидко, (2) / Бо невістка близько. Бігом, **ненько**, бігом, (2) (ЕОСУ IV: 179);

– ‘мати – жінка, яка дбає про дитину’, актуалізовану в лексико-семантичних та морфологічних похідних із коренем -*мат-*, -*мам-* (*матка*, *паніматка* ‘хрещена мати’, *мама* ‘жінка, яка годувала дитину грудним молоком; годувальниця’, *матка* ‘весільна мати’, *матка-паніка*, *паніматка* ‘попадя’, *мамчити* ‘балувати’, а також у словосполучках із дериватами: *хресна матка*, *хресна мама* ‘хрещена мати’, *весільна матка* ‘весільна мати’): *д'іт'іну* 'можна хрис'тити без го'р'іуки / 'куруво / го'р'іука / це 'видумау' д'і'явоу' / пос'тавиу' со'б' і 'матку / 'тата / 'н'іби хриш'ченого / похрес'тиу' кул'турно по'сид'іу' / шос' та'кого ле'гон'кого ви'на 'випиу' а'би 'л'уди нип'іан'і 'були / ўс'о / (Крв); *Пан'і'маткоу'* називали х'ресну 'мат'ір / це за 'Пол'шч' і // це ў нас 'була 'Пол'шча 'доўго тут / то *пан'і'матка* це 'була х'ресна 'мама (Ксм); Так шо Рус'лан 'майі три 'мами шо кор'мили йо'го (Мкт); Як 'ридні – то 'тато і 'мама, а яг ве'сільні – то 'батько і 'матка (ГСЛ: 39); *матка-паніка* ‘дружина священника’ (МСГГ: 100); *паніматка* ‘дружина священника, попадя’ (МСГГ: 132); *мамчити* ‘балувати, пестити’ (МСГГ: 98); *виго'лошували х'ресна 'матка* 'дала 'т'іл'ко-то / а то то так / а ти'пер 'ц'ого ўже ни'має / при'шоу' с кон'вертом / дау' шо дау' / н'іх'то ни 'видит' / а ко'лис' х'ресна 'матка / о / ви'дали 'тис'ачу / а йа шо 'гирша / дам п'іу'то'ра і дв'і / це та'кій / 'поўниц'а / 'кажут' / т'аг'нути 'поўниц'у (Крв); *Х'ресна 'мама* / то це друга 'мама / йак'шо 'мама ц'а поми'райі / то х'ресна 'може 'бути 'мамоу' цим 'д'іт'ам (Крв);

ви'с'іл'на'матка три'мала то'б ·і до хрис'ту / а с'о'годн'і во'на три'має то'б ·і ко'лач (Крв). Додамо, що семантика дериватів *матка-паніка* та *паніматка* ґрунтується також на КО 'мати – жінка, яку шанують' (див. далі).

Зазначимо, що в піснях про покритку вказану КО актуалізує семантичне похідне утворення *мати* в значенні 'досвітчана мати': *А хоч бо я дзюбатенька на лобу. / Такиж бо я зробляна до ладу. / До **матери** досвітки ходили. / Таку ж мене хорошу зробили* (Гнатюк_ПП: 293). В етнографічних матеріалах виявляємо демінутивний дериват *матечка* в значенні 'весільна мати': *Так пересьпівують до усіх, змінюючи дядечка на ненечку, сестричку, вуйочка, кіточку, батечка, **матечку** і т. д.* (Шух ІІІ: 53). Поза тим, в етнографічних матеріалах функціонують й інші описові словосполучення із похідним *матка* для номінації весільної матері, старостини: *вінчальна мати, матка вінчальна* (Завивали молоду. Молодий садив собі молоду на коліна (або молода сідала на стілець, на подушку), *мама* (або **вінчальна мати**) знімала велен (віночок), *молодий клав хустку (червону або білу), а мама завивала* (ЕОСУ VI: 182); *Молода сідає на стілець, на подушку, **матка вінчальна** знімає велен, а молодий пов'язує червону або білу хустку* (ЕОСУ X: 218));

– 'присвійні та релятивні відношення щодо матері', яку представляють похідні з коренями *-мат-* та *-мам-*: *мамчин, мамин* 'той, що належить, або стосується матері', *матиризнина, материзна, мамизна, материзнина* 'спадщина після смерті матері' (*'д'і'ч ·інка дзво'нила до 'мене / в'з'ала т'іл'і'фон / наб'рала м ·ї' номер та_ї дз'вонит' до 'мене та_ї 'кажу хто ти йе а ўна 'каже йа 'д'і'ч ·інка / чо'тири 'рочк ·і / а йа ка / ну ч ·і'йа ти / а ўна_ка / 'таткова / а йа йї' 'кажу ти чого ни 'мамчина / 'мамка ти'бе кор'мила / н'і бо йа 'таткова* (Ксм); *І сво'їе 'майу 'кутан'і / ї 'мус'у 'дизр'іти 'мамину госпо'дар'ку / 'доки у'на ў шпита'ли* (Голянич І: 389); *матиризнина* 'спадщина після смерті матері'; *мате'ризна* *це в ·ід 'мами ґрунт / чоло'в ·ік п'рава на 'н'ого ним маў* (Явр); *материзна* (Крв), (ГГ_С: 121; МСГГ: 99; СГГБ: 111; Шкрумеляк: 92); *'мен'ш ·ї' д'і'т'ін'і у'же ўс'о припа'дало / ма'мизна / і зем'н'а / і шо там 'було* (Крв)); *Ма'еток від 'баби – ба'бизнина, від 'діда – ді'дизнина, від 'мами –*

мате'ризнина, від *'ниня* – від *'цівжнина* (ГСЛ: 27). Семантику відношення похідні *мамин*, *мамчин* також об'єктивують у стійких сполученнях слів та складених назвах спорідненості: *мамин син*, *мамина улюблениця*, *мамин мізинчик* 'улюблена дитина в сім'ї'; *мамин синок* 'розніжений, випещений, безвільний парубок чи чоловік'; *мамин син* 'син-одинак'; *мамчин синок*, 'безхарактерний, розніжений чоловік'; *по маминій лінії* 'родичі зі сторони матері'; *мамина цицька* 'спокійне та затишне місце'; *мамин брат* 'дядько по матері'; *мамина мама* 'баба по матері': *прози'вали 'мамин син / це пос'м'ішка та'ка // см'і'їалис'а з'него ши ни'ма 'б'іл'ше д'і'теї / в'ін ни 'маїе н'і бра'т'іу / н'і сис'тер / н'і'чо ў св'іт'і / а ти'мамин син* (Ксм); *'мамина у'л'ублениц'а* 'дочка, яку мати любила більше, ніж інших дітей' (Крв); *мамчі'н си'нок* 'дуже роз'ніжений та'кий / йак за 'мамину сп'ідниц'у три'майіц'а / о то ти ўже 'мамч'ін синок (Крв); *'Вин':і ста'р'і / то ўни за'гейкали сере'душ:у / с'таршу ни к'і'вайут / бо т:а ни да'йец:е / 'мен'ч'а / то 'мамин м'ізин'ч'ік / а на ц:у по'гуркуйут / ік на с'лужниц'у / іг би ўна шош 'вин:а 'була* (Голянич І: 495); *Вин ни с 'Т'удева / ро'женц'кий хлоп'ч'іш'і / жи'їе у Фе'д'а / ўни й'іго ў'з'ели ў п'рийми / то їкас де'лека рид'н'а йім / в'і'деї / по 'маминій 'л'ін'ійі* (Голянич І: 95); *А'д'і / 'витко / шо ций ди'тин'і шош 'фаїне с'ниц:е / 'може / с'вого ан'гелика 'види? / Ніх'то 'цего ни 'годен з'нати / од'но лиш / шо йїї 'дуже 'добре / 'Так 'ік'коло 'маминої 'цицьки* (Голянич І: 405); *Вуїко / 'мамин брат / 'перший / нас заб'рав у Йаблу'н'іу до 'баби / а там 'коло л'іс'ниц'тва / ну а 'баба / мо'їа / бо'їалас'а шо йї 'вивезут' та нас 'вигнала с 'хати* (Стп); *'мамин'їй 'мам'і ка'зали бабу'л'ан'ко* (Ксм);

– 'мати – жінка, яку шанують', репрезентовану семантичними похідними одиницями *мати* 'незнайома жінка старшого віку', *мамка* 'жінка, яка користується авторитетом у місцях позбавлення волі', 'жінка старшого віку' та складні утворення *матка-паніка*, *паніматка* 'дружина священника': *мог'ли 'ж'інку с'таршу наз'вати 'мат'ірійу / а'ле це 'дуже 'р'ідко // 'пан'і називали / ім 'їа та по'бат'ков'і* (Крв); *У'ни в нас у'с'о заби'рали, 'од'їж, 'обув, гет у'с'о заби'рали // там так 'і «мамки» були*

/ шо ко'мандували 'цими блат'ними (Лесюк: 250); – Як ви ми'ні 'дужі, 'мамко? – Діко'вать к'расно, як ти? (ГСЛ: 245). На той факт, що деривати *матка-паніка*, *паніматка* ‘дружина священника’ корелюють також із вищезазначеним концептуальним смислом, вказують залишки традиції називати жінку матір’ю (маткою) та почитиве називання, представлене лексемою *пані* [Бігусяк 2000: 132]. В етнографічних джерелах репрезентантами цієї КО виступають похідні форми *маминя*, *матушка* ‘жінка старшого віку’, *маттера* ‘дівчина старшого віку, яка не вийшла заміж’: *Баба сказала, шо даст єму доброго коньи на службу, а тот єму покаже, де є Константина. Він пішов з тими кобилами, але то не були кобили, лиш три дівці. И спав, а кобили утекли у море. Вже у вечирі він устав, а кобилий нима. Він запалив луску з риби, а риба вігнала їх з моря, а одна там ожеребила си. Йик прийшов до дому, то сказав: Гов, маминю, кобили є, одна з лошым! – Баба сказала: Іж! – Він сів їсти, а по тому спав, а кобили утекли попід облаки* (Шух V: 35); *Але баба була сліпа на одно око; прийшла баба у вечыр. напала лила у печі, тай хоче его брати на колісницю та у піч. А він ка же: Матушко! Ви не видите на одно око? – Вона каже: Ні!* (Шух V: 106); *Діўки старі (гріх казати «стара» гівка, але – у «літах», а як дуже стара, то каже сі «маттера»)* сьпівають собі на Покрови: *Присьвитає Покровонько, Покрий ми головоньку, Ци у рамат (подерта имата), Ци ў онучу Лиш най сі діўкоў не мучу* (Онищук_НЖ: 54);

– ‘нерідна мати; дружина батька, яка заміняє рідну матір’, яку представлено семантичними похідними *мама*, *мамка* ‘мачуха’ та формальними – *мачуха*, *мачіха*, *мачиха* ‘мачуха’: *йї'йї 'мамоў нази'вали / 'мус'іли 'мамоў нази'вати /* (Крв); *'л'уди нази'вали 'мач'уха / а 'д'іти 'мамко 'мус'іли ка'зати* (Стп); *ў'с'ака 'мач'іха 'була* (Ксм); *мачиха* ‘мачуха’ (СГГБ: 112; Шкрумеляк: 92). В етнографічних джерелах на позначення нерідної матері функціонують як семантичні так і формальні деривати, а саме: *матінка*, *ненька*, *ненка*, *мачуха*, *мачеха*: *Названа мати (яка бере дитину за годованця, усиновлює) до неї звертаються ненко, ненько, матінко* (Кайндль_Г: 40); *мачуха, мачеха* (Кайндль_Г: 38);

– ‘мати – жінка, яка здатна народжувати’ вербалізовано лексемами з коренем *-мат-* (*матір* ‘рідна мати’, *матка*, *матиці* ‘внутрішній статевий орган жінки, у якому розвивається дитина’): *ко'ли 'ж ·інка наро'дила / во'на вже 'мати / во'на вже 'мат'ір /* (Стп); *йї 'вир'ізали 'матку / во'на ни 'може 'мати 'б·іл'ше д'і'теї / та'ке 'горе ў 'тойї 'ж·інки* (Ксм); *матиці* анат. ‘матка’ (СГГБ: 112; Шкрумеляк: 92);

– ‘нешлюбна мати’, яку репрезентують деривати з коренем *-мат-* (*мати-одиначка*, *мати-одиначка*, *мать-одиначка* ‘жінка, яка виховує дитину без чоловіка’): *'мати-оди'начка це ўже поча'ли за ра'д'анс'коїї ў'лади / ра'н'іше так ни нази'валос'* (Крв); *та 'д'іу'ч·іна / су'с'ідка ж мо'їейї 'мами 'була 'мат'ір'їу-оди'ночкоїу / нагу'л'ала ди'тину в·ід йа'когос' х'лопа / ну та 'жила са'ма і ди'тина з неў* (Стп); *мат'-оди'ночка а ко'лис' 'була 'покритка* (Мшн);

– ‘мати одного з подружжя стосовно іншого’, об’єктивовану в семантичному похідному *мама* ‘свекруха’, ‘теща’: *ка'зали 'мама на 'мат'ір чоло'в·іка* (Стп); *Йак гово'р'у с 'нейу то 'мама / а до'пуст'ім / йак с 'кимос' гово'р'у то 'тешча* (Стп). В етнографічних джерелах засвідчено також дериват *мамка*: *Палцем заткав стакан та й н'є тако: «Дай Бог вам здоров'я, мамко»*. – «Пий, зетику, здоровий» (ЕОСУ II: 150);

– ‘мати – керівна особа в сім'ї’, що представлена двома семантичними похідними: *мати* ‘господиня’ та *мама* ‘головний гравець у дитячій грі «Гуси»’: (– Хто випікав хліб у сім'ї?) – *Та 'ж·інка / 'мати //* (– Хто різав хліб?) – *Йак ко'лис' / то 'бат'ко / а ти'пер то так / хто йіс'т' / той'р'іже* (Стп); *се нази'вайї іг'ра 'Гуси / 'д'іти ста'їут о'дин за 'одним і 'лоўїут за п'леч'і 'того / хто 'перед' 'ними / 'перш'а ди'тина ў 'цему р'іду / то 'мама 'гуска / а ўс'і / гу'с'ета / од'на ди'тина прич'і'каїї ї ко'пайї 'їемку / це йе воўк / 'мама 'гуска зач'і'найї се пи'тати / 'Воўч'іку / 'воўч'іку / шо ти 'робиш? / 'Йемку ко'пайу / На'шо то'б'ї 'їемка? / 'Вартеку к'ласти / На'шо то'б'ї 'ватерка? / 'Гусоч'ку с'мажити* (Голянич I: 332). Додамо, що семантика другого деривата також корелює з концептуальним смислом ‘мати – жінка, яка дбає про дитину’: *і йік лиш ци'се воўк ска'заў / бор'зен'ко с'хонїуйїц'е ї сте'райїц'е*

йекнайскорше їмити ʒус'ітко / **мама** ни да'їе / ру'ками бо'рониц:е / т'ікаїі / а 'д'іти за неʒ (Голянич I: 332);

– ‘жінка, яка не стала матір'ю’, вербалізовану словоскладенням **мама-убийниц'а** ‘жінка, яка зробила аборт’ (Крв).

У другій групі значень представлено похідні флороназви, які виражають

– симбіоз концептуальних смислів ‘мати – заступниця дитини’ та ‘мати – жінка, яка дбає про дитину’, що, припускаємо, зумовлені обереговою силою квітки, символізуванням материнської любові (ЗУЕК: 355), й ословлені похідними *материнка* ‘пахуча трав'яниста рослина з дрібними бузково-рожевими квітками (Origanium, L.): *Йе мате'ринка ʒ нас // мате'ринка це 'дуже др'і'босен'к'і к'в'іточки / по'д'ібн'і йак до 'ц'ого / йак ма'лесен'ка-ма'лесен'ка ро'машечка / о'це мате'ринка // ʒ:а'жалос'а шо 'мати заʒ'ди ʒ мати'ринц'і ку'пайе ди'т'а / то'му мати'ринка // во'на ʒзага'л'і 'дуже л'іку'вал'на / в 'ід прос'тудних зах'вор'уван' / 'дуже др'і'босен'ка / та'ка 'ʒ:игл'ад'і 'дуже ма'лесен'коїі ро'машечки* (Крв);

– поєднання КО ‘мати – жінка стосовно дитини, яку вона народила’ та ‘дружина батька, яка заміняє рідну матір; нерідна мати’, представлену словоскладенням *мати-й-мачуха* ‘підбіл (Tussilago farfara L.): (– А чому мати-й-мачуху так називають?) – Бо ʒна с 'цейі сторо'ни ти'пла / де к'в'іточ'ка / а з др'угого доторк'нутис' / во'на 'дуже хо'лодна / та / таї то за то наз'вали // це 'ти'пла 'мати / а та 'тил'на / 'задн'а сторо'на / 'мач' уха / хо'лодна (Крв); *'мати-й-'мачуха / бо 'мама 'була 'мама / а 'мачуха 'була 'мачуха* (МКТ); *'мати-й-'мач' уху теж зби'рали* (МШН);

– концептуальний смисл ‘мати – жінка, яка здатна народжувати’, вербалізований фітоназвою *матірка* ‘коноплі з жіночими квітками, що дають насіння’: *Дес' та'ке 'було / дес' йа та'ке зачу'вала / шо нази'вали коноп'л'у ж 'і'ночойу і чоло'в'ічойу / а'ле тут пере'важно коноп'л'а / ка'зали 'мат'ірка і йі'йі ниб'а'гато вис'і'валос'а то'му шо ни 'було / по-'перше наш регі'он 'дуже 'б'ідний / пере'важно у нас 'л'ону ни 'було / це 'Кос'і'ушчина / Коло'мийщина л'он а ʒ нас коноп'л'а / і то т'рошки / с коноп'л'і ро'били сороч'ки на п'рол'уди і на 'заʒ'ігди* (Крв); *У Великому Ключеві страви заправляли*

конопляною або лляною олією, соняшники в нас не сіяли, бо вважалося, що для цього непридатні землі. Коноплі і льон сіяли для того, аби з насіння тиснути олію, а зі стебел виробляли пряжу для полотна. З перших конопель було лише волокно, з других (**матірки**) – і насіння, і волокно (ТСГГ: 168). Тотожний концептуальний смисл передано синтагмою *матірна конопля*, зафіксована в тексті коломийки: *Ой зацвила конопелька **матірна, матірна**, / Привези ко миленького, колійо вечірنا. / Ой зацвила конопелька, буде відцвитати, / Ой **колія як** приїде, то буде свистати* (Гнатюк_К³: 107).

Третій семантичний блок формують значення дериватів-зооназв, які ґрунтуються на таких концептуальних смислах:

– ‘мати – жінка, яка здатна народжувати’, репрезентований лексемами *свиноматка* ‘свиня, що дає приплід’, *вівцематка* ‘вівця, що дає приплід’, *матка* ‘вівця, яка дає приплід’, *матиця* ‘бджола, що відкладає яйця’: *свино¹мати* *ви¹вод¹ат¹* *по¹томство* (Крв); *ка¹зали¹ л¹оха¹ опоро¹силас¹а* / *свино¹мати* *р¹ідко* *нази¹вали* (Стп); *в¹і¹це¹мати* / *це п¹ішло в¹ід кол¹госпу / по-нау¹ковому / а так в¹і¹ц¹а нази¹вали* (Крв); *мат¹ки* / *бара¹ни* / *бара¹ни-пл¹ідни¹ки нази¹вали* / *це вже коли орган¹ізу¹валис¹а ц¹і кол¹госпи / йа¹к¹ і¹можна ска¹зати / з¹нишчили¹ усе в¹і¹чарство бо то бу¹ла та¹ка сис¹тема* (Крв); *Но¹ву¹ мат¹ку від¹разу ни мож да¹вати до ста¹ройі сім¹йі, а¹би п¹чолі йі¹йі ни зру¹бали¹* (ГГ_С: 84); *матиця* (*матиці*), *матка* ‘єдина на всю сім¹ю бджола, що відкладає яйця’ (Горбач_Б: 303; ГГ_С: 121; СГГБ: 112). В етнографічних записах В.О. Шухевича функціонує демінутив *матінка* та словосполука *старша матка* на позначення бджоли-цариці: *Як вийде рій (першак, двояк, трояк, пятак) треба сісти зараз на землю, вязати траву в гудз і казати: «Прошу тебе, **матінко**, сідати! Я тебе вийжу, я тебе буду обходити, буду до церкви ходити, за тебе Бога просити»* (Шух V: 234–235); *А ти, **старша матко**, шо ти гадаєш робити? Уже є надворі літо, треба сі добре обходити, від сьогодні до тижня матківники вробити!* (Шух V: 235);

– ‘мати – жінка, яка має дитину’, який експлікують вищевказаний дериват *свиноматка* в значенні ‘свиня з приплодом’, а також похідні *кобила-мати*, *мама-*

кобила ‘самиця жеребця з лошам’, *мама*, *матка* ‘самиця з потомством’: *ў ‘нашої свино’матки п’ят’ поро’с’ет* (Стп); *Мале лоше так перепудилося норовис того коне, шо дейкий час дрижіло коло кобили-матері* (ТСГГ: 194); *Аби вироблелися ніжки у молодого лош’ити, йго прив’язують до дишли фири, коло мамі-кобили* (ТСГГ: 164); *У л’іт’овишче, йак поміш’айут та шчибу’т й’агн’ата, шо ўже ни пуск’айут ид мам’ам* (Грицак_В: 21); *Й’агн’ата ни пр’едб’айут за мам’ами. Малé абі н’ігде ни к’іваў, бо за дит’ину стра’шно б’ідá* (Грицак_В: 27); *Ласе теля дві матки сце* (СУГКР: 85);

– ‘мати – керівна особа в сім’ї’, репрезентований вищезазначеним семантичним похідним *матка* в значенні ‘головна бджола’: *‘виводок три’маўс’а на ‘мату’ї // ‘матка то прези’дент // йак’би ў нас та’ке кир’іўництво ‘було сп’очатку йак Укра’їйна с’тала неза’лежноў* (Крв); *у бд’жолоў йе ‘матка / йа’ка три’маїе цей р’її св’її / це йе ‘матка* (Стп).

Сукупність похідних, семантика яких стосується об’єктів природного навколишнього середовища, об’єктивують КО

– ‘мати – жінка, яка дбає про дитину’, представлена похідними одиницями та конструкціями з відповідними дериватами: *мама*, *мати*, *мати-земля*, *мама-годівниця*, *матінка-земля*, *матінка*, *Матінка Божя*, *Мати Божя* ‘земля’, *мати* ‘природа’: *зе’мл’а це ‘мама / во’на нам да’їе все необ’х’ідне* (Ксм); *До зе’мл’ї особ’ливо с’тавилис’а / ‘мат’ір’їу називали ‘того шо ў нас й’її ‘мало / з’имел’ка нас ‘кормит’ / гу’дуїе / йак ти ни ‘май’їш з’имл’ї / то ‘т’ежко ‘жити ‘буде /* (Крв); *‘кажут’ / ‘мат’ір’-‘зимл’а нас гу’дуїе / од’а’гаїе / захиш’чайе та йак ‘мат’ір’ї при’маїе ўк’ін’ц’ї* (Крв); *во’на йе нам ‘мат’ір’їу бо во’на нас гу’дуїе / во’на нас захиш’ч’айї* (Крв); *йа шче пам’їд’тайу шо ‘баба мо’їа називала ‘зе’мл’у ‘мамоїу-год’івницеїу // ‘земл’у ‘дуже шанували / це п’раўда* (Стп); *Зе’мл’а ‘Божя / ‘мати ‘наша / го’д’їўниц’а ‘наша* (Крв); *Зе’мл’а / це ‘мат’інка ‘наша / йа’ка году’вала нас* (Мкт); *‘мат’інка-зимл’а с’тогне в ‘ід ‘того бес’чинства шо ‘зараз на зимл’ї ‘робиц’а* (Крв); *Земл’а ‘мати ‘Божя нас гу’дуїе // ‘мама ни рас по’койна та ка’зали / ц’ї ‘л’уди моло’д’ї ни хот’їт’ ро’бит’ /*

'т'іл'к·і 'пусто 'земл'у 'м·іс'і / н'і'чо ни хо'т'ат' ро'бити / 'каже / зем'л'а п'лаче (Крв); при'роду 'мам'ір'йу нази'вали бо го'дуй'є нас (Ксм);

– ‘мати – найдорожча людина для дитини’, що проявляється в семантичному дериваті *мати* в значенні ‘вода’ й ‘земля’, *земл'а-матінка* ‘земля’, а також складених номінаціях *Мати Божя, Матінка Божя*²⁰: *'Воду 'мам'ір'йу нази'вали / во'дичкоў 'божойу // йе та'к·і шо ни да'вали б'рати с кри'ниц'і / то ни 'можна / то гр'іх // 'воду Бог даў у'с'ім / ни ўс'і 'майут' 'воду 'коло 'хати / 'ход'ат' до д'ругих б'рати (Крв); До зе'м'л'і особ'ливо с'тавилис'а / 'мам'ір'йу нази'вали 'того шо ў нас й'йі 'мало / зи'мел'ка нас 'кормит' / гу'дуйе / йак ти ни 'майіш зим'л'і / то 'т'ежко 'жити 'буде (Крв); Даї Бох шоб Бох по'м·іг шоб ми ц'у 'нечист' 'вигнали с:во'йейі зим'л'і-'мам'інки / йа'ку заўж'ди нази'вали 'мам'ір'йу (Крв); Зем'л'а 'мати 'Божя нас гу'дуйе // 'мама ни рас по'коїна та ка'зали / ц'і 'л'уди моло'д'і ни хо'т'ит' ро'бит' / 'т'іл'к·і 'пусто 'земл'у 'м·іс'і / н'і'чо ни хо'т'ат' ро'бити / 'каже / зем'л'а п'лаче (Крв); Зе'м'л'а / це 'мам'інка 'наша / йа'ка году'вала нас // 'дуже-'дуже 'л'уди с'тавилис'а до зим'л'і / 'д'іуч·іна ни 'мала зим'л'і то 'зам·іж ни вихо'дила даў'но ко'лис' (Мкт);*

– ‘мати – жінка, яка здатна народжувати’, вербалізовану вищеподаним семантичним дериватом *мама* ‘земля’: *Тато високий, мама широка, син крутий, невістка сліпа (Небо, земля, вітер, ніч)* (ГСЛ: 416). Основою цієї концептуальної характеристики виступає образне уподібнення жінки-матері та землі за зовнішніми ознаками («широка» земля подібна до вагітної жінки)²¹, а також архаїчними уявленнями про небо та землю як подружню пару (СД II: 316).

П'ятий сегмент значень формують похідні номінації предметів, значення яких ґрунтуються на двох КО:

– ‘мати – жінка стосовно дитини, яку вона народила’, представлена семантичним похідним утворенням *мама* ‘макітра’. *Мама в місті, дедя у лісі, а діти в городі*

²⁰ На думку етнолінгвістів, шанування землі як матері зумовило зближення «сакральних» уявлень про землю із образом Богородиці. Наприклад, традиція називати землю *Матінкою Божою* побутувала й у сербській культурі (серби звертаючись до землі, називали її *Зем'я-Богомајко*) (СД II: 316).

²¹ У слов'янських віруваннях земля виступає символом жіночого плодоносного первня, адже вона «вагітніє», приймаючи посіяне зерно, «народжує», даючи врожай (СД II: 315–316).

(макогін, **макітра**, мак); *Тато вертит, мама терпит, а діти гвавту кричьи* (макогін, **макітра**, мак) (ГСЛ: 379). Очевидно, це значення мотивоване схожістю відношень стосовно компонентів цілісності (мати-батько-дитина – макогін-макітра-мак);

– ‘мати – жінка, яка здатна народжувати’, репрезентовану похідним *маточник* ‘комірка у вулику для виведення бджолої матки’, що вказує на біологічну функцію жінки – народжувати: *три'мали б'джоли / 'матка в 'маточнику / їй ро'боч 'і б'жоли пома'гають* (Стп); *маточник* – *там си плекайет матку* (Горбач_Б: 304). В етнографічних записях В.О. Шухевича подано теж похідне з коренем -*мат*:- *Чи та, матко, спиш, ци чуєш? Ци зробила матінник? Ци ти вже ночуєш у матіннику?* (Шух IV: 237).

Шоста семантична сфера корелює з абстрактними поняттями, зокрема універсальною категорією «свій-чужий», яка слугує основою для КО ‘мати – найдорожча людина для дитини’ та ‘дружина батька, яка заміняє рідну матір; нерідна мати’. Вербалізатором першої концептуальної характеристики є семантичний дериват *мама* ‘що-небудь дуже близьке, рідне’, натомість друга КО об’єктивована семантичним дериватом *мачуха* в значенні ‘що-небудь чуже, безжалісне, жорстоке’. Актуалізація цих концептуальних смислів зумовлена відмінним ставленням рідної й нерідної матерів до дитини: *Рідний бік – мама, а чужий бік – мачоха* (ГСЛ: 55).

Висновки до розділу 2

Проведений аналіз дає змогу висновкувати про особливості концепту *мати* в досліджуваних мовно-культурних ареалах. Ядро семантичного простору аналізованого концепту – це пряме значення лексеми-імені концепту *мати*, що вказує на основні характеристики жінки-матері, а саме: наявність дитини та кровну спорідненість із нею. Периферійний сегмент формують допоміжні смислові ознаки концептуалізованого денотата. Із-поміж 20 зафіксованих концептуальних смислів у середньонаддніпряньському говірковому просторі такими є 19, а з 16 у гуцульському,

такими – 15. Попри меншу кількість виявлених КО концепту в гуцульському говірковому просторі, не можемо стверджувати про його меншу значущість у КС горян. Кількість та способи експлікації когнітивних характеристик свідчить про його важливу роль у системі цінностей гуцулів.

Відмінність змістового наповнення концепту зосереджена в його периферійній частині, яка сконцентрована навколо фізіологічного, морально-етичного, функційного, емоційно-психологічного, рольового аспектів, а також тих, що відображають ставлення матері до дитини й дитини до матері, зовнішні характеристики матері, тип зв'язку між матір'ю та дитиною (некровний). Реляційний аспект аналізу, який вказує на ставлення дитини до матері та матері до дитини, у середньонаддніпрянському мовному просторі містить також КО 'легковажна мати', 'байдужа мати', що не виявлені в гуцульському ареалі. Також у межах фізіологічного та емоційно-психологічного параметрів зафіксовані КО, які функціонують лише в межах середньонаддніпрянського діалектного простору ('зовнішність породіллі', 'ніжна мати', 'чуйна мати'). У гуцульському говірковому субконтинуумі соціально-статусний аспект розширено КО 'жінка, яка не стала матір'ю'. Також виявлено рольовий аспект, що ґрунтується на когнітивній характеристиці 'мати – керівна особа в сім'ї' (див. Додаток 3).

Зауважимо, що помітною особливістю спільних ознак концепту є стійка система оцінки жінки-матері дитиною та «чужими». Так, характеристика матері в очах дитини ґрунтується передусім на кровній спорідненості, поведженні та функціях, які вона (мати) виконує стосовно своєї дитини. В оцінці «чужих» важливим залишається кровий зв'язок між жінкою-матір'ю та її дитиною, реляційні стосунки (ставлення до дітей та чоловіка). Не менш важливим є соціальний аспект («правильність» переходу жінки в статус матері, наявність дітей та їхня кількість, наявність чи відсутність чоловіка).

У середньонаддніпрянському та гуцульському діалектному континуумах концепт *мати* об'єктивовано за допомогою лексичних та синтаксичних засобів (див. Додаток 4). Способи мовної реалізації когнітивних ознак концепту загалом сконцентровані навколо самої лексеми *мати* в різних варіантах і стосуються назв

жінки в період прегнації та після народження дитини. До центральної частини номінативного простору обраного ментального утворення у двох діалектних зонах належать ключове слово концепту та його синоніми, що вербалізують їхнє основне значення та мають наддіалектний характер. Натомість периферійну зону системи номінацій концепту формують експлікатори, що відображають додаткові особливості концептуалізованого об'єкта.

Під час аналізу когнітивних ознак підконцепту *Мати Божа* в межах аналізованих ареалів спостерігаємо, що сприйняття образу Богородиці ґрунтується на сприйнятті образу земної жінки-матері. Система концептуальних смислів підконцепту *Мати Божа* – це симбіоз профанного та сакрального. Серед восьми КО підконцепту, ('Марія – жінка, яка народила Ісуса Христа', 'Богомати – свята мати', 'Мати Божа – заступниця', 'Мати Божа – свята, яка допомагає людям', 'Мати Божа – свята, яка допомагає дівчатам вийти заміж', 'Мати Божа – свята, яку шанують', 'Мати Божа – земна жінка', 'Марія – жінка, яка народила дитину') більшість (а таких перших сім) виявилася поширеною в лінгвальних КС носіїв сучасних говірок середньонаддніпряньського та гуцульського ареалів (див. Додаток 7). Спільними ознаками є ті, що стосуються таких аспектів: земний первень образу Богородиці, її материнське покликання, богообранність, глорифікативність та заступництво. Наявність спільних ознак підконцепту свідчить про тотожні аспекти сприйняття образу Богоматері в КС мовлян гуцульського та середньонаддніпряньського регіонів. Цікаво відзначити, що попри подібність змістового наповнення підконцепту в обраних ареалах, рівень оцінки образу Богоматері в КС горян вищий, тобто в підконцепті *Мати Божа* в гуцульських говірках сакральне переважає над профанним, про що свідчить вторинне називання (поширення номінацій Богородиці на неживі об'єкти) (див. про назви землі, природи в гуцульських говірках).

Зафіксовані концептуальні ознаки підконцепту *Мати Божа* в середньонаддніпряньських та гуцульських говірках представлені лексичними та синтаксичними номінаціями. Засвідчено також предметне та акціональне вираження концептуальної характеристики 'Мати Божа – свята, яку шанують', що свідчить про

високу аксіацію образу Божої Матері в КС говірконосіїв двох регіонів (див. Додаток 8).

Із-поміж зафіксованих вербалізаторів концепту *мати* тривалими у своєму функціонуванні виявилися прямі номінації концепту (причому лексеми *мати*, *мама* мають більш типовий вияв, на відміну від *неня*), форми «поважної» множини, терміни свояцтва, спорідненості, певні назви вагітної жінки, агіоніми *Богородиця*, *Діва Марія*, *Мати Божа*, оскільки засвідчені як у поточному мовленні, так й у фольклорних, етнографічних матеріалах. Водночас неактуальними для мовомислення носіїв сучасних говірок виявилися, наприклад, похідні назви матері з нейтральною семантикою (*матка*, *паніматка*), номінації на позначення жінки в стані прегнації, після пологів (*зайде в тяж*, *молодиця матери*, *породілля матери*; *огрьидна*, *калюхата*, *черевата*, *поліжниця*), назви Богородиці (*Причистая Дева-Марія*, *Свята Панна*; *Сьвята Матка*). Помітним є превалювання пестливих форм, повторів, образно-символічних компонентів у мові фольклорних текстів.

Корені *-мат-*, *-мам-*, *-нен-* ключових слів обраного концепту слугували основою для низки похідних номінацій, що, з одного боку, переконує в концептуальності аналізованого денотата, а з іншого – свідчить про унікальність світосприйняття говірконосіїв, інтерпретацію об'єктів та явищ дійсності через внутрішню форму вторинних одиниць. Виявлені 44 деривати в середньонаддніпряньському мовному просторі сконцентровані навколо п'яти семантичних сфер («Людина», «Флороназви», «Зооназви», «Об'єкти природного навколишнього середовища» та «Предмети») та актуалізують 12 концептуальних смислів: шість із них – когнітивні смисли, виявлені в процесі аналізу концепту *мати* ('мати – жінка стосовно дитини, яку вона народила'; 'мати – жінка, яка дбає про дитину'; 'дружина батька, яка заміняє рідну матір; нерідна матери'; 'мати одного з подружжя стосовно іншого'; 'мати – заступниця дитини'; 'мати – жінка, яка має дитину'), решта шість – експлікують «нові», незафіксовані в процесі аналізу ознаки концептуалізованого денотата. Такими є: 'мати – жінка, яка здатна народжувати'; 'мати – керівна особа в сім'ї'; 'мати – жінка, яка має чоловіка'; 'мати

– основа, початок’; ‘мати – основна частина’; ‘присвійні та релятивні відношення щодо матері’ (див. Додаток 5).

Додамо, що в процесі дослідження були зафіксовані дві похідні лексеми, непов’язані із семантичним простором концепту *мати*, оскільки в них не актуалізовано жодної КО: *матушка* ‘попадя’, *мамкати* ‘говорити тихо й нерозбірливо’.

73 похідні номінації з кореневими морфами ключових слів концепту в гуцульських говірках формують, на відміну від вторинних одиниць у середньонаддніпрянському мовному ареалі, шість семантичних полів («Людина», «Флороназви», «Зооназви», «Об’єкти природного навколишнього середовища», «Предмети» та «Абстрактні поняття»), що об’єктивують 13 концептуальних смислів. 10 із них – КО виявлені в процесі концептуального аналізу: ‘мати – жінка стосовно дитини, яку вона народила’; ‘мати – жінка, яка дбає про дитину’; ‘дружина батька, яка заміняє рідну матір; нерідна мати’; ‘мати одного з подружжя стосовно іншого’; ‘мати – заступниця дитини’; ‘мати – жінка, яка має дитину’; ‘мати – керівна особа в сім’ї’; ‘мати – жінка, яку шанують’; ‘нешлюбна мати’; ‘мати – найдорожча людина для дитини’. Три когнітивні характеристики (‘мати – жінка, яка здатна народжувати’, ‘жінка, яка не стала матір’ю’, ‘присвійні та релятивні відношення щодо матері’) виражають незасвідчені в процесі концептуального аналізу ознаки денотата. Досліджуючи архітектоніку семантики похідних із коренями ключових слів у гуцульському мовному субконтинуумі, виявлено перетин семантосфери концепту *мати*, підконцепту *Мати Божя* із семантичним полем ‘Об’єкти природного навколишнього середовища’, що свідчить, з одного боку, про високий рівень сакральності образу Богородиці, а з іншого – вказує на важливі чинники формування світосприйняття горян: релігійність гуцулів, яка слугує основою їхньої екзистенції, та містичне розуміння буття, що спричинене поєднанням християнського та міфологічного первнів (див. Додаток 6).

Спільні ознаки концепту *мати* у віддалених говірках свідчать про тотожну аксіацію образу матері в КС попри їхню територіальну віддаленість. Натомість

відмінні когнітивні риси переконують про належність досліджуваних мовних субконтинуумів до різних архетипів локальної культури. Аналіз дериватів із коренями ключових слів концепту в середньонаддніпрянському та гуцульському ареалах продемонстрував різний рівень значущості концепту в КС говірконосіїв. Загалом у горян концепт *мати* більш вербалізований, ніж у носіїв середньонаддніпрянських говірок, та демонструє їхню більшу релігійність, оскільки, по-перше, переважає кількість зафіксованих дериватів із коренями *-мат-*, *-мам-*, *-нен-*, що актуалізують значну кількість КО та формують більше семантичних полів, по-друге, образ матері корелює із образом Богородиці, тобто сакральність образу Матері Ісуса Христа «поширюється» на образ земної жінки-матері, про що свідчить перетин семантичних полів вказаних ментальних структур.

РОЗДІЛ 3

КОНЦЕПТ *БАТЬКО* В СЕРЕДНЬОНАДДНІПРЯНСЬКОМУ ТА ГУЦУЛЬСЬКОМУ МОВНИХ АРЕАЛАХ

3.1. Внутрішня форма слова-репрезентанта *батько* та його синонімів

Когнітивні смисли концепту *батько* в мовомисленні носіїв сучасних говірок мають тісний зв'язок із давніми уявленнями про чоловіка-батька. Аналіз ключових слів вказаної ментальної одиниці уможлиблює встановлення мотиваційної бази лексеми-репрезентанта концепту та його синонімів.

Дослідження семантики первісної форми **petēr* дає змогу зробити декілька припущень. Так, вона може ґрунтуватися на а) апотропеїчній функції батька, уявленнях про сім'ю як колі, огорожі, родовому зібранні, на чолі якого стояв голова, захисник (пор. *rā* 'охороняти, захищати')²²; б) сакралізації статусу голови роду (батька); в) імовірній наявності в дитини не одного батька (*pater familias*), а декількох (пор. *батя* 'батько', 'брат', 'старший брат' (ИЭССРЯ I: 79)) (докладніше про семантику і.-є. **petēr* див. DÉLL 1951: 8; Мейє 1954: 34; Трубочев 1959: 19–20). У межах третього аспекту доречною виявляється семантика давньоукраїнської лексеми *батя* та поширених у південно-західному наріччі локалізмів *дедя*, *неньо*, у яких збережено давнє об'єднання батька та дядьків у єдиній загальній категорії спорідненості (пор. болг. *бáте*, *бáтьо* 'старший брат', чеськ. *bát'a* 'брат матері', н.-луж. і в.-луж. *nan* 'батько', болг. *нáне*, *нéни* 'дядько по батькові') [Парасунько 1956; Трубочев 1959: 85; Бурячок 1961: 20–22, 46; ЭССЯ 4: 227–228; ЕСУМ II: 46; ЕСУМ IV: 71].

Етимологічні свідчення про походження лексем *отець*, *тато*, *папа* засвідчують про важливість зв'язку чоловіка-батька із дитиною (пор. *отець тато*, *папа* виникли внаслідок редуплікації в дитячому мовленні компонентів **āt*, **pa*, **ta*) (ЭСРЯ₁I:

²² Й. Трір вважав, що форма *pāter* походить від лексеми *rā* 'охороняти, захищати'. Зіставляючи три і.-є. форми **petēr*, **potis* та **pa-*, учений конкретизує значення кореня *pa-* як 'огорожа, огорожувати', вказує, що **petēr* та **potis* – лексеми на позначення вождя, господаря [Trier 1947; Трубочев 1959: 19].

668–669; LEW: 560; VWIGS: 4; ЭСРЯ₂ III: 170; ЭСРЯ₂ IV: 26; СРС: 231; ИЭССРЯ I: 610–611; ИЭССРЯ II: 3; ЕСУМ IV: 233, 281; СРУС: 80; SEJP: 385, 629; ЭССЯ 39: 170).

Значення етимона синонімного *отець* (**atta*²³, зокрема ад'єктивної форми **attikos* 'належний батькові; батьків') демонструє уявлення про відношення осіб чоловічої статі в межах давнього роду: «<... > у родовій общині кожного кровного родича за висхідною лінією (тобто справжнього батька, діда, прадіда) могли вважати батьком будь-якого молодшого кровного родича, тобто справжнього сина, онука, правнука» [Трубачев 1959: 25–26; Бурячок 1961: 17].

На матеріалі пам'яток давньоукраїнського періоду в семантиці аналізованих слів спостерігаємо, з одного боку, збереження уявлень про оберегову функцію чоловіка-батька, шанування його як голови роду, утвердження факту кровної спорідненості між ним та дитиною, а з іншого, – зв'язок значень лексем із духовною та профанною сферами через кореляцію образу земного батька із Батьком Небесним: *бамА*²⁴ 'рідний батько' (МСДРЯ I: 45–46); *отьць* 'батько, родитель', 'опікун, покровитель', 'предок', 'шаноблива назва священнослужителя', 'Бог-Отець, перша іпостась Святої Трійці'; *въ отца мѣсто имѣти* 'шанувати, як батька', *отцемъ старѣшина* 'родоначальник; патріарх', *СвАтии отьци* 'духовний наставник' (МСДРЯ II: 828–830); *папа* 'єпископ', 'патріарх', 'глава Римо-католицької церкви' (МСДРЯ II: 876–877).

Джерела XIV–XIX ст. вказують, що семантика аналізованих лексем також зумовлена фактом наявності кровного зв'язку батька з дитиною, кореляцією образу батька із сакральним світом (*батко, батько, тата, тато* 'батько (Vater)') (ССУ I: 88; МСПКУМ I: 44; СУМ^{16–17} II: 26; Б-Н: 51–52, 349; Желех. I: 14; Желех. II: 951; СРУ I: 16); *батко, батько* 'отець (титул служителів культу)' (СУМ^{16–17} II: 26)).

У лексикографічних працях XX ст. семантика ключових слів концепту продовжує ґрунтуватися на уявленнях про батька як

²³ Додамо, що Е. Бенвеніст у праці, присвяченій аналізу назв родинних зв'язків, не ототожнює і.-є. терміни спорідненості **atta* та **petēr*. Учений доводить відмінність значень та сферу їхнього функціонування, акцентуючи увагу на тому, що ці назви співіснували в узусі, але не перетиналися. Дослідник зауважує, що назва **petēr* корелювала із сакральним світом для позначення вищого міфічного божества (пор. лат. **Jupiter* < **dyeu* **petēr*, грецьке *Ζεὺ πάτερ*), натомість **atta* було вживане в профанній сфері зі значенням 'рече поугісієг' ('приймний батько') (СИСТ: 148; ЭССЯ 39: 172).

²⁴ Лексема *батько* з'являється в мовообігу з XIV ст. На думку А.А. Бурячка, це похідна форма зі змертвілим суфіксальним елементом, «що втратив своє первісне значення демінутивності» [Бурячок 1961: 11].

– родителя дитини (*батько* ‘чоловік стосовно до своїх дітей; батько’ (Гр. I: 33; СУМ I: 113); *батько* ‘самець стосовно свого потомства’ (СУМ I: 113); *тато* ‘чоловік стосовно своїх дітей’ (Гр. IV: 249); *дедью* ‘батько’ (Гр. I: 374); *неньо* ‘батько’ (Гр. II: 552); *батьки* ‘батько й мати стосовно своїх дітей’ (КТСУМ: 18));

– особи, що має зв’язок із сакральною сферою (*святий отець* ‘назва особи духовного звання, священнослужителя, а також звертання до нього’ (СУМ²⁰: 2153); *Отець Небесний* ‘Бог’ (СУМ²⁰: 2153); *папа, папа Римський* ‘глава католицької церкви й Ватикану’ (Гр. III: 94; СУМ VI: 55));

– головного (старшого) члена сім’ї (*батько-мати* ‘батьки’ (Гр. I: 33); *батьки* ‘старше покоління, предки’ (КТСУМ: 18); *отці народу* ‘правителі’ (СУМ²⁰: 2153); *чий батько старший* ‘хто перемає в суперечці, в змаганні, хто сильніший’ (СУМ²⁰: 120)).

Водночас об’єктивовано сприйняття батька як

– особи із поважним статусом (*батько* ‘шанобливе звертання до чоловіка поважного віку’ (Гр. I: 33; СУМ I: 113); *тато* ‘ввічливе звертання до свекра’ (СУМ X: 43)); *батько* ‘шанобливе називання козацької старшини, отаманів тощо’ (СУМ I: 113));

– родоначальника (*батько* ‘основоположник якого-небудь учення, якої-небудь галузі науки, мистецтва і т. ін.’ (СУМ I: 113));

– особи, за якою визначають приналежність до роду (*по батькові* ‘складова частина власного імені людини, що вказує на ім’я батька’ (Гр. I: 33, СУМ I: 113));

– захисника, опікуна дитини, родини (*батько* ‘благодійник, покровитель’ (СУМ²⁰: 120); *головатий батько, весільний батько* ‘чоловік, який виконує функцію батька на весіллі’, *вечернишний батько* ‘чоловік, у якого молодь збирається на вечорниці’ (Гр. I: 33; СУМ I: 113); *посаджений / ставлений батько* ‘чоловік, який виконує на весіллі роль батька нареченого або нареченої’ (СУМ²⁰: 120); *хрещений батько* ‘чоловік, який бере участь в обряді хрещення в ролі так званого духовного батька’ (СУМ I: 113); *як у батька за пазухою* ‘в достатках, безтурботно, заможнo’ (СУМ²⁰: 120));

– вихователя (*названий / наречений / прибраний батько* ‘чоловік, який узяв на виховання чужу дитину, прийнявши її за свою’ (СУМ²⁰: 120)).

Аналіз внутрішньої форми слова-імені *батько* та його синонімів *отець, тато, papa, неньо, дедя* дає змогу припустити, що базова доконцептуальна ознака, що лягла в основу ядра семантичного простору аналізованого концепту, ґрунтується на факті наявності дитини в чоловіка. Ця характеристика зумовила появу КО ‘батько – чоловік, який має дітей’; ‘батько – чоловік, який має багато дітей’; ‘чоловік матері, який заміняє рідного батька; нерідний батько’; ‘батько одного з подружжя стосовно іншого’.

Периферійні доконцептуальні смисли базовані на сприйнятті батька як

1) чоловіка, що кровно споріднений із дитиною. Ця ознака слугує основою для появи когнітивного смислу ‘батько – чоловік стосовно своєї дитини’;

2) голові роду, її шанованого представника, що детермінувала появу КО ‘батько – голова сім’ї’; ‘батько – чоловік, якого шанують’;

3) опікуна своїх дітей, сім’ї. Таке сприйняття актуалізовано в концептуальних смислах ‘батько – захисник дитини’; ‘батько – чоловік, який дбає про дитину’; ‘батько – чоловік, який забезпечує добробут сім’ї’;

4) наставника, що стало основою для концептуальних характеристик ‘батько – вихователь дитини’; ‘батько – приклад наслідування для дитини’;

5) особи, що має тісний зв’язок із духовним світом. Цю характеристику об’єктивовано в когнітивних смислах ‘батько – охоронець порядку’; ‘батько – родинний «жрець»’;

6) особи, за якою визначають приналежність (законність входження) до сім’ї, що зумовила появу концептуальної характеристики ‘присвійні та релятивні відношення щодо батька’.

3.2. Мовна репрезентація концепту *батько* в середньонаддніпрянських говірках

Способи номінації чоловіка-батька, як і жінки-матері, в аналізованих мовно-культурних просторах залежать від суб'єкта номінації, якими так само можуть бути або дитина, для якої чоловік є батьком, або «чужі», інші, що знають про наявність дитини в чоловіка. Таким чином, зміст когнітивної структури *батько* репрезентуємо в контексті двох аспектів: «батько в оцінці дитини» та «батько в оцінці “чужих”».

Концептуальний аспект «Батько в оцінці дитини»

Батько – один із двох батьків дитини. КО ‘батько – особа стосовно своєї дитини’ репрезентовано такими мовними засобами:

– термінами спорідненості (*батько, тато, папа*): *їа 'бат'ков·і розвїа'зала 'ноги / і 'руки бо в 'н'ого 'руки та'ко пок'ручен'і і все поло'жила п·ід 'н'ого на к'ладбишч·і / н'їх'то не вкрав* (Трш); *'д'ецкої л'їтера'тури не було / о'це був у нас Коб'зар' Шев'ченка і «Кате'рина» к'нишка то 'бат'ко й'її хо'вав на 'шафу шоб' їа не прочи'тала / Кате'рину* (Трш); *Ка'зали 'мама / а їак там де / «'мати / 'мати» / а так то «'тату» ка'зали і «'бат'ко» / в основ'ному «'тату» їак звер'тайец'а до 'н'ого «'тату» / а їак ни'маїе / «де 'бат'ко? / де 'бат'ко?» / ота'ко було / це було в 'кожн'їй с'їм'її / у 'мене нап'риклад була 'мама і 'тато / ми ка'зали 'тато і 'мама / так / ни'маїе їїх / де 'бат'ко / де 'мати / а вже ми с'тали ка'зат' 'папа* (Трш); *Поса'дила ог·ї'ро-очки / б'лиз'ко над во'дойу / поли'вала ог·ї'рочки / д'р'їбноїу сл'о'зойу / 'рост'їт' / 'рост'їт' / ог·ї'рочки / в чо'тири лис'точки / не 'бачила ми'лен'кого / аж три вечо'рочки / на чет'вертий по'бачила / їак че'реду г'нала, / не ска'зала «'добрий 'веч·їр» / бо 'мати сто'їала / бо 'мати сто'їала / а 'бат'ко ди'вивс'а / не ска'зала «'добрий ве'ч·їр» / шчоб не розгн'ї'вивс'а* (Срд). В етнографічних записах трапляється ще форма *батя*: *І я прийшла пішки, батя провели до села, Чернещини, і я прийшла сюди в Сидоряче. Прийшов директор, почав мене розпитувать. Каже: «Я Ваших батьків знаю»* (ЕОСУ II: 302);

– присвійними конструкціями: *і о'це м ·ій 'бат'ко запр'а'гайе 'кон'і / 'виложит' 'санки / на 'санки та'ку 'наче риш'товку / при'возит' тей хмиз з'і'мойу / 'санки дес' т'і'д'ілис'* (Трш); *а 'бат'ко м ·ій п ·ід'н'авс'а / а'ле 'бат'ко ку'нив 'земл'у / прац'у'вав мав 'кон'і / і мав 'т'ехн'іку йа'ку оброб'л'ав 'земл'у / 'тоже п ·ід'н'авс'а і 'бат'ко же'нивс'а* (Трш); *в 'мене й 'бат'ко ткав / і 'мачуха т'кал 'а* (ГЗП: 148). Подібні вербалізатори виявляємо у фольклорних та етнографічних текстах: *Не жаль мени ни на кого, / Якъ на дядька. / Не давъ мени погуляты / Въ свого батька* (Милорад_В: 150). У соціально-побутовій пісні фіксуємо конструкцію із архаїзованою формою: *Ой якби я знав, / Що мій отець живий, / Я би письмомце написав / І коника осідлав* (Пісні_П: 59); *Прийшли до мене додому, з татом розпили бутилку, в мене такий тато був, шо в нього всі друзья були – і старі, і малі* (ЕОСУ II: 407);

– похідними номінаціями (*татусь, татко, таточко, папочка*): *'мати 'каже і'ди / 'бат'ко не 'буде бит' / 'т'ік ·і і'ди про'си про'бачен'а // йа і'ду про'с'у про'бачен'а та'тус'у йа 'б ·іл'ш н'іколи не 'буду / ти ме'н'і про'бач / ти ме'н'і про'бач про'бач 'папочка / ти ме'н'і про'бач / йа 'б ·іл'ш н'іколи / йа не'чайано // йак це ти не'чайано 'вил'ізла на за'с'ік / це ти чо'го 'вил'ізла на за'с'ік / от ти пояс'ни чо'го ти 'вил'ізла на за'с'ік / і він ме'не не бив 'т'ік ·і в ·ін ме'не к'репко пожурив // ме'н'і так бу'ло с'тидно //* (Трш); *ко'ли йа ро'дилас' / 'татко по'мер* (В'яз); *ми ка'зали 'бат'ку і 'тату / ка'зали 'таточко / та'тус'* (Трш);

В етнографічних та фольклорних текстах зафіксовано низку пом'якшених утворень: *Був у мене папко. Стрелошником робив тридцять три годи на железній дорозі* (ЕОСУ II: 306); *Я до вас і не піду! / А я щось знаю, та не скажу! / Я вас і не люблю! / А я батюшці скажу!* (Груш.²: 129); *Продай, продай, мій паноченьку, / Цей вишневий садъ. / Исправъ, исправъ, мій паноченьку, / Дорогий нарядъ* (Труды IV: 404); *Росты, росты, оришина, вище стрихы, / Якъ була я у батенька для утихы* (Милорад_В: 145); *Я у батечка та й на відході, (2) / Посадила горішка в городі. / Рости, рости, мій горішино, (2) / Батечкові та й на втішину* (ЕОСУ IV: 558); *Ой, таточку, таточку, / Де ти подів мамочку?! / Гей, гей, гей! /*

(Звенигородщина: 409); *Буду я кувать, / Батька викликать: / Вийди, татоньку, На порадоньку. / Вийди, татоньку, / На порадоньку, / Я ж тобі розкажу / Усю прадоньку* (Пісні_П: 528).

Додамо, що аналізована КО має й інші способи актуалізації, виявлені у фольклорних текстах та етнографічних записах. Такими є

– похідне утворення *папаша*: *[Хто в сім'ї різав хліб?] Було як сідаємо, то папаша хліб ріже. [Перед] кажним по кусочку покладуть, а то у тарілочку порізали, поставили – бери, скіки хош* (ЕОСУ VIII: 328);

– апозитивна словосполука *батько-лиходій*: *В мене батько-лиходій / Та віддав мене в чужий двір, / А матуся, як зоря, / В сімню заміж віддала* (Пісні_П: 530);

– атрибутивна словосполука *батько рідний*: *Скажи, сестро, хто ж тобі вірний, та ранесенько? / – Мені вірний батько рідний, та рано-рано* (Муз_СД: 232).

Попри те, що батько часом буває більш суворий та вимогливий до дитини, усе одно дитина його любить. КО 'батько – чоловік, якого дитина любить' представлена

– зіставною конструкцією *відноситься як до рідного батька 'любити та шанувати, як рідного батька'*: *їа сво'го в 'ім'чима 'дуже л'у'бив / в 'ід'носився до 'н'ого йак до 'р'ідного 'бат'ка* (В'яз);

– атрибутивною словосполукою *ріднесенький таточко*: *ми ка'зали 'бат'ку і 'тату / ка'зали р'ід'несен'кий 'таточко* (Трш);

– присвійною словосполукою з пестливим утворенням *татко*: *'м 'ій 'татко по'мер у 'сорок 'вос'мому* (В'яз). Подібні конструкції зафіксовано у фольклорних текстах (весільних, петрівчаних піснях, піснях про кохання): *Бодай [же] ти, / Мій батечку, / Віку не дожив, / Як ти мене / З дівчиною / Навік розлучив* (Пісні_П: 243); *Шо я в ба(га)тька... <...> та й на од(ди)ході, / Ой посадила оріх на в(и)го(го)ро[ді]. / Рости вгору... / Та й рости ж вгору ж, та й розкоренися, / – Ой мій батечко, за мной не жури[ся]* (Муз_СД: 227); *Ой запродай, мій батеньку, / Сей садъ виноградъ, / Та исправъ мени, мій батеньку, / Весь панській нарядъ* (Милорад_В: 144); *Сховай мене, мій таточку, вь коморю / Можея си гостонькы перестою* (Милорад_В: 154). Окрім них, фіксуємо також

– трикомпонентну словосполуку з архаїзованою формою: *Отець мій возлюблений*. *Що воно таке, що чужі батьки ходять по гостямъ, и до їхъ гости ходять, а вы ні куда не ходыте, и до васъ никто. Хыба у васъ рідні німа ніякої?* (Труды II: 239);

– присвійно-атрибутивну конструкцію в тексті весільної пісні, що вказує на надмірність ознаки належності: – *Ой у мене, подруженьки, / Увесь рід, як рій. / Розсердився та мене / Рідний батько мій* (ЕОСУ IV С. 372);

– порівняльну конструкцію: *Загнав, як циган за рідного батька* (Номис_П: 466);

– паремію: *За гроші тільки рідного батька не купиш* (Номис_П: 102).

Батьківська любов передусім проявляється в піклуванні батька про своїх дітей, їхньому захисті. КО ‘батько – захисник дитини’ ословлено за допомогою метафоричної номінації *защитник*, що входить до складу синтагми з відтінком каузальності: */ йа рос'ла без 'бат'ка / у 'мене ни було заш'ч'итн'іка йа'кий би заст'упивс'а за 'мене* (Срд).

КО ‘батько – чоловік, який дбає про дитину’ актуалізовано в

– описовій номінації *хрещений батько* ‘чоловік, який бере участь в обряді хрещення в ролі так званого духовного батька’: *оту'то / у нас у но'гах / жив м'ій хриш'чений 'бат'ко / так ми до 'н'ого на Р'із'д'во кол'аду'ват' хо'дили* (Срд);

– одиничній лексемі *батько*: *хреш'ченого шче називали 'бат'ком / той хто но'сив до по'на хрис'тит' / в 'ін на 'себе 'тоже 'функц'ійі брав ди'виц'а за ди'тинойу / ну не завж'ди* (Трш);

– фразеосполучі *бути за батька* ‘виконувати функції весільного батька’: *ну й той йа да'л 'а руш'ник / зл 'и'л 'а 'матир'і / а за 'бат'ка був Х'ведор Ваку'ленк 'ів* (ГЗП: 37). Вказану КО об’єктивовано в акціональних ситуаціях, які передають види обов’язків батька щодо дітей та сім’ї: *йак т'реба / 'бат'ко наш 'йіде на 'Кийів скуп'л'ац'а / т'реба ха'з'айство / 'бат'ко 'йіде скуп'л'айец'а* (Трш); *° ме'не була д'іфт'ер'іія // поча'ла 'вечором п'лохо / знов же ж т'емпера'тура / і ме'не 'бат'ко не'се на ру'ках до вра'чихи / вра'чиха ви'писує ре'цепт / була то'д'і 'сиворотка / і це*

два 'раза бу'ла в 'мене та'ка смерт' // спас 'ли од д'іфт'е'р'ійі // о'це та'ке (Трш); це благода'р'а шо м 'ій 'бат'ко **шив** у'се / і 'вал'анки / і 'чоботи // і все / то йа'к 'іс' ш'кирн'і с'тулит' / то ми хо'дили (СГ: 467).

Аби забезпечити добробут дитині батько мав шанувати фізичний труд. КО 'працелюбний батько' представлено за допомогою двоконпонентного іменникового словосполучення великий труженік: м 'ій 'бат'ко був 'самий с'тарший / в 'ін був **в'ели'к 'ій т'ружен'ік** / ма... дер'жав ха'з'айство (Трш).

Беззаперечним був той факт, що батько – головний член родини. Саме по батькові визначали належність дитини до тої чи тої сім'ї (роду). КО 'батько – голова сім'ї' вербалізована через безособову конструкцію нас у батька було: Д'етство в 'мене було т'а'жолє / ми так 'б 'ідно жи'ли / нас у 'бат'ка було п'йатєро (В'яз).

Статус батька в сім'ї та в суспільстві зумовлював відповідну модель ставлення оточення до нього. Морально-етичні стосунки між батьком та членами родини, зокрема дітьми, ґрунтувалися на поважному ставленні до нього. КО 'батько – чоловік, якого шанують' представлено у

– формах поважної множини: **'бат'ко** 'часто допома'гали 'л'уд'ам // (В'яз); ко'ли 'бат'ко в'мерли / ми 'дуже б 'іду'вали (Срд); **'бат'ко** 'йїдут' в Ке'рел'ійу / отп'равл'ає той л'єс / пон'імайєш / ну / за це / полу'ч 'ів вознагражд'єн'іє йа'ке / шо нам 'дали стоў'пи на 'нашу 'вулиц'у вс'і бескош'товно / дл'а с'в 'ітла (Трш); **'тато по'мол'ац'а і почи'найут** жни'ва / 'кос'ат 'тато / 'кос'ат / шоб пше'ниц'а ни 'падала так / 'тато ко'сили 'дуже 'гарно (Гов_У: 190); **Прийш'л 'и 'бат'ко** / не" да'л 'и ме'н'і ко'сит' / ти шо 'кажут' / йак із пше'ниц'і не" 'видно ш'кета (ГПК: 30);

– уривках про дотримання норм спілкування дітьми з батьком: ми н'іколи ни од'ного с'лова по'ганого п'рот'ів 'бат'ка не" ка'зали (Трш); 'матир'і ска'зат' с'лова ни 'можна бу'ло / а **'бат'ков 'і** воб'ше (Трш);

– асоціативному зіставленні батька із хлібом як святинями, до яких ставляться із глибокою пошаною: **хл'іб** 'т'і'к 'і с'і'дають 'йїсти / 'р'іже 'т'і'кі / 'бат'ко

*на'р'іза'в / но не дай Бог упа'де к'ришечка х'л'іба на пол (Трш); 'Бат'ко 'р'іза'в хл'іб // 'Боже сохр'ани ла'мат' // 'бат'ко 'р'іже / с'і'дайут' 'йісти / наси'пайе 'мати в од'ну 'миску / чи п'ят' душ / чи ш'іст' душ / од'на 'миска і вс'і з од'ної 'миски лож'ками // це в нас так бу'ло (Трш). У весільній пісні на позначення вказаного концептуального смислу виявляємо порівняння як батеньку: *Та вже-жъ, ненько, вже-жъ нераненько, / Чомъ не вчишъ мене, ненько, / Якъ свекорку годити? / «Та годє, доненько, / Годи, доненько, / Свекорку, якъ батеньку. / Да держи въ світлонці, / Якъ у віночку, / Рушникъ на кілочку (Труды IV: 390).**

Акціоноально шанування батька проявлялося у виконанні відповідних дій: *йа прийш'ла / с'тала на кол'іна 'перед ним (батьком – В. Д.) і попро'сила про'бачен'а (Трш).*

Від шанування батьківського авторитету залежало благословення дитини, яке виконувало апотропеїчну функцію та зумовлювало її успіх [Гримич 1991]. Про побутування таких уявлень свідчить уривок із казки, зафіксованої П.П. Чубинським: *[...] Вона зновъ лягла спать. Прокынулась на другый день и побачыла світь Божый. Зробылась вона ще крашча, и якъ кашляне, то золото падає, а пласє – жемчугъ падає. Сталы купці до неі зъіздытьця, сталы ій много грошей давать. / – **Благословить**, каже вона разъ до батька, – **выстроіть мыні въ городі домъ** (Труды II: 33).*

Попри те, що догляд за дитиною та її виховання – один із материнських обов'язків, вплив батька на становлення особистості дитини був дуже важливим та необхідним. Якщо матір асоціювали з добротою та лагідністю, то батька – з порядком та дисципліною. КО 'батько – вихователь дитини' у мові об'єктивовано в

– афористичному повчанні: *і о'це 'бат'ко ка'зав / ро'б'іт' так / шоб не ви к'лан'алис'а / а вам к'лан'алис'а (Трш);*

– порівнянні: *цей Ва'сил' Пет'рович нас'т'іл'ки був г'рамотним / по'р'адним / та'к'ім тол'ковим // в'ін вс'іг'да м'іг шо помог'ти / п'ідка'зат' / ну / **йак** 'бат'ко (Срд);*

– імперативній синтагмі, що виявляє наказ мовця та попередження адресата про свої наміри: *Ми'не 'бат'ко / н'і 'разу не бив / 'т'ік ·і о'дин раз 'бат'ко при'в ·із каву'ни / а кар'топл'і було по сто / сто п ·і'с'ат 'в ·ідер і бур'а'ки // а йа ж дур'нен'ка / 'вил'ізла на той за'с'ік і зава'лила за'с'ік із кар'топл'ойу // 'бат'ко зай'шов та 'каже хто? // а ска'зали шо йа / пон'і'маєш / а в ·ін / так / іди бо 'зараз не з'найу шо то'б ·і зроб'л'у / іди с'уди іди йа те'бе // а йа 'вийшла з д'вору та п'лачу ми'не 'бат'ко 'буде бит' / йа не 'буду іти в 'хату спат' // 'мати 'каже іди 'бат'ко не 'буде бит' 'т'ік ·і іди про'си про'бачен'а (Трш);*

– заперечному імперативі: *Ну в нас в с'ім'йі йа'к ·е було / в нас було 'бат'ко та'ки'й за'кон / не дай Бог бри'хат' // не дай Бог бри'хат' (Трш); ро'били у'роки' / не з'мат'і'ру з 'бат'ком / позан'і'малис' ми / а по'том в ·ін так / а'га / 'д'ілі'єн':а пров ·і'р'айец'а м'ножен':ам / а м'ножен':а пров ·і'р'айец'а дода'ван':ам / 'тату н'е / не дода'ван':ам / ... маш / в ·ін ота'ко нас / пон'і'маєш / а'ле «Кате'рина» Шев'ченкова зап... аж на шка'ф ·і зак'рита / щоб ми йі'йі не чи'тали / а чо'го не з'найу / ну там же н'і'чого не'ма та'кого (Трш);*

– описових синтагмах: *це дл'а 'мене зем'л'а / бо м'ій д'ід п'рад'ід і 'бат'ко вс'і во'ни ме'не приру'чили до зем'л'і / йа л'уб'л'у'земл'у / йа л'уб'л'у бурйа'нину (Трш); а 'бат'ко м ·ій був 'в ·іруйуч ·ій // з'начит' / 'рано встав / в ·ін не вс'тане / в ·ін н'і'куди не 'п ·іде йак в ·ін не по'дивиц'а на обра'за і не прочи'тайе мо'л'ітву «'Отче наш» / і «'Господи благосло'ви / спа'сиб ·і То'б ·і 'Господи / прос'ти ме'не й по'милуй і благосло'ви» // а'в:ечер'і л'а'гає спат' / «спа'сиб ·і То'б ·і 'Господи за про'житий ден' / і / прос'ти ме'не й по'милуй» / чи'тайе «'Отче наш» / і / «'Господи / пош'ли ми'н'і 'ангола охо'ронц'а» / о'це та'ке // в ·ін учи'в нас мо'лиц'а / без мо'литви ми ни почи'нали ден' (Трш).*

В етнографічних матеріалах зафіксовано тавтологічну конструкцію *батько як батько*, що відображає стандартизовані уявлення про поведінку батька щодо дитини:

батько міг вдатися до крайніх методів виховання – фізичних покарань (*Батько як батько, мати не дуже до нас касалась* (ЕОСУ II: 410)). Проте не завжди, як засвідчує уривок із етнографічних джерел, батько застосовував тілесні покарання. Часто *«батько подивився на дітей – він не обов'язково б'є, не треба бити: він подивився – діти знають зась. Всьо. Значить, тато подивився строго – робиш не те, значить, ти повинен присісти. І ніколи не втручатись»* (ЕОСУ II: 406).

Одним із головних принципів виховання дітей є особистий приклад батька. Його поведінка може слугувати або об'єктом захоплення та наслідування, або ж викликати відразу та негативно вплинути на стосунки з дітьми. Такі уявлення слугували основою для появи КО 'батько – приклад наслідування для дитини', що об'єктивована у

– фразеосполуках *в крові пішло* 'успадкувати від батьків', *в батька піти* 'бути схожим на батька рисами характеру чи зовнішності': *бат'ко л'убив сад / пон'імайеш / 'видно во'но ме'н'і в кров'і п'ішло / л'убив сад / о'цей го'род о'там / то все було в са'ду / але йак зр'обили на'лог за 'кожне 'дерево п'латит' г'рош 'і / то 'бат'ко 'вирубав у'вес' сад* (Трш); *йа ха'ракт'ером в 'бат'ка / а ли'цем в 'мат'ір п'ішла* (В'яз);

– уривках із описами поведінки батька, його звичок, переваг та недоліків характеру: *ну в нас 'бат'ко був г'рамотний / в 'ін за'к 'інчив цер'ковно-прихоц'ку ш'колу / в 'ін 'рано встав помо'ливс'а / 'мати не' мо'лилас'а / не з'найу / в 'ін 'рано встав помо'ливс'а / в 'ін п'ішов по'поравс'а / в 'ін при'ходить' / 'мати да'йе йо'му 'йісти / 'мати 'сипле 'йісти / в 'ін 'не'рид 'йіжойу «'Господи 'Боже благосло'ви» / в 'ін по'йів / «'Господ'і благода'р'ім Т'а Хр'іст'е 'Боже наш» / о'це в нас так було / в нас так було за'вед'ано* (Трш); // *і знач'іт' о'це 'бат'ко 'рано встав / помо'ливс'а 'Богу / та'кого н'іколи не було / шчоб в 'ін не помо'ливс'а // о'це с'ідає 'йісти / 'Господ'і благосло'ви / по'йів а потом вс'тане / в 'ін не 'вид'ачи / вста'йе / «благода'р'ім Т'а Хр'іст'е 'Боже нас 'йако ти на'сит'іл 'души' 'наши'» / пон'імайеш помо'ливс'а / і то'д'і п'ішов // але в 'ін ру'гавс'а // пон'імайеш / була це та'ка в 'н'ого 'вада // о'це*

там дес' не так там ц'вах за'битий і не так шос' і в ·ін мог / **перег'нут' мат'ука** / це бу'ла 'вада / це та'ка бу'ла на д'ітей (Трш).

Про схильність дітей успадковувати вдачу батька зауважено також у зафіксованій М.Т. Симоновим паремії: *И мій батько такий мався, и я в его вдався* (Номис_П: 163).

Відзначимо, що саме на плечі батька лягав контроль моральних підвалин сім'ї, а тому часто принцип виховання дітей обирав саме голова сім'ї. КО 'батько – охоронець порядку' експліковано Біблійною цитатою²⁵: *'мати мо'їа прийш'ла / х'л'їба не'ма / а цей / та во'на хот'їла мене / по 'жоп'ї / а / 'бат'ко 'каже не **поди'май рук'ї на 'отрока своєї'го*** (Трш).

Виступаючи старшим у родині, батько виконував також функції «домашнього священника», адже проводив усі необхідні обряди, «пов'язані з родинним вогнищем» (ЗУЕК: 29–30). КО 'батько – родинний «жрець»' актуалізовано у

– відчислівниковому прикметнику *перший*: **'перший** ку'т'у йів 'бат'ко а по'том у'же ми (В'яз);

– уривках про функції та визначальну (першу) роль батька у святкових обрядодіях, зокрема різдвяних: *на п'іс'ний 'веч'ір / це св'а'тий 'веч'ір / і це во'на 'жарит' вйу'ни / цей / боршч п'іс'ний / ва'реники з ка'пустойу і п'ір'їж'к'ї з ка'пустойу і ку'т'а // о'з'вар 'вариц'а з'руш'ї / с'ливи 'вишн'ї і 'йаблука сухоф'рукти ве'лика каст'р'ул'а 'вариц'а а'бо ка'зан / і ку'т'а / ку'т'а пше'нична тов'чена / не 'було 'рисовойї / д'руга ку'т'а / **це 'бат'ко с'їдає / ма'к'їтра / об'н' мако'г'їн і вс'ї'да 'бат'ко ... тре мак / та'кий'ї був обр'ад'т'їл'к'ї / тре мак той** // ну і це ми с'їдаємо / 'перша 'з'їрка по'я'вилас'а на 'неб'ї ми с'їдаємо / ми помо'лилис'а 'Богу / «'О'мче наш» / помоли'лис'а с'їдаєм ми 'йїсти / і 'кажут' хто 'первий чхне на на ку'т'у то 'тому ... йа'кийс' пода'рунок да'ват' / ну та'кий'ї був обр'ад / то це ми йак поч'нем*

²⁵ Вислів взято з історії про Авраама та його сина Ісаака, описаної в книзі Буття (рос.): *Ангел сказав: не **поднимай** руки твоєї на **отрока** и не делай над ним ничего, ибо теперь Я знаю, что боишься ты Бога и не пожалел сына твоего, единственного твоего, для Меня* (Біблія, Буття 22:12).

чхат' / 'бат'ко ка... та йа не полу'чайу з'рошей (сміється) / о'це та'ке / йак поч'нем чхат' (Трш). Першенство батька в різдвяних традиціях проявлялося також в інших аспектах. Наприклад, саме господар запрошував на вечерю Мороз, щоб уберегти господарство від злих духів, стихійних лих. Про це знаходимо в етнографічних записах: *Мороза кликали. Батько в хаті набира куті в ложку: «Морозе, Морозе, іди до нас вечерять. Та не морозь нам ні телятки, ні ягнятки, ні скотинки, ні дитинки»* (ЕОСУ VI: 314); *Кличуть мороза, тато кличе: «Морозе, Морозе, іди до нас вечеряти, а як не прийдеши, то не морозь у нас нічого, ні телят, ні ягнят, ні поросят»* (ЕОСУ VI: 224).

Функції батька, які він виконує стосовно своєї дитини стали базою для появи КО 'нерідний батько; чоловік матері, який заміняє рідного батька' та 'батько одного з подружжя стосовно іншого'.

Побувають випадки, коли після розлучення чи смерті чоловіка жінка-матір виходить заміж удруге, унаслідок чого в її дитини з'являється «новий» батько. Концептуальний смисл 'чоловік матері, який заміняє рідного батька' в мовленні носіїв середньонаддніпряньських говірок актуалізовано через

– дериват *вітчим*: *йа 'р'ідного 'бат'ка не 'помн'у / у 'мене був 'в ·ітчим* (Срд);

– атрибутивну словосполуку *нерідний батько*: *в нас 'бат'ко не'р'ідний був / але ха'роший / 'р'ідний з вой'ни не вир'нувс'а // по'мер і 'мати 'вийшла 'зам ·іж д'ругий рас* (Срд).

У фольклорному дискурсі, зокрема у весільних та поховальних піснях, фіксуємо складені номінації з пестливими конститuentами (*чужий батенко, батенько чужий*): *Та сидить сырота по за столами, / Умывається слёзами; / Сыдыть сырота по за новымы, / Умывається дрибнымы. / Та выйды, выйды, чужый батенько, / Та до мене на порадоньку* (Милорад_В: 143); *До кого мени головоньку прытулыть? / Чы имени до дубочка до сухого, / Чи мени до батенька до чужого?* (Милорад_В: 185); *Мій таточку, мій ріднесенький! / Мій таточку, мій старесенький! / На що-жъ вы нас кыдаете? / Кому вы насъ уручате? / Чы вы дубови сухому, / Чы вы батенькови чужому?* (Милорад_В: 178–179).

КО 'батько одного з подружжя стосовно іншого' в діалектному мовленні репрезентують

– присвійні конструкції: *м ·ій свекор ро'бив у кол'госп ·і* (Срд); *у мене свекор був пога'нен'кий майсти'рок / ос'лон'ч ·ики та'к ·і по'робит' / і то на тих ос'лон'ч ·иках с'і'дал ·и / там у мо'го 'бат'ка так бу'л ·о* (СГ: 286);

– термін спорідненості *батько*: *їа ро'била с'таршойу опера'ц'ійнойу / секре'тар комсо'мол'с'койі орган'і'зац'ійі і ми'н'і да'їут' квар'тиру / ме'н'і да'їут' о'д':ел'ний ход / о'д':ел'на 'комната / кори'дор і са'рай / на т'ір'ітор'ійі бол'н'іци / з'начит' їа то'д'і до вас і ми перебр'алис' / то 'бат'ко с та'ки'м н'егодо'ван'ійем вис'казувавс'а / їак це / м ·ій син п ·ішов у су'с'іди / це счи'талос'а по'зором / пон'і'маєш / а'ле 'через шо їа ї ка'жу / с'лава 'Тоб ·і 'Господи / шо їа н'і з'найу їак у н'їх спат' / де в н'їх туал'ет' / і їа ни з'найу їак ко'му го'дит' / їа го'дила сво'їему чоло'в ·іков ·і* (Трш); *'бат'ко ко'манду 'т'іки да'вав / шо о'це ту'ди Саи'ко йди зроби / о'це ту'ди зроби / с'і'час би нив ·іст'ки ни ро'бил ·и так / їак 'ранши ро'бил ·и / куди / а ми'н'і бу'л ·о вста'вай і 'бат'ко на'р'ад да'вав* (ГЧ: 53).

В народних текстах функціонують ще такі вербалізатори вказаної концептуальної характеристики:

– терміни спорідненості (*тато, батенько*): *Дає [молода] подарунок і каже: «Мамо, дарую вам на плаття і хустину, щоб Ви мене любили, як свою дитину. А Вам, тату, – рушник і сорочку, щоб Ви мене любили, як свою дочку»* (ЕОСУ IV: 570); *Ранком до снідання молода зливає на руки свекрусі, свекру, своїм утиральником утирає і дарує їм цей рушник. Тоді мати вносить їм снідять, всі свої снідають, а молода дає калач: «Приймайте, тату, хліб за хліб, мене за дитину!»* (ЕОСУ VIII: 318–319); *Та ї думайте, дружечки, / Та ї гадайте, / Та як мені батенька / Забувати. / Та як мені батенька забувати, / Та як мені свекорка / Називати. / Та назову ж я його / Батеньком – / Він мені батеньком / Не буде* (Пісні_Ч: 16);

– термін свояцтва в пестливій формі (свекронько): *В мого свекронька на задвірочку – криничка в барвіночку. / Куди йду я – та й питаюся, / Не баруся – та й боюся* (Звенигородщина: 98);

– атрибутивні словосполучення (чужий батько, чужий батенько): *Жалуй мене, ненька моя, жалуй мене! / У чужую стороньку не дай мене! / Бо в чужії стороньці без вітру шумить, / Чужий батько, чужа мати не б'є та болить* (Звенигородщина: 120); *Та сидить сирота по за столами, / Умывається слёзами; / Сидить сирота по за новыми, / Умывається дрибными. / Та вийды, вийды, чужий батенько, / Та до мене на порадоньку* (Милорад_В: 143);

– синтетичне утворення з назвами свояцтва та спорідненості в пестливій формі (свекорко-батенько): *Чоловік жінку б'є, не б'є – катує, / Ніхто її не рятує! / – Свекорку-батеньку, / Порятуй мене тепера!* (Пісні_П: 305);

– присвійна конструкція *тато мого чоловіка*: *Про це говорив тато мого чоловіка, шо це вже розказував його тато* (ЕОСУ IX: 835).

Таким чином, з погляду дитини концепт *батько* ґрунтується на аспекті кровної спорідненості, емоційного зв'язку, заступницької та виховної функцій, які батько виконує стосовно своєї дитини, авторитетного статусу в родині.

Концептуальний аспект «батько в оцінці “чужих”»

Із-поміж різних способів вербалізації КО ‘батько – особа стосовно своєї дитини’ в мовленні носіїв середньонаддніпрянських говірок виокремлюємо такі:

– термін спорідненості (*батько, тато, папа* ‘рідний батько’, ‘батько молодого’, ‘батько молоді’, ‘свекор’, ‘тесть’): *йак'шо в ·ін мав д'ітей то в ·ін був 'бат'ком / а йак'шо в 'н'ого д'ітей ни було / то в ·ін був п'росто му'жик* (Трш); *у'же на 'н'ого ка'зали 'бат'ко / 'папа це по совр'і'м ·оному* (Трш); *'бат'ко і син були вра'ч ·і* (В'яз); *цей син посту'пайе в медінсти'тут // кра'сав ·іца / і він / вл'ітайе в нарко'ту // його ви'гон'ат' з інст'і'тута // те'пер пом'ірайе цей 'бат'ко / і в ·ін / 'вигнав 'го з інст'і'тута / і в ·ін зан'і'майец'а / так / шо де по'пало / за'робит' там* (Трш); *моло'дий*

з **'бат'ком** приходив с'ватат' (Срд); молодий прийшов / **'бат'ко** стр'ічає його з х'л'ібом-с'іл'у (Срд); С'векра називала ни' вістка **'тато** ка'зала на с'векра / с'векор це **'бат'ко** сина / а тес'т' це ж'інки **'бат'ко** / **'тато** ка'зав / **'т'іл'ки** на ви (Трш); Прийш'л'и молодий з **'бат'ком** із с'таростами // пос'ватал'и (ГЗП: 78); **'йа** вам ска'жу // це за о'гл'адини // іде в с'амий п'еред **'бат'ко** / із х'л'ібом / **'бат'ко** його / до'нейі // то'д'і / а **'йа** бачила / ми то'д'і б'ігали в'ікна ди'вилис' // зн'імає **'бат'ко** в'ікону / с'ідає **'бат'ко** й'маті / ота'ко р'адам / а то'д'і моло'да / п'іт'ходить' молодий і моло'да / к'лан'айуц'а / **'кажут'** / **'тату** / благосло'в'іт' (СГ: 277); по'том **'мама** сидит' іс х'л'ібом і **'бат'ко** пирид'т'ними / то'д'і с'тарша друшка і бо'йарин / називайиц'а це в'ін росл'ітайе (Гов_У: 244); у нас поме'ло з'вец'а в'іник / ко'торий от моло'да йде зам'іж / чи молодий ж'ениц'а / і сп'івайут' / о'д'ай / **'тату** / поме'ло / шоб у хат'і ни було / а тим поме'лом / це г'арний в'іник / вим'ітайут' п'іч п'ід коро'вай (СГ: 329). У весільній пісні, яку виконують під час знімання квітів у молодої, виявлена форма **батіко** на позначення батька молодої: *Десь у тебе, Наталю, батіка нима, / Десь у тебе, Наталю, і мати не рідна* (Ганюч_З: 47);

– атрибутивну конструкцію (**батько** рідний): основ'на **'функц'ія** була в **'бат'ка** р'ідного (Трш);

– присвійні конструкції: був конф'л'ікт в його **'бат'ка** з б'ратом (Трш); дер'жав ха'з'айство / і коли **'бат'ко** його вмер / осталос'а їх ч'етверо (Трш); **'пана** тв'іі / **'тато** же було прив'язував ц'іп'ком во'рота / шоб ни отк'рили / шоб ни занис'ли / да (СГ: 434);

– дієслівну словосполуку ставати батьком: В'ін із мужи'ка / із чоло'в'іка ста'вав **'бат'ком** (Трш);

– терміни свояцтва (**свекор**, **тесть**): **'свекор** предло'жив йім ц'у хату / ну / де ж / в'ін наче о'це жи'ве / а во'ни ни захо'т'іли (Срд); наре'ченого **'бат'ка** **'бат'ком** називали / дл'а моло'дойі в'ін був **'свекор** / а моло'дойі **'бат'ко** дл'а моло'дого був **'тест'** (В'яз); а во'но моло'де вз'ало / во'на в'пала до'долу / а в'ін же ж штов'хайе

йі'йі / йо'му ж нив'добно / шо в'пала ж га'лушка / во'на ни бе'уре / а во'на 'каже / йак у'пала / то ле'ужи / а **с'векор** бе'уре 'ложку та йі'йі по 'лобу йак 'лусне / 'каже / йак у'з'ала / то де'р'жи (СГ: 373).

Зауважимо, що в етнографічних та фольклорних текстах віднайдено ще такі способи вербалізації концепту:

– архаїзовану форму *отець*: *Поки благодаті те, / Владычице-Маты.. / Мучилася за Христа / Создателя и Творца; / Бога въ Троиці спизнала / И три окна создала. / **Отець** ёё не взлюбывъ – / Звелівъ запретыты / И отъ Отця Небесного / Муками страшиты* (Труды I: 181)

– пестливі форми *батько*, *свекорко*: *Під дубиною, під зеленую, / Ой, дай, Боже! / Там ходив плужок вос[ь]мириную – / Ой, дай, Боже! / А за тим плужком [Павло] з батожком. / Ой, дай, Боже! / Вийшов до його **батько** його: / Ой, дай, Боже! / «Ой гори, синку, цю довгу нивку! / Ой, дай, Боже! (Звенигородщина: 225); Ой, ньенько, ньенько, уже не раненько, / Навчай мене, моя матинко! / Якъ тебе вчыты, жаль тебе быты: / Будь сама розумная. / А **свекорко** ввійде, сюды туды гляне* (Милорад_В: 148);

– присвійно-описові, та присвійно-відносні словосполучення на позначення батька молодого та батька молодої: *Ой **батьку, батьку, рідний наш**, / Одчиняй ворітечка проти нас: / Звінчав ніп дітки однолітки / В добрий час (Ганюч_З: 40); Голубчик сивесенький, / **Батько ріднесенький**. / Шапочку в руках носить. / Нас обідати просить (Ганюч_З: 41); Що в нашого свата / З верби-лози хата, / З білої березоньки, / Стоїмо тверезоньки. / Ой сваточку, ой сваточку, / Ти ж **наш батечку**, / Пустити ж ти нас / Та й у хаточку (ЕОСУ IV: 371); Після розглядинів, днів через кілька, піде **молодого батько** до молодої батька і потолкують ся, коли буде прилюдне сватаньне (Гриша_В: 115); Зараз **батько молодого** налив собі чарку горілки і скаже: «будьмо здорови, пошли-ж Боже мо лодим щастя» (Гриша_В: 115); Як одклоняють ся молоді батькові і матері, тоді оддає **батько молодой** свій образ (Спасителя) молодому і поцілує хліб (Гриша_В: 137).*

КО 'батько – чоловік, який має дітей' репрезентована терміном спорідненості *батько: йак'шо в 'бат'ка було п'ят' си'н'ів то тим 'бат'ко помо'гав буду'вац'а / а'ле з'разу жи'ли в 'хат'і по три по чо'тири с'ім'їі і 'мирили // так жи'ли 'поки там од'ному почи'найут' ст'ройіт' / д'ругому / т'рет'ому / а на 'бат'к 'івшин'і оста'вавс'а 'самий 'менший а'бо був договор'н'ак'м 'ежду 'ними (Срд).*

КО 'батько – чоловік, якого дитина любить' представлена

– описовою конструкцією з пестливим компонентом: *'Р'ідного 'бат'ка називали 'р'ідний 'таточко (Трш);*

– метафоричними номінаціями *золотий, дорогий: 'Р'ідного 'бат'ка називали 'р'ідний 'таточко / 'р'ідний / доро'гий / золо'тий / 'д'іти йо'го л'убили / йак'шо в 'ін заслу'говував це / 'д'іти сво'го 'бат'ка л'убили (Трш).*

Поширеним явищем була велика кількість дітей у сім'ї. КО 'батько – чоловік, який має багато дітей' об'єктивована через атрибутивну номінацію *багатодітний батько: ну йес' багатод'ітний 'бат'ко / ра'н'іше од'на ди'тина була 'р'едкост' / д'воє / т'роє це 'р'едкост' / а то п'ятеро / 'шестеро / 'вос'миро / 'дев'ятиро / най'менше це п'ятиро / і вс'і були дог'л'анут'і / не було та'кого йак о'це 'зараз т'вориц'а / шоб це хто заку'рив / не було у с'ім'їі скв 'ернос'лов 'їя / 'бат'ко при 'д'іт'ах ни ру'гавс'а (Трш). Проте багатодітність не завжди схвалювали. За свідченнями респондентів багатодітних батьків часто асоціювали з неімуцями. Концептуальна характеристика 'багатодітний батько – бідний батько' сконденсована в паремії *багатому гроші а бідному д'іти: йо'го (батька, у якого була одна дитина – В.Д.) т'рошки приз'їрвали / в 'ін був багат'їший / пон'їмайїш // 'кажут' / та'ке було по'в 'їрїа / ба'гатому з'рош 'і а 'б 'ідному 'д'іти / це та'ке було по'в 'їрїа / во'ни о'бично були ба'гат'і / пон'їмайїш / у 'кого од'на / д'воє / то ка'зали ба'гатому з'рош 'і а 'б 'ідному 'д'іти (Трш).**

На аксіацію чоловіка-батька «іншими» впливав також його статус у сім'ї. КО 'батько – голова сім'ї' експлікують

– метафоричні номінації *глава, авторитет, три стовпи*: *Йак до 'бат'ка / да / да // но 'бат'ко в с'ім'їй це був гла'ва в с'ім'їй // в 'ін / автор'їт'ет / но йак'шо ка'н'ешно не алко'гол'їк / но були алко'гол'їки (Трш); Саме голов'не в с'ім'їй це 'бат'ко <...>'хата сто'їїт' на чоти'р'ох стов'пах / три стов'пи це 'бат'ко / не'маїє 'бат'ка все 'рушило'с'а (Трш);*

– синтагма з прикметником у найвищому ступені порівняння: *'саме голов'не в с'ім'їй це 'бат'ко / а 'саме найр'їд'н'їше / це 'мати / це 'їст'їна (Трш);*

– уривок із діалектного тексту, що в порівняльному аспекті репрезентує функції батька та матері в сім'ї: *а це 'бат'ко р'їшайє ус'ї пи'тан'а // 'мати н'ї до 'чого // 'мати на'варит' 'їїсти / пост'їрайє по'мийє / но 'мати н'ї в шо в ха'з'айств'ї н'їколи не в'м'їшувалас'а / 'т'їл'ки ус'ї пи'тан'а ви'р'їшував 'бат'ко (Трш).*

Зауважимо, що зазначений концептуальний смисл в контексті побутового життя й особливо весільної обрядовості знаходить акціональний спосіб вираження: *'д'їти т'рич 'ї клан'айуц' :а 'перє"д 'мат'їрїу і 'перє"д 'бат'ком / нахи'л'айуц' :а / но 'перше 'перед 'бат'ком / т'рич 'ї клан'айуц'а / раз клан'айуц'а у 'пойас / п'їдн'ї'майуц'а / д'ругий раз клан'айуц'а у 'пойас / т'рет'їй раз клан'айуц'а у 'пойас / і п'рос'ат' / благосло'в'їт' нас на шл'уб шчас'ливий / 'бат'ко 'каже / 'бат'ко х'ристит' / х'ристит' і'каже / т'рич 'ї х'ристит' і'каже хай Бог благосло'вит' (Трш); н'ї'чого без 'бат'к'їв'кого 'дозволу не ро'билос'а / л'убє м'їропр'їїат'їє чи ди'тина 'хоче ку'дис' 'їїхат' у'чиц'а / шос' ро'бит' чи 'хоче ди'тина 'зам 'їж і'ти / ста'вали 'перед бат'ками на ко'л'їнах / чи син чи 'дочка і про'сили 'бат'кового благосло'вен'а / 'перше в 'бат'ка і в 'матер'ї / 'перше в 'бат'ка / не було самоуп'равства (Трш).*

Саме батько забезпечував родину необхідними матеріальними благами для комфортного проживання її членів. КО 'батько – чоловік, який забезпечує добробут сім'ї' представлено через

– метафоричні номінації *добичик, сім'янин, опора, широка спина*: *був до'бич 'їк споконв 'їк 'їв / те'пер це ми 'дуже та'к 'ї цив 'їл'ї'зван'ї й ро'зум'н'ї / шо 'ж 'їнка це*

равноп'рав ·іє (Срд); **С'імйа'н'ін** / йо'го л'убили вс'і / (Трш); бат'ко це ши'рока с'пина / **о'пора** / ра'н'іше та й 'зараз так у нас (Трш); Бат'ко це **ши'рока с'пина** / о'пора / ра'н'іше та й 'зараз так у нас / ту с'ім'ю ц'іну'вали де 'бат'ко був на сво'йому 'м ·ісц'і (Трш);

– зіставлення матеріального стану сімей, у яких був голова родини з тими, у яких його не було: ф ·і'нансово к'рашче жи'ли там / де був **'бат'ко-т'ружен'ік** / в ·ін ста'равс'а на вс'іх / (Трш); ран'ше 'тоже 'л'уди у 'кого був **'бат'ко** / то за'можн'іше жи'ли (СГ: 135).

Схильність до наслідування – невід'ємна риса людської природи. Діти часто успадковують риси характеру батька. КО 'батько – приклад наслідування для дитини' реалізована через

– зіставну конструкцію: **йа'кий 'бат'ко та'кий син** (Трш);

– метафоричну номінацію копія: та Ме'ланка / ли'це 'д'іда Фе'дота / а ха'ракт'ер нас'к ·ік ·і **'коп ·і'я** 'бат'ка / во'на й'її виг'л'аджує ... да'є 'зам ·іж / в 'нейі 'зараз йе 'д'іти й в'нуки в 'цейі Ме'ланки 'вона ше й 'дос'і жи'ва (Срд);

– текстову ілюстрацію, у якій зауважено про роль власного прикладу батька у вихованні дитини: (– А як вчили дітей поважати хліб?) – Ну **'бат'ко мав св ·ій п'риклад пока'зат'** / н'іл'з'а / 'Боз'ін'ка 'бачит' / Бог 'бачит' / і ди'тина з'нала шо Бог 'бачит' / бо бу'у та'кий с'лучай / ну це не ан'ік'дот / це нази'валас'а к'нижечка «Все поча'лос'а з криша'нок» / шо / 'наче / йак був пост / шоб ди'тина не прот'а'гала 'руки до неск'ромного то ска'зали 'Божен'ка 'бачит' / так 'само до х'л'іба / не л'із' / н'іх'то не по'л'ізе на по'лиц'у / 'бат'ко 'т'іл'ки дос'тане / і 'бат'ко по'р'іже / 'Боз'ін'ка 'бачит' / і о'дин ма'лен'кий х'лопчик до'л'із і 'виколив 'Боз'і 'оч ·і / шоб не 'бачив // і по'том приз'навс'а (Трш);

– фразеосполuku *піти по батьковім путі* 'стати таким, як батько': бат'ки ц'і вже по'мерл ·и / си'ни п ·іш'л ·и по **'бат'ков ·ім пут'і** (ГЗП: 105).

В етнографічних матеріалах, зібраних М.С. Грушевським на позначення аналізованої когнітивної характеристики виявляємо ще

– прийменникові конструкції у *батьків рід, в батька: Який! Чисто у батьків рід! Як раз таке поцтиве, як батько!* (Груш.²: 24); *Ні! Де там! Хоч нарощне Його зачіпать, то й не обізветь ся. Кавкотить собі тай годі! Бог його знає, що з нею буде: Не в батька! Той би так і кричав все* (Груш.²: 32);

– порівняльну синтагму *як батько: Він і так устиг прийти. Помалу та гаразд як батько його* (Груш.²: 76).

КО ‘батько – вихователь дитини’ представлено в наративах, що подають уявлення діалектоносіїв про вплив батька на формування особистості дитини: *‘бат’ко по’винен був учит’ д’ітей у’с’ому нор’мал’ному / ‘першу ‘очер’ед’ / ‘в ‘ірит’ у ‘Бога* (Трш); *йак’шо ‘бат’ко п’равил’ний в ‘ін настав’л’ав д’ітей / <...> в ‘ін у’чив йіх і прац’у’ват’ / і трудо’л’убійу в’чив / і в’чив йіх йак п’рав ‘іл’но с х’л’ібом / ‘бат’к ‘ів’кі з’бори / ни мати’ринс’кі з’бори / пон’і’майеш* (Трш); *‘бат’ко / був ст’рогий / в ‘ін ‘дуже був ст’рог ‘ій / ни було пан’іб’ратства / а’ле нас’к ‘ік ‘і це бу’ла ‘чиста л’убов / ‘бат’ко ж ви’ховував* (Срд).

Неприйнятно ставилися до батька, який не брав участь у вихованні дитини. КО ‘байдужий батько’ вербалізовано у фразеосполуках *ні риба ні м’ясо, ні Богові свічка ні чортові кочерга* ‘безхарактерна людина’: *йак ка’зали шо ‘бат’ко та’к ‘ій н’і’йак ‘ій / нази’вали його н’і ‘риба / н’і ‘м ‘асо* (Трш); *а по’том ше ка’зали н’і ‘Богов ‘і с’в ‘ічка н’і ‘чортов ‘і кочер’га / це про ‘бат’ка ко’ли в ‘ін н’і’йакій / ни д’бав про д’ітей / ну н’і’йакій / то ка’зали н’і ‘Богов ‘і с’в ‘ічка / н’і ‘чортов ‘і кочер’га / хай Бог прос’тит’ за це с’лово / кочер’га* (Трш).

Не схвально ставилися до надзвичайно вимогливого батька. Концептуальний смисл ‘суворий батько’ вербалізований

– однослівним прикметником *строгий: ‘бат’ко / був ст’рогий* (Срд);

– словосполукую із семантикою інтенсивності (*дуже строгий*): *в ‘ін ‘дуже був ст’рог ‘ій / ни було пан’іб’ратства* (Срд);

– метафоричною номінацією *деспот*: *'дуже 'бат'ко су'ворий був / гад / 'деспот ка'зали / 'деспот* (Срд);

– лексичним субститутом з негативною конотацією (*гади*): *'Деспот / на 'н'ого ка'зали 'деспот / бу'ли бат'к ·і су'вор'і / бу'ли 'гади* (Трш).

Так, саме поява дитини змінює соціальний статус чоловіка, перетворюючи його на батька, проте важливим є також народження сина. Уявлення про те, що відсутність сина не увінчує статус чоловіка успіхом об'єктивовано в КО 'син підвищує соціальний статус чоловіка-батька' й вербалізовано

– каузальною синтагмою: *їа ро'била так / йак по'ложино ми'н'і 'ж ·інц'і / ми'н'і в ·ін в ·ідпов ·ідав вза'імн'іст'у / а'ле ко'ли їа ро'дила 'д'івчинку / і ска'зав 'бат'ко (свекор – В.Д.) з'разу / ти нисшас'ливий бо в 'тебе доч'ка / в ·ін ми'н'і це / в ·ін ми'н'і це до'н'іс* (Трш);

– уривком, що відображає уявлення про перевагу для чоловіка мати сина: *дл'а 'бат'ка прес'тижн'іше йак'шо синов'їа / хто зна чо'го* (Трш).

Відзначимо, що прерогатива наявності сина в сім'ї особливо відчутною стає в контексті весільної традиції: *та'ке бу'ло // йак о'це йшли с'ватац'а / то 'мати 'сина 'каже їа с:во'їім соко'лом 'с'аду за сто'лом / а 'ж ·інка йа'ка вже с'ватайт' / моло'ду 'д'івчину / 'ж ·інц'і 'каже / а ти с:во'їейу 'гавойу 'с'адиш п ·ід 'лавойу / це бу'ло ун'із'ител'но / а'ле це бу'ла гор'дин'а бат'к ·ів в 'кого синов'їа* (Трш).

На понятті відсутності кровної спорідненості ґрунтується КО 'нерідний батько; чоловік матері, який заміняє рідного батька', виражену

– дериватом *вітчим*: *з в ·ім'чимом во'ни ни 'ладили / в ·ін алко'гол'іком був / ви'носив все з' 'хати* (В'яз); *на в ·ім'чима 'д'іти 'бат'ко ни ка'зали / п'росто звир'талис' ви / це ко'ли застав'л'али к'репко / то 'через 'силу нази'вали і йак'шо ма'лен'к ·і бу'ли то нази'вали / а йак п ·ідрос'ли н'іколи на в ·ім'чима 'бат'ко ни ка'зали / н'іколи* (Трш);

– фразеосполукою *стати батьком* ‘прийняти дитину жінки за свою’: *на ранок його вже ни стало / так ‘б ‘ідний ‘довго ‘мучивс’а // во‘на оста‘лас’а од‘на / д‘воє д‘ітей же в ‘нейі / а по‘том най‘шовс’а цей Іван / во‘ни поже‘нилис’а ну і вже в ‘ін іім став ‘бат’ком / ‘але ‘д’ітки ха‘рош ‘і ‘виросли / во‘ни їх ‘виучили / син за гра‘н’іцу по‘їхав / а доч‘ка тут оста‘лас’а / ‘вийшла ‘зам ‘іж / ди‘тину ро‘дила / х‘лопчи‘ка (В’яз). У фольклорних текстах, зокрема в козацькій пісні «Ой поля, ви, поля» фіксуємо синтагму *за батька бути*: *А за батька була / Висока могила, / А за родичів був – / Стоїть хрест золотой* (Пісні_П: 571);*

– протиставленням: *‘Л’ул’і-‘л’у’л’і-‘лу-ул’і ‘д’іти спат’ / ‘мати ‘одна ‘бат’к ‘ів пійат’ / а-а-а-а* (Трш).

Таким чином, з погляду «чужих» батько є авторитетною особою в родині, прикладом для навчання моральних цінностей та практичних навичок; він фінансово забезпечує сім’ю, надає емоційну підтримку, захист. Батько впливає на формування особистості дитини та встановлення різноманітних соціальних навичок. Статус батька зумовлюваний народженням дитини, особливо сина.

3.3. Семантичний простір дериватів із коренями *-бат-, -тат-, -пап-, -от-* в середньонаддніпряньському мовному субконтинуумі

У досліджуваних говірках зафіксовано 37 номінативних одиниць із коренями ключових слів концепту, що сконцентровані навколо п’яти семантичних сфер. Перша з них репрезентує номінації, пов’язані з людиною. У межах цієї групи похідні одиниці об’єктивують такі концептуальні смисли:

– ‘батько – особа стосовно дитини’, що репрезентований лексемами з коренями *-бат-, -тат-, -пап-* (*татко, татусь, таточко, папочка* ‘рідний батько’, *безбатченко* ‘сирота’, *батьки* ‘рідні мати й батько’, *батько* ‘батько молоді’, ‘батько молодого’, *батьки* ‘батьки молоді’, ‘батьки молодого’, *батьки* ‘батьки молодих’, *тато* ‘батько молоді’): *їа на ‘бат’ка ‘татко ка’зала / та’тус’* (В’яз); *‘вибачте / ‘таточко* (В’яз);

ти ме'н'і про'бач про'бач **'папочка** / ти ме'н'і про'бач (Трш); (– Як називали позашлюбного сина?) – Байстр'ук / **без'батченко** / на'г'ул'аний / **'надал'ішн'ій** / но в основ'ном байстр'ук // а'ле т'і байстр'у'ки бу'ли вс'іг'да шчас'лив 'і і бат'ки / йак'шо **'мати** називала хто **'бат'ко** / до повно'л'іт'а пла'тив ел'і'менти / **'даже** йак'шо во'ни ни бу'ли в ш'л'уб 'і (Срд); хо'дили в найми'ти / там де не бу'ло зем'л'і у **бат'к 'ів** / (Трш); **'бат'ко** стр'і'чає моло'дого з х'л'ібом / ну / з'начит' по'том викуп'л'айут' моло'ду (Срд); х'лопець при'ходить до **бат'к 'ів** / ни'тайец' / чи од:'а'дут' йі'йі за 'н'ого (В'яз); і во'ни ж то'д'і йдут' моло'д'і і сп'л'ат' вже за'в 'ішин'і там / а **бат'ки** то'д'і сто'йат' п'ід двір'ми п'ід ти'ми / а то'д'і ж на 'утро вже ж / **'т'іки** су'с'іди повста'вали / **бат'ки** ви'в 'ішуйут' п'ростин'у чи ж 'чесна та 'д'івчина (СГ: 455); **благосло'вен':а** п'рос'ат' в **бат'к 'ів** та во'ше п'рос'ат' же // роз'пишуц':а / а то'д'і йдут' в 'ін'чац':а // йак же ж^ш / «благосло'ви / **'Боже** / При'чистий Гос'поже / і от'це / і 'нен'ка» (СГ: 361); у нас поме'ло з'вец':а 'в 'іник / ко'торий от моло'да йде 'зам 'іж / чи моло'дий 'жениц':а / і сп 'і'вайут' / о'д:ай / **'тату** / поме'ло / шоб у 'хат'і ни бу'ло / а тим поме'лом / це 'гарний 'в 'іник / вим 'і'тайут' п'іч п'ід коро'вай (СГ: 329); о'це **'бат'ко** при'ходить до нас / до мол 'о'дойі при'ходить жи догово'р'ац':а / шо 'будимо брат' (ГЗП: 60).

У фольклорних текстах, етнографічних матеріалах цю КО актуалізує більша кількість похідних одиниць (*батечко, батенько, батінко, батюшка, татонько, папаша, папко, панотченько, пан-отець* 'рідний батько', *батько-мати, йотець-ненька, отець-ненька, отець-матуся* 'рідні мати й батько'): *Рости вгору... / Та й рости ж вгору ж, та й розкоренися, / – Ой мій батечко, за мною не жури[ся]* (Муз_СД: 227); *Выкохавъ кисоньку твій батенько, / Выбилыла лычко твоя матинка [...]* (Милорад_В: 89); *Я до вас і не піду! / А я щось знаю, та не скажу! / Я вас і не люблю! / А я батюшці скажу!* (Груш.²: 129); *Буду я кувать, / Батька викликать: / Вийди, татоньку, На порадоньку. / Вийди, татоньку, / На порадоньку* (Пісні_П: 528); *[Хто в сім'ї різав хліб?] Було як сідаємо, то папаша хліб ріже* (ЕОСУ VIII: 328); *Був у мене папко. Стрелошником робив тридцять три годи на залізній дорозі*

(ЕОСУ II: 306); – *Продай, продай, мій паноченьку, / Цей вишневий садъ. / Исправь, исправь, мій паноченьку, / Дорогій нарядъ* (Труды IV: 404); *Не жаль мені ни на кого, / Якъ на панъ-отця. / Не ддав мене за парубка, / Та ддавъ за вдивця* (Милорад_В: 143); *Батько-мати зустрічають молодих хлібом-сіллю* (ЕОСУ VIII: 43); *Ой високо, високо (2) / Клен-дерево й до води, / Ой далеко, далеко (2) / Йотець-ненька від мене* (Пісні_П: 545); – *Прощай, прощай, (2) / Отець-ненько моя! / Десь я в тебе не дитина була!* (Пісні_П: 597); *Ой їхав козак / Через байрак, / На коника похилився, / А за ним, за ним / Отець-матуся: / – Синочку, завернися* (Пісні_П: 331).

Додамо, що вказаний концептуальний смисл в етнографічних та фольклорних джерелах також репрезентують семантичні деривати: *батенько, батечко, батіко, таточко, отець* ‘батько молоді’, *батинько* ‘батько молодого’, *батько-мати* ‘батьки молодого’, *отець-ненька* ‘батьки молоді’ (*А Панас та й по дворі ходить, / Чорну шапку у рученьках носить, / Свого тестя хорошенько просить. / – Ой, тестеньку, ти мій батеньку, / Тепер я твій рідний зяченько* (Звенигородщина: 122); – *Ой у мене, подруженьки, / Увесь рід, як рій. / Розсердився та мене / Рідний батько мій. / Не так батько, не так мати, / Як менша сестра: / – Віддай, віддай, батечку, Сестрицю з двора* (ЕОСУ IV: 372); *Десь у тебе, Наталю, батіка нима, / Десь у тебе, Наталю, і мати не рідна* (Ганюч_З: 47); *Спасибі тобі, таточку, / За твою кудряву м’яточку, / За хрещатий барвінок, / За твій пахучий васильок* (Звенигородщина: 158); *Не шуми, сосно, вгору, (2) / Ми йдемо додому, / До отця, до неньки, / Як рожа повненькі* (ЕОСУ IV: 379); *Голубчик сивесенький, / Батинько ріднесенький. / Шапочку в руках носить. / Нас обідати просить [...]* (Ганюч_З: 41); *Батьки виряджають і благословляють хлібом-сіллю, і зустрічають хлібом-сіллю, а молоді цілують хліб і батька-матір в руку* (ЕОСУ VIII: 440); *Старости: «А ми раді слухать!» Дружко й піддружий: «А благословіть молодих отцю-неньці одклонить ся!»* (Гриша_В: 141));

– ‘присвійні та релятивні відношення щодо батька’, який у мовленні носіїв середньонадніпряньських говірок репрезентують лексеми з коренями *-бат-*, *-от-* (*батьковий, батьків* ‘належний батькові’, *батьківський* ‘належний батькам’, *батьківський, батьковський* ‘той, що стосується батьків’, *батьківщина, отчина* ‘спадщина після смерті батька’, *батьківщина, батьковщина* ‘батьківський двір і земля

біля нього'): *о'тут не було н'ічого / в 'ін же жив у т'ій ста'р'ій 'бат'ков 'ій 'хат'і* (Трш); *во'на була 'коло 'бат'к 'івс'кої кра'ватки* (Трш); *а тут / 'б'іл'а са'райа / сто'йав 'бат'к 'ів трактор* (Срд); *н'ічого без 'бат'к 'івс'кого 'дозволу не ро'билос'а* (Трш); *Бат'ки йак'шо вим'ірали не було н'ікого то май'но 'бат'к 'івс'ке переда'валос'а йій у с'падок* (Трш); *'бат'ківс'к 'і з'бори / ни мати'ринс'к 'і з'бори* (Трш); *'мати 'вийшла 'зам 'іж а 'бат'ко по'мер а во'на д'ітей не прийн'ала / і во'но було н'іч 'і'є і н'і'яке / в 'н'ого ни було 'отчини / во'но було без 'отчини* (Срд); *а в'зуц'а ни було шо / то в 'бат'кових бо'тинках / та об'мотками 'ноги пооб'моту'ю та йду* (СГ: 145); *в нас сто'йала са'петка / о'це де 'зараз 'бат'ків га'раж* (СГ: 370); *н'іх'то ми'н'і н'ічого ни по'м 'іг / н'і гро'шима / н'і в'зуванкойу / н'і в'д'аганкойу / с'к 'іки мо'їй 'д'ітки тут учил'ис'а / йа б'ул'а в 'бат'ковс'кому ком'іт'ет'і / л'уд'с'к 'і за'йави розб'ірала / а сво'їм ни попа'дал 'о* (СГ: 52); *мо'їа 'мати / 'бат'к 'івщина мо'їейі 'мате'р'і / та 'каже 'баба 'Вас'ка / п'іш'ла вона 'в'ече'р'і / над'веч 'ір до сво'їейі 'мате'р'і з 'хлопчиком / у'кутанім у ко'жус'і* (СГ: 22); *о'тут де де / за'л'ін'ійу о'ту'ди йде / мо'їа 'мати / 'бат'к 'івщина мо'їейі 'мате'р'і* (СГ: 22); *в 'ін у'їхав та так да'леко отуди'го в сти'ни / на сво'їу 'бат'к 'івщину у'їхав / 'золото заб'рав / а ха'з'айство все зго'р'іло* (СГ: 288); *о'це ж на мо'їй 'бат'ковшин'і пост'ройіли о'це ж це* (СГ: 29).

Зауважимо, що деривати *батьковий*, *батьків* із семантикою належності та відношення функціонують у фразеосполуках та складених назвах спорідненості (*любимчик батьків* 'дитина, яку батько найбільше любить'; *батьковим бути* 'народитися від батька'; *сестри по батьковій лінії* 'тітки зі сторони батька'; *батькова сестра* 'тітка по батькові'; *брат батьковий* 'дядько по батькові'; *батьковий батько* 'дід по батькові'): *на 'н'ого ка'зали л'убимчик 'бат'к 'ів* (Трш); *'сестри по 'бат'ков 'ій 'л'ін'ійі з'валис'а зо'виц'і* (Срд); *У мо'їейі 'матир'і в 'погриб 'і 'д'іжка сто'йал 'а / квас / 'повна 'д'іжка о'то / 'нос'ат' 'воду / 'бат'кова сист'ра бу'л 'а / то 'носит' 'воду*

/ нал 'у'вайут' о'то 'ц'іл 'е 'л'іто 'вар'ат' боршч (ГЗП: 140); і 'бат'ка заб'рал 'и й' у'бил 'и // а йа ро'дил 'ас' у'же биз 'бат'ка // 'бат'кова йа бу'л 'а (ГЗП: 51); Бат'ки мо'її 'тоже 'вийіхали зо м'нойу ї брат / до б'рата 'бат'кового (Гов_У: 192); тут 'бат'ко м'їй / це на 'бабиному дво'ришч 'і / на 'д'ідовому / 'бат'кового 'бат'ка д'воришче / це там бу'ло / йа там жи'ла вес' час о'це там бу'ло (СГ: 101).

В етнографічних та фольклорних текстах виявлені похідні одиниці з коренями -тат- та -от- (татовий 'належний батьку', татинний, татів, отецький 'стосується батька'): Був кінь. У нас був і у татового друга був (ЕОСУ VII: 445); Мій такий бравусінний синок, він татинний синок (Груш.²: 122); Ти – татів синок, а материн мазун (Груш.²: 127); У насъ проханы дружечкы / А у васъ бояре селецки, / Воны сыночкы отецькы (Милорад_В: 149);

– 'батько одного з подружжя стосовно іншого', вербально представлений лексикалізованим дериватом *батьки* 'батьки чоловіка стосовно жінки', 'батьки жінки стосовно чоловіка', семантичними похідними *тато* 'батько жінки; тесть', 'батько чоловіка; свекор', *батько* 'батько чоловіка; свекор' та складеними назвами спорідненості із останньою лексемою в їхній структурі (*батько жінки* 'тесть', *батько сина* 'свекор'): а в 'ін (чоловік – В.Д.) же_ми / у бат'к'ів на'ходиц'я / а бат'кам в 'ін 'видно надо'їв та й 'каже / з'найіш ти шо / да'вай йа ди'тину заб'ру / ди'тина бу'ла здо'рова / а ти куди хоч / 'чуйіш / куди / йа вже / да'ли ми'н'і квар'тиру / бо йа ли'жу в л'ікарн'і йа н'ікому ни 'нужна / во'но пройшло / а'ле во'но не за'булос' (Трш); во'на (жінка – В. Д.) все це в'рема в бат'к'ів жи'ла (Срд); С'векра називала ни'в'істка 'тато ка'зала на с'векра / с'векор це 'бат'ко 'сина / а тес'т' це 'ж'інки 'бат'ко / 'тоже 'тато ка'зав / 'т'ілки на ви (Трш); о'ц'у ж 'верхн'у 'шишку / 'вир'ізав в 'ін / пе'ре'р'ізав / попо'лам пе'ре'р'ізав / а то'д'і пе'ре'р'ізав на'четве'ро / дав моло'дому і моло'д'ій по кусочку і бат'кам / а коро'г'вай то'д'і вже роз'ламує (СГ: 115); а 'бат'ко ко'манду 'т'іки да'вав / шо о'це ту'ди Саи'ко йди зро'би / о'це ту'ди зро'би / с'і'час би нив 'іст'ки ни ро'бил 'и так / йак 'ранши ро'бил 'и / куди! / а ми'н'і бу'л 'о вста'вай і 'бат'ко на'р'ад да'вав (ГЧ: 53).

У родинно-побутовій пісні також виявлене аналітичне утворення *свекорко-батенько* ‘батько чоловіка’: *Чоловік жіку б’є, не б’є – катує, / Ніхто її не рятує! / – Свекорку-батеньку, / Порятуй мене тепера! / А свекорко устає, / Дубовий бич подає* (Пісні_П: 305);

– ‘батько – голова сім’ї’, репрезентований вторинними утвореннями *батюшка* ‘священник’, *батько-мати* ‘батьки’: *в нейі син ‘бат’ушка / ‘дочка ‘вийшла ‘зам ‘іж тоже за ‘бат’ушку* (Блк); *‘мати би’ре ц’у ди’тину в пови’точку і йде до ‘церкви / і ‘бат’ушка ц’у ди’тину ви’мол’ує* (Трш); *‘пот’ім йак во’ни до’мовилис’а / цей ст’іл прий’майут’ / і’дут’ во’ни до ‘хати моло’дойі / ‘п’ісл’а ‘церкви / на по’роз’і йїх зустр’і’чайє ‘бат’ко-‘мати / іс_х’л’ібом-‘с’іл’:у / во’ни за’ход’ат’ / а ‘вечер’і ко’ли моло’дий заби’райє моло’ду / ко’ли погрузили при’дане / ш’кафу / ск’рин’у / і при’ход’ат’ до йо’го ‘матир’і до’дому / до йо’го ‘дому де в ‘ін жи’ве* (В’яз). У текстах історичної, соціально-побутової пісень, баладі виявляємо юкстапозити *отаман-батько* ‘головнокомандувач війська’, *йотець-ненька*, *отець-матуся* ‘батьки’: *Отамане-батьку, / Вже час настає, / Та вже наше та й товариство / Коней сідлає* (Пісні_П: 566). Поза тим, фіксуємо ще формальні та лексико-семантичні утворення з коренем *-от-* (*пан-отець*, *отець* ‘священник’): *А пан-отець кажуть до мене: «Станьте та роздайте по дубчику, щоб не було давки»* (Звенигородщина: 349); *Не розлучить родина, / коли судилась дружина. / Не розлучить і отець, / А як зв’яже руки пан-отець* (Пісні_П: 374); *Коли їде сам владика: / – Ой здорові, хлопці! / – Давно тебе дожидаєм... / Благослови, отче!* (Пісні_П: 627); *На всіх трахтах / І дорогах / Сторожі стояли: / Серед шляху / За шляху / До пекла хапали. / Усі отці, попи, чинці. / Не минали того шляху: / Філозопи, Крутопопи / Набірались страху* (Звенигородщина: 309); *Ой високо, високо (2) / Клен-дерево й до води, / Ой далеко, далеко (2) / Йотець-ненька від мене* (Пісні_П: 545); *Ой їхав козак / Через байрак, / На коника похилився, / А за ним, за ним / Отець-матуся: – Синочку, завернися* (Пісні_П: 331);

– ‘батько, чоловік, який дбає про дитину’, вербалізований дериватом із коренем *-бат-* (*батькувати* ‘виконувати функції батька’), семантичною похідною формою

батько на означення вождя, фразеосполукою (бути за батька ‘бути весільним батьком’): *Коли не було ‘бат’ка ‘р’ідного то то‘д’і б’рали хриш’ченого ‘бат’ка / бат’ку’вав на с’вад’б’і хриш’чений ‘бат’ко / або брат се’ст’рин / або йа’кийс’ б’лижн’ий ‘родич бат’ку’вав / но без ‘бат’ка ни було та’ких м’іропр’іят’ий (Трш); йа і ‘В’ера си’демо на т’і пи’ч’і / ‘пишемо до С’тал’іна п’іс’мо / уд’вох із ‘В’еройу / ‘бат’ку наш ‘р’ідний / доро’гий наш С’тал’ін / шо на’думал ‘ос’ / те й ‘пишем / дай нам й’аку ‘пом’іч / нас п’ятуро / ‘бат’ко наш на х’в’інс’к’і вой’н’і / ни’ма (СГ: 313); ну й той йа да’л’а руш’ник / зл’и’л’а ‘матур’і / а за ‘бат’ка був Х’ведор Ваку’ленк’ів (ГЗП: 37). В етнографічних текстах вказану КО також об’єктивують семантичні похідні лексеми *тато* в значенні ‘весільний батько’, *батько* ‘досвітчаний батько’: *а як послідню міру сиплють весільній матері у пазуху, то й пазуху роздеруть, та тоді і кажуть весільному батькові: «драний, тату, у твоєї жінки лантух», а батько каже молотникам: «ні, він не драний, то він такий просторний» (Гриша_В: 155); Після Покрови мнуть коноплі, мички микають, прядуть десять-дванадцять дівчат. Батько вносив кулів два-три соломи. Рядна приносили, так було під тим рядном, як під ятериною, несли прядку, днище, гребінь, мички. Прядку принесуть у понеділок і мички несуть, і хлібину. Приносили їжу – сало, хліб, пироги з квасольою, з капустою. Приходять вечером вбрані, платочки чисті, в чистих сорочках. «Добрий вечір, а де наш батько?» – ніби жартуючи. «Ось я, а ну що сьогодні понапрядаєте?» – відказує (ЕОСУ II: 296);**

– ‘нерідний батько’, експлікований лексемами із кореневими морфами *-от-/іт-* (вітчим ‘нерідний батько’): *на в’іт’чима ‘д’іти ‘бат’ко ни ка’зали (Трш). В етнографічних записах, окрім вищезазначеної лексеми, також функціонує слово отчим: Се роблять або у п’яниц’ь, або у вітчимів та в мачух, або як дитина розпутна та розвратна і ні к чому не вдасть ся (Груш.?: 132); Не було в нас клуні. Вони ж були, в якономії жили обоє, отчим і мати, а тоді матиного чоловіка глина вбила (ЕОСУ IX: 566);*

– ‘чоловік стосовно своєї дружини (з погляду дружини)’, що вербалізує лексико-семантичний дериват *батько* ‘чоловік стосовно своєї дружини’: *завтра Ме'ланки / го'товс'а 'може хтос' зай'де с'ватац'а // за'думай сон / це 'в'ешч'і сні // ми'н'і / йа бу'ла на квар'т'ір'і у 'баби і ми'н'і прис'нивс'а сон 'бат'ко / 'д'едушка 'ваший / 'чуйеш / 'імено на Ме'ланки прис'нивс'а / ти бач йа'ке совпа'д'ен'ійе / то це та'к'і 'в'ешч'і сні на Ми'ланки // чо'тирнац'атого ста'райтес' н'ічо не ро'бит' / н'і ст'ірат' / н'іде н'і'чого в с'в'ім'і (Трш); йа зустр'ічалас'а із' сво'їм 'бат'ком чоло'в'іком ш'іст' 'рок'ів / ш'і-іст' 'рок'ів (Трш). Подібно до лексеми *мати* в значенні ‘жінка стосовно чоловіка’, лексема *батько* ‘чоловік стосовно своєї дружини’ – номінація, що залежно від комунікативної ситуації може вказувати на батька як основного опікуна дітей і слугувати його другим ім'ям;*

– ‘батько – чоловік, який забезпечує добробут сім'ї’, представлений юкстапозитним утворенням *батько-труженік* ‘батько, який багато працює’ та семантичний дериват *папа* ‘багатий чоловік’: *ф'і'нансово к'раише 'жили там де був 'бат'ко-'тружен'ік (Трш); тут у нас па'пи / на па'п'ів ка'зали о'бично ба'гат'і оц'і'го та'к'і з'нат'н'і па'пи ка'зали а вс'і / 'чел'ад' ка'зали 'тату / у нас тут бу'ла од'на / н'ійатеиро д'ітей / злид'нота аж пиш'чат' і «'папа 'папа» (Трш).*

Під час аналізу номінацій із коренями ключових лексем концепту *батько* також помічаємо перенесення моделі називання, сформованої стосовно людського колективу, на реалії інших сфер: природи, сакрального світу, неживих об'єктів, територій.

Друга група значень пов'язана з флороназвами й представлена КО

– ‘батько – вихователь дитини’, яку актуалізовано в складеній назві рослини: *батьківський батіжок* ‘витка рослина, зі стебла якої плели мотузок, щоб поганяти гусей’: *Бу'ла та'ка трава / 'бат'к'івс'кий бат'іжок / з'нейі пле'ли та'к'і бат'іж'ки шоб'насти 'гуси // ц'а тра'ва рос'ла на бере'гах // во'на дл'а ско'тини ни го'дилас' бо нек'репкий був той бат'іжок / у'берез'і та'ка рос'лина / 'зараз чо'гос' йа й'ійі ни'бачу*

/ бо бере'ги перео'рали // це був бур'йан та'кий / а'ле в ·ін був траво'йїдний / ко'рови
йо'го 'йїли / 'кози йо'го 'йїли (Срд);

– ‘батько – основа, початок’ й об’єктивована в синтагмі *батьківська кукурудза* ‘вид кукурудзи, що разом із жіночим компонентом утворює гібридне насіння, плоди якого використовують для годування тварин’: *бу'ла ї мате'уринс'ка куку'руза ї 'бат'к 'їс'ка / мате'уринс'ка куку'руза / це во'на на на'с'ін'а / ми о'д'ел'но йї'ї зби'рали / 'бат'к 'їс'ка ішла на кор'ми (Гов_У: 198); Так 'само 'с'їйали куку'рузу / 'т'іки 'с'їйали с'ївалкойу / і та'ка 'наче йе хло'пушка / хлоп / та ї во'но 'вискочило зир'но / це називалас' г'їбр'їдна куку'руза / 'с'їйали так / чи'тири рат'ки бат'к 'їс'койї / чи'тири мати'ринс'койї / а два рат'ки бат'к 'їс'койї / це називалас' г'їбр'їдна куку'руза / та ї ми хо'дили / 'мама ў'дома жне 'жито / мо'лотит / 'в ·йїе / ўс'о / а ми хо'дили м ·ітил'ки зри'вати / ми 'т'іки на бат'к 'їс'к ·і зри'ваймо м ·ітил'ки / і байстру'ки (Гов_У: 142).*

Третя категорія значень корелює з поняттям сакрального світу й представляє КО

– ‘батько – чоловік, який дбає про дитину’, що об’єктивована в семантичному дериваті *батько* ‘Бог’: *'Бат'ко наш не'бесний* (Срд);

– ‘батько – чоловік, якого шанують’, виражену юкстапозитом *Бог-Отець* ‘Бог’: *Бог-О'тец' / Бог-Дух Св ·а'тий // не 'с'їдали 'йїсти н'їде йак'шо ни пролу'найє мо'литва* (В'яз). В етнографічних записах фіксуємо семантичний дериват *Отець* із тотожним значенням: *От тоді стають в купі двоє або й троє тих дітей, і починає мате молити їх Богу. Каже: «м'я отца», а вони собі кажуть: «м'яца», а мати каже: «і сина», а діти кажуть: «тина»; а мати: «св'ятого духа», а діти кажуть: «стодуха Амін»* (Звенигородщина: 63).

Четвертий сегмент значень стосується назв територій та актуалізує КО ‘посесивні та релятивні відношення щодо батька’, на якій ґрунтується семантика похідного з коренем *-бат-* (*батьківщина* ‘рідний край’): (– Як називали державу, у якій народився?) – *Бат'ківш'чина // ра'н'іше на 'паншчину кр'їна'ки хо'дили /*

викуп^л'али їх /м·і^н'алис'а і т'і^к'али / і з бат'к·івш'чини т'і^к'али во^н'и у чу^ж·і
земл'і на зароб'ітки (Трш).

П'ятий тип значень пов'язаний із назвами споруд. Словосполука *рідний батько* 'колгосп' із похідним ґрунтується на КО 'батько – чоловік, який дбає про дитину': *а ми^н'і кол'госп був 'р'ідний 'бат'ко // пото^д'му шо йа ни 'думала ни про коса^р'а / ни про ора^ч'а // 'бат'ко в мене за^р'ан'і вмер* (СГ: 140).

Принагідно додамо, що під час аналізу дериватів із коренями -бат-, -тат-, -пап-, -от- в середньонаддніпрянському мовному субконтинуумі було зафіксовано лексему, яка не належить до семантосфери концепту *батько*. Поява вказаного деривата зумовлена функціональним аспектом, як наслідок регулярного повторення лексеми *папа*, а тому не об'єктивує жодного когнітивного смислу концепту: *папати* 'повторювати "папа"; називати батька папою' (*у нас тут бу^л'а од^н'а / п'йатеиро д'і^т'ей / злид^н'ота аж пиш'чат' і «'папа 'папа» / а 'мати 'каже «йа не пон'і^м'айу / з'лид^н'і аж пиш'чат' а во^н'и 'папайут'» / в нас бу^л'о «'тату»* (Трш))

3.4. Лінгвалізація концепту *батько* в гуцульському діалектному обширі

Концептуальний аспект «Батько в оцінці дитини»

КО 'батько – особа стосовно своєї дитини' в досліджуваному мовному ареалі представлена

– термінами спорідненості (*батько, тато, дедя*)²⁶: *а 'бат'ка ни 'було / 'бат'ка ў'били / у'тут / в·ін буў 'дома на М·і'хайла йак'рас / ми пиш'ли з 'мамоў* (Крв); *'земл'у 'тато биў / п·іч пок'лав / 'лаву та'ку / 'чериз у'с'о / ти'ка госпо'дарка 'була* (Стп); *а 'тато та'ки'й шо ни дай 'Боже в'з'ети / н'і від 'кого / н'і'шо / в·ін ни хо'т'ів* (Стп); *ми*

²⁶ У гуцульському мовному ареалі поширені також лексеми *лельо* (*лельо*), *лелько*, *неньо* (*неньо*) на позначення батька (ГГ_С: 57, 132), проте в мовленні носіїв досліджуваних говірок їх не було виявлено. Типовий вияв мають лексеми *тато, дедя* (*тетя*), але остання за свідченням інформантів, виходить із ужитку: / 'тато ми називали 'г·ег·а та'ки буў тог'ди (Явр); «'тато» це ў нас 'г·ег·а називаў / це п·іс'л'а в·ї'ни 'тато пойд'виўс'а / йак ка'зали 'тато то це прогред'сиўно або йак·іс' кому'н'істи (Явр).

Їже **'татов ·і** ни ка'зали так а'ле **'мам ·і** / **'мамо запу'ш ·іт'** **'г ·ег ·а** наї даст' нам (Крв); *Одного зараня маму заболіло в середині тай **гедя** видвіз єї в больницу (ТСГГ: 98); **Дедя** ни раз казав нам, шо наша бабка Анна – то ціла артистка (ТСГГ: 103).* Зауважимо, що в текстах коломийок, весільних піснях та етнографічних записах зафіксовано форми *пан-отець, лельо, неньо*: *Казали мні пані-матка, / Казав і **пан-отец**: / Не пий, синку, горівочку, / Будеш годний хлопец (Шух ІІІ: 147); Ой ходи, ходи, лєлю зо мною, / Позбираєм бервінок з тобою / Ой не піду, синку, не піду / З жалю і в рученьки не озму» (Шух ІІІ: 17); Мині **неньо** дав віно, я за мертвого поплатив довги, тай думая, на котру дорогу вйду (Шух V: 64).* Поза тим, типовий вияв мають фонетичні варіанти *гедьо, дьидя, дідьо, гедьо* 'особа стосовно дитини; батько' (Шух V: 283); *Испалила мама санки, / Шо з печі спускав сї. / Испалила діама санки, / **Дьидя** колісницї, / А все тото, циганьчуку, / Через молодицї (Шух ІІІ: 283); [Як називали тата?] Ми казали «**дідьо**», а мама – «мама» (ЕОСУ ІІ: 144); А колис ми мали си запитати: «**Дідо**, – бо не казали “тату”, – **дідо**, ми йдемо тудя й тудя» (ЕОСУ ІІІ: 153); **Дедю** [батька] забрали у Німеччину, а мама лишалася вдома та й заслабла на рак (ЕОСУ ІІ: 156);*

– присвійними конструкціями: **М ·ій'тато** / **'Царство йо'му Не'бесне** / бо йо'го не'ма вже / в ·ін вже спо'чив / дав'но / бо то йа вже 'дал'і / до то'го / ну / ко'ли 'вол'і **'Божя** / то ни йа тим ки'руйу / і **'тато** / ну так / ка'зали 'л'уди / шо **'тато** ни 'в ·ірит в **'Бога** / ну-у / розу'м ·ійіте / в ·ін був в пле'ну / і там поди'вивс'а / йа'ка несправед'лив ·іст' / і в ·ід сваш'чен:ик ·ів / і в ·ід / л'у'дый / пл'ували на поло'нених / а йім т'реба було п ·ідт'римки (Стп); **ў'мене** буў **'тато** 'дуже інтел'ігентний / а 'мама 'мала прут бере'зовий (Ксм); **'тато** буў у 'мене 'дуже ба'гач (Мкт); **Мій ньиньо** нігде у ворожбицтво ни віриў (ГСЛ: 161); **Шо наш 'д'ед'а** наро'биўсе гор'іш':ами / йої / ни 'годен бих і за ден' розка'зати (Голянич І: 318). В етнографічних матеріалах В.О. Шухевича фіксуємо також форму *тато* та застарілу *отец* в конструкціях вказаного типу: **Тато мій** почьив войну, йик мене на сьвітї не було [...] (Шух V: 104); **Я прийшов**, аби ви дали мені контракт, шо **мій отец** дав вам на мене (Шух V: 110);

– пестливими утвореннями *татко, татусь, татусько, таточко, дедичок, дедик*: ми *'татка* *'дуже л'убили* (Мкт); на *'тата* *'татко* *їа ка'зала і заўж'ди на ви нази'вала* (Мкт); а *та'тус'* / нам *'деколи позво'л'ейі п'іти на 'р'ічку* (Явр); *та'тус'ко* (Мкт); *'таточко* (Мкт); *'д'едичку* / *даї вам Бог здо'ровїа* (Явр); *Ік 'валаш':іли ў нас 'порос'і / їа т'ікаў вит 'хати / д'е'д'а про'сиў помо'ч'і / 'але їа ка'заў / 'Д'едіку / ўсо пос'лухайу / 'лишен' ни ц:е* (Голянич I: 117). У раніше зафіксованих діалектних текстах виявлено пестливу лексему *лельо*: *Єк мені даўноб лелья сказаў, шо тудá ни йдеш, то ни йдеш* (ГСЛ: 365). У народних записах виявлені також форми *батейко, батенько, нінько, гедик* (*Ой зацвили фіялойки в неділю, / Ой де-ж я ея сиротойка подію? / Пійшла би я до батейка, не знаю, / Бідна моя головойка в тім краю!* (Гнатюк_Г: 215); *Ой ти, батеньку, горівки возьми, / А ти, матінко, колачі печи* (Гнатюк_Г: 75); *А сусіді таї одежу, / Мамі [білу] й овечку, / Шоби прийшла віряжати / До гробу донечку. / Але й мамці та й овечку, / Нінькові – кобилу, / Шоби сказав збудувати / З кедри домовину* (ЕОСУ V: 138); *Родичі, се стариня. Вітця кличуть діти: тату, таточку, гедю, гедіку, лелью!* (Шух I: 32)).

Любов дитини до батька зберігається протягом усього її життя. КО 'батько – чоловік, якого дитина любить' в гуцульському мовному обширі експлікована

– присвійними конструкціями з пом'якшувальним компонентом: *м'ї'д'едик* буў *к'с'ондзом* (Крв); *'татко м'ї' / 'тату* (Стп); *Їак ди'тина шос' 'хоче / лас'тиц'а / то 'каже та'тус'ко м'ї' / 'татку* (Стп). Ще такі конструкції фіксуємо в пісенних текстах: *Прїде мїй батенько, / Я в неділю раненько, / Привезе мені паненку, Я в рутянім віноньку* (Гнатюк_Г: 95); *Тав на горі, горойці, / Райскоє деревце: / Я у тебе, мїй батейку, / Не вженив сї ще* (Гнатюк_Г: 75); *Прийшов панич до покою, не заговоривши, / Татко в него запитав си: де ти забарив си? / Зазулька ми закувала ше й на Піп-Івані, / Та я ходив, мїй таточку, ба й на польовані* (Шух III: 195); «*Ой устань-ко, мїй дьидичку, / Ти ми не вітчим, / Та увїйжи ми деревечко / Ти маєш чим*» (Шух III: 22); *Ішов мїй дедик, ішов, / Увірвав квіточку та й пішов* (ЕОСУ IV: 174);

– описовими словосполучками з пестливим конститuentом (*рідний татко, татусько солоденький, дедичок солоденький*): *'р'ідного 'татка* *їак ни с'тало / ми*

'дуже п'лакали (Стп); *та'тус'ку соло'ден'кий / ни їд'ім' / за'лишес'а* (Стп); *'Дедич'ку соло'ден'кий / йек йа вас л'убйу / так / шо ни 'гон:а розка'зати* (Голянич І: 377). Подібні словосполуки виявляємо в етнографічних записах, пісенному фольклорі: В.О. Шухевича: *Йик его царівна увиділа, скрикнула: Татку любі, приїхав тот, шо змья вбив!* (Шух V: 85); *Помеже них дівче ходит / І все з ними розмовляє: / Не пішіт ми на папері, / Напішіт ми на китайці, / Бо я з роду славнейкого, / (Я) в батейка ріднейкого, / Чей приїде, викупит ні* (Гнатюк_Г: 238).

Зі свідчень інформантів з'ясовано, що почуття батька іноді були більш глибокими й сильними, ніж материні. КО 'батько – чоловік, який любить своїх дітей' репрезентовано порівняльною конструкцією: *'тато 'б ·іл'ше луб'иу нас* (Стп). У тексті гаївки зафіксовано порівняння як рідний батенько: *Чуйно йду, чумно йду, / Бо в мене миленький / Як рідний батенько* (Гнатюк_Г: 210).

Концептуальну характеристику 'батько – вихователь дитини' виражає

– поширена тавтологічна конструкція *тато то є тато: 'мама л'убила 'б ·іл'ше нас / тої 'тато / 'але 'тато то йе 'тато / тої дисцип'л'іна* (Стп);

– описова синтагма: *'тато наш 'к ·ілко ра'з'іу ка'зау 'мам ·і / Ан:ичко / бе'ри зби'рай д'ітиї та їди до 'церкви / а'би д'іти знали шо це* (Стп);

– моральні настанови: *йак ме'не 'тато ви'ховував / 'в ·ічно ми'н'і гово'риу шо 'маїе 'бути по'вага до с'таршого / ни'маїе з'начен'а / це 'тато / 'мама / а взага'л'і до ўс'іх л'у'деї / а'би н'іколи н'ікого ни оскор'бити / з'лого ни зр'обити / так 'мало би 'бути / найголоўн'іше йак у су'д'і фал'шиво ни с'в ·ідчити / 'шоби н'іколи ни бри'хати / у'ч ·іли йа'койіс' добро'ти // то ни 'було йа'когос' та'кого 'чуда // йак дес' хтос' ко'гос' у'биу це 'була тра'гед'іа на 'ц'іле си'ло* (Крв);

– афористичне повчання: *'Добре 'д'ед'а ка'зау / Йек зач'неш / так і ск'ін'ч'ейіш /* (Голянич І: 448).

В етнографічних записах представлено також

– превентивні конструкції: *Лиш подивиўси дедя [батько] покійний, шо я говорю з цим своїм женихом, лиш прідупрідиў мені: «Ни дай Боже!...»* (ЕОСУ IV: 160); *Мама*

не хоче пустити, але тато пускає. «Але дивіться, дівчата, аби мені не було якихось слухів, що ви встряли у якусь там...» (ЕОСУ II: 147);

– синтагму із семантикою умови: *я вже йду в дорозі, тікаю від него, аби ніхто не сказав, що ади, та й дедьо, екби був хто сказав, що я стоєла с тим або гуляла с тим два-три данці, був мене бив, то вбив би був* (ЕОСУ II: 143);

– ілюстрацію, що репрезентує звинувачення батька в недотриманні дитиною морально-етичних норм: *То не правда, що вони били діти, бо дитина як не сказала «Слава Йсу» чоловікови на дорозі, то той чоловік приходив увечір до цього тата, скаже: «Як ти учиш дитину? “Слава Йсу” не каже!»* (ЕОСУ II: 153).

Зауважимо, що батько не лише стежить за поведінкою дитини, а й турбується про її добробут, налагоджує з нею тісні емоційні стосунки. КО 'батько – чоловік, який дбає про дитину' ословлена

– однослівними номінаціями, що стосуються христильної сфери (*нанашко, кум, батько* 'чоловік, який бере участь в обряді хрещення в ролі так званого духовного батька'): *ми'н'і Паў'личко на'нашко та'ку л':а'ну с'катерт' на ст'іл пода'риў* (Стп); *Так / та так_шо 'Л'уда ўсе / ми хрести'мо На'талочку а св'аш'ченик коло'мийс'кий при'шоў та_ка «'перша 'пара ку'м 'іў» / п'ід'ходить 'Митро та п'ід'ходить На'таша / сит'ра йо'го / «кум хриш'чений?» / 'Митро хриш'чений / ў 'П'істин'і ў 'церкв'і (Мкт); *Йа за 'бат'ка Анд'р'ііа урас да'йу на С'лужбу 'Божу / на Сорока'вусті /* (Голянич I: 50). В етнографічних записах зафіксовано двокомпонентну номінацію *батько хрещений: Батько хрещений він був мені* (ЕОСУ X: 219);*

– текстовою ілюстрацією, яка в порівняльному аспекті репрезентує загальновідому думку про те, що батьком є не лише чоловік, який «народив» дитину, але також той, хто турбується про неї: *'тато с'і вир'нуў йо'го з в'і'ни і ро'биў на 'шахт'і / і жи'ниўс'а д'ругий рас / 'али ни маў / то 'йакас' 'ж'інка 'була с'тарша / ў 'него ни 'було / у'се спа'лено 'було 'дома чи шо / 'обишим 'хати ни 'було / і в'ін с тоў 'ж'інкоў жиў с'таршоў / 'али в'ін / теї брат м'ї / 'тато ни ка'заў н'іколи / ми йшли з ним 'госк'і до 'вуйка / во'ни ка'зали шо до 'вуйка / 'али 'баба ка'зала / шо в'ін куп'иў йо'му 'ровер*

/ шоб прима¹нити його / шоб заб¹рати його до себе / а тої плака¹ю / то ¹вуйко прив¹ · і¹ю
його ка / Ма¹р'іа то ни чо шо в · ін м · і¹ син / наї жи¹є у тебе / то тої ¹вуйко прихо¹ди¹ю
/ в · і¹д · в · ідува¹ю нас там / ¹але це бу¹ю ¹вуйко (Стп).

Поза тим, від батька залежало матеріальне становище родини. Концептуальний
смысл ‘батько – чоловік, який забезпечує добробут сім’ї’ виражений

– описовою синтагмою: у нас толо¹ки ни ¹було / сам ¹г'ег'а ¹ус'о забиз¹печува¹ю
(Явр);

– темпоральною конструкцією: **йек ¹татко ¹умер** ми ¹уже ни ¹мали шо ¹їсти
(Стп).

Визначальною рисою батька є його ставлення до Бога та релігійних
обрядодійств. КО ‘побожний батько’ актуалізована в синтагмі із семантикою
підсилення (дуже богомільний): ¹бат'ко у мене бу¹ю ¹дуже бого¹м · і¹л'ний (Крв).

КО ‘батько – голова сім’ї’ об’єктивує беособова конструкція у *батька нас було*:
у ¹бат'ка на ¹було ¹дес'атеро / т'роїє ¹мерло (Стп).

Статус батька в сім’ї був беззаперечний. Концептуальний смысл ‘батько –
чоловік, якого шанують’ лінгвалізовано

– формами поважної множини: **мо¹її ¹тато ро¹били** у л'ісосп¹лав · і (Ксм); **¹тато**
¹вашко ро¹били (Стп); ¹були ¹випадки / **¹тато сва¹рили нас** (Ксм). В етнографічних
записах зафіксовано конструкції: *татуньо мої, татуньцьу мої* (Али й деколи і
татуньо мої виходили до мени (Знадоби: 112); *Ходьт, татуньцьу мої, бо миньї*
гадьи дитину ззыст! (Знадоби: 235));

– зіставленням уявлень про шанобливий статус хліба й батька в родині: (– Хто
випікав хліб у сім’ї?) – *Та ¹ж · інка / ¹мати* // (– Хто різав?) – *Йак ко¹лис' / то ¹бат'ко*
/ а ти¹пер то так / хто їс'т' / тої ¹р'іже (Стп).

За свідченнями інформантів спорадично траплялися випадки, коли після смерті
біологічного батька мати виходила заміж за іншого чоловіка, який після одруження
перебирав на себе функції виховання та утримання нерідних дітей. Концептуальну

характеристику 'нерідний батько; чоловік матері, який заміняє рідного батька' в мовленні носіїв гуцульських говірок об'єктивовано

– однослівними лексемами *вітчим, тато*: **в·іт'чима** ми називали **'тато** і на ви / 'мус'іли його поваж·'їети (Крв);

– термінами спорідненості (*вуйко*): *йак 'бат'ко по'мер то 'мама 'вийшла 'зам·іж д'ругий раз // 'вуйка ми бо'їелис' бо в·ін пиў / з'хати вс'о вино'сиў* (Стп).

КО 'батько одного з подружжя стосовно іншого' в мовленні гуцулів представлено

– термінами свояцтва (*свекор, тесть*): **с'векор** запов·іў шоб його ховали ў т'ї с'ороч'ї (Мкт); *мен'ї те шче **тест'** рос'казуваў* (Стп);

– присвійними словосполуками: **м·її свекор** до-оўго жиў (Мшн); *то 'майї бут' взаємopo'вага / раз ми си поїед'нали / ми їе од'но 'ц'іле / знаї / тут ни 'мало би 'бути р'із'ниці / шоб там ка'зат' / єї там **тв·її 'r·er·a** / **тв·її 'тато** / тво'їа 'мама // то їе 'наша 'мама // їа / нап'риклад / ни з'найу чи так скр'із' / 'р'ідко / їа ни 'годен ска'зати / нап'риклад / у дру'жини там сестри ч·и' / тво'їа се"ст'ра чи тв·її брат / наш брат / брат Іван / се"ст'ра Ка'лінка // йак про них го'вор'у та йак про с'воїх 'р'ідних / шо ни'маїє 'їакоc' та'кого / шо це тво'їє а це мо'їє / то 'маїє 'бути од'но їе'дине (Крв); їа **'бат'ка чоло'в·іка** 'татом називала (Ксм);*

– присвійно-відносною конструкцією: **'Ж·інчин 'бат'ко** моло'дий п·ішоў с·'в·іта / це 'було 'п·іс'л'а вїїни / заб'рали ў ка'т'їўн'у ту'да // в·ін ро'биў пошта'л'оном 'п·іс'л'і в·їїни / а почта'л'он'їў б'рали на фронт / а в·ін с почта'л'она п·ішоў у 'шахту / бо тут в Кова'л'їуц'ї 'шахти були / зго'р'їли / а там / реаб·іл'їтація 'була шо там не б'рали шахта'р'їў на в'оїну / п·ідказ'ка їа'кас' 'була / таї заб'рали (Стп). У фольклорних та етнографічних текстах вказана КО вербалізована за допомогою

– пестливої форми терміна спорідненості (*свекорец*): *Стиха йду, стиха йду; Бо в мене свекорец / Не рідний батенько* (Гнатюк_Г: 209);

– атрибутивної словосполуки з компонентом у пом'якшеній формі (*нерідний батенько*): *Стиха йду, стиха йду; Бо в мене свекорец / Не рідний батенько* (Гнатюк_Г: 209);

– присвійно-релятивної словосполуки: *А вперед сі сміяли, бо в мого чоловіка був тато Степан. А я казала, що як буду мати хлопця, то на чоловічого тата не, та й на мого тата, ну, а мій був Федір* (ЕОСУ III: 158).

Таким чином, у КС гуцулів концепт *батько* з погляду дитини формують уявлення про батька як чоловіка, що дає життя дитині, впливає на морально-етичний розвиток дитини, втілює авторитет та захист, створюючи відчуття безпеки та стабільності в сім'ї.

Концептуальний аспект «батько в оцінці “чужих”»

Когнітивна характеристика 'батько – особа стосовно своєї дитини' в мовленні носіїв гуцульських говірок представлена

– термінами спорідненості (*батько, тато, дедя*): *'бат'ко завжди прац'ував / часто приходив коли д'іти с'пали* (Стп); *'бат'ко понадв'ірною р'ботою / д'рова нос'ю / що т'реба ко'сити / це бу'ла й'го р'бота* (Крв); *ў'мене тут у су'с'іцтв'і / то син 'тата / так 'лушчиў 'коло го'роду / йа 'чуйу пах-пах / а вин биў 'тата* (Крв); *то'д'і ка'зали 'мама / а по-гу'цул'с'ки 'г'іг'а / тато це г'иг'а / а ти'пер ўже 'тато* (Крв); *«тато» це ў нас 'г'ег'а нази'ваў / це п'іс'л'а в'ї'ни 'тато по'я'виў'а / йак ка'зали 'тато то це прогр'ес'іўно або йа'кіс' кому'н'істи* (Явр); *у нас нази'вайеси по'даўник / да'є це / там хл'ї'бец' / 'булочка / кон'фети / 'може 'бути ку'сочок 'сира там шче шос' / та та'ке й'іст'іўне / та'ї св'аш'ченик ос'вачу'є / та'ї це на'приклад да'йеш з рук та на'ї Бог п'р'їме / на'приклад / за 'г'ег'у Гвана 'душу / і в'ін у'же 'молиц'а 'Богу* (Крв); *у нас 'бат'ко на Гу'цул'шчн'і взага'л'і нази'вайіц'а 'д'ед'а* (Крв);

– пестливою формою *татко*: *йак 'тата в них ни с'тало, то то'д'і ї 'хату про'дали* (Стп);

– присвійними словосполуками: *його тато* / шийс'ят три роки / погинуў / л'ікар / два роки буде / в ін буў л'ікарем с'імейним / тогди йак'раз буў ко'в · ід (Стп); *їїї тата* заб'рали в по'л'іц'ію і з'в · ідти в ін ўже ни ве"р'нувўс'а (Ксм); і в нинішню добу, де як не в горах після звичного із дотриманням належної поваги до віку та стану вітання до кожного включно із незнайомими зустрічного: «Слава Ісусу Христу», – почувєш у продовження відповіді: «(А ти чий (чия) меш? З якого кінце **твій ньиньо**, а чи дідо?» (ТСГГ: 181);

– присвійно-відносними конструкціями: *Ос' це чоло'в · іковий тато* а то його ж · інка (Ксм); *це коли* / 'перид тим йак зач · інайіц'і вес'іл'е / йак в · ідпраўїете молодих до'пуст'імо до ш'л'убу / то с'ідали / *ж · іночий бат'ко* чи м · ї бат'ко з одн'їейі сторо'ни / ж · іноча 'мама / і це про'сили п'рошчен'а / п'рошчен'а про'сили / таї по 'тому в · ідпраўїели їх до ш'л'убу / йак п'рошчу б'рали / с'іў м · ї тато та їїї 'мама / с'тароста тим про'вадиў / а ми в · ідпов · ідали (Стп);

– термінами свояцтва (свекор, тесть): *Йакшо при'ходить' в чужу с'ім'ю чоло'в · ік / в · ін / то бат'ко його / свекор ж · інки / а 'мати / све"к'руха* (Крв); *То 'тешча а то тес'к · називаўс'а* (Стп); *Б · іда їх 'добре притис'нула / бо 'д'іти се ў'ч'ейут / мус ут'римувати / наї доў'ч'ейуц'е / свекор у шпита'ли / а 'Митро ли'шиўсе без ро'боти* (Голянич I: 66); *Свёкор бой'овсе свої жінки* (ГСЛ: 543).

У фольклорних та етнографічних текстах зафіксовано також

– терміни спорідненості (*отець, вітець* 'рідний батько', 'батько молодого', 'батько молодої'; *батько, тато* 'батько молодого', 'батько молодої': *Мав отец пийть синів, кождому дав грошеве віно* (Шух V: 64); *Один отец мав три сини; йик він умер и его поховали, каже старший: Я иду наймати си!* (Шух V: 152); *Я чуў сеї ночи як янгели говорили собі, и казаў янгіль, шо той хлопиц у такій мінуті сї уродиў, шо мусит **вітце** убити* (Онищук_М: 13); *Батько дарує молоду через стіл, а вона простягає йому таріль з повною чаркою – повниця* (ЕОСУ IV: 178); *Як приходили від шлюбу, ішли разом до молодої, там їх зустрічали мама й тато з калачами. <...>*

Мама давала молодим ложечкою мед й питала: «Добрий мід?» – «Солодкий» – «Аби жили добре, щоби життя було солодке». Потім давала мед усім, хто хотів. А **тато** наливав горілки (ЕОСУ IV: 181); Стелили доріжку через поріг. Молода давала подарунки **татові**, сестрам, братам (ЕОСУ IV: 182); **отець** бере за руку газду, що найблизше молодого, і запрошує до хати за стів сідати (Шух III: 20); Скоро княгиня погляне через колач на північ, зближає ся до неї **отець** з словами: «Не знай ніколи ні зими ні нужди» (Шух III: 31–32);

– термін свояцтва (сват ‘батько одного з подружжя щодо батьків другого’): Від того часу (після сватання – ВД.) кличуть себе родичі посполу «сватами», «свахами» (Шух III: 13); Тато молодого сипле горівки і звертаючись до **свата**, каже: «Пий здоров, свате!» Вони обіймають ся, цілують ся і пють (Шух III: 48);

– пестливі форми батечко, батейко, таточко, дедик ‘рідний батько’; татко, дедик ‘батько молоді’): Була в **батечка** пишна донечка, / Гой дай Боже! (Шух IV: 106); Не вродило-ж по три ягodayці: / Єдна ягodayка єї **батейко**, / Друга ягodayка, єї матінойка (Гнатюк_Г: 229); Старі газдині радочку радьби: / Що не так тепер, йик стародавнє, / Шо кум до куми з вечерев не йде, / Син на **таточка** ручку здійсмає, / Донька матери не послушає (Шух IV: 32); Раненько в неділю, / А я тобі искажала: / Верни сі, ледіню! / Йик йис міні так сказала, / Шоби си вернути, / Кобис міні дала зіле, / Шоби ті забути. / Ой забудеш за **дъидика** / І за рідну неньку, / А за віене не забудеш, / Файну молоденьку (Шух III: 33); Староста не їсть, староста не пє, / Лиш си питав, шо **татко** дає (Шух IV: 119); Вийшов **гъидик** на задвіре, став собі казати: / Іде донька та по віно, нема шо їй дати (Шух III: 58);

– атрибутивні номінації (рідний отец, рідненький отець): Йик вийшов він до домочку, йив тьижко здихати, / Йив си в него **рідний отец** вже за все питати (Шух III: 233); Ой умер Джуман та вдарили в дзвін, <...> / Прийшов до него **рідненький отец**: / – Ой синчику, Джуманчику, тут тобі конець! (Шух III: 165);

– присвійно-описову конструкцію: Ти убив **свого рідного тата** (Шух V: 23);

– присвійно-релятивні словосполучення на означення батька молодого чи молодої, батька жінки: (*батько молодої, молодої тато, отець молодої, тато молодої, батько молодого, тато молодого, молодого тато, тато цей*): **Батько молодої** чи **молодого** заносить у хату деревце і встромлює в приготовлені матір'ю калачі в центрі стола (ЕОСУ IV: 172); *В кого було весілля, той і ходив. Як було в молодої, то ходив **молодої тато**. Як було в молодого, то ходив **молодого тато*** (ЕОСУ IV: 168); *Увійшовши у хату, витають ся, поза сідають за стіл, а **отець молодої** каже: «Коби ви знали, чого ми до вас прийшли! / Ми прийшли раз вас знати, / Другий раз за віно питати, / Шо есте мінили (обіцяли), / То такой би дати»* (Шух III: 67); *По сих словах передає **тато молодої**, що «мінів» дати, а з сим хліб та сіль, «вінчуючи щіре»* (Шух III: 67); *Музика іграла. «Вікликає до дара молода маму молодого». А відтак **тата молодого**. І тоди молода подає подарки, там уже кілко вона зрехтувала* (ЕОСУ IV: 172); *У нас ше й тепер ідуть у старости. Увечері. Ішли наперед самі муцини. Там збирав він свою рідню, чи десіть, чи там двадцять, скільки має рідні. Збиралісі муцини, приходили до хати. Сідають. Тогди вже питають. Іде тато молодого... Так у мене було, наприклад, і тато мій, і **тато цей*** (ЕОСУ IV: 167); *У слідуочу неділю ідуть молоді до церкви до виводу, а в понеділок після того беруть собі молоді газди з батьками питя та ідуть до **жіночого вітця*** (Шух III: 67).

Концептуальна характеристика 'батько – чоловік, який любить своїх дітей' представлена

– фразеосполученням *душу віддати* 'щиро, віддано любити', що виражає надмірність батьківської любові: *'тато за 'н'ого 'душу в 'ід:ав би / це й'ого син-оди'нак / 'Боже бо'рони а'би з ним шо си с'тало* (Стп); *Вин ни по'казуйі 'цего / 'але за 'д'ітій 'душу би ви'д:аў / страш'но за 'ними* (Голянич I: 444);

– описовою словосполученням із семантикою міри й ступеня: *та де Їван ко'лис х'лопц'а ў'дериў? / ни ка'ж'іт та'кого / 'цего ни 'було / <...> ни ў'дери / **вин страш'но 'цего х'лопц'а 'л'уби / 'гине за ним*** / (Голянич I: 195).

Батько в сім'ї посідав керівне місце. Когнітивна характеристика 'батько – голова сім'ї' об'єктивована

– описовими метафоричними номінаціями, що вказують на найвищий прояв пошани та довіри до батька (*найбільший авторитет, особа особлива*): *'бат'ко це буў найб·іл'ший автори'тет* // *те шо 'бат'ко ска'заў це буў за'кон / особ'ливо тут / на Гу'цул'шчн'і* (Крв); *'бат'ко це о'соба особ'лива / н'іх'то йо'му ни маў п'рава запе'речити / 'нав·іт' 'мати / це найб·іл'ший автори'тет буў / 'бат'ка / і 'дуже т'реба йо'го с'лухатис'а 'було / і пова'жати / і дов·іп'ати / 'бат'ко 'понад у'се* (Крв);

– уривками зі свідчень мовлян про чільну роль батька в родині, яка ґрунтувалася на його обов'язках та авторитеті: (– А хто головний у сім'ї був: батько чи мати?) – *'Бат'ко / х·і'ба йа'к·іс' 'бат'ко буў / та'к·і' / 'бат'ко буў голоў'ний у с'ім'ї* // (– А як це проявлялось?) – *Це ўс'і з'нали / а це 'тато / це 'мама // 'мама 'майі с'воїі о'боў'язк·і / 'тато 'майі сво'їі / ўс'о* (Стп); *йак у хрис'ту / то 'матка голоў'н'іша / ж·ін'ки / а йак у с'ім'їі то 'бат'ко / 'бат'ко голоў'ний / шо бат'ко ска'заў то за'кон* (Крв).

Етнографічні наративи репрезентують уривок, у якому головну роль батька об'єктивовано правом обирати ім'я дитині: *Вирішальне слово при виборі імені мав батько* (ЕОСУ III: 143). Поза тим, в етнографічних записах ще виявлено порівняльну конструкцію *як дедьо*, що вербалізує вказану КО: *Та й прийшли на Великдень, та й Марійка спритискувала: «Йдіть до Танасія». А у мене тут брат, Танасівної тато. Це мій старший брат, шо він трошки нами командував, та, як дедьо* (ЕОСУ II: 150).

Визначальним є факт визнання авторитету батька в сім'ї. КО 'батько – чоловік, якого шанують' об'єктивовано

– формами поважної множини: (– До батька як зверталися?) – *На ви / 'т'іл'ки на ви / і дейакі с'ім'їі і понин'і нав·іт'* (Крв);

– ототожненні образу батька зі святинею, як-от хліб: *Хл'іб це 'було св·а'те / це 'було шос' та'ке са'ме / йаг'би ти оскве'р'ниў 'тата а'бо 'мamu* (Крв);

– імперативною синтагмою, що ґрунтується на біблійній заповіді: *ў'мене тут у сус'іцтв·і / то син 'тата / так 'лушчиў 'коло го'роду / йа 'чуйу пах-пах / а вин биў*

*'тата // 'тато маў 'пушку 'але 'видно / цей н'ічого 'Богу 'д'екувати ни зробиў і биў
'тата / 'але шо / по'мер у 'сорок два 'роки // та'к 'іх Бох ни три'має 'доўго // ша'нуї в
'ім'ц'а / це в 'ім'ц'а / 'тато / 'мат'ір / 'будеш доўго'л'ітн'ім на зим'л'і (Крв);*

– заперечним імперативом: *'руку п 'ідн'ати на 'бат'ка / це ни 'можна / бо
в'сохне (Стп).*

У весільній пісні зафіксовано також порівняння як рідному батенькові:
*Парубки жартували: Дякуємо попонькові, / Як рідному батькові, – / Небагато нас
тримав, / Небагато у нас узяв. / Взяв коня вороного / З-під пана молодого (ЕОСУ IV:
166).*

Першість та авторитет батька проявлялися й сімейних обрядодіях. КО 'батько –
родинний «жрець»' актуалізована у відчислівниковому прикметнику *перший*,
уживаному у свідченнях інформантів про провідну роль батька та чоловіків загалом у
різдвяних обрядах: *Св 'а'тій 'веч 'ір 'бат'ко 'першим почи'наў / це 'бат'ко почи'наў
б'рати ку'т'у 'ложкойу / перех'решчуваў / іш'че так з'найіте / над голо'войу / на
с'тел'у ки'дали пше'ничку / на с'тел'у / це 'функц'іа 'бат'ка 'була / 'перший 'бат'ко
почи'наў ве'чер'у Св 'а'ту / це / ку'тейу / ота'кій з'вичаї буў // ну по-'перше чоло'в 'іки
ў нас на Гу'цул'шчин'і чолов 'і'ки кол'а'дуйут' / і 'бат'ко / і син / про'вад'ат' Ко'л'аду
'б 'іл'ше це дов 'ір'елос'а чоло'в 'іков 'і (Крв).*

Спорадичний вияв мали випадки, коли вплив батька, зокрема непорушність його
рішень, були настільки сильними, що спричиняли страх у дітей. КО 'суворий батько'
репрезентовано

– тавтологічною конструкцією *тато фактично тато*: *'мама б'лишче / 'але
'тато гост'р'ішче / 'тато / фак'тично 'тато (Стп);*

– метафоричною номінацією *узурпатор*: *це ми 'можемо по-су'часному ска'зат'
шо 'бат'ко узур'патор йак в 'ін на'казує д'і'теї (Крв);*

– однослівними прикметниками (*грізний, строгий*): *це ми 'можемо по-сучасному ска'зат' шо 'бат'ко узур'патор йак в'ін на'казує д'і'теї / на той час в:'а'жалос'а шо 'бат'ко г'р'ізній / 'бат'ко ст'рогий / 'бат'ко ска'заў з'нач'іт' так 'майї 'бути* (Крв);

– зіставними конструкціями, що відображають відмінне ставлення дітей до матері та батька: *бо'й'алис'а 'тата / 'маму так / с'лухали / 'чесом шос' ни з'робиш / 'мама за то'боў / ти т'і'кайіш / йа д'іс'таў раз' далеко буў / 'мама сп'ід'кухн'і по'л'іно ха'пайє і за то'боў* (Стп); *'Мати ви'ховувала д'і'теї / а'ле 'мати ле'л'ійіт' д'і'теї / таї т'рохи йак 'кажут' да'їє по'туку / а 'бат'ко ст'рогий та'кий* (Крв);

– заперечним імперативом: *Проти бат'к'і'ус'кої 'вол'і ни 'можна 'було йти* (Мкт);

– наказовою конструкцією: *ўже йак 'бат'ко ска'заў то 'мам'і йак 'нав'іт' і ни ў'далос'а / ни с'м'іла ска'зати шо 'бат'ко ска'заў ни так / т'реба 'виконати та йак 'бат'ко ска'заў* (Крв). Подібний спосіб представлення аналізованого когнітивного смислу також виявлено в етнографічних матеріалах: *Я знаю, шо одна дівчина ходила з хлопцем, батьки її не дозволяли. Це давно було, вона набагато старша від мене була. Батьки не дозволяли нічого. Він прийшов, і вона втекла з ним тудя, до нього, з нашого села. Батько потім зрікся її, не хотів її видіти, потому помирилися* (ЕОСУ II: 139). Про відчуття страху перед батьком свідчать ще такі уривки: *Марічка, ек дедьо був, то вона слу'шна була. Вна дедя боялася* (ЕОСУ III: 140); *А колис ми мали си запитати: «Дідю, – бо не казали «тату», – дідю, ми йдемо тудя й тудя». – «Без мене не йдете. Йду й я». Строго було* (ЕОСУ III: 153).

Одна з основних функцій батька – піклуватися про свою сім'ю, задовольняючи її необхідними благами. КО 'батько – чоловік, який дбає про добробут сім'ї' виражено

– метафоричними номінаціями (*господар, головний годувальник*): *ўсе ў с'ім'її на 'бат'ков'і три'малос'а / в'ін г'ос'подар* (Стп); *Йак 'бат'ка ни було / с'ім'їя 'була б'ід'н'іша / в'ідпа'даў голоўн'ий году'вал'ник* (Стп);

– зіставною конструкцією, що репрезентує відмінні сфери діяльності батька й матері в родині: *'тато на ро'ботах ро'биу' а'би 'було за шо ку'сок х'л'іба ку'пити / а 'мама 'коло 'хати ро'била та_ї'д'іти / та_ї':істи / та_ї ко'рова / та_ї во'ди у' по'тоц'і сп'іу' к'іло'метра а'би при'нести в'ід'ро во'ди* (Стп);

– фразеосполуками *татова кишеня* ‘матеріальна допомога від батька’, *дихнути зрішми* ‘фінансово допомогти’: *на сво'їй об'і'ходи'майі / не ч'і'кайі 'татову к'і'шен'у* (Мкт); *І:ї / та йі'го 'випустили на д'ругий ден / 'д'ед'а дих'нуу' з'ришми / і з'разу пус'тили* (Голяннич І: 396);

– мікротекстовою ілюстрацією: *цеї'д'ідо м'і'й хо'диу' / ка'зали шо то на 'вегри / шо на Закар'пат'е / 'д'ідо хо'диу' на ро'боту туд'а та_ї 'в'ідти приво'зиу' з'рош'і та_ї купу'вау' цим'д'іт'ем'ус'ім грунт / 'поле / 'шоби 'д'іти 'мали ч'ім де / 'кождий би мау' св'і'й кусок зим'л'і / 'аби 'кожне со'б'і си побуду'вало на с'воїй зим'ли / 'аби ни йшли у' зик'і і у' нив'іст'ки 'али 'аби со'б'і 'кожне 'мало сво'йу' 'земл'у* (Ксм).

Батько турбується про дитину, оберігає її та створює для неї умови щасливого життя. КО ‘батько – захисник дитини’ актуалізована в описовій синтагмі *тата коло тебе не буде*, що вказує на апотропеїчну функцію батька в житті дитини: *Х'лопч'і / у'ч'еїсе да'вати здач'і / 'тата 'коло 'тебе у'рас ни 'буде / 'майіш сам за 'себе посто'їети / у'ч'еїсе* (Голяннич І: 356).

Часто дитина, спостерігаючи за батьком, копіює його поведінку, обирає його професію чи надає перевагу його смакам. Когнітивний смисл ‘батько – приклад наслідування для дитини’ експлікують

– порівняння як *тато*, як *татко*, як *дедя*: *Св'іш'ченик / к'с'онзом називали та й п'іп / ну кс'ондз / ну у' нас ка'зали кс'ондз / а'би кс'ондз буу' 'ду-уже у' нас ко'лис' кс'ондз буу' / ну йак вам ска'зати / в'ін буу' гет' так йак 'тато у' си'л'і / <...> Ну то в'ін буу' най'наїрозум'н'іший* (Стп); *г'іу'чи'на та'ка ро'зумна йак йі'йі 'татко* (Ксм); *Та йа лиш кау' / шо з'нейі 'буде 'файна 'д'іу'ка / 'але й'остра / йік Г'ван / йі'йі 'д'ед'а* (Голяннич І: 406);

– присвійно-відносна словосполука: *натура дедєва* (уна йік на'м'іриласе шош зр'обити / то н'іч'о ни по'може / а'бес 'к'іл'ко тиўк / шо ни ро'би ц:е / бо 'буде зле / а'бес йек 'ридно про'сиў / ни по'може / 'каже / ви се ни розум'ійіте на 'цему / таї шо ро'бити? / то **на'тура 'д'ед'ева** ви'лази (Голянич I: 301));

– описове сполучення слів: *натура така* (Іванко / це 'викапана 'Ноц'а / а Ма'рус'а ў'даласе у Івана / ў 'тата / і на'тура та'ка (Голянич I: 184));

– безособова конструкція *передатися дитині*: *Іванова зако'рен'іс'т' пере'даласе ди'тин'і / то'го ни з'найу / йек йа 'майу ма'лого ў'ч'ети і шо з ним ро'бити?* (Голянич I: 161).

Аналізовану КО також об'єктивують

– паремії: *Не^н будь такий, як твого тата гіти* (Лесюк: 188); *Йіке коріні, таке й насіні* (Лесюк: 172);

– зіставна синтагма: *Йікий тато, такий син* (Лесюк: 172).

В етнографічних текстах виявлено трикомпонентну словосполуку *вдачу батька унасліднити*: *Вдачу батька унасліднили і його три сини а з тих два, Василь і Микола, віддали ся цілком токарству* (Шух II: 304).

Попри те, що саме народження дитини змінювало статус чоловіка, не менш важливою була й її стать. Когнітивний смисл 'син підвищує соціальний статус чоловіка-батька' відображено в уривку: *на Гу'цул'шчин'і к'рашче 'мати 'було 'сина / 'б'іл'ше 'радувалис' 'синов'і / це про'доўжувач 'роду / і 'б'іл'ше радувалис' 'синов'і / с'о'годн'і на'пеўно ни так 'радууйц'а бо йіх ба'гато ўтра'чайут'* (Крв).

КО 'нерідний батько; чоловік матері, який заміняє рідного батька' виражено

– похідними лексемами від *отъ: *вітчим, отчим* (ўже 'татом ни називали / називали цим / **в'ітчим** / ну за'лежит / йак'шо 'д'іти ма'лен'к'і 'мама с'каже шо називайте 'татом то 'добре а н'і то 'г'іти та'ке ни 'хоче називати чо'гос' / знайє шо це **в'ітчим** шо це не 'тато але жи'йут (Крв); *Ка'зали 'отчим / 'д'іти називали 'д'ед'а / 'д'ед'а / 'тато / 'д'іти 'мус'іли звер'татис'а так йак с'казано / 'д'ед'а* (Крв));

– термінами спорідненості (*тато*, *дедя*, *вуйко*): *йак бат'ко поми'раў / то в ·іт'чим це 'тоже / йак 'г ·іти до'росл'і / то називали його на ім'я / а йак'шо 'г ·іти шче ма'лен'к ·і / а йе шче в ·ід н'ого 'дал'і 'г ·іти / то ўже 'тато* (Крв); *мог'ли називати на ім'я / 'але 'тоже 'мала 'бути по'вага / а мог'ли називати ї'мамоў / йак'шо во'на 'добра 'була / чи 'д'ед'ем / йак'шо це в ·іт'чим буў // 'зараз йе та'ке шо 'п ·ісл'а д'ругого од'ружен'а називайут' 'татом в ·іт'чима / 'мамоў йак'шо при'ходила ў с'ім'іу д'руга 'мама / бу'ла по'вага до 'нейі* (Крв); *йак'шо 'мал'і 'д'іти то називали 'татом / а йак'шо то ка'зали 'вуйко* (Ксм); *бо йак'шо ни'р'ідний 'бат'ко / то називали в ·іт'чим / йак'шо чоло'в ·ік по'мер і во'на ви'ходила д'ругий раз' заміж / то ўже 'ц'ого 'бат'ка д'ітеї називали в ·іт'чимом / 'д'іти називали його 'вуйком / та йак 'вуйна / 'вуйко* (Стп);

– атрибутивними конструкціями (*чужий чоловік*, *нерідний батько*): *н'іх'то ни л'убиў чужего / чужий чоло'в ·ік ни л'убиў 'д'іти чуж ·і а ц'і 'д'іти ни л'убили чужого чоло'в ·іка* (Явр); *в ·іт'чим / ни'р'ідний 'бат'ко / 'д'іти 'тато ка'зали* (Стп);

– присвійною трикомпонентною словосполученням із заперечною часткою: *нас'ли ми там ко'рову / ми нас'тушили / та там о'дин йо'му це ска'заў / шо це ни тв ·ї 'тато / йо / да 'тато м ·ї Кучо'вого чут' ти биў / ка / 'йаке ти 'майеш п'раво та'ке ка'зати / йак в ·ін у 'мене ў'чиўс'а таї ўс'о / та ў 'техн'ікум / та ў мат / 'тато йо'го та ўс'уда / а в ·ін хот'іў на во'йен:ого та п ·і'шоў / по'їхаў* (Стп).

В етнографічних записах також виявлено атрибутивну конструкцію *чоловік другий*: *Одна вийшла замуж, та й той чоловік другий так ту дитинку любив, прийняв собі за свою рідну дитину* (ЕОСУ II: 140–141).

Отже, з погляду «чужих» основні характеристики концепту *батько* зосереджені навколо таких аспектів: спорідненості, що демонструє наявність чи відсутність кровних зв'язків чоловіка з дитиною; реляційному, що вказує на характер взаємин між

чоловіком-батьком, дитиною та членами родини; функційному, який репрезентує коло обов'язків батька стосовно дитини та родини.

3.5. Особливості семантики дериватів із коренями *-бат-*, *-тат-*, *-от-*, *-пап-*, *-нен'-*, *-д'ед'-* в мовленні представників гуцульських говірок

Під час аналізу номінацій із коренями ключових слів концепту зафіксовано 43 одиниці, значення яких зосереджені навколо п'яти семантичних полів.

У семантичній сфері «Людина» актуалізовано такі концептуальні характеристики:

– 'батько – особа стосовно дитини', яку репрезентують похідні лексеми з коренями *-бат-*, *-тат-*, *-д'ед-* (*батько*, *батенько*, *татко*, *татусь*, *татусько*, *таточко*, *дедик*, *дедичок* 'рідний батько', *батьки* 'рідні мати й батько', *безбатченко* 'сирота'): *'Бат'ко* *ко'сиу / са'пау / в'ідроб'йиу 'тато / а'п'ісл'а в'ї'ни у'л'іс'і ро'биу л'ісо'рубом таї так і на'пенс'йу 'вийшоу* (Стп); *'татко* *н'іколи на'мене ни кри'чав* (Стп); (– Як діти до батька зверталися?) – *Та'тус'* (Стп); *та'тус'ко / дай ми'ні цу'керку* (Стп); *'таточко* (Мкт); *'д'едичок* (Крв); *Бат'ки* *'мус'іли мо'литис'а з д'іточ'ками на ко'л'інах /* (Крв); *Без'батч'енко / сирота та'ких д'ітеї називали / та'к'их д'ітеї б'рали до'себе / йак'шо ди'тина 'лишиц':а сирота / то заби'рау й'їи хтос' з ро'дини* (Стп); *'Д'едик* *у / ни гри'з'іц'е / 'мам'і у'же 'лекше* (Голянч І: 323); *Як я була у батенька, / Булам собі чубатенька, / А як пішла до свекрухи, / З'їли чубок тоті мухи* (ГСЛ: 503).

У фольклорних та етнографічних матеріалах виявлено номінації: *отець* 'батько молодого', 'батько молоді', *дедьо* 'батько молодого', *тато* 'батько молодого', 'батько молоді', *батько*, *дедик*, *татко* 'батько молоді', *батьки* 'батьки молоді' (*Родичі виходять з хати, отець з фляшкою напитку, частуючи всіх, запрошує у хату, а мати з пшеницею, бервінком, вовною, пугарем пчільного меду і двома колачами, підходить до князя, обсипує його тричі пшеницею і бервінковим листем, вкладає за пазуху білої вовни, передає йому колачі* (Шух ІІІ: 39–40); *Скоро княгиня*

погляне через колач на північ, зближає ся до неї **отець** з словами: «Не знай ніколи ні зими ні нужди»; а як зверне ся до полудня, кажуть дружки і дружбове: «Аби вам всюда було мирно» (Шух III: 31–32); Як дівка згідна, не до легіня, кажучи: «Дай Боже тобі (іма) здорове!», а той випивши, завертав чарку назад до дівки, тота не до нені легіня, до **дедя**, а той назад до старостів, приговорюючи одно другому: «Дай Боже здоровя!» (Шух III: 13); Стелили доріжку через поріг. Молода давала подарунки **татові**, сестрам, братам (ЕОСУ IV: 182); Хрещені батьки купували батькові калачі. Співали то батькові, то матері: **Наш батько** хороший, / Має багато грошей. / Як посягне в кишені, / Витягне грошей жменю (ЕОСУ IV: 181); Вийшов **гьидик** на задвіре, став собі казати: / Іде донька та по віно, нема шо їй дати (Шух III: 58); Староста не їсть, староста не не, / Лиш си питав, шо **татко** дає (Шух IV: 119); Ці калачі давали **батькам**, а вони на калачі клали до ста карбованців кожен (ЕОСУ IV: 181). До них належать також лексеми: батечко, батенько, батейко, татко, татуня, татунця, татусь, пан-отець, дедик-голубочок, нінько ‘батько’, батько-мама ‘рідні мати й батько’, батьки ‘чоловік та жінка, які мають дітей’, безбатько ‘дитина без батька’ (Маланочка-Петрівочка, не віспана, мала нічка / Шовки прьила, кудри ткала, до **батечка** відсилала (Шух III: 162); А за сим словом бувай здорова, / Из своїм милим, йа из **батеньком**, / З своїм батоньком, / Йа з матінкою, / Бувай здорова йа з чельидкою! (Шух IV: 122); Ой пішла-б я до **батейка** радити, / Де би тоє біле дите подіти? [...] (Гнатюк_Г: 216); Зазулька ми закувала, шей буде кувати, / Пішов ворог до покою **таткови** сказати (Шух III: 195); Ой **татуню**, ой мамуню, / Не пийте горівки, / Бо в горівці сидит дідько, / Вискочить з берівки! (Шух III: 148); Ходьт, **татуньцью** мойї, бо миньї гадьї дитину зьїст! (Знадоби: 235); А ви шчо ту, **татусь**у, робити? (Знадоби: 168); Казали мні пані-матка, / Казав і **пан-отец**: / Не пий, синку, горівочку, / Будеш годний хлопец (Шух III: 147); Ой **дедику-голубочку**, (2) / Лишай усу робочку / Та занеси нам деревце, / Поки світить ясне сонце (ЕОСУ IV: 172); А сестриці та курочку, / Сусіді одежу, / Щоби прийшла подивиться, / Як на лаві лежу. / А сусіді та й одежу, / Мамі [білу] й овечку, / Щоби прийшла віряжати / До гробу донечку. / Але й маміці та й овечку, / **Нінькові** – кобилу, / Щоби сказав збудувати / З кедри домовину (ЕОСУ V: 138); **Батьки** не дозволяли нічого (ЕОСУ II:

139); *У доброго батька-мама / Хоть всюди ходила. / Я в доброго батька-мама, / А всюди ходила, / Чи посаг, чи толока – / Ніде не вхибила* (ЕОСУ IV: 165); *Розказував мій чоловік, що в армії служив, та й так зазначили у паспорті, що хлопець без батька, так він до армії прийшов «без батька». То каже, що там якийсь командир так сі злостив: «Як? Як? Це неможливо! Ти що, без батька народився? Знаєш що, я тобі дам “батька”!». То якесь таке ім'я йому дав, і так написали у військовій білеті. І так він уже з армії прийшов не безбатьком* (ЕОСУ II: 148);

– ‘присвійні та релятивні відношення щодо батька’, актуалізовану в похідних одиницях із коренями *-бат-*, *-тат-*, *-от-/ит-*, *-д'ед'-/д'ед-* (*батьківський*, *татовий*, *вітцівський*, *дедівий*, *дедів* ‘належний батькові’, *татовий*, *вітцівський* ‘той, що стосується батьків’, *отеччина*, *вітцівщина*, *батьківщина* ‘спадщина після смерті батьків’): *бат'к іу'с'ка вол'а* це було св'ате (МКТ); *а сина христий у татов и хат'и* (СТП); *це було п'ісл'а татових іме"нин* (СТП); *там де д'ед'ева хата* (Крв); *от'еч:ина* / *шо в ід'авали д'ит'ам у спадок / мен'ш ий д'ит'ин'и* (Крв); *Бат'к іушчина* це зим'л'а в ід бат'к іу (МКТ); *Маєток від баби – бабизнина*, *від діда – дідизнина*, *від мами – материзнина*, *від ниня – вітцівжнина* (ГСЛ: 27); *вітчи'зна* ‘земля батьків’ (ГСЛ: 27); *Вітціўский ґрунт* (ГСЛ: 145); *Я на своїй вітціўщині сижу* (ГСЛ: 146); *У вас за'весело шош / уч'єтесе / бо рем'ін' д'едиў'озму / пис'лала вас ўч'єтесе ци іґратисе?* (Голянич I: 486). Семантику належності та релятивності збережено у фраземах *татова улюблениця* ‘дочка, яку батько найбільше любить’, *вітцівський син* ‘назва щодо сина порядних батьків’: *Во'на татова у'л'убле"ниц'а* (Крв); *Дитина с сердечними почуттями до батькіў, добра, чемна. Їм удауси такий вітціўский син* (ГСЛ: 145; Шкрумеляк: 32). В етнографічних текстах також виявлено форми: *татів*, *батьковий*, *батьків*, *дедів* ‘той, що стосується батька’, *батьковий* ‘належний батькові’: *Ой з-за гіря, місяченьку, з-за гіря. / Виводимо молоденьких з-за стіля, (2) / Виводимо на батькове подвір'я, / Та чи нам ясний місяць засвітит, / Та чи й же Пречиста зустрітит* (ЕОСУ IV: 176–177). Семантика релятивності відображено в словосполученнях, уживаних на позначення зв'язків спорідненості: *татів брат* ‘дядько до батькові’, *дід по батьковій лінії* ‘дід зі

сторони батька', *дедів двоюрідний брат* 'двоюрідний дядько по батькові', *дедева мама* 'баба зі сторони батька', *батьків син* 'назва щодо сина порядних батьків': *Наприклад, так як у мого чоловіка, як приходив до мене староста, був старший брат, то був староста. Або дядько є, татів брат, якщо нема рідного брата* (ЕОСУ IV: 167); *Ось зараз мій чоловік працює з церковними книгами. Він знайшов, що його дід по батьковій лінії мав тринадцятеро дітей* (ЕОСУ II: 148–149); *Я мала щесті, шо дедів двоюрідний брат робив на Попівоні* (ЕОСУ II: 148); *Але дедева мама, Маріка Микетейчук, була стара жинка и ек умерала, то мала поверх вісімдесвть итири роки* (Гнатюк_О: 8); *Катерина материна, / А я батьків син, син; / Катерину мати била, / Та я і відпросив* (Шух III: 126);

– 'нерідний батько', актуалізована в лексемах *тато*, *дедя*, *отчим*, *вітчим*, що вербалізують відповідне поняття: *в 'итчим / ни'р'ідний 'бат'ко / 'д'іти 'тато ка'зали* (Стп); *д'іти 'мус'іли ка'зати 'д'ед'а а ни 'отчим / 'мус'іли пова'жати йо'го* (Стп);

– 'батько – чоловік, який дбає про дитину', об'єктивовану в семантичних дериватах *батько* 'весільний батько', 'хрещений батько', *батечко* 'хрещений батько', *батьки* 'хрещені батьки': *'бат'ко / той шо хрест н'іс з 'маткоў / по-'нашому хре'ш'чений* (Крв); (– А на весіллі були весільні батьки?) – *Йе / так // ну це нази'вали 'бат'ко а то 'матка* (Крв); *'батечко* 'хрещений батько' (Грицак_В: 127); *Ў не'го заўтра колáчiні, хочет віддáти за діти бат'кáм колáчі* (ГСЛ: 334). В етнографічних матеріалах вказану КО актуалізовано за допомогою семантичних дериватів *батьки* 'хрещені батьки', 'весільні батьки' та словосполучки з лексико-семантичним дериватом *батько* (запрошувати на «батька» 'запрошувати стати весільним батьком'): *Калина ек звеласи [народила позашлюбну дитину], то набрала найгонорові батьки* (ЕОСУ III: 140); *Молода газдиня дає батькови, а газда матці по кілька, деякий і 12 колачів в по дяку за те, що були молодим на весілю за маму і тата; батьки знов дають в дарунку молодим газдам перемітки, полотна, повісма, вівцю, корову, що хто може тай хоче* (Шух III: 68); *Як іде до весіля, запрошує собі дівка якого газду на «батька», а легінь газдиню на «матку»* (Шух III: 15);

– ‘батько – чоловік, якого шанують’, експліковану в похідних формах *пан-отець, отець*, що вербалізують поняття ‘священнослужитель православних та католицьких церков; священник’, складеному звертанні до священника *отець духовний*, семантичному дериваті *батько* ‘незнайомий чоловік старшого віку’, та усталених словосполуках *хресний батько* ‘духовний батько’: *Так заход’те / во’на в ідк’рита / там йак’раз пан-отець’ при’шоў* (Крв); *св ·аш’ченика називайут’ о’тець’ / це по’вага та’ка до ‘него / не ‘будут’ їму ка’зати на ім ‘їа // так то ‘кажут’ це п ·ін / а йак ‘їа гово’р’у до ‘н’ого то ‘їа ‘маїу ‘їо’му ска’зати ‘отче ду’хоўний / це до ‘н’ого та’ка по’вага* (Ксм); *‘бат’ко* ‘форма звертання до незнайомого чоловіка старшого віку’ (Крв); *їа зам ‘ічайу нидаўно у христ’і п ‘ісл’а ўчора / коли то буў у нас ў нид’іл’у / то дит’а тримайе хресний бат’ко / значит’ йому б ·іл’шойі ваги / а на хорах сп ·івайу / та ‘їа зам ‘ітила бат’ков ‘і дайут’ дит’а на руках коли хрестат’ / значит’ його вага була б ·іл’ша* (Крв). У тексті колядки виявлено також складену номінацію *старший батько* ‘весільний батько’, семантичний дериват *татко* ‘священник’ як конститuent синтагми з формою поважної множини: *Старостів у нас рушниками в’яжуть. І потом уже, ек весілля, в’яжут старшого батька – хресний, котрий несе це деревце* (ЕОСУ IV: 158); *Отче духовний, любі татку наші / Гой дай Боже! / Наблизте си д’нам, послушайте нас!* (Шух IV: 26);

– ‘батько одного з подружжя стосовно іншого’, яку вербально репрезентує семантичний дериват *дедя* ‘батько жінки стосовно її чоловіка’, ‘батько чоловіка стосовно його жінки’: *Ка’зали ‘тато / а йак’шо так по-нашому / то ‘г ·ег ·а ка’зали / і в ·ін до ‘її’ї ‘бат’ка ‘тоже так ‘само // то ‘маїі бут’ взаємопо’вага / раз ми си поїед’нали / ми ‘є од’но ‘ц’іле / знаї / тут ни ‘мало би ‘бути р’із’ниц’і / шоб там ка’зат’ / еї там тв ·ї ‘г ·ег ·а / тв ·ї ‘тато / тво’їа ‘мама // то ‘їе ‘наша ‘мама* (Крв);

– ‘батько – голова сім’ї’, представлену семантичним похідним *отець* у значенні ‘священник’: *у нас св ·аш’ченик / о’тець’ Г’ван / ‘дуже пом ·іч’на л’у’дина / ро’зумний’дуже* (Мкт). В етнографічних записах зазначений когнітивний смисл також репрезентовано

описовою словосполучкою *отець духовний* ‘священник’ та семантичними похідними *пан-тата* ‘керівна особа в групі людей’, *батько* ‘ватажок, керівник загону озброєних’: *Як отець духовний «перемовить» на тім – відправить парастас, забирають газдині більшу часть того і несуть на гроби (Шух IV: 250); Тай вернули си до свого пана-тата, старшого, тай розказуют му, шо гнали си, гнали, та не находили, лиш стареньку церковцу и старенького попа (Шух V: 111); Тогди Бойчук увидів, шо нема жьирту, розказав легіням розбігати си, куда їх очі несут, бо він вже їм не батько, а сам утік у Рус – Молдовицу (Шух V: 192–193).* Поза тим, вказану КО також актуалізує юкстапозит *батько-мама* ‘батьки’, у якому перший компонент вказує на головну роль денотата: *В неділеньку я скину / І в подушечку завию. / Віночку мій рутиненький, / Том ті доносила. / У доброго батька-мами / Хоть всюди ходила (ЕОСУ IV: 165);*

– ‘чоловік стосовно своєї дружини (з погляду дружини)’, яку актуалізує семантичний дериват *тата* ‘одружена особа стосовно своєї дружини; чоловік’: *голоўне / шо йіс сте'раласе / нипо'гано с'к'ін'ч'ела ш'колу і'хоч'іш се ў'ч'ети / а'дал'і / то'наше с'татом / 'будемо 'думати (Голянич I: 180); 'Задл'і'кого ми сте'раїмосе? / ко'му о'ц:е ўс'о се'лише? / ци ви га'дайте / шо ми с со'боў забере'мо? / це'ваше / 'але 'коло 'того 'майіте ро'бити / ни над'і'ватисе / шо ми ўс'о с'татом по'т'егнемо / ўже ни то'т'і ро'ки (Голянич I: 503).*

Другий вид значень пов’язаний із поняттям сакрального світу й ґрунтується на КО

– ‘батько – чоловік, який дбає про дитину’, що представлена семантичним дериватом *батько* ‘Бог’, лексико-синтаксичною формою *отченаш* ‘головна молитва в християнстві, якою звертаються до Бога’: *Бог / наш 'бат'ко / в ·ін п ·ік'луйіц'а про нас // ми 'молимос' «хл'іб наш шчо'дений дай нам на 'кожен ден'» / а хл'іб це все необ'х ·ідне нам (Крв); Йак прихो'дили / оброб'л'али 'земл'у / ўкло'нилис'а / «Отче'наш» гово'рили / то'д'і б'ралис'а до ро'боти (Крв); моли'лис'а «Отченаш» / «Бого'родице-'Д'іво» / «В ·іруйу» / «Ан'гелику 'Божій» йак ко'го наў'чили / тай так з'малин'ку / ни да'вали ба'гато молит'в ·іў / а по'том ўже йак с'тарш ·і / 'б ·іл'ше /*

'дес'іт' / два'нац'іт' 'рок ·і' / то про'вадили окл'і'кайу / до'пуст'ім 'мама ч ·і 'тато окл'і'кайіц'а / 'голосно с'і 'молит' / таї ти так го'вориш (Стп);

– ‘батько – особа стосовно дитини’, яку вербалізовано семантичним похідним *отець* ‘Бог’: *Бог наш О'тец' / бо ми Йо'го 'д'іти / ми ўс'і йо'го 'д'іти / йа'к ·і би ми ни 'були / ма'лесен'к ·і / і ста'рен'к ·і / 'дуже ста'р'і / ми йо'го 'д'іти / (Крв); Йак у 'ци'ркв ·і то св ·еш'чеником називали / 'кажут' шче **о'тец'** / а'ли йа так ни ка'жу / **О'тец'** / Бог (Стп). Вказану КО актуалізовано також у словосполучі *Отец предвічний* ‘Бог’, зафіксованій у колядці: *Так Исус Христос там на Йордані, / Отец предвічний з облак си спускав, / Але св'їитпй Дух голубом літав (Шух IV: 164).**

Третій тип значень стосується категорії простору, зокрема території, й об'єктивує КО ‘посесивні та релятивні відношення щодо батька’, які збережені в похідній номінації з коренем *-бат-* *батьківщина* ‘країна стосовно до людей, які народилися в ній і є її громадянами; вітчизна’: *Во'ни з'мушен'і 'їїхати бо д'ітей т'реба 'чи'мос' го'ду'вати / 'але даст' Бог по'вернуц'а на'зад / бо тут 'їїхн'а бат'к ·івш'чина / там во'ни н'і'кому ни т'реба (Стп). У тексті жовнірської пісні зафіксовано похідне з коренем *-от-/іт-* *вітчина* ‘вітчизна’: *Відки сонце сходить, чи зза Могилева, / Умирала на **вітчині** мама цісарева. / Та йик она умирала, ледінів скликала, / Та кождому ледіневи по тальиру дала (Шух III: 183).**

Четвертий вид значень стосується об'єктів природи та репрезентує КО ‘батько – чоловік, який має дружину’, виражену семантичним дериватом *тато* ‘небо’: *Тато високий, мама широка, син крутий, невістка сліпа (Небо, земля, вітер, ніч) (ГСЛ: 416). Вказаний когнітивний смисл відображає поширений мотив на території Славії про священний шлюб між небом та землею (СД III: 377).*

До п'ятого сегмента значень належить лексема, що стосується назв предметів й актуалізує концептуальний смисл ‘батько – особа стосовно дитини’, вербалізований семантичними дериватами *тато*, *дєдя* ‘макогін’ (про основу семантики див. вище): *Мама в місті, дєдя у лісі, а діти в городі (макогін, макітра, мак); Тато вертит, мама терпит, а діти гвавту кричьи (макогін, макітра, мак) (ГСЛ: 379).*

Висновки до розділу 3

Таким чином, зміст концепту *батько* в досліджуваних мовних ареалах формує центральну та периферійну частини. Ядро семантосфери концепту – його понятійна (прототипна) основа, експлікована лексемою-репрезентантом концепту, що вказує на основні характеристики чоловіка-батька: наявність у нього дитини та кровну спорідненість із нею, натомість периферійний сегмент формують додаткові характеристики. Серед 20 когнітивних ознак концепту в середньонаддніпрянських говірках до нецентрального фрагменту належить 19, а в гуцульських говірках – 15.

Периферійна частина концепту в обох ареалах сконцентрована навколо соціально-статусного, функційного, морально-етичного, рольового аспектів, а також тих, що експлікують ставлення батька до дитини та дитини до батька, некровний зв'язок між дитиною та батьком, риси його характеру. У середньонаддніпрянському мовно-культурному просторі аспект реляційних стосунків між дитиною та батьком містить КО 'батько – чоловік, якого дитина любить', 'байдужий батько', соціально-статусний параметр представлений також когнітивними характеристиками 'батько – чоловік, який має дітей', 'батько – чоловік, який має багато дітей' та 'багатодітний батько – бідний батько'. Поза тим, у межах середньонаддніпрянського концептуального простору виявлена також КО, що належить до аспекту, пов'язаного з рисами характеру людини.

У межах концептуальної КС гуцулів морально-етичний аспект також виражений у КО 'побожний батько', а реляційний, тобто той, що вказує на стосунки між дитиною та батьком, містить когнітивну характеристику 'батько – чоловік, який любить своїх дітей' (див. Додаток 9).

У середньонаддніпрянському та гуцульському просторах концепт *батько* репрезентують вербальні та невербальні засоби. Перші слугують основою для номінативного поля концепту, ядром якого виступає базова лексема, що репрезентує своє основне значення, а периферією – засоби, що відображають додаткові когнітивні ознаки. Систему вербальних засобів формують лексичні та синтаксичні одиниці (див.

Додаток 10). Акціонально аналізований концепт в обох ареалах репрезентовано в діях, що виражають шану до батька.

Із-поміж встановлених засобів лінгвалізації концепту в КС досліджуваних ареалах тривале функціонування виявилось притаманне прямим однослівним номінаціям концепту з нейтральною та пестливою семантикою (*батько, тато, папа* – у мовленні носіїв середньонаддніпрянських говірок, *тато, дедя (гегя, гігя)* – у представників гуцульського діалекту), описовим назвам спорідненості (*рідний батько, в мене тато, свій рідний тато; рідний татко*), одно- та кількаслівним назвам свояцтва (*свекор, тесть, тато мого чоловіка, чоловіковий тато*), двокомпонентним номінаціям, що стосуються весільної обрядовості (*батько молоді, батько молодого*), одно- та двослівним назвам із хрестильної сфери (*хрещений батько* – у середньонаддніпрянському мовному обширі, *нанашко* – у гуцульському, *батько* – у двох мовно-культурних просторах), формам поважної множини. Непоширеними в профанному мовленні сучасних діалектоносіїв є архаїчні форми *отець, вітець* та номінації, до складу яких вони входять, на позначення рідного батька, батьків, батька молодого, молоді, батька жінки (*отець, паноченько* ‘батько стосовно дитини’, *отець-ненька (йотець-ненька)*, *отець-матуся* ‘батьки стосовно своєї дитини’ – у середньонаддніпрянському ареалі, *отец, вітець, пан-отець, рідненький отец* ‘батько стосовно дитини’, *жіночий вітець* ‘батько дружини стосовно її чоловіка’, *отець* ‘батько молоді’, ‘батько молодого’ – у гуцульському), назви спорідненості *бать, папко, батюшка, папаша* на означення рідного батька у середньонаддніпрянському мовному просторі, спорадичний вияв у гуцульському обширі мають лексеми *неньо (ньиньо), лельо* ‘батько стосовно своєї дитини’. Прикметним є той факт, що текстам народної словесності середньонаддніпрянського та гуцульського обширів характерне переважання пестливих номінацій, образних складників, які для поточного мовлення виявилися неактуальними (*батенько, батинько ріднесенький* ‘батько стосовно своєї дитини’, *батенько чужий* ‘вітчим’, *свекорко-батенько, чужий батенько* ‘батько чоловіка стосовно його дружини’ – у мовленні інформантів середньонаддніпрянського

ареалу, *батейко, татунця, батечко, нінько, батейко ріднейкий, дедик-голубочок* ‘батько стосовно своєї дитини’, *нерідний батенько* ‘вітчим’ – у гуцульському).

Низку виявлених когнітивних ознак концепту об’єктивовано в лексемах із коренями ключових слів. У досліджуваних говіркових ареалах зафіксовано відмінну кількість дериватів: 37 – у мовленні носіїв середньонаддніпрянських говірок та 43 – у гуцульських. Система дериватів у середньонаддніпрянському та гуцульському мовних просторах сконцентрована навколо п’яти семантичних сфер. Серед спільних виділяємо такі: «Людина», «Потойбічний світ», «Території». Також у середньонаддніпрянському говірковому просторі деривати формують семантичні блоки, що флороназв та назв споруд. Щодо дериватів, зафіксованих у мовленні гуцулів, то вони також стосуються об’єктів природи та предметів.

У середньонаддніпрянському мовному просторі вторинні утворення з коренем *-бат-* об’єктивують найбільшу кількість когнітивних ознак концептів – 10 (‘батько – особа стосовно дитини’; ‘посесивні та релятивні відношення щодо батька’; ‘батько одного з подружжя’; ‘батько – голова сім’ї’; ‘батько – чоловік, який дбає про дитину’; ‘чоловік стосовно своєї дружини’; ‘батько забезпечує добробут сім’ї’; ‘батько – основа, початок’; ‘батько – вихователь дитини’; ‘батько чоловік, якого шанують’); семантика дериватів із коренем *-пан-* ґрунтується на одній КО (‘батько – чоловік, який забезпечує добробут сім’ї’); похідні з коренем *-от-* також актуалізують три концептуальні смисли (‘посесивні та релятивні відношення щодо батька’; ‘нерідний батько’; ‘батько – чоловік, якого шанують’); деривати з коренем *-там-* актуалізують лише дві КО (‘батько – особа стосовно дитини’; ‘батько одного з подружжя’). Відповідно до вищезазначеного очевидним стає той факт, що для мовної КС носіїв середньонаддніпрянських говірок найбільший інтерес становлять КО, які стосуються реляційних зв’язків із дитиною, обов’язків батька перед дитиною та сім’єю, родинних зв’язків, властивостей та посесивно-релятивних відношень (див. Додаток 11).

У гуцульському говірковому ареалі найбільшу кількість КО відображено в номінаціях із коренями *-там-* та *-от-* – п’ять (*-там-*: ‘батько – особа стосовно дитини’; ‘посесивні та релятивні відношення щодо батька’; ‘нерідний батько’;

‘батько – чоловік стосовно своєї дружини’; ‘батько – чоловік, який має дружину’; -*om-*: ‘посесивні та релятивні відношення щодо батька’; ‘нерідний батько’; ‘батько чоловік, якого шанують’; ‘батько – голова сім’ї’; ‘батько – чоловік, який дбає про дитину’); похідні з коренями *-d’ed’-* та *-bat-* актуалізують по чотири КО (*-d’ed’-*: ‘батько – особа стосовно дитини’; ‘посесивні та релятивні відношення щодо батька’; ‘нерідний батько’; ‘батько одного з подружжя’; *-bat-*: ‘батько – особа стосовно дитини’; ‘посесивні та релятивні відношення щодо батька’; ‘батько – чоловік, який дбає про дитину’; ‘батько чоловік, якого шанують’). Деривати з коренем *-nan-* не актуалізують жодних когнітивних смислів. Для мовної КС гуцулів найбільш значущими виявилися КО, пов’язані з реляційними зв’язками «батько–дитина», властивостей батька, обов’язків батька перед дитиною, посесивно-релятивних відношень (див. Додаток 12). Реактуалізація зафіксованих когнітивних смислів у дериватах свідчить, з одного боку, про значуще місце концепту *батько* в мовній КС носіїв досліджуваних говірок, а з іншого – демонструє близькість та спільність традицій аксіації образу батька.

РОЗДІЛ 4

КОНЦЕПТ *БАТЬКИ* В СЕРЕДНЬОНАДДНІПРЯНСЬКОМУ ТА ГУЦУЛЬСЬКОМУ МОВНИХ ПРОСТОРАХ

4.1. Засоби вираження концепту *батьки* в говірках середньонаддніпрянського мовного ареалу

Особливості зафіксованого матеріалу в обох досліджуваних говіркових ареалах вказують на той факт, що образи батька й матері є не лише як окремі субстанції, а й можуть утворювати цілісну структуру, компоненти якої доповнюють один одного.

Концептуальний аспект «Батьки в оцінці дитини»

КО ‘батьки – чоловік та жінка стосовно своєї дитини’ в мовленні говірконосіїв середньонаддніпрянського субконтинууму представлена

– лексемою *батьки*: *ми жи'ли 'коло бат'к'ів на у'сад'б'і 'бабин'ій (В'яз); мат'раси й'а'к'і бу'ли / 'шитий м'і'шок о'дин д'ругий 'шитий / на'топтане 'с'іно / і це бат'ки л'а'гали і р'ад'но та'ке домот'кан:е і вкри'валис'а тим у 'чому хо'дили або ко'жухом або пал'том // і це ме'н'і 'рано в ш'колу й'ти а й'а на ли'жанц'і спл'у пал'то в г'лин'і / обт'рус'уйу й'ду в ш'колу (Трш); ко'лис' ми з бат'ками по'їхали на ба'зар шоб же ж ку'пит' ми'н'і о'д'аганку й'а'кус' / а 'йїздили 'к' ін'ми / ба'зар тог'д'і був аж у д'ругому си'л'і / (СГ: 282); Бат'ки в кол'госп'і ро'бил'·и 'п'ісл'а риво'л'уц'ійї (ГПК: 60);*

– термінами спорідненості в складених номінаціях (*батько, мати; батько й матір; батько й мати; батько та мати; і батько й мати; мама й тато; тато й мама; мати з батьком*): *с'ім'й'а в нас бу'ла ви'лика / 'бат'ко / 'мати / д'ітей'семиро / 'девят' душ (В'яз); 'бат'ко й 'мат'ір ро'били в кол'госп'і а ми гл'а'д'іли о'дин 'одного (В'яз); нас п'їати'ро / 'бат'ко й 'мати / в ма'л'ій'хат'і / і н'іх'то не жа'л'івс'а (Срд); нас 'четвирко д'ітей' / а д'воє 'бат'ко та 'мати / то вже в нас шо полу'чайиц'·а // да'ли нам от за'була с'к'іки на 'душу / д'вадц'ат' п'ят' 'соток на*

'душу (СГ: 437); а йак ба'гато в нас жи 'четви́ро д'ітей / і 'бат'ко / й 'мати / то о'то йак бага'тен'ко д'ітей / то о'то у шапли'ку 'моч'ат' / і в кур'а'ках / 'кур'ач 'іх (СГ: 23); с'ім'яа ў нас бу'л 'а ве'л 'ика / с'ім'д'іток бу'л 'о ўс'о'го / буў'вос'міі д'ід'м / 'мама і 'тато / 'дес'ат' душ бу'л 'о ў 'хат'і (Гов_У: 221); аж у т'риц'іт' 'шостому 'роц'і 'тато і 'мама полу'чили т'рошки х'л'іба (Гов_У: 135); гл'а'д'іли од'не д'ругого // 'мати з 'бат'ком приви'дут' ди'тинку та й со'б 'і там 'ходить' на ро'боту чи там ку'ди / чи там сво'ю ро'боту 'робит' у'дома / а ми од'не д'ругого гл'а'д'іли (СГ: 341);

– присвійними конструкціями: м 'ій пун за'ритий тут / тут наро'дилис'а мо'їі бат'ки / тут вони по'хован'і / 'мати в'мерла ра'н'іше а 'пот'ім 'бат'ко (Срд); ми посто'їа-ан:о пома'гали сво'їім бат'кам на го'род'і / 'коло 'хати (В'яз); в 'мене бат'ки бу'ли 'дуже ст'рог 'і / контро'л'ірували нас посто'їан:о (В'яз).

У фольклорному матеріалі, зокрема в пісенних текстах, виявляємо складені номінації з компонентами в пестливій формі (батько й матуся, йотець-ненька, отець-матуся, отець та ненька, таточко й маточко): Ой їхав козак / В зелений байрак, / На коника похилився, / А за ним, за ним / **Батько й матуся:** / – Та не їдь, сину, вернися! (Пісні_П: 330); Ой високо, високо (2) / Клен-дерево й до води, / Ой далеко, далеко (2) / **Йотець-ненька** від мене (Пісні_П: 545); Ой їхав козак / Через байрак, / На коника похилився, / А за ним, за ним / **Отець-матуся:** / – Синочку, завернися (Пісні_П: 331); Нема цвіту цвітнішого, / Як буряк та редька, / Нема роду ріднішого, / Як **отець та ненька** (Пісні_П: 541); Це так робить ся, як чесна молода, а як нечесна, то батько й мати молодого не сїдають на ослін, а мерціій тікають із хати; як молоді увійдуть у хату, молода тоді зараз батькові й матері у ноги припаде та почне їх прохати: «простіть, **таточко й маточко**, більш не буду так робить!» (Гриша_В: 142).

Концептуальний смисл 'батьки одного з подружжя стосовно іншого' вербалізовано

– лексемою *батьки* в значенні 'батько й матір чоловіка': а в 'ін же_ш / у **бат'к 'ів** на'ходиц'а / а бат'кам в 'ін (чоловік респондентки – ВД.) 'видно надо'їів та й 'каже / з'найїш ти шо / да'вай йа ди'тину забе'ру / ди'тина бу'ла здо'рова / а ти

куди хоч / 'чуйиш / куди / їа вже / да'ли ми'н'і квар'тиру / бо їа ли'жу в л'і'карн'і їа н'і'кому ни 'нужна / во'но пройш'ло / а'ле во'но не за'булос' (Трш);

– складеною номінацією з термінами свояцтва (свекруха й свекор): а 'пот'ім свик'руха й 'свекор прийш'ли на ни'д'іл'і пове^мчер'али / поба'лакали та п'іш'ли / о'це та'ке (Тшл);

– складеними назвами спорідненості (батько і мати; батько й мати): 'бат'ко і 'мати да'ли їо'му хл'і'бину поблагосло'вили і в'ін прий'шов до мене догово'р'яц'а (Срд); 'бат'ко й 'мати у їіх (у сім'ї чоловіка – ВД.) пирижи'вали та'ке страш'не в'рем'я (Блк);

– присвійним прикметником його на означення свекра та свекрухи: кажут' / шо п'іш'ли 'бат'ко й 'мати на ог'л'адини // це ше до с'ватан'а // то було / бо їа з'найу / шо до 'мене ни при'ходили на ог'л'адини // їо'го (СГ: 277).

Про традицію доглядати за старшими батьками, не кидати їх напризволяще, вказують рядки колядки, які актуалізують КО 'діти дбають про батьків': 'Бі-ігла те'личка та з берез'ни-ичка / та до 'д'ад'ка в дв'ір / їа-а то'б'і 'д'а-адку за-акол'а'дуйу / 'винеси пи'р'іг // їак не 'винисеш пиро'га / 'в'із'му бич'ка за ро'га / та зла'майу п'равий р'іг / та по'веду на по'р'іг / 'з'іб'ю їому п'равий р'іг / 'рогом 'буду к'рутити / 'фостом управ'л'ат' / та на хл'іб зароб'л'ат' / 'бат'ка й 'мат'ір году'ват' (Трш).

Цікаво відзначити про релевантну роль батьків як цілісного образу-символу у весільній обрядовості. Так, концептуальний смисл 'батьки – представники роду' виражено в клішованих запрошеннях, якими молодий та молода закликають сусідів, рідних вшанувати весільні обрядодіїства своєю присутністю: а в д'ружки / 'вузол ши'шок / і во'ни і 'дут' пересту'пайут' по'р'іг до 'мене чи до 'когос' там 'добрий ден' / про 'сили 'бат'ко й 'мати і їа про'с'у до нас на ве'с'іл'а (Трш); по'том о'це с'вад'ба / на кут'ку с'вад'ба / до'ж'на моло'да / і 'ти у 'кожний дв'ір / в 'нейі 'должен бут' букет / руш'ник / а в д'ружки 'должен був 'вузол / 'б'ілий / 'б'ілий 'хустка ви'лика і там 'шишки / у 'ко-ожну 'хату во'на долж'на за'ходить' к'лан'аїец'а / 'добрий ден'

/ про'сили 'бат'ко й 'мат'ір і йа про'с'у на та'кий-то ден' до нас на ви'с'іл'а / і с'тавит' на ст'іл 'шишку (Трш); про'сил 'и 'бат'ко / й 'мати і йа про'шу / шчоб ви / 'Ган:о / при'ходил 'и пик'ти 'шишки / коро'вай / кал 'и'ч 'і (ГЗП: 63).

Без благословення батьків не приступали до ключових весільних обрядодійств (скликання родини на весілля, запрошення випікати коровай, випроводжання до церкви на вінчання, приїзд молодої до молодого, розплітання коси, розподіл короваю). КО 'батьки – провідники Божого благословення' об'єктивовано в клішованих формулах-звертаннях до Бога та батьків молодих, виголошуваних, зокрема перед обрядом випікання короваю, його розподілом: *благосло'ви 'Боже / і 'бат'ко й 'мати / коро'вай з'іб'гати* (Срд); *благосло'ви / 'Боже / При'чистий Гос'поже / і от'це / і 'нен'ка* (ГЧ: 559); *благосло'ви 'Боже / При'чистий Гос'поже / і о'тец / і 'мати / коро'гай кра'йати //* (ГЧ: 561). У фольклорних текстах фіксуємо закликання благословити в обряді «пришивання квітки» молодому, випровадженні молодих у дорогу до свекрухи, розплітання коси: *Благослови, Боже, 2 / І отець, і мати / Своему дитяти / Квіточку пришивати* (Звенигородщина: 106); *Благослови, Боже, / І батько, і мати, / Своему дитяти Русу-косу розплітати* (ЕОСУ IV: 563). Цікаво відзначити, що в клішованих проханнях-благословеннях звертатися могли як одночасно до батька-матері, так і окремо. Так, в весільній пісні репрезентовано й таку апеляційну конструкцію, проголошувану перед обранням подруг молодой виконувати функцію дружок на весіллі: *Ой благослови ти, мій батеньку, / Брать подружки у дружки! / Ой благослови ти, моя ненько, / Кого садити близенько* (Звенигородщина: 97).

Отже, у КС дитини значущі ознаки концепту *батьки* зосереджені навколо аспектів, що вказують на біологічний та обрядовий зв'язок із дитиною, функції, роль батьків у житті дитини. Водночас виявлені концептуальні смисли свідчать про обов'язки дитини стосовно своїх батьків.

Концептуальний аспект «Батьки в оцінці “чужих”»

Концептуальний смисл 'батьки – чоловік та жінка стосовно своєї дитини' актуалізований

– лексемою *батьки*: *а'ле йо'го не ви'н'у / йа ви'н'у бат'к'ів* (Трш); *си'д'іл'и на та'ких 'довгих / стіл'ц'і / ро'бил'и бат'ки / табу'реток ка'н'ешно ни бу'л'о* (СГ: 399);

– термінами спорідненості в складених номінаціях (*батько і мати; батько з матір'ю; батько та мати*): *'бат'ко і 'мати на ро'бот'і а 'д'іти пор'адку'вали в'дома / с'тарш'і гл'а'д'іли 'менших* (Срд); *во'на бу'ла на бур'а'ках / а 'бат'ко 'дома був з 'мат'і'р'іу* (В'яз); *на ли'жанц'і три чо'тири ду'ш'і спит' / на ли'жан'ці / на кро'ват'і спит' 'бат'ко з 'мат'і'р'іу* (Трш); *при'ход'ат' х'лопц'і з го'р'ілкою / а д'ів'чата з ши'ном / та з о'цим / само'гонка бу'ла / г'нали 'раниш'і з х'л'іба / із 'жита / із п'роса / рос'л'ил'и і г'нал'и о'то го'р'ілку / і в 'кого с'к'іки / в 'кого ч'вертка / в 'кого п'ів'л'ітри бу'ло / х'лопц'і / йак 'видав 'бат'ко та 'мати* (ГЧ: 94);

– присвійними конструкціями: *йі'йі бат'ки да'ли в при'дане 'зе'мл'у* (В'яз); *йо'го бат'ки і йі'йі бат'ки / разом ро'били* (Срд);

– атрибутивною конструкцією: *'р'ідних бат'ків часту'вали го'р'ілкою / дару'вали йім кала'ч'і* (Срд); *'Мати по'вина при'нести крам та'кий і ту'ди на цей крам / ма'тер'іу та'ку / во'на кла'де ц'у ди'тину / пох'ресника / і сто'їт 'пирид 'бат'ушкою і 'бат'ко хриш'чений сто'їт / 'р'ідн'і бат'ки там у' сторо'н'і / і ц'і сто'їат у'же / і 'бат'ушка 'робит об'рад х'решчен'.а* (Гов_У: 162).

В етнографічних записах виявлено

– дво- та трикомпонентні атрибутивні словосполучення (*батьки рідні, рідні батько й мати*): *А як дітки росли, несли хліб – гостинця. Бабам вечерю не носили, а батькам рідним, хрещеним* (ЕОСУ III: 294); *Як одкланяєть ся молодий батькові і матері рідним, тоді сїдають батько й мати хрещені на той же ослін і молодий одкланя вть ся їм так, як і рідним батькові і матері* (Гриша_В: 124);

– однослівну складну номінацію *батько-мати*: *Була то собі така Зіня, шо батька-матерь изъїла* (Труды II: 435).

Подружні стосунки між чоловіком та жінкою зазнавали часової регламентації. Якщо народження дитини «переводило» їх у соціальний статус батьків, то одруження

останньої дитини зумовлювало їхній перехід у групу людей поважного віку. Факт вшанування батьків, які віддали до шлюбу всіх своїх дітей, слугував основою для двох когнітивних характеристик ‘батьки – чоловік та жінка, яких шанують’ та ‘батьки – чоловік та жінка, які виконують дітонороджувальну (репродуктивну) функцію’, що актуалізовані в жартівливих назвах післявесільного етапу обряду: *купать батька й матір, возить батька і матір* ‘жартівливий обряд на третій день весілля, коли весільні гості вшановують батьків молодих (одягають, возять на візку, купають у річці чи ставку) і продовжують гуляння’, *возить чопа* ‘жартівливий післявесільний обряд, коли весільні гості везуть батьків молодих на возику до водойми й там купають’, *забивать на порозі чіп* ‘весільний обряд, що відбувається, якщо батьки одружують останню дитину’ (і в ‘середу / би’рут’ ‘воза / йак це ко’н’ака / ко’н’ака / в ‘іл / ‘сад’ат’ / спл’і’тайут’ в ‘ін’ка / но в ‘ін’ка спл’і’тайут’ ‘бат’ков ‘і й ‘матир’і ‘т’ік ‘і то’д’і йак’шо вже вс’іх подружили / са’довл’ат’ ‘бат’ка й ‘мат’ір на в ‘із / ‘мати би’ре ‘водку / би’ре за’куску / у ‘торбу чи кор’зину / с’і’дає на в ‘із / йі’йі ‘сад’ат’ і ви’зут’ до ‘озера / зн’і’майут’ йіх / во’ни са’м ‘і не з’лаз’ат’ / і в ‘озеро / і купат’ / ни’має ‘озера / би’рут’ ви’лику ‘ван:у / чи ‘ночви / бутил’ки з во’дойу / і купайут’ йіх / і поку’пали т’рошки / ‘мати ви’т’агує / нали’вайє ‘мало / знов купайут’ / по’том ви’зут’ на’зад до’дому / ‘мати вже шо ‘має йіх да’їє за’куску перед’і’вайец’а / вс’іх ‘кормит’ (Срд); мужи’ки / да // запр’а’гайуц’а / ш’лейі ота’ко ‘чириз п’леч ‘і поч ‘ін’л’али / з мотуз’к ‘ів / повпр’а’галис’а / а той сто’їт’ із бато’гом / ба’т’іг би’рут’ / ц’в’оха тих ‘коней / а во’ни гир’жу-у-ут’ / і па’шол // ка’н’ешно / ‘мат’ір же” нач ‘ін’л’али на’нейі / і завйа’зал ‘и / йак моло’ду / да / йак моло’ду / завйа’зали плат’ком же кра’с’івим / а отуто’го у тих / ‘низку ‘бублик ‘ів нач ‘ін’л’али і во’зок той обк’расил ‘и / п ‘ідмос’тил ‘и і по’душку / ну йак на пи’рин’і // ну й ‘бат’ко коло ‘матир’і / і ‘бат’ко ж і ‘мати вдвох (СГ: 71); шу’кайут’ во’зок / напи’найут’ шат’ро на во’зок / са’довл’ат’ ‘мат’ір і ‘бат’ка на той во’зок / ‘бат’ка і ‘мат’ір наре”чених / моло’дих / ‘вобш ‘ім / чи там у моло’дойі то / чи у моло’дого бат’к ‘ів / а йак у моло’дойі йіх хоч ни’має ти’бе ‘коло ‘мате”р’і / а ‘чопа ‘будут’ во’зит’ вс’орав’но (СГ: 71); йак’шчо в с’ім’йі в ‘ід:а’йут’ пос’л’ідн’у ‘дочку а’бо ‘сина / то заби’вайут’ на

по'роз'і ч іп // бе^мрут' ко'лок / поли'вайут' во'дойу і го'р'ілкою 'земл'у і бйут' ко'валдойу (СГ: 126).

Батьки відповідальні за добробут дитини. Вони зобов'язані забезпечувати дитину умовами для проживання, побуту, дозвілля, навчання. Поза тим, формуючи її особистість, вони виступають провідниками дитини у світ. Смилова ознака 'батьки піклуються про свою дитину' репрезентована афористичними висловом, в основу якого лягла народна мудрість: *ни той 'бат'ко й не та 'мати шо наро'дили / а той шо 'виростили і 'вивели в 'л'уди (Трш).*

Батьки особи, що дають життя дитині, виступають важливими учасниками кульмінаційних моментів її життя, одним із яких є весілля. Жодне з дійств, пов'язаних із родинною обрядовістю, не відбувалося без участі батьків. У випадку відсутності їхні функції виконували духовні батьки дитини або весільні. Згідно з цим можемо стверджувати про поєднання КО 'батьки – головні учасники сімейних заходів' та 'батьки піклуються про свою дитину', що об'єктивовано в

– описових номінаціях, атрибутів яких стосується весільної обрядовості: *весільний батько, весільна мати* 'чоловік та жінка, які виконували функцію батька й матері на весіллі', *весільні батьки* 'чоловік та жінка, які виконували функцію батьків на весіллі' (*Ве'с'іл'ний 'бат'ко / ве'с'іл'на 'мати це т'і ж 'сам'і 'р'ідн'і бат'ки // ви'с'іл'ний 'бат'ко / в'ін зап'рошував гостей / зустр'ічав молодих із х'л'ібом-с'іл':у / да'вав благосло'вен':а / зап'рошував гостей / в'ін ста'равс'а допомог'ти шоб 'гарно нак'ритий був ст'іл / в'ін брав 'вкуп за доч'ку / ко'ли во'ни йдут' в'ід в'ін'ц'а і молодий із молодойу / с'тавили у во'рот'ах ст'іл / ст'іл був нак'ритий / на 'тому сто'л'і була й'ка-'небуд' за'куска і / гра'ф'ін з 'водкойу / і з'ат' 'должен був да'ват' грош'і / 'вкуп (Трш); ве'с'іл'н'і бат'ки пома'гали молодим // це були в ос'новном хриш'чен'і / куми // во'ни долж'ни були бут' нероз'веден'і / ха'рашо жит' (Срд));*

– одно- та кількаслівних номінаціях, які корелюють із хрестильною обрядовістю: *хрещені, куми, хрещені батько й мати* 'чоловік та жінка, які брали

участь в обряді хрещення дитини; духовні батьки', *хрещений батько* 'чоловік, який брав участь в обряді хрещення дитини; духовний батько' (*йак'шо нап'риклад ди'тина оста'валас' бе"з бат'к'ів то й'її могли заб'рат' хриш'чен'ї* (В'яз); *ве'с'іл'н'ї бат'ки пома'гали молод'дим // це були в ос'новном хриш'чен'ї / куми // во'ни долж'ни бут' нероз'веден'ї / ха'рашо жит'* (Срд)); */ і би'ре коро'вай / це ж 'наче с'тароста / а'бо хриш'чений 'батк'о / на сто'л'ї ви'ликий коро'вай / а'ле там бу'ли і птич'ки / і голу'би і кв'іточ'ки і з'іроч'ки на 'тому коро'вайі / і 'р'іжут' коро'вай // 'перший ку'сочок це хриш'ченому 'бат'кові й 'матир'ї / по'том 'родичам* (Трш).

В етнографічних записах виявлено також

– моно-та полікомпонентні номінації, що мають складник, похідний від **-kryst-* (хрьосні, хресні батьки): *Я думаю, якщо дитина остається без батьків, то хрьосні должни за ними беспокоїться* (ЕОСУ III: 417); *[Коли перший раз стригли дитину?] В рік. Куми приходили – хресні батьки дитини* (ЕОСУ III: 425);

– складену номінацію з термінами спорідненості (*батько і мати*): *Ну, гукали ж батька та матір хрещених. Тоді не дуже гуляли, бо не було за шо гулять. Тоді не було за шо гулять. Справлять день рожденія там... Тоді не дуже... Гукнули **батька та матір**, та там ще, може, когось з сусід...* (ЕОСУ III: 298);

– номінації, що вказують на відсутність кровного зв'язку між дитиною та чоловіком, жінкою (*названий батько, названа мати*): *[Як називали хрещених батьків?] Названий батько, названа мати. На хрестини [йшли] зразу на другий день* (ЕОСУ III: 294).

Відзначимо, що під час весільних обрядодійств, за віруваннями наших предків, батьки виступали своєрідними представниками міфологічного бога-покровителя Роду – символа родючості, продовження роду, хорошої долі [Заверющенко 2014]. КО 'батьки – провідники Божого благословення' актуалізовано в акціональній ситуації (обряді обсіпання молодих), представлену в уривку: *ко'ли моло'дий зби'райец'а 'йїхат' до моло'дойі 'мати й 'бат'ко благослов'л'айут' йо'го / 'мати обси'пайе кан'фетами / 'житом / коп'ій'ками* (Хлст); *йак'моло'дий 'викупив моло'ду / 'мати обси'пайе йїх 'житом / кан'фетами // це та'кий у нас об'р'ад був / йа шче йо'го*

памй'тайу (Срд). Символічність обряду обсіпання й благословення, спрямованого на добробут, заможність та появу нащадків [Заверющенко 2014] відображено також у весільних піснях, виконуваних під час цього обрядодійства: *Світилка тримала в руках свій букет... / В цей час свашка і світилка співали: / Не сип, мати, вівсом, А сип, мати, / Долею щасливою, / Доброю годиною* (ЕОСУ IV: 370); *Мати сина вівсом обсіпала, / Вівсом обсіпала, щастем дарувала: / Пошли, Боже, щастя, як овес рясно!* (Гриша_В: 125).

Важливим є факт, що в контексті весільної обрядовості проявляються апотропеїчна та очищувальна функції батьків. Невістка, входячи в родину свого чоловіка, була змушена пройти обряд ініціації переходу від «чужої» до «своєї». Ініціатором священних обрядодій виступали саме батьки молодого, зокрема його мати. Обряд зустрічі невістки зі свекрухою мав радше не формальний зв'язок, а ритуально-символічний. Свекруха у своїй родині займала авторитетне місце. Як і будь-яка жінка, за народними уявленнями, вона відповідала за збереження сімейного вогнища. Її ніби ототожнювали зі жрицею, що оберігала родинний жертovníк від сторонніх впливів, а з ними – і від злих сил. У весільному обряді роль свекрухи як берегині проявляється найяскравіше. Приймаючи «чужинку» вона організовує комплекс ритуальних обрядодій, що покликані її «очистити», тому, як засвідчують етнографічні матеріали, перед свекрушиним двором розпалювали вогнище [Борисенко 2000: 163; Подолук 2008: 59–60]. Про цей ритуал описано в раніше зафіксованих діалектних наративах: *а 'б·іл'а моло'дого розкла'дали ви'ликий кос'т'ор / де моло'д'і по'вин':і були прист'рибнути // 'цебто ог'нем т'реба було по'гану 'ничис'т' спа'лити / шчоб з 'чистойу ду'шейу у но'вий д'ім зай'ти* (ГЧ: 323); *у'вече'р'і моло'дий заби'рає моло'ду / ви'зе до'дому / а там с'мал'ат' моло'ду / за'пал'уйут' кос'т'ор / і 'тоже ту'ди збі'гайуц'а вс'і і 'дивл'ац'а йак це // моло'дий то'д'і бе'ре моло'ду на 'руки і 'чириз той кос'т'ор пе'ре'носит' / 'чириз те 'полум'я / і то'д'і вже 'в:ече'р'і гу'л'айут' / час'туйут'* (ГЧ: 695).

КО 'батьки захищають та оберігають свою сім'ю' об'єктивовано в текстових ілюстраціях: *п·ісл'а'церкви / на по'роз'і йїх зустр'і'чайе 'бат'ко-мати / іс_х'л'ібом-*

'с'іл':у / во'ни за'ход'ат' / а'вечер'і ко'ли моло'дий заби'райе моло'ду / ко'ли погру'зили при'дане / ш'кафу / ск'рин'у / і при'ход'ат' до йо'го 'матир'і до'дому / до йо'го 'дому де в ·ін жи'ве / 'мати з 'бат'ком зустр'ічайе з в ·і'конами їх і з х'л'ібом-'с'іл'у в 'себе на по'роз'і / не на во'рот'ах а вже на по'роз'і (В'яз); 'мати встр'ічайе й'її з 'бат'ком з х'л'ібом і 'с'іл'у з рушни'ком та'ким тай ни'тайе й'її / «мо'їа ти ди'тино з' чим ти до 'мене прийш'ла?» / а во'на й'її і 'каже «з х'л'ібом 'с'іл'ом і з 'вашою ди'тиною» // 'мати й'її ц'ілуйе / 'бат'ко й'її ц'ілуйе / заби'райут' у 'хату / і тут почи'найут' й'її розк'в ·ітчуват' (Трш).

У контексті весільної концептосфери, зокрема обряду «комори», проявляється КО 'батьки відповідальні за морально-етичне виховання своїх дітей'. Ритуальна дефлорація – один із ключових етапів весілля, оскільки свідчила про «правильну» зміну соціального та статеві-вікового статусів жінки. Поза тим, дівочу цноту пов'язували з благополуччям та багатством, яке «чесна» молода ніби приносила в родину нареченого. Відповідно «неправильний» перехід символізував негаразди та біди, які могли спіткати її, родину та всю громаду [Ігнатенко 2016: 114]. За чесність дівчини відповідали її батьки, оскільки після обрядової «перевірки» їх або вшановували, дякуючи за хороше виховання дочки, або принижували, звинувачуючи в тому, що не слідкували за її поведінкою дочки. Зазначений концептуальний смисл актуалізовано акціоноально та предметно через поведінку старшого покоління, зокрема батьків молодого до батьків молодої, та за допомогою символів «чесності» молодої, що експліковано в текстових уривках: *Йак'шо 'д'івчина 'чесна / на ви'с'іл'і / 'мати розли'вайе у'с'ім мед / 'мати й'її 'р'ідна і свек'руха / коро'вай' 'д'іл'ат' // йак во'ни 'с'одн'і пожи'нилис'а / во'на прийш'ла до свик'рухи і свик'руха на д'вор'і ви'в ·ішуїе п'ростин' / <...> йак'шо бат'к ·і бу'ли 'б ·іл'ш-менш то не ви'в ·ішували п'ростин' / а йак'шо ви'в ·іс'ували то 'т'іл'ки 'чисту п'ростин' // до них в ·ід'носилис'а на'хабно / з пре'зирством (Трш); йак'шо во'на не'чесна й'її бат'ків упр'ікали / а й'її ни'навид'или // на во'рот'ах моло'дой ч ·ін'л'али стр'ічки 'р'ізного 'кол'ору 'т'іл'ки ни к'расн'і (Трш).*

У текстах весільних пісень, виконуваних перезвою, коли молода виявилася «певною», цей когнітивний смисл експліковано в

– конструкціях, що виражають вдячність, повагу до батьків: *Летів горобець / Через батьків хлівець. / Куку! куку! / То спасибі батькові за таку науку, / То спасибі матері за науку* (Звенигородщина: 158); *Стрибав горобець по дрючку, / Спасибі матері, / Спасибі батькові / За дочку* (ЕОСУ IV: 585);

– присвійно-описовій синтагмі: *Запряжу я сивую кобилу / Та поїду у ліс по калину. / Гарная в лісі калина, / Чесная в батька дитина. / Чесная в батька дитина. / Чесная мати родила* (Пісні_П: 160).

«Нечесність» молоді у весільних піснях корелює з образом болота, що символізує нечистоту, місце морального розтління (СД I: 228; ЗУЕК: 49), а ставлення до неї вербалізовано

– каузальною конструкцією, що відображає поведінку нареченого стосовно матері молоді: *Ой меде наш, меде, / Зять тещеньку веде / Та в болото кладе. / – Лежи, тещо, тут, тут, / Я виріжу прут, прут / Та буду тещу бити, / Що не вміла дочку вчити* (Вес_П: 690);

– лексичними субститутами з негативною семантикою, якими називали батьків молоді (*курва, злодій*): *Мати к-ва, дочка – друга, / Батько – злодій, коні воде* (Звенигородщина: 162).

Змалку дітей учать поважати батьків, віддаючи належне їхньому статусу словами та діями. Ушановування батьків продовжується й після їхньої смерті. КО ‘батьки – чоловік та жінка, яких шанують’ сконденсована в похідних утвореннях з поминальної сфери, семантика яких вказує на зв’язок із давнім культом шанування пращурів – далеких предків²⁷ (*родітельська субота, родітельські дні* ‘дні, коли православні християни поминають своїх родичів та близьких померлих людей’): *Тут жит’ важко / на кладбишч ·і енергетика погана / с’уда хо’дит’ ·нада т’іл’к ·і в ро’д’ител’с’к ·і дн’і // Ро’д’ител’с’к ·і дн’і бу’вайут’ раз у три м’іс’ац’і / це хо’д’ат’ на кладбишче*

²⁷ Доречним буде згадати, що одне зі значень лексеми *отець* – ‘предок’ (див. про семантику ключових слів концепту *батько* (підрозділ 3.1.)).

про'в ·ідат' 'родствен'ік ·ів (Трш); **Род'ім'ел'с'ка субота** нази'валас'а / 'перед Пасхойу / 'перед празни'ками йест' та'к ·і суботи / т'реба йти до 'церкви / і шоб моли'лис'а за упо'кой / і на к'ладбишче йти до 'р'ідного (Срд).

Факт відсутності кровного зв'язку між батьками та дітьми детермінував появу двох смислових елементів, а саме: 'батьки одного з подружжя стосовно іншого' та 'нерідні батьки стосовно дитини'. Перший репрезентує

– лексема *батьки* в значеннях 'батьки молодого', 'батьки молодої': *во'на йде обов'яз'ково до 'хати / бат'к ·ів // ну з'начит' бе'ре во'на ц'і шиш'ки 'вузол / зав'йазує йїх і 'мати 'каже до 'кого ти до'ж'на йти приглад'шат' // во'на іде до тих л'удей / ну / о'бично н'і од'ну 'хату не ... / не од'ну 'хату на кут'ку не ми'найут'* (Трш); *моло'дий заби'рає моло'ду од бат'ків і ви'зе до 'себе до'дому* (Срд); *о'ц'у ж 'верхн'у 'шишку / 'вир'ізав в ·ін / не'ре'р'ізав / попо'лам не'ре'р'ізав / а то'д'і не'ре'р'ізав на'четве'ро / дав моло'дому і моло'д'ій по ку'сочку і бат'кам / а коро'вай то'д'і вже роз'ламує* (СГ: 115);

– однослівна назва свояцтва *свати* 'батьки чоловіка стосовно його дружини', 'батьки жінки стосовно її чоловіка', що функціонувала у весільній обрядовості з моменту домовленості батьків молодих про весілля: *сва'ти до них прийї'жали на празни'ки / гост'ували 'до-овго* (Блк); *то'д'і шче / шче догово'р'айуц'а сва'ти / на коли ж роз'х'л'обини* (СГ: 362);

– терміни спорідненості в складених номінаціях, що означають 'батьки молодого', 'батьки молодої' (*батько і мати; батько та мати; батько й мати; мати з батьком*): *до 'д'івки при'ходили с'тарости / 'парубок / 'бат'ко і 'мати // при'ходило 'парне ко'л'ічество гостей* (Срд); *моло'да вста'є / ви'ходить / покло'нилас'а 'бат'ку та 'матир'і / во'ни йї'ї не'рихрис'тили* (Тшл); *'бат'ко й 'мати благослов'л'айут' моло'дих 'б ·іл'а по'рога х'л'ібом-'с'іл':у* (Срд); */ 'мати з 'бат'ком зустр'і'чайе з в ·і'конами йїх і з х'л'ібом-'с'іл'у в 'себе на по'роз'і / не на во'рот'ах а вже на по'роз'і* (В'яз);

– присвійні конструкції: *його бат'ки стр'ичайут' моло'дих на по'роз'і* (Срд); *у су'боту / у'же ж моло'да / у'мате'р'і в свек'рухи жи'ве / і бат'ки йі'йі / су'губо 'р'ідн'і би'рут' 'випивку / за'куску шо в них йе / і'дут' до моло'дойі / до бат'к'ів на боршч / поп'робуват' йа'кий боршч мо'лода нава'рила* / (Срд);

– присвійно-відносні словосполуки: *бат'ки моло'дойі хо'дили до бат'ків моло'дого по'бачит' йак во'ни жи'вут'* (Срд); *бат'ки моло'дого при'ходили до моло'дойі догово'р'ац'а на ко'ли с'вад'ба* (Трш); *заси'л'ал 'и сват'ів з х'л'ібом / 'с'іл':у і го'р'ілкою // бат'ки наре'ченойі не'ре'в'йазувал 'и с'тарос'т'ів сво'йіми рушни'ками / с'тарости домов'л'ал 'и'а з бат'ками наре'ченойі про в'ін'ч'ан':а в 'церкв'і* (СГ: 297);

– описова словосполука з вказівним займенниковим прикметником: *о'це ж з'разу йак при'ход'ат' сват'и / вже йак зару'чилис'а / шо вже сог'ласн'і т'і і т'і бат'ки / то'д'і ж виз'ут' же'ни'ха до не'в 'ести і ж'тешча вже шо / 'будушча 'буде / вит'а'гайе ж ск'рин'і ж сунду'ки це ж пона'пихано там* (СГ: 411).

В етнографічних записах аналізований концептуальний смисл виражений

– складною назвою *батько-мати* 'батьки молодого': *Погулявши до вечора, молодий забірав **батька-матір** свою і усіх своїх людей і їдуть усі до дому* (Гриша_В: 115);

– груповою номінацією *перезва* 'батьки молоді з гостями': *Приходили йі **батьки** з гостями – **перезва*** (ЕОСУ IV: 555);

– іменниковим займенником *вони* 'батьки молоді': *Хліб один несе... Це ж вони [батьки молоді] там готуються* (ЕОСУ IV: 575);

– складеними присвійними номінаціями з термінами спорідненості: *Садовлять молоду на кожух: «Ой дай, мати, масла, я ж тобі коровицю пасла, вигоняла на росу, дай, мати, масла на косу». Да, оце таке. А його мати з батьком стоять на порозі, ждуть* (ЕОСУ X: 560); *В мене перша далека невістка була. Напекли хліба та поїхали ми до йі **тата і мами**. Це буцім таке сватання було* (ЕОСУ VIII: 455);

– присвійно-відносними словосполуками: *Зустрічають усі батьки, але головна тут роль **батьків жениха*** (ЕОСУ IV: 386); *У кінці кличуть **батька-матір***

молодого, а він – молодій (ЕОСУ VIII: 446); *Приїхавши до молодій, молодий повинен, увійшовши у хату, тричі поклонитись на порозі і поцілувати у руки батька і матір молодій* [Гриша_В: 115]; *Як увійдуть молоді у хату, тоді батько й мати молодого сідають з хлібом на ослоні і сидять* (Гриша_В: 141); *Тоді дружко здіймає з глечика перепієць, поцілує його і оддає батькові молодій і матері* (Гриша_В: 126–127); *У двох тачках катають матір і батька молодого й молодій* (ЕОСУ IV: 375).

Смислову ознаку ‘нерідні батьки стосовно дитини’ актуалізовано в

– атрибутивних номінаціях (*прийомні батьки, названі батьки*): (– Як називали нерідних батьків стосовно дитини?) – *Називали прийомними бат’ками* (Трш); *бувало що во’ни їх ‘б’іліше л’убили ч’ім ‘р’ідних / а’ле бувало що ‘р’ідн’і ни мо’гли ‘виховат’ і ‘родич’і заби’рали і називалис’ ‘названими бат’ками / і вс’і дру’жили / і ‘д’іти до о’бох гор’нулис’ / по сог’лас’ію / і таке бу’ло* (Трш);

– лексемі *батьки*: *Називали прийомними бат’ками / а’ле ‘йесл’і во’ни це о’формили то п’росто називали бат’ками // ‘д’іти називали бат’ками* (Трш).

Після розірвання подружнього зв’язку статус чоловіка та жінки стосовно один одного змінюється, проте не щодо дитини. КО ‘батьки, які не перебувають у шлюбі’ репрезентовано атрибутивною номінацією *розводні батьки*: *Розводні бат’ки / розводні / во’ни догово’р’алис’а йак’шо во’ни роз’ійш’лис’а ‘бат’ко п’латив на ди’тину ал’і’менти / а шче дав’но / йа з’найу йак ‘бат’ко ни був зарейест’рований ‘бат’ком а с’в’ідки до’казували шо в’ін ‘бат’ко то в’ін пла’тив ал’і’менти з дн’а на’роджен’а ди’тини / і во’ни ни жи’ли ‘разом // йак ‘бат’ко ‘в’іруйучий був то в’ін ‘тоже не от’казувавс’а // так ‘само і ‘мати бу’ла зо’зул’а йа’ка ‘тоже пла’тила ел’і’менти на ди’тину* (Трш).

Таким чином, уявлення про батьків із погляду «чужих» вказують на важливий статус батька-матері в житті дитини, соціуму, що визначає роль та функції цих осіб у стосунках із дитиною.

4.2. Вербальна репрезентація концепту *батьки* в гуцульському діалектному просторі

Концептуальний аспект «Батьки в оцінці дитини»

Концептуальний смисл 'батьки – чоловік та жінка стосовно своєї дитини' вербалізований

– лексемою *батьки*: *бат'ки* нам 'дуже спочатку допомагали побудуватис'а (Стп); *ўнук 'і ми'н'і кажут на «ви» / 'г'іти / і с'воїм бат'кам і тим д'ідам шо йе паралел'но / ўс'о на «ви» // даўно та'кого ни 'було / йе йак хтос' ска'заў на ти то ка'зали це кому'н'істи* (Явр);

– термінами спорідненості в складених номінаціях (*тато й мама; мама й тато; тато з мамою; мама з татом; мама, тато*): *а ра'н'іше то йак во'но ўже у'м 'іло 'сапу три'мати то во'но ўже са'пало / 'тато й 'мама ў'чили нас са'пу три'мат / 'нав 'іт' 'мови ни мог'ло бу'ти / ўс'о* (Ксм); *ми прихо'дили на ве'чер'у до 'мами й 'тата* (Ксм); *'тато з 'мамоў по'хован'і 'тоже у Го'р'ішн'ому* (Ксм) до 'ц'ого 'часу йа ни з'найу про 'голод / н'і про йа'к 'іс' нис'татки / у нас / ну / 'мама з 'г'ег'ем раз ро'била шо 'було шо 'йїсти / ко'рова 'була / сви'н'а 'була од'на а'бо дв'і / йа'кас' там садо'вина (Явр); *йак'шо ми ни 'молимос'а / ни п'росимо 'Бога / шоб за'к 'інч 'ілас'а ц'а ц'а б'і'да / йа'ка на нас нава'лилас' / ос' / ми ўзага'л'і за'були за 'Бога / от / і то'му / 'можна ска'зат' / 'може це і та'ке с'талос'а з 'нами / ми ж 'мусимо в 'ідпов 'ідати 'йакос' за сво'йї 'д'йї / ми за'були 'мову / 'маму / 'тата / 'земл'у / ўс'о за'були / нам так зро'билос'а 'добре шо ну* (Крв);

– аналітичною номінацією з похідними лексемами від **starъ*, що демонструють аксіацію вікової характеристики батьків їхніми дітьми (*старий та й стара*): *а то ў 'мене дес йе стар'ий та 'ї стар'ра* (Крв);

– присвійними конструкціями: *П'редки мо'йї шче роз'казували шо хл'іб ни 'можна 'було 'р'ізати а 'т'іл'ки ло'мити* (Мкт); *ў 'сорок 'с'омому 'тато й 'мама мо'йї повир'нулис'а з Фран'к'івс'ка і прац'ували в л'іс'ництв'і* (Стп); *мо'йї бат'ки 'були*

з'реко-ка'толиками (МКТ); *'наш і тато й мама по'мерли йак ми 'були шче ма'л'і* (Ксм).

У фольклорно-етнографічних записах вказана КО вербалізована

– аналітичними номінаціями з термінами спорідненості (*тато і мамка, батько-мама*): *Коли за такими сьпівами обійде повниця усіх, наливав князь горівки, бере повницю і подає її на тарели через стіл родичам, кажучи: «Прошу, тату і мамко, на повницю»* (Шух III: 22); *Як шили молодому й молодій вінки, то співали: Віночку мій рутиненький, / Том ті доносила. / У доброго батька-мами / Хоть всюди ходила. / Я в доброго батька-мами, / А всюди ходила, / Чи посаг, чи толока – / Ніде не вхибила* (ЕОСУ IV: 165);

– двокомпонентними словосполученнями з пестливими формами (*дедик з ненькою, дедик та ненецька, татко й мамка*): *Ой від спода до вершечка – Їличка, / А на самім вершечку – Китичка. / А хто її зав'езав? / Дедичок. / А хто її поправив? / Ненецька. / Та зав'езить, дедик з ненькою, / Другою, / Бо вже мені розлука / З тобою* (ЕОСУ IV: 173); *Ой амберю, мій братчику, амберю, / Та розвивай білий рантук з паперю, / Та покривай мою русу-косу русяву / Дедикові та й ненецьці на славу, / Щоби тота руса-коса леліла, / Щоби наша родинонька раділа* (ЕОСУ IV: 176); *Я буду вас по одному женити, аби я видів, йкими ви газдами будете. Найменчий каже: Татку тай ви мамко! Добре, шо ви хочете нас женити, але шо ми би бідні потім робили!* (Шух V: 36).

Когнітивну характеристику 'батьки одного з подружжя стосовно іншого' репрезентовано

– присвійними конструкціями, що позначають батьків жінки стосовно чоловіка та чоловіка стосовно жінки: *'через 'м·іс'ац' ми пере'їїхали до й'її бат'к·ів* (Стп); *то'д'і моло'да / й'їде до йо'го бат'к·ів* (Ксм);

– складеними номінаціями з термінами свояцтва (*свекор й свекруха; свекор і свекруха; свекор, свекруха*): *йа с'векра й свик'руху бо'їелас'а / особ'ливо свек'руху* (Явр); *'ж·інка на 'мойіх ка'зала с'векор / свек'руха* (Стп);

– термінами спорідненості в складеній номінації, що позначає батьків жінки стосовно чоловіка (*мама, тато*): *'ж ·інка на 'мойіх ка'зала с'векор / свек'руха / 'але ў нас 'цего ни 'було / ў нас 'цего ни 'було / ў нас 'було 'мама / 'тато* (Стп).

Без батьківського схвалення неможливо було легітимно утворити сім'ю. Від імені батьків молода та молодий, їхні дружки й дружби запрошували гостей безпосередньо на весілля або на конкретний весільний обряд («зачінане», «забудини», «повницю», «пропій»). Батько й мати відігравали важливу роль на всіх етапах весілля: вони вирішували питання про заміжжя дочки й одруження сина, фінансово допомагали молодим у підготовці до весілля, благословляючи дітей, узаконювали шлюб перед громадою. КО 'батьки – представники роду' актуалізована в клішованому запрошенні на весілля: *Про'сили 'тато ї 'мама і йа вас п'рошу шоб 'ваша 'ласка приї'ти до нас то'д'і ї то'д'і на ви'с'іл'а // це раз д'ружки 'кажут' а 'пот'ім ок'ремо моло'да 'каже / про'сиў 'тато ї 'мама / а д'ружки 'кажут' про'сила 'пан'і моло'да і й'її старш'на шоб ви приї'шли до нас на ви'с'іл'а* (Ксм); *про'сили 'мама / 'тато / і йа вас про'шу / йак 'ваша 'ласка / приї'д'іт' на ви'с'іл'а* (Стп); *про'сили 'тато ї 'мама і ми вас п'росимо при'ход'те до нас з' х'л'їбом-'с'іл'у на ви'с'іл'а* (Мкт); *Про'сили 'д'ед'а з 'ненеў / про'сила моло'да / а'бесте приї'шли до 'мого газди Фе'д'а на вес'іл'е* (Голянич І: 442).

В етнографічних записах В.О. Шухевича також зафіксовано запрошення-кліше на весільні обряди: «*Просили тато, просили й мама, просит пан молодий і ми просимо, абисте були ласкаві приходите сегодне на “зачінане”, у вечеріх на “забудини”, ... на “весіле” а ... а на “пропій”*» (Шух ІІІ: 22); *Просив тато, просили мама, просит молодиця, просимо й ми, шобисте були ласкаві сегодне на “пропій весівний” а завтра на “сьмієни”* (Шух ІІІ: 64–66).

Благословення – одне з важливих обрядодійств у системі весільних традицій. Когнітивний смисл 'батьки – провідники Божого благословення' в мовомисленні гуцулів актуалізовано через усталене звертання до батьків, вживане перед початком певних обрядів: *Благосло'ви бат'ко ї 'мати в 'і'ночок почи'нати* (Крв); *Благосло'ви 'бат'ко ї 'мати дерев'це вби'рати* (Крв); *Благосло'ви 'бат'ко ї 'мати ко'лач вип 'і'кати* (Крв). В етнографічних джерелах виявлено розширену апелятивну

конструкцію, оскільки в ній також виявлене звертання до Бога: **Благослови-ж Боже, (2) / І отец і мати, / Своєму дитяти / Віночок починати** (Шух III:15). Благословення виступає одним із невід'ємних актів в обряді «Прощі» 'прохання благословення у Господа Бога, Ісуса Христа, Матері Божої, батьків, близьких і далеких родичів (старостою) для наречених на весіллі' (ТСГГ: 216). Батьки, вислухавши подяку та вибачення молодих, благословляють їх на подружнє життя: *Став цес молодий перед вами, / Йик свіча перед йобразами; / І просить уперед Бога милосерного / Господа Ісуса любого, / Пресьвѣиту Діву, матінку Божу, / У цю пору для него пригожу, / І вас, татку, мамко солоденькі, Усю найдальшу родину / І найменчу дитину. / Просимо усіх, абсте простили, / І в далеку дорогу благословили* (Шух III: 20).

Цікаво відзначити, що акціональний аспект обряду «Прощі» (поклони, колінопреклоніння, цілування руки), стосується також когнітивної характеристики 'батьки – чоловік та жінка, яких шанують': *'Коли виво'дили з'ї сто'ла / то 'г'ег'а з 'мамоў с'ї'дали на с'т'іл'ч'ік / о'так при 'виход'і на дв'ір / три'мали у 'руках хл'іб / і і'кону 'Божойі 'Матир'і чи' Ісуса Хрис'та / 'тоже рос:'тел'ували л'іжни'ч'ок на п'ід'лоз'і і чи' о'бойе ўже молод'і / ч'і лиш йак молод'ий по моло'ду їде / укл'ї'каў на ко'л'іна / про'сили п'рошч'і / у бат'к'іў / шо / 'д'акували за то шо 'виростили / 'д'екували шо 'вивели ў л'у'дину / шо недоси'пали / шо коли'сали / шо го'ду'вали (Крв); вивели молод'их / тут при ў'ход'і бат'к'і сто'їат' / ти ўк'л'ікли на 'ноги / на ко'л'іна і п'рос'ат' п'рошч'і // бат'ки три'маїут' хл'іб / ко'лач / 'образ 'Матир'і 'Божойі обоўйаз'ково / Ісуса Хрис'та на ко'л'інах / во'на (молода – ВД.) ўк'л'екла на ко'л'іна / і той шо про'водит' ц'і обр'ади ого'лошуйі з'нач'іт' п'рошч'і / шо кл'екла 'пан'і моло'да / 'перед сто'ла / 'перед 'Божого да'ра / 'перед Ісусом Хрис'том 'Мат'інкойу 'Божойу / 'перед сво'їими 'р'ідними бат'ками / д'руз'ами / товари'шами / і п'росит' у'вес' цей зб'ір шо з'ї'шоўс'а ў цей дв'ір / шоб йї'ї простили / 'може ко'мус' шос' об'їц'ала і не зробила / чи дес' не пос'лухала сво'їих бат'к'іў / чи шос' ку'мус' об'їц'ала і не зробила / і та'ким 'чином 'дал'ше 'д'акуйе 'матер'і і 'д'едев'і за те шо*

йїї у:оґн'і ни спа'лили / 'у:од'і ни вто'пили / 'виростили здо'ровою / кра'сивою / ти'пер
 добау'л'айут' шо ос'в'іту 'дали / і с'оґодн'і благослоу'л'айут' на ви'лике с'і'мейне
 жит'а / о-ос' / і то'д'і нау'хрест ц'і'луйе обра'зи / о-ос' / бат'к'іу / **к'лон'ац'а йім** /
 бат'к'и йіх ц'і'луйут' / п'ідн'і'майуц'а на 'ноги і іс к'р'іслах і с'тау'лат' ц'і'колач'і
 нау'хрест і с'тау'лат' та'киї жи'вий кори'дор / і цеї кори'дор / с'першу молод'і / 'ус'і за
 'руки / друж'би / друж'ки / 'ус'і ви'ход'ат' п'ід с'п'іванку / спец'іал'на с'п'іванка йе /
 в'ідобра'жайе вес' той про'цес / вес' той х'ід шо жде ц'у молод'у (Крв); йак і'де до
 ш'л'убу / с'ідає 'тато та_ї 'мама а молод'ий з друж'ками з друж'бами об'ходить
 дов'кола сто'ла / укл'і'каїї 'перед 'мамоу' / 'перед 'татом / і там сп'і'вайут' / **поц'і'луй**
сво'їу 'мамку у 'руку / шо во'на ти'бе нау'чила 'добру на'уку / шо во'на ти'бе нау'чила
 ни к'расти / н'і пусу'вати / а нау'чила ти'бе / ди'тинко / 'гарно газду'вати //
 к'лан'алис'а бат'кам три ра'зи / і благослоу'л'ат' у 'хат'і кола'чами / хрис'к'і / 'ус'о
 гет' 'поу'н'іст'у (Мкт).

Таким чином, у мовомисленні гуцулів уявлення про батьків із погляду дитини демонструють релевантну роль батька-матері в житті дитини; корелюючи із сімейно-обрядовим контекстом, вказують на поважний статус батьків.

Концептуальний аспект «Батьки в оцінці “чужих”»

Когнітивний смисл 'батьки – чоловік та жінка стосовно своєї дитини' в мовомисленні гуцулів репрезентує

– лексема **батьки**: а це шо зали'шилося з **бат'ками** то 'усе пере'ходить на 'него / кот'ре си ли'шило 'коло бат'к'іу / ну пере'важно мо'лодше с'і ли'шило / а'ле 'було 'ус'еко / то уже той ма'йеток пере'ходиу' (Крв); **бат'ки** со'б'і сп'ат' а ко'лиска на шну'рок і зако'лисуй йак т'реба (Ксм);

– похідна номінація від *rodъ, що вказує на біологічний зв'язок між батьками та дітьми (родичі): ко'лис у Во'рохт'і за 'Пол'ич'і буу та'киї 'випадок шо постр'іл'алис'і / так / мо'лодий молод'у заст'р'ілиу' таї сам се'бе бо ни хот'іли **родич'і** (Ксм); Ч'і'йе

ци'се дитин'ч'е? / ўно 'мало би даў'но с'пати / а ни хо'дिति 'коло сто'лиў / 'де 'родич'і?
(Голянич I: 395);

– похідні номінації від *starъ (стариня, старі), семантика яких відображає схвальне ставлення до представників поважного віку: ў 'с'ім'ях ни 'було забо'рони 'аби ни 'дати 'р'ізку / 'д'іти 'майут' / 'як то 'кажут' по-'нашому / по-гу'цул'с'ки / **стари'н'у** 'дуже пова'ж'ети / пова'ж'ети **стари'н'у** / 'бат'ка / 'маму / і то 'була 'дуже ви'лика по'вага / 'але од'на б'іда / шо ска'зали 'г'ег'а с'мамоў / нап'риклад / у 'мене там чи х'лопец / чи 'г'іўчина і зем'л'а / од'н'і'коло д'ругих 'е / та 'д'іти ни л'убили о'дин'одного / а ўни приму'сово спа'рували / та'й то жи'т'а ни 'було (Крв); То ў'же герен'товано / шо 'д'іўч'іна по'йіде се ў'ч'ети / **ста'р'і** ни 'дуже хо'т'іли пус'кати / 'але ў'же / 'нав'іт' ква'тир'у найш'ли (Голянич I: 340–341);

– терміни спорідненості в аналітичних номінаціях (мама й тато; тато й мама; дедя й неня; батько з мамою; тато з мамою): **Мама й тато** з 'ними по'йіхали (Мшн); **тато й мама** благослов'л'али моло'дих (Стп); 'д'ед'а й нен'а 'мус'іли тир'п'іти (Крв); 'але ў нас / 'була та'ка с'ім'н'а тут / шо 'бат'ко з 'мамоў при'м'ірн'і 'л'уди / при'м'ірн'і / а 'було ў них 'четверо д'іте'й / д'войе 'добрих / а д'войе н'і (Ксм); **тато з 'мамоў** сва'рили 'д'іўку за та'ке (Крв);

– складена номінація з назвами спорідненості в пестливій формі (мамка і татко): Г'ван'ч'іку / а'бес знаў / 'Боз'а ўс'о 'види і ўс'о 'ч'уйі / то'го бес с'лухаў **мамку і татка** / помо'гаў 'д'ідикови (Голянич I: 82);

– ситуативно-негативна номінація дідори, значення якої передає негативну оцінку образу батьків (дідори 'знев. старі батьки'): З цими **дідорами** д'ітько би жиў (ГСЛ: 234).

В етнографічних записах вказаний когнітивний смисл також вербалізує

– субстантив у формі множини, що вказує на кровне споріднення між батьками та дитиною (крєвні): Куми та **крєвні** дають в часі колачин дитині похресного – «фір'овщину»: вівцю, коня, корову, т'эле, сорочку, с'ірак, а бідний курку, словом, що хто зможе та'й хоче (Шух III: 8);

– дериват із коренем *starъ, що свідчить про статусну перевагу представників поважного віку, зокрема батьків (старшина): *Як кому вмере дитинка, то кажуть: «Дитинка, то мала щербинка – але як Бог озме старшину з межі дробет (дітий), то най сі не приказує»* (ГСЛ: 578);

– атрибутивна словосполука *рідні батьки*, яка вказує на наявність кровного зв'язку між дитиною та батьками: *Розпоряджалися вінчальні батьки. Кожний випивав, одержував кавалок колача з медом, на тарілку кидає гроші. Рідні батьки перші дарують, а відтак уже люди* (ЕОСУ IV: 182);

– словосполука *домашні батьки*, що свідчить про спільне проживання батька, матері з дітьми: *Кумам – хресним батькам – домашні батьки дають три колачі, а вони вже там на колачі став'ють хто гроші, хто якіс подарки* (ЕОСУ VIII: 130);

– аналітичні номінації з локалізмом та архаїзованими формами (*неньо з мамою; мама й отець; отець тай мати; отець і мати; мати і отець; отець і неня*): *Неньо з мамов прийшов, посідали за стів, лиш добре зачъили їсти и пити, а він віхопив си на двір тай пішов до сосіди, взъив свою дитину, приніс, та по казав перед старих и перед жинков и каже до них: Можна на вас си спустити, на всіх вас, шо ви є справедливі, шо добре свої діти провадите!* (Шух V: 138); *Мама й отець тебе родили щіре серце маєш, не можу тебе спирати, мушу до вітцьи до мами пускати* (Шух V: 69); *Був отець тай мати; мали одного сина. Отець помер тай мати* (Шух V: 88); *на чужий розум не маєш сі здавати, бо й отцеву і матері Господь Бог дав пайку, шо мав чим тебе відвінчъити* (Шух III: 19); *Як зазулі кукає, то аби хрискъинин за неў кукаў три рази, то она кине, каже: «Будеш кувати вітцеву и маттери свої!»* (Онищук_М: 39); *Шобисте були чесні, величні як Божий дар за Божим столом! Шобисте Бога просили, шобисте на світі прожили, йик матер і отець жиє* (Шух III: 18); *Були три бротя. Отець їм помер и неньи, а вони лишили си сиротами* (Шух V: 135).

Поважати батьків учили змалку й невиконання цього обов'язку зазнавало осуду та критики. КО 'батьки – чоловік та жінка, яких шанують' сконцентрована в таких вербалізаторах:

– формі пошанної множини: *У'с'і називали на ви / на ти д'іти н'іколи ка'зали та йак ти'перечки шо ти 'тату / ти 'мама / 'ц'ого ни 'було / це 'маїі 'бути 'мама / ви 'мамо / ви 'тато* (Крв);

– одиничній лексемі із коренем **starъ*, семантика якої відображає позитивну оцінку поважного віку: */ ни 'кажут / не п'рийн'ато 'було ка'зати ста'рий ста'ра / ста'рий таї ста'ра за бат'к'і' / а старин'а / менш б'іл'ш так по'важн'іше / у'же бат'к'і не моло'ден'к'і / шо це ў по'важному та'кому ўже 'в'іц'і / 'г'ег'а з 'мамоў* (Крв); *'Дуже 'г'іти 'гарно с'тавилис'а до старин'і / до 'тата / до 'мами / н'і та йак ти'пер то йе* (Крв);

– описовій конструкції, що вказує на сакральний первень образу батьків (*це було щось святе*): *'бат'ко і 'мама це 'було шос' св'ате / дл'а д'ітеї* (Крв);

– асоціативному зіставленні з образом хліба, у якому закодована аграрно-міфологічна символіка: *Хл'іб це 'було св'ате / це 'було шос' та'ке са'ме / йаг'би ти оскве'рний' тата а'бо 'маму* (Крв). Почасти почуття шани було співвідносне з почуттям страху, про що свідчить зіставна конструкція: *Вч'ител'і' бойелис' та йак тата з мамоў* (Крв);

– похідній номінації зі сфери поминальної обрядовості (*дідивна субота*), семантика якої вказує на позитивну оцінку старшого віку людини^{28, 29}: *Чо'тири 'рази у ро'ку у нас йе / то називайец'а д'іди'на субота / таї до 'церкви йдут / берут та'к'і / у ку'л'оч'ках не'велич'к'і / у нас називайіц'а по'даўник / даїе це / там хл'ібец / 'булочка / кон'фети / 'може 'бути ку'сочок 'сира там шче шос' / та та'ке йіст'і'не / таї св'аш'ченик ос'вачуїе / таї це нап'риклад да'їеш з рук та наї Бог п'рийме /*

²⁸ У мовленнєвому етикеті українців, на відміну від росіян, називання чоловіка поважного віку дідом – ознака ввічливості та пошани (СДІІ: 43).

²⁹ В етнографічних матеріалах фіксуємо дві версії походження номінації. Згідно з першою прикметниковий компонент назви *дідивна* детермінований діалектним терміном спорідненості *дедя* 'батько': *Три поминальні дні [подані вище] називаюця «Дідивна субота».* *Колис у гуцулів батьки називалися «дедя», тому «Дідивна» – поминаюця батьки* (ЕОСУ V:123). Відповідно до другої версії лексема *дідивна* стосується назви старшої за віком людини, діда: *Діди'на субота ізветци тимунь, шо у ню колись діди молили Богу за души так ек тепер попи, лиш инчим способом* (Календарь: 58). У межах наукової етимології календарний термін *дідивна субота* походить від загальнослов'янської назви спорідненості у формі множини (*діди*), що позначає поминальний обряд, ритуальну вечерю на честь померлих предків. В архаїчній формі цей обряд зберігся в українській та білоруській культурах (СДІІ: 43; УМ: 154).

нап'риклад / за 'г·ег·у Гвана 'душу / і в·ін у'же 'молиц'а 'Богу // то не так 'має з'начен'а тої хл'ібⁿ шо там йє / в·ін 'має з'начен'а / бо то це хл'ібⁿ / 'але да'їє мо'литва (Крв).

Про пріоритет батьків у житті дітей свідчить їхня керівна роль у родинній, зокрема весільній, обрядовості. КО 'батьки – головні учасники сімейних заходів' актуалізовано у відчислівниковому прикметнику *перший*, що вказує на першенство батьків в обряді вбирання деревця: '*перш* 'і йак дирев'це ўби'райут' / '*перш* 'і кла'дут' 'ружу / і у нас кла'дут' бо в нас ни 'було пиш'ниц'і / у нас кла'дут' кача'ни куку'рудзи / і бат'ки '*першу* 'ружу / 'верх'у / ви'лику / кла'дут' бат'ки / і 'також там виго'лошуйут' благослов'л'айімо д'іто'чок (Крв).

Стаючи батьками, чоловік та жінка зобов'язані контролювати поведінку їхніх дітей. КО 'батьки відповідальні за морально-етичне виховання своїх дітей' актуалізовано у фразеосполучі *тримати в затворі у запорі* 'суворо виховувати дитину': Д'івчину *три*'мали у зат'вор'і у за'пор'і / 'дуже 'р'ідко в 'ідпус'кали й'ї на йа'к 'іс' гу'л'ан'а / на вечор'ниц'і / це вже йак ка'зала 'наша 'баба / поча'лос'а вже за ра'д'анс'кої в'лади / от / за со'в 'іт'ів / шо во'ни це пус'тили так / на 'само / на 'само цей / шо до к'лубу / то'д'і к'луби по'йа'вилис'а / 'найіте / то 'наш 'і л'уди та'к 'і гірс'к 'і то 'дуже / о'це то це т'реба було / йа з'найу / с'лухати 'маму і йак пос'лухатис'а в'часно прий'ти до'дому шоб ти'бе пус'тили до к'лубу / це ст'римувалос'а / бо'йалис'а за д'ітей / за д'ів'чат (Крв);

– паремії добрі діти для родичів – вінец, а погані – кінець: Шо 'може 'бути до'рош:е дл'а 'родич'іў / ік 'ч'ути 'добре с'лово за с'воїх 'д'ітиў / то'го / б'рач':іку 'Митре / 'майіте 'радуватисе / шо 'майіте та'ких х'лопц'іў / са'м'і 'йісте ко'лис ка'зали / ік ми о'тутки на 'берез'і си'д'іли / шо 'добр'і 'д'іти дл'а 'родич'іў / в'інец / а по'ган'і / ко'нец (Голянич І: 408);

– риторичному запитанні *це тебе так вдома вчать?*: Ни 'можеш / йік л'у'дина / ска'зати / а 'лиш 'гаркайіш? / *це так те'бе 'дома ў'ч'ейут?* (Голянич І: 282).

Турбота батьків про дітей – одне з найважливіших їхніх завдань. Забезпечення добробуту дитини може продовжуватися й після смерті батьків, адже цю функцію, за

свідченнями респондентів, перебирають на себе духовні батьки. Когнітивний смисл 'батьки піклуються про свою дитину' реалізовано в

– аналітичних номінаціях із обрядовими термінами (*матка і батько, нанашко й нанашка* 'чоловік та жінка, які брали участь в обряді хрещення дитини; духовні батьки', *батько й matka, matka й батько, кум і кума* 'чоловік та жінка, які виконували функцію батьків на весіллі'): **Матка і бат'ко** // *йак'шо 'ч'есн'і бат'ко та й'мама / н'і даї Бог 'мама захво'р'іла / 'р'ідна шо наро'дила / а'бо 'тато по'мер / ун'і по'вин'і пома'гат'і ц'її д'їт'ін'і бо ўни йак 'тато таї 'мама (Крв); Тут у нас пере'важно на'нашко й на'нашка то йак вис'іл'а то шос' 'л'іпше там / пода'рунок там а'бо ше шос' / а на Буко'вин'і / а на Буко'вин'і берут' моло'дих / за на'наск'іў то там називайут' бат'ки / бат'ко й 'matka називайут' / ни на'нашко / а там бат'ко й 'matka / то цей бат'ко й 'matka / йак вис'іл'а то ўни про'вад'о ўс'о вис'іл'а 'тато з 'мамоў там н'ічо ни ў'частвуйе / ўсе / йак при'н'іс / йак 'поўниц'у / по'чесне / йак у'с'о / там ўс'о / бат'ко й 'matka (Ксм); на'нашко й на'нашка // пере'важно то ко'лис' во'ни дарували к'рижму / могла 'бути йа'кас' со'рочичка / могло 'бути на со'рочич'ку / матер'йал / а 'зараз шо 'хочиш / тог'ди ни 'було так / 'л'уди 'жили з' зим'л'і / а г'рош' і ни 'було (Стп); во'ни (хрещені батьки – ВД.) могли заб'рат' дитину / йак'шо бат'ки поми'райут о'бойе на'нашко й на'нашка заби'рали д'їтей ви'ховувувати (Ксм); це називали бат'ко а то matka // <...> се в'ід 'нейї таї в'ід 'н'ого / 'тоже бат'ко й 'matka (Крв); **Матка і бат'ко** найб'іл'ш'і 'функц'ії мат дарувати і їх обда'ровуйут' / розум'ійте / і йак 'поўниц'а йак обда'ровуйут' моло'дих / во'на сидит' 'коло моло'дих / та така 'функц'ія / не те шо вона шос' 'робит' / а йїї 'чествуйут' / чест' в'ід:а'йут' / ну'але во'на ў сво'йу 'чергу пода'рунок 'майї да'вати / г'рош' і да'вати / у нас та'ке за'ведено 'було / 'поўниц'а / шо виг'лошували х'ресна 'matka 'дала 'т'іл'ко-то / а то то так / а ти'пер 'ц'ого ўже ни'має / при'шоў с кон'вертом / даў шо даў / н'іх'то ни 'видит' / а ко'лис' х'ресна 'matka / о / ви'дали 'тис'ачу / а йа шо 'гирша / дам п'іўто'ра і дв'і / це та'кий / 'поўниц'а / 'кажут' / т'а'гнути 'поўниц'у / 'т'а'гнут' / так*

вит'агайт' хто б'іл'ше / ота'кий у нас буу з'вичаї / його у нас 'р'ідко ко'ли про'вад'ат'
(Крв); **кум і кума** бу'ли ве'с'іл'ними бат'ками // ну це та'к ·і йак і'деш до ш'л'убу то
кс'онд ч ·і'тайе там у'же / 'тойу про'в ·ід ви'де / а бат'ки йак кс'ондз кла'де ко'рону на
'голуву / то ўни три'майт' 'заду ц'у ко'рону а'би ни ў'пала / і три'майт' св ·іч'ки у нас
// кум і кума це основ'н'і 'п ·ісл'а бат'к ·іў (Стп);

– описових номінаціях, у яких атрибутиви стосуються весільних та хрестильних обрядів: *весільні батьки, весільні мати й батько* 'чоловік та жінка, які виконували функцію батьків на весіллі'; *хрещені батьки, хресний батько і хресна матка* 'чоловік та жінка, які брали участь в обряді хрещення дитини; духовні батьки': **Ве'с'іл'н'і бат'ки** по'дарки да'вали (Стп); *То тут уже за Коломию мин'і рос'казували / та'ке 'саме / так / шо / шам'пан'с'ке / го'р'ілка / ўс'о це / ве'с'іл'н'і бат'ки' 'робл'ат' // ра'н'іше до 'церкви 'мало хто йшоу в ·ін'чатис'а / то цей 'бат'ко й 'матка до с'іл'с'коїї 'ради 'мали при'нести й за'куску і го'р'іўку і ўс'о (Ксм); **ве'с'іл'н'і 'мати й 'бат'ко** / це 'може / ку'ми / бо нап'риклад у 'мене за ку'му ве'с'іл'ну 'була сест'ра 'р'ідна // ко'ли так ста'валос'а шо удо'вец' чи удо'виц'а ро'били вес'іл'е й не 'було чоло'в ·іка чи дру'жини то йїх за'м ·ін'уваў хресний 'бат'ко // 'тата за'м ·ін'уваў хресний 'бат'ко / 'маму за'м ·ін'увала хресна 'матка / у'же дл'а моло'дих / дл'а 'того а'би 'вести ве'с'іл'ний та'кий риту'ал / і во'ни (молоді – В.Д.) про'сили про'бачен'а у них / це 'було так з'даўну (Крв); *хтос' з ро'дини / а'бо ц'і хриш'ч ·ен'і бат'ки* мо'гли заб'рати ц'у сироту (Стп); *Нази'вали ку'м ·іў 'бат'ко та 'ї 'матка / х'ресний 'бат'ко й х'ресна 'матка* (Крв);*

– дескриптивних номінаціях, атрибутиви яких вказують на поважність статусу осіб, що виконують роль батьків: *перші куми, старший батько і старша матка, перший батько і перша матка* 'чоловік та жінка, які брали участь в обряді хрещення дитини; духовні батьки': *Нази'вали ку'м ·іў 'бат'ко таї 'матка / х'ресний 'бат'ко й х'ресна 'матка // 'перш ·і ку'ми* (Крв); *Нази'вали ку'м ·іў 'бат'ко та 'ї 'матка / х'ресний 'бат'ко й х'ресна 'матка // 'перш ·і ку'ми / 'перший / с'тарший то називайут / с'тарший*

'бат'ко ї с'тарша 'матка / то ўни 'мали би 'бути голоу'ними / при лу'б ·її пот'реб ·і / нап'риклад ди'тина там сирот'оу ли'шилася 'або шо то ўни 'мали би пома'гати йак матер'іал'но так п ·іт ·римувати ту ди'тинку / це йе найголоу'н'іш ·і / ну ·ї т'і / н'іх'то ни об ·ідиц'а йак т'і теж 'будут пома'гати / це так ·її обоу'язок (Крв); 'перший 'бат'ко і 'перша 'матка у л'убий мо'мент зам ·ін'айе 'тата ї 'маму і це вид 'цего п ·ішло / 'бат'ко ї 'матка (Крв);

– однослівних обрядових номінаціях куми, хрещені 'чоловік та жінка, які брали участь в обряді хрещення дитини; духовні батьки', 'чоловік та жінка, які виконували функції батьків на весіллі': **ку'ми** 'несли переважно ко'лис' 'б ·іле полот'но / йа'ке 'мали та'ке 'несли / а ти'пер ни'сут кос'т'умчики' / тапочки' / вс'о шо ди'тин'і т'реба / ус'о ни'сут' ти'пер (Ксм); У нас ви'с'іл'н'і бат'ки / це **ку'ми** / а **ку'м ·іў** переважно к'ликали х'ресних / х'ресних бат'к ·іў йїх у **ку'ми** / бо моло'да 'пара йїх обда'ровувала переважно / ж ·інок хуст'ками / чолов ·ік ·іў рушни'ками периу'язували цих / цих **ку'м ·іў** це йак с'в ·ід'ки у вас на ви'с'іл'і / і йїх обда'ровували / во'ни ї до 'церкви йшли сто'йали ў р'аду (Крв); **ку'ми** дарували по'дарок таї танц'ували // ве'с'іл'них бат'к ·іў у нас ни бу'ло // це 'кажут' кум / кума / т'і шо їдут' з' корова'ями / а на'нашко тої хто хрис'тиў ди'тину ў 'церкв ·і (Ксм); **ку'ми** ди'тину х'рест'ат' / **ку'ми** ї до шл'убу йе / це 'кого хоч з ро'дини то'го в ·ібе'райїш / йїм кола'чі зда'їут / во'ни да'руїут цих моло'дих / а моло'да да'їе кола'ч ·і таї на кола'ч ·і дар / 'кумов ·і со'рочку а 'ж ·інци'і 'фустку (Явр); **хрешчен'і** пома'гали у вес'іл'е / ви'конували ў'с'еку ро'боту / 'файн'і по'дарки гутували / 'золото ше шос' / г'рошеї да'вали ба'гато / пома'гали йїм (Крв); **хрешчен'і** по'дарки ї г'рошки да'вали / дарували 'золото / таї пома'гали / кот'р'і доб'р'і / кот'р'і н'і то н'і (Крв); йак'шо ни 'було н'і 'тата / н'і 'мами / то **хриш'чен'і** 'були / во'ни кирували / і йїх називали / в ·ін на'нашко / вона на'нашка (Стп).

Так, батьківська любов до дітей – сильна та безмірна, втілюється в турботі та захисті. Проте піклування про дитину проявляється не лише в обіймах, а й у покараннях.

Відносність батьківської кари зумовлена бажанням батьків уберегти дитину від злого. КО 'батьки люблять свою дитину' об'єктивовано в паремії *Своя стариня хоть бе, то не болит дуже* (ГСЛ: 577).

Світогляд батьків, їхня поведінка, поводження в повсякденних ситуаціях слугують взірцем. КО 'батьки – приклад наслідування для дитини' актуалізовано в паремії *Йіке коріні, таке й насіні* (Лесюк: 172).

Концептуальну характеристику 'батьки одного з подружжя стосовно іншого' реалізовано

– лексемою *батьки* в значеннях 'батьки молоді', 'батьки молодого': *бат'ки* с цим реше'том зустр'ічайут' моло'дих / да'йут' йім 'меду і поси'пайут' йіх о'цим і почи'пайут' у'с'іх гостей і так об'ход'ат' кру'гом три ра'зи / три ра'зи об'ход'ат' це все 'д'ійство / і так три ра'зи да'йут' 'меду і обси'пайут' / о'це то'д'і в нас обси'пайут' / йак при'ход'ат' моло'д'і в 'ід 'церкви (Крв); *бат'ки* вже по з'год'і домов'л'айуц':а йак це 'майі 'бути (Крв); попе'редн'о мож'ли *бат'ки* так шо з'найучи це шо 'д'іти 'хочут' поб'ратис'а / то попе'редн'о 'перед старос'тами у'с'ім'ях / у'кол'і с'ім'йі / зустр'іц':а погово'рити (Крв);

– однослівною назвою свояцтва (свати): *Йак 'д'іти 'йіхн'і поб'ралис'а то вони вже св'ати* (Ксм);

– присвійною конструкцією: *Моло'да да'руйе йо'го бат'к 'іу' / о / а в 'ін да'руйе йі'йі бат'к 'іу'* (Явр);

– термінами спорідненості в складених номінаціях, що позначають батьків молоді стосовно молодого та батьків молодого стосовно молоді (*тато та й мама; тато і мама; мама з татом; тато, мама*); *йак і'де до ш'л'убу / с'ідає 'тато та_ї 'мама а моло'дй чи моло'да з друж'ками з друж'бами об'ходить дов'кола сто'ла / укл'ікайі 'перед 'мамоу' / 'перед 'татом / і там сп'і'вайут'* (Мкт); *ро'дина молодого там 'мама с 'татом мож'ливо 'перш'і при'ходили погово'рити з бат'ками це ко'ли 'будут' с'тарости* (Крв); *Моло'да називала йіх ну та 'тоже/ 'тато / 'мама // то за'лежит' шче в 'ід л'у'дини / в 'ід ха'рактеру / йе та'ка / шо н'і 'може так ка'зати /*

'було шо ми'налис' на **ви** таї так (Явр); **мама** / **тато** (нареченої – В.Д.) прихо'дили до моло'дойі (Ксм).

В етнографічних та фольклорних матеріалах виявлено також

– присвійно-відносні словосполуки: *У бесаги [торби] накладали подарунки для **батьків молодого**, а в хустку для молодойі давали «честь» – два калачі (ЕОСУ IV: 182); Це сі сходили, просто набувалисі. У четвер уже **батьки молодойі** робили колачини (ЕОСУ IV: 172); Скрипка зачинає грати, молоду виводять з комори; передом іде її мама, потім тато, дружба, дружки, **мама і тато князя** (Шух III: 55);*

– аналітичну номінацію (*батько і мати*) 'батьки молодойі': *А вже перед самим порогом постелено біле полотно, а в хаті, за порогом, чекають **батько і мати** з двома великими калачами у руках (ЕОСУ IV: 177);*

– аналітичні номінації з назвами спорідненості в пестливій формі (*татко й мамка, татко таї ньька, дедик і мамка*): *Хмари сі ізнизили, / **Татка й мамку** засмутили / <...> вінчъне, / **Татка й мамку** вна лишъие (Шух III: 35); Гей сонечко зза гіря, зза гіря, / А молода зза стіля, зза стіля, / Іде наша до церкви, до збору, / Слюбувати свого Миколу. / А ви, **татку**, не смутіт ся, / **Тай** ви, **ньько**, ні, / Лишень дайте штири воли, / Тоті бурії (Шух III: 35); А вже добра годиночка настала, / **Шо** (імя невістки) по свій родок післала, / А післала штири коні, пятий віз, / А шестого візиночка, аби віз, / Дала єму три червоні на страву, / Аби **дъидик і мамка** прийшли на славу (Шух III: 64).*

Зі свідчень респондентів спорадичний вияв мали випадки, коли чоловік та жінка, не маючи власних дітей, приймали в сім'ю чужих, всиновлювали. КО 'нерідні батьки стосовно дитини' виражено

– складеною назвою спорідненості (*тато та мама*): *ўже в ·ін жо'натий буў / ўна 'йїхала с'у'да да йї / 'ж·інц'і йо'го роска'зали / ни'тайут' ку'ди 'йїдите? / а ўна / до **'тата та до 'мами** / а хто тв ·йї / Бодна'рук / а ўна 'каже / то то не тв ·йї **'тато** / ц'а прийи'ла до'дому ў пла'ч ·і / **'тато м ·йї** до с'іл'ради йшоў та ни'таў / шо то та'ка за **'баба** / каў / шо буў би йї'йї ўбиў (Стп);*

– атрибутивною словосполучкою *чужі люди*, яка вказує на відсутність кровної спорідненості між чоловіком, жінкою та дитиною й водночас переконує в необов'язковій наявності біологічного зв'язку між ними для встановлення батьківства: *Йі'її ў'з'али чуж'і'л'уди за сво'їу* (Ксм);

– стійкою словосполучкою *взяти за свою* 'прийняти в сім'ю дитину з наданням їй прав рідних дітей': *Йі'її ў'з'али чуж'і'л'уди за сво'їу* (Ксм).

Не завжди чоловік та жінка, які мають дитину, проживають разом. Так, розлучившись, вони починають мешкати окремо. Попри непорозуміння, що склалися між ними, вони все одно залишаються батьком і матір'ю щодо дитини. КО 'батьки, які не перебувають у шлюбі' виражена одиничним віддієслівним прикметником *розведені*: *їак бат'ки роз'веден'і й т'реба вби'рати де'рев'це то ста'ралис'а а'би хтос' із'родич'ів' в'ішає'першу к'в'ітку / 'ружу / шоб'моло'д'і ни розве'лис'а* (Крв).

Таким чином, в оцінці «чужих» концепт *батьки* вказує на зумовленість статусу батьківства, актуалізує уявлення про батька-матір як головних членів родини, що створюють безпечне середовище для розвитку дитини, відповідають за формування її моральних цінностей, зберігають та передають традиції, цінності, культурні особливості наступному поколінню.

Висновки до розділу 4

Отже, у межах середньонадніпряньського та гуцульського діалектних просторів зміст концепту *батьки* формують 15 когнітивних характеристик, що належать до ядерного та периферійного сегментів його польової структури. Центральною ознакою семантосфери концепту в середньонадніпряньському та гуцульському говірковому просторах виступає значення ключової лексеми *батьки*, що вказує на зумовлюваний характер батьківського статусу. Периферійний сегмент формують додаткові ознаки концепту, які репрезентують локальну характеристику його денотата. Якщо ядерний компонент, який стосується лише соціально-статусного аспекту (родинних зв'язків) концепту в досліджуваних ареалах тотожний, то периферійний – відрізняється. Нецентральний сегмент семантосфери співвідносний із такими параметрами концепту:

1) соціально-статусним; 2) реляційним; 3) морально-етичним; 4) рольовим; 5) фізіологічним; 6) функційним. Кожний із них у межах обох мовних ареалів містить свій набір КО, що зумовлює відмінність периферійного прошарку семантичного простору концепту. Так, морально-етичний аспект концепту в середньонаддніпрянському говірковому просторі, окрім КО ‘батьки – чоловік та жінка, яких шанують’, що також виявлена в гуцульському мовному ареалі, експлікує КО ‘діти дбають про батьків’, а функційний аспект, окрім когнітивних смислів ‘батьки відповідальні за морально-етичне виховання своїх дітей’ та ‘батьки піклуються про свою дитину’, що мають вияв і в змістовій структурі концепту, аналізованого в межах мовної КС горян, містить ще КО ‘батьки захищають та оберігають свою сім’ю’. У мовомисленні гуцулів до складу морально-етичного параметру концепту також входить когнітивний смисл ‘батьки – приклад наслідування для дитини’, який не мав вербального вияву в КС носіїв середньонаддніпрянських говірок.

Зауважимо, що під час аналізу були зафіксовані смислові ознаки концепту, що детермінували появу додаткових параметрів концепту, виявлених лише в межах одного з досліджуваних ареалів. Так, тільки в середньонаддніпрянському ареалі зафіксовано смисловий сегмент ‘батьки – чоловік та жінка, які виконують дітонароджувальну (репродуктивну) функцію’, що корелює з фізіологічним параметром концепту. У межах КС гуцулів виявлено ментальну одиницю ‘батьки люблять свою дитину’, відповідна параметру, що відображає ставлення батьків до дитини (див. Додаток 13).

У середньонаддніпрянському та гуцульському діалектних субконтинуумах концепт *батьки* експліковано за допомогою вербальних та невербальних засобів. Мовні репрезентанти концепту – це система лексичних та синтаксичних одиниць, що формують його номінативний простір (див. Додаток 14). Акціональний аспект репрезентації концепту в основному корелює з весільною концептосферою.

Зафіксовані вербалізатори концепту свідчать про динаміку його ословлення. Аналіз продемонстрував, що в мовленні носіїв сучасних говірок двох ареалів активно вживаними є однослівні та полікомпонентні номінації на позначення батьків (*батько і / та / й мати, батько з матір’ю, прийомні батьки, названі батьки, розводні батьки* –

у середньонаддніпрянському, *мама з гегем, старий та й стара, дідя й неня, мамка і татко, чужі люди, розведені* – у гуцульському, *батьки, мама, тато, мама й тато, свати* – у двох субконтинуумах), чоловіка й жінки, що виконують функції батьків у сімейних обрядах (*весільний батько, весільна мати* ‘чоловік та жінка, які виконують на весіллі роль батька, матері нареченого або нареченої’, *хрещені батько й мати* ‘чоловік та жінка, які брали участь в обряді хрещення дитини; духовні батьки’ – у середньонаддніпрянському, *матка і батько, нанашко й нанашка, хрещені батьки, хресний батько і хресна матка, перші куми, старший батько і старша матка, перший батько і перша матка* ‘чоловік та жінка, які брали участь в обряді хрещення дитини; духовні батьки’, *батько й матка, матка й батько, кум і куми, весільна мати й батько, хрещені, куми* ‘чоловік та жінка, які виконують на весіллі роль батька, матері нареченого або нареченої’ – у гуцульському діалектному обширі, *хрещені, куми* ‘чоловік та жінка, які брали участь в обряді хрещення дитини; духовні батьки’, *весільні батьки* ‘чоловік та жінка, які виконують на весіллі роль батька, матері нареченого або нареченої’ – у двох ареалах). На периферію слововжитку представників середньонаддніпрянського мовно-культурного обширу відходить однослівна лексема *перезва*, що позначає батьків молоді з гостями, у мовленні інформантів гуцульського ареалу – лексеми *стариня, родичі, предки, кривні, старі, старшина* в значенні ‘батьки’. У двох досліджуваних діалектних субконтинуумах неактуальними є конструкції з архаїчною формою *отець* (*отець і ненька, отець-матуся, отець і мати* ‘батьки’), лише в гуцульському мовному ареалі – складена назва батьків молодого із застарілою лексичною одиницею *князь* у значенні ‘наречений, молодий’ (*мама і тато князя*), однослівна номінація *дідори* ‘знев. старі батьки’.

У зв’язку із впливами модернізації, соціально-політичними зрушеннями (зокрема війною), які вплинули на побут представників досліджуваних мовно-культурних зон, помітним є «спрощення» певних родинно-обрядових традицій, особливо весільних, що позначилося на функціонуванні усталених вербальних формул, тривалості його святкування. Оскільки репрезентанти сучасних середньонаддніпрянських говірок поступово відмовляються від традиційних весільних елементів (наприклад, заклику на

випікання короваю, шанування батьків, які віддали заміж / одружили останню дитину), тому не послуговуються клішованими запрошеннями, звертаннями до батьків, назвами післявесільних етапів обряду. Водночас у весільних традиціях представників гірського регіону Карпат спостерігаємо збереження архаїчних елементів, що пов'язані із бранням молодої (наречена на вінчання в церкву досі вдягає національний костюм), обрядом «Прощі», під час якого активно вживають апелювативні конструкції, до батьків, Бога, Богородиці.

Ядро номінативного простору концепту *батьки* у досліджуваних мовних просторах формують одиниці, що відображають головну ознаку концептуалізованого денотата, співвідносно з лексичним значенням базового слова концепту, і поширені в обох діалектних субконтинуумах. До периферійного сегмента належать вербалізатори, які експлікують факультативні характеристики концептуалізованого денотата, репрезентують локальні уявлення носіїв про нього. Як бачимо, у мовній КС гуцулів денотат аналізованого концепту актуалізовано більшою кількістю експлікаторів. Це свідчить про вищий рівень аксіації денотата й відповідно досить важливе місце концепту в концептуальній КС носіїв гуцульських говірок.

ЗІСТАВНА ХАРАКТЕРИСТИКА МОДЕЛЕЙ СВІТОБАЧЕННЯ НОСІЇВ СЕРЕДНЬОНАДДНІПРЯНСЬКИХ ТА ГУЦУЛЬСЬКИХ ГОВІРОК

Зіставлення мовних КС носіїв середньонаддніпрянських та гуцульських говірок шляхом аналізу образів-концептів *мати*, *батько*, *батьки* дозволяє виокремити три типи рис: 1) *спільні*, що виявлені в обох досліджуваних мовно-культурних ареалах; 2) *цілковито відмінні*, які наявні лише в одному з них та 3) *відмінні, але близькі*, тобто ті, що функціонують в обох субконтинуумах, але мають різний вияв.

Спільним для обох аналізованих говіркових просторів виявилось те, що

– образи матері, батька й батьків набули концептуального оформлення, тобто в концептосфері носіїв середньонаддніпрянських та гуцульських говірок наявні структуровані знання, своєрідна «інформаційна база» про вказані образи, що знайшла своє відображення в системі мовних засобів, яку формують лексичні та синтаксичні одиниці. Зауважимо про те, що способи об'єктивації аналізованих концептів не обмежені лише вербальними засобами (лексичними, синтаксичними), оскільки вони також виражені акціонально. Цей факт свідчить про високу актуальність вказаних концептів у концептосфері носіїв середньонаддніпрянських та гуцульських говірок;

– концепт *мати* корелює з образом землі, що зумовлено переосмисленням функцій жінки-матері стосовно дитини;

– концепт *батько* співвідносний із образом хліба. Існування кореляції «батько–хліб» ґрунтується на шанобливому ставленні до її конститuentів;

– зміст концептів *мати*, *батько* та підконцепту *Мати Божа* ґрунтується на зв'язку земної та сакральної сфер із превалюванням першої;

– зближення образів Богоматері й земної жінки-матері зумовлене аксіяцією материнської функції жінки;

– підконцепт *Мати Божа* як і концепт-донор *мати* актуалізовано у вербальних та акціональних засобах вираження;

– концепти *мати*, *батько* в досліджуваних діалектних субконтинуумах слугували основою для появи нових номінацій із коренями ключових слів, які є своєрідним «відгомонам» концептів;

– образи батька й матері можуть формувати цілість на основі ціннісного відношення до взаємодоповнювальних функцій батька й матері у формуванні дитини.

Відмінними рисами є

– різна кількість КО, що формують змістове наповнення концептів *мати*, *батько*, *батьки* та підконцепту *Мати Божа*. У концептосфері носіїв середньонаддніпрянських говірок зміст концептів містить більшу кількість когнітивних характеристик (концепт *мати* – 20, *батько* – 20, *батьки* – 13), у гуцулів відповідно меншу (концепт *мати* – 16, *батько* – 16, *батьки* – 12). Відзначимо, що підконцепт *Мати Божа* в концептуальній КС носіїв гуцульських говірок має на один смисловий елементу своїй змістовій структурі більше (8), у концептуальній КС представників середньонаддніпрянських говірок підконцепт *Мати Божа* формують 7 когнітивних смислів;

– вищий рівень осмислення концепту *мати* в КС гуцулів, оскільки його КО актуалізовані в більшій кількості похідних (73 одиниці) й формують більшу кількість семантичних полів (6);

– високий рівень аксіації образу Божої Матері в КС представників гуцульського мовно-культурного обширу, про що свідчить називання складеною номінацією *Божа Мати* неживих об'єктів (землі, природи);

– існування тріади «*мати земна* – *Мати Божа* – *земля*», що виникла внаслідок ціннісного ставлення до образу земної матері та Богородиці.

Відмінними, але близькими характеризуємо такі риси:

– квантитативна різниця похідних із коренями базових слів концептів *мати*, *батько*: у середньонаддніпрянських говірках виявлено 44 номінації з коренями *-мат-*, *мам-*, *-нен-*, у гуцульських – 73. Сміслові елементи концепту *батько* актуалізовано в 37 номінаціях, зафіксованих у мовленні носіїв середньонаддніпрянських говірок, і 43 – у гуцульських;

– наявність діалектних синонімів-відповідників до слів-репрезентантів концептів *батько* й *батьки* в гуцульських говірках (*дедя*, *родичі*, *стариня*);

– актуалізація когнітивних ознак концепту *батько* в гуцульському мовному просторі в похідних від п'яти ключових слів концепту (*батько, тато, папа, отець, дедя*), натомість у середньонаддніпрянському – у чотирьох (*батько, тато, папа, отець*);

– різні семантичні сфери, що формують лексеми з коренями ключових слів аналізованих концептів (номінації з коренями *-мат-, -мам-, -нен-* у середньонаддніпрянському ареалі сконцентровані навколо семантичних блоків, що стосуються назв людини, рослин, тварин, довкілля, предметів. Похідні, виявлені в гуцульських говірках, окрім вищеназваних семантичних блоків також стосуються абстрактних понять. Вторинні утворення із коренями *-бат-, -там-, -пан-, -от-* у середньонаддніпрянських говірках згруповані навколо назв людини, флороназв, назв територій, споруд, потойбічного світу. У гуцульському ареалі деривати формують семантичні блоки, що актуалізують поняття, пов'язані з назвами людини, потойбічного світу, територій, довкілля та предметів);

– більший ступінь проявлення сакрального первня в гуцульській концептуальній КС.

ВИСНОВКИ

Історичний і культурний досвід українців демонструє, що родина була й залишається однією з найбільших цінностей: саме родині належить ключова роль у формуванні особистості, національних традицій та звичаїв, на яких ґрунтується духовність індивіда та його взаємодія з навколишнім світом. Закономірно, що системоутворювальні для ідеографічної сфери *родина* поняття *мати*, *батько*, *батьки* є центром мікросвіту, основою структурування соціуму, тому належать до базових концептів української ментальності. Дослідження змінності чи варіативності цих понять можливо лише через аналіз культурно детермінованих знань та уявлень про самі об'єкти – матір, батько, батьки, зокрема в територіально віддалених мовно-культурних просторах – середньонаддніпрянському та гуцульському ареалах.

Визначаючи концепт як історично та культурно зумовлене утворення, співвідносне із фрагментом дійсності, структуру когнітивних одиниць *мати*, *батько*, *батьки* досліджено через аналіз способів їхньої вербалізації та встановлення ознак денотатів, що слугували основою для появи відповідних когнітивних характеристик і варіантів їхньої вторинної номінації.

Зібраний із різних джерел матеріал уповноважує на такі узагальнення.

1. Архітектоніка аналізованих концептів у середньонаддніпрянському та гуцульському ареалах у загальних рисах не відрізняється: у структурі наявний центральний та периферійний сегменти, що сформовані набором когнітивних ознак, які визначають сутність відповідних денотатів; у ядрі сфокусовано основні характеристики співвідносних із концептами об'єктів, що представлені інваріантними значеннями (словниковою дефініцією) лексем-імен концептів *мати*, *батько*, *батьки* та їхніх синонімів. Периферійна частина концептів порівняно з центральною є, більшою за обсягом; у ній відображена додаткова, поглиблена інформація про денотат, що репрезентована ширшим колом вербалізаторів.

2. Засоби ословлення прототипних образів жінки-матері та чоловіка-батька в обох діалектних субконтинуумах передусім ґрунтуються на переосмисленні їхніх функцій стосовно дитини, а тому спільні смислові елементи аналізованих когнітивних одиниць репрезентують образ матері, батька та батьків у фізіологічному, морально-

етичному, функційному, рольовому та реляційному аспектах. Це вказує на константність та близькість локальних традицій у стереотипізації чуттєво-образних уявлень про матір і батька. Однакові вербалізатори концептуальних характеристик ‘мати – жінка стосовно дитини, яку народила’, ‘батько – особа стосовно своєї дитини’, ‘батьки – чоловік та жінка стосовно своєї дитини’ свідчать про детермінований характер материнського й батьківського статусів; ‘мати одного з подружжя стосовно іншого’, ‘батько одного з подружжя стосовно іншого’, ‘батьки одного з подружжя стосовно іншого’ вказують на визначеність ролей чоловіка, жінки, відповідно – їхнього місця в КС, архітектонікою сім’ї, соціуму в цілому, а також традиційними сімейними обрядами; поняття (семи) ‘мати – жінка, яку шанують’, ‘батько – чоловік, якого шанують’, ‘батьки – чоловік та жінка, яких шанують’ зумовлені традицією шанування батьків.

3. Значущість матері й батька в соціумі зумовила оцінювання та способи вербального представлення концептів одиницями *мати*, *батько*, *батьки* в середньонаддніпрянському та гуцульському мовно-культурних просторах; важливу роль відіграє називання суб’єктом, що виразно представлено в опозиції називання матері, батька рідною дитиною та «чужими» людьми, з-поза відповідної родини. Переконливий приклад – вживання форм множини поваги, пестливих номінацій матері й батька в мовленні дітей, на противагу використання лексичних субститутів із негативною семантикою на позначення батька чи матері «чужими». Усталений відмінний набір засад ціннісного відношення дитини та «чужого» до жінки-матері й чоловіка-батька зберігся в обох мовно-культурних обширах – середньонаддніпрянському та гуцульському.

4. Діалектні репрезентанти концептів *мати*, *батько*, *батьки* слугують засобами передачі актуальних маркерів культури, відображаючи оцінку мовцями відповідних когнітивних одиниць. Особливо виразно мовці передають ставлення до матері, батька, використовуючи засоби оцінності (*мамочка*, *матінка*, *мамуська*, *мамуня*, *татко*, *татусь*, *таточко*, *папочка*, *дедик*, *мамочка моя рідна*, *мамочка моя солоденька*, *мій дедик*, *ріднесенький таточко*); одиничні та двокомпонентні метафоричні номінації відображають образність та / або естетизм мовомислення

говірконосіїв (*берегиня, зозуля, кролиця, годувальниця, любочка, соколка, заступниця, хранительниця* ‘мати’; *золотий, дорогий, глава, авторитет, широка спина, найбільший авторитет, особа особлива, господар, головний годувальник* ‘батько’), лексичні заступлення – високу народну культуру та дотримання її канонів (*тяжка, береминна, з животом, груба, веремнна, вивершена, зайшла* ‘вагітна жінка’).

5. Відмінність архітектоніки досліджуваних концептів сконцентрована в периферійному сегменті їхньої структури. Припускаємо, що відсутність певної смислової характеристики концепту свідчить не про її відсутність у концептосфері говірконосіїв мовного ареалу, а про її нецентральну позицію у світобаченні окремих говірконосіїв, мовлення яких зафіксовано дослідниками. Образ матері в системі світобачення носіїв середньонаддніпрянських говірок інтерпретований більшою кількістю когнітивних ознак, проте це не дозволяє стверджувати про його нижчу цінність у КС гуцулів. Кількісне та змістове наповнення вербальних репрезентантів концепту в зіставлюваних ареалах уповноважує на припущення, що образ матері в системі світобачення гуцулів осмислений глибше, має ширше коло його номінативного оприявлення. Про високу оцінку матері говірконосіями свідчить і категоризація навколишньої дійсності в межах концепту *мати*: у гуцульських говірках зафіксовано майже вдвічі більше дериватів із коренями *-мат-*, *-мам-*, *-нен-*, семантика яких відтворює більше когнітивних ознак концепту. Домінантними виявилися вісім семантичних смислів, що вказують на відношення між матір’ю та дитиною (семемі ‘мати – жінка, яка дбає про дитину’, ‘мати – найдорожча людина для дитини’), здатність жінки продовжувати життя (‘мати – жінка, яка здатна народжувати’), наявність / відсутність кровної спорідненості між матір’ю й дитиною (‘мати – жінка стосовно дитини, яку вона народила’, ‘нерідна мати’), присвійно-релятивні відношення (‘присвійно-релятивні відношення стосовно матері’), наявність дитини в жінки (‘мати – жінка, яка має дитину’), ставлення до жінки-матері (‘мати – жінка, яку шанують’). Натомість у середньонаддніпрянських говірках найчастіше актуалізовані концептуальні елементи, які стосуються репродуктивної функції жінки-матері (‘мати – жінка, яка здатна народжувати’), кровного пов’язання між матір’ю й дитиною

(‘мати – жінка стосовно дитини, яку вона народила’) та ставлення матері до дитини (‘мати – жінка, яка дбає про дитину’). Спільні смислові складники в дериватах вказують на релевантність цих ознак у КС носіїв територіально віддалених ареалів і тотожні принципи його концептуалізації. Аксіяція материнської функції жінки зумовила зближення образів Матері Сина-Бога й земної жінки-матері, що яскраво демонструє функціонування в мовленні гуцулів та середньонаддніпрянців лексем *мати*, *матінка* на позначення Діви Марії. Сакралізація матері також зумовила шанування образу землі й ототожнення цих феноменів, що засвідчила трикомпонентна концептуальна єдність *мати земна – Мати Божа – земля* в гуцульській КС.

6. Концепт *батько* когнітивно та вербально більш яскраво представлений у КС носіїв середньонаддніпрянських говірок. Мисленнєве відображення відповідного денотата в обох мовно-культурних обширах стосується додаткових параметрів оцінки, що не типові для аксіяції образу матері: для когнітивного портретування образу батька релевантними стають не лише його функції стосовно дитини, але й всієї родини. Результат мовної категоризації цієї ментальної одиниці вказує на вищий рівень її осмислення в КС носіїв гуцульських говірок, що полягає в ширшому колі дериватів та твірних основ, від яких вони утворені. Водночас смислові домінанти похідних лексем із коренями *-бат-*, *-там-*, *-пан-*, *-ом-*, *-д’ед’-* збігаються із актуалізованими когнітивними ознаками в середньонаддніпрянських говірках і вказують на наявність / відсутність кровної спорідненості батька з дитиною (‘батько – особа стосовно дитини’, ‘нерідний батько’), присвійні та релятивні відношення щодо батька (‘присвійно-релятивні відношення щодо батька’). Актуалізація тотожних семантичних смислів у номінаціях із коренями базових слів концепту *батько* в досліджуваних ареалах підкреслює значущість цих ознак для повноти ідеального образу об’єкта пізнання й вказує на спільну основу його аксіяції. Сприйняття батька не лише як тілесної людини в середньонаддніпрянському та гуцульському ареалах зумовило розширення змісту відповідного концепту шляхом співвідношення сакрального та світського первнів, про що свідчить регулярне функціонування вербалізатора *батько* ‘Бог’ у концептуальній сфері. Цей факт вказує на стійкість актуалізації вищого прояву архетипу *батько* в загальнонаціональній КС.

7. Існування концепту *батьки* в середньонаддніпрянському та гуцульському мовно-культурних ареалах свідчить про сприйняття матері й батька як цілості в родині та в соціумі. Змістова єдність вказаної мисленневої структури передусім ґрунтується на ціннісному відношенні до функцій батька й матері, які взаємодоповнювальні у формуванні дитини. Спільні риси концептуалізації образу батьків у досліджуваних діалектних просторах стосуються пов'язання між батьком-матір'ю та дитиною ('батьки – чоловік та жінка стосовно своєї дитини', 'нерідні батьки стосовно дитини'), реляційних характеристик, що виявляються в ставленні дітей до батьків та батьків до дітей ('діти дбають про батьків', 'батьки піклуються про свою дитину', 'батьки відповідальні за морально-етичне виховання своїх дітей', 'батьки – приклад наслідування для дитини', 'батьки люблять свою дитину'), ролі батьків у родинній обрядовості ('батьки – головні учасники сімейних заходів'). У середньонаддніпрянському мовно-культурному просторі зміст концепту *батьки* представлений ширше, проте засобів його мовної об'єктивації більше виявлено в гуцульському діалектному просторі. Так, у гуцульських говірках активно функціонує форма пошанної множини, ширше коло номінацій батьків та осіб, що їх замінюють у весільній обрядовості, натомість у середньонаддніпрянських говірках множинну форму поваги зафіксовано вкрай рідко, менше виявлено лексем на позначення батьків та їх обрядових «заступників». Деякі вербалізатори концепту функціонують тільки в одному з досліджуваних ареалів. Наприклад, лише в гуцульському мовно-культурному обширі виявлені формули-подяки батькам за народження та виховання дитини, кліше-звертання до них перед початком окремих обрядодій, зате в середньонаддніпрянському ареалі активно побутують номінації жартівливого обряду купання батьків, клішовані апелятиви, що функціонують в обряді зустрічання молодої батьками нареченого. Водночас нерідко в обох мовно-культурних просторах широко використовують усталені запрошення на весілля від імені батьків.

Кількісний показник засобів ословлення концепту *батьки* в досліджуваних мовно-культурних субконтинуумах свідчить про глибше осмислення образу батька-матері й вищий рівень комунікативної релевантності самого концепту в КС гуцулів. Функціонування вербалізатора в межах лише одного діалектного простору, з одного

боку, демонструє тривалість позначуваного культурного явища (обряду, традиції), а з іншого, – передає особливості локального світосприйняття. Водночас вітальність мовних репрезентантів концепту вказує на актуальність та збереження його в КС говірконосіїв.

8. Аналіз концептуальних оцінок та способів їхньої вербалізації в середньонаддніпрянському та гуцульському ареалах дав змогу зіставити дві діалектні КС: попри територіальну віддаленість досліджуваних мовно-культурних ареалів, мовні КС їхніх представників в межах тріади «*мати-батько-батьки*» у когнітивному та вербальному аспектах мають більше спільних рис, ніж відмінних. Спільні номінативні, семантичні й оцінні характеристики зіставляваних мовно-культурних ареалів свідчать про спільну етнооснову та давність формування цих картин світу, а відмінні ознаки вказують на належність мовних субконтинуумів до різних локальних архетипів культури, свідчать про їхню своєрідність та неповторність.

9. Проведене дослідження актуалізує проблему глибинного пізнання семантики діалектної мови, прийомів структурування людського мислення, визначення типів мовомислення. Заразом ця розвідка спонукає до дальшої верифікації висновків через розширення емпіричної бази дослідження, насамперед через більшу кількість нових субконтинуумів шляхом представлення діалектних ареалів, а саме: охоплення більшої кількості нових говірок досліджуваних говорів, проте шляхом повнішого представлення ареалів. Результати дослідження можуть бути корисними для аналізу особливостей мовної категоризації й концептуалізації світу, фіксації базового (універсального) та індивідуального в цих процесах, вивчення окремих фрагментів мовної (діалектної) КС, формування принципів вивчення вербалізації концептуальної КС. Моделювання діалектних картин світу носіїв сучасних середньонаддніпрянських та гуцульських говірок відкриває перспективу моделювання різних говіркових картин світу в синхронійному аспекті. Обґрунтовані в роботі положення та узагальнення можуть бути використані для окреслення об'єктивного й цілісного портрету концептосфери родини в різних частинах сучасного українського діалектного макроконтинууму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

I. Теоретична література

1. Алефиренко Н. Ф. Поэтическая энергия слова. Синергетика языка, сознания и культуры. Москва: Academia, 2002. 394 с.
2. Апресян Ю. Д. Идеи и методы современной структурной лингвистики. Москва: Просвещение, 1966. 305 с.
3. Апресян Ю. Д. Избранные труды. Москва: Школа «Языки русской культуры», 1995. Т. II: Интегральное описание языка и системная лексикография. 767 с.
4. Апресян Ю. Д. Основания системной лексикографии. Языковая картина мира и системная лексикография. Москва, 2006. С. 33–74.
5. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка. Воронеж: Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 1996. 104 с.
6. Багнюк Н. Мовна картина світу в діяхронії та історична лексикографія: кілька точок перетину. *Rozprawy Komisji Językowej ŁTN* 68. 2020. Т. LXVIII. С. 7–30.
7. Баркаръ У. Я. Мова й культура у взаємодії: підходи до вирішення проблеми. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2014. Т. 2. № 10. С. 182–184.
8. Бартми́нский Е. Базовые стереотипы и их профилирование. *Стереотипы в языке, коммуникации, культуре: сб. статей / сост. и отв. ред. Л. Л. Федорова*. Москва: РГГУ, 2009. С. 11–21.
9. Бартми́нский Е. Языковой образ мира: очерки по этнолингвистике. Москва: Индрик, 2005. 528 с.
10. Белякова С. М. Образ времени в диалектной языковой картине мира: монография. Тюмень: Изд-во Тюм. гос. ун-та, 2005. 264 с.

11. Березович Е. Л. Русская лексика на общеславянском фоне: семантико-мотивационная реконструкция. Москва: Русский Фонд Содействия Образованию и Науке, 2014. 488 с.
12. Бігусяк М. Із спостережень над весільною лексикою гуцульського говору. *Гуцульські говірки: лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження* / відп. ред. Закревська Я. В. Львів, 2000. С. 125–148.
13. Борисенко В. Традиції і життєдіяльність етносу: на матеріалах святково-обрядової культури українців: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Унісерв, 2000. 191 с.
14. Бородина М. А., Гак В. Г. К типологии и методике историко-семантических исследований (на материале лексики французского языка). Ленинград: Наука, 1979. 232 с.
15. Бурячок А. А. Назви спорідненості та свояцтва в українській мові. Київ: Вид-во АН УРСР, 1961. 150 с.
16. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. Москва: Языки славянской культуры, 1996. 416 с.
17. Вендина Т. И. О некоторых новых принципах лингвогеографического изучения диалектной лексики: «Лексический атлас русских народных говоров». *Славянский мир в третьем тысячелетии*. 2013. № 8–2. С. 76–97.
18. Вендина Т. И. Русская языковая картина мира сквозь призму словообразования (макрокосм). Москва: Индрик, 1998. 240 с.
19. Венжинович Н. Ф. Фраземіка української літературної мови: когнітивний та лінгвокультурологічний аспекти: дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01 / НАН України, Інститут української мови. Київ, 2018. 503 с.
20. Витгенштейн Л. Культура и ценность. О достоверности. Москва: «АСТ Астрель», Мидгард, 2010. 256 с.
21. Витгенштейн Л. Философские исследования. Москва: «АСТ Астрель», 2011. 347 с.
22. Воловик В. М. Етнокультурні ландшафти: регіональні структури і природокористування. Вінниця: ТОВ «Вінницька міська друкарня», 2013. 464 с.

23. Воркачев С. Г. Методологические основания лингвоконцептологии. *Теоретическая и прикладная лингвистика*. Воронеж, 2002. Вып. 3: Аспекты метакоммуникативной деятельности. С. 79–95.
24. Воркачев. С. Г. Постулаты лингвоконцептологии. Антология концептов: в 5 т. / под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина. Волгоград: Парадигма, 2005. Т. 1. С. 10–13.
25. Воркачев С. Г. Российская лингвокультурная концептология: современное состояние, проблемы, вектор развития. *Известия РАН. Серия литературы и языка*. 2011. Т. 70. №5. С. 64–74.
26. Воркачев С. Счастье как лингвокультурный концепт. Москва: Гнозис, 2004. 192 с.
27. Воробйова О. П. Концептологія в Україні: здобутки, проблеми, прорахунки. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Філологія*. 2011. Т. 14. № 2. С. 53–63.
28. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. Київ: АВПТ «Оберіг», 1993. 590 с.
29. Гадамер Г. Г. Актуальность прекрасного. Москва: Искусство, 1991. 368 с.
30. Гак В. Г. Русская динамическая языковая картина мира. *Русский язык сегодня*. 2000. Вып. 1. С. 36–44.
31. Голубовская И. А. Этнические особенности языковых картин мира. Киев: ВПЦ «Київський ун-т», 2002. 293 с.
32. Гоц Л. С. Архетип і архетипний образ: проблеми термінології у дослідженнях культури. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтва*. 2017. №4. С. 52–57.
33. Гримашевич Г. І. Діалектний текст як лінгвокультурний феномен. *Лінгвокультурний дискурс у парадигмі професійної освіти: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф.* Київ: КНЕУ, 2015. С. 52–58.
34. Гримич М. Народна культура українців як дзеркало українського національного характеру. Етнічна самосвідомість і національна культура: тези доп.

Республіканської наукової теоретичної конференції (м. Київ, 21–23 берез. 1991 р.). Київ, 1991. С. 34–36.

35. Гриценко П. Ю. Ареальне варіювання лексики. Київ: Наукова думка, 1990. 272 с.

36. Гриценко П. Ю. Моделювання системи діалектної лексики. Київ: Наукова думка, 1984. 228 с.

37. Гриценко П. Ю., Руснак Н. О., Руснак Ю. М., Струк І. М. Етнолінгвістика: українська мова: навч. посіб. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. 432 с.

38. Гриценко С. П. Динаміка лексикону української мови XVI–XVII ст. / відп. ред. Л. П. Гнатюк. Київ: КММ, 2017. 934 с.

39. Грушевський М. С. Історія української літератури: В 6-ти томах, 9-ти книгах. Київ: Либідь, 1994. Т. 4, кн. 2. 446 с.

40. Гуйванюк Н. В. Слово – Речення – Текст: вибрані праці. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2009. 664 с.

41. Грещук В., Грещук Вал. Мовна картина світу гуцулів крізь призму художньої мови. Полонина. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. 2018. С. 28–38.

42. Демидова К. И. Особенности восприятия диалектным социумом окружающего мира и их репрезентация в речи. *Актуальные проблемы германистики, романистики и русистики в речи*. 2011. №1. С. 50–56. URL: <http://journals.uspu.ru/attachments/article/1303/%D0%94%D0%B5%D0%BC%D0%B8%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%98.%D0%9A.pdf>

43. Демидова К. И. Языковая картина мира в региональном аспекте (научная школа доктора филологических наук, профессора К. И. Демидовой). *Педагогическое образование в России*. 2015. № 12. С. 47–51.

44. Демьянков В. З. Термин «концепт» как элемент терминологической культуры. *Язык как материя смысла: Сборник статей в честь академика Н. Ю. Шведовой* / отв. ред. М. В. Ляпон. Москва: Издательский центр «Азбуковник», 2007. С. 606–622.

45. Дяченко В. Д. Антропологічний склад українського народу: порівняльне дослідження народів УРСР і суміжних територій: монографія. Київ: Наукова думка, 1965. 127 с.
46. Дячук В.Р. Вербалізація концепту *мати* в середньонадніпрянських та гуцульських говірках: спроба зіставлення. *Мовознавчий вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. Черкаси, 2022а. Вип. 32. С. 35–45.
47. Дячук В.Р. Номінативне поле концепту *батьки* в мовній картині світу гуцулів. *Записки з українського мовознавства*. Одеса, 2023а. Вип. 30. С. 242–253.
48. Дячук В.Р. Репрезентація підконцепту *Мати Божа* в сучасних середньонадніпрянських та гуцульських говірках. *Українська мова*. 2023б. № 2 (86). С. 116–131.
49. Дячук В.Р. Семантичний простір концепту як джерело інтерпретації його змісту. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. Київ, 2022б. Вип. 1 (31). С. 12–16.
50. Дячук В.Р. Сміслові елементи концепту *мати* в похідних від іменників *мати* й *неня* в українських середньонадніпрянських та гуцульських говірках. *Gwary Dziś. Rozpań*, 2023в. Vol. 16. S. 53–64.
51. Єрмоленко С. Я. Мінлива стійкість мовної картини світу. *Мовознавство*. 2009. № 3–4. С. 94–103.
52. Жаботинская С. А. Ономазиологические модели и событийные схемы. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна. Серія: Філологія*. 2009. № 837. С. 3–14.
53. Жайворонок В. В. Проблема концептуальної картини світу та мовного її відображення. *Культура народів Причорномор'я*. 2002. № 32. С. 51–53.
54. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: нариси. Київ: Довіра, 2007. 262 с.

55. Заверющенко О. Л. Концепт батька-матері в українських весільних обрядах. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Сер: Філологія. 2014. № 1107. Вип. 70. С. 49–54.
56. Загнітко А. Класифікаційні типології концептів. *Лінгвістичні студії*. 2010. Вип. 21. С. 12–21.
57. Іващенко В. Л. Концептуальна репрезентація фрагментів знання в науково-мистецькій картині світу (на матеріалі української мистецтвознавчої термінології): монографія / відп. ред. О. О. Тараненко. Київ: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2006а. 328 с.
58. Іващенко В. Матеріали до словника-мінімуму основних термінопонять концептуальної семантики. *Лексикографічний бюлетень*. 2006б. Вип. 14. С. 148–162.
59. Ігнатенко І. Жіноче тіло у традиційній культурі українців. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 224 с.
60. Калько В. В. Вербальна репрезентація концепту *мати* в українських пареміях. *Мовознавчий вісник*. 2013. Вип. 16–17. С. 221–229.
61. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс: монографія. Волгоград: Перемена, 2002. 477 с.
62. Карпіловська Є. А. Вступ до прикладної лінгвістики: комп'ютерна лінгвістика: підручник. Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2006. 188 с.
63. Кметь І. Ф. Образ Божої Матері у фольклорі: українська апокрифічна традиція: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.07 / Львівський національний ун-т імені І. Франка. Львів, 2008. 18 с.
64. Колесник Р. С. Перекладач у тривимірному світі художнього твору. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2009. Вип. 26. С. 76–80.
65. Колесов В. В. Концепт культури: образ – поняття, символ. *Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия 2. История, языкознание, литературоведение*. 1992. Вып. 3 (16). С. 16–25.
66. Корнилов О. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов. Москва: Издво МГУ, 1999. 341 с.

67. Коцюбинський М. М. Твори в 4-х томах. Київ: Дніпро, 1985. Т. 4.: Статті та нариси. Вибрані листи. 335 с.
68. Кравцова Ю. В. Моделирование в современной лингвистике. *Вісник Житомирського державного університету. Філологічні науки*. 2014. Вип. 5 (77). С. 181–190.
69. Кравченко В. Л. Семантичні та лінгвопрагматичні характеристики концепту Європа у сучасному англomовному політичному дискурсі: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київський національний лінгвістичний ун-т. Київ, 2007. 397 с.
70. Красных В. В. Грамматика лингвокультуры, или что держит языковую картину мира? *Экология языка и коммуникативная практика*. 2013. № 1. С. 133–141.
71. Красных В. В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? Москва: ИТДГК «Гнозис», 2002а. 375 с.
72. Красных В. В. Этнопсихолінгвістика и лингвокультурология: курс лекций. Москва: ИТДГК «Гнозис», 2002б. 284 с.
73. Кубрякова Е. С. О месте когнитивной лингвистики среди других наук когнитивного цикла и ее роли в исследовании процессов категоризации и концептуализации мира. *Когнитивные исследования языка: Типы категорий в языке*. Москва–Тамбов: Издательский дом ТГУ им. Г. Р. Державина, 2010. Вып. VII. С. 13–18.
74. Кубрякова Е. С. Роль словообразования в формировании языковой картины мира. *Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира* / ред. Б. С. Серебренников. Москва: Наука, 1988. С. 142–172.
75. Кубрякова Е. С. Язык и знание: на пути получения знаний о языке. Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. Москва: Языки славянской культуры, 2004. 560 с.
76. Кузько П. В. Діалектна німецькомовна картина світу: культуролінгвальний аспект дослідження. *Нова філологія*. 2011. №. 44. С. 206–209.
77. Левченко О. П. Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект: монографія. Львів, ЛРІДУ НАДУ, 2005. 236 с.
78. Леонтьев А. А. Слово в речевой деятельности. Москва: Наука, 1965. 243 с.

79. Лисиченко Л. А. Лексико-семантичний вимір мовної картини світу. Харків: ВГ «Основа», 2009. 192 с.
80. Лыков А. Г. Опыт модели языка. Краснодар: Изд-во КубГУ, 1999. 240 с.
81. Ліманська О. В. Календарне свято як складова української обрядової культури (на матеріалі Слобожанщини): дис... канд. наук: 26.00.01 / Київський національний ун-т культури і мистецтв. Київ, 2008. 198 с.
82. Ломацький М. Гуцульський світ. Косів: Писаний Камінь, 2005. 328 с.
83. Лотман Ю. М. Внутри мыслящих миров. Человек – Текст – Семиосфера – История. Москва: «Языки русской культуры», 1996. 464 с.
84. Макарчук С. А. (ред.) Етнографія українців: навч. посібн. / за ред. С. А. Макарчука. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2015. 711 с.
85. Мартинова Г. І. Середньонадніпрянська історико-культурна зона як об'єкт вивчення історичної діалектології. *Культура народів Причорномор'я*. 2003. №37. С. 59–62.
86. Мартинюк А. Напрями дослідження концептів у сучасній когнітивній лінгвістиці. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2009. Вип. 475–477. С. 296–301.
87. Марчук Ю. Н. Методы моделирования перевода. Москва: Наука, 1985. 200 с.
88. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика: учебное пособие. Минск: ТетраСистемс, 2004. 256 с.
89. Маслова В. А. Концепт как способ изучения культуры через язык. *Актуальные проблемы филологии и педагогической лингвистики*. 2012. № 14. С. 20–25.
90. Маслова В. А. Лингвокультурология: учеб. пособ. Москва: Издательский центр «Академия», 2001. 208 с.
91. Мейе А. Сравнительный метод в историческом языкознании. Москва: Иностранная литература, 1954. 97 с.
92. Моспанова Н. Ю. Добро и зло. Антология концептов: в 5 т. / под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина. Волгоград: Парадигма, 2006. Т. 3. С. 50–67.

93. Мызникова Я. В. О некоторых проявлениях оппозиции «свой–чужой» в диалектном дискурсе. *Acta Slavica Estonia VIII. Труды по русской и славянской филологии. Лингвистика XVII. Свое–чужое в языке и речи* / отв. ред. И. П. Кюльмоя. Тарту: Изд-во Тартуского университета, 2016. 356 с. С. 137–148.
94. Нефедова Е. А. О региональных вариантах русской национальной картины мира. *Язык и метод: Русский язык в лингвистических исследованиях XXI века*. Краков: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. 2015. Т. 2. S. 257–264.
95. Огієнко І. Українська культура. Київ: Абрис, 1991. 272 с.
96. Огуй О. Д. Мовна картина світу: проблема організації скадників. *Мовознавство*. 2013. № 4. С. 15–26.
97. Павел В. К. Лексическая номинация. На материале молдавских народных говоров. Кишинев: Штиинца, 1983. 231 с.
98. Падучева Е. В. Динамические модели в семантике лексики. Москва: Языки славянской культуры, 2004. 608 с.
99. Парасунько В. С. До питання про значення слів *дядя* і *батя*. *Наукові записки Київського державного пед. ін-ту*. 1956. Т. XX. С. 97–99.
100. Пиотровский Р. Г. Моделирование фонологических систем и методы их сравнения. Москва: Наука, 1966. 300 с.
101. Пискунова С. В. Хохлова Г. А. Диалектная картина мира и тексты-рецепты народной медицины. *Социально-экономические явления и процессы*. 2012. №12 (046). С. 410–414.
102. Полищук Н. С., Пономарев А. П. (ред.) Украинцы: монография / под ред. Н. С. Полищук, А. П. Пономарева. Москва: Наука, 2000. 536 с.
103. Полюжин М. М. Концепти як співвідносні зі значенням слова поняття. *Культура народів Причорномор'я*. 2002. № 32. С. 109–111.
104. Подолук С. «Чужа мати» у весільному фольклорі. *Фольклористичні зошити*. Луцьк, 2008. Вип. 11. С. 51–70.
105. Попова З. Д., Стернин И. А. Очерки по когнитивной лингвистике. Воронеж: Истоки, 2001. 192 с.

106. Попова З. Д., Стернин И. А. Когнитивная лингвистика. Москва: Восток-Запад, 2007а. 314 с.
107. Попова З. Д., Стернин. И. А. Семантико-когнитивный анализ языка. 2-е изд. Воронеж: Истоки, 2007б. 250 с.
108. Потехня А. А. Слово и миф. Москва: Правда, 1989. 624 с.
109. Приходько А. Н. Антиконтраст как лингвокультурный феномен: паронимическое, стигматическое, эссенциальное. *Когниция, коммуникация, дискурс*. 2012. № 5. С. 37–51.
110. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя: Прем'єр, 2008. 332 с.
111. Приходько А. Н. Концепты и концептосистемы: монография. Днепропетровск: Издатель Белая Е. А., 2013. 306 с.
112. Радченко О. А., Закуткина Н. А. Диалектная картина мира как идиоэтнический феномен. *Вопросы языкознания*. 2004. № 6. С. 25–48.
113. Романина І. Темарій діалектних текстів про чуда в наддністрянських говірках. *Teka Komisji Polsko-Ukraińskich związków kulturowych*. Lublin, 2012. Т. VII. S. 143–149.
114. Руснак Ю. М., Філіпчук Н. О. Культурний простір буковинської весільної обрядовості. *Міжнародний вісник: культурологія, філологія, музикознавство*. 2018. Вип. II (18). С. 41–46.
115. Сегеда С. П. Антропологічний склад українського народу: етногенетичний аспект. Київ: Видавництво Олени Теліги, 2001. 256 с.
116. Селиванова Е. А. Когнитивная ономазиология: монография. Киев: Фитосоцицентр, 2000. 248 с.
117. Селиванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). Київ: Вид-во Українського фіто соціологічного центру, 1999. 148 с.
118. Селиванова О. О. Когнітивно-ономазіологічне підґрунтя концептуального моделювання. *Концепты и контрасты* / за ред. Н. В. Петлюченко. Одеса: Гельветика, 2017а. С. 21–29.

119. Селіванова О. О. Концептуальне моделювання і когнітивно-ономасіологічний аналіз. *Вісник Черкаського університету. Серія: Філологічні науки*. 2017б. Вип. 2. С. 3–12.
120. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.
121. Скаб М. В. Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери: монографія. Чернівці: Рута, 2008. 560 с.
122. Слышкин Г. Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе. Москва: Academia, 2000. 128 с.
123. Совтис Н. М. Аспекти дослідження та принципи опису мовної картини світу. *Слов'янський збірник*. 2015. №19. С. 41–48.
124. Сохань П. С. (ред.) Описи Лівобережної України кінця XVIII – початку XIX ст. / за ред. П. С. Соханя. Київ: Наук. думка, 1997. 395 с.
125. Ставицька Л. О. Гендерні стереотипи в сучасній українській мовній свідомості (за даними асоціативного експерименту зі словами «жінка», «чоловік»). *Наукові записки Луганського національного педагогічного університету. Серія «Філологічні науки»*. Луганськ, 2004. Т. 3, Вип. 5. С. 128–146.
126. Сумцов Н. Ф. Символика славянских обрядов: Избранные труды. Москва: Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 1996. 296 с.
127. Телия В. Н. Метафоризация и её роль в создании языковой картины мира. *Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира* / отв. ред. Б. А. Серебренников. Москва: Наука, 1988. С. 173–204.
128. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва: Школа «Языки русской культуры», 1996. 288 с.
129. Толстой Н. И. Язык и культура // Толстой Н. И., Толстая С. М. *Славянская этнолингвистика: вопросы теории*. Москва: Институт славяноведения РАН, 2013. С. 7–18.
130. Толстой Н. И. Язык и народная культура: Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике. Москва: Индрик, 1995. 515 с.

131. Толстая С. М. Коды культуры и культурные концепты // Толстой Н. И., Толстая С. М. *Славянская этнолингвистика: вопросы теории*. Москва: Институт славяноведения РАН, 2013а. С. 109–114.
132. Толстая С. М. Московская школа этнолингвистики. *Opera Slavica. Slavistické rozhledy*. 2002а. Roč. XII. Číslo 2. S. 1–9.
133. Толстая С. М. Мотивационные семантические модели и картина мира. *Русский язык в научном освещении*. 2002б. № 1 (3). С. 112–127.
134. Толстая С. М. Постулаты московской этнолингвистики // Толстой Н. И., Толстая С. М. *Славянская этнолингвистика: вопросы теории*. Москва: Институт славяноведения РАН, 2013б. С. 68–82.
135. Толстая С. М. **kras-* и **kvěť-*. *Пространство слова. Лексическая семантика в общеславянской перспективе*. Москва: Индрик, 2008. С. 121–134.
136. Трубачев О. Н. История славянских терминов родства. Москва: Издательство АН СССР, 1959. 215 с.
137. Трубачев О. Н. Языкознание и этногенез славян: Древние славяне по данным этимологии и ономастики. *Вопросы языкознания*. 1982. №4. С. 10–26.
138. Унтілова А. В. Українська жінка в системі шлюбно-сімейних відносин другої половини ХІХ – початку ХХ ст. *Історіосфера: матеріали Тринадцятої наук. конф. викладачів, здобувачів вищої освіти та молодих учених Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. Одеса: Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, 2018. С. 122–126.
139. Фоменко Ю. В. Что стоит за термином «концепт»? *Вестник Омского университета*. 2004. № 4. С. 113–116.
140. Фрумкина Р. М. Концептуальный анализ с точки зрения лингвиста и психолога (концепт, категория, прототип). *Научно-техническая информация. Серия 2: Информационные процессы и системы*. 1992. №3. С. 1–7.

141. Хомік О. Є. Оберегова лексика та фразеологія української родинної обрядовості. *Наукові записки Національного університету Острозька академія. Серія «Філологічна»*. 2013. № 34. С. 249–251.

142. Цапок О. М. Мовні засоби репрезентації концепту краса в поезії українських шістдесятників: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Одеський національний ун-т ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2003. 191 с.

143. Чернишенко І. А. Фактори формування національних мовних картин світу. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2007. Вип. 32. С. 158–162.

144. Чернова А. В. Концепти «батько», «мати» в українській лексико-фразеологічній системі світу: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец.: 10.02.01 / Дніпровський національний ун-т. Дніпро, 2010. 20 с.

145. Чернова А. В. Підконцепт Мати Божа в українській мовній картині світу. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. 2012. №1. С. 480–485.

146. Черхава О. О. Методики виконання семантичної реконструкції у структуралізмі й когнітивній лінгвістиці. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 9: Сучасні тенденції розвитку мов*. 2015. Вип. 13. С. 212–220.

147. Шведова Н. Ю. Русский язык: Избранные работы. Москва: Языки славянской культуры, 2005. 638 с.

148. Шведова Н. Ю. Теоретические результаты полученные в работе над «Русским семантическим словарем». *Вопросы языкознания*. 1999. № 1. С. 3–16.

149. Шевченко О. М. Методи дослідження концептів. *Modern Science: Problems And Innovations*: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції. Стокгольм, 2020. С. 385–390.

150. Шевченко О. М. Поняття концепту в сучасній перекладознавчій парадигмі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2021. Том 4. № 48. С. 128–131.

151. Штофф В. А. Моделирование и философия. Москва–Ленинград: Наука, 1966. 301 с.
152. Юнг К. Г. Архетип и символ. Москва: Ренессанс, 1991. 304 с. URL: http://www.koob.ru/jung/arhetip_i_simvol_1.
153. Ястремська Т. О. Картина світу і концепт: проблема (пере)осмислення. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2020. Вип. 33. С. 394–410.
154. Ястремська Т. О. Моделювання українського діалектного простору: концепти *ВЕРХ* / *НИЗ*: монографія. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. 2021. 804 с.
155. Bartmiński J. Chreścianstwo a kultura ludowa. Matka Boska w polskiej tradycji ludowej. *Stereotypy mieszkają w języku. Studia etnolingwistyczne*. Lublin: Wyd. UMCS, 2007a. S. 187–204.
156. Bartmiński J. Językowe podstawy obrazu świata. 2-e wyd. Lublin, 2007b. 283 s.
157. Bartmiński J. Językowy obraz świata a spójność tekstu. *Teoria tekstu* / J. Bartmiński, R. Tokarski; pod red. T. Dobrzyńskiej. Ossolineum, 1986. S. 65–81.
158. Bartmiński J. Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata. *Językowy obraz świata* / pod. red. J. Bartmińskiego. Lublin: Wyd. UMCS, 2007b. S. 76–88.
159. Grzegorzczkova R. Pojęcie językowego obrazu świata. *Językowy obraz świata* / red. J. Bartmiński. Lublin, 1990. S. 41–49.
160. Heidegger M. Die Zeit des Weltbildes. *Holzwege*. Frankfurt am Main, 1950. S. 75–96.
161. Humboldt W. *Gezammelte Werke: In 7 Bänden*. Berlin: G. Reimer, 1841–1852.
162. Kosińska M. Język jako narzędzie interpretacji rzeczywistości – językowy obraz świata. *Mundu bat begirada anitz. Un mundo michas miradas*. 2009. № 2. S. 53–76.
163. Krawczyk Anna. Język źródłem wiedzy o człowieku. *Etnolingwistyka. Prolegmy Języka I Kultury* / pod red. J. Bartmińskiego. Lublin, 1989. T. 2. S. 29–38.

164. Langacker R. *Foundations of Cognitive Grammar*. Stanford, CA: Stanford University Press, 1987. Vol. I. 516 p.
165. Maćkiewicz J. Co to jest «językowy obraz świata». *Etnolingwistyka. Problemy Języka I Kultury* / pod red. J. Bartmińskiego. Lublin, 1999a. № 11. S. 7–24.
166. Maćkiewicz J. *Słowo o słowie. Potoczna wiedza o języku*. Gdańsk: Uniwersytet Gdański, 1999b. 165 s.
167. Ossendowski F. *Anton. Huculszczyzna: Gorgany i Czornogora*. 2-e wyd. Poznań: Wyd. Polskie. (R. Wegner), 1990. 233 s.
168. Tokarski R. Słownictwo jako interpretacja świata. *Współczesny język polski. Encyklopedia kultury polskiej XX w.* / red. J. Bartmiński. 1993. T. II. S. 335–362.
169. Tokarski R. *Światy za słowami. Wykłady z semantyki leksykalnej*. Lublin: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, 2014. 373 s.
170. Tołstaja S. M. Stereotyp w «języku kultury». *Stereotyp jako przedmiot linguistyki: Teoria, metodologia, analizy empiryczne* / pod red. A. Andrusiewicz, J. Bartmiński. Wrocław, 1998. S. 99–104.
171. Trier J. Vater. Versuch einer Etymologie. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germanische Abteilung*. Weimar, 1947. Bd. 65. S. 232–260.
172. Weisgerber J. L. *Die Leistung der Mundart im Sprachganzen*. Münster, 1956. 232 p.
173. Whorf B. L. The Relation of Habitual Thought and Behavior to Language. *Language, Thought, and Reality: Selected Writings of Benjamin Lee Whorf*. Cambridge, MA: MIT Press, 1956. P. 134–159.

II. Довідкова література

1. **Біблія:** Біблія. Сучасний переклад з давньоєврейської та давньогрецької мов. Київ: Українське Біблійне Товариство, 2021. 1172 с.
2. **Б-Н:** Білецький-Носенко П. П. Словник української мови / підгот. до вид. В. В. Німчук; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ: Наукова думка, 1966. 421 с.

3. **БЭС:** Большой энциклопедический словарь / ред. А. М. Прохорова. Москва: Большая Российская Энциклопедия; Санкт-Петербург: Норинт, 2004. 1456 с.
4. **БЭСЯ:** Большой энциклопедический словарь. Языкознание / ред. В. Н. Ярцева. Москва: Большая Российская энциклопедия, 1998. 685 с.
5. **Вес_П:** Весільні пісні: у 2 кн. / упоряд. М. М. Шубравська, А. І. Іваницький; АН УРСР, Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. Т. Рильського. Київ: Наукова думка, 1982. Кн. 1. 871 с.
6. **Гр.:** Словарь української мови / за ред. Б. Грінченка: в 4-х т. Київ: Вид-во Академії наук Української РСР, 1958. Т. I–IV.
7. **ЕІУ:** Енциклопедія історії України: у 10 т. / ред. рада: В. М. Литвин (голова) та ін.; НАН України, Ін-т історії України. Київ: Наукова думка, 2012. Т. 9. С 173.
8. **ЕСУ:** *Енциклопедія Сучасної України* / ред. І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк. НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичний досліджень НАН України, 2009. Т. 9. URL: <https://esu.com.ua/article-18063>
9. **ЕСУМ:** Етимологічний словник української мови: в 7 т. Київ, 1982–2012. Т. I–VI.
10. **ЭСРЯ₁:** Преображенський А. Г. Этимологический словарь русского языка: в 3 т. Москва, Из-во Академии наук СССР, 1910–1914. Т. I–III.
11. **ЭСРЯ₂:** Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: в 4 т. / пер. с нем. и дополнения О. Н. Трубачева. Москва, 1964–1973. Т. I–IV.
12. **ЭССЯ:** Этимологический словарь славянских языков / под. ред. О. Н. Трубачева, А.Ф. Журавлева. Москва, 1974–2010. Вып. 1–39.
13. **Желех.:** Желеховський Є., Недільський С. Малоруско-німецький словар: у 2 т. Львів, 1885–1886. Т. I–II.
14. **ЗУЕК:** Знаки української етнокультури: Словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. 703 с.

15. **ИЭССРЯ:** Черных П. Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка: в 2 т. Москва, 1999. Т. I–II.
16. **КСКТ:** Краткий словарь когнитивных терминов / под общ. ред. Е. С. Кубряковой. Москва: Изд-во МГУ им. М. В. Ломоносова, 1996. 245 с.
17. **КСРК:** Степанов Ю. С. Константы: Словарь русской культуры. 3-е, изд. испр. и доп. Москва: Академический Проект, 2004. 992 с.
18. **КСт:** Киевская старина: ежемесячный исторический журнал. Киев: Типография Г. Т. Корчакъ-Новицкаго, 1889. Т. XXVII. С. 225–256.
19. **КТСУМ:** Короткий тлумачний словник української мови / уклад. Д. Г. Гринчишин, Л. Л. Гумецька, В. Л. Карпова. Київ: Радянська школа, 1978. 296 с.
20. **МСДРЯ:** Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка: в 3 т. Санкт-Петербург, 1893–1903. Т. I–III.
21. **МСПКУМ:** Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст.: в 2 т. / упоряд.: В. В. Німчук, Г. І. Лиса. Київ; Нью-Йорк, 2002. Т. I–II.
22. **РССС:** Борисов К. Л., Шапошников А. К. Русско-санскритский сравнительный словарь. 2015. URL: [https://www.researchgate.net/publication/282348875_RUSSKO-SANSKRITSKIJ_SRAVNITELNYJ_SLOVAR_RUSSIAN - SANSKRIT COMPARATIVE DICTIONARY DEMONSTRATION SAMPLE draft version 14](https://www.researchgate.net/publication/282348875_RUSSKO-SANSKRITSKIJ_SRAVNITELNYJ_SLOVAR_RUSSIAN_-_SANSKRIT_COMPARATIVE_DICTIONARY_DEMONSTRATION_SAMPLE_draft_version_14).
23. **СД:** Славянские древности. Этнолингвистический словарь: в 5 т. / ред. Н. И. Толстой. Москва: «Международные отношения», 1995–2012. Т. I–IV.
24. **СИСТ:** Бенвенист Э. Словарь индоевропейских социальных терминов. Москва: Прогрес. 1970. 454 с.
25. **СЛТЕ:** Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.
26. **СРС:** Кочергина В. А. Санскритско-русский словарь / ред. В. И. Кальянов. Москва: Русский язык, 1987. 945 с.

27. **СРУ:** Словарь російсько-український: у 4 т. Львів, 1893–1894. Т. I–IV.
28. **СРУС:** Лихушина Н. П. Санскритско-русский учебный словарь. 2004–2023. URL: <http://galenel.info/sanskrit/Three-manual-vocabulary.pdf>.
29. **ССЛ:** Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни: у 4 т. Донецьк: ДонНУ, 2012. Т. 2. 350 с.
30. **ССРТСМ:** Смирнов Б. Л. Симфонический санскритско-русский толковый словарь Махабхараты. М.: Ред. сайта «Болесмир», 2007. 462 с.
31. **ССУ:** Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.: в 2 т. / упоряд.: Д. Г. Гринчишин, У. Я. Єдлінська та ін. Київ: «Наукова думка», 1977–1978. Т. I–II.
32. **СТМК:** Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ: Довіра, 2007. 205 с.
33. **СУМ:** Словник української мови в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наук. думка, 1970–1980. Т. I–XI.
34. **СУМ¹⁶⁻¹⁷:** Словник української мови XVI – перша половина XVII ст. / відповід. ред.: Д. Гринчишин, М. Чікало. – Львів, 1994–2013. Вип. I–XVI (видання не завершене).
35. **СУМ²⁰:** Тлумачний словник української мови: у 20 т. (електронна версія Українського мовно-інформаційного фонду НАН України). URL: <https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=1&page=0>
36. **УМ:** Войтович В. М. Українська міфологія. Київ: Либідь, 2002. 262 с.
37. **УМЕ:** Українська мова. Енциклопедія / співгол. ред. ради: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко. Київ: «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. С. 368–369.
38. **DÉLL:** Ernout A., Meillet A. Dictionnaire étymologique de la lingua latine. Paris, Klincksieck. 1951. Т. I. 3-ème éd. P. 668–1385.
39. **LEW:** Walde A. Lateinisches etymologisches Wörterbuch, 2. Aufl., Heidelberg, 1910. 1044 s.
40. **SEJP:** Wiesław B. Słownik Etymologiczny Języka Polskiego. *Kraków*, 2005. 865 s.

41. **VWIGS:** Walde A., Pokorny J. Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen. Berlin – Leipzig, Bd. II, 1927. 1867 s.

III. Джерела матеріалу

1. **Вас.:** Василенко В. И. Этнографические материалы, собранные по Полтавской губ. Опыт толкового словаря народной технической терминологии по Полтавской губернии: Кустарные промыслы, сельское хозяйство и земледелие, народные поговорки и изречения // Труды Харьковского предварительного комитета по устройству XII Археологического съезда; Харьковское Историко-Филологическое Общество. 1902. 216 с.

2. **Ганюч_З:** Весіле в Гордашівці, Уман. пов. в Київщині / опов. З. Ганюченко. *Матеріали до української етнології*. Львів: З друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка, 1919. Т. XIX–XX. С. 34–51.

3. **ГГ_С:** Гуцульські говірки: Короткий словник / за ред. Я. Закревської. Львів: Інститут українознавства НАНУ, 1997. 232 с.

4. **ГЗП:** Говірки Західної Полтавщини: збірник діалектних текстів / упоряд. Г. Мартинова. Черкаси, 2012. 324 с. + CD «Говірки Західної Полтавщини».

5. **Гнатюк_Г:** Гаївки / збір. В. Гнатюк. *Матеріали до української етнології*. Львів, 1909. Т. XII. 367 с.

6. **Гнатюк_Д:** Гнатюк В. Знадоби до української демонології. Т. II. Вип. 2. *Етнографічний збірник*. Львів: З друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка, 1912. Т. XXXIV. 280 с.

7. **Гнатюк_К¹:** Гнатюк В. Коломийки. Т. 1. *Етнографічний збірник*. Львів: З друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка, 1905. Т. XVII. 259 с.

8. **Гнатюк_К²:** Гнатюк В. Коломийки. Т. 2. *Етнографічний збірник*. Львів: З друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка, 1906. Т. XVIII. 315 с.

9. **Гнатюк_К³:** Гнатюк В. Коломийки. Т. 3. *Етнографічний збірник*. Львів: З друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка, 1907. Т. XIX. 252 с.

10. **Гнатюк_КЩ:** Колядки і щедрівки. Т. I–II / збір. В. Гнатюк. *Етнографічний збірник*. Львів: З друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка, 1914. Т. XXXV–XXXVI.
11. **Гнатюк_О:** Гнатюк В. Народні оповідання про опришків. *Етнографічний збірник*. Львів: З друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка, 1910. Т. XXVI. 354 с.
12. **Гнатюк_ПП:** Гнатюк В. Пісня про покритку, що втопила дитину. *Матеріали до української етнології*. Львів: З друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка, 1919. Т. XIX–XX. С. 249–389.
13. **Гов_У:** Говірки історичної Уманщини та суміжних земель / ред. Т. М. Тищенко. Умань: РВЦ «Софія», 2008. С. 81–246.
14. **Голянич:** Голянич М. І. Мовний портрет села Тюдів. Словник: у 2 т. Івано-Франківськ: Лілея НВ, 2018. Т. I–II.
15. **Горбач_Б:** Словник говірки села Бродина. Гуцульські говірки: Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2000. С. 247–364.
16. **Горбач_І:** Горбач О. Словник діалектної лексики села Ізвори повіту Сучава, Румунія (гуцульська говірка). Рукописна картотека / Відділ української мови Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.
17. **ГПК:** Говірки Південної Київщини: збірник діалектних текстів / упоряд.: Г. Мартинова, З. Денисенко, Т. Щербина. Черкаси, 2008. 369 с.
18. **Грицак_В:** Грицак М. Скарби гуцульського говору Росішка (вівчарство в текстах). Львів, 2008. 320 с.
19. **Гриша_В:** Гриша О. Весілля у Гадяцькому пов. у Полтавщині. *Матеріали до українсько-руської етнології* / за ред. Хв. Вовка. Львів: З друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка, 1899. Т. I. С. 111–156.
20. **Груш.¹:** Гр[ушевський] М. Дитина в звичаях і віруваннях українського народу. Матеріали з полудневої Київщини / опрац. Др. З. Кузеля. Ч. I. *Матеріали до українсько-руської етнології*. Львів: З. друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка, 1906. Т. VIII. 220 + VI с.

21. **Груш.?:** Гр[ушевський] М. Дитина в звичаях і віруваннях українського народу. Матеріали з полудневої Київщини / опрац. Др. З. Кузеля. Ч. II. *Матеріали до українсько-руської етнології*. Львів: З. друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка, 1907. Т. IX. 145 с.
22. **ГСЛ:** Хобзей Н., Ястремська Т., Сімович О., Дидик-Меуш Г. Гуцульські світи: Лексикон. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2013. 668 с.
23. **ГЧ:** Говірки Черкащини: збірник діалектних текстів / упоряд. Г. Мартинова. Черкаси, 2013. 881 с. + CD «Говірки Черкащини».
24. **ЕОСУ:** Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів / за ред. Г. Скрипник. Київ: ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2016–2020. Т. II–X.
25. **Звенигородщина:** Кримський А. Звенигородщина. Шевченкова батьківщина з погляду етнографічного та діалектологічного. Відтворення авторського макету 1930 р. / авт. передмови А. Ю. Чабан. Черкаси: «Вертикаль», 2009. 438 с.
26. **Знадоби:** Гнатюк В. Знадоби до Галицько-руської демонології. Т. XV. *Етнографічний збірник*. Львів: З друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка, 1904. 272 с.
27. **Кайндль_Г:** Кайндль Р. Ф. Гуцули: їх життя, звичаї та народні перекази. Чернівці: «Молодий буковинець», 2000. 208 с.
28. **Календарь:** Гуцулский календарь на рік 1935. Варшава: Накладом Товариства Приятелів Гуцулщини. 228 с.
29. **Лесюк:** Лесюк М. Мовний світ сучасного галицького села (Ковалівка Коломийського району). Івано-Франківськ: Нова зоря, 2008. 327 с.
30. **Милорад_В:** Милорадович В. П. Народные обряды и песни Лубенского уезда Полтавской губернии, записанные в 1888–1895 г. / В. П. Милорадович. *Сборник Харьковского историко-филологического общества*. Харьков: Тип. Губерн. Правления. 1897. Т. 16. С. 1–223.

31. **МСГГ:** Піпаш Ю., Галас Б. Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області). Ужгород, 2005. 266 с.
32. **Муз_СД:** Регіонально-жанрова антологія українського музичного фольклору. Том І. Обрядовий музичний фольклор Середньої Наддніпрянщини / ред. Г. А. Скрипник. Київ: ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2016. 364 с.
33. **Номис_П:** Українські прислів'я, приказки і таке інше: зб. О. В. Марковича / уклад. М. Номис. Київ: Либідь, 1993. 768 с.
34. **Онищук_М:** Онищук А. Матеріали до гуцульської демонології. Записані у Зелениці, наддвірнянського повіта, 1907–1908. *Матеріали до української етнології*. Львів: З друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка, 1909. Т XI. С. 1–139.
35. **Онищук_НЖ:** Онищук А. З народного життя Гуцулів. *Матеріали до української етнології* / за ред. В. Гнатюка. Львів: З друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка, 1912. Т. XV. С. 90–158.
36. **Пісні_П:** Народні пісні Полтавщини (з колекцій збирачів фольклору) / упоряд. Л. О. Єфремова; НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ: Логос, 2016. 752 с.
37. **Пісні_Ч:** Пісні Черкащини: Добірка Леопольда Ященка / упоряд. Л. Ященко, Л. Орел. Київ: ГО «Фонд Івана Гончара», ПП «Верещинські», 2004. 56 с.
38. **СГ:** Словник середньонаддніпрянських говірок / упоряд.: Г. І. Мартинова, Т. В. Щербина. Черкаси: Видавець Ю. А. Чабаненко, 2020. 477 с.
39. **СГГБ:** Негрич М. Скарби гуцульського говору: Березови. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. 224 с.
40. **Сизько_С:** Сизько А. Т. Словник діалектної лексики говірок сіл південно-східної Полтавщини: навч. посіб. Дніпропетровськ: ДДУ, 1990. 100 с.
41. **СУГКР:** Словник українських говірок Карпатського регіону: пояснення та походження слів / уклад. Д. П. Савчук; передмова М. Д. Павлюка. Київ; Косів: Писаний Камінь, 2012. 154 с.
42. **Труды:** Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским Русским Географическим Обществом.

Юго-Западный отдел. Материалы и исследования / собрал П. П. Чубинский. Т. I–VII. Санкт-Петербург, 1872–1878.

43. **ТСГГ:** Гавука П. Д. Тлумачний словник гуцульських говірок. Косів: Писаний Камінь, 2017. 296 с.

44. **Франко_П:** Галицько-руські народні приповідки / зібрав, упоряд. і пояснив др. Іван Франко. Т. I–III. *Етнографічний збірник*. Львів: З друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка, 1901–1910. Т. 10, 16, 23–24, 27–28.

45. **Шкрумеляк:** Шкрумеляк М. С. Тлумачний словник-довідник гуцульських говірок. Івано-Франківськ: ІФОЦППК, 2016. 176 с.

46. **Шух:** Шухевич В. Гуцульщина. Ч. 1. Львів, 1899. 144 с. (Матеріяли до українсько-руської етнології. Т. II); Ч. 2. Львів, 1901. С. 145–320 (Матеріяли до українсько-руської етнології. Т. IV); Ч. 3. Львів, 1902. 257 с. (Матеріяли до українсько-руської етнології. Т. V); Ч. 4. Львів, 1904. 272 с. (Матеріяли до українсько-руської етнології. Т. VII); Ч. 5. Львів, 1908.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1

СПИСОК ІНФОРМАНТІВ

Балаклея Черкаського району Черкаської області

Василенко Ольга, 1968 р. н., середня спец. освіта, працювала на різних роботах.

Свириденко Марія, 1940 р. н., 7 класів, колгоспниця.

В'язівка Звенигородського району Черкаської області

Мельник Катерина, 1938 р. н., 7 класів, колгоспниця.

Федір (прізвище не засвідчено), 1957 р. н., вища техн. освіта, енергетик.

Галина, 1954 р. н., вища освіта (прізвище, професію не засвідчено).

Криворівня Верховинського району Івано-Франківської області

Білоголовий Дмитро, 1927 р. н., освіту не засвідчено, егер.

Зеленчук Васирина, 1954 р. н., вища пед. освіта, зараз працює екскурсоводом у музеї хаті-гражді в с. Криворівня.

Зеленчук Іван, 1952 р. н., освіту не засвідчено, колишній голова сільради, с. Криворівня.

Калина, 1942 р. н., колгоспниця (прізвище, освіту не засвідчено).

Максим'юк Васирина, 1952 р. н., 8 класів, не працювала.

Харук Василь, 1930 р. н., 7 класів, сплавник-корманіч на р. Черемош.

Космач Косівського району Івано-Франківської області

Габорак Марія, 1936 р. н., вища техн. освіта, інженер лісового господарства.

Марія, 1932 р. н., колгоспниця (прізвище, освіту не засвідчено).

Полек Анна, 1947 р. н., вища пед. освіта, працює директором дитячого садочка.

Семчук Ганна, 1935 р. н., 7 класів, художниця.

Микитинці Косівського району Івано-Франківської області

Мусієнко Анна, 1946 р. н., середня спец. освіта, працювала на різних роботах.

Мишин Коломийського району Івано-Франківської області

Пі не паспортизовано, 1946 р. н., 10 класів, домогосподарка.

Сердегівка Звенигородського району Черкаської області

Бойчук Оксана, 1945 р. н., 9 класів, колгоспниця.

Григорчук Марія, 1944 р. н., середня спец. освіта, фельдшер.

Грищенко Анна, 1940 р. н., 7 класів, працювала на різних роботах.

Стопчатів Косівського району Івано-Франківської області

Горбулевич Галина, 1968 р. н., середня спец. освіта, фельдшер.

Горбулевич Параска, 1942 р. н., 10 класів, колгоспниця.

Григорчак Марія, 1947 р. н., середня спец. освіта, бухгалтер.

Долішняк Марія-Оксана, 1935 р. н., 7 класів, домогосподарка.

Ломніцька Анна, 1967 р. н., середня спец. освіта, фельдшер.

Терешки Звенигородського району Черкаської області

Кухаренко Галина, 1943 р. н., середня освіта, місце роботи не засвідчено.

Литвиненко Ольга, 1949 р. н., 7 класів, колгоспниця.

Пі не паспортизовано, 1944 р. н., середня спец. освіта, місце роботи не засвідчено.

Страшна Любов, 1958 р. н., середня спец. освіта, бухгалтер.

Тимченко Ольга, 1964 р. н., 10 класів, продавець.

Ташлик Черкаського району Черкаської області

Мельник Ірина, 1965 р. н., середня спец. освіта, продавець.

Хлистунівка Черкаського району Черкаської області

Надія, окрім імені, іншої інформації про респондентку не засвідчено.

Степанченко Оксана, 1941 р. н., середня спец. освіта, колгоспниця.

Яворів Косівського району Івано-Франківської області

Калинчук Василина, 1929 р. н., 6 класів, заслужений майстер народної творчості.

Копильчук Ганна, 1961 р. н., 10 класів, заслужений майстер народної творчості.

**ПРОГРАМА-ПИТАЛЬНИК ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТІВ МАТИ,
БАТЬКО, БАТЬКИ В СЕРЕДНЬОНАДДНІПРЯНСЬКОМУ ТА
ГУЦУЛЬСЬКОМУ МОВНИХ АРЕАЛАХ**

МАТИ

Мати в оцінці дитини

1. Як дитина називає рідну матір? (мама, матінка, матуся)
2. Як дитина називає нерідну матір? (мати, мачуха; бути мамою, ненькою)
3. Кого діти називали матір'ю? (шчитати за матір, називати мамою)
4. Як діти ставилися до матері? (на «ви» казали)
5. Як мати турбувалася про дитину? (бути за маму, бути мамою дитині, як рідна мама)
6. Як називали матір, яка не турбувалася про дитину?
7. Як мати захищає дитину?
8. Кого кличе дитина, коли в неї щось сталося?
9. Кого кличе людина в стані розчарування, відчаю? (матір, Божу Матір)
10. Як називали почуття матері до дитини? (материнське)
11. Як мати вчила дітей? У чому діти наслідували матір?
12. Яку роль відігравала мати в житті сина / дочки? (хрещення, весілля)
13. Як невістки ставилися до свекрух? Як невістка називала матір чоловіка при ній та поза її очима? (свекруха, мати)
14. Як зяті ставилися до тещ? Як називали її? (теща, мати)
15. Як чоловік називав жінку? (мамка, матка)

Мати в оцінці «чужих»

1. Як називали період, коли жінка чекала дитину? (материнство, вагітність).
2. Як називали вагітну жінку? (вагітна).
3. Як змінювався статус жінки після народження дитини? (стати матір'ю).
4. Як називали жінку, яка щойно народила дитину? (породілля).

5. Як змінювалася зовнішність жінка після пологів? (уматернівати)
6. Як називають жінку, яка має дитину? (мати)
7. Як називають жінку стосовно дитини, яку вона народила? Як інші (не рідні діти) називали свекруху, тещу? (рідна мати, свекруха, теща)
8. Як називають нерідну матір стосовно дитини? (мачуха, нерідна мати)
9. Як називали жінок, які часто народжували? (кролиця)
10. Як ставилися (називали) жінку, у якої лише дочки / сини?
11. Як називали жінку, яка піклувалася про дітей? (хороша, берегиня)
12. Як називали жінку, яка не піклувалася про дітей, залишила своїх дітей? (зозуля)
13. Як називали жінку, яка народила дитину в шлюбі? (чесна мати)
14. Як називали жінку, яка народила поза шлюбом? (покритка)
15. Як називали жінку, яка виховує дитину поза шлюбом? (мать-одіночка)
16. Як називали жінок, які переривають вагітність? (мами-убийниці)
17. Які дні присвячені шануванню матері?
18. Як називали дітей, яких матері любили? (мамин син, мамій, мамчур)

Похідні з коренями *-мат-, -мам-, -нен-*

1. Як називають предмет, належний матері? (матінчин, мамин, ненин)
2. Як називають родичів по материній лінії?
3. Як називали улюбленого сина матері? (мамчич)
4. Як називають поведінку дорослої людини, яка пестить дитину? (мамчити)
5. Як називали спадщину після смерті матері? (материзна, матирщина)
6. Як називали об'єкти (предмети), належні спадщині після матері? (материзнений)
7. Як називали дію людини, коли вона часто говорила «ох, матінко»? (матінкувати)
8. Як називають дію людини, коли вона кличучи матір, часто повторює слово «мама»? (мамкати)
9. Як називали жінку-годувальницю? (нянька, мамка)
10. Що робила жінка-годувальниця стосовно дитини? (мамкувати)
11. Як називали стан, коли втрачали здатність бути годувальницею? (змамчити)
12. Як називали того, хто не мав матері? (безматерній)

13. Як називали господиню? (пані-матка)
14. Як зверталися до жінки старшого віку? (маминя, матушка)
15. Як називали досвідчену, зрілу людину? (материй, матерний)
16. Як називали стан, коли ставати дорослим чи старіли? (матеріти)
17. Як називали немолоду дівчину, яка не виходила заміж? (маттера)
18. Як називали одиноку жінку, у хаті якої молодь збиралася на досвітки?
(досвітчана мати)
19. Як називали жінку, яка брала участь в обряді хрещення дитини? (хрещена мати, кума, матка, нанашка, маточка). Як називали чоловіка хрещеної матері? (матковий).
20. Як називали дружину хрещеного батька? (нанашка)
21. Як називали весільну матір? (матка)
22. Що робила на весіллі жінка (з родини, близького оточення), коли виконувала функцію матері? (матерювати)
23. Як називали матір нареченої у весільному обряді? (мати молодої)
24. Як називали матір нареченого у весільному обряді? (мати молодого)
25. Як називають першу матір (родоначальниця)? (прамати)
26. Як називали те, що стосується першої матері? (праматеринське)
27. Як називають дружину священика? (матушка)
28. Як називають черницю? (матушка)
29. Як називали коноплі з жіночим насінням? (матірні, матірчаті)
30. Як називали предмет, виготовлений із матірки? (матірний, матчаний)
31. Як називали насіння коноплі? (матірки, матки, матерниця).
32. Чим перев'язували пуп дитині? (матіркою). Навіщо перев'язували матіркою?
Чим перев'язували, щоб дитина була безплідна?
33. Як називають звіробій? (Матки Божої зілля в гуцулів)
34. Як називають чебрець звичайний? (материдушка, материнка, матеренка чебрець)
35. Як називають підбіл (мати-й-мачуха, матичка, мачушнік)
36. Як називають центральну частину квітки? (маточка)

37. Як називають рослина, яку використовують для вирощування нових рослин?
(маточник, мама-диня, мама-гарбузиха)
38. Як називають лозу винограду, яку залишають на розплід? (матушник)
39. Як називають один із видів кукурудзи? (материнська)
40. Як називають грибковий паразит у колосках жита? (мамка, матка)
41. Як називають внутрішній статевий орган жінки та самиці тварини, у якому розвивається зародок? (матка, матиця)
42. Як називають курку, що висиджує або водить курчат? (куряча мама)
43. Як називають дику свиню? (матиця)
44. Як називають плідну вівцю? (вівцематка)
45. Як називають дійну вівцю без ягняти? (матка)
46. Як називають стадо дійних овець? (матушник)
47. Як називають плідну свиню? (свиноматка)
48. Як називають найбільшу, єдину на всю сім'ю бджолу, що відкладає яйця? (матка, матиця)
49. Як називають комірку у вулику для матки, пристосування, яким ловлять бджолину матку? (маточник)
50. Як називають рій без матки? (безматень, безматок, безматній, безматочний)
51. Як називають приміщення, у якому тримають для маток домашніх тварин?
(маточник)
52. Як називали гра в м'яч? (матка)
53. Як називали вожака в дитячій грі? (матка)
54. Як називають материнську гірську породу? (матичник, матерник)
55. Як називали втулку в млиновому колесі? (матиця, маточина)
56. Як називають Україну? (Матер-Вітчизна)
57. Як називають рідну мову? (матерня мова)
58. Чи називали землю матір'ю? (мама, ненька, мати-земля)
59. Чи називали природу матір'ю? (мати)
60. Чи називали воду матір'ю?

БАТЬКО

Батько в оцінці дитини

1. Як дитина називає рідного батька? (батько, батя, папа, няньо, нянько, нянька, рідний батько)
2. Кого дитина називала батьком?
3. Як діти називали нерідного батька (батько, вуйко)
4. Як діти ставилися до батька? (на «ви» казали)
5. Як невістка ставилася до батька чоловіка? / Як називала батька при ньому й поза його очима? (батько, свекор)
6. Як зяті ставилися до батька жінки? Як називали його? (тесть, батько)
7. Як називали чоловіка-батька, який піклується про свою сім'ю?
8. Як батько виховував дітей? (суворіше, ніж мати) (батькова лайка дужча за материну бійку)
9. У чому діти наслідували батька? Як називали дітей, схожих на батька?
10. Яку роль відігравав батько в житті сина / дочки (вирішував, якого сина віддати в рекрути, дозволяв вступити в громаду, допомагав у підготовці до весілля)
11. Чи клали дитину в колиску? Якщо так, то чому? (щоб поважав батька)
12. Як називали сина / дочку, яких дуже любив батько?
13. Як називали почуття батька до дитини?
14. Як жінка називала чоловіка?

Батько в оцінці «чужих»

1. Коли чоловіка називають батьком?
2. Як називали чоловіка, у якого вагітна жінка? Що дозволяли / не дозволяли йому робити?
3. Що робив чоловік, коли його жінка народжувала?
4. Як називали чоловіка, у якого жінка-породілля?
5. Як називали чоловіка, який мав одну дитину?
6. Як називали чоловіка, який мав багато дітей?

7. Як змінювався статус чоловіка після народження дитини? (стати батьком, татувати)
8. Як називали рідного батька стосовно дитини? (батько) Як інші називали свекра, тестя? (свекор, тесть)
9. Як називали нерідного батька стосовно дитини? (побатько, нерідний батько, отчим, вітчим)
10. Як називали дію, коли чоловіки між собою ставали в стосунки батька й сина / домовлялися, що стануть два чоловіки один одному батьком та сином? (побатькатися)
11. Як називають батька, який веде аморальний спосіб життя?
12. Як називають батька, який не піклується про своїх дітей?
13. Як називають батька, який піклується про своїх дітей?
14. Як жили сім'ї, у яких був батько / не було батька?
15. Як називали батька, який мав багато дітей?
16. Як ставилися (називали) чоловіка, у якого лише дочки / сини?
17. Як називали ніжного батька?
18. Як називали суворого батька?
19. Чи брав батько участь у пострижинах?
20. Що робив батько / мати, якщо в нього / неї помирала дитина? (наприклад, викопував криницю)
21. Як називали батька, який володів надприродними силами чи знаннями?
22. Які дні присвячені шануванню батька?

Похідні з коренями *-бат-, -тат-, -нен-, -вітч-, -отч-, -пап-, -от-*

1. Як зверталися до старшого за віком чоловіка? (батько, батусю, батенько)
2. Як звертаються до священика? (батюшка, піп, отець)
3. Що робив на весіллі чоловік (з родини, близького оточення), коли виконував функцію батька? (батькувати, бути за батька)
4. Як називають батька нареченого у весільному обряді? (батько молодого)
5. Як називають батька нареченої у весільному обряді? (батько молодої)

6. Як називають чоловіка, який брав участь в обряді духовного хрещення дитини?
(кум, хрещений батько, нанашко, батько)
7. Як називають чоловіка, який виконує на весіллі функцію батька? (батько)
8. Як називають багатого чоловіка? (папа)
9. Як називають дію людини, коли вона кличучи батька, часто повторює слово «папа»? (папати)
10. Як звертаються до Бога? (Батько небесний, Отець, Бог-Отець)
11. Як називають нечистого? (батько, бісовий батько)
12. Як називали дію, коли людина обзиваючи кого-небудь образливими, принизливими словами, згадувала його батька? (батькувати)
13. Як називали позашлюбного сина? (безбатченко)
14. Як називали дитина, яка росла без батька? (дитина без батька)
15. Як називали дитина господаря, у хаті якого збиралася молодь для вечорниць?
(вечорничний батько, досвітчаний батько)
16. Як називають предмет, належний батьку? (батьковий, татовий, отчий, вітцевий)
17. Як називають родичів по батьковій лінії?
18. Як називали батькового сина? (батьків син)
19. Як називали дитину, яка схожа на батька? (у батьків рід, у батька)
20. Як зверталися до господаря? (батько)
21. Як зверталися до старшини, ватажка? (отаман-батько)
22. Як називали те, що стосувалося першого батька / засновника роду?
(прабатьківський)
23. Як називали батьківський двір і землю біля нього? (батьківщина)
24. Як називали спадщину після смерті батька? (батьківщина, нянизна)
25. Як називали предмети (об'єкти), належні спадщині після смерті батька?
(батьківський)
26. Як називали спадкоємця? (отчевич)
27. Як називали сина, що згідно зі звичаєм, залишався на хазяйстві батька? (отчич)
28. Як називають дію людини, коли вона кличучи батька, часто повторює слово «татуньо»? (татуняти)

29. Як називають дію людини, коли вона кличучи батька, часто повторює слово «батько»?
30. Як називають частину імені, у якій згадують ім'я батька? (по батькові)
31. Як називали далекого родича, пращура? (прабатько)
32. Як називали хліб? (папа)
33. Як називають головну молитву християн? (отченаш)
34. Як називають один із видів кукурудзи? (батьківська)
35. Як називають дні особливого поминання померлих? (батьківські суботи, дідівні суботи)
36. Як називають рідну землю? (батьківщина, вітчизна, вітцівщина, отцевщина)
37. Як називають Дніпро? (Батько)

БАТЬКИ

Батьки в оцінці дитини

1. Як дитина звертається до рідних батьків?
2. Як дитина називає нерідних батьків?
3. Як батьки турбувалися про дитину?
4. Чи доглядали діти батьків?
5. Хто з батьків брав більшу участь у вихованні дітей?
6. Які обрядодії не відбувалися без участі батьків?
7. Як називала молода батьків молодого у весільному обряді?
8. Як називав молодий батьків молоді у весільному обряді?
9. Які функції виконували батьки стосовно дитини у весільному обряді?
10. Як батьки благословляли молодих на весілля?
11. Коли молода прощалася з батьками перед весіллям? (у переддень весілля)
12. Хто заміняв справжніх батьків молоді й молодого на весіллі? (весільний батько, мати)
13. Відколи весільні батьки заміняли справжніх батьків? (після заручин)
14. Хто виконував функцію весільного батька молодого? (хрещений батько / старший сват)

15. Хто виконував функцію весільної матері молодого? (хрещена мати)
16. Хто виконував функцію весільного батька молоді? (хрещений батько / брат)
17. Хто виконував функцію весільної матері молодого? (хрещена мати / дружка)
18. Як діти шанували батьків під час весілля?
19. Як похресник / похресниця називав / називала хрещених батьків? (нанашка, нанашко, матка, батько, хрещена мати, хрещений батько)
20. Які обов'язки покладалися на хрещених батьків після хрещення? (відповідали за виховання похресників)
21. Як похресники шанували хрещених батьків? (ставали на коліна, знімали шапку)
22. Коли вітали хрещених батьків? (Великдень, Різдво)

Батьки в оцінці «чужих»

1. Кого називають батьками?
2. Як називають рідних / нерідних батьків стосовно дитини?
3. Як ставилися до батьків, які не піклувалися про своїх дітей?
4. Як називали батьків, які не жили разом?
5. Як батьки слідували за морально-етичним вихованням дітей?
6. Чи відбувалися сімейні заходи без батьків?
7. Яку функцію виконувало благословення батьків у житті дитини?
8. Чи могла мати / батько проклясти дочку / сина? Чийого прокляття боялися більше?
9. Як називали рідних батьків молоді у весільному обряді? (перезва, сваха, теща)
10. Як називали батьків молодого у весільному обряді? (поїзд, сват, тесть, господар)
11. Хто у весільній обрядовості більш задіяний: мати чи батько молодого / молоді? (мати)
12. Які функції батьків молодого в передвесільних обрядодійствах? (домовляються про весілля, засилають сватів)
13. Які функції батьків молоді в передвесільних обрядодійствах? (ведуть переговори зі сватом про видання дівчини, придане, витрати, погоджуються чи відмовляють сватам віддавати дочку)

14. Хто виконував функцію батьків на весіллі хлопця / дівчини, якщо його / її батьки померли?
15. У яких обрядах на весіллі брали участь рідні батьки молодих?
16. Які функції виконують посажені батьки на весіллі? (викуп молодої, церковний обряд вінчання, покривання молодої, комора)
17. Як батьки молодої зустрічали молодих після вінчання?
18. Як зустрічали батьки молодого молодих?
19. Кого ганьбили, якщо молода виявлялася «нечесною»? (матір і батька молодої)
20. Які дії виконували батьки, які одружили останнього сина чи видали заміж останню дочку (забивали чоп, возили батька й матір)
21. Що повинна була зробити молода наступного ранку після весілля? (умивала їх)
22. Як молода зустрічала своїх батьків після весілля?
23. Як молода зверталася до батьків свого чоловіка? (мама, тато)
24. Як хрещених батьків називали батьки похресника / похресниці? (куми)
25. Як ставилися до хрещених батьків? (кумівство поважали більше, особливо шанували хрещеного батька)
26. Як ставилися до хрещених батьків незаконнароджених дітей? (вважали за успіх стати хрещеними батьками)
27. Як одягалися хрещені батьки на хрещення? (кум оперізувався оброттю (вздечкою, кума ховала за пазуху пір'я)
28. Які обов'язки покладалися на хрещених батьків під час хрестин? (приносили хліб, курині яйця)
29. Що дарували похреснику хрещені батьки?
30. Чи могли хрещені батьки (кум / кума) проклясти похресника / похресницю?
31. Чи впливала поведінка хрещених батьків на долю похресника / похресниці?

МАТИ БОЖА

1. Як називали жінку, яка народила Ісуса Христа? (Божя Мати, Богородиця, Діва Марія)
2. Чому звертаються до Богородиці?

3. Яка Божа Матір? Якою її уявляли? (зовнішні риси та характер)
4. Як батьки вчили дітей шанувати Богородицю?
5. Від чого захищає Богородиця? (бід, нечистої сили, страждань)
6. Чисю заступницею є Діва Марія? (дітей, породіль, незаміжніх)
7. Як Богородиця допомагає людям?
8. Як звертаються до Богородиці з проханням про захист, оберіг, благословення?
(молитви, замовляння, заклинання)
9. Як звертаються до Богородиці з проханням завагітніти?
10. Як звертаються до Богородиці, щоб вона допомогла породіллям?
11. Як шанували Богородицю?
12. Які свята відзначали на її честь? (Благовіщення, Різдво Богородиці, Введення в храм, Успіння)
13. Що дозволяли / забороняли робити на ці свята?
14. Які пісні співали на Богородичні свята?
15. Що заборонено було робити, щоб не осквернити Богородицю?
16. Чи відзначали свята на честь ікон Богородиці? Як вони називалися?
17. Що дозволяли / забороняли робити на ці свята?
18. Чи ототожнювали Богородицю із землею?
19. Чи дозволяли бити землю?
20. Чи просили Богородицю оберігати скотину, що дає молоко?
21. Чи залишали один джгут коноплі, яку діставали з води, для Богородиці?
22. Як Богородиця звільняє з пекла грішні душі?
23. Чому Богородицю називали святою?
24. Як до Богородиці зверталися незаміжні дівчата?
25. Чи справедлива Богородиця?

**СПІЛЬНІ ТА ВІДМІННІ ОЗНАКИ КОНЦЕПТУ МАТИ В
СЕРЕДНЬОНАДДНІПРЯНСЬКИХ ТА ГУЦУЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ**

Концептуальна ознака	СДГ	ГГ
1) 'мати – жінка стосовно дитини, яку вона народила'	+	+
2) 'мати – приклад наслідування для дитини'	+	+
3) 'мати – найдорожча людина для дитини'	+	+
4) 'мати – жінка, яка дбає про дитину'	+	+
5) 'байдужа мати'	+	
6) 'мати – жінка, яку шанують'	+	+
7) 'мати – заступниця дитини'	+	+
8) 'сердита мати'	+	
9) 'дружина батька, яка заміняє рідну матір; нерідна мати'	+	+
10) 'мати одного з подружжя стосовно іншого'	+	+
11) 'майбутня мати'	+	+
12) 'породілля'	+	+
13) 'мати – жінка, яка має дитину'	+	+
14) 'мати – жінка, яка має багато дітей'	+	+
15) 'легковажна мати'	+	
16) 'зовнішність породіллі'	+	
17) 'нешлюбна мати'	+	+
18) 'мати, яка виховує дитину без чоловіка'	+	+
19) 'ніжна мати'	+	
20) 'чуйна мати'	+	
21) 'мати – керівна особа в сім'ї'		+
22) 'жінка, яка не стала матір'ю'		+

**МОВНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ МАТИ В
СЕРЕДНЬОНАДДНІПРЯНСЬКИХ ТА ГУЦУЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ**

Вербалізатори концепту	СДГ	ГГ
Терміни спорідненості	<i>'мати; 'мама</i>	<i>'мати; 'мат'ір; 'нен'а; 'мама; 'мамка</i>
Усічені форми	<i>ма; мам</i>	
Утворення з виразною позитивною оцінкою	<i>'мамочка; 'мат'інка</i>	<i>ма'мус'ка; 'мамочка; ма'мун'а; 'нен'ка</i>

<p>Деривати (морфологічні та семантичні)</p>	<p><i>'мачуха; мачу'хер'а; мат'-од'іночка; 'рожениц'і; поро'д'іл'а; уматерн'і'вайе; умате"р'н'іла; 'покритка; пок'рилас'а; мати 'мати молодого', 'мати молоді'; не'чиста; 'мокра; си'ра; г'р'азна 'жінка після пологів'; 'вивести 'народити'; мос'ковка 'жінка, яка народила дитину поза шлюбом'</i></p>	<p><i>'мачуха ('мач'іха); 'мати-оди'ночка; 'мати-оди'начка; 'мама-у'бийниц'а; мамчити; 'рожиниц'а; поро'д'іл':а; поро'д'іл'ниц'а; 'покритка; зведе'ниц'а (звиди'ниц'а); роз'лучниц'а; зве"стис'а', звести 'народити позашлюбну дитину'; 'матка 'хрещена мати'; мати, мат'ір, 'ж'інка 'породілля'; мама, 'мамка, 'вуйна 'мачуха'; ни'чиста (ни'ч'іста), г'р'азна 'жінка після пологів'; о'чищуватис'а 'відновлюватися після пологів'</i></p>
<p>Одиничні лексичні субститути</p>	<p><i>ва'г'ітна; т'аж'ка; бе'ремин':а</i></p>	<p><i>би'ремин':а; т'іж'ка (т'іж"ка, к'іш'ка); ва'г'ітна; 'д'ітна; г'руба; самодр'уга; ве'ремен':а; вивершена; зайшла 'вагітна'</i></p>
<p>Терміни свояцтва</p>	<p><i>свик'руха; 'т'ошча</i></p>	<p><i>свик'руха; 'тешча</i></p>

	Синонімічна назва		<i>стари^н'а</i> 'мати'
	Займенниковий іменник		<i>вона</i> 'свекруха'
	Одиничні метафори	<i>бе^р'и^г'ин'а; 'жертва; кро^л'иц'а; зу^з'ул'а</i>	<i>'л'убочка; 'соколка; за^с'тупниц'а; хра^н'итил'ка; сви^н'а; ка^т'івниц'а; бан^д'итка; у^б'ийниц'і</i>
	Форми поважної множини	<i>'мати</i> 'вивчили шит'	<i>це ми^н'і</i> 'мама так <i>пост^р'ойіли</i>
	Одинична лексема	<i>вдо^в'а</i> 'жінка, у якої помер чоловік'	<i>ўдо^в'иц'а</i> 'жінка, у якої помер чоловік'; <i>нанашка, кума</i> 'хрещена мати'; <i>моло^д'иц'а,</i> <i>чєлідьина</i> 'мати'; <i>св ·а^т'е</i>
	Одиничний атрибутив		<i>багато^д'ітна</i>
	Табуйована лексема	<i>'сука</i>	
Матронімне ім'я		<i>Ми^с'ихи</i> Анд ^р 'іїшної	
Синтаксичні	Присвійні словосполуки	<i>мо^й'а</i> 'мати; 'мама мо ^й 'а; у <i>'мене</i> 'мати; 'наша 'мати; <i>йо^{го}'а</i> 'мати; тво ^й 'а 'мама; <i>'мати</i> мо ^{го} чоло ^в 'іка	<i>'мати</i> мо ^й 'а; мо ^й 'а 'нен'а; <i>году^в'альниц'а</i> 'наша; <i>'мой</i> а 'мач ·уха; мо ^{го} <i>чоло^в'іка</i> 'мама; 'наш ·і <i>'мама</i>
	Прийменникова конструкція	<i>в ·ід</i> 'матир'і	

Прийменниково- безособова синтагма		<i>ми'н'і в ·ід 'мами</i> <i>пере'далос'а</i>
Атрибутивні номінації	<i>'мати ни'р'ідна; 'р'іднайа</i> <i>'мати; 'мамка 'р'ідна;</i> <i>моло'дого 'мати; 'мати</i> <i>моло'дойі; хриш'чена 'мати;</i> <i>багато'д'ітна 'мат'ір;</i> <i>насто'йаишч ·а 'мати; ха'роша</i> <i>'мати</i>	<i>р'ідна 'мати; ва'г ·ітна</i> <i>'ж ·інка; 'мама моло'дойі;</i> <i>хресна матка; хресна</i> <i>мама; багато'д'ітна</i> <i>'мама; при'йомна 'мама;</i> <i>д'руга 'мати</i>
Описові синтагми	<i>в 'мене шос' іе йі'йі; не в ·</i> <i>ідчу'вайе н'і'чого</i> <i>мате'ринс'кого; 'мати [...]</i> <i>п'р'амо / п'л ·аче; св ·а'те</i> <i>с'лово 'мати /</i>	<i>во'на би 'душу 'дала за</i> <i>д'і'тей; шо 'кожда 'мама</i> <i>ў ди'тину ўкла'дайі</i> <i>'душу; к'іл'ко 'мама 'майі</i> <i>пере'жити / 'шоби</i> <i>ди'тина 'виросла і з 'нейі</i> <i>'л'уде 'були / а 'к'іл'ко</i> <i>нидос'пати</i>
Евфемічні описові номінації	<i>неопр'ід'і'л'он:оїе</i> <i>состо'йан'їїе; з живо'том;</i> <i>с'омим хо'дила</i>	<i>на тих чєсах 'вагітна';</i> <i>жінка в зл'бгах</i> <i>'породілля'</i>
Зіставні конструкції	<i>'мати [...] хо'дила / і йа хо'жу;</i> <i>йа'ка 'мати та'ка й 'дочка; у</i> <i>ди'тини голо'ва бо'лит' а в</i> <i>'матир'і 'серце</i>	<i>/ д'і'тиї л 'у'били/ йак</i> <i>не" 'кожда 'мама мог'ла</i> <i>би л'убити; / 'коло 'мами</i> <i>'т'єшко / а 'тутки</i> <i>'лєхко; рідний бік –</i> <i>мама, а чужий бік –</i> <i>мачоха</i>

Синтагма з паралелізмом	<i>йак не ку 'т'а / так ди 'т'а</i>	
Присвійно-атрибутивні словосполуки	<i>'мамочко мо'йа 'р'ідна; мо'йа не'р'іднайа 'мати</i>	<i>'мамочко мо'йа соло'ден'ка; 'мамочко мо'йа со'лотка; / йі'йі 'мама / 'р'ідна</i>
Присвійно-відносні словосполуки	<i>'ж 'інч 'іна 'мати; 'бат'кова 'мати</i>	<i>'мама чоло'в 'ікова; ж 'і'ноча 'мама</i>
Фразеосполуки	<i>ици'мати за мат'ір 'ставитися як до матері, вважати рідним'; ни трон' Сидоре матир'і 'про дуже запальну, сердиту, дратівливу людину'; називати мат'ір'ю 'вважати когось рідним, близьким'; бути за мамку, бути за мат'ір 'виконувати функції матері'; прийняти за матір 'ставитися, як до матері; вважати рідним'; видирати очі 'захищати'; 'коп 'і'я 'мати, 'бути йак 'мати 'виявитися схожим на матір рисами характеру'</i>	<i>'мамчин син, 'мамчин си'нок 'син-улюбленець у матері'; 'мамин си'нок, 'мамин Пет'ро 'розніжений, випещений, безвільний парубок чи чоловік'; 'мамин син 'єдина дитина в сім'ї'; 'мамина у'л'ублениц'а 'дочка, яку мати любила більше, ніж інших дітей'; / 'ї 'кождим кути'ку по ди'тин'ці 'про багатодітну жінку'; 'ї 'маму се 'ї'дати 'бути за вдачею подібним до матері'</i>
Двокомпонента номінація	<i>мо'йа кров</i>	
Порівняльні звороти	<i>з б 'і'дойу йак з' 'р'іднойу 'мамойу; 'материне 'серце /</i>	<i>йак 'р'ідна 'мама; ік 'кожда 'мама; йік за</i>

	<i>йак 'л'ітн'е 'сонце; йак й'йі 'мати; розрос'лас'а / йак сви'н'а; 'лаг ·ідна йак 'мати 'р'ідна</i>	<i>'рин:у 'маму; йак до 'матир'і с'вої; йак с'войу 'маму; йак 'мачуха</i>
Риторичні запитання	<i>х ·і'ба во'на 'мати?; х ·і'ба так 'можна? 'док ·и ви 'будите тих стар'ц'ів во'дит'?</i>	<i>'шо би ми без вас / 'мамко / ро'били?; А на 'д'ім':о во'на 'т'іл'ко п'лодит'?</i>
Вигуки-звертання до рідної матері в стані розчарування, відчаю	<i>'мамочко; ох / мо'йа 'нен'ко 'р'ідна; ой 'мамочки мо'йа 'р'ідна</i>	<i>'мати 'ридна; 'мамочко мо'йа</i>
Словосполука з вказівним займенниковим прикметником		<i>ц'а 'мама 'теща'</i>
Тавтологічні конструкції		<i>'мама йак 'мама; 'мама 'маїе 'бути 'мамоїу</i>
Каузальні словосполуки		<i>Закру'тилисе с'лизи / бо то 'мама /; йек ти с'вої 'мам ·і пома'гаїш / так тво'йі 'д'іти мут те'бе ш'іну'вати</i>
Сполука слів із семантикою констатації		<i>Ти 'мама / ка'жи най 'ц'іхо си'д'ут;</i>

	Заперечні синтагми		<p><i>ŷ'tebe 'd'iti 'doma ni</i> <i>n'lach'ut, cički ni</i> <i>n'ros'ut</i> ‘про необхідність присутності матері поряд із дитиною’</p>
	Акціональні ситуації	(Див. концептуальні смисли ‘мати – жінка, яка дбає про дитину’; КО ‘сердита мати’)	(Див. концептуальні смисли ‘мати – жінка, яка дбає про дитину’; ‘мати – жінка, яку шанують’)

**РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ МАТИ В НОМІНАЦІЯХ ІЗ КОРЕННЯМИ -МАТ-,
-МАМ-, -НЕН- В СЕРЕДНЬОНАДДНІПРЯНСЬКИХ ГОВІРКАХ**

Семантична сфера	Концептуальна ознака	Приклади
«Людина»	‘мати – жінка стосовно дитини, яку вона народила’	<i>матір, ма, мамка, мамочка</i> ‘рідна мати’; <i>мати, мама</i> ‘мати молоді’, ‘мати молодого’
	‘мати – жінка, яка здатна народжувати’	<i>уматерніти, уматернівати</i> ‘округлитися, стати більш жіночною після пологів’; <i>матка</i> ‘внутрішній статевий орган жінки, у якому розвивається зародок (дитина); <i>мати</i> ‘породілля’
	‘мати – жінка, яка дбає про дитину’	<i>матушка</i> ‘монахиня’; <i>мати</i> ‘хрещена мати’, ‘весільна мати’
	‘мати – жінка, яка дбає про дитину’ + ‘мати – заступниця дитини’	<i>мамати</i> ‘набридливо кликати маму’
	‘дружина батька, яка заміняє рідну матір; нерідна мати’	<i>мати, мачуха, мачухеря</i> ‘нерідна мати, мачуха’
	‘посесивні та релятивні відношення щодо матері’	<i>материн, матерен</i> ‘належний матері’; <i>материнський</i> ‘характерний матері’
	‘мати одного з подружжя стосовно іншого’	<i>нерідна мати, жінчина мати</i> ‘мати жінки, теща’

	‘мати – заступниця дитини’	<i>мамочко, ненько</i> ‘виг. уживається для вираження переляку, здивування, радості і т. ін.’
	‘мати – жінка, яка має чоловіка’	<i>матка</i> ‘заміжня жінка’; <i>мати</i> ‘жінка стосовно чоловіка (з погляду чоловіка)’
	‘мати – жінка, яка має дитину’	<i>мамки</i> ‘жінки, які мають дітей’
	‘мати – керівна особа в сім’ї’	<i>матріархат</i> ‘форма суспільного устрою, при якому влада належить жінкам’
«Тварини»	‘мати – жінка, яка здатна народжувати’	<i>кобила-матка</i> ‘плідна лошиця’; <i>вівцематка</i> ‘плідна вівця’; <i>свиноматка</i> ‘плідна свиня’; <i>мама, матка</i> , ‘плідна бджола, що відкладає яйця’
	‘мати – жінка, яка має дитину’	<i>матка</i> ‘самиця з приплодом’
«Рослини»	‘мати – жінка, яка здатна народжувати’	<i>матки, матірка</i> ‘коноплі з жіночими квітками, що дають насіння’; <i>материнка</i> ‘пахуча трав’яниста рослина з дрібними бузко-рожевими квітками’; <i>буряки матушині</i> ‘посадкові буряки, ті, що на насіння’; <i>мама-гарбузиха</i> ‘круглий великий гарбуз, насіння якого беруть на розмноження’; <i>мама-диня</i> ‘коротка за розміром диня,

		насіння якої використовують для розмноження'
	'мати – основа, початок'	<i>материнська кукурудза</i> ' гібрид або самозапилювальна лінія, на якій в результаті запилення чоловічим компонентом утворюється гібридне насіння або відбувається розмноження насіння стерильного аналогу самозапилювальної лінії'
«Об'єкти природи»	'мати – жінка, яка дбає про дитину'	<i>мати</i> 'земля'
«Предмети»	'мати – жінка, яка здатна народжувати'	<i>матошнік, матошник</i> 'комірка у вулику для виведення бджолиної матки'
	'мати – осередок, основна частина'	<i>маточина</i> 'втулка в колесі'

РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ МАТИ В НОМІНАЦІЯХ ІЗ КОРЕНЯМИ -МАТ-, -МАМ-, -НЕН- В ГУЦУЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ

Семантична сфера	Концептуальна ознака	Приклади
«Людина»	‘мати – жінка стосовно дитини, яку вона народила’	<i>мамка, мамця, мамуся, мамуська, мамочка, мамонька, мамуня, мамусенька, ненька</i> ‘рідна мати’
	‘мати – жінка, яка дбає про дитину’	<i>матка, паніматка</i> ‘хрещена мати’; <i>матка</i> ‘весільна мати’; <i>матка-паніка, паніматка</i> ‘попадя’; <i>мама</i> ‘жінка, яка годувала дитину грудним молоком, годувальниця’; <i>мамчити</i> ‘балувати’; <i>хресна матка, хресна мама</i> ‘хрещена мати’; <i>весільна матка</i> ‘весільна мати’
	‘посесивні та релятивні відношення щодо матері’	<i>мамин, мамчин</i> ‘той, що належить, або стосується матері’; <i>материзнина, матиризнина, материзна, мамизна</i> ‘спадщина після смерті матері’
	‘мати – жінка, яку шанують’	<i>мати</i> ‘незнайома жінка старшого віку’; <i>мамка</i> ‘жінка, яка користується авторитетом у місцях позбавлення волі’,

		‘жінка старшого віку’; <i>матка-паніка, паніматка</i> ‘дружина священника’
	‘дружина батька, яка заміняє рідну матір; нерідна мати’	<i>мама, мамка, мачуха, мачіха, мачиха</i> ‘нерідна мати, мачуха’
	‘мати – жінка, яка здатна народжувати’	<i>матір</i> ‘рідна мати’; <i>матка, матиці</i> ‘внутрішній статевий орган жінки, у якому розвивається дитина’
	‘нешлюбна мати’	<i>мати-одиночка, мати-одиночка, мати-одиночка</i> ‘жінка, яка виховує дитину без чоловіка’
	‘мати одного з подружжя стосовно іншого’	<i>мама</i> ‘свекруха’, ‘теща’
	‘мати – керівна особа в сім’ї’	<i>мати</i> ‘господиня’; <i>мама</i> ‘головний гравець у дитячій грі «Гуси»’
	‘жінка, яка не стала матір’ю’	<i>‘мама-убийниця’</i> ‘жінка, яка зробила аборт’
«Рослини»	‘мати – заступниця дитини’ + ‘мати – жінка, яка дбає про дитину’	<i>материнка</i> ‘пахуча трав’яниста рослина з дрібними бузково-рожевими квітками’
	‘мати – жінка стосовно дитини, яку вона народила’ + ‘дружина батька, яка заміняє рідну матір; нерідна мати’	<i>мати-й-мачуха</i> ‘підбіл (<i>Tussilago farfara</i> L.)’
	‘мати – жінка, яка здатна народжувати’	<i>матірка</i> ‘коноплі з жіночими квітками, що дають насіння’

«Тварини»	‘мати – жінка, яка здатна народжувати’	<i>свиноматка</i> ‘свиня, що дає приплід’; <i>вівцематка</i> ‘вівця, що дає приплід’; <i>матка</i> ‘вівця, яка дає приплід’; <i>матка</i> , <i>матиця</i> ‘бджола, що відкладає яйця’
	‘мати – жінка, яка має дитину’	<i>свиноматка</i> ‘свиня, що має приплід’; <i>кобила-мати</i> , <i>мама-кобила</i> ‘самиця жеребця з лошам’; <i>мама</i> ‘самиця з потомством’; <i>матка</i> ‘самиця з приплодом’
	‘мати – керівна особа в сім’ї’	<i>матка</i> ‘головна бджола’
«Об’єкти природи»	‘мати – жінка, яка дбає про дитину’	<i>мама</i> , <i>мати</i> , <i>мати-земля</i> , <i>мама-годівниця</i> , <i>матінка-земля</i> , <i>Матінка Божа</i> , <i>Мати Божа</i> ‘земля’; <i>мати</i> ‘природа’
	‘мати – найдорожча людина для дитини’	<i>мати</i> ‘вода’, ‘земля’; <i>земл’а-матінка</i> ‘земля’
	‘мати – жінка, яка здатна народжувати’	<i>мама</i> ‘земля’
«Предмети»	‘мати – жінка стосовно дитини, яку вона народила’	<i>мама</i> ‘макітра’
	‘мати – жінка, яка здатна народжувати’	<i>маточник</i> ‘комірка у вулику для виведення бджолиної матки’
«Абстрактні поняття»	‘мати – найдорожча людина для дитини’ + ‘дружина батька, яка заміняє рідну матір; нерідна мати’	<i>мама</i> ‘що-небудь дуже близьке, рідне’; <i>мачуха</i> ‘що-небудь чуже, безжалісне, жорстоке’

**СПІЛЬНЕ ТА ВІДМІННІ СМИСЛОВІ ОЗНАКИ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ
ОБРАЗУ БОГОРОДИЦІ В СЕРЕДНЬОНАДДНІПРЯНСЬКИХ ТА
ГУЦУЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ**

Концептуальна ознака	СДГ	ГГ
1) 'Марія – жінка, яка народила дитину'		+
2) Богоматір – жінка, яка народила Ісуса Христа	+	+
3) 'Богомати – свята мати'	+	+
4) 'Мати Божа – свята, яка допомагає дівчатам вийти заміж'	+	+
5) 'Мати Божа – заступниця'	+	+
6) 'Мати Божа – свята, яка допомагає людям'	+	+
7) 'Мати Божа – свята, яку шанують'	+	+
8) 'Мати Божа – земна жінка'	+	+

СПОСОБИ ПРЕДСТАВЛЕННЯ ПІДКОНЦЕПТУ МАТИ БОЖА В МОВЛЕННІ НОСІЇВ СЕРЕДНЬОНАДДНІПРЯНСЬКОГО ТА ГУЦУЛЬСЬКОГО АРЕАЛІВ

	Вербалізатори концепту	СДГ	ГГ
Лексичні	Одиничні лексеми	<i>св ·а'та; не'вин:а</i>	<i>'Мати</i>
	Власне ім'я	<i>Ма'р'їа</i>	
	Складна номінативна одиниця	<i>Бого'родиц'а</i>	<i>Бого'родиц'а</i>
	Пестлива номінація	<i>'Мат'інка</i>	<i>Бого'родичка</i>
	Однослівні похідні з коренем * <i>kryti</i>	<i>Пок'рова; Пок'ровен'ка; Пок'ровон'ка; Пок'р'івон'ка</i>	<i>Пок'рова; Пок'р'івон'ка; покро'вител'ка</i>
Синтаксичні	Вигуки-апеляції		<i>Мамо Хрестова!; Матінко Божя!; Матінко Хрестова!; Крий Матко Божя!</i>
	Присвійно-відносні усталені словосполуки	<i>'Мат'ір 'Божя ('Матер' 'Божя; 'Матир' 'Божя)</i>	<i>'Мат'ір 'Божя; 'Матка 'Божя; 'Мати 'Божя</i>
	Словосполучення із дієсловом у значенні 'ховати'	<i>покри'вати пок'ровом; омо'фором покри'вати; омо'фором накри'вати; покри'валом накри'вати; накри'вати зе'мел'ку</i>	
	Присвійні словосполуки	<i>'мати І'суса Хрис'та; 'Мати 'Божя Хрис'това; Ца'риц'а 'наша</i>	<i>'Мати Хрис'та 'Бога 'нашого</i>

Присвійно-відносні словосполуки зі складником у пестливій формі		<i>'Мат'інка 'Божа; 'Мат'інко Хрис'това</i>
Присвійно-відносна конструкція з описовим складником		<i>Св ·а'та 'Мати 'Божа</i>
Атрибутивні словосполуки	<i>Ца'риц'а Не'бесна; Ца'риц'а Не'беснайа</i>	
Описова конструкція з прикметником-запереченням	<i>Нипо'рочна 'Д'іва</i>	
Атрибутивні дво- та трикомпонентні номінації з пестливим компонентом	<i>с'в ·а'та 'мати Пок'р'івон'ка; св ·а'тайа Пок'р'івон'ка</i>	<i>Св ·а'та Пок'ровон'ка</i>
Двокомпонентна номінація з апозитивним зв'язком між компонентами	<i>'Д'іва Ма'р'ійа ('Д'ева Ма'р'ійа)</i>	<i>'Д'іва Ма'р'ійа</i>
Атрибутивні словосполуки з прикметниками у формі найвищого ступеня порівняння	<i>Пресв ·а'та Бого'родиц'а; ' все шо 'саме доро'ге це 'Мат'інка 'Божа</i>	<i>Пресв ·а'та 'Д'іво; Пре^uчиста 'Діва; Пресв ·а'та Бого'родиц'а; / 'Мат'інка 'Божа / це бу'ло шос' та'ке / надви'соке / надзви'чайне /</i>

<p>Вербальні описи фактів оберегу Богоматір'ю</p>	<p><i>'мол'ац'а 'Богу / св·а'тим / 'Матир'і 'Бож ·ій // во'ни пома'гають / захиш'чайут' / в·ід в'с'ак·іх 'б·едств·ій //; йа з'найу шо 'Мат'інка 'Божя йе на с'в·іт'і / во'на 'дуже пома'гає / во'на так пома'гає нам у'с'ім / во'на так п'лаче / во'на п'росит' 'перед Спа'с'іт'ел'ем помо'жи / бо ми вс'і в гр'іхах / ба'гато л'удей в гр'іхах і не пон'і'мають</i></p>	<p><i>Бого'родиц'а захиш'чала хто йі про'сиў 'дуже / хто 'в· іриў у н'у / хто 'в·іриў //; Бат'ки м'ус'іли мо'литис'а з д'іточ'ками на ко'л'інах / о-от / і приў'чали / шо це 'Мат'інка 'Божя ти'бе захис'тит' / ти'бе обе'ре'же йак'шо ти 'будеш с'лушинойу</i></p>
<p>Описові уривки</p>		<p><i>'Мат'інку 'Божу шану'вали ї ша'нуїут //; 'мама / 'р'ідна по'мерла / то 'каже шо йій с'нило'с' / шо 'мама йійі на 'небі / на 'неб·і / і хтос' йій 'каже / ди'вис' / Бого'родиц'а там / ка^{же} йа так 'дивл'ус' / а то мо'йа 'мама</i></p>

<p>Прохальні молитви із згадуванням Матері Божої</p>	<p><i>їа при'пала до ц'їйейі і'кони і ка'жу / 'Мат'інка 'Божа / спа'си ми'н'і мо'го 'сина / в ·ін пїе / в · ін пропа'даїе і їа н'іч ·о ни 'можу зро'бит'</i></p>	<p><i>'Мат'інко 'Божа / помо'жи нам;</i></p>
<p>Контексти про допомогу Богоматері</p>	<p><i>їа з'найу шо 'Мат'інка 'Божа їе на с'в ·іт'ї / во'на 'дуже пома'гаїе / во'на так пома'гаїе нам у'с'їм / во'на так п'лаче / во'на п'росит' 'перед Спа'с'їт'ел'ем помо'жи / бо ми вс'ї в гр'ї'хах / ба'гато л'у'дей в гр'ї'хах і не пон'ї'маїут' (Блк);</i></p>	
<p>Подячні молитви</p>		<p><i>'д'акуїу Го'б ·і 'Господи / 'Мат'інко Хрис'това / І'сусе Х'ристе / 'Сину 'Божїї за то шо їа / переночувала 'н'іч ·ку / шо п ·ід'н'алас'а / шо 'можу 'жити 'дал'ї / шо 'можу прац'у'вати /</i></p>
<p>Мікротексти</p>	<p>(Див. КО 'Мати Божа – земна жінка')</p>	

	Побажальна формула		<i>Дай 'Мат'інко 'Бож'а здо'роўя і 'ш'ест'е за 'вашу добро'ту</i>
--	--------------------	--	---

**СПІЛЬНІ ТА ВІДМІННІ ОЗНАКИ КОНЦЕПТУ *БАТЬКО* В
СЕРЕДНЬОНАДДНІПРЯНСЬКИХ ТА ГУЦУЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ**

Концептуальна ознака	СДГ	ГГ
1) 'батько – особа стосовно своєї дитини'	+	+
2) 'батько – чоловік, якого дитина любить'	+	+
3) 'батько – захисник дитини'	+	+
4) 'батько – чоловік, який дбає про дитину'	+	+
5) 'працелюбний батько'	+	
6) 'батько – голова сім'ї'	+	+
7) 'батько – чоловік, якого шанують'	+	+
8) 'батько – вихователь дитини'	+	+
9) 'батько – приклад наслідування для дитини'	+	+
10) 'батько – охоронець порядку'	+	
11) 'батько – родинний «жрець»'	+	+
12) 'чоловік матері, який заміняє рідного батька; нерідний батько'	+	+
13) 'батько одного з подружжя стосовно іншого'	+	+
14) 'батько – чоловік, який має дітей'	+	
15) 'батько – чоловік, який має багато дітей'	+	
16) 'багатодітний батько – бідний батько'	+	
17) 'батько – чоловік, який забезпечує добробут сім'ї'	+	+
18) 'байдужий батько'	+	
19) 'суворий батько'	+	+
20) 'син підвищує соціальний статус чоловіка-батька'	+	+
21) 'батько – чоловік, який любить своїх дітей'		+
22) 'побожний батько'		+

**ЛІНГВАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ БАТЬКО В СЕРЕДНЬОНАДДНІПРЯНСЬКИХ
ТА ГУЦУЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ**

	Вербалізатори концепту	СДГ	ГГ
Лексичні	Терміни спорідненості	<i>'бат'ко; 'тато; 'nana</i>	<i>'бат'ко; 'тато; 'д'ед'а (<i>'r·er·a, 'r·ir'a</i>)</i>
	Однослівні метафоричні номінації	<i>заш'ч·ітн'ік; доро'гий; золо'тий; гла'ва; автор'іт'ет; до'бич·:ік; с'імйа'н'ін; о'пора; коп· ія; 'деспот</i>	<i>узур'патор; гос'подар</i>
	Терміни свояцтва	<i>с'векор; тест'</i>	<i>с'векор; тест' (тес'к·)</i>
	Пестливі номінації	<i>та'тус'; 'татко; 'таточко; 'папочка</i>	<i>'татко; та'тус'; та'тус'ко; 'таточко; 'д'едик; 'д'едичок</i>
	Деривати (морфологічні, семантичні)	<i>'в·ітчим; 'бат'ко 'свекор', 'батько молодого', 'батько молодої', 'свекор', 'тесть', 'хрещений батько'</i>	<i>в·ітчим; 'отчим; 'бат'ко 'хрещений батько'; 'тато, 'д'ед'а, 'вуйко 'нерідний батько'</i>
	Однослівні обрядові номінації		<i>на'нашко; 'кум</i>
	Відчислівниковий прикметник	<i>'перший</i>	<i>перший</i>
	Якісний прикметник	<i>ст'рогий</i>	<i>г'р'ізний; ст'рогий</i>

	Лексичний субститут із негативною конотацією	<i>'гади</i>	
	Форми поважної множини	<i>'бат'ко допома'гали; 'тато по'мол'ац'а</i>	<i>мо'її 'тато ро'били у л'ісосп'лав'і</i>
Синтаксичні	Присвійні конструкції	<i>м'їй 'бат'ко; його 'бат'ко; 'папа тв'їй; м' їй с'векор; у 'мене с'векор</i>	<i>м'їй 'тато; мій ньиньо; шо наш 'д'ед'а; у' мене 'тато; м'їй с'векор</i>
	Присвійно-відносні конструкції		<i>'ж'інчин 'бат'ко; ж' 'ночий 'бат'ко; чоло'в' іковий 'тато; на'тура 'д'ед'ева</i>
	Присвійна синтагма з пестливою формою	<i>'м'їй 'татко</i>	<i>м'їй 'д'едик; 'татко м'їй, наш 'д'едик</i>
	Присвійною трикомпонентною словосполученням із заперечною часткою		<i>ни тв'їй 'тато</i>
	Атрибутивні словосполучення	<i>хриш'чений 'бат'ко; ве'лик'їй т'ружен'їк; не'р'ідний 'бат'ко; 'бат'ко 'р'ідний; багато'д'їтний 'бат'ко</i>	<i>чу'жий чоло'в'їк'; ни'р'ідний 'бат'ко</i>

Атрибутивні словосполуки з пестливим компонентом	<i>р'ід'несен'кий 'таточко;</i> <i>'р'ідний 'таточко</i>	<i>'р'ідний 'татко;</i> <i>та'тус'ко соло'ден'кий;</i> <i>'дедичок соло'ден'кий</i>
Фразеосполуки	<i>бути за батька</i> <i>'виконувати функції весільного батька'; в кро'в 'і п 'іш'ло</i> <i>'успадкувати від батьків'; ніти по батьковім путі 'стати таким, як батько'; ні риба ні м'ясо, ні Богові свічка ні чортові кочерга 'безхарактерна людина'; стати батьком 'прийняти дитину жінки за свою'</i>	<i>душу віддати 'щиро, віддано любити'; татова кишеня</i> <i>'матеріальна допомога від батька'; дихнути грішми 'фінансово допомогти'</i>
Кількаслівні метафоричні номінації	<i>три стов'ни; ши'рока с'пина</i>	<i>о'соба особ'лива; най'б'іл'ший автори'тет;</i> <i>голоўн'ий году'вал'ник</i>
Тавтологічна конструкція		<i>'тато то йе 'тато;</i> <i>'тато / фак'тично</i> <i>'тато</i>
Двокомпонентна дієслівна сполука	<i>ста'вати 'бат'ком</i>	

Безособова конструкція	нас у 'бат'ка було п'йатеро	у 'бат'ка на 'було 'дес'атеро; пере'даласе ди'тин'і
Порівняння	йак 'бат'ко,	йак 'тато; йак й'йі 'татко; йак 'д'ед'а
Синтагма з прикметником у найвищому ступені порівняння	'саме го'ловне в с'ім'йі це 'бат'ко	
Зіставна синтагма	йа'кий 'бат'ко та'кий син; в 'ід'носиц'а йак до 'р'ідного 'бат'ка (про вітчима)	йікий тато, такий син; 'тато 'б'іл'ше лу'биў нас; / а'ле 'мати ле'л'йіт' д'і'теї / та_ї т'рохи йак 'кажут' да'йе по'туку / а 'бат'ко ст'рогий та'кий /
Протиставлення	'мати 'одна 'бат'ків п'ят'	
Паремія	ба'гатому з'рош'і а 'б' ідному 'д'іти	Не" будь такий, як твого тата гіти
Каузальна синтагма	ти нисшас'ливий бо в 'тебе доч'ка	
Моральні настанови		йак ме'не 'тато ви'ховував / 'в'ічно ми'н'і гово'риў шо 'маїе 'бути по'вага до с'таршого /

Імперативні синтагми	/ іди бо 'зараз не знайу шо то'бі зроб'л'у / іди с'у'ди іди йа те'бе	'маїе 'бути по'вага до с'таршого; ша'нуї в· іт'ц'а / це в·іт'ц'а / 'тато / 'мат'ір / 'будеш доўго'л'ітн'ім на зим'л'і; т'реба 'виконати та йак 'бат'ко ска'заў
Заперечні імперативи	не дай Бог бри'хат' // не дай Бог бри'хат'	'руку п ·ід'н'ати на 'бат'ка / це ни 'можна / бо в'сохне; П'роти бат'кіўс'койі 'вол'і ни 'можна 'було йти
Темпоральна конструкція		йек 'татко ўмер ми ўже ни 'мали шо 'йісти
Словосполука із семантикою інтенсивності	'дуже ст'рог ·ій	'дуже бого'м ·іл'ний

Описові синтагми	<p>дл'а 'мене зем'л'а / бо м'їй д'їд п'рад'їд і 'бат'ко вс'ї во'ни ме'не приру'чили до зем'л'ї</p>	<p>'тато наш 'к ·ілко ра'з'їу ка'зау 'мам ·і / А'н:ичко / бе'ри зби'рай д'їтїй та їди до 'церкви / а'би д'їти з'нали шо це; у нас толо'ки ни 'було / сам 'г'ег'а ўс'о забиз'печувау; вин страш'но 'цего х'лопц'а 'л'уби / 'гине за ним /; 'тата 'коло 'тебе ўрас ни 'буде; а йак у с'їм'її то 'бат'ко / 'бат'ко голоу'ний / шо бат'ко ска'зау то за'кон</p>
Біблійна цитата	<p>не поди'май рук'і на 'отрока своєї'го</p>	
Асоціативні зіставлення	<p>хл'їб 'т'ї'к ·і с'ї'даїут' 'їїсти / 'р'їже 'т'ї'кї / 'бат'ко на'р'їзав /</p>	<p>(– Хто випікав хліб у сім'ї?) – Та 'ж ·інка / 'мати // (– Хто різав?) – Йак ко'лис' / то 'бат'ко / а ти'пер то так / хто їїс'т' / той 'р'їже; Хл'їб це 'було св ·а'те / це 'було шос' та'ке са'ме / йаг'би ти оскве'р'ниу 'тата а'бо 'маму</p>

	Афористичне повчання	<i>і о'це 'бат'ко ка'зав / ро'б 'ім' так / щоб не ви к'лан'алис'а / а вам к'лан'алис'а //</i>	<i>'Добре 'д'ед'а ка'заў / Йек зач'неш / так і ск'ін'ч'ейиш /</i>
	Текстова ілюстрація	(Див. про роль власного прикладу батька у вихованні дитини)	(Див. КО 'батько – чоловік, який дбає про дитину')
	Мікротекстові уривки	(Див. КО 'батько – чоловік, якого шанують'; 'батько – приклад наслідування для дитини'; 'батько – родинний «жрець»')	(Див. КО 'батько – чоловік, який дбає про добробут сім'ї')
	Акціональні ситуації	(Див. КО 'батько – чоловік, який дбає про дитину'; 'батько – чоловік, якого шанують')	(Див. КО 'батько – голова сім'ї')

**КОГНІТИВНІ СМИСЛИ КОНЦЕПТУ БАТЬКО В НОМІНАЦІЯХ ІЗ
КОРЕНЯМИ -БАТ-, -ТАТ-, -ПАП-, -ОТ- В СЕРЕДНЬОНАДДНІПРЯНСЬКОМУ
МОВНОМУ СУБКОНТИНУУМІ**

Семантична сфера	Концептуальна ознака	Приклади
«Людина»	‘батько – особа стосовно дитини’	<i>‘татко, та’тус’, ‘таточко, ‘папочка ‘рідний батько’; бат’ки ‘рідні мати й батько’; ‘бат’ко ‘батько молодой’, ‘батько молодого’; бат’ки ‘батьки молодой’, ‘батьки молодого’; батьки ‘батьки молодих’; тато ‘батько молодой’; без’батченко ‘сирота’</i>
	‘присвійність та відношення щодо батька’	<i>‘бат’ковий, ‘бат’к’ів ‘належний батькові’; ‘бат’к’івс’кий ‘належний батькам’; ‘бат’к’івс’кий, ‘бат’ковс’кий ‘той, що стосується батьків’; ‘бат’к’івщина, ‘отчина ‘спадщина після смерті батька’; ‘бат’к’івщина, ‘бат’ковщина ‘батьківський двір і земля біля нього’</i>
	‘батько одного з подружжя стосовно іншого’	<i>бат’ки ‘батьки чоловіка стосовно жінки’, ‘батьки жінки стосовно чоловіка’; тато ‘батько жінки; тесь’, ‘батько чоловіка; свекор’, ‘бат’ко ‘батько чоловіка; свекор’;</i>

		<i>bat'ko</i> 'жінки 'тесть'; <i>bat'ko</i> 'сина 'свекор'
	'батько – голова сім'ї'	<i>bat'ushka</i> 'священник'; <i>bat'ko-mati</i> 'батьки'
	'батько, чоловік, який дбає про дитину'	<i>bat'kuvati</i> 'виконувати функції батька'; <i>bat'ko</i> 'вождь'
	'нерідний батько'	<i>vit'chim</i> 'нерідний батько'
	'чоловік стосовно своєї дружини (в інтерпретації дружини)'	<i>bat'ko</i> 'чоловік стосовно своєї дружини'
	'батько – чоловік, який забезпечує добробут сім'ї'	<i>bat'ko-t'ruzhen'ik</i> 'батько, який багато працює'; <i>nana</i> 'багатий чоловік'
«Рослини»	'батько – основа, початок'	<i>bat'k'ius'ka</i> куку'руза 'вид кукурудзи, що разом із жіночим компонентом утворює гібридне насіння, плоди якого використовують для годування тварин'
	'батько – вихователь дитини'	<i>bat'k'ivsk'ий bat'i'жок</i> 'виток рослини, зі стебла якої плели мотузок, щоб поганяти гусей'
«Сакральний світ»	'батько – чоловік, який дбає про дитину'	<i>bat'ko</i> 'Бог'
	'батько – чоловік, якого шанують'	<i>Bog-O'teц'</i> 'Бог'
«Території»	'присвійність та відношення щодо батька'	<i>bat'k'ivsh'чина</i> 'рідний край'

«Будівлі»	‘батько – чоловік, який дбає про дитину’	<i>‘р’ідний ‘бат’ко ‘колгосп’</i>
-----------	---	-----------------------------------

**СМИСЛОВІ РЕПРЕЗЕНТАНТИ КОНЦЕПТУ БАТЬКО, ПОВ'ЯЗАНІ З
КОРЕНЯМИ -БАТ-, -ТАТ-, -ОТ-, -ПАП-, -НЕН'-, -Д'ЕД'- В ГУЦУЛЬСЬКИХ
ГОВІРКАХ**

Семантична сфера	Концептуальна ознака	Приклади
«Людина»	‘батько – особа стосовно дитини’	<i>‘бат’ко, ‘батен’ко, ‘татко, та’тус’, та’тус’ко, ‘таточко, ‘д’едик, ‘д’едичок ‘рідний батько’; бат’ки ‘рідні мати й батько’; без^{cl}батченко ‘сирота’</i>
	‘присвійність та відношення щодо батька’	<i>бат’к ‘іўський, ‘татовий, в · іт’ц’іўс’киї, ‘д’ед’евий, ‘д’едив ‘належний батькові’; ‘татовий, в · іт’ц’іўс’киї ‘той, що стосується батьків’; отеч:ина, в · іт’ц’іўщина, ‘бат’к ‘іўщина ‘спадщина після смерті батьків’</i>
	‘нерідний батько’	<i>в · іт’чим, ‘отчим, ‘тато, ‘д’ед’а</i>
	‘батько – чоловік, який дбає про дитину’	<i>‘батечко ‘хрещений батько’; ‘бат’ко ‘весільний батько’, ‘хрещений батько’; бат’ки ‘хрещені батьки’; ‘батечко ‘хрещений батько’</i>
	‘батько – чоловік, якого шанують’	<i>‘бат’ко ‘незнайомий чоловік старшого віку’; отец’ ‘священнослужитель православних та католицьких церков; священник’; ‘отче ду’хоўний ‘звертання до</i>

		священника'; <i>хресний</i> <i>'бат'ко</i> 'духовний батько'
	'батько одного з подружжя стосовно іншого'	<i>'д'ед'а</i> 'батько жінки стосовно її чоловіка'; <i>'д'ед'а</i> 'батько чоловіка стосовно його жінки'
	'батько – голова сім'ї'	<i>о'тец'</i> 'священик'
	'чоловік стосовно своєї дружини (з погляду дружини)'	<i>'тато</i> 'чоловік стосовно своєї дружини'
«Сакральний світ»	'батько – чоловік, який дбає про дитину'	<i>'бат'ко</i> 'Бог'; <i>отченаш</i> 'головна молитва в християнстві, якою звертаються до Бога'
	'батько – особа стосовно дитини'	<i>о'тец'</i> 'Бог'
«Території»	'присвійність та відношення щодо батька'	<i>бат'к</i> <i>'ів'щина</i> 'країна стосовно до людей, які народилися в ній і є її громадянами; вітчизна'
«Об'єкти природи»	'батько – чоловік, який має дружину'	<i>'тато</i> 'небо'
«Предмети»	'батько – особа стосовно дитини'	<i>'тато</i> , <i>'д'ед'а</i> 'макогін'

**СПІЛЬНІ ТА ВІДМІННІ ОЗНАКИ КОНЦЕПТУ *БАТЬКИ* В
СЕРЕДНЬОНАДДНІПРЯНСЬКИХ ТА ГУЦУЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ**

Концептуальна ознака	СДГ	ГГ
1) 'батьки – чоловік та жінка стосовно своєї дитини'	+	+
2) 'батьки одного з подружжя стосовно іншого'	+	+
3) 'діти дбають про батьків'	+	
4) 'батьки – представники роду'	+	+
5) 'батьки – провідники Божого благословення'	+	+
6) 'батьки – чоловік та жінка, яких шанують'	+	+
7) 'батьки – чоловік та жінка, які виконують дітонароджувальну (репродуктивну) функцію'	+	
8) 'батьки піклуються про свою дитину'	+	+
9) 'батьки – головні учасники сімейних заходів'	+	+
10) 'батьки захищають та оберігають свою сім'ю'	+	
11) 'батьки відповідальні за морально-етичне виховання своїх дітей'	+	+
12) 'нерідні батьки стосовно дитини'	+	+
13) 'батьки, які не перебувають у шлюбі'	+	+
14) 'батьки – приклад наслідування для дитини'		+
15) 'батьки люблять свою дитину'		+

**ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ БАТЬКИ В
СЕРЕДНЬОНАДДНІПРЯНСЬКОМУ ТА ГУЦУЛЬСЬКОМУ ДІАЛЕКТАХ**

	Вербалізатори концепту	СДГ	ГГ
Лексичні	Одинична лексема	<i>бат'ки</i>	<i>бат'ки</i> 'чоловік та жінка стосовно дитини'
	Деривати (морфологічні й семантичні)	<i>бат'ки</i> 'батько й мати чоловіка'	<i>родич</i> 'і, <i>ста'рин'а</i> , <i>ста'р'і</i> 'чоловік та жінка стосовно дитини'; <i>бат'ки</i> 'батьки молодої', 'батьки молодого'
	Ситуативно-негативна номінація, що передає негативну оцінку образу батьків		<i>дідори</i> 'чоловік та жінка стосовно дитини'
	Назва свята	<i>сва'ти</i> 'батьки чоловіка стосовно його дружини', 'батьки жінки стосовно її чоловіка'	<i>сва'ти</i> 'батьки чоловіка стосовно його дружини', 'батьки жінки стосовно її чоловіка'

Відчислівниковий прикметник		<i>¹перш ·і</i>
Одиничний віддієслівний прикметник		<i>роз¹веден'і</i>
Присвійний прикметник	<i>йо¹го</i>	
Однослівні номінації, що стосуються хрестильної та весільної обрядовостей	<i>хреш¹чен'і, ку¹ми</i> 'чоловік та жінка, які брали участь в обряді хрещення дитини; духовні батьки'	<i>ку¹ми, хреш¹чен'і</i> 'чоловік та жінка, які брали участь в обряді хрещення дитини; духовні батьки', 'чоловік та жінка, які виконували функції батьків на весіллі'
Форма пошанної множини		<i>ви¹мамо / ви¹тато</i>

Синтаксичні	Терміни спорідненості в складених номінаціях	<p><i>'бат'ко й 'мат'ір;</i> <i>'бат'ко й 'мати;</i> <i>'бат'ко та 'мати; і</i> <i>'бат'ко й 'мати; 'мама</i> <i>й 'тато; 'тато й 'мама;</i> <i>бат'ко і 'мати; мати з</i> <i>батьком; бат'ко і</i> <i>'мати, 'бат'ко й 'мати,</i> <i>'бат'ко та 'мати</i> 'батьки молодого', батьки 'батьки молодого', 'батьки молоді'</p>	<p><i>'тато й 'мама; мама й</i> <i>'тато; 'тато з</i> <i>'мамоў; 'бат'ко з</i> <i>'мамоў; 'д'ед'а й нен'а;</i> <i>'мама, 'тато; 'мама,</i> <i>'тато 'батьки жінки</i> стосовно її чоловіка'; <i>'тато та 'мама,</i> <i>'тато і 'мама, 'мама з</i> <i>'татом, 'тато, 'мама</i> 'батьки молоді', 'батьки молодого'; <i>'тато та 'мама</i> 'нерідні батьки'</p>
	Складена номінація з назвами спорідненості в пестливій формі		<i>'мамка і 'татко</i>
	Аналітичні номінації з обрядовими термінами		<p><i>'матка і 'бат'ко,</i> <i>на'нашко й на'нашка</i> 'чоловік та жінка, які брали участь в обряді хрещення дитини'; <i>'бат'ко і 'матка, кум і</i> <i>ку'ма 'чоловік та</i> жінка, які виконували функцію батьків на весіллі'</p>

Аналітична номінація з похідними від <i>*starъ</i>		<i>ст'арий та_ї ста'ра</i>
Описові номінації, атрибутиви яких стосуються весільної та хрестильної обрядовостей	<i>ве'с'іл'н'і бат'ки</i> 'чоловік та жінка, які виконували функцію батьків на весіллі'; <i>хреш'чен'і 'бат'ко й 'мати</i> 'чоловік та жінка, які брали участь в обряді хрещення дитини; духовні батьки'	<i>ве'с'іл'н'і бат'ки,</i> <i>ве'с'іл'н'і 'мати й 'бат'ко</i> 'чоловік та жінка, які виконували функцію батьків на весіллі'; <i>хреш'чен'і бат'ки, х'ресний 'бат'ко і х'ресна 'матка</i> 'чоловік та жінка, які брали участь в обряді хрещення дитини; духовні батьки'
Описові номінації, атрибутиви яких вказують на поважність статусу осіб, що виконують роль батьків		<i>'перш'і ку'ми,</i> <i>'старший 'бат'ко і с'тарша 'матка,</i> <i>'перший 'бат'ко і 'перша 'матка</i> 'чоловік та жінка, які брали участь в обряді хрещення дитини; духовні батьки'

<p>Похідні утворення, що стосуються поминальної сфери</p>	<p><i>po'd'im'el's'ka su'bota</i> ‘день, коли православні християни поминають своїх родичів та близьких померлих людей’; <i>po'd'im'el's'k'i dni</i> ‘дні, коли православні християни поминають своїх родичів та близьких померлих людей’</p>	<p><i>d'idiu'na su'bota</i> ‘спеціально відведений день, коли відвідують могили предків, зокрема батьків, дають за їхній упокій’</p>
<p>Жартівливі назви післявесільного обряду</p>	<p><i>ku'pat' 'bat'ka i 'mat'ir</i>; <i>vo'zit' 'bat'ka i 'mat'ir</i> ‘жартівливий обряд на третій день весілля, коли весільні гості вшановують батьків молодих (одягають, возять на візку, купають у річці чи ставку) і продовжують гуляння’</p>	
<p>Складені номінації з термінами свята</p>	<p><i>svek'ruha i s'vekor</i></p>	<p><i>s'vekor i svik'ruha</i>; <i>s'vekor i svek'ruha</i>; <i>s'vekor, svek'ruha</i></p>

Присвійні конструкції	<i>мо'її бат'ки, сво'її бат'ки; в мене бат'ки; його бат'ки; її'її бат'ки</i>	<i>п'редки мо'її; тато ї 'мама мо'її; мо 'її бат'ки; 'наш 'і тато ї 'мама; його бат'к 'ів; її'її бат'ки</i>
Присвійно-відносні синтагми	<i>бат'ки моло'дойі; бат'ків моло'дого; бат'ки наре'ченої</i>	
Атрибутивні конструкції	<i>'р'ідн'і бат'ки; ве'с'іл'ний 'бат'ко, ве'с'іл'на 'мати; ве'с'іл'н'і ба'т'ки; хре'шчен'і 'бат'ко й 'мати; при'йомн'і бат'ки; 'назан'і бат'ки; розвод'ни бат'ки</i>	<i>чу'ж 'і 'л'уди</i>
Описова словосполука з вказівним займенниковим прикметником	<i>т'і і т'і бат'ки</i>	
Описова конструкція		<i>бат'ко ї 'мама це 'було шос' св 'а'те</i>
Зіставна конструкція		<i>Вч 'іте'л'ї'ю бо'їелис' та йак та'та з 'мамо'ю</i>

Фразеосполуки		<i>три¹мати в зат¹вор¹'і у за¹пор¹'і 'суворо виховувати дитину'; вз¹'ати за сво¹'їу 'прийняти в сім¹'ю дитину з наданням їй прав рідних дітей'</i>
Паремії		<i>Йіке коріні, таке й насіні; Своя стариня хоть бє, то не болит дуже; 'добр¹'і 'д¹'іти дл¹'а 'родич¹'їу / в¹'інец / а по¹'ган¹'і / ко¹'нец</i>
Риторичні запитання		<i>це так те¹'бе 'дома ў¹'ч'ейут?</i>
Асоціативне зіставлення з образом хліба		<i>Хл¹'іб це 'було св¹'а'те / це 'було шос¹' та'ке са¹'ме / йаг¹'би ти оскве¹'р¹'ниў 'тата а'бо 'маму</i>
Афористичний вислів	<i>ни той 'бат¹'ко й не та 'мати шо наро¹'дили / а той шо 'виростили і 'вивели в 'л¹'уди //</i>	
Клішовані запрошення	<i>про 'сили 'бат¹'ко й 'мати і йа про¹'с'у до нас на ве¹'с'іл'а</i>	<i>про¹'сили 'мама / 'тато / і йа вас про¹'шу / йак 'ваша 'ласка / приї¹'д'іт' на ви¹'с'іл'а /</i>

	Клішовані формули-звертання	<i>благосло'ви 'Боже / і 'бат'ко й 'мати / коро'вай з'іб'гати //</i>	<i>Благосло'ви бат'ко ї 'мати в ·і'ночок почи'нати; Благосло'ви 'бат'ко ї 'мати дерев'це вби'рати</i>
	Колядка	<i>'Бі-ігла те'личка та з берез'ни-ичка / та до 'д'ад'ка в дв ·ір / йа-а то'б ·і 'д'а-адку за- акол'а'дуйу / 'винеси пи'р'іг // йак не 'винисеш пиро'га / 'в · із'му бич'ка за ро'га / та зла'майу п'равий р'іг / та по'веду на по'р'іг / 'з'іб'йу 'йому п'равий р'іг / 'рогом 'буду к'рутити / 'фостом управ'л'ат' / та на хл'іб зароб'л'ат' / 'бат'ка й 'мат'ір году'ват'</i>	

	Текстові ілюстрації	(Див. КО 'батьки – провідники Божого благословення'; КО 'батьки захищають та оберігають свою сім'ю'; 'батьки відповідальні за морально-етичне виховання своїх дітей')	
	Акціональні ситуації	(Див. КО 'батьки – провідники Божого благословення')	(Див. КО 'батька – чоловік та жінка, яких шанують')

ДІАЛЕКТНІ ТЕКСТИ

Село Космач Косівського району Івано-Франківської області

Інформантки: 1. Габорак Марія, 1936 р. н., освіта – середня спеціальна, працювала інженером лісового господарства; 2. Полек Анна, 1947 р. н., освіта – вища педагогічна, працювала вчителем початкових класів.

Інф. 2: – Ц'а жінка коло Говерли працювала / вона лісничим робила у Во'рохт'і / вона об'їд'мала на Говерлу / вона казала що щотижн'а вона була на Говерл'і // На Говерлу тре п'їти / але треба мати здоро'ве серце / бо йа була на Говерл'і а зв'їдти з'їйти то було / тудя шче легше йти но з'їйти вже важко / дуже стр'їмко / до'рога стежки так'ї / знайте / там йе може ти'пер / бо йа була в:їс'їмди'с'атих ро'ках коли моло'да була то ти'пер може йа'кас' т'раса к'рашча з'роблина а то'д'ї були стижки то було дуже / це так шо треба було с'їсти руками і но'гами ло'вити д'ругий і так (*сміється*) с'ходити //

– Як раніше батьки виховували дітей?

Інф. 1: – Бере'зовий прут /

– Як раніше діти батьків називали?

Інф. 1: – О-о / по'вага була // то було дуже добре вихо'ван'а / бере'зовий прут / та / і то н'їх'то н'їколи не / йакби ска'зати / за зло не бра'ї / н'ї / але дуже с'тавлис'а до бат'к'ї'ї з по'вагойу / до д'їд'ї'ї / до ба'б'ї'ї / до бат'к'ї'ї / до мам і до тат / тако'го ни було шоби це / шо ди'тина ни послухала / тако'го ни було / не ди'тина / про ди'тину не будемо гово'рити / а про паруб'ка про д'ї'ї'ї / шо ц'а / йак ска'за'ї тато або мама розум'ї'їте / то це мало бути так а не шо / йа ше шос' ни буду чи ни хочу / або ни їду туди або та / їже нав'їт' до того / коли жи'нитис'а майе парубок то так ска'за'ї тато з'мамо'ї п'їдемо туди ї свати / то п'їдемо туди / бо там йе ма'їеток або ше шос' і г'.

їуц'і так 'само йак ти 'п·ідеш за 'него то ти 'п·ідеш і у'с'о не та'ке шо ни їду 'або ше шос'
та'ке / кр'ім йак 'нав·іт' у'же си пожи'нили і хот' ни л'убилис'і йак у'же си пожи'нили
/ то / йак'шо с'і посва'рили шо ўна ўтек'ла до 'тата та до 'мами / то 'тато і 'мама ска'зали
їди ти 'майіш чоло'в·іка / не 'шоби та'ке / йо йа се роз'вожу / йа їду св·іт за 'оч·і або ше
шос' / та'кого ни 'було / ў 'тебе чоло'в·ік йе / госпо'дарка / п·ішла-а з'в·ідц'і / ну а шо
//

– Бувало, що не слухали батьків?

Інф. 1: – Бу'ли 'р'ідк·існ'і 'випадки / ко'лис у Во'рохт'і за 'Пол'шч·і буў та'кий
'випадок шо постр'іл'алис'і / так / мо'лодій мо'лоду заст'р'ілиў та_ї сам се'бе бо ни
хот'іли 'родич·і / то / у'же / б·іл'ш / йак ска'зати / йа'кийс' прог'рес буў / та_ї тої
мо'лодій на'лежаў / буў та'кий / до прос'в·іти 'цейі / ўже / ну / раху'вати / прог'рес буў
так·іі / а мо'лоду ни хот'іли 'дати за 'него бо в·ін буў 'б·ідний / і / ўна п·ішла на
пасо'вис'ко до'йти ко'рову / п·ід'веч·ір / і в·ін заст'р'ілиў йі'ї та_ї си'бе / та_ї у'же
'похорон / у'же 'похорон / ідут / 'д'іўка там жи'є ту'ди ў го'р'і / а мо'лодій тут / ну /
т'рошки 'нижче / і / мо'лодому наї'мили 'музику / а мо'лод'іі трим'бети / а / ц'і ж їдут ск
'іво / ни їдут / та'к·і над'іш'ли / ц'і розри'вайут цеї 'похорон з 'цими трун'вами / розу'м
'іійш / цеї 'музику / то ўже н'іх'то ни'чо там / м·іл'іц'і'я до 'тего / то шан'дарми до 'тего
а ни 'мали н'і'чо / а 'були та'к·і 'випадки / 'були // 'р'ідк·існ'і но 'були //

– Слово батьків впливало на судові рішення?

Інф. 1: – Йа з'найу / шо вам ска'зати // безу'мовно шо за / у 'б·іл'шост'і / у 'б·
іл'шост'і / то дес' м·іж 'родом пропа'дало шоб та'ке аж на суд ішло то 'мало та'кого
'було / дес' то так ро'дина між со'бойу ви'р'ішувала / закри'вала і вс'о //

– Якщо помирала мати в сім'ї, чоловік другий раз одружувався?

Інф. 1: – Браў / ну а 'йакжи // са'мо со'бойу розу'м·іец'а //

– Як діти ставилися до неї?

Інф. 1: – У'с'ако / до 'мач·іх·і ви 'майіте на у'ваз'і?

– Так.

Інф. 1: – Ўс'ако і ўс'ака 'мач·іха була / 'була 'мач·іха 'добра / 'чемна / ро'зумна то і д'ітеі пригор'нула / а йак 'була 'мач·іха така / з'найіте / з 'мухами / то і д'іти й'іі н'у ни за'були шо ўже стар'і 'були та шче й'іу ни за'були //

– А як іі називали діти?

Інф. 1: – 'Мач·уха та_і ўже // йак'шо дес' 'добра була 'мач·уха а 'д'іти 'були мален'к·і то по'тому називали 'мамоў //

Інф. 2: – А так п'росто на ви звир'таліс'а / йак шос' то / ви ска'ж·іт' / ви 'дайте / ота'ко //

– А батька нерідного?

Інф. 2: – То ни раз ка'зали так 'само / а'бо йак'шо 'мал'і 'д'іти то називали 'татом / а йак'шо то ка'зали 'вуіко / п'раўда?

Інф. 1: – Та //

Інф. 2: – 'Вуіко казали //

– Скільки раніше дітей було в сім'ях?

Інф. 1: – У Т'рут'ачк·і 'було д'вац'ат' 'четверо // 'к·іл'ко Бог даў 'к·іл'ко 'було / так ка'зали шо йак ба'гато д'ітеі то шче с'і 'д'іти ни 'виродили / ни 'було та'ке шо

Інф. 2: – 'Але ў се'редн'ому / це най'менше п'йатеро / ну-у 'пан'і Ма'р'іа ад'на була ў бат'к·іў / ни 'було 'б·іл'ше / а 'було та'к·і шо ну т'роіе 'мало де 'було / так п'йати́ро //

Інф. 1: – А ў тво'йего п'рад'іда 'було чо'тирнац'атеро //

Інф. 2: – Так

Інф. 1: – 'Шести́ро ў'мерло а 'ос'міро си згоду'ваў // тоі тв·іі п'рад'ід та м·іі / Ма'к·ііеви // було чо'тирнац'атеро д'ітеі та_і 'вос'міро згоду'валоси //

Інф. 2: – Та_і ў нас у с'іл'і іе с'ім'іа шо ўни ўже поўми'рали т'і 'л'уди але ііх іе чо'тирнац'атеро //

Інф. 1: – Ну а у 'цейі ти'пер / п·ід д'ілом /

Інф. 2: – 'Тоже /

Інф. 1: – Два'нац'атеро йе //

– Як ставилися до однієї дитини в сім'ї?

Інф. 1: – Е-е-е (сміється) / до 'мене / йа до 'себе ни ма'йу чо'го ка'зати / бо ў 'мене буў 'тато 'дуже інтел'ігентний / а 'мама 'мала прут бере'зовий //

Інф. 2: – Так / 'тато буў йі'йі музи'кант 'галиц'койі 'арм'ійі / п'раўда Ма'р'ійко?

Інф. 1: – Та //

– Часто траплялось, що одна дитина в сім'ї була?

Інф. 2: – 'Мало / 'мало //

Інф. 1: – 'Мало / 'але й 'було шо ни 'було д'ітій / 'було шо ни 'було / за'м'іжн'і гос'подар'і а д'ітеї ни 'було / так / б'рали чу'жу ди'тину /

Інф. 2: – З ро'дини /

Інф. 1: – Так / з ро'дини //

– А як ставилися до бездітних?

Інф. 1: – Йак би ска'зати / йак інтел'ігентна 'ж'інка а б'рали ди'тину / то / с'тавилис'а йак до с'вогого / а йак / пере'важно / йак гос'подар'і та'к'і / не та'к'і 'дуже інтел'ігентн'і / йа с'кажу за Ма'р'ічку / за / С'ірадж'ікову / за Та'нас'ійевича / за с'воюу под'ружку / ми так дру'жили / а йі'йі ўз'али чу'ж'і 'л'уди за с'воюу / ну і йі'йі запи'тала / Ма'р'ічка / йак бо йі'йі то та при'йомна 'мама то 'була інт'ел'ігентна 'ж'інка та'ка та_ї 'мали / з 'мойі 'мами дру'жили / з 'мойі ма'ми / то / Ма'р'ічка / 'кажу / йак то'б'і 'було / а ўна 'каже ти з'найш / кот'ра 'ж'інка 'каже ни ма'йе д'ітеї то йі' од'наково шо 'йагн'етко шо 'порос'етко шо ди'тина / і у'с'о // то'му т'реба 'йісти 'дати / то'му т'реба і-і-і так / а так 'шоби 'були йак 'іс' в 'ідчу'т'а / або йа'кес' / ни 'було та'ке //

– А хрестили дітей раніше?

Інф. 1: – Чи хрис'тили? / то ни мог'ло та'ке 'бути / та'ке ни мог'ло 'бути а'би ди'тина не х'ришчена 'була / бо йак'шо би ди'тини не похрис'тили / йа вам рос'кажу / йак'шо би

ди'тину ни похрис'тили / то т'їй ди'тин'ї / йа 'майу на у'ваз'ї чи х'лопцев ·ї чи д'їу'чин'ї
їїм ка'зали шо в ·ін по'ганиї на пере'х ·їд / і йї'му ни 'можна їти ў чу'жу кир'ниц'у по
'ўоду / так / та'кого ни 'було 'шоби ни хрис'тили //

– *А чому не можна по воду в криницю їти?*

Інф. 2: – Ну-у йак вам ска'зати / це в:а'жалос'а шо во'на ни'добра л'у'дина / не
т'реба шоб во'да ни псу'валас'а / ну йак вам ска'зати / 'аура чи йак / шос' та'ке о в ·їд
'ц'ого //

– *Як сам обряд хрещення відбувався?*

Інф. 1: – Б'рали ку'м ·їў та_ї 'несли до 'церкви та_ї хрис'тили / 'але ра'н'їше буў
та'к ·їй / пос'таўлино так шо ди'тинку йа'ку хрис'тили то 'ж ·інка н'ї'коли ни їшла / те'пер
'ж ·інка їде / ж ·ін'ки їдут' йак ди'тину х'решчат' а тог'ди ни хо'дили / 'ж ·інка ни їшла до
'церкви / бо ту'му шо ди'тинку хрис'тили 'рано / йа 'майу на у'ваз'ї / нап'риклад ди'тин'ї
два 'тижн'ї чи 'к ·їл'ко 'тижн'їў / ну йак де / то 'ж ·інка ни їшла / 'мама 'тойї ди'тини до
'церкви / бо раху'валос'а шчо 'ж ·інка не'чиста / ўна ни 'маїе їти до 'церкви / а по'тому
ўже / ў йа'киїс' пе'р'їод / ди'тин'ї ўже мо'же два 'м ·їс'ац'ї чи йак їде до 'виводу / до св ·
аш'ченика їде і в ·ін йї'її нак'рийе так / скаже молит'ви 'але ни'се ди'тинку та_ї їде до 'в
'іводу / йак Га'ф ·їїа ... хо'дила //

– *Як хрещених батьків називали?*

Інф. 2: – На'нашко ї на'нашка //

– *А що вони на весіллі робили?*

Інф. 1: – Тут у нас пере'важно на'нашко ї на'нашка то йак вис'їл'а то шос' 'л'їше
там / пода'рунок там а'бо ше шос' / а на Буко'вин'ї / а на Буко'вин'ї бе'рут' моло'дих /
за на'наск ·їў то там називайут' бат'ки / 'бат'ко ї 'матка називайут' / ни на'нашко / а
там 'бат'ко ї 'матка / то цеї 'бат'ко ї 'матка / йак вис'їл'а то ўни про'вад'о ўс'о вис'їл'а
'тато з 'мамоў там н'їчо ни ў'частвуйе / ўсе / йак при'н'їс / йак 'поўниц'у / по'чесне / йак
у'с'о / там ўс'о / 'бат'ко ї 'матка //

Інф. 2: – То тут уже за Коломийю мин'ї рос'казували / таке 'саме / так / шо / шам'пан'с'ке / го'р'їлка / ўс'о це / ве'с'їл'н'ї бат'ки' робл'ат' //

Інф. 1: – Ра'н'їше тож до 'церкви 'мало хто йшоў в'їн'чатис'а / то цей 'бат'ко 'ї 'матка / до с'їл'с'кої'ї 'ради 'мали при'нести і закуску / і го'р'їўку і у'с'о //

– Як шанували рідних батьків на весіллі?

Інф. 1: – С'їдаў 'тато 'ї 'мама / с'їдали на ст'їлец' / на ст'їл'ц'ї зас'тел'ували там йа'кимос' коў'ром / та_ї с'їдаў 'тато та_ї 'мама / а молодий / ну де йак 'було вис'їл'а 'разом / а молодий з молодойу ста'вали на кол'їна / а йак'шо моло'да то моло'да ста'вала а'бо молодий та_ї ста'ваў 'перед бат'к'їў на кол'їна та_ї про'сиў п'рошч'ї / шо п'рошу 'перед 'Бога св'а'того / Ісуса Хрис'та / 'Мат'їнку 'Божу і вас 'татку / і вас / 'мамко / і вас б'рат'їк'ї / і вас сестрич'ки / і вас су'с'їди близ'к'ї і далек'ї п'рошу ми'н'ї прос'тити //

– А батьки що казали?

Інф. 1: – А бат'ки ка'зали прош'чайемо // так обхо'дили вок'руг сто'ла три ра'зи і три рази 'падали

Інф. 2: – Ц'їлу'вали / 'падали на кол'їна / а во'ни 'мали кола'ч'ї 'перед со'бойу та кола'чем крис'тили //

– А ікони тримали молоді?

Інф. 2: – Н'ї / ікони ни три'мали //

Інф. 1: – 'Чуйеш / йак шче Ок'сан'ї пи'сала то йак ка'зати (*сміється*) //

Інф. 2: – Йа дес' нахо'дила тої листок / мо'їа доч'ка йак ви'ходила 'зам 'їж / во'ни бу'ли ў 'мене //

– По-гуцульськи?

Інф. 2: – Н'ї / ў нас ни бу'ло по-гуцул'с'ки / а'ле обр'ад буў гу'цул'с'киї лиш 'од'аг буў та'киї / св'їц'киї // 'зараз чо'с' у'же с'тали 'б 'їл'ше ў гу'цул'с'кому / ўна бу'ла 'перший ден' ў гу'цул'с'кому ко'ли йшла до 'церкви / ну йак то 'кажут' 'запов'їд'ї св'аш'ченик ка'заў посл'їдн'а ни'д'їл'а д'ївоча йак то 'кажут' 'пот'їм у'же ў плат'у в'їн'чалис'а //

Інф. 1: – Ну *Ў:ерхо'вин'і* 'тоже / *Ў:ерхо'вин'і* так то п'рийн'ато шо так у гу'цул'с'кому *ўс'о / о /*

Інф. 2: – 'Дуже / 'дуже /

Інф. 1: – І тут буў у'же ран'іше п'рийн'ато на 'кон'іх / та / або 'було п'рийн'ато на 'кон'іх у'с'о / ну / у'с'і с'вахи на 'кон'іх / у'с'і бо'йари на 'кон'іх / та /

Інф. 2: – Так / так // ну а ти'пер у'же тої р'ік / цей р'ік / ни'ма бо то'д'і буў коронав'ірус а ти'пер в'і'їна то ни'ма / ви'с'іл' ни'ма *ў* си'л'і н'і'їаких / х'і'ба дес' по ресто'ранах / та'ке / зак'рито *ўс'о* // *їа з'найу шо м'і і о'нук жи'ниўс'а два роки то'му / то ми *ў* Івано-Фран'к'іўс'ку / во'ни с'і роспи'сали / п'ішли *ў* ристо'ран / пове'чер'али / поздо'ровили / ми до'дому а в'ін ли'шиўси там //*

– *Чи були обряди, коли батьки видавали останню дитину?*

Інф. 2: – Во'на п'росто ли'шалас'а з бат'ками 'жити / *їак'шо* пос'л'ідн'а ди'тина *ў*же ви'ходила 'зам'іж то ли'шалас'а на 'м'ісц'і //

Інф. 1: – Так //

– *Возили батьків?*

Інф. 2: – Н'і / *ў* нас ц'ого ни'ма / *ў* нас ц'ого ни'ма //

– *Як дітей учили шанувати Біблію, Бога, Матінку Божу?*

Інф. 1: – З ма'лен'кого / але 'Б'ібл'ію ран'іше і *ў* ш'колах і так 'Б'ібл'іа раху'валас'а *їа*кос' / *їа* ни з'найу / чо'го але 'Б'ібл'іа раху'валас'а / *їі*їи ни чи'тали / шоби так 'Г'іти чи'тали / н'і / 'Б'ібл'ію ни чи'тали //

Інф. 2: – Св'аш'ченик прихо'диў і маў на'уку //

Інф. 1: – Але у ш'кол'і / була / уроки рел'іг'іі / і 'кожний раз / в'ін маў на 'тижден' / раз на 'тижден' маў /

Інф. 2: – А ти'пер хриси'їанс'ка 'етика *ў* ш'колах //

Інф. 1: – 'Етику маў би 'тоже св'аш'ченик чи'тати / о / ни л'у'дина *їа*'ка ни'ч'о до то'го ни 'маїе /

Інф. 2: – Ну та так а́ле ти́пер йе к'урси / п'ідго́тоўка та́к / у́же л'ітера́тура
йе / та́к учи́теле'л'і про'вад'ат' то //

– *Як відзначали Великдень?*

Інф. 1: – Но-о / це раху'валос' од'но з 'самих ви'ликих сват так йак нази'вайці'а
Велигден' / в'ін 'ма́йе та́ку 'наз'ву / і / йак йа'к'і ро'ки і йак хто / бо се'ло 'мало і
за'можних гос'подар'іў / а були і б'ідн'іш'і а́ле на́б'ідн'іш'і йа'к'ий буў у си'л'і то
'кожний ста'раўс'а 'паску маў / та́к ішли св'а'тити до 'церки та́к / а у в'і'їну / п'і'сл'а
в'і'їни / йа 'ма́йу на у'ваз'і / то п'і'сл'а в'і'їни то хто ни маў так ни маў і ўс'о бо ни 'було
'в'ітки / ни 'було //

– *Діти грали в ігри на Великдень?*

Інф. 1: – Тут н'і ў си'л'і / тут у си'л'і / на поне'д'ілок Вели'кодний / то 'може дес'
ту'ди 'були шо га'йіўки т'і г'рали наўк'руг / 'б'ігали наўк'руг 'церкви / а тут у 'сил'і 'було
за'ведено шчо сп'і'вали «Пере'пелон'ку» / зби'ралис'а г'іў'чата / поне'д'ілок
Вели'кодний зби'ралис'а г'іў'чата і там сп'і'вали спец'і'ал'ну п'і'сн'у та́ку про Ісуса
Хрис'та / про / ну та́ку на рил'іг'і'їну 'тему //

– *Збиралися хлопці й дівчата?*

Інф. 1: – Ну ни ўс'і зби'ралис'а / йак вихо'дили с 'церкви /

Інф. 2: – І х'лопц'і і д'іў'чата с х'лопц'ами писан'ки по'вин:а д'іў'чина була 'мати
'жінка / х'лоп'цам дару'вали ў поне'д'ілок /

Інф. 1: – Ў поне'д'ілок паруп'кам / у в'і'второк чолов'і'кам //

Інф. 2: – Чолов'і'кам жо'натим //

Інф. 1: – Та

Інф. 2: – Писанку т'реба а́би 'мала / п'ри́де чолов'і'к і с'каже шо ти пи'сала /
з'найіте / то з од'нойу ни п'і'де / 'мусит' 'дек 'і'л'ка 'мати / бо во'на ни з'на́йе хто йі'ї
запи'тайе за 'писанки /

Інф. 1: – Так / і паруб'кам так 'само / д'іў'чата паруб'кам да'вали ў пони'д'ілок Вели'кодн'і дару'вали писан'ки //

Інф. 2: – Д'іў'чата по'вин'і і ж'інк'и а муж'чини н'і //

– *Молодь на вечорниці ходила?*

Інф. 1: – Хо'дили // де 'хата та'ка 'б'іл'ша / де 'д'іўчина ў 'хат'і то ту'ди йшли на вечор'ниц'і //

– *А у вдів збиралися?*

Інф. 2: – Н'е / та йак ўдо'ва то ўже там ни йшли на вечор'ниц'і / удо'виц'і йак була то ни йшли / у д'іў'чат / а л'ітом так зби'ралис'а так о нап'риклад / отам при'с'ілок йе / там дес' / 'вечором зби'ралис'а / п'іс'н'і сп'івали / це ўже йа пам'я'тайу ма'ла була то йак 'хочу п'іти ту'да а 'бабка 'каже ни 'можна / ти до 'того ни дорос'ла //

Інф. 1: – У Ми'куличин'і / у Ми'куличин'і то на Вели'кодн'і с'в'ата 'мус'іла 'бути ко'лисанка / так / там ко'лисанка на при'с'ілку / там коли'санка /

Інф. 2: – 'Гойдалки ви'лик'і //

Інф. 1: – І молод'і паруб'ки / д'іў'ки зби'ралис'а це на ко'лисанку //

– *Де хлопці знайомилися з дівчатами?*

Інф. 2: – Ну йак вам ска'зати / ну то пере'важно / так на при'с'ілках / 'коло 'церкви / дес' так на 'толоках /

Інф. 1: – Сп'рава ў 'тому шо зна'йомилис'а х'лопц'і з д'іў'чатами дес' а'би н'іх'то ни 'вид'іў / бо це було / 'йакби 'мам'і дес' ска'зали то шо ти там з ним сто'йала чи шос' таке / це було забо'ронено / і у куш'чах / йо /

Інф. 2: – 'Через бат'к'іў /

Інф. 1: – Йак до'рогоу йшли йе та'к'і / у л'іс'і дес' / по'том / то там дес' / тої 'парубок з'нае шо ту'ди Па'раска 'буде йти та'ї ўже там жде /

Інф. 2: – Йа ни раз так при'гадуу / вис'іл'е / та коли в'ін до 'нейі хо'диў пи'тайут' / н'іх'то ни знаў ни чуў а ўже вис'іл'е / коли це 'було / н'іх'то йіх ни 'бачиў / було ота'ке / так //

– Батьки забороняли на вечорниці ходити?

Інф. 2: – Йа ни з'найу //

Інф. 1: – 'Було та'ке / 'було //

– А ночували на вечорницях разом?

Інф. 2: – Н'і-н'і / то росхо'дилис'а / росхо'дилис'а / так //

– А якщо дівчина народила?

Інф. 1: – То то раху'валос'а ви'лик·її ус'тид // во'на ўже 'ж·інка то 'нав·їт' у 'церкв·ї ста'вала у 'кутику / а 'межи ж·ін'ками во'на ни ста'вала 'н'їгде / дес' у 'кутику / ўна 'тоже 'хоче до 'церкви / то дес' у 'кутику ста'вала / 'межи ж·ін'ками ни ста'вала / то'му шо прихо'дили дв·ї 'ж·інки та виво'дили йї'ї з' 'церкви // та'ких д'їв'чат 'покритка ка'зали //

– А як називали таких дівчат?

Інф. 1: – Звиди'ниц'а //

Інф. 2: – 'Покритка а'бо звиди'ниц'а //

Інф. 1: – А так то це 'дуже 'р'їдк·їсно бу'вало бо 'нав·їт' йак'шо трап'л'алос'а шо 'д'їўч·їна заб·їгла ўже то ўна 'мус'їла ска'зати в·їд кот'рого 'парубка і тої 'парубок маў с'ї жи'нити на н'її / не та'ке / а йак у'же с'талос'ї та'ке шо с'талос'ї а в·їн шче жи'нити ни 'хоче а'бо дес' по'їхаў на 'зароб·їтки а'бо дес' у'никнув 'того то 'родич·ї 'мали 'дати ку'сок го'роду / так / п·їў мор г'рунту /

Інф. 2: – Це пїїт'нац'ат' 'сотих /

Інф. 1: – Д'вац'ат' пїет' бо / мор г'рунту маў пїеди'с'ат ш·їст' 'соток / та / 'мали 'дати ку'сок зим'л'ї / йак ўна шче не ўго'дила тої ку'сок зим'л'ї / 'мали тої ку'сок зим'л'ї про'дати і 'мали 'дати г'рош·ї / на ди'тину //

Інф. 2: – На ди'тину все 'дати / ти'пер би'рут' ел'ї'менти / ше шос' / то'д'ї та'кого ни 'було //

– А як раніше до землі ставилися?

Інф. 2: – О-ой / та то / ну йа ни з'найу / 'кожний охоро'н'аў сво'йу 'земл'у / п'раўда
Ма'р'іко / йак до зим'л'і с'тавилис'а 'л'уди? / 'кожний со'б'і сво'їе три'маў //

Інф. 1: – Ну та 'були поўноў'ласт'а / 'кожний со'б'і св'іі к'лаптик зим'л'і і ўс'о і
на'б'іл'ше те шо ўзагал'і ў'с'уди / бу'ли та'к'і 'л'уди / ну йак би ска'зати / нега'тиўного
ха'рактеру шо над ме'жейу во'йу'вали / за 'межу / ну /

– А вбивали за землю?

Інф. 2: – Не уби'вали / ў нас ни'ма та'кого ви'падку /

Інф. 1: – У Верхо'вин'і 'були //

– Молилися до землі?

Інф. 2: – Коли почи'нали са'дит' / 'оранка / мо'лилис'а / п'раўда йак почи'нали
ро'боту на зим'л'і / висну'вати там то мо'лилис'а 'л'уди? //

Інф. 1: – Без мо'литви ни бу'ло н'ічо н'іг'де / н'і / н'і ў ро'бот'і нап'риклад / на
л'ісо'вих ро'ботах / н'іх'то ни почи'наў ро'боту без мо'литви / н'іг'де / 'навіт' 'дома / 'навіт'
та'ке п'р'асти с'іда'їе а'бо шос' то моли'лис'а і шче при 'тому бу'ли дн'і та'к'і шо
ни'добре зачи'нати ў тої ден' / нап'риклад не ў л'у'бий ден' шо 'можна со'б'і за'чати
йа'кус' ро'боту / не'добре зачи'нати ў тої ден' / о / нап'риклад у п'їатниц'у там 'мало хто
шо зачи'наў ро'боту /

Інф. 2: – Ну п'їатниц'а во'на назива'їц'а Ст'расна п'їатниц'а то то'д'і ў
п'їатниц'у 'л'уди та'к'і ро'боти ни почи'на'їут' / од'н'і почи'на'їут' у суб'оту / од'н'і
почи'на'їут' у чит'вер а'бо ў 'середу / ў пони'д'ілок почи'на'їут' 'кажут' шо т'іж'кий ден'
/ пони'д'ілок п'ісл'а вих'ід'них то почи'на'їут' ў:іў'торок сире'да тако'во //

– Це всі п'ятниці так називають?

Інф. 2: – Не ўс'і / од'на вели'кодн'а п'їатниц'а йе / а так у'же 'л'уди со'б'і
п'рий'нали / йе та'к'і шо 'л'уди 'пост'ат' / ни йі'д'ат' / ну йак вам ска'зати / 'їїжу
рос'линого по'ходжен'а йі'д'ат' / м'яс'н'і ст'рави ў п'їатниц'у 'б'іл'шіс'т' ни йі'д'ат' //

– А як до хліба ставилися?

Інф. 1: – До х'л'іба с'і йак с'тавилис'а йак до 'чегос' св'а'того /

– Як називали хліб?

Інф. 1: – Так і називали хл'іб //

– А папою називали?

Інф. 2: – 'Татом?

– Папою

Інф. 2: – Н'і / н'і / 'папої ни ка'зали /

Інф. 1: – Н'і / н'і /

Інф. 2: – 'Папої н'і / 'папа це ро'с'їс'ке 'папа // хл'іб йе р'із'новидний / ну нап'риклад куку'руз'аній це буў корж / там пал'а'ниц'ї бу'ли / йак шче

Інф. 1: – 'Перченик / це бара'бол'ї 'терта / та'ке йак ти'пер диру'ни 'кажут' а то пик'ли та'кий у 'формі хл'їб'чик йа'кий ка'зали 'перченик /

Інф. 2: – Це ўсе до хл'їба одно'силос' // а в'ін (перченик – ВД.) та'кої висо'ти буў хл'їб і і так нар'їзайц'а йак хл'їб з кар'топл'ойу //

– А раніше хліб був чорний чи білий?

Інф. 2: – Хто маў йа'ку му'ку / лиш на 'Паску ка'зали шо 'б'їлій / ста'ралис'а а'би на 'Паску 'б'їлій а так то ўс'о йач'м'їній 'житн'їй / пере'важно 'житн'їй хл'їб пик'ли 'л'уди бо 'жито 'с'їйали о'тут у 'горах 'б'їл'ше 'жито / 'найїте витри'вал'їше йак пши'ниц'а та_ї йач'м'їн' та_ї та'ке //

Інф. 1: – Узага'л'ї тут у 'горах то / ра'н'їше 'нав'їт' 'мало 'с'їйали / от 'було шо о'вес 'добре ў'родит' / о'вес /

Інф. 2: – Та-ак /

Інф. 1: – Йак'шо бара'бул'у са'дити то о'вес а по'том у'же бара'бол'у а так 'було шо а'ле сп'рава ў 'тому шо ра'н'їше у 'горах н'ї'де ни 'було та'кого шо 'можна 'було дес' йа'кий би 'йармарок дес' буў / та'кого ни 'було / 'йармарок н'ї'де / 'йармарок буў

Інф. 2: – У 'Косов'ї /

Інф. 1: – Ў 'Косов'ї / у 'Йаблу'нов'ї / у Пече'н'їжин'ї / у Коло'мийї // з'начит' йак'шо з'в'їдци 'б'їл'ше з'в'їдци с:є'ла до Коло'мийї / це д'руга го'дина ўно'ч'ї /

зби'райуц'і і їдут до Коло'мийі на й'армарок так а'би на ди'їату бу'ли на й'армарку і с Коло'мийі шос' купит' ґ' бе'саги / шос' купит' у бе'саги / ц'і бе'саги на п'леч'і і дес' оди'нац'ата / ди'с'ата го'дина 'вечора у'же ґ'дома / о / шос' прине'се / ог'ірк'іу /

Інф. 2: – Це т'риц'ат' к'і'лометр'іу п'ішки т'реба йти /

Інф. 1: – Ка'пусти шос' / особ'ливо ґ'їїну то ґ'їїну 'мало шо то г'р'ішми с'і користу'вау / тут на'їажут' так'і шкар'петки / ше шос' / шо-ни'буд' та'ке / та_ї ґ' Коло'мийу їдут' а там му'ки 'майут' / дес' му'ки т'рошки а'бо 'майут' ол'їю а'бо шос' 'майут' шо 'можна пом'ін'ати / о / а так то це до Коло'мийі зби'райуц'а д'руга го'дина ґ'ноч'і п'ішли до Коло'мийі / а'бо шо шче / й'агоди / 'афини / ма'лини / ґ'с'о у ко'ноуку / у би'сагах ко'ноуку у Коло'мийі //

Інф. 2: – А 'баб'ц'а мо'їа рос'казувала шо д'ідо / 'тато й'її / ро'биу бод'нарс'к'і ро'боти / 'ваночки ґ'с'ак'і / св'іч'ки / і во'на та'ку кол'аску 'мала на двох ко'лесгах і в'ін то ґ'с'о скла'дау й'ї і во'на й'їхала на Горо'денк'і //

Інф. 1: – І мо'їа баб'ка так 'само 'мала кол'іс'ниц'у / кол'іс'ниц'і с'і називали / і ґ' кол'іс'ниц'у ґ'се скла'дали і по'їїхали / п'ішли до Коло'мийі /

Інф. 2: – Во'ни по-'мойіму ґ'д'оох і йшли / так шо во'ни / ту'да Горо'денка да'леко то во'на на 'ґ'еч'ір ту'да по'їїде / там пом'ін'аїе / дес' у'же перено'чуїут' і з'в'ідти ґ'же їдут іш'че 'вечором на му'зики 'майут' іти / йа ка'зала йак ви 'годна на та'ке / 'каже 'деколи і посто'ли з'ношувалис'і на му'зиках / де 'ваша Горо'денка / т'риц'ат' к'і'лометр'іу до Коло'мийі а с Коло'мийі ґ' Горо'денку шче по-'мойіму т'риц'ат' а хто йак ни 'б'іл'ше / так / о'так л'уди 'мали здо'роуїа ни то шо ми 'зараз //

– Як Покрову відзначали?

Інф. 1: – Були по д'ругих 'селах хра'ми / Пок'рову в'ідм'іч'али рил'іг'іно / хра'ми 'були на Пет'ра і Па'ула / на Т'ри'їц'у / на Св'а'тойі Парас'кеви 'коло 'церкви та шо згор'іла / а так то це ґ'с'о рил'іг'іно в'ідзна'чалос'а Пок'рову / так ни 'було шо / ну нап'риклад / 'перед Й'ур'ієм / йе св'ато Й'ур'іа / 'перед Й'ур'ієм / 'перед Благо'в'і

ішчин'ам / 'перед Читвир'гом Жиўним / 'перед Паскоў то це к'лалі вогн'і / на 'горах /
у'с'уди вогн'і значит' 'заўтра у'же с'в'ато на го'р'і 'буде / так //

– А зверталіся до Діви Марії на Покрову?

Інф. 1: – Са'мо со'бойу розу'м'ійці'а / у 'церкв'і спец'і'ал'н'і / йа у 'хор'і т'риц'ат'
'рок'іў сп'івала цер'коўному / так / то там са'м'і дл'а 'Д'іви Мар'ійі п'іс'н'і сп'
іц'і'ал'н'і //

Інф. 2: – Во'ни (інформант 1 – ВД.) з'найут' Псал'тир на'пам'ят' /

Інф. 1: – Так //

– А молилися д'івчата Діви Марії на Покрову?

Інф. 2: – Це х'іба та'йемно / осо'бисто // Пок'ровон'ко / Пок'ровон'ко / пок'рий
ми'н'і го'ловон'ку /

Інф. 1: – 'Кожний осо'бисто / так-так / по-'перше / по-'друге мо'литва / во'на 'маіе
'бути спец'і'ал'но 'т'іл'ко дл'а 'себе / йак ти 'молис'а то ти 'молис'а за шос' / розу'м'
ійіш / і йак би ска'зати / та'йемно / ти 'молиш'а дл'а 'себе / за шос' с'і 'моли там / по-
'перше / по-'друге / не 'варто об'іц'ати мо'литву і не 'виконати //

– Як шанували Діву Марію?

Інф. 2: – Бого'родиц'а / ў нас назі'вайут' Бого'родиц'а //

Інф. 1: – Д'вац'ат' 'вос'мого 'серпн'а 'перша Бого'родиц'а те йе У'сп'ін'а Пресв'
а'тойі 'Д'іви Мар'ійі / у'с'і ўд'і'вайуц'і ни св'ат'ково / а 'б'іл'ш так ст'римано / бо У'сп'
'ін'а / Д'руга Бого'родиц'і д'вац'іт' 'першого 'вересн'і це у'же ден' на'роджен'і
Бого'родиц'і ўже 'б'іл'ш св'ат'ково і так / о / ну і 'кожний на'п'риклад / хто со'б'і / ну
йак би ска'зати / з'вали на с'лужбу / і с'писок / о / за 'кого 'маііш с'лужбу / 'маіі св'
аш'ченик мо'литис' / та_ї на та'к'і св'ата ви'лик'і то тої ти'пер так 'само //

– Як ставилися до багатодітної жінки?

Інф. 1: – Йа-ак / с по'вагойу / а шо / по'вага була до 'нейі / у 'нейі с'к'іл'ко
д'іто'чок і ц'і 'д'іти / у'вес' 'выводок / у'с'і та'к'і були с'лушн'і / і ў 'кожн'іі / у Васи'л'е

йак було / йак багато д'ітей / хлопц'і / д'іу'чата / у'с'і мали розпо'р'адок св'їй / йак у
'арм'її / то т'і до худоби мали / то т'і мали у го'род'і прац'увати / то т'і мали менших
н'ан'чити / розум'їйте / ни було шо мама їде розум'їїш чи до 'церкви чи кудис' її
т'реба то с'тарша дитина лишалас'а с тим ма'лен'ким шо ў ко'лис'ц'і і ўс'о і н'їх'то
н'їчо / це було за'кон / ко'лиска була п'їдв'їшана п'їд сте'лину / на та'ких гач'ках //

– А хто ко'лиску робив?

Інф. 2: – То переда'валос'а з 'роду ў р'їд / хто с'таршїй / йак зро'биў ўже то
пере'ходила / бат'ки со'б'ї спл'ат' а ко'лиска на шну'рок і зако'лису'й йак т'реба //

[...] **Інф. 2:** – Йа 'вижу шо 'майї шиве'л'уру ота'ку та'ї 'видно шо с'портом
заї'майец'і бо 'добре г'раїе / йа ко'лис' йак була ў ш'кол'і то ў нас була волеї'бол'на
ко'манда ў д'їу'чат / і ви розум'їйте шо ми г'рали за ш'колу 'перше 'м'їсце наш клас
маў 'пот'їм 'мали ў рай'он'ї 'перше 'м'їсце з'найїте йак це було / на Кос'мач не 'дуже
ди'вилос'а рай'он'е на'чал'ство на нас / се'ло приїшло на 'перше 'м'їсце / йа ка'жу ми
г'рали ў:олеї'бол і 'перше 'м'їсце ў рай'он'ї ми заїн'али / ми 'майїмо 'їїхати на облас'н'ї
/ по'їїхали ми на облас'н'ї / заї'майїмо ми 'перше це / 'майїмо по'їїхати на
республ'їканс'к'ї / ну йак це / к'їл'ко г'рали і ш'коли та'к 'ї со'л'їдн'ї / де би спорт'зали
їе а ц'ї се'ла / у нас од'на д'їу'чина / О'лена Верзе'рева ... те'пер у Б'рац'ку жи'ве так
'била по'дачу шо з'разу гол заби'вала / так 'била по'дачу / во'на ма'лен'ка була 'ростом /
а'ле йа'кус' во'на та'ку 'руку 'мала / 'йако'с' так ста'вала на 'поле / йа йак 'бачу шо хтос'
г'раїе ў:олеї'бол так ми'н'ї здаїец'а шо йа би їшла то во'на йак да'вала / ми та'ко бїємо
по'дачу а во'на так 'била / з'разу гол заби'вала / ми ка'зали О'лено ста'вай / і шо
приїш'лос'а 'їїхати на республ'їканс'кїй нас ни пус'каїут' / 'форми ў:ас ни'ма та'ких /
ми п'їшли ў л'їс'ництво ро'бити за Корн'їїа Пет'ровича це 'було / ш'їсд'їс'ат' пїятїї
р'їк / ми п'їшли ро'бит' у л'їс'ництво / са'дили сме'реки ц'ї ўс'ї нам кри'вав'ї мозол'ї
'були / 'Вал'а нам закри'вала / у'же т'ї г'рош'ї а'би ми ўз'али т'ї 'форми ку'пили / 'Бо-

оже / у'же ми т'і г'рош·і заробили / ї на'решт'і ї шос' ту'да / Д'ідух кру'тиў так шо нас ни допус'тили / н'іх'то ни по'їхаў / н'іх'то ни по'їхали / там у'з'али Фран'к·івс'ких хто д'руге м·ісце 'зайн'аў о'тих ўз'али / а ми шо 'перше ми с'і ли'шили / це йа / йа пам'я'тайу так йак у'чора це було / так нам було ш'кода / но але шо / про'пало / але то'д'і йак ми вихо'дили ш: 'коли то ти'пер с'і с'ход'і площад'ками шос' там п'їут' / шос' за теле'фонами а ми г'рали / ми г'рали трин'іру'валис'а / 'лиж·і при'ходили / зи'ма на 'лижі це ўс'о ми то са'ме / ти'пер н'е // ми ў 'горах ка'талис'а / кру'ги ро'били по си'лу / До'л'ішн'іі по'к·іїниї нас га'н'аў ми 'мус'іли 'лиж·і 'мати / йой / 'б·ідн'і 'були але ўсе і'накше //

Інф. 1: – Нав·іт' ў ш'колах були / ў ш'кол'і л'іс'ництва шк·іл'н'і / не було 'форми то 'с'їйали ро'с:адники / ўс'о //

Інф. 2: – Кор'н'іі у нас два дн'і на 'тижден' 'ц'ілії чо'тири го'дини в·ін нам чи'таў і браў до ро'боти / а ти'пер н'ічо ни'ма / абсо'л'утно н'ічо ни з'найут' / а ў'чител' б·ію'логійі / Ор'і'хоўс'кий ў нас в·іў трудо'ве і б·ію'логійу / то тут де Бог'дан / де по'п·іўс'кі там були д'і'л'анки шк·іл'н'і / 'ко-ожна ди'тина 'мала метр п·іўто'ра д'і'л'аночку та'ку / йа нап'риклад 'мала б·іл'і 'аїстри ми с'і пере'писували з бота'н'ічними са'дами / нам приво'зили / ми шос' йім поси'лали / нам приси'лали на'с'ін'а / 'кожний шос' маў а йак прихо'дила 'ос'ін' / там були огі'рки по'сажен' / там були бур'аки 'морква б'руква у'с'о 'було на шк·іл'ну йі'дал'н'у / ми так хо'т'іли бо так де с'і 'моркуў з'іш і то 'вит'agneш ну а 'зараз 'г'іти н'ічо ни ў'м·ійт' н'і 'с'їйати ну н'ічо / ўс'о / йа ни раз 'нав·іт' Ок'сан'і с'вої / мо'йа / ў 'мене т'риц'ат' 'рок·ів йак ви'с'іл'а 'було Ок'сан'і 'нин'і так / йа роб'їу г'р'адки та роб'їу йак 'маїу 'с'їят' во'на 'каже в·ідки ти це 'найіш / йа ка'жу нас у'чили ў ш'кол'і / вас н'ічо ўже / во'на ўже к·іко / во'на в·іс'імд'і'с'ат 'вос'мому / в·іс'імд'і'с'ат ди'ў'їятому посту'пила / ў·іс'імди'с'ат ди'ў'їятому во'на за'к·інчила ш'колу

то во'на н'ічо ўже ни з'нае / але йа йіі па'казуіу і во'на ўс'о з'наіі а Со'ф·іа то Со'ф·іа ў'нука ни д'ивиц'а на це / ўс'о ў мага'зин'і йе //

Інф. 1: – А ра'н'іше / а ра'н'іше то йак во'но ўже у'м·іло са'пу три'мати то во'но ўже са'пало / тато і 'мама ў'чили нас са'пу три'мат / 'нав·іт' 'мови ни мог'ло бу'ти / ўс'о /

Інф. 2: – Са'пало / так / а ти'пер н'і // 'баба / хто там у'же са'пайе то ста'ваі са'паі / так ди'вис'а йак йа роб'іу і ўс'о /

Інф. 1: – Йак 'с'іяти / ўс'о-ўс'о йак про'пол'увати / у'с'о /

– А в сім'і хто за що відповідав: за що мати, за що батько?

Інф. 2: – Ну 'бат'ко 'б·іл'ше в·ідпов·ідаў за та'к·і важ'к·і ро'боти / а до'машн'і ро'боти то 'мама по'вина наў'чити ко'рову до'йіти / та'ке во по госпо'дарству а 'бат'ко ўже 'б·іл'ше буд'іў'нич·і ро'боти так·іво / ко'сити / це ўже важ'к·і ро'боти /

Інф. 1: – Дро'ва ру'бати /

Інф. 2: – Так / у'же бат'кі / муж'чини цим заі'маліс' /

Інф. 1: – А 'мама це / 'д'іўчина 'мала з'нати ўс'о /

Інф. 2: – І пр'асти / і 'шити і виши'вати /

Інф. 1: – Пр'асти / виши'вати / 'дехто писан'ки пи'сати / і полот'но бу'ли шо т'кали / полот'но до'машн'е /

Інф. 2: – Та-ак / та-ак /

– А з чого ткали?

Інф. 2: – Пр'али / пр'али / з ко'нопл'і /

Інф. 1: – З ко'нопл'і / 'лену бу'ли пр'адива /

– А коноплі які сіяли?

Інф. 2: – То / можливо / то'д'і ни бу'ло / 'цейі / нарко'ман'ійі / ко'нопл'і загал'н'і та'к·і ви'сок·і ко'нопл'і / йак с'і називали ко'нопл'і?

Інф. 1: – 'Коловатниц'і /

Інф. 2: – 'Коловатниц'і /

Інф. 1: – А ко'нопл'і с'їйали г'р'адку коно'пел' і йак у'же дости'гають то це т'реба ўс'і ц'і вирвати ко'нопл'і / з'іб'рати / і ти з'найеш / голо'ва так бо'л'іла / голо'ва бо'л'іла йак'шо б'рати ко'лопн'і /

Інф. 2: – Ну то ўже л'уди ни розу'м'ілі шо це нарко'ман'їя /

Інф. 1: – Чо'го? / 'тета Па'раска розу'м'іла /

Інф. 2: – Та? /

Інф. 1: – Ну / 'оз'ме мако'вин'і з'варит та_ї 'Ан':і ка'зала 'бапка шо з'вари мако'вин'і та_ї з моло'ком на'сипле ў ск'л'енку / во'на 'випіе та 'ц'ілії ден' спит' (смію'ться) / це з'нали шо мако'вин'а / це ра'хуї коли це 'було / о / то 'тета

Інф. 2: – Так йак Ха'рит'і да'вали теж мако'вин'і та_ї с'пала ў 'пол'у /

Інф. 1: – А ко'лопн'і так 'само / голо'ва бо'л'іла йа пам'я'тайу у'же голо'ва бо'л'іла йак б'рати ко'лопн'і 'ц'ілії ден' т'реба то ўс'о 'висмикати ко'лопн'і ота'к'і пуч'ки позаў'язувати а'би це т'рошки про'сохло і ко'нопл'і т'реба мо'чити / були

Інф. 2: – Мо'чила /

Інф. 1: – Мо'чила / на 'багн'і ко'пали / та'к'і

Інф. 2: – Котла'вани /

Інф. 1: – Стаў'ки / і там ко'нопл'і к'лалі / і ко'нопл'і спли'вайут' / т'реба шче ка'м 'ін'ем прива'лити / і / дес' за три ни'д'іл'і / так йак там ко'нопл'і

Інф. 2: – На'мокнут /

Інф. 1: – То 'п'іде і тако'го'во п'робуйе / йак'шо у'же волок'но в'ідпа'дае / то'д'і ц'і ко'нопл'і би'рут на / ви'т'агуйут / гру'жин'і та'к'і т'реба ў по'тоц'і ў'мити / бо це та'ке / з'найіш / лип'ке г'руз'іне / це ў'мили / то 'висушили т'рошки так ў 'хат'і / 'дома а'бо на пе'че а йак 'дуже / йак у'же напе'че / йак надво'р'і по'года надво'р'і / ко'лопн'і / 'іе та'ка та'р'ілка / і на т'їй та'р'ілц'і ко'нопл'і трут аби зро'биўси волок'но /

Інф. 2: – Так на двох с'тоўп'чиках сто'їт попе'речка / тут кла'дете а з'верхи так ру'койу / 'тоже та йак 'дошка б'їете-б'їете 'шоби та 'верхн'а ш'к'ірка с'пала ли'шилис'а

са¹м · і во¹локна / ве¹ли-ика ро¹бота ко¹лис' бу¹ла / ¹дуже ви¹лика // а с тих зе¹рен йак во¹на
дос¹п · іє то о¹л'ію ро¹били //

Інф. 1: – Лен нап¹риклад / то лен к¹лали на сма¹гу / так / йак¹шо лен ¹в · іберут то
к¹лали на / су¹шили / сти¹рали на¹с'ін'а з ¹лену а по¹тому к¹лали на с¹магу / йа майу на
у¹ваз'і там ¹дошчик ішо¹у чи шо / і так лен там сто¹йа¹у ¹поки волок¹но

Інф. 2: – Ни по¹казуєц'а // йа при¹гаду¹ бо йа ¹у ¹Л'учу хо¹дила з ¹вуйн'і ко¹лис' і
пома¹гала йа ¹уже ¹біл'ша бу¹ла / а ¹у ¹Л'уч · і було ¹дуже ба¹гато ¹лену

Інф. 1: – То ¹уже ¹пе¹уно йак ¹Панченк · і с'і¹яли /

Інф. 2: – Йак ¹Панченк · і / так / во¹ни с'і¹яли / во¹на ми¹не б¹рала це та¹ка клоп ·
ітка ро¹бота / с¹тел'увати / рос¹тел'увати //

– *Льон тонший?*

Інф. 2: – Так / л:¹а¹не полот¹но ¹тонше / і л:¹а¹не полот¹но ¹тонше було в · ід ¹ц'ого
/ в · ід коноп¹л'аного / це було г¹руб¹ше полот¹но / с коноп¹ел' було г¹руб¹ше полот¹но / а
лен бу¹ ¹тонший / п¹ра¹да? /

Інф. 1: – Н'і / справа ¹тому по¹в · ісмо вит'ігалос'а л'а¹не так і с о¹то / йак у¹же
с кужи¹л'і¹ то г¹руб¹ше полот¹но було / а йак с:¹а¹мого по¹в · ісма то по¹в · існ'іне полот¹но
/ а¹ле по¹в · існ'іне полот¹но ¹було шче то ¹уже за ¹Пол'шч · і / п · ізн'іше / шо у¹же
при¹возили ба¹б · іни ц'і шо ¹можна ¹було то а то ра¹н'іше була і ос¹нова і тка¹нина
нап¹р'ади¹на / і ос¹нову т¹реба було в · ід / ц'і зро¹бити і в · ідмас¹тити / т¹реба ¹було / розум
· ійш а¹би ц'а ... помас¹тити ц'у ос¹нову / в · ісхне то к · іл'ко ти в · ідвела то ти так
¹можеш ут¹кати / пото¹мушо зно¹у т¹реба мас¹тити / не ¹машчене не намо¹тайеш / ¹с'о ¹ж ·
інки ро¹били // та йак¹шо нап¹р'али / у¹же нап¹р'али нитки / ц'і нит¹ки намо¹тали ¹у та¹к · і
¹м · ітки і к¹лали у та¹ку ¹бочку і переси¹пали ¹поп · іелом / переси¹пали ¹поп · іелом ц'і нит¹ки
¹у т'і ¹боц'і / переси¹пали нит¹ки ¹у т'і ¹боц'і ¹попелом і го¹р'ачойу во¹дойу зали¹вали / і це
¹пот'ім вибе¹рали йак це за... / вибе¹рали зно¹у помо¹кали ц'і ¹м · ітки / о / су¹шили ц'і

нитки та ї тогди / уже / мотали ў клубки / о / а так ни було / со'рочка та коштувала так·і грош·і / та ї раз / а по-д'ругому / со'рочка ран'іше так було шо йак шос' нап'риклад моло'дій / жи'нили моло'д'і / то оде'жина та шо шл'убна шо б'рали шл'уб у церкв·і ўна мала 'бути на смерт' / 'мали с'і так зберег'ти шо ўна ўже йак чолов·ік чи 'ж·інка ўми'рали то ўби'рали ў ту со'рочку шо шл'убна була / запаски / со'рочка шл'убна //

– А вагітні жінки працювали раніше?

Інф. 1: – Ран'іше / прац'ували шо йак во'на сапала так у рос... дитину уродила / Йаў'доха того М·і'хайла родила ў чер'іц'і /

Інф. 2: – Та ўже заб'рали з дитиноў до 'хати та ї на д'ругий ден' шла робит' /

Інф. 1: – Га'ф·і'а Ш'туцова уродила ў 'афинах / у т'ім / у 'Лесин'і /

Інф. 2: – Йой / 'Боже-'Боже /

Інф. 1: – П·ішли зби'рати 'вобшчим 'ягоди та ї так /

– Як вагітних називали?

Інф. 2: – Г'руба / ка'зали шо г'руба /

Інф. 1: – Та

– Що вагітній жінці не можна було робити?

Інф. 2: – Г'руб·і' 'ж·і'нц'і ў 'с'ато 'шити ни 'можна 'було / п'раўда / у 'с'ато 'шити ни 'можна 'було /

Інф. 1: – Так

Інф. 2: – 'Буде за'шита пуповина / ну ўзагал'і ў рил'іг·і'н'і св·а'та робити ни 'можна / ва'г·і'тн'і' 'ж·і'нц'і /

Інф. 1: – Че'сатис'а ў п'ятниц'у ни 'можна /

– А чому не можна?

Інф. 1: – Ну бо так шо си ка'зали / йа з'найу шо (сміються) // а так н'іх'то шо 'ж
'інка ваг'ітна йі'їі шос' ни 'можна / або шос' то / йі'ї'ус'о було 'можна / в'ід са'мого
к'райу //

[...] **Інф. 2:** – 'Боже м'їй йак у'чилис'а / йа п'раўда прац'увала та_ї у'чилас' / то
не так йак 'зараз за'очн'і наў'чайуц'а / у' нас йак чи'тали л'ітера'туру /

Інф. 1: – А це мо'їа сист'ра /

Інф. 2: – У' трет'ому / 'наш'і бабус'і р'ідн'і со'б'і / мо'їі і йі'їі / йі'їі мама з мойоу
двойур'ідн'і то ми у'же у' трет'ому / у' нас ш'існац'ат' рокіу р'ізниц'а / а н'і / дес'ат'
рок'іу //

Інф. 1: – Йа ви'лике 'горе пере'жила / йа поховала чолов'іка і 'дон'ку / так /
ти'пер на ц'у с'лаб'іст' / дв'і тру'ни с'хати за раз /

Інф. 2: – У' о'дин ден' // йа то'д'і ли'жала на коронав'ірус У':ранк'іус'ку / ми
'тоже т'роїє с'хати / чолов'ік з'ат' і йа / дочка / у' мене од'на дочка / ли'шилас'а у'дома
то ми'н'і ни ка'зали ко'ли у' них буу' похорон / а у'же йа 'мала йі'хати / ми'н'і у'же с'тало
к'рашче / чолов'ік і з'ат' п'ід апа'ратами ли'жали а йа була хо'д'ача але по'капайут
ме'не та йа їду у' д'ругу па'лату поди'витис' шо ўни і у' ап'теку за л'ікарством бо ми за
прото'колом нас ни л'іку'вали ми л'іку'валис'а ус'о сво'їіми 'коштами /

Інф. 1: – І йа у'же ни мала 'памйат'і н'і'якоїі абсо'л'утно / в'ідби'рало 'памйат'
то йа прихо'дила шос' чу'чут' до 'памйат' то ни прихо'дила 'зоўс'ім / так шо 'похорон
'мало памйат'айу /

Інф. 2: – Йа у'же 'мала йі'хати до'дому / і йа у' л'ікар'ну заїду до 'з'ат'а з чолов'
'іком / бо ўни ли'жали у' од'н'їй па'лат'і / 'кажу йак там у Га'борак'іу / йак там у Га'борак
'іу / а з'ат' знау' про це а ми'н'і ни ка'зали і чолов'іков'і ни ка'зали / та йа з'найу йак а
ми'н'і так шо з'найіте в'ідчу'т'а / йа дзвон'у до'дому та_ї ка'жу / Ок'сано / йак сп'рави
у' Га'борак'іу / Га'борака у'чора поховали / Бо-оже / йа у'же Йур'і ни 'кажу чолов'ікові

шо йа'ке / ўже в·ін так ли'жит' так шо ми'н'і ўже с'тало к'рашче / у'же ў ме'не ўс'о
'добре / йа ка'жу ме'не ўже 'можете ви'писувати а'ле йа 'мушу тут доче'катис'а а'би з'ат
ус'таў на 'ноги а'би м·іг ў:ап'теку п·іти / ўже з'ат' 'вийшоў на кори'дор / ўже зн'аў о'той
апа'рат / ўже по'чаў г·ім'настикой заї'матис'а та йа то'д'і в·ід п·атниц'і до пони'д'ілка
йа чи'кала / в·ін у'же си'бе 'добре почу'вайе і йа то'д'і по'йїхала / при'йїхаў до 'мене і
ме'не в·ідв·із до'дому / а 'перед тим йак йа 'мала / о'це йа ў пони'д'ілок по'йїхала / у ни'г
'іл'у 'каже з'ат' ми'н'і йа вам шос' ка'жу а'би ви ни п'лакали / ка'жу шо / 'каже Га'нус'у
похо'вали / та ўже / а 'пот'ім 'через 'тижден' при'йїхаў чоло'в·ік у'же с'тало к'рашче та_ї
ми так у'же ў:ечер'і лижи'мо та йа ка'жу / 'Йура 'каже йак у Га'борак·іў / йак у Га'борак
'іў / йа ка 'Йур / Га'борака ни'ма / і-і-і-і / 'Бо-о-же / ўни так два хо'дили / в·ін так жал'їе
шо тог'ди ко'ли йа бу'ла пос'л'ідн'її раз у вас і в·ін хо'т'іў іти а 'пот'ім ка ти з'найїш / та
ви ўже дв·і / ти ўже 'будеш гово'рити шо йа 'буду це / йа при'ш'ла та ка'жу Га'борак
х'ворий / ли'жит у д'руг·іі к·ім'нат'і 'кажу шо йа 'нав·іт' ни 'вид'їла Га'борака / 'Ан'і'к·
іко 'рок·іў 'було? ш·ісд'іс'ат ? /

Інф. 1: – П'яд'іс'ат 'вос'ого 'року / ш·ііс'ат два / 'горе ви'лике /

Інф. 2: – Та 'зараз у листо'пад'і 'буде р'ік /

Інф. 1: – 'Ан:очка ў'мерла диў'йа'того / Ми'кола ди'с'а'того /

Інф. 2: – А йа ў к·ін'ц'і 'жоўтн'а з Ан:оў гово'р'у / ўна їде ў ап'теку / та_ї та'ко
го'воримо а ўна 'каже 'мама х'вора і 'тато х'ворий / їду 'каже / ў нас дв·і ап'теки тут у
си'л'і / ў од'н'її йе / ў од'н'її ни'маїе / ўс'о ку'пила і ми роз'їш'лис'а та'ко / во'на дес'
'через тижден' / п·іўтора по'мерла / ў Ко'ломийї //

Інф. 1: – У 'мене чоло'в·ік буў 'маїстир / с'тол'ар / у'се шо ви 'видите це ўсе йо'го
ру'ками / н'і'кого ми ни найн'али / це ўс'о в·ін сам зро'биў / у'с'о / йак сто'л'арн'і ро'боти
/ так у'с'о шо 'видко то в·ін це сам зро'биў // а йа зан'ї'малас'а л'їсами в·ід са'мойї
нас'їнини / до 'того // ў 'мене 'тато буў л'їс'ник / 'тато буў ме'не музи'кант / граў на

ск'рипц'і / та_ї буў л'іс'ник та_ї 'тато ми'н'і це пришче'пиў / ка'заў / 'тато ў 'мене ка'заў
шо це скарб зелений / ра'н'іше називали скарб / не шо там л'іс'ництво / скарб називали
// та_ї ка'заў тато / торг'іўл'а то ни так ус'о то ўсе ни так / а скарб це йе / то йа так
з'найу шо це скарб //

[...] **Инф. 2:** – Це молода з д'ружками / вона їде / про'сити на ви'с'іл'а /

– *А як запрошували на весілля?*

Инф. 2: – Про'сили 'тато ї 'мама і йа вас п'рошу шоб 'ваша 'ласка приї'ти до нас
то'д'і і то'д'і на ви'с'іл'а // це раз д'ружки 'кажут' а 'пот'ім ок'ремо моло'да 'каже / про'сиў
'тато ї 'мама / а д'ружки 'кажут' про'сила 'пан'і моло'да і йї'ї старши'на шоб ви приїшли
до нас на ви'с'іл'а //

– *А хто коровай пік?*

Инф. 1: – Тут коро'ваї ни пикли / тут со'б'і кола'ч'і пикли / ок'ремо кола'ч'і
ўби'рали дереў'це /

Село Криворівня Верховинського району Івано-Франківського області

Информантка: Зеленчук Василина, 1947 р. н., освіта – вища, працює екскурсоводом у
музеї хаті-гражді в с. Криворівня.

– *Коли діти зверталися до батьків за благословенням?*

– Під_час ви'с'іл'а бат'ки благослов'л'айут' коли моло'дих ви'вод'ат' до 'церкви
/ до цер'ковного ш'л'убу / п'ід_час п'рошч'і / йак 'с'іли за сто'ли бат'ки пос'тавили в'
ін'ки на 'голову моло'дим /ос' / во'ни то'д'і вста'йут' / би'руц'а за 'руки там / йе та'ка
риту'ал'на с'п'іванка / три ра'зи за 'сонечком об'ход'ат' а бат'ки тим 'часом / бат'ки
'разом з 'ними не об'ход'ат' / друж'би / д'ружки ос' три ра'зи об'ход'ат' / бат'ки с'і'дають
при 'виход'і / 'р'адом на кр'ісла а п'ід но'гами в них 'л'іжник цей / моло'д'і п'ід'ход'ат'
йак ви'ход'ат' з:а сто'ла / ста'йут' на кол'іна і і'дуть п'рошч'і / і бат'ки тут йїх
благослов'л'айут' / благослов'л'айім вас 'д'іточки на ви'лике с'і'мейне жит'а / і да'йут'

йім ц'ілувати хл'іб / образи / це бат'ки дайт' / т'рич·і во'ни ц'ілуйут' і навх'рест ц'ілуйут' бат'к·ів / бат'ки встайт' і 'навхрест с'тавл'ат' бо в них хл'іб сто'їт' / 'навхрест с'тавл'ат' ц'і колач·і / 'бат'ко з од'ного 'боку до д'верей / 'мати з д'ругого / і п·ід цей кол'ідор / 'д'іти п·ід цей хл'іб ви'ход'ат' на подв·ірія і ц'а вс'а про'цес'їя і там з'д'ійсн'уйец'а цей ви'с'іл'ний 'танец' / це йак'раз у'с'а про'цес'їя йа'ка йде до 'церкви / ос' тут бат'ки благослов'л'айут' д'ітей і ко'ли во'ни при'ход'ат' в·ід 'церкви і ко'ли с'ідайт' за сто'ли / у нас там 'перед тим іде п'овниц'а то 'перших до 'повниц'і викли'кайт' бат'к·ів / бат'ки благослов'л'айут' д'ітей / і в 'пазуху йім с'тавл'ат' чи г'рош·і чи шо там / а'ле в 'пазуху / н'е / не виго'лошуйут' там 'тато з 'мамою 'дали нап'риклад три 'тис'ач·і з'найіте / а во'ни п'росто благослов'л'айут' йїх і с'тавл'ат' йім / а 'пот'ім у'се 'гост'і //

– Чи зверталися до батьків, коли робили вінки й деревце?

– У нас називайіц'а в·інки / 'г·іл'ц'а це дереу'ц'а в нас називайу'ц'а / дереу'ц'а це ў 'четвер або в·в·іторок / 'шийе майст'рин'а йа'ка 'має вби'рати моло'ду / во'на 'шийе в·інки // до бат'к·ів 'перед початком ка'зали / благосло'ви / 'Боже і о'тец' і 'мати / в·іночок почи'нати чи дере'вце вби'рати // і 'перш·і йак дирев'це ўби'райут' / 'перш·і кладут' 'ружу / і у нас кладут' бо в нас ни 'було пши'ниц'і / у нас кладут' кача'ни куку'рудзи / і бат'ки 'першу 'ружу / 'верхн'у / ви'лику / кладут' бат'ки / і 'також там виго'лошуйут' благослов'л'айімо д'іто'чок // 'каже пан про'водител' благосло'ви 'бат'ко й 'мати / дере'вце вби'рати і бат'ки і'дут' і кладут' на дирив'це ц'у 'першу 'ружу і хл'іб / і куку'рудзу зав'язуйут' / на 'к·інчику / на са'мий 'к·інчик / там де о'ц'а 'ружа / ви'лика та'ка і о'ц'і // 'наш·і обр'ади тут на Гу'цул'шчин'і 'дуже три'майт' / хо'ча ми 'нин'і у'же ни г'райімо / ни тан'ц'уйімо / ни в·ідзна'чайімо ви'с'іл'а та йак в 'перший ден' / дарун'ковий / йдут' да'рунки / а в д'ругий / там ко'ли на в·інчан'а / то ти'пер у'же 'майже в о'дин ден' цей ро'бит' в су'боту і в ни'д'іл'у / у'же ни 'робл'ат' так'их 'пишностей а'ле дирив'це вби'райут' / в·інки 'шийут' / гу'цул'с'кий 'од'аг од'а'гайт' / у су'боту з

девяностих ро́к·ів ли́ше д'і́вчата поча́ли од'а́гати 'б·і́л'і п'ла́т'а а так гу́цул'с'кий
'од'а́г був / а́ле до цер'ковного шл'у́бу в ни́д'і́л'у до в·і́нчан'а і́дут' у сво́йому
нац'іо́нал'ному 'од'а́з'і //

[...] На Гу́цул'шчин'і коро́вай ни вип·і́кали / ос' / у нас ни вип·і́кали коро́вай /
у нас моло́д'і вип·і́кають ко́лач / ка́зали благосло́ви 'ба́т'ку й 'ма́ти ко́лач вип·і́кати
/ би́рут' ко́лач ш'час'а / ви́ход'ат' п·і́д о́ц'і два колач·і́ / ко́лач моло́дойі о́дин
моло́дого / і во́ни п·і́д ц'і́ два колач·і́ ви́ход'ат' ко́ли ви́вод'а́ц'а сп·і́д сто́ла / і́дут' до
'церкви / ц'і́ два колач·і́ при в·і́нчан'у три́мають' с'та́рший х'ресний 'ба́т'ко і х'ресна
'ма́тка 'б·і́л'а / так сто́ять' за пле́чима моло́дих / так сто́ять' у 'церкв·і́ і три́мають'
о́ц'і́ колач·і́ / 'пот'і́м ц'і́ колач·і́ йа́к в·і́нчан'а за́к·і́нчує́ц'а ви́ход'ат' моло́д'і́ і на
по́роз'і́ 'церкви рвут' цей ко́лач ш'час'а і ко́лач да́ють' дру́жкам / і дру́жки да́ють'
ц'і́м вс'і́м гос'т'ам 'коло́ 'церкви шо́ л'уди сто́ять' о́цей ко́лач ш'час'т'а / а вже́ це на
Укра́їн'і пи́чут' коро́вай / бо́ йа́ ко́лис' бу́ла на Хмел'ни́ч:ин'і́ / йа́ 'бачила́ йа́к·і́й
там пи́чут' коро́вай / 'ко́жна м·і́с'цеві́ст' 'ма́є шос' сво́йе //

– *А чи просили благословення, коли пришивали квітку молодим?*

– Моло́дому приши́вали к'в·і́тку й моло́д'і́й то́д'і́ ко́ли с'та́вл'ат' в·і́н'ки на йі́м
на 'го́лову і приши́вають' йі́м 'руз'і́йі йа́к 'ка́жут' на г'руди / кв·і́т'ки / це в о́дин час і до
ба́т'к·і́в звир'та́йу́ц' благосло́ви 'ба́т'ко й 'ма́ти к'в·і́тку приши́вати //

– *Обсипали молодих?*

– У нас обси́пайут' моло́дого й моло́ду йа́к при́ход'ат' в·і́д в·і́нчан'а / риши́то
/ в риши́т'і пши́ниц'а / о́ц'і́ обр'і́зки вс'а́кого кол'о́рового па́перу шо́ ро́билос'
дерив'це / в·і́н'ки 'шили / то́ це все не ви́кида́єц'а / ва́жайі́ц'а шо́ це та́ке / з'на́йте /
до́роге / і це та́ко др'і́бон'ко́ йо́го к'ри́шут' / і́ йе́ 'решето́ до пше́ниц'і́ і цу́керки 'р'і́зн'і́
там др'і́бон'к·і́ кла́дуть' посере́дин'і́ у ко́лач·і́ йе́ та́ка 'д'і́рочка / ту́ди кла́дуть' ста́кан
і́з 'медом і ко́ли моло́д'і́ при́ход'ат' в·і́д в·і́нчан'а / ба́т'ки́ с цим реше́том

зустр'ічайут' молодих / да'йут' їм 'меду і поси'пайут' їх о'цим і почи'пайут' у'с'іх
гос'тей і так об'ход'ат' кругом три ра'зи / три ра'зи об'ход'ат' це все д'ійство / і так три
ра'зи да'йут' 'меду і обси'пайут' / о'це то'д'і в нас обси'пайут' / йак при'ход'ат' молод'і в
·ід церкви // удома н'і / йа тако'го ни зам'ічала в нас //

– *Що казали батькам молоді, якщо вона нечесною виходила заміж?*

– Це вже за'лежало в'ід ро'дин / йа'к·і ро'дини йе / пере'важно це / йак 'кажут'
сприй'мали 'дуже 'бол'аче / ос' / ста'ралис'а ту д'івчину захо'вати / ни по'казувати
в'с'аке було / на почат'ках це було 'дуже / йа 'нав'іт' ни з'найу йак вам ска'зати / і в
си'л'і та'куйу знева'жали / закри'валас'а во'на 'поки во'на не на'родит' / а 'зараз на це
н'іх'то не звер'тає увагу / ра'н'іше дл'а бат'к'ів це була ви'лика тра'гед'ія / бу'вали
та'к·і 'ви'падки шо с'хати прого'нили / і та'ке 'було / та в'с'аке 'було / йа 'кажу це
за'лежит' в'ід ро'дини / йак ро'дина до 'того в'іднес'лас'а / зам'іж й'її н'іх'то ни брав
та'ку / ко'ли називали шо 'покрітка а ди'тину байстр'ам // ко'ли во'ни од'ружуйуц'а /
йак 'вийавилос'а шо / йак н'іби то ко'лис' ка'зали шо у ко'мору запи'рали молодих /
сте'лили п'ростин' / це мож'ливо дес' було 'дуже-дуже 'давно / у'же за мо'їейі 'пам'ят'і
'нав'іт' в'ід ди'т'ачих л'іт тако'го ни'має / та'ке ни 'робиц'а / н'і / н'і / ну та'ке ко'лис'
'було / ко'лис' та'ке було та бу'вало та'ке шо ви'с'іл'а перери'валос'а і ви'ликий г'валт
на'робл'ував'а / рос'казувала ми'н'і 'мама шо дес' та'ке було шо / то це дав'но / 'мама
рос'казувала / ну у'же йа ка'жу за 'моїйі 'пам'ят'і тако'го н'і ни 'робиц'а / 'зараз тако'го
ни було / но в давни'ну це було // це був ви'ликий по'зор / т'реба 'дуже / ми'н'і зда'їец'а
шо х'лопец' молодий мав би 'дуже л'убити сво'їу май'бутн'у дру'жину шо в'ін ни
'виказав й'її нипо'р'адност'і але в ц'і'їейі с'ім'її вже ни 'було добра все-та'ки / завжди
той чолов'ік й'її спи'тав / шо во'на та'ка шо во'на с'а'ка шо во'на та'ке во // це та'ке
ко'лис' було / 'зараз тако'го ни'має / вже йак 'рок'ів с'імди'с'ат в'іс'імди'с'ат про це
ни з'найут' //

– *Як батьки контролювали виховання дітей?*

– Д'івчину тримали у затвор'і у запор'і / дуже р'ідко в'ідпускали йїї на йак'іс' гул'ан'а / на вечор'ниц'і / це вже йак казала 'наша 'баба / почалос'а вже за рад'анс'кої в'лади / от / за со'в'іт'ів / шо во'ни це пус'тили так / на 'само / на 'само цей / шо до к'лубу / то'д'і к'луби пойма'вилис'а / ³найіте / то 'наш'і 'л'уди так'і гірс'к'і то / дуже / о'це то це т'реба було / йа з'найу / с'лухати 'маму і йак пос'лухатис'а в'часно прий'ти до'дому шоб ти'бе пус'тили до к'лубу / це стримува'лос'а / бо'йалис'а за д'ітей / за д'ів'чат //

– *Чи зустрічала свекруха молоду під час весілля?*

– Н'і / в нас п'ід час вис'іл'а ц'ого ни було / це прихо'дила йак нап'риклад домов'л'айуц'а про вис'іл'а то нап'риклад ро'дина моло'дого там 'мама с'татом мож'ливо 'перш'і при'ходили погово'рити з бат'ками це коли 'будут' с'тарости та'ке йе / бат'к'і вже по з'год'і домов'л'айуц'а йак майе бу'ти ос' / а вже 'пот'ім і'дут' 'разом з май'бутн'ім наре'ченим / моло'дим у с'тарости / там і д'івчина вже рушни'ки го'тує шоб старос'т'ів перев'язати і вже 'разом із с'таростойу це було б'іл'ш та'ке / ви'лично дл'а цих с'імей шо во'ни домов'л'айуц'а з'і с'таростойу про вис'іл'а і так 'дал'і / і то'д'і / попе'редн'о мог'ли бат'ки з'найучи це шо д'іти 'хочут' поб'ратис'а то попе'редн'о 'перед с'таростами у 'с'ім'ях / у 'кол'і с'ім'ї / зустр'іц'а погово'рити про д'ітей // йа нап'риклад з 'іншого се'ла / су'с'ідн'ого / чоло'в'ік з'в'іци / то було чи моло'дий 'йіде по моло'ду до нас у д'руге се'ло чи во'ни домов'л'айуц'а шо моло'да 'йіде с' 'вого се'ла до 'церкви там де 'має 'бути 'в'інчан'а а моло'дий іс' 'с'вого се'ла але 'шоби та'ка 'зустр'іч йа'ка йде до ш'л'убу / до 'в'інчан'а а 'шоби 'пот'ім / ну й в'ід 'в'інчан'а у'же 'пот'ім домов'л'айуц'а де 'мають' моло'д'і 'жити / чи 'мають' жит' у свик'рухи / з'начит' і'дут' / так було ра'н'іше шо вис'іл'а в моло'дого в о'дин час і вис'іл'а в моло'дойі / нап'риклад у 'мене було вис'іл'а п'ятниц'а су'бота а в 'н'ого су'бота ни'д'іл'а // у нас за'ведено шо моло'дий з да'рами в'ід свик'рухи / 'тобто в'ід 'мами сво'їейі / а дл'а 'мене во'на свек'руха / з 'даром / з пода'рунком / ос' / ішов до нас на вис'іл'а / би'саги там і кола'ч'і / ос' / і цей / і так йак обда'ровував / прино'сив це / так це д'ійсно / йак в'ід свик'рухи так / у 'мене 'н'іби 'перше

було ви́с'і́л'а / н'і́би ско́р'і́ше / ну во́ни д'і́йсно / ни зовс'і́ма дру́ж'ба́ми а з д'ек'і́л'ко́ма дру́ж'ба́ми і пан мо́лодий при́йшов до нас на ви́с'і́л'а і ц'і́ би́саги це пода́рунок в'і́д сві́к'рухи в'і́н н'і́с мо́йій ма́тир'і́ //

– *А молода несла подарунок?*

– А мо́лода / Бо-о́же / з мо́лодойі т'ег'ну́ли йак хто мо́же / у́же мо́лода / йак ішли во́ни до шл'убу і о́це во́ни ма́йут' у́же в'і́д шл'убу йти с'у́да до сві́к'рухи так во́на з да́рами / Бо-о́же / та тут з у́с'акими да́рами / тут р'і́дних / і п'ервих / і дво́йур'і́дних / йак хто хо́че і ру́шник'ами пере́в'язували і од'і́яла і в'с'а́ке шо́ йе ни́йе / то у́же попе́редн'о / то на́приклад сві́к'руха ска́зала в ме́не та́ка ве́лика ро́дина це с'т'і́к'і́ ма́йе бу́ти да́р'ів / йа ви́ходила за́м'і́ж у ме́не бу́ло т'ри́ц'ат' да́р'ів / так шо́ шо ми́н'і́ на ви́с'і́л'а при́несли все́ йа від'несла // сві́к'руха зустр'і́чайе / йак мо́лод'і́ пов'і́н'чалис'а йду́т' до сві́к'рухи / сві́к'руха да́йе ме́ду / ба́чите йа́ка во́на ра́да / ме́ду да́йе / ви́с'і́л'них зустр'і́чайе цим кола́чем з ме́дом / поси́пайе хл'і́бом пше́нице́йу / цу́керка́ми / в'с'а́кими бли́скучими цими в'і́дхода́ми з дере́вц'а / поси́пайе йі́х три́рази / од'ні́м с'ло́вом ра́д'і́сно йі́х зустр'і́чайе / і ту́да за́вод'ат' йі́х за сто́ли і то́д'і́ там по́униц'а / обда́ровуйц'а / об'мін'уйц'а / ота́кево́ / во́на зустр'і́чайе при́в'і́тними сло́вами / а́ле во́на вже зустр'і́чайе ни́ т'і́л'ки са́му ни́в'і́стку а ра́зом із си́ном і о́бом да́йе ме́ду і три́рази і тим гос'т'ам шо́ при́йшли / ку́ми дру́ж'би дру́жки / ус'і́х при́гош'чайе ме́дом і поси́пайе мо́лодих і вс'і́х //

– *Чи були обряди для батьків, які віддавали останню дитину?*

– Н'і́ / в нас та́кого ни́ бу́ло / в нас та́ке не за́ведено / в нас та́кого не бу́ло // у нас та́ке бу́ло чо́го в і́нших ни́ бу́ло / розу́м'і́йте йак і́шов мо́лодий за мо́лодойу о́то йак ма́йе йти до в'і́нчан'а і во́на би́ мала йти до н'о́го жи́ти / та́к'і́ ро́били пло́ти і ви́магали від н'о́го ви́куп / та́ке / в'і́н му́с'ів да́вати го́р'і́лку хл'опц'ам бо в'і́да́йут' д'і́вчину з на́шого се́ла на і́нше се́ло / то та́ке бу́ло / але во́но вже в'і́дме́рло / в нас вже ни́ма́йе / бо то ни́ раз там в'с'а́к'і́ бу́ли то́р'ги / та́ке / то вже ти́пер це все́ в'і́дме́рло //

ідмерло але таке було що закривали і мус'ів дати / раз ти би'реш молоду д'івчину на інше село мусив дати хлопц'ам викуп / хлопц'і робили загороду таку // брат молодойі це був обов'язковий викуп у'же йак за столом у'с'і прийшли в'ід в'інчан'а с'ідали за ст'іл і викуп молодойі / а це шче во'ни не прийшли до хати / це з вулиц'і / робили хлопц'і загороду і ни пускали молодого і тих вс'іх //

Інформант: Харук Василь, 1930 р. н., освіта – 7 кл., працював сплавником-керманичем на р. Черемош.

– Як раніше виховували дітей?

– Біл'ше було загрози йак типе'речки / дис:ипл'іни / так / вид бат'кіу / тог'ди більше робили коло зимл'і / ти'пер зимл'а / та шо ми робили де у' кого за л'ісами заростайе / одни за гра'ницю йідут на роб'ітки / одни / а у'с'о робили коло зимл'і / зимл'і виживали / шо робили / шо йе то у'с'о було з'роблино нату'рал'не // волок'но робили / сук'но робили / так / обуу' у'с'у робили та йак ти'перечки / от коли рад'аншина то у'з'алис'а палити ц'і свин'і (сміється) / а ран'ше ни палиу' н'іх'то / у'се с'р'ізали і с'того робили постолі / то це с'таршим було а ... д'іт'ем у'же робили / бо'локі замотували / ре'мен'і /

– А як діти батьків називали?

– У'с'і називали на ви / на ти д'іти н'іколи ка'зали та йак ти'перечки шо ти тату / ти мама / ц'ого ни було / це майі бути мама / ви мамо / ви тато / з д'ітеї н'іх'то // д'ітеї родилос'а по ба'гато було //

– А скільки дітей у середньому було?

– У'мого д'іда / опшим по татов'і було деу'ятиро до'рослих / а цих шо ранше померли / л'ікар'іу' ранше ни було та йак ти'пер / л'ікарен' / буу' тут о'дин л'ікар со'б'і шо мау' л'іки / та шо т'реба та до него звер'талиси //

– А якщо була одна дитина в сім'ї, як ставилися до мами?

– Та нор'мал'но / йа 'нав · іт' ни к · і'муйу йак би 'була од'на ди'тина / наї'менше к · і'муйу шо д'воєе було / але то 'було по 'семеро по 'шестеро по п'їет'єро / д'їтеї ба'гато було //

– А як ставилися до мам, у яких було багато дітей? Їх могли принизливо назвати за те, що вона багато дітей народила?

– Н'є / тут 'ц'ого ни було / це було при'родно / 'майут' 'бути / це у 'кого / йек_йак · і 'с'ім'її //

– А якщо не було дітей? Чи були бездітні?

– 'Було / дес 'було / 'але то 'мало / пере'важно / а'би к · і були 'бідні то т'роєе було / по д'воєе було / так / по-р'ізному / де 'маєе були ба'гач · і то д'їтеї ба'гато // п · ідрос'тали та_ї було ко'му ро'бити 'коло зим'л'ї //

– Що батьки залишали в спадок, коли помирали?

– То ли'шило'ї в · ід ро'дини // то 'ранше 'було ни та йак переда'їут / те'пер по'їми'рали / у'же кот'ре ли'шило'ї / з бат'к'ами а кот'ре пов · ід:а'вали / а це шо зали'шилося з бат'к'ами то ўсе пере'ходить на 'него / кот'ре си ли'шило 'коло бат'к · іў / ну пере'важно мо'лодше с'ї ли'шило / але 'було ў'с'єко / то уже тої ма'їеток пере'ходиў //

– Як називали той маєток?

– Це в · ід бат'к · ів / мати'ризнина / йє та'ка / так ка'зали //

– Могли сказати погане слово на батьків, на Бога?

– Ну на 'Бога / пере'важно / це н'їх'то ни гово'риў / а на бат'к · іў йек йа'ка с'ім'їа / було ў'с'єко //

– А як батьки реагували?

– Бат'ки ни 'дуже 'добре (смієть'ся) // ти'пер йє йа'кіс' на'буток і то ўже 'д'їти би'рут с_со'боў / а 'ран'ше ни'х'то ни браў / так / це 'т'їл'ко 'було дл'а до'рослих а ви 'д'їти си'д'їт ў'дома (смієть'ся) //

– Як до батьків зверталися?

– Тоді казали 'мама / а по гу'цул'с'ки 'Г·ег·а / 'тата називали 'Г·ег·а / а ти'пер у'же 'тато / мам'ко / мамоч'ко / шос' т'реба звир'нутис'а до 'мами / мамоч'ко 'дайте то 'або то / ми 'ранше / тут бу'у мис та'кий / 'сосни там 'були / та'кий за'р'інок / а там о'дин к 'і'оск та'кий бу'у / а то тог'ди 'були ми под 'Пол'шчом / так то во'ни с 'тойі сторо'ни с 'тойі сторо'ни схо'дилиси ну а ми х'лопц'і / кор'тит' шос / ку'пити / були та'к·і / називали че'ренк·і кран'тові та_ї 'булочки так 'і'во / а тог'ди г'рош 'і ни 'було так ба'гато / вс'о з:им'н'і / с худоби / шо прит'рима'у / прода'у / а ми 'у ни'Г·іл'у те шо кор'тит 'булочку 'або цу'керок ми 'уже 'татов·і ни ка'зали так 'але 'мам·і / 'мамо запу'ш·іт' 'Г·ег·а на' даст' нам / та_ї з'найу шо 'дес'іт' г'роши' / даст нам / 'купимо 'булочку і 'йіких че'р'венк 'і'у зо два та'ких / переку'сили та_ї / т'рохи 'була ск'рута та_ї //

– *Вирощували коноплі?*

– Та / с коно'пел' ро'били р'ізне / сороч'ки //

– *Які коноплі вирощували?*

– Ну йа ни з'найу йак во'ни називалис'а / з'найу шо во'ни тут ви'рошчували / і ко'нопл'і / і лен / і це саме вироб'йели полот'но // мо'чили во'дойу / пошу'шили / та с'ход'ац'а ж 'ін'ки та то'у'кут / так т'рошки 'суш·і та зно'у то'у'кут / вихо'дили по'в·іс'ма / пр'ели / на'мотували / нит'ки т'кали і 'пару 'метро'у зроб'йи / 'дес'ат' 'метру'у / 'але тог'ди було злод'і'й'у ба'гато / 'мама п·іс'лала нас до р'ічки / там було пос'телено / на 'берег постел'ила а сами' ку'палис'а / 'вил'ізли на 'берег / полот'на не'ма / при'хожу д_хат'і / о-ой 'мама да'йе нам //

– *Трави збирали?*

– О-о / 'кожний ку'сочок це ви'кошували // де 'у 'кого земл'і бу'ло ба'гато / 'ус'о 'зем'йу так оброб'йели / 'кожний ку'сок / а ти'пер 'ус'о то зарос'тайе //

– *А які трави збирали?*

– Та йа'к·і 'род'ац'а на 'горах се так / вир'хами 'род'ац'а др'іб'н'іш·і //

– *А ходили на вечорниці?*

– С коно'пел' ро'били та о'це пр'ели / о'це си схо'дили ж·ін'ки ў од'ну 'хату і се
бу'ли вечор'ниц'і / пр'ели (сміється) //

– А якого віку ходили жінки на вечорниці?

– Та йак ко'ли //

– Заміжні чи незаміжні ходили?

– За'м·іжн'і //

– А незаміжні?

– Д'іў'чата кот'р'і шче моло'д'і ў'чилис'а пр'ести / то т'і хо'дили / але та'к·і
мо'лодш·і то н'і //

– А де тоді знайомилися хлопці з дівчатами?

– А-а / та це знайомили / бу'ли та'к·і хра'ми називалис' / о / та йак у нас на
Бого'родиц'у / там с'і с'ход'і ну з Верхо'вини / ну з у'с'іких с'іл' / ну та_ї там і
зна'комилис' / а 'дехто зна'комилис'а та'к·і по 'с'імн'і / там йе д'іў'чина а там йе х'лопец'
/ та_ї х'лопц'а з'нала та 'г·іў'чина та_їдут та_ї с'ватайуц'а (сміється) / йак'шо во'ни
сог'ласн'і / 'д'іў'чина та_ї х'лопец' / ну х'лопец' сог'ласн'і бо йде с'ватат' а чи 'д'іў'чина /
та_ї перего'вор'у з бат'ками тог'ди йдут у с'тарости і там си дого'вор'уйут / тог'ди
'тамечки к·іл'ко да'йут ма'йетку ци 'г·іў'чин'і ци х'лопцев·і / де 'майут 'жити / йак'шо
по'годжуйец'а це ўс'о ўже в·ідбу'вайец'а / тог'ди там перего'вор'уйут де 'майут 'жити /
ў бат'к·іў сих чи тих бат'к·іў / де 'д'іў'чина / а 'сину пома'гат' буду'ватис'а йак'шо ни
маў //

– А на весіллі були весільні батьки?

– Йе / так // ну це називали 'бат'ко а то 'матка //

– Хто ними міг бути?

– Ну та се в·ід 'нейі та_ї в·ід 'н'ого / 'тоже 'бат'ко і 'матка //

– Що вони робили?

– Ну н'ічо / с'тарш ·і бу'ли на тим ви'с'іл'у / во'ни допома'гають / пода'рунки да'ють / ну ни та йак ти'перечки / ти'пер пода'рунк ·іў да'ють 'б·іл'ше йак 'ран'ше / а 'ран'ше бу'ло по-прос'тому / а'ле да'вали / руш'ник там а до рушни'ка ко'лач йа'кийс' // 'матка і 'бат'ко да'вали шос' із худоби / шо со'б ·і ба'жали // молод'і ви'ход'і 'зам ·іж і це ўже в ·ід бат'к ·іў / 'бат'ко чи 'матка ну там да'рує йегн'етко //

– *Як шанували батьків на весіллі?*

– Ко'ли ви'с'іл'і тогди видут до вінчин'а / с'ідають за ст'іл і одна жінка / котра це ўпровадит шп·івайе та'кий п'ров·ід шо «І за_гір'а міс'ачен'ку / за_гір'а» / тогди обход'і кругом сти'л / так виход'і до ... / загу'л'ають і по'т'ім до 'в·інчан'а // бат'ки с'ідають та йак на ст'іл'чик та'кий а молод'і при'ход'і 'перед бат'к ·іў / укл'ікають / і там бат'ки йіх поздороў'л'ають //

– *Чи бувало таке, що батьки були проти весілля?*

– 'Було / 'було / х'лопец 'хоче ту д'іўчину б'рати а бат'ки п'роти / та_ї бувало / шо н'і їдут до 'в·інчан'а / ви'с'іл'а н'і 'робіі а жи'ють так / називалос'а / на 'в·іру / не 'жен'ац'а / в·інч·елис'а а називалос'а жи'ють на 'в·іру //

– *Як у селі до такого ставилися?*

– Ну н'ічо / 'кожді со'б ·і с'тавиўс'а по с'войіму / 'добре йім там / 'добре //

– *А якщо мати народжувала дитину поза шлюбом?*

– А-а-а / це називалос'а звиди'ниц'а шо знайшла со'б ·і ди'тину // ни 'в·інчана / на на 'в·іру ни си'д'іла / 'об'шим д'іўчина називайіц'а зве'лас' / ну та ўже називають зведе'ниц'а // во'на йак заїде до 'церкви / то ни 'можна 'було йіі н'ігде у 'церкву захо'дити / н'і'йак ·і там та'к ·і за'кони шо це ни 'можна 'було // а'ле з'найу шо / у нас у'с'ек ·і дир'жави перебу'вали / 'Пол'ша / 'н'імц'і / моска'л'і / ма'д'ари то прихо'дили а'ле та йак приішли 'німц'і п·ісл'а маска'л'іў то си шо на 'в·іру називалис' 'німц'і ска'зали та'кий за'кон 'кожна 'пара 'мала в·інчитис' / та_ї биз ви'с'іл'а биз н'ічо п·ішли зв·інчилис'а //

– А хто вінчав у церкві?

– Та-а / попи //

– А батюшками понів називали?

– Попом / пип / типер 'б·іл'ше пано'тец' / йа з'найу пири'важно пип / а до 'ж·інки попад'а / 'йімосц' / а це по-гу'цул'с'ки / попад'а / пип //

– Коли помирав чоловік, жінка виходила знову заміж?

– Ну бувало / бувало шо при'ходить та жи'є с 'тими 'д'іт'ми та то ўже ... //

– А як називали діти того чоловіка?

– Е-е-е / то ўже 'татом ни називали / називали цим / в·іт'чим / ну за'лежит / йак'шо 'д'іти ма'лен'к·і 'мама с'каже шо назива'єте 'татом то 'добре а н'і то 'г·іти та'ке ни 'хоче називати чо'гос' / з'найе шо це в·іт'чим шо це не 'тато а'ле жи'ють //

– А як називали нерідну маму?

– То ўже ли'шиўс'і 'тато / то ўже називали со'б·і / п'росто ли'шиўс'і без 'ж·інки / та_ї 'тоже йак'шо де кот'рий то 'тоже шу'каў со'б·і 'ж·інку хот' 'г·іти бу'ли і бу'ли та'к·і шо при'ходила і жи'ла с 'тими д'іт'ми / ту уже називали йак'шо 'г·іти хо'т'іли то наз'вут' 'мамоў / а йак'шо н'і то свик'руха / 'мачуха / 'б·іл'ше 'мачуха //

– Було таке, що мати народжувала і залишала дитину?

– Ц'ого 'мало було / 'ц'ого було 'мало // це ро'дили / ку'шерки ни 'було та йак ти'перечки / 'була 'баб'ка у си'л'і шо прин'і'мала 'роди / а д'ітеї ни зали'шали / так / х·і'ба ўже при 'родах / бо 'було шо / це (аборти – В. Д.) н'і ро'били то'му 'було ба'гато д'ітеї / уро'дилоси / л'ікар'іў 'тоже ни 'було / 'котре х'воре то по'мерло / а 'котр'і здо'ров·і то ти' 'виросли //

– А в які ігри діти грали раніше?

– Йа з'найу ми іг'рали / нас ли'шила 'мама ў'дома / т'реба 'було йти на ро'боту зак'рийе ў 'хат'і / ми наї'демо фа'сул'і / перевер'тайімо так ... та_ї у'с'і 'робимо кош·і'ри / то це ко'рови / а це би'ки / а це ў·іўц'і / а це 'кон'і / та_ї так чес про'ходиў / 'пот'ім

'мама п'риїде // ко'лис' / поўми'рали / та с'ход'ац'а ў нас на ве'чер'у та_ї муш'чини їдут
там у ку'ток та б'іут г'рушки / о'так / о'дин укл'ікайі / а с'і сто'йут' 'зад'і та_ї пас'ком /
а в 'ін 'майі ўга'дати 'котрий / йак'шо ўга'даў то'д'і тої // трим'б 'іта / це бу'ла 'перша гра /
л'у'дина поми'рає / трим'б 'італи і 'пот'ім л'у'дину похо'рон'ат' / 'веч 'ір трим'б 'італи /
'л'уди си с'ход'і на пош 'іж 'ін'е / це шо 'ў:ечер'і їдут називалос' на пош 'іж 'ін'е / ну
де / 'котре йак'е се'ло / у 'Косов 'і у'же на ло'патку називайут' / а ў нас по-гу'цул'с'ки на
пос'іж 'ін'е // о'ц'а трим'б 'іта трим'б 'ітайе // а ти'пер у'же 'мало / але так у'же
при'думали за рад'анш'чини ор'кестр але то ўже в 'ід'кинули //

– Чи були поминальні суботи?

– То йе 'деўйат' дн'іў / 'сорок дн'іў 'робйице л'уди так 'і 'робйи 'тоже та'кйі о'б'
ід / йе роко'ве називайісе / ну то ўже скли'кайут' 'б 'іл'ше л'у'деї / 'робйі запо'минок
та'кйі / за'душна су'бота йе //

– Люди в церкву ходили?

– За Пол'ш'ч 'і / Пол'ш'ча бу'ла тут то це до 'церк'ўи хо'дили / на'род схо'диўси /
'об'пшим ба'гато / до 'Бога си 'мол'у / при'ход'у ў 'церкву та_ї ў'дома / йе мо'литва шо с'і
мо'лили //

– А до Матінки Божої молилися?

– Ну а йак же / і по с'о'гон'і 'мол'ац'а / 'Матка 'Божа / І'сус Хрис'тос / у'с'і с'в'
іт'і шо над 'нами йе / 'ангели-охоро'нител'і //

– Як шанували Матір Божу?

– Св'а'та од'не з най'б 'іл'ших Бого'родиц'а / а ў ни'г 'іл'і їдут до 'церкви та_ї там
'мол'ац'а хто йак з'найе Бого'родиц'і / 'Мати 'Божа / І'сус Хрис'тос //

– Як до Бога зверталися в молитвах?

– 'Господ'і //

– А вірили, що Бог може покарати?

– В ·ірили йак у на'род'і / о'дин в ·ірит' д'ругий ни в ·ірит' / за 'Пол'шч ·і 'б ·іл'ше в ·ір'ат у 'Бога а за рад'аншчини то 'мало // ни дозво'л'али хо'дит' у 'церкву та церк'ви позакри'вали / у нас од'на 'церква на си'л'і три'малас' шо н'і зак'рита бу'ла / а'ле так с'і ди'вили рад'аншчик ·і / йа з'найу на Ви'ликден' 'Паску св ·і'тили та _ї п ·і'шоу йа'к ·іс' кориспо'дент / се'ре'ний чолов ·ік та _ї то зн'і'мау / 'кошики / 'ус'о / а йіх там пар'ти'їних з'іш'лос'а шо члов ·ік 'дес'ік / і за пар'ка'ном сто'їели / і'ти там ни 'можна 'було / а о'дин / та _ї іде со'б ·і / п ·і'шоу до 'того / при'с'іу кориспо'дента та _ї / тої пока'зау пас'порт та _ї прис'тау пл'і'уку по'дати / а ти'пер в ·ін 'тоже у 'ур'ад'і та _ї //

– Коли була війна дозволяли в церкву ходити?

– Хо'дили / йак хто хо'диу / йак кот'риї / де хто ми'г //

– Як до землі ставилися?

– Прикл'і'кали на кол'іна / мо'лис'а та у мо'литві / з'гадували за 'земл'у / 'Господ'і помо'жи / а'бо 'Господ'і даї / 'Мат'інко 'Божа //

– Як називали хліб?

– Хл'іб 'Божий //

– А папою?

– Н'і / і 'папоу у нас назива'ють та йак 'тата / ти'пер йе 'папа / ну це 'рус'ка 'мова //

– Хто в сім'ї більше любив дітей: мама чи тато?

– А йак йа'ке / це у'же за'лежит в ·іт по'роди 'тата і 'мами / хто 'б ·іл'ше 'л'убит' //

– А якщо дитина була схожа більше на батька, як називали таку дитину?

– Ну то по п'росту / ц'а по'хожа на 'тата / чи там на 'г ·иг ·у йак 'ран'ше ка'зали / а ц'а шо у'ро'дила ли'цем на 'маму по'хожа // 'котра 'ж ·інка дес (сміє'ться) / хо'дила / а су'с'іди це з'нає / це хо'дила ту'да ту'да / о це у'же у 'того си у'дало / с'хоже ни у 'тата / це бу'ває так / 'ран'ше бу'вало так //

– Як люди ставились до такого?

– Називали таку 'ж ·інку 'курва / по-'гуцул'с'ки //

– А чоловіка як називали?

– Кур'вар' / о / це кур'вар' //

– А дітей як називали?

– А д'ітей ни називали / котре ўже байстр'уком // йак д'іўчина / молодиц'а / найде дитину / у'же каў байст'р'ук //

– Яка різниця між дівчиною та молодичею?

– Молодиц'а / котра мала дитину / народила / придбала со'б і другу / а котра д'іўчина ни мала чолов'іка а найшла со'б і дитину це ўже звиди'ниц'а // та ц'і звиди'ниц'і / трап'л'алос'а / були чолов'іки / виходили зам'іж //

– Що в сім'ї робила мама й тато?

– Прац'увала мама й тато але б'іл'ше коло д'ітей мама була / а тато господаркоў / господарки би придбати / о та йак нас було т'ройе / зем'ні було то робила мама / і тато але б'іл'ше тато / була пара коней / ў заболот'у / та й так / зароб'їели / б'іл'ше м'ін'ели зир'но / зир'на ў нас мало родило б'іл'ше барабол'і / са'дили бур'аки / та й о'цих ко'лопен / а тримали худоби / ў кого б'іл'ше зем'ні б'іл'ше тримали / ў кого менше / менше тримали та й за 'цего жили //

[...] А / ма'д'ари то прокл'ат'і / то злод'її / тут рас / тамечки буў сад / ти'пер там забудова на т'ї сторон'і / ми с'уда с'к'ін'ми були / так поспа'сали ўс'о / ни було чим ко'рову викормит' / а злод'її були / ўни прийшли та й у хат'і було полот'но шо йа каў ми кричимо шо / хот'іў заб'рат' // одної д'нини прийшли / ко'рову зар'їзали / та й со'б і то порозби'рали / та й со'б і то порозби'рали та й / там була к'ладка та'ка деривина / і просто 'через к'ладку / д'ід 'ў'ечер'і до ко'рови прийшоў / оце'во лиш / та й заб'раўс'а та п'ішоў туди до старши'ни та й о'дин там по укра'їнс'к'і ни знаў / знаў по пол'с'к'і / та й му си пос'каржиў / той позби'раў йїх / ш'тири було / тут була к'ладка / с'тойї сторони // пол'ак'і ў'с'ек'і були але називали жандар'мер'їа / йак'іс' та'к'і / п

·ірники / то було таке / карне воїс'ко / ну та йак у нас ти'пер м ·іл'іц'іа або за рад'аншчини кеге'бе було // н'імц'і були / тут у ве'ренд'і розпо'жилис'а та ночували та / н'імц'і були так / н'ічого / йім було л'у'дину убити це 'махом йак'шо шос' про'виниў то / рад'аншина була / ў нас то'д'і парт'ізанка була / п ·ішла рад'аншина / ц'а парт'ізанка во'йували то мо'го двойу'р'ідного б'рата ўбили там / називайц'а Су'ха / парт'ізанка си роз'пала / були так ·і називалис'а стриб'ки / буў такий Х'мара / ска'заў ни'ма шо ро'бити ска'заў си розс'ходи по до'мах / а рад'аншина ска'зала хто с'і змил'удує то'му п'рошчен'а / рос'ходилис' х'лопц'і / але так / ўс'і да'ваї ... / стриб'ки ў батал'йон / о'т'і були / парти'занц'і і батал'онц'і / даї Бог здо'роўя / та ї / ну а цеї двойу'р'ідний брат м ·ії скри'ваўс'а от 'того / а ўни хо'дили опе'рац'ію / прис'таў буў та ї по'казуваў скр'із' / ку'да хо'дити / та ї п ·ішли / називайц'а так ·і баг'ни де жиў це ї по'коїний брат / ўни поча'ли з'верхи / називайц'а / Су'ха / по'т'ік / йа ка 'маїу йіх зду'рити / ўни з баг'на йа по'током / а цеї ... знаў на'поперек до'рогу дес / та ї йак'рас цеї по'током к ·ікаў до го'ри / ўс'і поча'ли ў'ерх іти / зуст'р'іли / прост'р'ілили / та ї так ни од'ного його / шо ўни вирб'йили // йа ро'биў у сплав ·і / та ї пони'д'ілок то буў / нам ма'шину да'вали та ї 'йіхали ми на ро'боту / на у 'гори / до цих сплав ·іў / а там називайц'і п'рочерк / та ми 'йідимо ма'шиноў а ўни на ц'іі сто'рон'і парт'ізани були / хтос' обго'р'іў / була 'хата та'ка та ї і ц'і там ўчито'р'ох шо йіх там 'вистрелили але це т'реба 'через 'воду було а ўни приїшли к ·ін'ми йак переп'лили 'через 'воду та ї до коли приўйа'зали шну'рами та ї 'через 'юду / та ї у Верхо'вин'і се ни хоро'нили а була 'церква / ўни ск'лали такий та ї так со'б ·і ц'і т'рупи сто'йели / на 'покаш //

[...] йа 'к ·інчиў ш'тири к'ласи / кол'госпи ц'і приїшли і йа прац'у'ваў на сплав ·і / 'мама була ў кол'госп ·і / а бат'ка ни було / бат'ка ўбили у'тут ... / п ·ішли на ... до М ·і'хаїла йак'рас / ми п ·ішли з 'мамоў / а ц'і приїшли ўно'ч ·і та ї / по'били / то було ўоси'ни / на М ·і'хаїла йак'рас так шо с'н'ігу ни 'було / а ўже мо'рози 'були / до А'ниниї 'мами ту'ди на го'ришче / та ї / там йак ·іс' буў шо раху'ваў цих 'руск ·іх / ви'ходиў ту'да

на ... / їд'їт' там йа чуў там та'кий йа'к ·іс' воўк / ми с'ходимо / 'тата ни'має / ли'ше кроў
у ко'мор'ї / та ї ўни 'думали шо ў'били / ў'з'али ў л'їкарн'у та / ше ў л'їкарн'ї 'тижден'
буў та ўмер / ої шо ўни // ми пере'важно без 'бат'ка ўже бу'ли / пїйт'нац'ат' 'рок ·іў_ўже
х'лопчи'ки / 'бат'ко ўже / ў п ·ід'їс'ет п'їетому це було // на жит'у ро'билос' у'с'єке /
аж ниж пов ·ірити шо то л'у'дина пере'жила / і ти'пер 'майїш шче од'на в ·і'їна //

[...] Ка'зали 'мати 'ридна / йак шос' та'ке 'нав ·їт' гово'рити / ой 'мати 'ридна / йак
шош го'вор'ат' шо н'ї 'чули та'кого / ої 'мати 'ридна //

Село Стопчатів Косівського району Івано-Франківського області

Інформантки: 1. Долішняк Марія-Оксана, 1935 р. н., освіта – 7 кл., домогосподарка;
2. Ломніцька Анна, 1967 р. н., освіта – середня спеціальна, працює медсестрою в
місцевому фельдшерсько-акушерському пункті.

– **Інф. 1:** Йа с т'риц'ат' п'їетого 'року / йа моло'ден'ка шче 'дуже //

– *Як у сім'ї раніше ставилися діти до батьків? На ви чи на ти казали?*

– Ої на ти / йак би хтос' ска'заў то 'дала б у 'хаўку 'в ·ілет'їў 'перед 'хату //

– *А як раніше до батьків зверталися?*

– Ну 'мама / 'тато / ви / ну а йак же //

– **Інф. 2:** Наї 'декотра 'ж ·інка чоло'в ·іков ·і на ви ка'зала //

– **Інф. 1:** Та-ак / у нас та'к ·і бу'ли ж ·інки шо ўна 'жила з'с' чоло'в ·іком йа ни з'найу
ну так 'дес'ат' р'їк а 'може ї 'б ·іл'ше / му ка'зала ви їдете / ви прийшли / би'р'їт' 'їїжте
'ўна гово'рила так //

– *А скільки раніше дітей було в сім'ях?*

– **Інф. 1:** Йак у 'кого / 'було по п'їетеро / 'було 'семеро / 'було оди'нац'атеро //

– *А якщо одна дитина, як називали таку дитину?*

– Н'ї'їак //

– **Инф. 2:** Ви була од'на ў с'ім'ї / йак вас називали?

– **Инф. 1:** Та йа була Мар'їка та ї ўс'о //

– *Хто більше любив: мама чи тато?*

– 'Мама / 'мама // та ї 'тато ми'не л'убиў / та ї 'тато ни ўм'іў 'витко л'убити / 'мама л'іпше л'убила //

– **Инф. 2:** А 'била вас т'рохи?

– **Инф. 1:** Та дес' по т'рохи да'вала / то ни 'було ди'тинко йак / 'дивис'ї / то нас зас'тала 'воїна / 'хата зго'р'їла / ми п'ішли чу'жими 'хатами / то ни 'думаїте шо то було та'ке жит'е йак ти'пер / та'кого жит'е ни 'було //

– **Инф. 2:** Ну то ч'ікаїте / 'ваша 'мама ли'шиласе 'сиротоў_ў с'к'іко 'рок'іў?

– **Инф. 1:** У пїет' / мо'їа 'мама ли'шилас'ї сиротоў у пїет'ї р'їк //

– **Инф. 2:** А бат'к'і були ба'гат'ї //

– **Инф. 1:** Ми 'дуже були ба'гат'ї //

– **Инф. 2:** Ну а'ле ж^ш ли'шилис'ї 'д'їти так 'сиротами /

– **Инф. 1:** А'ле так / 'баба / 'моїа 'баба / 'пила го'р'їлку / хо'дила ў 'кормчу / а 'д'їдо гендл'уваў 'к'ін'ми бо в'ін так 'дуже л'убиў 'кон'ї / кер'манив / а жи'ди 'були / жи'ди да'вали до грошеї / ка'зали / бе'ри-бе'ри Ште'фанку / ц'ї 'кон'ї так 'ї 'добр'ї шо ї 'хату то'б'ї по'кинут і 'д'їда йак уз'ели на 'воїну / то ли'шилос'ї т'роїе 'д'їтиї / 'мам'ї 'було 'моїї найб'їл'ше пїет' 'рок'іў / 'тета 'була ше мо'лодша а 'вуйко маў п'іўтора 'року / ма'лен'кїї / а жи'ди при'шли ну бо заборгу'вали ба'гато /

– **Инф. 2:** 'Баба хо'дила //

– **Инф. 1:** 'Баба ўмерла ну бо за'пален'а 'було / шо там ў'нучко ка'зати / туберкул'оз чи шо /

– **Инф. 2:** Су'хоти //

– **Инф. 1:** Чи су'хоти ка'зали / 'баба ўмерла / 'д'їти с'ї ли'шили / а 'д'їда при'шли та заб'рали до 'воїска / а 'д'їти / жи'ди при'шли та ї 'в'їнесли так йак ... на 'вулиц'у / 'перед 'хатоў та пок'лали тих т'роїе 'д'їточок та 'може на йа'кус' ... 'може на 'земл'у / не

з'найу на шо / та ї дали до д'іда у Йаблу'н'іу з'нати / д'ідо приїхау та ї ц'і сир'ітки заб'рау /

– **Инф. 2:** Без н'ічого / мали багато зим'лі /

– **Инф. 1:** Мали три'нац'ат' морг'іу ґрунту лиш коло хати / три'нац'ат' гек'тар'іу перед са'моу хатоу отако'во / хатка ниви'лика була / менша йак ц'а 'моїа / так йак ц'і с'іни і ц'а хатка / отак нибагато / і маму заб'рали служити в ід'разу / пасти гуси / пішла на службу далеко в ід'іда бо ни було чим го'дувати / ни було / а тета / ше була у д'іда п'іутора року а по'тому тоже пішла на службу / а вуїко / залиши'с'і та ї була у д'іда ше сист'ра р'ідна а уна д'ітеї ни мала ше тогди в ідеї / ото Петро та ї Васил' ше йїї с'іни / але во'на в ідеї чоло'в'іка ни мала чи шо / не з'найу / ни к'імуїу / ни з'найу йа йак ска'зати / а за д'іда / за 'мого д'іда / пришли ґрош'і за / то шо його чи у'били чи / ну про'пау уїн на в'їн'і / пришли ґрош'і /

– **Инф. 2:** Йака то в'їна 'мамо була / австр'їс'ка?

– **Инф. 1:** Австр'їс'ка / пришли до'дому дес' то ти ґрош'і / вуїко ма'лен'кїй наче п'іутора ну може два рок'і / так'і / і вид'іу де тато чи д'ідо пок'лали то ти ґрош'і / то було багато ґрошеї / це т'роїе д'ітеї / сир'іт с'і лишило / в'ін у'з'еу то ти ґрош'і / пок'лау 'серед хати / то п'ідлоги ни було / то з'ім'ле була / в'ін пок'лау 'серед хати / у'з'еу с'ір'ник і запалиу то те ґрош'і / ґрош'і зго'р'іли / тета уїшла до хати та вуїка дого'ри но'гами по'в'ісила на тоти'во /

– **Инф. 2:** Так'і були дереу'їан'і /

– **Инф. 1:** І во'на за'в'ісила вуїка дого'ри но'гами /

– **Инф. 2:** Дитину у два роки (сміється) /

– **Инф. 1:** Так / по'в'ісила дитину у два роки та уже д'ідо уже заб'іг до хати бо в'ін вис'іу а то уже кроу ішла ротом / носом / та йакос ґ'ідо у'з'іу та йакос в'ідма'чуїу та ї так вуїко по'тому п'ішоу /

– **Инф. 2:** Це ви'ходить' 'баба сво'го в'нука так заче'пила?

– **Инф. 1:** 'Тета /

– **Инф. 2:** Сест'ра д'ідова / р'ідна 'т'отка /

– **Инф. 1:** Так / йої ди'тинко / то страш'не / то страш'не / 'мама п 'ішла / ту'да / ну ти ни з'найіш бо ти ни 'в 'ідци / 'яа б то'б 'і ска'зала ку'да п 'ішла / ту'да / у т'і 'гори 'перш 'і / п 'ішла ту'да 'пасти / 'гуси / і 'гонит' то ти 'гуси на р'іку / п'їет' 'рок 'іу' 'мала / і та'ка го'лодна / 'уми'райе з 'голоду / а 'у' Косма'ч'і 'в'іт'и до'рога це 'їдуть 'л'уди на ба'зар у чет'вер / су'да / 'у' 'Яаблу'н'іу' / ну це так бу'ло 'у' чет'вер / ба'зар бу'у' / і ти'пер / 'їдуть на ба'зар / а 'уна 'бойі си'дит' на тих ка'м'і'н'ачках та 'молиц'і / су'ди та 'молиц'а-'молиц'а / 'уни раз 'вид'іт / д'ругий рас 'вид'іт ц'у ди'тинку / т'рети'ї рас 'вид'іт ц'у ди'тинку / ц'а ди'тинка ска'зала хто 'уна / шо 'уна с'лужит та 'у'с'о 'може / то да'ють 'ї'ї' х'л'іба / при'нос'і 'ї' 'будза / при'нос'а 'ї'ї' 'сира 'як 'їдуть с'у'да ну а де 'уна 'майі си'д'іти / 'будуть 'бити 'у'дома / 'уна ... 'у' ска'л'і / там 'була та'ка 'як ну 'ви'до'убала со'б'і та'ку 'д'ірочку у ска'л'і та 'ї ту'да 'у' ска'лу та'ка ди'тинка за'б'їе і 'видци за'кр'ийе 'каменем / і 'в'ідти по 'тому 'як во'на при'ходить' 'пасти ц'і 'гуси /

– **Инф. 2:** Со'б'і попо'їісти /

– **Инф. 1:** Со'б'і попо'їісти / та 'уже че'кає ко'ли 'будуть іти 'л'уди дес' 'їхати а'би 'ї'ї' 'дали 'їісти / е'ї / а гу'сак каж та'кий здо'ровен'їй / во'на ма'лен'ка / 'вискочит' 'ї'ї' на 'го'лову с'у'да_во на плеч'і / до'убе 'у' 'го'лову та шо кро'у ти'че / і б'іе кр'і'л'ми во'лосам / б'іе / в'ін б'іе крил'ми / во'на п'р'їде 'сива до'дому / п'іде / а во'ни ше б'і'ють шо во'на со'рочку п'і'р'вала / на н'і'ї п'і'р'ва'у' гу'сак / о'ї ди'тинко / 'було шо 'чути / 'було шо 'чути / а по'тому 'у' нас і 'хата зго'р'іла і ми ли'шилис'і п'ід 'голим 'небом 'але 'була 'ву'їкова 'хата / 'ву'їка 'у'били / 'у'_у'во'їну 'у'били 'у'_ф'ронт'і /

– **Инф. 2:** 'Ву'їко це хто бу'у'?

– **Инф. 1:** 'Мамин р'ідний брат //

– **Інф. 2:** 'Мамин брат 'р'ідний / 'але тут це 'м 'ісце во'ни ку'пили ку'сочок зим'л'і то мог'ли шос' к'рашче ку'пити / 'але ў'с'уди 'були л'уц'к'і го'роди / а це во'ни ку'пили тут /

– **Інф. 1:** Ку'пили / тут с'і побуду'вали / була 'хата ти'пер сто'дола ў нас позос'тала ну та ї зго'р'іла ў_фронт / а ми ни 'мали с'і ди 'д'іти і тих д'воіе д'ітій с'і ли'шили 'мам 'і 'сирот'іў в'ід 'вуйка / ну / і шо ди'тинко / ц'і 'д'іти с'і ли'шили та ї йа і ц'а 'мама фронтom 'т'егала / і це 'мама / 'йакос по 'тому приїшла та ї ни було шо 'йісти / ни 'було де си'д'іти 'але хот' була голо'ва нак'рита бо 'була 'хата то та / там / і ми там 'були / і по'тому на'ч 'ели ту к'ласти 'хату / ку'пили 'йакус_ста'ру шо та'ке п 'іў 'хати було / ей ди'тинко / та'ке було жит'е / 'дуже по'гане / 'дуже по'гане //

– **Інф. 2:** А 'йак вас 'мама хо'вала в'ід 'кул'ок? Тут 'йак'рас так 'була передо'ва шо стр'іл'али / передо'ва 'була а 'мама / каж'іт-каж'іт 'мамо /

– **Інф. 1:** Ну на'чилиш 'і фронт а 'хата шо зго'р'іла 'наш'і то так була 'йак ц'і с'у'да ў 'бер'іг а до 'хати буў да'шок при'липлениў / а шо во'на розум 'ііе (*сміється*) /

– *Розумію*

– **Інф. 1:** Бо та во'ни молод'і / 'йа го'вор'у по с'вому / о / і там була под... та'ка і 'дал'і ск'рито с'у'да напе'ред і 'мама ми'не ни хо'вайе ў с'таін'у де схо'вати /

– **Інф. 2:** 'Йак стр'іл'айут /

– **Інф. 1:** 'Але стр'іл'ейут / ма'д'ари б'йут / со'в'іти т'ікайут о'то було чу'чут / з'найш 'с'іли там на 'подр'у / 'кул'і ли'т'іли / ну то ко'лис' ни 'було / та'ке чир'вони т'о-о-у т'о-о-у с'у'да 'перед 'хатоў /

– **Інф. 2:** 'Йак во'на 'йіх там ни по'била /

– **Інф. 1:** 'Йа ни з'найу 'ади ни по'била шо ше_ї 'йа ї 'нин'і / д'ригайу // та ї ота'ке / та ї так ми'не 'мама ўберег'ла // та по'тому 'кажут л'уди 'б'іс'а 'Бога та то 'кул'і / та то стр'іл'ейут / а шо / 'мама ни'грамотна / 'йа мал'ен'ка / 'тато / ни з'найу де в 'ін буў / в 'ін ни буў на во'їн'і /

– **Інф. 2:** Хто? 'д'ідо? /

– **Инф. 1:** Йо / в·ін буў у с'войі 'воін'і / о / а по'тому /

– **Инф. 2:** Бо то так / 'д'ідо ро'біў ў_кол'госп·і / маў 'кон'і / буў ўже кол'госп / так 'мамо? /

– **Инф. 1:** Та-ак / так / а'ле н'і то д'іш'ло до того кол'госпу / йа'ка була б·і'да / 'Боже 'милиї /

– **Инф. 2:** А ше бу'ли 'кон'і /

– **Инф. 1:** 'Бо-оже 'милиї / 'били то ти / 'били то ти /

– **Инф. 2:** 'Д'іда заб'рали там де му'зична ш'кола ў 'Яблу'нов·і / там була т'ур'ма / наш 'д'ідо 'тоже там побу'ваў а'ле ў 'іншому / с'к·іко в·ін там буў?

– **Инф. 1:** А йа з'найу / і 'п·іде до 'Л'уч·і / а 'мама їде за ним та ї ни з'найе йак ска'зати бо то / во'на 'Петре / 'Петре / ку'да ти їдеш? / а в·ін мах'нуў ру'коў і'ду до'дому / шо так ни обир'тайіц'а шо ка їде до'дому / а ўна ка ну то'б·і ку'да до'дому / до'дому їду / а ўна ка вир'таіс'і 'п·ідемо с'уда / до'дому / 'н'іби с'уда вир'тац'а / в·ін їде ту'да / до 'Л'уч·і / там си'ло д'руге зо ўс'ім і так ди'тинко / так ми пере'були / так ми с'і 'мучили / по'тому так / п·ішла 'мама у л'іс ва'рити с'іл' і там 'варе с'іл' і вид'зе за_ў'б'руч / то це за Дн'іс'тер / так?

– **Инф. 2:** 'Може / йа ни з'найу /

– **Инф. 1:** За_Зб'руч ка'зали /

– **Инф. 2:** 'Може ї так /

– **Инф. 1:** Ідут / на плечах ни'сут ц'у тор'бинку а'би зам·ін'ели ж'мен'ку фа'сул'і 'д'іти ў'дома ни ў'мерли з 'голоду тої ни да'їе 'добр'і / то'г·ідн'і перето'г·ідн'і / у'же дес' були та позм·італи / та ї во'на ни'се а'би зам·ін'ети 'л'ітру там фа'сол'і тих ну і по'пробуї ди'тинко / шо

– **Инф. 2:** Де тв·іі Дн'іс'тер /

– **Инф. 1:** П·іш'ком / два три дми / ми ни 'майімо чим запа'лити ў 'хат'і а ми би'remo к'росна /

– **Инф. 2:** Та'к·і за'л'ізн'і ш'туки шо кла'дуц'а д'ровами /

– **Инф. 1:** І би'ремо пи'лу / та'ку руч'ну / о / ми ма'л'і / ту сво'їими 'сестрами шо ли'шилис'і 'сиротами і 'р'іжемо / 'р'іжемо це / 'р'іжемо кла'демо ў 'кухн'у / то ми го'рит / б'їемос'а 'коло 'кухни / та ка ти ни ў'м·ійіш / а йа ка ти ни ў'м·ійіш / бири'мо то ти фа'сул'і а фа'сул'і / та'к·і / з'варен'і шо 'цоркайт у 'горшичку / ни 'горшчику / а збаночок та'киї буў і ми ни'семо 'мам·і 'їісти та шче до 'л'ісу то та'киї буў л'іс ви'ликиї / то та'к·і бу'ли 'бут'і / то та'киї 'сил'ниї буў л'іс / пови'рубували / ти'пер у'же ни'ма н'ічо / і йа іду тим 'л'ісом / так п'лачу / а то папу'гаї угу-у /

– **Инф. 2:** Попу'гаї / со'ва-а /

– **Инф. 1:** А йа при'с'і'ела / 'думала ў'мерл'і / бо то так / там но'га 'була / там ру'ка 'була / а там 'пал'ц'і 'були /

– **Инф. 2:** У'с'і по'л'а бу'ли ў о'копах //

– **Инф. 1:** Так / тут та'ка л'ін'іа / ви 'чуйіте / а там у до'лин'і / 'нижче тако'во / в·ід О'рис'і ў до'лин'і / там буў ц'винтар' / там хрест у хрест буў і та'киї го'робик і тут / ти'пер у'же там 'корч·і зарос'ли та зак·іп·іло /

– **Инф. 2:** Ну а йак так / там 'поті'к? /

– **Инф. 1:** Там 'пот'ік / там л'у'деї бу'ло 'поўно похо'рон'ано а йа ни з'найу чи рус'к·іх чи тих / по'л'ак·іў / йа ни з'найу чи 'н'імц'і / по'л'аки / ма'д'ари 'були /

– **Инф. 2:** Ма'д'ари бу'ли /

– **Инф. 1:** То ўже ц'і 'воїни ма'д'ари / а ў тий аўст'р'їск·ії 'воїн'і йа ни к·і'муїу //

– **Инф. 2:** А йак ви ішли ко'рову пас'тушит' / вас на 'мад'ара от'рутили 'мертвого /

– **Инф. 1:** А / то ў'копи та'к·і ви'лик·і / 'викопан'і 'були / а там ли'ж·іў ма'д'ар а то во'да 'поп·ід 'него шла бо то дош'ч·і шли а в·ін ли'шен' у тру'сах та і тут бу'ло 'голе / ўсе бу'ло 'голе / ли'шен' тру'си маў / 'босії / без н'ічого / так со'б·і ли'ж·іў / ота'киї на'дутиї 'майже 'р'іўниї тим о'копам / а баху'ри / ішли ди'витис'і / та і ми ішли д'іў'ки /

їа з'іг'нулас'а ди'витис'і на 'мад'ара а т'і су'с'ід йак 'буркнуў ми'не а йа на мад'ара і по'їхала мад'аром ота_во / ни з'найу йак во'ни ми'не з'в'іт:и 'вит'ігнули / не з'найу бо йа ўже ни 'мала 'пам'яти /

– **Инф. 2:** Та шос' ви ни го'ворили 'пару дн'іў (*сміється*) /

– **Инф. 1:** А йа то 'тижден' чи дв'і ни'д'іл'і н'ічо ни гово'рила / а в'ін / цеї шо мин'е ўт'рутиў / то ўт'ік у д'руге се'ло ў Кл'учіў і там йо'го 'тета бу'ла і в'ін жиў там / ка'заў 'тато / 'б'ігаў ту'да шу'каў йо'го / сп'і'їму та ўб'іу / ли'шиў коро'ви / ли'шиў ўс'о / ўт'ік у Кл'уч'іў / у Кл'уч'іў а ми'не ўже за'ч'ели во'зити с'уда-ту'да де с'тими з'нахар'ками і йа на'ч'ела т'рохи гово'рити / та йа заба'гато ўже гово'р'у (*сміється*) // 'п'ісл'а ф'ронту ми при'шли до'дому та'к 'і го'лодн'і 'були / дес' йа'к 'іс' 'л'уди 'мали йа'ми шо 'зерно у 'йамах / дес' шос' 'мали шо вир'нули і 'мали до 'чого а ми ни 'мали до 'чого бо ў нас бу'ла 'йама / у 'с'інех ў'нучко так ут'іники / і там бу'ла 'йама то ни 'було п'ід'логи / там бу'ла 'йама і зго'р'іла 'хата / при'шли со'в'іти та_ї ту ту 'йако'с' 'йаму ту най'шли / не^и з'найу йак / там бу'ла само'д'іл'шчина / і кіп'тар'і і ку'жухи і йа'кес' з'б'іжечко шос' там 'було / заб'рали / пови'носили / пом'ін'ели ўс'о а ми ли'шили'с'і 'гол'і / 'хата зго'р'іла / т'роє нас 'тата ни'ма / т'роє нас с'і ли'шило і 'мама п'лаче-п'лаче / 'каже 'Боже м'і' 'Боже ко'ли йа 'каже 'д'іжду 'цего а'би йа 'мала ку'сочок х'л'іба / і так / 'д'іти / ми п'ішли / там у'же н'ічо ни'ма а там о'копи 'були / а там 'було та'ке йак п'ід'вал / та'ке во'ни ро'били со'б'і / там 'було з'робл'ано / 'деревом обло'жено а на го'р'і во'ни лу'пили манда'бурку а 'може ї там лу'пили та 'висипали лу'пину на 'бер'іг / на о'копи ту'да / по'тому с'тойі лу'пини / дес' п'і'втора 'метра / метр / йак де / уро'дилас'а манда'бурочка там все'редин'і / ну і 'видиш шо 'гичка 'була тут і 'в'іт:егнеш ту 'гичку і доў'беш і доў'беш і ко'пайеш і ко'пайеш / нако'пайіс'і так шо 'добре нако'пайіс'і і та'к'і зо дв'і-три манда'бурочки вз'меш йо / йа'ке то бу'ло доро'ге / зва'рили 'зупа та_ї так /

й'аку 'зупу / кро'пиви нас'і'че / та і́ ту ту од'ну манда'бурочку / 'мали т'роїє д'і'теї 'ц'ого попо'їсти / та'ке 'д'іти жит'е було 'дуже страш'не //

– *А коноплі вирощували у вас?*

– **Інф. 1:** Та-ак / так / так / ну та йа з ма'лойі то так / ко'лопн'і / ви з'найіте йак ко'лопн'і оброб'їети / ви ни з'найіте //

– *Плоскінь і матірку вирощували?*

– **Інф. 1:** Йа ни з'найу /

– **Інф. 2:** Во'ни ни з'найут' / п'росто ко'нопл'і / ви'сок'і 'дуже 'були //

– **Інф. 1:** 'Були 'коловатн'і / ну на 'коловатн'і там 'дуже 'було ба'гато 'зерна / то д'зерно зби'рали / 'с'їяли та і ро'били о'л'її / та'к 'її о'л'її бу'ї 'д'іти пах'н'ушчїї / 'Бо-оже / а то 'ти' пати'ки / то ви'лик 'і / 'до'їги / к'лалі ў'ўоду / ў' мочил'а / то бу'ли та'к'і мочи'ла / к'лалі то ў' мо'чило / по'тому виб'і'рали і 'дерли і ро'били курма'ни / ота'ке бо ни 'було на шо і ко'рову присти'лити / то тут ни 'було і ко'рови бо тут шо 'було / ни'чо ни 'було / то ни 'було ни'чого / так-так / а ко'лопн'і 'с'їяли / виб'і'рали / по'тому зби'вали то 'теїє 'зерн'ачко а то ти горст'ки 'везли ў' мочи'ла / мо'чили / ни з'найу 'к'іко то 'мало 'мокнути / чи дв'і чи три ни'д'їли / та-ак / у т'ім бо'лот'і / по'том вибе'рали / 'везли то / 'несли на п'лечах / ти'че по п'лечах / 'несли у р'іку то там 'мили / 'мили-'мили / шу'шили / і тог'ди 'були (*сміється*) / ну та 'коби 'була 'памйат' йа з'найу но / йа з'найу ска'зати ни 'можу / терли'ц'і / та'к'і / там йе та'ке 'дерево і то на но'гах так йак ко'леска сто'їт і цим б'їє / і це витр'ісайіш це с'і 'робит п'р'едиво / і то п'р'едиво т'реба і ч'іх'рати / і спус'кати і тої / по 'тому 'робїї пов'ісмо / 'д'іти йак йа си нап'р'ела та'ку / та'ку д'ї'чи'нишчу / йак йа си нап'р'ела 'аби ми'н'і да'ї хтос' ру'бел' / о / а са'ма со'б'і по 'тому сороч'ки та б'і'лила на за'р'інках / 'Бо-оже / 'б'ілиш /

– **Інф. 2:** А йак це б'і'лити? Шо ро'бити?

– **Інф. 1:** Ну во'до'ї поли'вайіш / 'сонце гр'і'їє / во'но 'б'ілиц'а / во'но 'б'ілиц'а бо було 'жо'їте а'би во'но було 'б'іле / по'том би'реш ти 'шиїєш ту со'рочку та виши'вайіш

/ та ў 'мене йе сороч'ки шче 'дос'і шо йа са'ма нап'р'ела / са'ма ро'била / ни са'ма бо ї
'мама ми'н'і пома'гала / ни са'ма ро'била / і так без перес'танку 'д'іти / уб'рати со'рочку
то бу'ла 'дуже доро'га со'рочка //

– *А вишивали на вечорницях?*

– **Інф. 1:** Чо'го? / йа са'ма со'б'і виши'вала //

– *А на вечорниці ходили?*

– **Інф. 1:** Хо'ди-и-или / та йак ни хо'дили йак там бу'ли баху'ри (*сміється*) //

– *У кого збиралася молодь на вечорницях?*

– **Інф. 1:** Ну та йак у йа'к'їй 'хат'і / тут зби'ралис'а ў Па'раски / то ми хо'дили
ту'да до тих д'їў'чет / до Скригун'ц'їў до Га'ф'їйінойі / то та 'хата / то хат'чина 'була / то
ўже ти'пер ха'ти / ми хо'дили ту'да / а'ди так / три-ш'тири зби'райімос'а //

– *А якщо дівчина народжувала без чоловіка, як її називали?*

– **Інф. 1:** Звиди'ниц'і / так / во'на звиди'ниц'а / та'кими ни'фаїними сло'вами //

– *Як називали жінку, у якої багато дітей?*

– **Інф. 1:** Багато'д'ітна 'мама / у 'мойі 'баби 'було штир'нац'атеро / ни 'було та'кого
шо хтос' йї'їі нази'ваў та чо'го йї'їі 'будут' нази'вати //

– **Інф. 2:** А йак ни 'мала чоло'в'іка і д'і'теї ба'гато то ка'зали шо копи'ли //

– **Інф. 1:** Копи'ли / то ўс'о копи'ли / хо'дили ц'і 'д'іти // 'ади наро'била копи'л'їў то
чо йа 'маїу го'ду'вати / йеї 'д'іти / то ўс'о 'було //

– *Якщо мама нерідна, як її називали?*

– **Інф. 1:** 'Мачуха / 'л'уди нази'вали / а 'д'іти 'мамко 'мус'ілі ка'зати / 'мама / 'мама
'наш'і / то то 'мама 'була / ни 'мачуха / то 'д'іти ше йа'ка 'мачуха попа'дала / бо то 'видите
ко'лис' ж'їн'ки 'ж:иво ўми'рали / бо туберку'л'оз /

– **Інф. 2:** То 'через 'роди ц'і //

– **Інф. 1:** Шос' ми'н'і т'рохи с'і захоро'шило / ої 'д'іти / 'д'іти / йа'ка бу'ла страш'на
б'ї'да / 'мойа 'мама / да'вала со'в'ітам / там / по'тому ўни об'лави там / за бин'дерами
'шарили / да'вала йім моло'ко / квас'не / а ўни 'дали 'мам'і палатку та'ку зе'лену / палатка

шо в · ід дош'чу накри'валас'і / 'мама ў'шила ми'н'і спід'ниц'у / ку'сок в · ідру'бала / бо то нас три / ни од'на / зр'обила ми'н'і сп · ід'ниц'у / йа 'пасла ко'рову / ко'рова / бо йа ў л'удеї ше б'рала ко'рови 'пасла йак йе г'рош · і йої за рубел' / та то ше 'т'ежко було / за тої рубел' да'вали куку'рудзу тор'бинку а'бо 'жито / пши'ниц'у 'мало ко'ли 'було / 'жито / куку'рудза / а йа п · іду пас'тушити / дошч л:е а'бо шо / по т'ї сп · ід'ниц'і ти'че / а 'ноги так по'пукали 'д'іти / сер'пом по'р'ізали тако'во / кроў ти'че з литок бо то тре / ну і де пас'тушимо то так студе'но / б'лискайе гри'мит' так шо коро'ви падут на кол'іна / та ї_де ко'рова / з'робит тої там г · імн'ачок то ми б'їемос'а над_тим г · імн'ачком хто 'має 'ноги 'перш · і заг'р'іти а'би ... 'ноги заг'р'іти / ну ўже ти шо ме 'бити коро'ви шоб ро'били г · імн'ачки / ну ми замер'зайімо / ої / 'д'іти / було 'добре //

– Раніше люди в церкву ходили?

– **Інф. 1:** Хо'дили //

– До кого молилися?

– Їшли на с'лужбу 'Божу / мо'лилис'і та_ї гово'рили «Отче наш» та_ї спов · і'далис'і /

– **Інф. 2:** До 'Бога і до Бого'родиц'і //

– **Інф. 1:** Ну так / до 'Бога і Бого'родиц'і / ну та це ў 'кожн'ій с'лужб · і 'Бож · і //

– А хто с'лужбу веде?

– **Інф. 1:** Св · іш'ченик / к'с'онзом нази'вали та ї п · іп / ну кс'ондз / ну ў нас ка'зали кс'ондз / а'би кс'ондз буў 'ду-уже ў нас ко'лис' кс'ондз буў / ну йак вам ска'зати / в · ін буў гет' так йак 'тато ў сил'і /

– **Інф. 2:** Найголоў'н'ішиї /

– **Інф. 1:** Ну то в · ін буў найрозум'н'ішиї / бо це буў кс'ондз / то так йак 'була ко'лис' 'церква та тут 'коло 'церкви то г'ралис'і ў пере'пелон'ки / та то ўже п · ісл'а ф'ронту / у'же т'рохи в · ід'жили 'л'уди / г'ралис'і ў пере'пелон'ки / а в · ін со'б · і їде тоў 'вулицеў / в ·

ін д'ругих с'лухайе йак в · ін учуў хтос' шос' / це баху'ри хтос' шос' с'каже / а'ну хо'ди с'у'да / пок'личе і йак 'палиц'оу ўпе'ре /

– **Инф. 2:** От на'ука /

– **Инф. 1:** Йак упе'ре 'палиц'оў / то тої йа ни з'найу де с'і обзи'райе / це до к'лубу чи ни з'найу де / так д'іти 'було /

– **Инф. 2:** Н'іх'то с'лова ни ска'зав /

– **Инф. 1:** 'Боже бо'рони //

– *Поганих слів не казали?*

– **Инф. 1:** 'Бо-оже боро'ни / 'Бо-оже // ви з'найіте (*сміється*) / йа л'убила 'дешо ска'зати / а м · ії чоло'в · ік / ну хот' буў со'б · і та'киї / 'ф · іфок / а'ле в · ін ни л'убиў пус'тих сл'іў / та_ї йа чи'тала / ти'пер у'же / ни'даўно чи'тала 'Б · ібл'іі /

– **Инф. 2:** Ну то йак ни'даўно / 'рок · іў п'ят'нац'ат' 'тому (*сміється*) /

– **Инф. 1:** П'ьет'нац'ат' / 'рок · іў д'вац'ат' п'ьет' / т'риц'ат' / ну то ше йа моло'да / а в · ін ми'н'і 'каже / Мар'і'ко / ти та'ке прочи'тала ў 'Б · ібл'іі / там та'ке 'пише? /

– **Инф. 2:** Йак 'баба замат'у'кайіц'а /

– **Инф. 1:** Йа йо'го 'можу п · іс'лати / а в · ін ми'н'і Мар'і'ко / ти це прочи'тала ў 'Б · ібл'іі / там та'ке 'пише? //

– **Инф. 2:** А в · ін 'каже / а де св · і'та? /

– **Инф. 1:** А де св · і'та / перехрис'тис'а во 'ім · а От'ц'а і 'Сина і Св · а'того 'Духа /

– **Инф. 2:** Св · а'та загово'рила /

– **Инф. 1:** А в · ін у'же ў'же ўт'ік с 'хати бо св · і'та 'зараз так по'сипле шо 'буде шо 'чути //

– *Як називали дитину без батька й матері?*

– **Инф. 1:** Сиро'та //

– *А безбатченко казали?*

– **Інф. 1:** Н'ї / ў нас так ни ка'зали / йа це ни 'чула / йа це ни з'найу / бо то та'ке / 'хати ни'ма бо то хо'т'їли нас 'вивести на Си'б·їр / пот'їкали / 'вуйко / 'мамин брат 'первий нас заб'раў / у Йаблу'н'їў / до 'баби / там 'коло л'їс'ництва / ну а 'баба бо'йалас'а шо нас 'вивезут' / а во'на с 'хати / йа та'к·ї вас не при'ймайу та н'ї'чого / ну при'їмиў нас Нема'коўс'кий 'вуйко / не'р'їдний / п'риїмиў / а по'тому 'в·їт:и / нас заб'рали до 'Л'уч·ї / до 'вуйка / і 'вуйко ўз'еў ко'рову / зап'р'ег у сан'ки / 'н'їбито в·їз 'с'їно та ї там ми'не / та ї там поме'жи тих / со'в·їти 'н'їби л'удеї ла'пали //

– **Інф. 2:** Ну а / 'вашого 'тата сист'ру 'в·ївезли / 'тету 'Ол'гу в Си'б·їр /

– **Інф. 1:** Н'ї / н'ї / йї'її ни 'вив·їзли / во'на була в УПА / во'на була ў бан'дерах / йї'її засу'дили / йї'її тут мурду'вали / йї'її 'в·ївезли на Си'б·їр / та 'р'їзала дере'во ў 'л'їс'ї / та перемер'зала / 'вир'їзали ко'ру та об'їезувала 'ноги а'ди про'жила де'ўйади'с'їт' п'їек р'їк // у'же вир'нула'с'а / йа з'найу / 'може 'мала / йаки'хос' т'риц'ат' п'їет' а 'може к·їл'ко //

– *А як називали вагітну жінку?*

– **Інф. 1:** Г'руба //

– *А коли жінка народила?*

– **Інф. 1:** А н'їх'то н'ї'чо ни ка'заў / йа ни з'найу / йа 'цего ни с'кажу / ну там ро'дила ди'тину та ї та'ке / ну 'ж·їнка во'на ўже а то хто / ну а йак звиди'ниц'ї то звиди'ниц'ї / йа ни'грамотна / ни з'найу //

– *Як Божу Матір називали?*

– **Інф. 1:** 'Мат'їнка 'Божа / до 'нейї звир'тали'с'а / мо'лили'с'а //

– *А якісь свята відзначали на честь Матері Божої?*

– **Інф. 1:** Ну а 'йакже / ма'їїўка була / Бого'родиц'ї / 'Перша / Д'руга Бого'родиц'ї / це 'Мат'їнки 'Божойї с'в·ета / Уве'ден'їя // 'першого т'раўн'а начи'найц'а ма'їїўка / 'ц'їлий 'м·їс'їц' //

– **Інф. 2:** Це до 'Мат'їнки 'Божойї 'мол'ац'а / у'вага така / 'сил'на / у 'церков·ї і ў'с'уди / 'л'уди 'мол'ац'а //

– Хрещених батьків брали дітям?

– **Інф. 2:** Так куми /

– **Інф. 1:** Ну а йакже / йак дитину христит' / йак / то не сеш дитину не знайу чи
ў м·іс'ац' чи ў три ни д'іл'і чи ў 'б·іл'ше / коли йак знайу //

– Як називали хрещених батьків?

– **Інф. 1:** На'нашко та ї 'нанашка //

– А скільки їх було в дитини?

– **Інф. 1:** Д'воє 'було / ко'лис //

– А були старші куми?

– **Інф. 1:** Н'е / н'е / ко'лис ни б'рали таку хайст'ру йак ти'пер йе / у Кл'у'чев·і
'дуже 'модно ба'гато / а ў нас н'і / ў нас йак йе т'ройе / 'четверо / 'б·іл'ше ни'ма //

– А весільні батьки були?

– **Інф. 1:** Йа та'кого ни знайу / 'може це ни ў нас //

– **Інф. 2:** Це х·і'ба кум і ку'ма 'може /

– **Інф. 1:** Ну йе та'к·і / йак і'деш до ш'л'убу то кс'ондз чи'тайе там у'же / тої п'ров
'ід ви'де ну а бат'ки йак кс'ондз кла'де ко'рону на 'голову то ўни три'майт 'з:аду ц'у ко'рону
а'би ни ў'пала / і три'майт св·іч'ки /

– **Інф. 2:** Це кум і ку'ма / основ'н·і 'п·ісл'а бат'к·іў /

– **Інф. 1:** Це так 'було у нас / йа ни знайу ко'лис йак було //

– Як називали нерідного батька:

– **Інф. 1:** В·іт'чим / 'д'іти називали 'тато //

– А як ще зверталися до тата й до мами?

– **Інф. 1:** А йа ни знайу / ў 'мене були 'тато та_ї 'мама / йак дитина 'хоче то йак
'каже та'тус'ку м·ії / 'та-атку /

– **Інф. 2:** Йак ваш син ка'заў 'коли ви йо'го на'казували-'били?

– **Інф. 1:** Йак 'била / на'казувала / 'каже 'мамочко мо'їа соло'ден'ка / у' тебе лиш о'дин 'Йурчик / ни бий ми'не / а йа кла'ду та'мо на ко'л'іна / де 'тумбочка / та ї 'сипл'у дз'ерна / укл'і'кайте / і во'ни укл'і'кають о'дин по'перед д'ругого / ну а сеї та'киї за'печениї бу'у / 'першиї син / а тої 'дуже п'росиц'а / йак ми'не ни 'витко в 'ін с'і'дає / та'ко / с'і'да на 'ноги / да'є стуса'на / йа ка / 'маїу 'через 'тебе кл'ін'чити / ти с'і'у а в 'ін 'мамочко мо'їа со'лотка / йа ўже 'б'іл'ше ни 'буду / пуск'іт ми'не а йа у ўас лиш о'дин 'Йурчик / а вас ма'мус'ку / йа ўже 'б'іл'ши ни 'буду / та'киї 'буду 'чемниї / во'ни та'к 'і 'чемн'і поб 'і'жут на го'род / а там ко'пиц'і 'були с кон'у'шиноў / у'ни с'танут за ту кон'у'шину та 'кур'іет / та'кі_во / та'к'і / йа зноў па'л'угу ў 'руки за 'ними / а во'ни так / о'дин 'хата йак с'і буду'вала а в 'ін 'в'іскочит на 'хату то лиш бу'ли по'лачен'і / а в 'ін з'верху 'ногу ту'да д'ругу ту'да / на са'миї вир'шок та 'каже шо ви мн'і з'робите / а'ну дос'іг'н'іт' ми'не / а д'ругиї / с'у'да / 'попри Мел'ни'чучку / с'у'да ў до'лину / у'т'ік / то бу'ло сад кол'госпниї та'киї а в 'ін 'в'іт'и 'каже не 'мете 'бити п'риїду / 'мете 'бити ни п'риїду / а тої ка йа зл'із / н'і / йак ни 'мете 'бити зл'ізу / а йак 'мете 'бити ни зл'ізу / ну_ка / си'ди там а в 'ін си'дит' та шче сп 'і'вайє там / а-а-аї / 'було вс'і'л'ако //

– *А бджоли тримали?*

– **Інф. 1:** Три'ма-али /

– *А як головну бджолу називали?*

– **Інф. 1:** 'Матка / так / 'матка // бу'ло 'дес'іт' 'улик'і'у / ну а по'тому (*сміється*) /

йек / йак чоло'в'ік у'мер м'і'ї / п 'іш'ло ўс'о так /

– **Інф. 2:** О'дин ли'ши'с'і /

– **Інф. 1:** О'дин ли'ши'с'і і то у'хожувала за тим дон'ка //

– **Інф. 2:** А / йа р'ік /

– **Інф. 1:** Та_ї шо / ўна мед ни б'рала / 'виб'іре ту 'рамку /

– **Інф. 2:** Йа ни ўміла / о'дин 'вулик / ме'дарку зно'си / дл'а 'чого // це д'іў'чета йак відк'рила 'вулик 'першій рас йа зас'тила / так з'іб'ралас'а шо з 'мене тек'ло / а там міл'йони йіх а йа 'бойус'а /

– **Інф. 1:** Йа ни шла бл'ис'ко / йа с'і 'того бо'йала / ну то ни 'кожен 'годин 'в' ітр'імати а'би бджо'ла ўку'сила / бо то с'і ўми'райут / 'оч'і с'і пере'верне та ўс'о / а йа так 'і ни йшла / йа с'і 'того 'дуже бо'йала / йої / йа так / 'Боже прос'ти / прокли'нала то ўс'о / бо то т'реба са'пати / а то та'ко бджоли роск'ладен'і 'поп'ід пл'іт у 'садочку / 'ц'ілії 'город т'реба са'пати і манди'бурку / і куку'рудзу / а то бр'ін'айе йа при'с'еду / ў'кусит ни раз / ни раз ни ў'кусит / оц'а су'с'ітка шо ў'мерла / Гургу'ловичка / п'рійде та_ї 'каже о / ми'не би бджо'ла ўку'сила йа би в'ід'разу ў'мерла / са'пайа-са'пайе / і йої йак йі'йі ў'желит а во'на т'і'кат' а ту ту д'руга / а ўна / гва-аўт (*сміється*) / та_ї 'год'і / 'було-було // ну до 'Нус'ки при'водили х'лопц'і /

– **Інф. 2:** То 'пару 'рок' іў 'тому //

– **Інф. 1:** То во'ни ўже т'ег'нули йо'го 'поперед 'хатоў / йа ўже ни 'вид'іла бо йа ўже була сл'іпа //

– **Інф. 2:** Йа так г'нала на швид'ку / йак'би 'була доко'лола ў'дома то ни з'найу чи до'везла // 'вижиў / ўс'о проіш'ло //

– *Господарство тримали?*

– **Інф. 1:** А 'йакже / йої / ма'ла сви'н'і / ма'ла поро'с'ета / ўс'о 'мала / 'мала 'кози / 'мала 'в'іўц'і / 'гуси / кач'ки / ус'о йа 'мала //

– *Як називали свиню з потомством?*

– **Інф. 1:** 'Л'оха /

– *А свиноматка?*

– **Інф. 1:** Н'і / 'л'оха / 'л'оха с поро'с'етами / 'л'оха по'росна /

– **Інф. 1:** У нас так н'і /

– *Хто виховував більше в сім'ї: мама чи тато?*

– **Інф. 1:** 'Мама //

– А тато?

– **Інф. 1:** На ро'ботах ро'биў а'би 'було на шо ку'сок х'л'іба ку'пити / а 'мама 'коло х'ати ро'била та_ї 'д'іти / та_ї:'істи / та_ї ко'рова / та_ї во'ди ў по'тоц'і сп'іў к'іло'метра а'би при'нести в'ідро во'ди //

– Бувало, що мама залишала дитину після народження?

– **Інф. 1:** Їа це ни з'найу /

– **Інф. 2:** У нас та'ке / а'би ли'шили ди'тинку шос' ни пам'ятайу /

– **Інф. 1:** Їа ни з'найу / та'кого ни 'було / йа ни 'чула 'нав'іт' /

– **Інф. 2:** Бу'ло по с'к'іко 'д'ітеї / 'йісти ни 'мали шо / але ўс'о то то // та то ўже 'було / ви йак 'були 'в'ід:ан'і / 'тато при'ходиў з ро'боти / пам'я'тайіте х'лопц'і бу'ли го'лодн'і / ка шо в'ін ни 'хоче 'йісти / йак ви в'ід:алис'і / 'д'іти ше бу'ли ма'лен'к'і //

– **Інф. 1:** Так / так / ну так'і / по два 'роки / р'ік / тої п'іўто'ра / та'ке два / так'і_во бу'ли 'д'іти / 'йісти ни 'було шо зва'рители бо кол'госп в'ідо'браў 'земл'у / так шо там бу'ла 'нав'іт' гр'едочка часни'ку посад'жена а йа ка'жу то'му бригади'рев'і та лиш'іт' ми'н'і цеї чес'нок / у'же ту'да о'рите та_ї та 'с'ійіте лен та ка лиш'іт' ми'н'і а в'ін ка йа ни 'хочу а'би мо'їі 'д'іти бу'ли 'сиротами 'через 'тебе і перео'раў тої ч'іс'нок / хто йшоў ди'витис'і / за'с'ійали лен / за'с'ійали лен / а ми с'і ли'шили з'найіте за шо за то шо 'тато у'же ро'биў у кол'госп'і 'ф'ірманом та_ї дес' там у Красни'ку да'леко / бу'ли куку'рудзи / а в'ін п'ішоў то 'жели куку'рудзи / а в'ін на 'ф'іру браў / дра'бини тих куку'руз'іў шур'у'ками / при'в'із до'дому / а су'с'іди замилду'вали ци це при'шла м'іл'іц'іа / то 'тато в'із ту'да / на 'ферму / то т'рохи до'йарки / т'рохи розк'рали / тог'ди 'тата 'вит'егнули з кол'госпу і при'шли заби'рали 'земл'у / ну та ўже ўс'о / ко'рову про'дали / не'ма н'ічо / д'войе 'д'іточок с'і ли'шило / 'тато по'йіхаў у К'іровоград / 'мама побу'ла ше 'зиму а на теї р'ік по'йіхала з 'татом / ми ли'шилис'і д'войе а в'ін ро'биў_Коло'мийі у доса'аф'і / і дес в'із йі'к'іс' 'дошки 'в'ід:т'і / дес' з'в'ід:т'і / хо'л'ера / з 'гор'і / і в'із дес' за Коло'мийу / дес' ту'да / 'поза Прут /

і го там 'мили с тим / і ўс'о / і йо'го 'в'іт:і з ро'боти / рошчи'тали з ро'бот'і / ли'шилис'і ми
ту'то / ў т'іі 'хат'і / ў чоти'р'ох с'т'інах / в'ін ро'боти ни 'має / йа безро'б'ітна бу'ла та йе /
'д'іти ма'лен'к'і / 'мами ни'ма / 'тати ни'ма / 'йісти ни'ма шо і го'роди ни'ма / йої і ни даї шос'
дес' бу'ло / по'тому на тої лен ў'пала йа'кас' хо'л'ера / руда / ска'зали тої лен перео'рати /
перео'рали тої лен / по'с'ійали куку'рудзи / це ўже 'л'іпше / по'с'ійали куку'рудзи а брига'дир
'не цеї ланко'вій / 'каже Мар'і / ти там іди / там по став'ку / там куку'рудза / там / там / а
там де 'р'ідко / кла'ди / ка / 'купку манда'бурки / та 'каже ўже 'буде 'гичка 'гинутиме
'вид'ітимеш де / 'добре / цеї су'с'ід Лин'д'учки 'тато 'каже ни жу'рис'і / даї ми'н'і гн'іі / та_ї
даї ми'н'і на'с'ін'е / йа пок'ладу / а'ле так покла'де а'би н'і 'ж 'інка ни з'нала / н'і 'д'іти би ни
з'нали / йа то'б'і 'каже покла'ду сто'роночку манда'бурки а'ле це 'буде тво'є / а то 'решта
'буде / а'ле ў 'тебе н'ічо ни 'буде а'би ти ту'да ни йшла / 'добре / бо ц'і 'зараз поб'іж'іт 'перша
'хата а та 'нижче д'руга 'хата ну прода'є в'ід'разу / і ў 'него заби'рут у'с'о і йо'го 'д'іти 'будут
го'лодн'і а там бу'ло 'семеро д'ітиі / у Мар'ійі бу'ло 'семеро бра'т'іў і сист'ра шче йе
Па'раска //

[...] **Інф. 1:** Так ди'тинко / мо'яа ў'нучка в'ід'везла шче до Коло'мийі і 'каже
моло'ден'ка / з'найіте шо 'мамко / йа вам поп'раўд'і ўс'о с'кажу / а йа 'кажу йа ї че'кайу
п'раўди / тут у 'Косов'і хот'іли ро'бити опе'рац'ійу / ўна 'каже / н'і'яка опе'рац'ія ни
по'може бо ў:ас глоу'кома //

Село Яворів Косівського району Івано-Франківського області

Інформантка: Калинчук Василина, 1931 р. н., освіта – 6 кл., заслужений майстер народної творчості, працювала майстринею в Косівському художньому комбінаті.

– У 'мене 'перед 'хат'і рос'те го'р'іх / і в'ін 'сонце заста'є то ў 'мене ў 'хат'і
прохо'лодно // ви 'буд'те виразн'іше гово'рит' / йа т'рохи див'я'носто два / шо йа т'рохи

ни добре 'чу'ю / ви с'ідайте / їд'іт' о'тут с'ідайте // ми'не з'вати Васи'лина / два'нац'а того
к'в ·ітн'а 'тис'ача див'я'цот т'риц'ат' 'першого 'року // 'паспорт 'можу пока'зат' //

– *А ким все життя працювали?*

– Прац'увала лижни'карко'ю / лижни'ки роб'їила // їа 'ма'їу зас'луженого 'ма'їстра
на'родної т'ворчості / бо їа р'ік і ро'ки' проро'била //

– *Це вас нагороджували?*

– Так / шче Поро'шенко ў дв ·і 'тис'ач ·і 'вос'мому роц'і //

– *А ви вдома працювали чи в майстернях? Своє робили?*

– Ми'н'і сво'їе // це бу'ю ко'лис у 'Косов ·і худо'жно-вироб'ничий комб ·і'нат та_ї
там роб'или жин'ки ... / та_ї їа там проро'била д'вац'іт' 'рок ·і'ў // а 'п ·ісл'а 'того / ну /
по с'тану здо'ро'їа їа ше ни мо'гла роб'ити / їа ў шисди'с'ат посту'пила / до в ·
іс'імди'с'а того роб'ила / та_ї так 'п ·ісл'а 'того пшла по т'ворчому прац'увати // у'же по
зака'зах / виста'ўк ·і 'р'ізн'і 'мала / ко'лис у Лен'інг'рад'і 'була / Сан-Пете'р'бург ти'пер /
о'це Лен'інг'рад / там 'було / ў Б ·іло'рус'її була з виста'ўками //

– *А хто у вас замовляв ліжники?*

– Коло'ми'с'кий му'зеї / їа 'мала з коло'ми'с'ким му'зейем сп ·і'ўпрац'увала / і ўни
ми'не напро'ў'їєли то та'ке ... п'роти 'р'ізн'их дат / до та'ких / сто'р'іча 'Лен'іна / на
воз'їеднан'а України / та Ши'ўченка / і та'к ·і ви'лик ·і св'їєта то во'ни роб'її'ю
фист'і'вал'і та_ї 'р'ізн'і 'вироби висту'пайут' там / ну їа з л'їжни'ком // їа гор'дитис'а
ни 'хочу а'ле та'к ·і наго'роди лиш їа 'ма'їу ў Їаво'ров ·і // це зас'луги 'ма'їстир на'родної
т'ворчост'і / це пос'в ·ідчен'а / це / д'вац'ат' п'їет' про'цент'і'ў ми'н'і плат'е до 'пенс'її
за це ц'у наго'роду / їе ў дв ·і 'тишч ·і 'вос'мому / По'рошенко / 'Їушченко // та_ї так //
їа 'кажу шо їа ни гор'жус'а / а'ле у Їаво'ров ·і та'к ·і лиш їа та'к ·і 'ма'їу дв ·і //

– *Ви носите їх?*

– Та ку'да їа ўже 'хожу / 'було ко'лис' це 'було / ни'ма'їу шо ка'зати / ви 'ма'їте на
у'ваз'і шо та'кий в ·ік ди'ї'їа'носто два // їа вам с'кажу / ви 'хочте з'нати / шо їа т'риц'а

'першого 'рождена / ў т'риц'ат' 'вос'мому 'роц'і у 'мене пи'тайут' шос' бо то йа 'маіу та'ки'х до 'мене прихो'д'і / ну / дип'ломн'і ро'боти 'робіі хто худо'жн'і к'ін'чиў з:апи'тан'ами до 'мене напраў'ііт то йа каў йа'ка ў:ас ос'в'іта / у 'мене ос'в'іта ш'іст' к'лас'іў за три дер'жаў / тог'ди да'ваі рос'казувати // 'того 'року з 'Аўстр'ііі 'були шо зн'і'мали по Украйін'і украйінс'ке мис'тецтво / коло'міис'кий музеі до 'мене нап'равиў та_ї з 'Аўстр'ііі / в'ін аўстр'ііак а во'на з Дн'іпропет'роўс'коїі 'област'і / ўни к'інорежи'сери та_ї то прихо'дили у'с'ек 'е пи'тати бо йіх то ц'і'кавит' та_ї та'ке //

– *То до вас часто гості приходять?*

– Ну та йа с'кажу / то 'того 'року / то 'ков'ід то в'іі'на та_ї те та_ї те це ўже ни та'ке / о / 'але шо то то //

– *А ви на цьому місці постійно жили?*

– Йа тут на т'ретому 'м'іс'ц'і жи'йу / та йа п'ішла у 'перший клас за 'Пол'шч'і / ў нас 'Пол'шча 'була / с т'риц'ат' 'першого по т'риц'ат' диў'йетиі / то ... 'але йа го'вор'у то шо йа наро'дилас'а ў т'риц'ат' 'першому / ў т'риц'іт' 'вос'мому п'іш'л'а ў 'перший клас / зак'ін'чил'а ў т'риц'ат' диў'йетому / а ў т'риц'ат' диў'йетому 'н'імец' у'дариў на 'Пол'шчу / та_ї 'Пол'шчу роз'биў / та_ї ўни Г'ітл'ер С:тал'іним 'мали на'раз'і 'добр'і сто'сунки / то до 'сорок 'першого 'року / та_ї так шо ми приш'ли ў ш'колу це ўже 'Пол'шчі ни'ма / ўже на'ук'і ни'ма / ўже 'зараз 'в'ііс'ко 'маіе йти рад'анс'ке / к'в'іти да'йут' нам на до'рогу дл'а 'в'ііс'кови та_ї приш'ли 'рус'к'і кос' ми так ўсе зро'били / то два 'роки за Рос'ііі // по'том у т'риц'ат' 'першому / 'сорок 'першому 'роц'і / у 'червн'і поча'лас' св'іто'ва в'іі'на // та_ї то'д'і п'ішли 'н'імц'і / та_ї 'були ш'кири 'роки' та йа за 'н'імц'іў зак'ін'чила / так буў 'перший клас за 'Пол'шч'і / два за 'руски'х а так у'же йе шо рос'казувати //

– *Місцеві були вчителі чи привозили?*

– То ўс'о с'вояа була / йак при'ходит' но'ва дир'жава ўна / ви ни в'ідчу'вайіте шо с'вояе хо'т'іли / ну то 'кожний с'вояе / 'д'іти 'маіут' приви'кати до 'ц'ого // ў 'першому

к'лас'і та'ке д'уже ни ў'чил·и / бо'гато йа з'найу / ў' мене ўнук у 'Пол'шч·і / та в·ін п'риїде шос' ми'н'і даїе та йа до н'о дзен' д'обри / даїе ми'н'і 'бардзо дзен'куїем / з'найу 'пару а за ма'д'ар'іў по'тому / у 'сорок чит'вертому 'роц'і то ц'і ўс'і 'гори 'бул·и ў о'копах // це ўже 'н'імец' / 'рус'к·і 'н'імец'іў виби'вал·и / у 'Косов·і / ну у 'Косов·і ўже 'бул·и / 'н'імец'і // це 'рус'к·і виби'вал·и 'н'імец'іў / бо ма'д'ари 'бул·и у'горц'і / ма'д'ари 'бул·и ў соїюз'і з 'н'імец'ами то тут так 'бул·о о'ц'і 'гори ў о'копах / ўс'о а та'кого 'в·іс'ка 'бул·о шо страх 'Божий // ну так шо йак п·ідут' на 'Кос'іў / тог'ди пере'селенц'і 'в·ідти / тог'ди 'Кос'іў 'висил·ил·и шо то по дв·і с'ім'н'і 'бул·о тут ха'тами л'уд'еї / то 'була 'тоже / 'але і'накша // те'пер пере'селенц'і а тог'ди нази'вали ва'кован'і / ну та_ї л'уд'еї по ха'тах / а у 'Косов·і фронт / 'в·ідци по гар'матах б·іе / з о'цих / це 'післ'а в·іїни л'іс це 'вир'іс 'але там були о'копи / ни 'було л'ісу / то йа б·іе гар'мата / їде ў по'в·ітр'у / то з'даїец'а шо ... / ну та_ї та'ке / ў мо'лодих ро'ках йа пере'жила в·іїну та ти'пер на с'тар'іст' / та ск·і'н'чети 'нейу бо ї'нашка 'була а та ўже 'техн'іка п·ішла та'ка шо 'коби до а'тому ни д'ішло // Бог над 'нами і йа со'б·і 'кажу шо Бог ке'руїет // шоб Бог даст то 'буде //

– Ви в багатодітній сім'ї виростили?

– Нас 'було ш'тири 'дочки / ну ч'тири д'іўчини у ро'д'іни / йа наїс'тарша то ти даўно ў г'лин'і ли'жут / ну а'д·и так / та ўна 'була наї'менша / ч'тирнац'ат' 'рок·іў од 'мене мо'лодша / та_ї н'іма у'с'іх //

– Як зверталися до батьків?

– 'Мамо-о / 'мама / 'тато ми нази'вали 'г·ег·а та'ки буў тог'ди / на ви / на ви / це з'разу у'чили д'ітеї на ви / то ти'пер на к·и / то йе 'кажда с'ім'н'а по с'воїему //

– А хто більше любив: мама чи тато?

– Йа би ни ска'зала / шо ў них р'із'ниц'а 'була / йа би ни ска'зала // у 'мене д'воїе д'ітеї / син / син у цій 'хат'і жи'їе / бо йа ко'л·ис 'тоже на цим у'частку жи'ла / 'але йак 'вийшла 'зам·іж та_ї оту'то горб / 'може 'видите там ви'сокий та'кий / 'видко / на дво'р'і

'видко / то там за гор'бом ба'гато ха'т'і'ї / і 'пол'а / то там і'накше / та'кий по'с'олок / то
їа там у'же в'і'д:а'лас'а за чоло'в'іка / чоло'в'ік м'її зро'би'ї вирс'тат / їа ро'била
на'домн'іком д'вац'ат' 'рок'і'ї / по зака'зах бо'гато / 'виста'їки ц'ї де ка'зали то скр'їз'
'мала бо наго'роди ми'н'ї за зас'луги 'дали / та_ї так / чоло'в'ік 'мер / 'д'їти / дон'ка
жи'їе о'там / тут т'аки 'ї сил'ї / 'їнука гово'рила з 'вами / Ок'сана / но а то дон'ка її то /
'маїу / од'на 'їнука 'ї Моск'в'і / се'ст'ра ц'ойі Ок'сани / од'на 'їнука 'ї нас 'їмерла 'ї
т'риц'ік' 'рок'і'ї / на рак / 'синова дон'ка / а син у 'Пол'шч'і / та_ї шо / 'маїу п'їетеро
п'ра'їнучок / та 'маїу прап'ра'їнучку / так Ок'санин у'нук / а м'її прап'ра'їнучок / 'їна
п'їиди'с'ет в'і'дзна'чела 'того 'року / с'їмди'с'ет 'першого 'рожена / п'їиди'с'ет 'рок'і'ї в'
їдзна'чела 'ї д'вац'ат' 'першому / 'ї д'вац'ат' д'ругому //

– *Як раніше молодь час проводила?*

– То 'були ко'лис' вечор'ниц'ї / це 'їже п'ісл'а в'і'їни 'ї 'сорок п'їетому в'і'їна зак'
'ін'чилас'а / ден' пере'моги / ну та_ї тої 'було таке шо 'л'уди вичор'ниц'ї 'р'їзн'ї / то
'були го'роди 'р'їзн'ї / с'їїали ба'гато куку'рудзи 'ї:ечер'ї д'ї'їч'ета / х'лопц'ї / хто 'маїї
куку'рудзи лу'пити / 'загадки / каз'ки / шо ви 'хочте / ус'о там перегово'рили //

– *І в'язали на вечорницях?*

– Так ус'еке так'е / схо'дилис' //

– *Дівчата з хлопцями знайомились?*

– Ну-у так ни 'було за'надто 'того шоб зна'комиц'а / хто 'хоче с ким а'бо на
вечор'ниц'ях / або дес' 'ї:ечер'ї де м'їг //

– *А бувало таке, що дівчина народжувала без чоловіка?*

– І та'ке бу'вало // зве'де'ниц'а нази'вали / ба'гато жа'л'їли шо її так 'в'ішло / ну
'кожди 'маїї сво'їїу суд'бу та 'дал'ши тут ни'ма шо гово'рити // 'було та'ке шо 'котриї
чоло'в'ік 'дума'ї шо воз'їму по'жен'ус'а / а їе шо 'р'їзн'ї сп'рави //

– *А як весілля відбувалося?*

– Та вис'іл'а прохो'дили / шо / йой / йа з'найу / да'вайте за'питан'а / бо до 'мене прихo'дили з цим вис'іл'ем з 'Косова приш'л'и то ўже у'чител'ка позна'комила ў ш'кол'і / до 'мене нап'равила 'аби ви роска'зали тра'диц'ійу гу'цул'с'ких вис'іл' 'але ўна ў 'мене за'питує шо 'йісти да'вали / ў кот'р'ї го'дин'і прихo'дил 'и / шо на при'н'іс 'несли / шо дару'вали та_ї та'ке / та йа ї ни з'найу шо ка'зати / так шо йа 'буду ка'зати //

– У вас були весільні батьки?

– Йе / ку'ми назива'ють / ку'ми д'і'тину х'рест'іт' / ку'ми до ш'л'убу йе / це ни'має з'начин'а / це ко'го хоч з ро'дини то'го вибе'райут // ўни 'були при'сутн'і / йім кола'ч'і зда'ють / ўни да'рують цих моло'дих / моло'да да'є кола'ч'і та_ї на кола'ч'і дар 'кумов'і йа'кус со'рочку а 'ж'інц'і 'фустку а'бо шош там 'може 'бути покр.. / йе хто шо // ку'ми ў нас дериў'це ўби'рали / дериў'це та_ї // 'було шо зби'райут 'заўтра вес'іл'е / 'заўтра до ш'л'убу а 'с'ого 'вечора тут називали за'водини / за'ходини / та'ке о / та би'рут дириў'це / а 'рано ўже ... до ш'л'убу / та_ї бу'ває та'ке / 'але пере'важно 'бул 'о так шо ў моло'дойі вес'іл'е с'о'годн'і / а / та ў 'нейі дереў'це це 'с'о'гдн'і ўби'райут / а ў моло'дого 'заўтра до ш'л'убу / та в'ід ш'л'убу до моло'дого //

– А хто вбирив деревце?

– Ну та друж'ки / та_ї пере'важно друж'ки //

– І вони запрошували з молодю на весілля?

– Та-ак / та-ак / друж'ки хо'ди'ти //

– А як запрошували на весілля?

– Ну та про'сиў 'тато та_ї 'мама та_ї ми вас п'росимо 'аби ви прихo'дил 'и та'кого ї та'кого чис'ла на вис'іл'е //

– А дарувала щось молода?

– Ну та це ни 'було да'рован'е тут у нас / ў нас ў моло'дойі та'кий буў з'вичай шо 'с'одн'і це вис'іл'е 'було ў моло'дойі а моло'да йде до ш'л'убу 'заўтра та йде до моло'дого / та_ї там у моло'дого в'ідбу'ває се вес'іл'е / а 'перед за'к 'інчен'ам там ве'с'іл'а 'видци

в ·ід до моло́дойі називали шо моло́да дереу́це бирут та́ї у́же там гошч ·у́йт /
моло́да да́рує тих / а о́т'і цих / та́ї ота́ке // на д́ругий ден' де́реу́це в ·ішайут на йа́кус
де́рево та́ї за́к ·інчуйут вес'і́л'а //

– А з чо́го дере́вце робили?

– Ну та́ с:осни / ў́ нас 'сосни / та́ї ру́байут дереу́це с:осни / та ў́би́райут / к'в ·
ітами ў́с'о ў́би́райут / там 'були папе́ров ·і роб'лени́ / 'були та́к ·і ж ·інки шо ў́ни
вироб'їели / йім зака́зуйут на дереу́це то ў́на з'нала 'к ·і́л'ко кв ·і́ток / ў́с'о / а 'були та́к
·і шо / ў́се г'рош ·і 'коу́штує / н'і́ма н'і г'роше́ї то 'зйду́ца до моло́дойі дру́жки та́ї //

– А як у вас весі́лля було, са́мі робили?

– Наку́пили кол'оро́в ·і па́пери та́ї дру́жки робил ·и / і ў́ молодого а́п ·і́сл'а
за́к ·інчен'а вес'і́л'а ў́ молодого / це називали про́пий це́й шо їде в ·ід моло́дойі до
моло́дого / та́ї там ў́ни обда́ровуйут це ў́се / ў́с'о / за́к ·інчен'а вис'і́л'а / у́же на
т́рет'ї́ ден' раху́вати / тогди́ в ·ішайут' ц'і де́реу́ц'а у кес' де́рево / д́ружби в ·ішайут
та́ї 'музика і́грає та́ї / ну то ди́йе / 'кожди с'і́л'це 'ма́йе сво́йе сл'і́у́це // ко́лис'
було це це шо це ў́с'о / сп ·і́ванки а ти́пер йак у цих ристо́ранах зачи́л ·и робити
вис'і́ла то то ў́с'і обр'ади до́машн'і це ў́с'о скасу́вал ·и //

– Як шанували ба́тьків на весі́ллі?

– Моло́да да́рує його́ бат'к ·і́у / а в ·ін да́рує йі́й бат'к ·і́в // моло́да називала
бат'к ·і́у чо́лов ·і́ка 'тоже 'тато / 'мама / йа з'найу (*сміється*) / то за́лежит' шче в ·ід
л'у́дини / в ·ід ха́рактуру / йа́кас' та́ка шо ни 'може так ка́зати // 'було шо ни́навіст'
та́ї на ви та́ї так / йек у 'кого йе́кий ха́рактер / ви 'видите шо л'у́дина 'ма́йі 'кожний
св ·і́й ха́рактер / йе та́ка шо ў́на дос'тупна до вас / при́в ·і́тна / а йе та́ка шо 'ади 'тако /
а́би лиш ми́не ли́шил ·и //

– А бу́вало, що свехру́ха щось із неві́сткою не поділила?

– О це шче к·іл'ко / тий добре / бо свик'руха ни та 'мама / 'шоби пофа'лила / а п·ішла до су'с'ід'іу 'шоби посу'дила // ў'с'еке бу'вайі / не се с'ход'е ха'рактером то ўже тог'ди си роз'лучуйут / од'ружуйут та_ї н'іби / 'можна 'казати 'родич·і чи х'лопц'а чи д'іу'ч·іноў би'рут до 'себе шо 'майі о'дин бу'динок на дв·і с'ім'н'і та_ї роз'д'іл'уйут' / а йе шо ни 'можут' 'жити та_ї 'мус'і усту'пати та_ї буду'вати та_ї ота'ке // то по-р'ізному скр'із' так 'було і так 'буде //

– *Так весілля на Гуцульщині було два дні?*

– То ко'лис' так·іі буў з'вичаї шо 'були зробил·и сере'да чит'вер / то ўже при кін'ц'еу суб'ота ни'д'іл'а / а це 'було сири'да / чит'вер / у п'їетниц'у шче до'к·інчуйут та_ї та'ке //

– *Як свекруха зустрічала молоду?*

– Е-е-е / вс'о 'кожди по-с'воєму / то по-р'ізному / з'найіте / той так / а там ка'зали о'так ро'бил·и / а там о'так //

– *Через вогонь переводили?*

– Та де / та'кого ў нас ни'ма / це дес' ў йа'кихос' 'селах / то йа вам 'кажу / то 'кожне си'ло по-с'воєму //

– *А ходили батьки молодої на борщ?*

Це ни 'було / це називалос' йак моло'да п·ішла до моло'дого 'жити / ўже ўна прожи'вайе то тог'ди ўже / нас'тупна ни'д'іл'а / це суб'ота / чи шо / називал·ис' см·і'їн'і 'госк·і / та ўже з ро'диноў моло'дого їдут' до моло'дойі та це та'ке // та_ї тог'ди у'же ў 'госк·і кол·и вир'ішайут' то с'ход'іс'і / ну-у 'а-але бу'л·и р'із'н'і //

– *А якщо молода нечесна виходила заміж?*

– То та'ке йа з'найу шоб тог'ди се чуў // то бо'гато 'було шо моло'да ваг·ітна вихо'дила / ни бо'гато 'але р'ідкісн'і 'але дес' буў //

– *А як вагітних називали у вас?*

– Т'іж'ка //

– А чому тіжка?

– Ну а йа з'найу / так т'іжка / тогди ц'і роки за моїи / це / ваг'ітна / а так 'мама то 'т'ежка / йа ма'ла ше 'була то 'чула то т'іжка / а по'том у'же переїшло шо ваг'ітна //

– Жінки вдома народжували?

– Са'м ·і // бу'л ·и та'к ·і ба'би-пови'тухи / спец'і'їал'но во'ни хо'дил ·и / да'ўно це та'ке бу'ло / а по'том у'же вс'о вибу'вало / п'ісл'а в ·і'їни / йа са'ма-а / доч'ку сво'їу в'дома ро'дила / бо це п'ісл'а в ·і'їни / то ж се ў 'сорок п'їетому в ·і'їна се ск ·ін'чила / ну то п'ісл'а в ·і'їни 'пот'і це в ·іджи'вало / в ·ідхо'дило / то ко'лис бу'вало шо ї ро'д:оми зро'били / по'р'едок бу'ў / а ўже ма'ў 'сина ўже ро'дила ў 'род:ом ·і / ши'с'ат 'першому 'роц'і ў 'род:ом ·і //

– А що не можна вагітній робить?

– То йа вам шче так с'кажу / то йе та'ка л'у'дина / та'к ·і 'бул ·и шо та'к ·і вс'ек ·і со'б ·і при'к'мети так 'дуже ува'жили / а 'дехто ни зачи'наї с'о'го'н'і о'це / то-о та'ке / бо це ни п'іде 'добре це о'то / 'р'ізн'і-'р'ізн'і та'ких забобон'іў 'було / 'але-е то ни ўс'і / 'кожин так а то і'накши //

– А скільки жінка не виходила після пологів?

– 'Пок ·і ди'тину ни сх'решчит' / во'на їде до 'виводу ў 'церкву //

– А коли це було?

– Ну та це-е / коли ди'тини се уро'дила і вир'ішайут' шо їде 'жинка до 'церкви / ку'ми їдут ди'тину хри'стити / і 'жинка со'б ·і ви'водит' до 'церкви та_ї тогди ўже їде со'б ·і //

– Як похресниця називала жінку, яка її хрестила?

– Ну так ку'ми / а це нази'вал ·и 'або 'бат'ко та_ї 'матка нази'вал ·и бо то чоло'в ·ік-'жинка / 'було шо по дв ·і чи по три 'пари бу'л ·и ку'ми ї ч'тири 'нав ·іт' / ну то це

нази'вал ·и / ц'і нази'вайут ку'ми а д ·и'т ·ина та нази'вайе 'бат'ко / 'матка / 'або на'нашко
та на'нашка //

– А що дарували батько й matka похреснику?

– Ну то там у'с'ек ·е / 'р'ізне / ў'с'ек ·е-'р'ізне / шо хто // то було шо ку'пити шо
хто //

– А як не було що купити?

– Ну / та / та / заўжди йе шо з'нал ·и йак в ·і'на тог'ди йа вам с'кажу / йак поча'лас'
в ·і'на т'риц'ат' 'першого 'черўн'а і шла до диў'їетого т'раўн'а 'сорок п'їетого 'року / це
'було / а два 'роки з'найу го'лодн'і та_ї йа вам каў ти'пер а'би ви со'б ·і 'добре з'нал ·и ни
ст'рашно в ·ід 'кул'і ўми'рати а ст'рашно од 'голоду // 'голод о'дин буў ў 'сорок д'ругому
'роц'і це 'н'імц'і зробил ·и / 'н'імц'і при'ш'л ·и / 'н'імц'і фронт 'мал ·и / 'н'імц'і вол'у'вал
·и з' 'руск ·ім ·і та_ї то ўс'о заб'рал ·и на фронт / та_ї ни 'було ни зер'но н'іч ·о та так
'наш ·і г ·ірс'к ·і хо'дил ·и поми'жи до 'р'ічк ·і та кос' м ·і'н'ел ·и та тако а 'сорок 'шесті
р'ік 'була тако по'суха шо йак буў сн'іг йик згик у 'березн'і с'н'і'г^x так до 'осен'і 'капл'і
до'ш'чу ни було / ўс'о зго'р'іло у пен' // Мол'дав'їа 'дуже заго'р'іла / то так шо по
'шести'ро-'ос'миро при'ходило п'рос'ачи во'ди // це 'було пере'важно Мол'дав ·і'а / 'зах ·
ідна Укра'їна то так 'дуже зго'р'іло / ну тої н'і'чо ни ўро'дилос' / та_ї так вижи'вал ·и
йак мог'ли / та йа з'найу шо по 'шести'ро / 'семи'ро і 'ос'миро за ден' п'рос'ічи хо'дили /
та_ї молдо'вани најб ·іл'ши / молда'вани ка'зал ·и 'наша Мол'дав ·і'а Укра'їну
гуду'вала / а ти'пер ми при'ш'л ·и бо зго'р'іло н'іч ·о / ў 'сорок 'шестому ни ўро'дилос'
то ўже тако по'суха була // аж у'же в ·ід 'л'іта / зачи'лос'а / зачи'лос'а йак ўро'дилос' бо
навис'н'і кар'топл'у поса'дил ·и / ... уро'дила / 'голод і ўс'о / йа лиш 'кажу / це 'Боже
боро'ни в ·ід 'голоду // а йа ни з'найу до 'ч'о ц'і моска'л'і дови'дуг 'коби до 'голоду ни
дови'л ·и / ни'раз ў'єчер'і с'лухайім теле'в ·і'зори шо тракто'ри зби'раў у ком'байн зир'но
та_ї по'паў на 'м ·іну та_ї в ·ін за'гинуў та_ї т'рактор роз'било / та_ї ра'кети 'кидають

на по'л'а / на зир'но / йа ни з'найу / це йак це не переблагосло'вит то 'ц'ому прос'в ·ітку
ни 'витко //

– *А коли починали засаджувать землю?*

– К'в ·ітин' 'м ·іс'іц' та по'чаток т'раўн'а / 'п ·ісл'а Благо'в ·ішчен'а та_ї то шче
по'года по'казуйе то 'часом 'рано вес'на шо 'борше / а 'ч ·есом йе нидо'п ·ізно і мо'рози і
ўс'о / 'ади ў нас го'р'іх так бу ў:мерз / так цв'иў і так ·іх ц'в ·іт'іў з'мезло шо ми га'дали
шо 'лис'т'а ни 'буде / а в ·ін дес' по'тому лис'к ·і пус'тиў / та_ї 'лиск ·і йе //

– *А який хліб у вас вирощували?*

– У нас так 'дуже хл'іб тут ни ви'рошчувал ·и / кар'топл'а / у'с'о г ·ір'ки / пом ·
і'дори / та_ї та'ке / а ту'то ўс'о ку'поване / 'було ко'л ·ис' зир'но / мо'лол ·и / мли'ни 'бул
·и / та_ї та'ке / а ти'пер у мага'зин'і хл'іб // ни'ма / ў нас 'г ·ірс'ка м ·іс'цев ·іст' // о'тут
у нас / 'але та'ке / т'рохи / т'рохи г ·ірк ·іў / ўс'ого по-т'рохи / бур'а'ки / ци'бул'а /
кабач'ки / ота'ке ўс'еке / куку'рудзи тут са'дила / ог ·ірки 'вид'іла ў'чора шо скру'тиў /
'вид'іла шо зго'р'іў в ·ід с'пеки //

– *Раніше коноплі вирощували?*

– У ди'тинств ·і ви'рошчувал ·и ко'нопл'у / л'он / ро'бил ·и полот'но до'машн'е / це
ўс'о до'машн'е 'було ви'робл'уван'а / полот'но / сороч'ки 'шил ·и / шчи там гуцу'ли 'нав
·іт' / ну / д'іди 'мойі / то шта'ни та'к ·і / називал ·и пор'т'аниц'і / 'б ·іл ·и / 'шил ·и с
полот'на / та полот'но ро'бил ·и / та л'он / це ўже ко'ли-ис' / у йі'кйіс' ч'ийс нарко'ман'іў
ви'шукувал ·и шо нарко'ман'іў та ко'нопл'і ни са'дити там / та ко'нопл'у / та мак //

– *Що залишали в спадщину батьки дітям?*

– То бат'ки то це бат'ки / 'було йе і 'буде так / то ни у'с'і 'р'іўн'і ни 'бул ·и / наї
дир'жава за'кони 'робит' йак 'хоче то 'бул ·и 'б ·ідн'і / ба'гач ·і / ўс'і // шо 'мал ·и / то ти 'б
·іл'ши ли'шил ·и 'б ·іл'ше а б ·ідн'іше по-б ·ідн'ішому / ви'лик ·і вибу'довувал ·и ви'лик
·і ха'ти / а ма'лій / б ·ідн'іший п'ротиў 'себе / та_ї та'ке //

– У які ігри діти грали?

– Їс'єк · і / йа ў школу ни 'хожу то ни з'найу йа'к · і 'зараз // фут'бол / д'воє во'р'іт
'було та_ї 'фаіно стад'іон та'киї / а ти'пер о'дин о'там во'рота / та х'лопц'і 'коло д'вац'іт'
'багато х'лопц'іў с'ход'іс'і до тих во'ротах / у с'вета переважно с'ход'ац'а ви'лик · і так
· і //

– Як називали жінку, яка мала багато дітей?

– Це багато'д'ітна 'ж · інка / та за Укра'їни / це ко'л · и буў Йану'кович
призи'дентом то то так в · ін г'роши тим ж · інкам да'ваў шо то без ра'хунку / то наї так
'і 'бул · и шо (*сміється*) / Ок'сана ц'а ка'зала / мо'йа ў'нука каў це ўже йа'киїс' там у них
'б · ізнес завил'и 'кожного 'року д'ітина то ў нас зо дв · і-три с'ім'їи ота'к · і / о'дин
Йану'кович / 'б · іл'ше ни 'було та'кого //

– Якщо жінка мала багато дітей, шанували її?

– Та 'жинка йа'к 'жинка / йа'к ус'і жинки // у нас дес'ітиро було / п'їт' х'лопц'і ў /
п'їт' д'іўчат / ў л'уди виїшли //

– А як одна дитина?

– Од'на та од'на / ка'зал · и оди'нак / оди'ниц'а // ка'зал · и х'лопец о'дин 'але та'ке ни
нази'вал · и / так / н'іч · о //

– Хто у вас править у церкві?

– Та св · аш'ченик / а 'дехто 'каже п · ип · // йа ко'ли тут була / кс'ондз прихо'диў
два 'рази на 'тижден' ри'л'іг · ійу ў ш'кол'і була / в · ін ри'л'іг · ійу / ко'л · и йа хо'дила ў
ш'колу / а п · ісл'а 'мене / це се ск · інчила в · іїна / йа'к приїшоў Рад'анс'к · ії Су'йуз то
ви ци ни з'найіте то заборонил · и гет / шо 'д'іти / цирк'ви позакри'вал · и / ў нас 'в · іс'ім
'рок · іў 'церква зак'рита 'була / то ди'тину схрис'тити то 'парт'їа киру'вала 'шоби ни
хрис'тити / по'па ни б'рати / по'па 'били / с · е'ла виго'нил · и / то 'чудо се тво'рило // д'ітеї
голо'ва с'іл'с'койі 'ради запо'в · іў шо там за'писувати / там в · ін по · свое х'ристит // ў

нас 'була 'в'іс'ім 'рок'іў зак'рита 'церква / а су'с'іц'і 'села 'було / ў нас 'була пар'тійна
орган'ізац'ія / це пар'тійна орган'ізац'ія найг'ірше / до 'в'інчин'а н'і / ди'тину
хрис'тити н'і / на 'похорон по'па б'рати н'і / це ўс'о заборонил'и // а бу'л'и в Соко'л'іўка
та Ви'ликий Ро'жен су'с'ідн' с'іло / то там ни 'бул'и по'пи бо пар'тійна орган'ізац'ія /
то с'вої г'іршу б'іду ро'бил'и йак чу'ж'і / та_ї хо'дил'и ту'да хоч 'паску св'іт'ити
та_ї / у чу'же с'іло // у будинку кул'тури йдут' моло'д'і та_ї йіх роз'пису'ють та_ї об'м
'ін'у'ють об'руч'ками та_ї ота'ке / ў 'церкву ни йшли / а 'було та'ке / шо хот'ілис' зв'
ін'читис' за'кон:о ўно'ч'і то до 'церкви йшли // ота'к / то се роз'паў теї Ра'д'анс'к'іі Су'йуз
/ то Горба'чоў це ўсе под'ілило / шо 'буду вам рос'казуват' шо то се пере'жиў //

– *Так за Радянського Союзу було краще?*

– Йак ви 'чул'и 'може ко'лис чи'тал'и Шеў'ченка / Коб'зар' / йік в'ін о'писуваў
'паншчину / ік ви чи'тал'и і це з'найіте то ота'ке шо на д'ругому 'м'ісц'і бу'ло Ра'д'анс'к'
'іі Со'йуз // ну то це кол'госп це ўс'о заб'рал'и вит 'хати / у кол'госп 'кожний ден' т'реба
йти ро'бити / а / з'разу 'пот'ім кол'госп у нас орган'ізу'ваў то це зарп'лати 'майш іти ў
кол'госп / на 'роботу ти ни йди // восе'ни шо во'ни обра'ху'ють шо ви'ходит' та_ї то'д'і
вип'лачу'ють та_ї по'том в к'інц'і н'іби йа'кус' зарп'лату пла'тил'и / 'але цим шо с'тало
ро'бил'и до'яр'ки там то та'ке 'р'ізні ро'боти то та'ке // йа 'кажу вам за чоти'р'ох
дир'жаў ос'в'іта мо'йа //

– *На честь Божої Матері свята відзначали?*

– Та це ў нас най уро'чисто ўсе в'ідзна'чали // до то церк'ўи йдут' / та_ї сват'ку'ють
та_ї вс'о //

– *А працювати можна?*

– Ну шо / св'аш'ченик у 'церкв'і 'каже шо ро'бота на 'пол'і св'єта ни 'має / шо
це т'реба заго'товити хл'іб / заго'товити худ'об'і с'іно / то це ни'має / гр'іх ро'бити на
г'рош'і / шо на г'рош'і 'робите це 'можна оми'нути це прос'в'єт / 'ад'і ў чет'вер 'майім

Волод'імера 'буде с'лужба ў 'церкв · і / це Воло'димер Ви'ликий хрис'тиў 'К · ійеўс'ку Рус'
/ то ви дес уже 'чули //

– *Являлась Богородиця людям?*

– То 'було дес / 'було та'ке 'чути шо дес' так 'але с'у'да ў нас йа ни з'найу // 'було шо дес ко'лис гово'рил · и шо там та там але ў нас б'лиз'ко 'ц'ого ни 'було //

– *А як Водохрещца святкують?*

– Ну то шо / ў 'церкву / на р'іку їдут / та на 'р'іц'і ви роб'іейут 'ц'іл'і м · іс'течка / з 'леду // п · іп · х'рестит' 'воду / во'да по'вина це збер'ігати ў 'хат'і 'кожд'і а'би буў / 'нав · іт' 'бур'а над'гонит цо та'ка шо 'туча їде / град / та_ї по'кро'пити та 'лекше це / на Йор'дан зноў 'юду св · а'чену то'д'і корона'в · ірус буў / це перет:о'гит то ў нас / то 'може і ў:ас тог'да було до 'церкви об'межин'і 'аби ни згур'тоў:аўс'а на'род то нас си'ло на три / ч'тири час'тини под'і'л · ил · и ... а'н'і то ска'зал · и роби 'кошик 'майіте 'юду св · а'чену по'кро'п · іт у'с'о 'але а'би ни згур'тоў:атисе і перехо'диў це'й корона'в · ірус / а 'ўоно з того 'гирше за'шло //

– *А худобі давали свячену воду?*

– Св · а'тил · и 'тоже / посв · іти'ти на Св · і'тиї 'веч · ір / с'ходила'с'а ро'дина / ку'т'а / ўс'о на два'нац'ат' п · іс'них страў / ўсе 'п · існо / ў 'мене 'кожний раз с'у'ди с'ходи шо ў 'мене сти'л ше о'дин кладе'мо ро'дину / ну та_ї во'ди св · а'чено'у'йу та 'ко'ушик · і та ве'чер'а'ют //

– *А колядувати ходили?*

– Та-ак / хо'дил · и 'д'іти / ї до'росл'і / ўс'о / оти'пер ост'ан'ім 'часом іс 'церки хо'д'іт' та_ї 'д'іти хо'д'іт' //

– *І до хрещених батьків ходять?*

– Ну ў 'кожну 'хату 'ход'і / ни'ма вибе'рати хриш'чених //

– *А ви були комусь хрещеною мамою?*

– Йой / йа пйіт'нац'ат' хриш'ченик ·ів мала // то при'ходил ·и / н'і прихо'дил ·и / прихо'дил ·и шо 'було шо 'дал'ши йа ў д'руг ·ім сил'і буў о'дин / три'мала до хресту / і да'леко / шо до 'мене да'леко йти а во'ни 'мають' б'лижч ·і / 'але б'лиз'к ·і прихо'дил ·и //

– *То ви роздавали подарунки?*

– Ну та 'пеўно шо так // у'же йа ц'а хриш'чениц'а ви'ходит' 'замуж чи 'г ·іўчина чи х'лопец то 'мама / 'матка особ'ливий ку'пуйе //

– *А що matka купує?*

– Ну та в'с'еке / 'р'ізне / шо ка'зати // до'рожче / так йак 'бат'ко так і 'матка ку'пуйут там шос приб'лизно шо ўна 'хоче / най 'було ху'добу / 'йегн'ета / а'бо та'ке / перепи'вайут там у 'поўницу та_ї по'тому п'риїде та заби'ре / 'лижники дару'вал ·и / ну та фуст'ки / та по'душ'ки та коўд'р'і ну та'ке ў'с'ек ·е //

– *А ви дарували ліжники на весілля?*

– Ну а 'йекже / ну та ў 'мене ро'дина ви'л'іка то ше с'к ·іко дару'вала //

– *А вишиваєте рушники?*

– То ро'боту н'е 'годин у'с'у ро'бити / йа 'вишиўку з'найу / і х'рестик і ни'зинку і ўс'о гап'товане шо ми називал ·и але то ўс'о ро'бити л'у'дина ни 'го'на / йа ўже цим ремес'лом / йа йе в ·і'дома / ме'не за'казуйут та йа це //

– *Вам більше ліжники подобалося робити?*

– Ну так / 'бил'ше це / та_ї ме'не сх'вал'ували кр'із' йа 'визнана 'була ... та_ї чим'раз но'в ·і ў'зори / та_ї це т'реба 'думати над цим / та_ї та'ке // та_ї йа д'вац'іт' перестаў'йейі / ў 'мене ў Коло'миїс'кому му'зейі 'б ·іл'ше йак д'вац'ат' 'л'іжник ·іў йе у 'фондах / у Кос'іўс'кому / у Фран'к ·іўск ро'била / йа каў ў Лен'інг'рад ро'била / ў Біло'рус'і / та_ї скр'із' за'кази / та_ї то ў 'Кийіў / Л'вов ·і кр'із' за'кази 'бул ·и та_ї ро'била та йа цим була 'зан'ата / йа ни мог'ла ўсе ро'бити //

– *Дякуємо, що ви нам цікаве розказали.*

– Ну та / на здо'роўіе ўам / шчас'ливо в'читис'а та про'с'імо ўс'і 'Бога св'і'того а'би Бог нам с'войі І'сус Хрис'тос с'войу зн'аў з хрес'та про'биту 'руку і поблагосло'віў на'род і 'цего 'Пут'іна на'б'іл'ше тим / 'аби в'ін 'яко с'пам'я'таўса // в'ін не спам'я'тайц'а / в'ін ме 'бити до ос'танку //

– *Дасть Бог, до вас він не дійде.*

– Шо Бог даст / до 'мене с ко'соў 'мала при'ти //

Село Терешки Звенигородського району Черкаської області

Інформантка: ПІБ не паспортизовано, 1944 р. н., освіта – середня, спеціальна, місце роботи не засвідчено.

– *Жінці в спадок землю передавали?*

– Бат'ки 'як'шо вим'і'рали не було н'ікого то май'но 'бат'к'івс'ке переда'валос'а йій у с'падок / йі'ї бат'ки / а так / нид'іл'іме було / 'як'шо во'на у'ходить в'ід чоло'в'іка / во'на у'ходить в 'чому сто'їт' / о'це та'к' і д'і'ла //

– *Тобто майно передавалося хлопцям?*

– Аб'і'зат'ел'но / си'нам / вс'помни 'Ол'ги Коби'л'анс'кої зим'л'а / си'нам / а д'ів'чатам н'і'чого / але роз'вод'ів було 'дуже 'мало / а 'як'шо у'ходила / то у'ходила на'в'іки із'чим сто'ї'ала / а то в основ'ном тир'п'і'ла / тир'п'і'ла / тир'п'і'ла / ро'била / ну ро'били 'важко / но бл'уду не' було ко'лис' // ос' ди'вис'а / ми поже'нилис'а жи'вем ми на квар'тир'і в'едомсв'ен'ій с'о'годн'і йа вго'дила йа жи'ву а 'завтра йа ска'зала не та'ке с'лово / ми'не 'поп'ід с'раку / ку'ди йти / све'к'рухи / 'бат'ко / чоло'в'ік / 'коло ст'ройіли 'хату / у свек'рухи / ста'ру пова'л'али а 'нову ст'ройіли в'ін у'же прац'у'вав і в'ін зро'бив со'б'і дв'і 'комнати там / дв'і 'комнати / і ска'зав 'бат'ко / 'будиш жи'ниц'а це тво'ї дв'і 'комнати але ход о'дин / ход о'дин / і в'ін ко'ли за мной у'хажував то ка'зав / ти не 'будеш го'дит' / 'мати в'мене ха'роша а з 'бат'ком 'якос' 'буде / а ми 'будем жит' о'д'ел'но

так в·ін ми'н'і ка'зав / пон'імайеш / ко'ли / йа вже бу'ла / ми вже розпи'салис'а і т'реба
бу'ло до'мовиц'а за ви'с'іл':а і бат'ки ни прийшли / з'начит' нап'рашуйец'а на мисл' /
йак'шо ми вже шчи'тайемс'а чоло'в·ік і ж·інка за'кон'ан'і і ви не прийшли ме'не
'визнат' чо йа до вас п·іду / йа ро'била с'таршойу опера'ц'ійнойу / секре'тар
комсо'мол'с'койі орган'іза'ц'ійі і ми'н'і да'ют' квар'тиру / ме'н'і да'ют' о'д':ел'ний ход
/ о'д':ел'на 'комната / кори'дор і са'рай / на т'ір'ітор'ійі бол'н'іци / з'начит' йа то'д'і до
вас і ми переб'ралис' / то 'бат'ко с та'ким н'егодо'ван'ійем вис'казувавс'а / йак це / м·
ій син п·ішов у су'с'іди / це счи'талос'а по'зором / пон'імайеш / але 'через шо йа й ка'жу
/ с'лава 'Тоб·і Господи / шо йа н'і з'найу йак у н'іх спат' / де в н'іх туа'л'ет / і йа ни з'найу
йак ко'му го'дит' / йа го'дила сво'йему чоло'в·іков·і / йак бу'ло так і бу'ло / да / йа бу'ла
дур'на / був в нас керо'газ то 'можна ж той суп бу'ло зва'рит' з'вечора а 'рано наг'р'іт' /
в·ін на п'ят' ча'сов іде на ро'боту бо в·ін во'зив 'масло на 'Кийів / ну то'д'і бу'ло 'дуже
ст'рого і йа вже в п'ят' ча'сов йо'му гар'ачий суп да'йу / бо сто'лов·іх не бу'ло /
до'рожнойі с'лужби не бу'ло / дорож'них о'цих в'с'ак·іх пир... ни бу'ло / о / і йа йо'му
да'йу / т'реба бу'ло зва'рит' з'вечора і наг'р'іт' бу'ло ш'видше / йа 'ц'ілу н'іч не с'пл'у шоб
його покор'мит' але / йа не шчи'тайу шо ... / йа ро'била так / йак по'ложино ми'н'і ж·
інц'і / пон'імайеш / ми'н'і в·ін в'ідпов·ідав вза'імн'іст'у / але ко'ли йа ро'дила
'д'івчинку / і ска'зав 'бат'ко з'разу / ти нисшас'ливий бо в 'тебе доч'ка / в·ін ми'н'і це / в
·ін ми'н'і це до'н'іс / а по'том ко'ли ми'н'і по'р'ізали г'руди п·ід нар'козом йа ле'жу з
ди'тинойу і ле'жу о'дин м·іс'ац' / д'ругий / в·ін до 'мене при'ходить' / а в·ін же ш / у бат'к
·ів на'ходиц'а / а бат'кам в·ін 'видно надо'йів та й 'каже / з'найіш ти шо / да'вай йа
ди'тину забе'ру / ди'тина бу'ла здо'рова / а ти куди хоч / 'чуйіш / куди / йа вже / дали
ми'н'і квар'тиру / бо йа ли'жу в л'ікарн'і йа н'ікому ни 'нужна / во'но пройшло / але
во'но не за'булос' //

– А було таке, що мати в передавала спадок дівчині щось, дочці?

– Во'на да'вала їй аб·і'зат'ел'но пост'ел' // ко'жух аб·і'зат'ел'но //

– Як називалося це, коли мати передає?

– Придане / називалос'я придане / вона не могла йти без приданого / свик'руха йїї не даст' подуш'ки ... /

– А материзна, таке не казали у вас?

– Йак йак?

– Материзна.

– Шо це значит'?

– Ну коли жінка передає, мама передає дочці щось, бо придане дівчина сама ж не збирає?

– Н'є / збирає 'мати // 'д'івчина 'шила рушни'ки / 'д'івчина виши'вала рушни'ки / молодому со'рочку / плат'ка / а 'мати да'вала йїй пост'ел' і аб'ізат'ел'но був ко'жух / йак'шо ко'жуха ни'має / йак же вона 'буде ди'тину обгор'тат'? / вона ж ди'тину би'ре в ко'жух / би'рут' ди'тину хрис'тит' з'і'мойу у ко'жус'і / ди'тину з ко'жуха би'рут' / ди'тину с'тел'ат' п'ід ко'жух / то'д'і ж вичи'нали 'сам'і 'кож'і і ди'тина ле'жит' у т'ій кал'асц'і на ко'жус'і / вона не прос'тудиц':а н'іка'да в 'жизн'і / не в кал'асц'і а в ко'лисц'і / на ко'жус'і / так шо / ди'вис'а / дурн'і бу'ли / не' г'рамотн'і 'букв'ів не з'нали / а йак у'м'іли во'ни п'равил'но це все / і од 'матер'і до 'баби все це переда'валос'я / оце так'і д'іла // у ди'тини мо'лочн'іца / це значит' гри'бок такий 'б'ілий на йазич'ку / бе'ре 'мати 'косу сво'ю / 'мати би'ре 'косу / ко'са / 'коси не 'р'ізали / на'мотує на 'палец' 'косу і ди'тин'і в рот ви'т'агує оц'у мо'лочн'іцу // 'зараз 'х'ім'іа табл'етк'і / все п'рот'ів гриб'кове / не було тако'го / і це во'на цим / ко'сойу сво'їейу / 'мати / но 'коси ж 'мати 'мила шчосу'боти / ни'ма тако'го / йак'шо в су'боту / не 'мили 'голову н'і в пони'д'ілок н'і в в'івторк н'і в ни'д'іл'у / в пони'д'ілок 'будиш 'д'івкойу / у в'івторок шос' так се / у п'ятниц'у чолов'ік 'буде п'яниц'а / у ни'д'іл'у ни 'будеш суд'би мат' / 'т'іки су'бота / шоб в ни'д'іл'у йти до 'церкви з 'чистойу голо'войу / так шо о'це то 'б'і / во'но переда'валос'я / ну ме'н'і чо так во'но у'се переда'валос'я бо йа до ба'бун'і хо'дила ночу'ват' / 'дома йа 'мало шо п'рийн'ала бо в нас бу'ли 'карти / 'карти і д'руз'і / а йа з ба'бун'койу / йа ли'жу на

ли'жанц'і / о / а ба'бун'а на кро'ват'і і до 'ранку во'на ми'н'і все роз'казує / во'на ми'н'і
все все роз'казує / о'це та'ка бу'ла ситу'ац'ія //

– *Як називали вагітних жінок?*

– Ну йак нази'вали / ва'г'ітна нази'вали / та'к'і шче 'л'уди б'іл'ш цив'іл'і'зован'і
/ неопр'ід'іл'он:оїе состо'їан'їє / о'це та'ке / а то бе'ремина / а то т'аж'ка нази'вали /
во'на т'аж'ка / але во'на н'іколи не долж'на прий'ти до'рогу / н'ікагда //

– *Вагітна не могла перейти дорогу чи та, яка народила?*

– Н'е / та шо наро'дила / до шис'ти ни'д'іл' ни 'мала п'рава воб'ше 'вийти з д'вору /
во'на счи'талас'а не'чиста счи'талас'а //

– *А вагітна?*

– А та шо ва'г'ітна ни 'мала п'рава пирей'ти до'рогу н'ікагда / пон'і'маєш / во'ни
це вже з'нали / во'но з 'д'ецтва бу'ло при'вите //

– *А чого вона не могла перейти дорогу?*

– Ну так / о'так бу'ло / ти пон'і'маєш / о'так бу'ло //

– *А як називали жінку, яка народила?*

– Поро'д'іл'а / поро'д'іл'а / нази'валас'а 'мокра / щоб во'на на до'рогу ни 'вийшла
/ ни п'ішла по 'воду / нази'валас'а 'мокра //

– *А тих, хто без дітей були?*

– Во'ни / пон'і'маєш йак / во'ни були 'сил'но з'лобн'і ц'і 'л'уди //

– *Як називали цих жінок, які були без дітей?*

– Нази'вали йїх без'д'ітн'і / без'д'ітн'і нази'вали / во'ни були з'лобн'і / но йа то'б'
і 'хочу шо ска'зат' / шо / т'і 'л'уди / во'ни були не'ш'часн'і / во'ни за'в'ісл'ів'і були /
з'лобн'і і ба'гат'і / пон'і'маєш //

– *А як ставилися до таких людей?*

– Осто'рожно с'тавилис'а / йїх н'іколи н'ікуди ни пригла'шали / пон'і'маєш /
во'ни були 'сил'но 'жадн'і // у 'В'ерк'і бу'ло 'вос'миро / 'во-ос'миро / 'самому 'меншому
бу'ло три 'м'іс'ац'і чи чо'тири йак чоло'в'іка при'везли з 'Кийєва у'мер / опе'рац'ію

ро'били в голо'в·і / а опе'рац'ію ро'били чо'го / в·ін був шо'фером / йіхав п'йаний за рул'ом / збив 'кон'уха / йіхав 'кон'ами 'дад'ко / у'бив 'д'ад'ка і ко'н'аки і йо'му п'ят' год т'ур'ми / в·ін од'сид'ів / прийшов / а'ле там йо'го 'видно 'били і в 'його поча'лас' еп·іл'еп'с'іа / йо'го да'вай в 'К·ієв на опе'рац'ію / ди'тина ма'лен'ка і в·ін / цей / о'т:уда йо'го при'везли г'робом / 'хата ма'лен'ка / ма'н'у'пус'ін'ка / 'вос'меро д'ітей / 'во-ос'меро д'ітей / йо'го похоро'нили / то цей / то во'на не ми'нала ни свад'б·ів / н'і ім·е'н'ін / н'і гул'ок / а ко'рову дер'жала / а б·іл'ш н'і'чого / йа'кес шос' та'ке д'іт'ам т'реба було 'йісти / то в ш'кол'і д'ітей кор'мили 'даром / од'івали в ш'кол'і д'ітей / но в інтер'нати во'на не о'д:ала / прийшов із інтер'нату / прийшли із наро'с'в·іти да'вайте ми од'а'мо д'ітей в інтер'нати / а в інтер'натах було йак / в ... да'вали ос'в·іту / вс'ім од'накова од'ежда / ха'роше п·ітан'іє і аб·і'зат'ел'но т'і д'іти були 'виучен'і / а во'на ска'зала / йак ми'н'і не 'буде / но д'ітей йа от 'себе не о'д:ам / і це / распола'жен'іє 'комнат було та'ке / а / вже ж поча'ли во'ни ст'ройіц'а / то йім де'р'жава помог'ла шо во'ни 'с:уду не пла'тили і во'ни 'вистройіли ту ма'н'ун'ку 'хатку 'вистройіли і пок'рили і 'ш·іфер йім 'дали / о'це та'к·і д'іла / то в 'нейі 'вос'меро д'ітей / а на с'вад'бу к'личут' / це од'на 'Л'ашенчиха йііі не пок'ликала бо во'на / час'тушки приба'ушки / а п'равил'но / п'равил'но / совер'шен:о 'в·ерно / руб за 'с'єно два за воз / три рубл'а за пер'є'воз / і це во'на / о'це пр'іп·єв до 'кожної / о'це ска'зала во'на ц'у 'тумбу / і це п'равил'но / п'равил'но / і пл'аси і танц'ує / совер'шен:о 'в·ерно / руб за 'с'єно два за воз / три рубл'а за пер'є'воз / пон'і'маєш / і о'це / а / с'вад'ба / і'дут' на с'вад'бу / той с х'л'ібом той с тим / той с тим / а во'на з'варит' мо'лочний ки'с'іл' / і в та'р'ілочку ро'з'іл':є / і це во'на у мис... / у / в та'р'ілочку ро'з'іл':є / захо'лонув той к·і'с'іл' і в 'вузличок і ни'се так та'р'ілочку / о / 'В·єрка йде / бо мо'лочний к·і'с'іл' 'буде / пон'і'маєш / во'на не компл'єксу'вала / во'на з'нала шо в 'нейі ни'ма / а на'йістис' во'на 'хоче / погул'ат' во'на 'хоче / і о'це так / так во'на прожи'ла / пон'і'маєш / о'це та'к·і д'іла //

– А як називали жінку, у якої було багато дітей?

– Кролиц'а називали / кролиц'а / кролиц'а//

– Йіх / йіх / тоді було у кожного багато дітей / у кожного багато дітей / і понімаєш / діти в основному були бідні / не було комплексу що там йак там / просто багато було та й усе / оце таке // ну вони ж потім підіймалися і йшли служити до пана / і в найми йшли / понімаєш / ну а потім уже йак почалася школа / йак уже після воєни:ий пір'юд почався / то школа / держава взяла на себе таке ви... / що багатодітним було нипогано / їм помагали крєпко / понімаєш / крєпко //

– А співали про них пісні?

– А до мене Йаків приходив / коробочку раків приносив / а йа тійі раки поїла / і з Йаковом спати схотіла / іди іди Йакове з хати / бо на піччї батко та мати / а під пічу малесенкї діти / не буде тобї Йакове де дітис' // ну / співали / співали / оце такї діла //

– А як називали ту жінку, яка народила поза шлюбом?

– Називали йійі покритка //

– А як ставилися до них?

– Понімаєш / покритка / але / в основному тоді царувало те / так було йак Шевченкова «Катєрина» / ти помниш це / батки були наскїкї ожесто'чонї шо вона йіх опозорила / понімаєш / це таке було клеймо / шо це було страшне / диви / йак було не'легко тим баткам остац'а однім а Катєрину вони вигнали / це була іст'їна / але / діти / діти звалися байструки / понімаєш / йака дочка / йака мати така й дочка / йакїй батко такий син / понімаєш / так шо / воно / оце воно служило / мабут' через те / шо діти це губка / вони впитують усе / йак веде себе мати і батко / понімаєш / був такий случай шо подружка дочки задушевна кончила медінститут і пішла на практику / ше не кончала / і загу'ала з дїр'єктором школи / загу'ала з дїр'єктором школи / а він же же'натий / і діти / і вона ми'ні розказує / а йійі кажу / а йак же на це дивиц'а мати? / вед' вона молода гарна / в

'нейі ше все вп·ер'ед'і / а во'на 'каже / а шо ж йій 'мати с'каже / йак йі'ї з 'дома заб'рав кавал'ер / але з живо'том / во'на посту'пила бер'емен:а / а в·ін йі'ї 'дуже л'убив і заб'рав з род:ома і ц'у 'Ірку припи'сав на 'себе / то шо йі'ї 'мати с'каже / 'начит' ти пон'і'майеш / йак во'но о'це бу'ло / а во'на ми'н'і то'д'і ше шос' ска'зала / йа б то'б·і 'тоже шос' ска'зала / але йа ни 'маю п'рава / 'начит' / во'ни контро'л'ірували н'ів·ід'імо / 'кожний крок і 'кожне с'лово / пон'і'майеш / н'ів·ід'імо / о'це та'к·і д'іла //

– *А якщо жінка залишалася без чоловіка?*

– Вдо'ва / вдо'ву шанували // до вдо'ви хо'дили / до молодойі вдо'ви хо'дили д'івчата на поси'ден'ки / йа'к·і во'ни / називалис'а 'досв·ітки // то'д'і ж був ка'ганчик / і во'ни хо'дили / а х'лопц'ам 'нада / з'і'ма / 'холодно / 'перид но'вим 'роком / 'перед но'вим 'роком / 'перид 'Паскойу / 'холодно / ро'боти та'койі ни'має / во'ни до молодойі вдо'ви с'ходилис'а / там йак'шо йе ди'тинка / то ди'тинка / во'ни там п'р'али / во'ни там виши'вали / і х'лопц'і були / і там / до 'ранку / називалис'а 'досв·ітки / пон'і'майеш / но / моло'да вдо'ва ше й прий'мала / пон'і'майеш / во'на й прий'мала / пон'і'майеш //

– *А до старших вдів як ставились?*

– А до с'тарших вд'ів / ну йак ска'зали / сироту і вдо'ву ни об·ід' // сироту / та'кий / во'но і в 'Новом За'в·ет'е 'пише / сироту і вдо'ву і не за'б·ід' / і пон'і'майеш / оцей'го / о'це к'редо / о'цей 'лозунг в·ін так сушчество'вав / сироту і вдо'ву / ни / не об·ід' / не об·ід' / о'це счи'талос'а гр'і'хом / пон'і'майеш / о'це та'ке // вдо'в·і о'рали / пома'гали го'род го'рат' / пома'гали йі'ї / ну пома'гали п'росто так долж'но бут' //

– *Вона відрізнялась від інших? Одягала не так?*

– Во'на бу'ла за'кутана / во'на од'а'галас'а йак во'на ста'ралас'а 'гарно в'д'іц'а шоб причару'ват' со'б·і йа'когос' х'лопц'а ... / шоб до 'нейі хо'дили / во'на не бу'ла в об·ід'і / пон'і'майеш / йі'ї в об·ід'і чоло'в·іки не остав'л'али / во'ни до 'нейі на но'човки хо'дили / пон'і'майеш / о'це та'ке //

– *Коли були у жінки місячні, що дозволялося, а що – ні?*

– Значит' / йак'шо в 'нейі 'м·іс'ачна / ра'н'іше ж бур'а'ки ко'пали / а т'реба було бур'а'ки / те'пер г'руз'ат' у ма'шину / ма'шина ста'є на ве'лик·і ве'са і 'важит' / так було / а то'д'і був та'кий ви'ликий 'йашчик / дес' метр на метр / с чотир'ма 'ручками / і нак·і'дають в·е'са / сто'їали в·і'са / нак'ідають в о'цей 'йашчик / йак'шо в·е'сов не було / 'повний цей 'йашчик це вже був іс'питаний в·ес / а по'том гру'зили на п·ід'води / п·ід'води це ко'н'ака з 'возом / п·ід'вода з'валас'а / п·ід'вода / щоб 'вивезти на цук'ровий за'вод і це во'но за'писувалос'а с'к·іки в 'тебе врожа'їу / пон'і'маєш / о'це та'кий і'шов вес / на 'сахарном за'вод'і не було та'к·іх в·е'сов йак о'це 'зараз / йак о'це п·ісл'аво'їен:ого пе'р'їоду / то це йі'ї / йак о'це в 'нейі 'м·ес'ачн'і во'на не п·ід'ї'мала / наз'валос' 'берко / о'цей 'йаш·ік ви'ликий / ч·і'тир'і ду'ш·і б'рало / 'берко / во'на не п·ідн'ї'мала пото'му шо йі'ї був за'прет / во'на с'каже і во'на не п·ід'ї'має / бо в 'нейі об'рушиц'а кровот'е'ч·ен'їє / бе'ремин':а не п·ід'ї'мала і 'рожен'їца / ну 'рожен'їца не хо'дила / о'це то'б·і та'к·і д'ї'ла то 'бачиш / тут 'тоже іш'ло шч·а'д'ашч·е / іш'ло шч·а'д'ашч·е //

– *А що вдома заборонялося й дозволялося робить?*

– Ну 'дома шо / з чоло'в·іком во'на ни с'пала в т'ї дн'ї / пон'і'маєш / це були 'мокр'і д'ні во'на з ним ни с'пала / н'іка'да 'ц'ого не було / о / а цей / в'дома во'ни ж з'нали / то-о це ж 'т'ажест'і во'на не п·ідн'ї'мала //

– *А хліб робить, їсти варить вона могла?*

– Во'на ни 'мала п'рава / за'р'їзали поро'с'а во'на до 'м·аса не дот'рониц'а / к'вас'ат' ка'пуст'у к'вас'ат' бур'а'ки к'вас'ат' ог·і'рки к'вас'ат' поми'дори / во'на ни 'мала п'рава дот'ронуц'а / во'на счи'талас'а не'чиста / пон'і'маєш / тут дво'їаке / те'пер йа са'ма розмиш'л'а'їу чо'го / вед' к'вас'ат' ка'пусту т'реба нак'васит' йі'ї / за'нести в 'погр'їб / в·і'драми і збит' / це ж т'реба п·іти по с'х·ідц'ам / це ж наг'рузка на 'нейі / і прохо'лода / те'пер сто'їат' йі'ї шатку'ват' 'тоже прохо'лода / в·і'драми но'сит' пом·і'дори / а

к'васили боч'ки по 'дес'ат' к · ілог'рам / ог · ір'ки по 'дес'ат' 'в · іде"р / боч'ки / їй т'реба було за'нести а по'том за'лит' водо'ю / то во'на ни 'мала п'рава / до квасли'ни н'ї'якого д'їла не 'мала / п'роїде в 'нейі / то'д'ї во'на 'мала п'раво / под'ложували а'бо хтос' допо'магав //

– *А могла вона сіять, жать, збирать плоди?*

– *Ї'як'шо ро'бота по'сил'на / ниваж'ка / то во'на хо'дила / во'на хо'дила //*

– *А відвідувать породіллю, до кумів ходить, на христини?*

– Не дай Бог / ї'як'шо 'даже в 'нейі їе менстру'ац'аїа / во'на ни 'мала п'рава п · іти про'в · ідат' де ма'лен'ка ди'тина / бо ка'зали ї'як'шо во'на п'рїйде не'чиста про'в · ідаїе / то в ди'тини 'буде ко'шул'а //

– *А що це?*

– Це ди'тина / покри'вайец'а та'кими приш'чами / все т'їло / все ли'це / і ї'як'шо в ди'тини / 'може це і не от 'того / но ї'як'шо в ди'тини та'ке раздра'жен'їе / пот'н'їчка чи це / з'начит' це до 'нейі приїшла не'чиста про'в · ідат' / пон'ї'маїеш / так шо / не дай Бог щоб не'чиста приїшла про'в · ідат' ново'рожд'єного а'бо воб'ше там де їе ма'лен'ка ди'тина //

– *А в церкву ходила чи на цвинтар?*

– Н'ї на цвинтар / н'ї в 'церкву / но це т'їл'ки ї'як'шо 'похорони то во'на хо'дила / а так в 'церкву / г'р'азна 'ж · інка / 'мокра не хо'дила / не хо'дила // а 'рожен'їца до шес'ти ни'д'їл' воб'ше в 'церкву не хо'дила / воб'ше / а ї'як'шо / ї'як'шо во'на / пон'ї'маїеш / тут 'можит' во'на і про'мокнут' / і по'том / тру'с'їв же не було / прок'ладок не було / ти пон'ї'маїеш / ну мо... / во'ни б'рали так / ота'ко іс т'кан'ї ї'як'ойіс' т'кан'ї / ї'як'ойіс' 'жосткойі т'кан'ї ро'били 'пояс / до 'того 'пояса ро'били ї'як 'маску / прив'їазували на с'пин'ї і прив'їазували на пири'ду / на живо'т'ї / ти пон'ї'маїеш ми'не / дл'а 'того / їй т'реба ку'дис' 'вийти і по 'хат'ї хо'дит' то щоб їй не опо'зориц'а / пон'ї'маїеш / то це в 'нейі та'кего було / а по'том ішла на 'р'їчку ст'їрац'а ї'як н'їх'то не 'бачит' //

– *А хто в сім'ї працював найбільше?*

– Найб·іл'ше прац'ували молод'і хлопц'і / молод'і мужики / пон'імайеш / але ж і баби не^и сид'іли осторон' / садили ква'сол'у / садили с'ім·іна наприклад 'ред'ки / по'том бур'яки с'ійали / по'том все / то це баби / 'чистили куку'рузу од' качан'ів очиш'чали бо це ц'іли план'тац'ії були з куку'рузи / по'том / цей / 'сон'ашники / дл'а ол'її / по'том ква'сол'а / гарбу'зи то це баби сид'ат' так·і йак йа виби'райут' нас'ін':а / виби'райут' нас'ін':а / 'лушчат' ква'сол'у / це процес 'дуже дл'іт'ел'ний / пон'імайеш / і о'цей бур'їан шо кар'топл'а ви'копуйец':а / те'пер ми 'палим на го'род'і а то'д'і б'рали цей бур'їан / йо'го но'сили і робили с'топчики п·ід 'хатойу і з'верху / і з'низу до 'верху обкла'дали 'хату / цим бур'янами / оста'валос' 'т'ік·і в·іконичко / в·іконичко невеличке чо'го / шоб 'хата була 'тепла / а йо'го ж ба'гато бур'їану / бо земл'і ба'гато і соло'ми ба'гато / то це в'нос'ат' р'адно і вноч·і / не вноч·і / 'вечором 'топл'ат' ли'жанку / бо на ли'жанц'і три чо'тири душ·і спит' / на ли'жан'ці / на кро'ват'і спит' 'бат'ко з 'мат'ірйу / по'том був такий п·іл / чо'тири 'ножки / чо'тири 'ножки і на'т'анут' таким к'репким холс'том / р'адном таким к'репким / і полу'чалос'а йак га'мак / пон'імайеш / і в гама'ку с'пали / пото'му шо ни було кра'ват'ів мита'левих / були дири'в'їан'і кро'ват'і / само'робн'і / ви'сок·і / мат'рас'ів не було таких / а 'доски і на 'доски був із 'р'адин по'шитий мат'рас такий з 'р'адин / і це ц'і 'р'адна наби'вали с'іном / не со'ломойу а с'іном / равно'м·ерно наби'вали і йак в·ін у'же про'товк / во'но ж про'топчец':а / так / то йо'го восе'ни / 'перед 'Паскойу вики'дали і но'ве с'іно ло'жили і ст'і'рали / ц'і 'р'адна ст'і'рали / шоб во'но ... / а вкри'валис'а чим / од'ї'їал же ни було / подод'ї'їал'н'ік·ів ни було / подуш'ки були / а вкри'валис'а чим / ко'жухами / с'витами / 'пал'тами вкри'валис'а / ми вкри'валис'а / йа 'виросла 'тоже вкри'валис'а пал'том а 'рано вс'танеш і йдеш ти у ш'колу / 'чуйеш (сміється) / о'це та'ке / пом'н'ате непом'н'ате йа'ке йе і 'чоботи од'н'і / б·іл'ш ни'має 'чобот'ів // йак'шо д'воє чо'б·іт то це хара'шо / пон'імайеш // ка'лош ни було / а йак ка'лош·і були то це вже п·ісл'а вой'ни ка'лош·і поча'ли к'лейіт' із 'камери / ма'шин:а 'каме'ра / то це поча'ли к'лейіт' / то були ка'лош·і так / накл'ейан'і / поклейан'і / а йак'шо д'ї'р'ав·і / то ше й 'робл'ат' / зати'райут'

шоб прикл'ейт' / шоб ни було д'ірки / шоб ни тикли / а то в основнім чоботи / ну о'це таке було //

– Кому в сім'ї забороняли працювати?

– Бол'ним / бол'ним / і йак во'на бер'емен:а на дн'ах то 'тоже во'на важ'кого не но'сила / і йакшо / во'ди ж ни було / у 'кожного / од'на кри'ниц'а / дес' / ту'ди п'ів к'ілометра і на'зад п'ів к'ілометра / од'на кри'ниц'а / і це ко'ромисло / з'найеш таке коро'мисло? / два в'ідра / два в'ідра / і во'на йде з коро'мислом по 'воду / за'кутана обов'яз'ково / пон'імайеш / і на со'б'і ни'се / але йак во'на ро'дила / во'на ш'іст' не'д'іл' по 'воду не 'п'іде / ш'іст' не'д'іл' / п'івто'ра м'іс'ац'а / бо йакшо й'їи хтос' зустр'іне 'п'ісл'а 'родово то же щч'і'тай шо во'на / 'шос' з'найе / пон'імайеш / н'іх'то / ни дай Бог зустр'іт' ц'у 'ж'інку з во'дойу й'ака ро'дила / ш'іст' не'д'іл' / во'на ш'іст' не'д'іл' з'і'мойу / а ро'дили в основ'ному з'і'мойу / і вес'нойу і 'вос'ін' / во'на сидит' на п'іч'і і на ли'жанц'і з не'мов'л'ам // ко'линка / у ко'линиц'і со'лома / не со'лома а 'с'іно / пон'імайеш / і о'це во'на ту ди'тину / ни було ж н'і под'гузн'ік'ів / н'і оц'і'хо 'памперс'ів та ти шо / н'і 'марл'ей / н'і'чого / о'це все було із домот'кан:ого / пон'імайеш / йо'го од'б'ілували / во'но було м'я'кен'е / і так оц'у ди'тинку / так йо'го за'мотували / но 'кожний ден' купали / була дерив'їана / 'ночви були де'рив'їан'і / і в дерив'їаних 'ночвах / і в де'рив'їаних 'ночвах / та'ких ве'ликих де'рив'їаних 'ночвах / м'ісили хл'іб / но це д'руг'і 'ночви / там м'ісили / і пир'іж'ки / і 'зат'ірку / бо йак / не було мака'рон'ів верм'ішел'ів / оц'ого не було // 'мати вста'є рано / нам'ісила / ту'ди й'айічок ки'дає / й'айічка і моло'ка гр'іє / це зам'ісила во'на / роз'ко'тила ц'і кор'ж'і / на р'ад'нов'і / чисте р'ад'но / 'чисте / на та'кому н'іх'то не спав / бо д'івчина долж'на йти 'зам'іж / то в 'нейі долж'ни бут' і р'ад'на / шоб во'на це д'іло шоб ро'била / і рушни'ки / о' але все та'ке було тов'сте / гру'бе / в 'мене од'не р'ад'но ос'талос'а / о' / і о'це во'на розка'тала / а по'том / во'но п'ідсохло / і во'на то'д'і р'іже і полу'чайец':а в 'нейі 'зат'ірка / і во'на то'д'і у тор'бини ту 'зат'ірку в'ішайе шоб во'на не з'іпр'іла / і о'це кипит' во'да / во'на ки'дає

ту 'зат'ірку / і в 'нейі за'жарка вже / ку'сочок 'сала по'жарила / і це во'на за'жар'уйе тим 'салом / і й'ід'ат' без х'л'іба / бо це 'зат'ірка счи'талас'а / но во'но в'кусне / 'дуже в'кусне / це кр'іп то кр'іп су'хий / йест' пет'рушка / то су'ха пет'рушка / а н'е то лав'ровий лис'точок / лав'ров'і лис'точки іног'да бу'ли бо куп'ц'і хо'дили / лав'ров'і лис'точки 'перец' во'зили / о'це так'і д'іла // а йак зар'ізували / а йак зар'ізували поро'с'а до го'дов / але ж то зар'ізували / то це так / 'сало / 'сало / м'йасо / посо'лили / соло'нина бу'ла / 'м'асо / о / а цей / ба'нок же ш не бу'ло шоб закру'тит' / холо'д'іл'ник'ів ни бу'ло / с'в'ету не бу'ло / га'зу не бу'ло / к'еро'газу не бу'ло / пли'ти ни бу'ло / то це бу'ли йашч'і'ки і в йашч'і'чки скла'дайт' 'сало / 'сало сти'че / скла'дайт' в йашч'і'чки / переси'пайут' 'гарно 'сол'ійу / і во'но / ли'жит' 'поки / 'поки во'но не зар'іжут' д'руге / во'но ста'йе 'жовте / во'но ста'йе 'жовте / во'но проп'і'кайец':а / і пон'і'майеш йак / те 'жовте 'сало вже так во'но твер'де бу'ло і се то це / йак 'вариц':а боршч / то ки'дайт' у 'боршч ве'лик'ій ку'сок 'сала / во'но нак'і'пайе / а по'том його й'ід'ат' / а йак'шо 'даже й си'ре / то шо си'ре / по'р'ізали по ку'сочку з поми'дором чи ог'і'р'ком й'ід'ат' 'ц'ілий год 'поки не зар'іжут' 'нове //

– А як ділили роботу між членами сім'ї?

– Ну йак д'ілили? / там же ш і'де фронт ро'боти / керу'вав цим 'бат'ко / керу'вав 'бат'ко / 'мати керу'вала д'ів'чат у'чила і п'р'асти / то'д'і ж так / з'і'ма при'ходить' / то виши'вайут' і пр'а'дут' / пон'і'майеш // у 'кожного бу'ла п'р'адка / і о'це во'ни пр'а'дут' і це при ка'ганчиков'і / це ж не бу'ло 'ламп'ів / о / а такий був кага'нец' і це при 'ц'ому каган'цев'і во'ни п'р'али і п'рали дес' до 'часу 'ноч'і / і сп'і'вайут' / пр'а'дут' і сп'і'вайут' / ну й на вечор'ниц'і хо'дили / не бу'ло ж к'луб'ів / не бу'ло ж цих тансплош'чадок / пон'і'майеш / о'ц'ого вс'ого не бу'ло / а бу'ли / гал'орк'і так'і / 'наче / в 'кого йе ба'йан / ну само'учк'і бу'ли / не бу'ло з музи'кал'них школ / пон'і'майеш / і о'це ба'йан / і ба'йан / не ба'йан / а гар'мошка / гар'мошка / ск'рипка / 'бубон / манда'л'іна / г'і'та'ра / і це хто в'м'і'є грат' / бо у 'мене д'ід / м'ій д'ід Гри'гор'ій / 'бабин чоло'в'ік / в'ін на вс'іх

інструментах у м·ів грат' / о'це та'ке // і це во'ни г'райут' / і це 'вечором поро'били
прийшли во'ни з 'пол'а на'робл'ан'і повими'валис'а і на вулиц'ах дес' во'ни ... о'це в нас
о'то / о'то де 'цемент / де мага'з'ін сто'йав / да / то це тут 'йіхн'а доч'ка в м·іла г'рат' на
гар'мошк·і / а 'бат'ко в м·ів грат' на гар'мошк·і на манда'л'ін'і на ги'тар'і і на 'бубон'і /
с'ім'я була 'в·іс'ім душ / і 'хати ку'сочичок був / а це вс'і інстру'менти ц'і вс'і були //
і о'це во'на на гар'мошку г'рає / і о'це 'веч·ір / і молод'ож з у'с'іх вулиц'ів і тут
танц'уйут' і кроков'як і 'пол'ка / і / і 'йакже ш / кроков'як 'пол'ка го'пак вал'с ма'зурка
/ о'це та'ке // но ма'зурка це 'пол'с'к·ій 'танец' / це 'пол'с'кий 'танец' // і сп·і'вали / і сп·
і'вали //

[...] – і о'це 'бат'ко ка'зав / роб·іт' так / шоб не ви к'лан'алис'а / а вам к'лан'алис'а
// шо це з'начит' // шо 'л'уди йдут' / а 'меж·і ж / сво'їе 'поле / мо'їе 'поле / мо'їе 'поле //
йак'шо ти вже на 'пол'і то йа йду та до 'тебе в·і'тайус'а / пон'і'маєш // то 'роби так /
шоб не ти в·і'талас'а / а до 'тебе в·і'талис'а / бо ти вже на 'пол'і / пон'і'маєш // 'сил'но
за'ран'е почи'нали робит' / 'сил'но за'ран'е / ну а 'вечором л'а'гали спат' бо 'л'ітом ж
важ'ка п'рац'а / п'рац'а важ'ка / пон'і'маєш / а д'ів'чатам не було ко'ли спат' / на
'вулиц'у / во'ни 'б·ігли на 'вулиц'у і там же ш / але це не була 'кожен ден' 'вулиц'а / ни
'кожен ден' була 'вулиц'а // у пос'тах не було / це на вес'н'і / запл'італи журав'л'а /
навес'н'і ідут' / наче вес'н'анки / вес'н'анки навес'н'і / то це йдут' / о / а 'перед / а з'і'мойу
/ а з'і'мойу то це / були у ха'тах поси'ден'ки // х'лопц'і д'ів'чата с'ходилис'а // д'ів'чата
кортр'і п'р'али / о / а / котр'і / це і сп·і'вали / ну там же во'ни жени'халис'а / пон'і'маєш
/ бо де ж / була / де зна'йомства були / де шо / о'це та'ке // ну / а / д'ів'чата були і з
де'фектами / і з всим на с'в·іт'і / а н'іч була / це ж не то шо 'зараз обна'жит' те'бе 'голу
/ 'гола 'ходить' і на 'нейі розд'ивис'а на все / а то / ти ж 'бачиш / ота'ке було // [...]

– Яку роль виконував батько в сім'ї?

– Саме голов'не в с'ім'ї це 'бат'ко / а 'саме найр'ідн'іше це 'мати // це 'іст'іна /
н'іх'то не опро'вергне це / п·ісл'а 'Бога вс'ігда к'лан'алис' 'матир'і / але 'бат'ко це було

основне / хата стоїт' на чотир'ох стовпах / три стовпи це бат'ко / немає бат'ка все рушило'а і якшо бат'ко правил'ний в ін наставл'ав д'ітей на усе / бат'ко це зашчита / це велич / а мати це все // в ін учив / от а до йа все д'ітей учив // в ін учив їх і працюват' / і вчив їх як правил'но с хл'ібом // бат'к·івс'к·і збори ни матиринс'к·і збори / пон'імайеш // земл'а / хаз'айство / все було на бат'ков·і / матирина рол' була пикти хл'іб / вона пикла в пи'ч·і / на лис'т'і / лист'а засушували / вона пи'че на че'р'ін'і той хл'іб / хл'іб клали на полиц'у / це було с'ім хл'ібин на тижден' / і р'ізав хл'іб т'іл'ки бат'ко / ни дай Господи щоб впала к'ришка хл'іба на земл'у / т'іл'ки бат'ко р'ізав хл'іб / перед й'дойу во'ни вс'і мо'лилис'а / ставали і мо'лилис'а / п·ісл'а й'ди д'акували Богу і мо'лилис'а // це приви'валос'а в с'ім'ї // часи зм·інилис'а і зараз чолов·іки с'тали б·іл'ш п·ідкабл'учники / в чому це закл'учаєц'а ну в тому шо Бог першим создав чолов·іка / шо це з'начит' / це з'начит' в ін зробив еск·із то'го шо буде робит' ше'девр / ж·інка // ж·інка по'вина все вм·іт' робит' / і по хоз'айству / і вм·іт' і шит' і пр'асти і го'товит' добре / це ж·інка / вона по'вин:а вм·іт' і соблазн'ат' / і ж·інка по'вина все робит' із зак'ритим ротом / ж·інка не по'вин:а виступат' проти чолов·іка / в ін ска'зав це за'кон / от то'д'і була м·іц'на с'ім'я / це зараз полу'чилис'а ці п·ідкабл'учники / оц'і розбрат'йя / не'в·іра в Бога / і це поро'дило і в сусп·іл'іств·і розлади // але бат'ко по'винен був учит' д'ітей у'с'ому нор'мал'ному / першу 'очеред' в·ірит' у Бога / с пел'онок це да'валос'а шо д'іти в·ірили // о'це та'ке було //

– Коли чоловіка називали батьком?

– Якшо в ін мав д'ітей то в ін був бат'ко / а якшо в н'ого д'ітей ни було / то в ін був пр'осто му'жик //

– А кого ще батьком називали?

– Хреш'ченого шче називали 'бат'ком / той хто носив до по'па хрестит' / в·ін на себе 'тоже 'функц'її брав ди'виц'а за ди'тиноюу / ну не завжди / основ'на 'функц'їя була в 'бат'ка 'р'ідного //

– *А його називали хрещеним батьком чи батьком?*

– Називали хрещ'чений 'бат'ко / або п'росто хрещ'чений //

– *Як називали чоловіка, у якого вагітна жінка?*

– Н'їйак / чоло'в·ік / п'росто чоло'в·ік //

– *А що йому можна й не можна було робить, якщо в нього вагітна жінка?*

– Йо'му 'можна все робит' кр'ім п'разника і ни'д'іл'і / бо шло та'ке по'в·ірія / на п'разник ру'байеш шос' там та'ке шоб ни було кал'їцтва в с'ім'ї / це ст'рого дот'римувалис'а /

– *Що робив чоловік, коли його жінка народжувала?*

– Мо'ливс'а 'Богу // 'ж·інка народжувала / з'вали 'бабу-пови'туху / в·ін по'винен був привис'ти 'бабу-пови'туху // в·ін при'водив 'бабу-пови'туху / п'ісл'а то'го йак во'на прий'мала 'роди в·ін мо'ливс'а і да'вав 'баб·і п·ів л'їтри 'водки і хл'їбину і йа'когос' рушни'ка / та'кий був о'бичай // 'бат'ко вибе'рав ім'я 'синов·і //

– *Як називали чоловіка, у якого народила жінка?*

– Ну 'перв·істок у 'н'ого / його в·італи вс'і / називали шо в 'н'ого йе 'перв·істок / його вс'і в·італи / в·ін був шчас'ливий //

– *Як змінювався статус чоловіка, коли в нього з'являлася дитина?*

– В·ін із мужи'ка / із чоло'в·іка ста'вав 'бат'ком / на 'н'ого ка'зали 'бат'ко / 'папа це по совр'ем·он:ому / 'тато / ми ка'зали 'бат'ко і 'тато / 'папа не ка'зали / 'таточко / р'іднесен'кий 'таточко / та'тус' // 'р'ідний 'таточко / 'р'ідний // доро'гий / 'р'ідний / золо'тий / 'д'іти його л'убили / йак'шо в·ін заслу'говував це //

– *Як звали чоловіка, який мав одну дитину?*

– Обично / ну йес' багато д'ітний бат'ко / ра'н'ше од'на дитина була р'едкост' / д'воє / т'роє це р'едкост' / а то п'ятеро / шестеро / вос'миро / дев'ятиро / най'менше це п'ятиро / і вс'і були дог'ланут'і / не було тако'го йак о'це 'зараз т'вориц'а / шоб це хто заку'рив / не було у с'ім'ї скв'ернос'лов'їя / бат'ко при д'іт'ах ни ру'гавс'а //

– Змінювалося ставлення до чоловіка, якщо в нього одна дитина чи багато дітей?

– Йо'го т'рошки приз'їрали / в'ін був багат'іший / кажут' / це було по'в'їр'я / багатому г'рош'і а б'ідному д'їти / це та'ке було по'в'їр'я / во'ни були багат'і той ко'го од'на дв'і дитини / і ка'зали багатому г'рош'і а б'ідному д'їти //

– Краще було мати дочку чи сина?

– Це 'мати все од'но було а дл'а бат'ка прес'тижн'іше було йак'шо синов'їя / хто зна чо'го / та'ке було / йак о'це йшли с'ватац'а то 'мати 'сина 'каже йа с'во'їм соко'лом 'с'аду за сто'лом / а 'ж'інка йак'а вже с'ватайт' / 'ж'інц'і 'каже а ти с'во'їейу 'гаво'ю 'с'адеш п'ід 'лаво'ю / це було ун'їз'їт'ел'но але це була гор'дин'а бат'к'ів у 'кого синов'їя // о'це та'ке було //

– Як шанували батьків?

– Н'їчого без бат'к'івс'кого до'зволу не ро'билос'а / л'убе миропр'їят'їе / чи дитина ку'дис' 'хоче 'їхат' у'чиц'а / чи шчос' ро'бит' чи 'хоче дитина 'зам'їж'їти / ста'вали 'перед бат'ками на кол'їна / чи син чи доч'ка і про'сили бат'кового благосло'вен'а / 'перше в бат'ка і в 'матир'ї / 'перше в бат'ка / не було самоуп'равства //

– Як називали свекра і тестя?

– С'векра називала ни'в'їстка 'тато ка'зала на с'векра / с'векор це бат'ко 'сина / а тес'т' це 'ж'інки бат'ко / 'тоже 'тато ка'зав / 'т'їл'ки на ви //

– А ви до своїх батьків на «ви» чи на «ти» зверталися?

– Ми з'разу хо'т'їли на ви / а 'мати ска'зала / бат'ко од'ин і 'мати од'на ³начит' ви до'лж'н'ї ка'зат' на них на ти // ми од'н'ї / Бог у нас од'ин і до н'ого звир'тайемс'а на ти /

і до бат'к·ів / ми не р'івн'айімс'а до 'Бога / 'Боже сохра'ні / ми од'ні / ви на нас 'кажете
ти / ми р'ідн'і //

– *Як називали нерідного батька стосовно дитини?*

– В·іт'чим // на в·іт'чима 'д'іти 'бат'ко ни ка'зали / п'росто звир'талис' «ви» // це
коли заставл'али к'репко / то 'через 'силу називали і йак'шо мален'к·і були то
називали / а йак п·ідросл'и н'іколи на в·іт'чима 'бат'ко ни ка'зали / н'іколи // у нас
'через до'рогу у чолов·іка в'мерла 'жінка ост'авила д'воє д'ітей / а в 'ж·інки вмер чолов
·ік / ост'авив д'воє д'ітей / во'ни з'ійшлис'а / йо'го д'воє й'її д'воє / і д'воє родилос'а
і було 'шестеро / ну во'на сво'їх д'ітей 'б·іл'ш-менш / а т'їх 'бат'кових д'ітей во'на
'дуже ізд'івалас'а / х'лопец' вмер бо був 'пухлий а 'д'івчина п·ішла в світ но во'на си'бе
знайш'ла / во'на си'бе стано'вила / Бог по'м·іг їй //

– *Чи були батьки, які вели аморальний спосіб життя?*

– 'Дуже ба'гато було / це були / с'уда 'через до'рогу / 'даже состо'їат'ел'ні / в·
ін дир'жав 'пас'іку і була 'баба Сира'фима і в·ін все жит'а за 'нейу у'хажував / і 'ж·інка
в 'н'ого була і за 'нейу у'хажував //

– *Чи були випадки, коли батько любив більше когось із дітей?*

– Були / це вже 'бат'ко дл'а 'нейі при'думував п'р'ізвище // от у нас у с'ім'її /
'бат'ко / чолов·ік м·ій / у 'н'ого все було по господарству / в·ін с чотир'нац'ати 'рок·
ів п·ішов робит' хот'а 'бат'ко йо'го був состо'їат'ел'ний / бу'галтер цук'рового за'воду
//

– *А як називали таку дитину?*

– На 'н'ого ка'зали / л'убимчик 'бат'к·ів / ма'зунчик / л'убимчик / у'с'і зам·ічали
ц'і прив·іл'ег·її йак·у да'вали од'н'їй дитин'і //

– *Як називали батька, який не піклувався про своїх дітей?*

– Дуже погано називали / ду-уже поганими словами називали його / ду-уже поганими словами / мат'уками називали його / його нинавид'или / і та дитина була низашчиш'чона //

– Як жили сім'ї, у яких був батько, і в яких не було?

– У толкового бат'ка був пор'адок у сім'ї / і діти були працел'уби / і скромні / і виховані / і Бога л'убили / і Бога знали / а там де була водка / там де була гордин'а / розгул / гул'т'аїї були / там беспор'адок у сім'ї / там ни було нічо / толку і діти пішли покид'ками / вони нікому ни були 'нужні / над ними ізд'ивалис'а / їх б'рали в найми // ф'інансово к'рашче жили там / де був бат'ко-т'ружен'ік / в ін старавс'а на вс'іх / поле зас'івав бат'ко / в бат'ка кон'і / поле ско'сив бат'ко / жали серпами / бат'ко вимолотив / бат'ко помол'ов / у бат'ка було зерно / в бат'ка була скотина / і в бат'ка була земл'а / сім'я не голодувала / все було натурал'не господарство / т'іл'к'і своїє //

– Як називали батька, який піклувався про своїх дітей?

– С'ім'ян'ін / його л'убили вс'і //

– Як ставилися до чоловіка, у якого лише дочки?

– Нормал'но ставилис'а / ка'зали шо в н'ого двохст'волки / брако'д'ел //

– Які були батьки суворі чи ніжні?

– Бат'ко в ін должен бут' строг'ий / не було пан'ібрацтва / але це була чиста л'убов / бат'ко ви'ховував //

– Як називали суворого батька?

– Деспот / на н'ого ка'зали деспот / були бат'к'і сувор'і / були гади //

– Батько брав участь у пострижинах?

– Да / год дитин'і / не мати стригла / бат'ко стриг // такий був закон // йа нап'риклад мален'ких стригла са'ма а потім бат'ко почав п'ідстри'гат' //

– Що мав зробити батько, якщо в нього помирала дитина?

– Це було с'їмейне горе // були так · і бат'ки шо ка'зали / д'їти пер'д'їти / се'бе т'реба гл'ад'їти / о'дин так ка'зав / в · ін їх штампу'вав / со'б · і зал'е / не думав про с'їм'їу //

– Чи були батьки, що володіли надприродними силами?

– Були так · і / від'ма'ки / з'нахар'ї / в · ід'ма'ки // во'ни з'нали чорну 'маг · їу / 'вони воро'жили / і до ко'ров з'нали / до л'удей з'нали / ди'т'ач · і хво'роби / 'рожу ізбав'л'али / були так · і / во'но переда'валос'а с поко'л'їн'а в поко'л'їн'а // це був чоло'в · ік / у йа'кого були д'їти і в йа'кого ни було д'їтей / ну їх 'мало було цих з'нахар'їв / і були ж · ін'ки з'нахарки / були // о'це ди'тина ни спит' уно'ч · і / визи'вайут' 'бабу / во'на 'шепче а'бо перел'ак ви'качує / го'товит' 'купел' 'баба / і то'д'ї ди'тина росте //

– Були дні шанування батька?

– Були / о'бично ден' на'роджен'а 'бат'ка п'разнували //

– А були інші дні?

– Не було та'ких празни'к · ів / були т'їл'ки рел'їгїйн'ї празники //

– Як називалися суботи, коли шанували померлих?

– Род'їт'ел'с'ка субота / це м · іж празни'ками йест' та'к · і суботи / т'реба йти до 'церкви і за упо'кой / шоб мо'лилис'а за упо'кой / пана'х · їду за'казуєут' / с'в · ічку с'тавл'ат' шоб мо'лилис'а за упо'кой / і на к'ладбище йти до 'р'їдного // це правос'лавне / 'їе ок'рем · і суботи у п · іст і так 'їе / 'їак'шо хоро'нили д'їтей / були 'похорони / то 'мати би'ре хл'їб і 'сахар і 'їде в 'церкву і с'тавит' за упо'кой / ста'райїц'а / 'їак'шо були д'їти / напик'ти 'коржик · ів з 'маком і роз'дат' д'їт'ам і 'л'уд'ам і п'росто 'милостин'у шоб зга'дат' / і по'том ше само'борти були / во'ни називалис' потир'чата / то там та 'мати 'їй не безраз'л'їчно було // мо'їа 'мати / о'це на род'їт'ел'с'к · і суботи вс'їгда пек'ла 'коржики / во'на ло'жила в н'їх мак і мак роство'р'ала / обва'лакувала і роз'носила по ха'тах / не вс'їм ха'там / п'їят' ш · іст' ха'т'їв / а до 'церки во'на йшла з мо'л'їт'войу за упо'кой // але ти'пер во'но пиритво'рилос'а в те / в 'кого 'їе по'койники / во'ни з

мо'л'ітвойу во'ни йшли до 'церкви і 'несли шо 'мали / 'ран'ше хл'їб і 'сахар а 'зараз ви'но
ни'сут' / і 'воду / і кан'фети / жи'руйут' / на к'ладбишче йдут' / на тих ро'д'іт'ел'ських
су'бот 'робл'ат' с'т'іл'ки шо ни при'думат' //

– *А чому називали саме родітельська субота?*

– Ну так нази'вали то'го шо 'мати во'на ж ос'талас' а без ди'тинки / ро'д'іт'ел'ск'а
// 'мати мо'лилас' про по'мерлих д'ітей / а ти'пер ус'їх по'мерлих з'гадуйут' і да'йут'
'милостин'у / а ра'н'ше було 'т'іл'ки д'ітей і потир'чата //

[...] Ко'ли не було 'бат'ка 'р'ідного то то'д'і б'рали хриш'ченого 'бат'ка /
бат'ку'вав на с'вад'б'і хриш'чений 'бат'ко / або брат се'ст'рин / або йа'кийс' бли'жн'ій
'родич бат'ку'вав / но без 'бат'ка ни було та'ких м'іропр'ї'ят'їй //

– *Що казали батькам, якщо молода нечесною заміж виходила?*

– Йак'шо 'д'івчина 'чесна / на ви'с'іл'і / 'мати розли'ває ус'їм мед / 'мати йї'ї
'р'ідна і свек'руха / коро'вай д'іл'ат' // йак во'ни 'с'одн'і пожи'нилис'а / во'на прийш'ла
до свик'рухи і свик'руха на д'вор'і ви'в'ішує п'ростин' / бу'вали та'к'і 'випадки / ну
моло'д'і / то в'ін ста'равс'а йї'ї пок'рит' ну шоб ни 'вийшла роз'молка с цим пи'тан':ам
/ то розр'їзав 'пал'чика / і то'д'і ту п'ростин' ви'в'ісу'вали // в'ін йак'шо по'р'адний то
скри'вав це от сво'їейі 'матир'і //

– *Чи сміялися з батьків молодої, якщо вона нечесною була?*

– Та'ке було / во'ни йїм упр'їкали а йї'ї ни'навид'їли // а'ле це все за'лежало от
моло'дого // на во'рот'ах молодой ч'іпл'али стр'іч'ки 'р'ізного 'кол'ору 'т'іл'ки ни
к'расн'і і 'меду не нали'вали н'і т'і н'і т'і / а'ле йак був по'р'адний молодий то все було
п'равил'но // о'ц'а п'ростин' йа'ку ви'в'ісу'вали / ко'ли моло'да в моло'дого / 'л'уди ни'сут'
с'н'ідат' / йї'ї бат'ки / йї'ї ро'дина / і тут йак'шо ни'сут' с'н'ідат' долж'на ви'с'їт'
п'ростин' ну там де 'в'ішайут' біл'їо // йак'шо бат'к'і бу'ли 'б'їл'ш-менш то не ви'в'
ішували п'ростин' / а йак'шо ви'в'ісу'вали то 'т'іл'ки 'чисту п'ростин' // до них в'
їд'носилис'а на'хабно / з пре'зирством //

[...] – *А Різдво як святкували?*

– А Р'ізд'во / о'це в нас Р'ізд'во / ¹³начит' ¹мати об·і'зател'но / сн'іп / на по'кут'і і с'іно / на ¹тому с'іні ¹мати виставл'ає / а сн'іп це той сн'іп йа'кийй ... зажи'мали пше'ниц'у / зажи'мали / і це в·ін і'кона ве'лика Ісус Хрис'тос //

– *Ікона ця збереглась ця чи ні?*

– В ¹мене дв·і і'кони мо'їейі ба'бун'і / о'то в ¹кухн'і / а ¹тойі і'кони не зберег'лос'а / ну ¹хату ж^ш про'дали / то в ¹ме'не / цей / і'кони ба'бун'а з ¹ними в·ін'чалас'а //

– *Ви сніп ставили?*

– ¹³начит' ¹мама с'тавила сн'іп і с'іно / а те с'іно то'д'і п'ід к'вочку шоб бу'ли кур'чата / те с'іно / о'тако х... / ¹образ ве'ликийй / Ісуса / і там на по'кут'і ¹лава і ¹лава / не бу'ло ст'іл'ц'ів ве'лик·ій ст'іл а по'том ¹мама ва'рила так / ва'рила боршч п·іс'ний / вйу'ни ¹жарила / то'д'і не бу'ло та'кої ¹риби / морс'кої чи йа'кої / вйу'ни / боршч на Р'ізд'во / на п·іс'ний ¹веч·ір / це Св·а'тий ¹веч·ір / і це во'на ¹жарит' вйу'ни / цей / боршч п·іс'ний / ва'реники з ка'пустойу і п·ір'іж^шкі з ка'пустойу і ку'т'а // о'з'вар ¹вариц'а г'руш·і / с'ливи ¹вишн'і і йа'блука сухоф'рукти ве'лика каст'р'ул'а ¹вариц'а а'бо ка'зан / і ку'т'а / ку'т'а пше'нична тов'чена / не ¹було ¹рисовойі / д'руга ку'т'а / це ¹бат'ко с'ідає / ма'к·ітра / об^п мако'г·ін і вс'і'да ¹бат'ко ... тре мак / та'кийй був обр'ад ¹т'іл'к·і / тре мак той // ну і це ми с'ідаємо / ¹перша ¹з'ірка по'я'вилас'а на ¹неб·і ми с'ідаємо / ми помо'лилис'а ¹Богу / «¹Отче наш» / помоли'лис'а с'ідаєм ми ¹йісти / і ¹кажут' хто ¹первий чхне на на ку'т'у то ¹тому ... йа'кийс' пода'рунок да'ват' / ну та'кий був обр'ад / то це ми йак поч'нем чхат' / ¹бат'ко ка... та ¹йа не полу'чайу г'рошей (*сміється*) / о'це та'ке / йак поч'нем чхат' //

– *І це ви вже святкували Різдво і Великдень, навіть коли в церкву не ходили?*

– Тра'диц'ія збер'ігалас' // а ¹на д'ругий у'же бу'ли і кат'л'ети / і колба'са бо ¹р'ізали поро'с'а / і холо'дец' і о'з'вар і ку'т'а і пир'іж^шкі со'лодк·і / ну ¹все бу'ло / і ва'реники / ва'реники на д'ругий ден' у'же не бу'ло / а пир'іж^шкі бу'ли с:иром / із'ума то'д'і не бу'ло / о'це то'б·і так бу'ло / і гос'тинц'і бу'ли дл'а / го'р'іхи / йа'блук то'д'і не

було / н'ї в 'кого не було бо сади 'вир'їзали пото'му шо за... / 'бат'ко л'убив сад / пон'їмайеш / 'видно во'но ме'н'ї в кро'в'ї п'їшло / л'убив сад / о'цей го'род о'там де
Ал'она то все було в са'ду / але йак зробили на'лог за 'кожне 'дерево п'латит' г'рош'ї /
то 'бат'ко 'вирубав у'вес' сад // вес' сад / за 'кожне 'дерево т'реба було пла'тит' / а де ж^ш
т'ї г'рош'ї / ш'куру здай бо 'держиш поро'с'а / 'йайц'а здай / бо 'держиш 'кури / моло'ко
здай бо 'держиш ко'рову / пон'їмайеш / а шчо ж^ш ос'танец'а со'б'ї? // а полу'чали коп'
їй'ки / а нас т'роїе / у ш'колу // йа йш'ла в ш'колу / в 'мене тор'бинка була 'шита і
чор'нил'ниц'а і 'ручка / 'мама 'купит' табл'етку / тут табл'етку роз'водила у во'д'ї
пере'варен'їй / і це нали'вайе нам у чор'нилниц'ї і ми 'руку бе'ремо / 'ручка пе'ро таке
вставл'айец'а і це ми пи'сали // 'зошит'їв було 'дуже 'мало / так було 'мало / шчо'деник
'їв воб'ш'є не було // ну к'нижки' були / то це од'на к'нижка на тр'ох / на п'ят'ох // і
це в тор'бинц'ї // а 'обув'ї ж не було / то 'добре шо 'мама 'шила 'вал'анки / так 'каме'ри
/ о'ц'ї / шо / ма'шин'ї 'каме'ри / і з'є тих 'каме'р спец'їал'їсти к'лейїли так'ї 'чуник'ї / і
це 'мама по'шїє 'валанки' / і це ми в тих 'чубиках хо'дили до ш'коли // а пал'то ме'н'ї
доста'валос' се'с'тра с'тарша / то во'на по'носит' його / йїй купл'айут' д'руге а йа те
пал'то / ме'н'ї аж по п'яти / пла'ток шоб за'кутаний / так нас отпра'вл'али в ш'колу //
у ш'кол'ї було п'їч'не отопл'ен'їє / г'руба 'топиц'а і це на пе'рерв'ї ми плат'ками
накр'ит'ї і вс'ї г'р'їєм 'руки 'коло 'ц'ого // але був само'вар / ве'лики'ї само'вар / і в 'тому
само'вар'ї кип'їа'тили чай / і по п'ят' ко'п'їйок нам да'вали за'вар'аний с'в'їжий чай із'
само'вара / па'хучи'ї // ну 'чайу на 'ложечку 'сахару / ну теї чай ме'н'ї наск'їл'ки в'їн
був 'добрий / а по'том у'же в посл'едн'ї ро'ки вже п'їс'ат / п'їс'ат т'рет'ого йак у'же
вмер С'тал'їн / у'же там був к'їоск / прода'вали 'булочки' // то ми т'їх 'булочок в'
їз'їMemo та до'дому і С'т'оп'ї прине'семо 'нач'є ж^ш 'булочку / о'це так / бо був 'т'їл'ки
'чорний хл'їб // 'чорний хл'їб був на вес' прода'вали / і о'це хл'їбина / ота'ко 'даже
над'р'їзана / по 'весу 'б'їл'ша // і по теї хл'їб т'реба було йти в 'оч'ер'ед' із тр'ох 'ноч'
'ї зай'мат' шоб купит' того хл'їба / та'ка була 'оч'ер'ед' за хл'їбом //

– А ходили колядувати на Р'їздво?

– Хо'дили кол'адуват' на Р'їздво / і заборон'али і хо'дили // і хо'дили с:в'їздоу / і хо'дили з ко'зойу //

– А як забороняли і ходили? Як це контролювали?

– Були з'радник'і так'ішо доложували / то то'д'і т'ім були 'виговора / а традиц'їа не м'їн'алас'а //хо'дили кол'адуват' //

– А щедрувати?

– І щедруват' хо'дили // щедруват'це ж^ш тринадц'ятого // але шо харак'т'ерно / шо ми хо'дили 'т'їл'ки до 'баби 'Ол'ги / бо ми бо'їалис' // їа була в'їд'м'їн:иц'а / їа к'репко бо'їалас'а / пон'їмайеш / і с'тароста к'ласу / їа бо'їалас'а щоб не було ме'н'ї пор'їцан'їа / пон'їмайеш // а по'том їа п'їшла / вже їа за'к'їн'чила меду'чилишче // а 'Паска / а 'Паска то це 'Чи'стий че'т'вер / 'Чи'стий че'т'вер це 'пере'д 'Паскойу чет'вер // і це 'рано у п'їат' 'ранку / 'газу не'має / керо'газу не'має / н'їч'о не'має // 'мама 'топит' пли'ту / 'ноч'ви / ота'к'ї 'довг'ї 'ноч'ви / це гр'їє в каза'нах во'ди / і це нас об'їзат'ел'но переку'пайе / це ко'го не було / щоб' це 'мама в 'Чи'стий че'т'вер нас не пере'ку'пала / і ту 'воду во'на не вили'вала на дорогу / во'на вили'вала там / де н'їх'то не 'ходить' / п'їд 'дере'во / пон'їмайеш / це нас во'на пере'ку'пала а шо ж 'тойї одеж'ї / їак 'мама ст'їрайе / то це ми на п'їч'ї 'гол'ї' / пото'му шо не' було в шо перед'їц'а / 'вош'ї' були // і о'це / по'том ми в п'їятниц'у й'демо / у'же в п'їятниц'у йдем в ш'колу / в суб'оту йдем ми в ш'колу / а в не'д'їл'у вже в три 'ноч'ї ми йдем св'а'тит' 'паску // 'мама 'топит' у п'їч'ї // нам застав'л'айе / ти виби'вайеш б'їл'к'и' / ти виби'вайеш жовт'к'и' // і це во'на од'т'ел'но б'їл'ки' жовт'ки' пе'че ви'сок'ї 'хорми / у п'їч'ї ви'сок'ї / в 'ме'не т'ї 'хорми зби'рег'лис'а / ви'ок'ї 'хорми 'садит' //

– Як називали жінку, яка народила Ісуса Христа?

– Мати Божа / Матир Божа / Мар'їа / і Цариц'а Небеснаїа / до неї
звер'тайуц'а в мо'л'їтвах // до неї звер'тайуц'а / Господ'і / Мати Божа Хри'стова /
Цариц'а Небеснаїа / помо'жи / заступ'и / сохр'ани // до неї звер'тайц'а вес' м'їр //

– Чому до неї звертаються?

– Во'на на н'єб'їсах / во'на п'росит' сво'його Сина / Ісуса Хри'ста о захист'ї дл'а
про'с'ашчого //

– Яка Мати Божа?

– Уйав'л'али їїї не'вин:ойу / во'на ж Д'їва Мар'їа / і по'том / во'на / гарна /
пр'ам'ї чер'ти / їїї ж бачили л'уди / їїї ж бачили гон'ци / і йак'шо ми Бога ни
бачили то ми Мат'їр Божу Хри'стову і Ісуса Хри'ста бачили / пон'їмайш // во'на дуже
гарна / пр'ама / струнка / і п'равил'н'ї чер'ти лиц'а / о'то та'ка йак о'то йєст' на в'
їкон'ї о'то та'ка йєст' Матер' Божа Хри'стова // ну л'уди / іконо'писц'ї їїї
перемал'овували / пон'їмайєш // во'на сми'рен:а / во'на сми'рен:а ни то шо там
сва'рилас' / лайалас' / во'на ни іску'шон:а / во'на с та'кого роду / в'їруйучого /
ду'ховного // це ід'єал //

– А звідки знають про її зовнішність?

– Їїї бачили // во в'р'єм'а рожд'єн'їа Ісуса Хри'ста / їїї ж в гост'їн'їцу не
допус'тили а во'на родила Його в їаслах / у ко'н'ушн'ї / то л'уди ж бачили мал'єного
х'лопчика і бачили Мат'їр Божу Хри'стову / то це ж зап'єчет'лило'с'а / пон'їмайєш /
зр'їт'єл'на пам'їат' і по ц'їй пам'їат'ї ко'ли вже В'їн став ца'рем ро'били і'кони //
ро'били і'кони по пам'їат'ї а по'том вже поїав'илис' іконо'писц'ї там і од'аг все на с'в'
їт'ї / а'ле це т'реба мат' талант / це талантл'їв'ї л'уди ро'били і'кони ц'ї //

– Як батьки вчили шанувати Матір Божу?

– Так йак Ісуса Хри'ста / во'на ж заступниц'а / до неї звер'тайуц'а при вс'їх б'
їдах / при н'ужд'ї / при фо'робах / Матер' Божа Хри'стова заступ'и / сохр'ани / помо'жи
//

– Були свята на честь Богородиці?

– А йак же / Усп·ен'а / це ж п'разник / п'разники були 'Матер' 'Божойі Хрис'товойі / Рожд'ен'іє / 'с'омого 'вересн'а / по'том Усп·ен'іє йак во'на вже по'мерла то це 'тоже шчи'талос'а п'разником / так шо 'шана от л'удей / ро'зумних л'удей / була ви'лика а йак'шо дур'н'і то ни пон'і'мали 'ц'ого н'і'чого / но 'ран'ше л'уди нас'к·ік·і п'разнували йі'ї / нас'к·ік·і во'ни йі'ї ц'і'нили і возви'шали / шо це / на 'уровн'і 'Бога хо'т'а це ни Бог / пон'і'майеш / но 'Бога ми ни 'бачили а 'Мати Ісуса Хрис'та / а шо з'начит' йак во'на 'бачила йа'к·і 'муки йі'ї син мав ц'і 'муки / це страш'не / та'ка во'на / во'на ви'носл'іва та'ка / насто'їашча 'мати //

– *Працювали в ці свята?*

– У вс'і св·а'та ро'бит' 'можна / це не" гр'іх / 'важно 'т'ік·і те шо 'можна одм·і'нит' / нап'риклад 'порац'а / ско'тин'і дат' 'йісти / подо'їт' це ж н'іобхо'д'імо'ст' / пон'і'майіш / а'ле шоб не злоупотре'єбл'ат' / ну ни ругац'а / ни кл'ас'ти / ни пит' / ни пирий'дат' 'даже в св·а'та / а в св·а'та / 'перед св·а'тами л'уди ста'ралис'а поро'бит' шоб п·і'ти до 'церкви / помо'лиц'а і о'д'ат' сво'ю дан' йак чест' 'Матир'і 'Бож·ій Хрис'тов·ій //

– *Від чого захищає Богородиця?*

– А в·ід 'чого / в·ід на'паст'і / і в·ід фо'роб / і в·ід 'наглої с'мерт'і // у 'кого йе нужд'а і хто йі'ї пон'і'має і в·ірит' той до 'нейі звир'тайц'а / Господ'і / 'Матер' 'Божа Хрис'това / Ца'риц'а Не'беснайа / заступі сво'їм мара'фоном 'в·ійс'ко // ти ж 'помниш була іс'тор'ія / була йа'кас' в·ійна 'т'іки йа за'була іс'тор'ію с ким була вой'на і звер'талис'а / 'Мат'ір 'Божа пок'рила та'ким с'в·ітлом / та'ким с'в·ітлом шо 'в·ійс'ко осл'іпло і було / 'наче / поб·іжд'іно // це не брех'н'а / це 'точно // і о'це 'молис'а 'Богу / звир'тайіс'а Господ'і пош'ли по'жалуста 'ангела-хра'н'іт'ел'а ро'дин'і / а по'том / 'Матер' 'Божа Хрис'това / Ца'риц'а Не'беснайа / заступі сво'їм мара'фоном мо'їу ро'дину і перечі'сл'айіш іме'на то'го ко'го ти 'хочеш шоб 'Мат'ір 'Божа захис'тила / це захис'ниц'а / це сер'йозно //

– До неї тільки в молитвах зверталися?

– Да / умовл'ан'а / заклинан'а це / пон'імаєш / провокац'ія / це д'явол / о'це
йє л'уди в йаки'х живе Бог / ц'і л'уди звир'тайуц'а / йє л'уди в душах йа'к · іх живе
д'явол і йє л'уди в йаки'х душах живут' глисти / то т'ік · і т'і л'уди в душах йа'к · іх
живє Бог во'ни 'можут' зве"р'тац'а і во'на допома'гає //

– Чиєю покровителькою була Мати Божя?

– Во'на покровител'ка млад'енц'ів і покровител'ка 'в · ійс'ка / і ва'г · ітних / і
'рожен'іц / хто 'має нужду і 'в · ірит' в 'нейі той зве"р'тайіц'а / вс'і хто 'має нужду /
пон'імаєш / так йак до Ісуса Хрис'та звир'тайімс'а так і до 'Матир'і 'Божойі
Хрис'тової // ос' йє п'разник Пок'рова ну то це п'разник покровител'ства 'в · ійс'ка //

– Як зверталися до Богородиці, щоб вона допомогла народити?

– Звир'тайімс'а до 'Бога / до Ісуса Хрис'та / 'Господ'і / Ісус Хрис'тос / 'Цар'у
Н'єбесний допомо'жи щоб розродинил'а / 'Мат'ер' 'Божя Хрис'това / Ца'риц'а Не'бесна
/ допомо'жи щоб благопо'лучно було / допомо'жи щоб" ни було кровот'еч · і // 'зараз не
та медицина / ни'ма 'зараз со'вецк · іх стандарт'ів а 'зараз л'уди 'род'ат' на до'му / ос'
'Лойко / 'шесте"ро д'ітей в · ін сам / 'бат'ко / пр'ін'мав 'роди і во'ни сто'йали на кол'інах
/ во'ни в мо'литв · і сто'йали ча'сами / звер'талис'а до Ісуса і до 'Матер'і 'Божойі
Хрис'тової і 'шестеро д'іток благопо'лучно родилис'а і благопо'лучно живут' /
ни'має паталог · ій / кровот'еч · ен'ія / а тут а на уз'і прут' / на а'нал'изи прут' / г'рош
· і з'дерли і забули / 'ше-есте"ро д'ітей / за д'ругим за т'рет'ім почи'найіц'а кровот'еч ·
ен'іє а це 'шестеро д'ітей / не було кровот'еч · ен'ія н'і'якойі паталог · ійі // Бог
пома'гає / пон'імаєш / Ісус і 'Матер' 'Божя Хрис'това во'ни ж ісци'л'айут' і
пома'гамйут' //

– Як зверталися до Матері Божої, якщо хотіли завагітніти?

– Звер'талис'а с мо'л'ітвойу / с п'рос'бойу / во п · ервих йак'шо ти звир'тайіс'а до
'Матир'і 'Божойі Ісуса іди в пост / в 'першу 'оч · ер'ед' ідеш у пост / а по'том звер'тайіс'а

п'росиш / кажиш своїй нужди і Бог помогає / вед' пойми кожна дитина рождайця
от Бога / от Божого благословен'а / йакшо Бог ни даст' то ни родиця / все іде от
Бога / Бог нам дає / чо'го ми л'убим Бога б'іл'ше чім родн'у? // йа ран'ше ни
пон'імала йак це можна ни л'убит' дитину а л'убит' Бога а тво'я ж дитина от Бога
/ це ж Бог дав ми н'і ц'у дитину / значи'т' йа долж'на л'убит' б'іл'ше Бога / Мат'ір
Божу Христову а по'том у'же дитину / це ж Божий дар / д'іти це Божий дар //

– *Які пісні співали для Діви Марії?*

– Ну це в основ'ном кол'адка / «По вс'ому св'іт'і стала нови'на / Д'і-іва Ма'р'і-
йа Сина родила / в йасла положила / с'ін'цем притрусила Господ'ного Сина» //

– *Що забороняли робити, щоб не осквернити Богородицю?*

– Ну йак? / ру'гаця / йес'т' л'уди йак'і гнут' мат'уч'а і в Бога і в Христа то це
таке страш'не / наприклад хулит' Бога / Христа / Духа Св'а'того воно ж не
прош'чайця на трет'є покол'ін':а // Бог гн'і'їтит' / Бог мстит' на трет'є покол'ін':а
/ н'іл'за / н'іл'за богохул'н'ічат' / н'із'а сердиця на Бога і на Мат'ір Божу Христову
і на Духа Св'а'того / це гр'іш'но / це так гр'іш'но // воно вс'ігда с'тане злим йакшо
казат' погане на Бого'родицю / ото т'ік'і хто богохул'н'ічає то це вс'ігда воно
отразиця / тако'го ни бу'ває щоб ни отразилос'а / це пон'імайеш / це
не"до'торкан'іс'т' / н'іл'з'а / даже думат' шос' погане ни можна / це св'а'те //

– *Чи відзначали свята на честь ікон із Богородицею?*

– Був празник Казанс'кої Божойі Матер'і то це в'ідзначали / св'аткували //
це треба в цер'ковник'ів роспитат' / по'том св'аткували Мати Божа Христова
Ца'риця Не'бесна'я Ма'р'і'я / а б'іл'ш йа ни з'найу //

– *Називали землю Матір'ю Божою?*

– Земл'у шанували йак св'а'тин'у / але йа тако'го ни з'найу шо називали й'ї
Божойу Мат'і'р'ю но т'ік'і йа з'найу шо зимл'у дуже ч'тили / йакшо зимл'а не
за'се'л'ана / ни по'сад'ана або ни об'робл'ана то це щчи'тавс'а ви'ликий гр'іх / те'пер

во'но все бур'яна'нами зарос'тайе / во'но все напл'е'ват'ел'ск·і і ти'пер йак у нас 'йіхат' на Лебе'дин с'ім год на од'ному 'м·іс'ці 'с'ійут' куку'рузу / удоб'р'айут' вс'акоюу 'гадост'ійу / це ж знуш'чан':а / надру'гат'ел'ство над зем'лейу / 'нада йа'кас' ор'ган'іка / н'і'чо-ого ни 'робл'ат' ор'ган'ік·і ж ни'ма і ско'та ни'ма / 'х·ім·ійу прут' і куку'рузу прут' і во'но все 'йакас' і 'родит' //

– *Били землю?*

– Це надру'гат'ел'ство та'ке йак мат'у'к·і / йак прокл'ат'іа / це в л'у'дини долж'но бут' от рожд'ен'іа заложино шо це св·а'тин'а / 'земл'у ц'ілу'ват' 'нада / йак'шо л'у'дина кл'алас'а то во'на 'йіла 'земл'у це вже шчи'талос'а шо це все досто'в·ірно во'на ска'зала но 'т'ік·і не прокли'нат' 'земл'у / 'хочеш роби 'хочеш не роби но ска'зат' шо 'нашо ми'н'і те то це гр'іш'но / це 'дуже гр'іш'но //

– *Чи просили Богородицю оберігати скотину, яка дає молоко?*

– А йак же / звер'талис'а на кол'інах / з'е по'вагойу / благосло'ви по'жалуста 'Мати 'Божа Хрис'това // хто 'хоче шо дир'жат' / йа кур'чат би'ру ка'жу 'Господ'і благосло'ви по'жалуста во 'ім·а Отц'а і 'Сина шоб у 'мене получилас'а ц'а 'живност' в дво'р'і / на все т'реба про'сит' благосло'вен'а шоб^п ти ни зро'била / шоб^п ти ни шаг'нула це т'реба зве'р'тац'а до 'Бога про'сит' благосло'вен'а / ну а ско'тина / во'на ж йак роз'рожуец'а ко'рова во'на ж йак 'мати с'тайе / то зве'р'тайуц'а з'е пр'ос'бойу //

– *Чи залишали один джгут коноплі для Богородиці?*

– Йа та'кого ни з'найу / ну коноп'л'а це ни в нас во'на райо'нована / ни в нас / коноп'л'а це за Чер'касами // ран'іше ко'нопл'і ви'рошчували'а в Б·ілорус'ійі а в нас за Чер'касами плантац'ійі були бо там став'ки / а коноп'л'а це х'лопок / пр'остин'і з них ро'били / іс'с'імйа коноп'л'і ро'били 'дуже кало'р'ійну 'йушку товк'ли / ко'нопл'і товк'ли / 'парили і ки'дали ту'ди 'сахар / рости'рали і 'йіли / во'но 'дуже кало'р'ійне і заспо'к·ійливе / а сам·і ко'нопл'і за'мочували в:о'д'і / 'терли і ви'рошчували пр'адна / пр'адна ро'били / а те шо зали'шали дл'а 'Матер' 'Божойі йа ни з'найу / йа 'т'іл'ки з'найу шо йак на 'пол'і уби'райіц'а вро'жай то шос' т'рошки оста'йец'а уби'рали а то

оставл'али / 'кажут' оставл'айут' дл'а при'шел'ца / ну там чи поми'дор / чи ог'і'рок / п'тичка ж 'тоже / во'на ни 'с'їе ни оре / а во'на 'хоче 'їісти і во'на і з'ї'мойу і л'ітом во'на долж'на дес' п'і'тац'а то 'рад'і 'того не т'реба було все уби'рат' до г'рама щоб ос'тавит' дл'а при'шел'ца //

– *Як Богородиця звільняє з пекла грішні душі?*

– Йа ни з'найу / це мо'л'ітва їе та'ка / і ко'л'адка шо 'Мати 'Божа їде визво'л'ати / г'р'ішн'і 'душ'і вимов'л'ати / та в ни'д'іл'у 'їїла 'рано / та в ни'д'іл'у 'голову че'сала і 'мила / а та ру'галас'а / а та к'рала / то 'Мати 'Божа ішла іс 'пекла г'р'ішн'і 'душ'і визво'л'ати / і пере'читуїуц'а 'їїхн'і гр'і'х'і / це не п'росто так / зве'р'талис'а / во'на визво'л'ала с 'пекла / на 'тому с'в'іт'і їе рай і 'пекло / ну це отно'с'іт'ел'но / ми ни з'найем / но ко'ли во'но їест' з'начит' дес' вз'алос'а //

– *Чому Богородицю називали святою?*

– Вона св'а'та й була / Нипо'рочна 'Д'іва / п'рийн'ала 'ангела і в'іс'т' п'рийн'ала шо на'родит' 'Сина 'Божого / була в с'в'атост'і / во'на ж 'д'івойу ос'талас'а / нипо'рочна // 'Д'іва Мар'їа була з 'роду ду'ховного і во'на не рос'ла на 'вулиц'і а при моно'сти'р'і / ни 'чула 'руган'і / ни 'бачила ск'верни / во'на св'а'та //

– *Як до Богородиці зверталися незаміжні дівчата?*

– Пок'ровен'ко / Пок'ровон'ко / пок'рий мо'їу го'л'івон'ку хоч ган'ч'іркоїу а'би 'т'іки щоб ни бут' 'д'івкойу // це д'івчата йа'к'і вже були на вида'н'і во'ни звир'талис'а на Пок'рову до 'Матир'і 'Божойі Хрис'тової / Пок'ровон'ко / Пок'ровон'ко / пок'рий мо'їу го'ловон'ку хот' і ган'ч'іркоїу а'би щоб ни бут' 'д'івкойу // 'д'івка оста'валас'а од'і'нока все жит'а / од'на жи'ве йа'к бер'ізка //

– *Чи справедлива Богородиця?*

– А йа'к же / во'на нипо'рочна і справе'д'лива / воб'ше Бог справе'д'лив / В'ін не' г'р'ішний і п'росит' в 'Бога благосло'вен'а во 'ім'я От'ц'а і 'Сина це з'начит' ти зве'р'тайіс'а не до под'руг'і чи со'с'ідки то'го шо всі' во'ни по'рочн'і / а Бог і 'Мат'ір

Божа во́ни нипо́рочн'і / до них 'можна звир'тац'а за допо́могою і по́радой // йа звир'тайус' / Господ'і / Боже / Ма́т'ір Божа Хри́стова ме́н'і 'нада помо́жи а йак'шо ни 'нада ц'у ро́боту ро́бит' одвер'ни // те шо Ма́т'ір Божа справе́длива це бу́ла у'вереност' в йі́йі справе́дливості і І́суса Хри́ста / а те шо бу́вайе б'і́да і 'горе Бог нас на́казу́є дл'а 'того шоб ми 'лучш'і бу́ли і 'в'іри́ли / і нас застер'іга́є Бог і Ма́тер' Божа Хри́стова //

Інформантка: Страшна Любов, 1958 р. н., освіта – вища, працювала бухгалтером на колгоспі.

– *Як називали нерідних батьків стосовно дитини?*

– Нази́вали при́йомними бат'ками / але й'есл'і во́ни це о'формили то п'росто нази́вали бат'ками // д'іти нази́вали бат'ками // дл'а д'ітей ни той 'бат'ко й не та 'мати шо наро́дили / а той шо 'вирости́ли і 'вивели в 'л'уди // бу́вало шо во́ни йі́х 'б'і́л'ше л'у'били ч'ім 'р'ідних / але бу́вало шо 'р'ідн'і ни мо́гли 'виховат' і 'родич'і заби́рали і нази́валис' 'названими бат'ками / і вс'і дру́жили / і д'іти до о'бох гор'ну́лис' / по сог'лас'і́ю / і таке бу́ло //

– *Як називали батьків, які жили окремо?*

– Розвод'ни́ бат'ки / розвод'ни́ / во́ни догово́р'алис'а йак во́ни роз'ійш'лис'а 'бат'ко п'латив на ди́тину ал'і́менти / а шче дав'но / йа з'найу йак 'бат'ко ни був заре́йест'рований 'бат'ком а с'в'ідки до́казували шо в'ін 'бат'ко то в'ін п'латив ал'і́менти з дн'а на́роджен'а ди́тини / і во́ни ни жи́ли 'разом // йак 'бат'ко 'в'іру́йчий був то в'ін 'тоже не от'казу́вавс'а // так 'само і 'мати бу́ла зо'у́зул'а йа'ка 'тоже п'латила ел'і́менти на ди́тину //

Інформантка: Литвиненко Ольга, 1949 р. н., освіта – 7 класів, працювала в колгоспі.

– *Як називали дітей, схожих на батька?*

– Вікопаний бат'ко / йак'шо зовн'і с'хожий //

– А якщо характером?

– Ну ка'зали вікопаний бат'ко //

[...] Ото ж йак ка'зали шо бат'ко та'к·ій н'і йак·ій / називали його н'і риба / н'і м·асо / а по'том ше ка'зали н'і Богов·і с'в·ічка н'і чортов·і кочер'га / це про бат'ка коли в·ін н'і йакій / ни дбав про д'ітей / ну н'і йакій / то ка'зали н'і Богов·і с'в·ічка / н'і чортов·і кочер'га / хай Бог прос'тит' за це с'лово / кочер'га //

– Яку роль відігравав батько в житті дитини?

– Ну бат'ко це ши'рока с'пина / о'пора / ра'н'іше та й 'зараз так у нас / ту с'ім'ю ц'іну'вали де бат'ко був на свої'єму м·ісц'і / в·ін насто'йашч·ій бат'ко йак'шо трудол'убивий ха'з'айін / мудрий // то'д'і йак ішли с'ватат' дочку то коли бат'ко такий був / розбит'ний і мудрий то ц'а дочка була нарех'ват / о / а син це ж був нас'л'едн'ік бат'ка / в·ін все ро'бив так йак бат'ко вчив // коли бат'ко був на свої'єму м·ісц'і то його бо'йалис'а / з'лод'ійі в його подв·іря ни за'ходили / все було га'разд / йак'шо бат'ко був на свої'єму м·ісц'і //

– Коли син мав іти до армії, що батько робив?

– А шо бат'ко ро'бив / пережи'вав та плакав / то'д'і ж була 'арм·іа на д'вац'іт' п'ят' рок·ів у кай'дани / з'вали їх москал'і // сина заб·ірали в 'арм·ію / але йак о'дин син то ни заб·ірали / і йак од'на 'мати в основ'ном ни заб·ірали / але були 'випадки та'к·і шо хтос' ко'мус' ни пон'равивс'а так йак і ти'пер так і то'д'і було //

– Молодь вступала в громади?

– Ну то'д'і були гро'мади //

– Як батько допомагав молодим підготуватися до весілля?

– В хаз'айстві у'се стояло на бат'ков·і / 'мати приби'рала / ви'мазувала в хат'і / а бат'ко допомагав приготувити пре'дане дочц'і йак вона йшла зам·іж / у 'нейі 'должен бут' х'рестик золо'тий / на'місто / се'решки золо'т'і / і ко'жух / то'д'і це була 'д'івка //

ко¹жух обов'яз¹ково бо йак дит¹'а во¹на 'родит¹ то во¹на брала йо¹го і завер¹тала в ку¹жух / до гру¹дей / і так хо¹дила во¹на на дво¹р'і і куди йій¹ нада було // а йак¹шо 'бат¹'ко був ни на сво¹йому м¹·ісц'і там н¹'ічого ни було // 'ран¹'ше було завед¹'ено ви¹с'іл'а 'довго гу¹л'ат' // в чит¹вер і п'ятниц'у роз¹носили шиш¹'ки / в суб¹оту 'мати к¹ликала л'удей / ж ·інок йак¹·і 'гарно живут¹' с чолов¹'іками в 'пар'і м¹·ісити коро¹'вай і шиш¹'ки / пригла¹шали мужи¹'ка / він вигор¹'тав 'печ¹·і / таки¹'й був обр¹'ад шо при¹ходив му¹'жик і вигор¹'тав з 'печ¹·і шоб зато¹'пит¹ п¹·іч шоб запик¹'ти коро¹'вай / коро¹'вай і 'шишки // а по¹тому в суб¹оту був 'веч¹·ір моло¹'д'ожі / ди¹'вит-веч¹·ір / гу¹л'ала моло¹'д'ож / 'пила варену¹'ху / йа¹линочку уби¹'рали 'г¹·ілочку моло¹'дому чи моло¹'да там уби¹'рали / йа¹линочку уби¹'рали / ва¹рили кам¹'пот іс_сухоф¹'рукт'ів і там пир¹'іж'ки із гарбу¹'за / 'вишн'ами / ка¹'лини і моло¹'д'ож сп¹·івала ви¹с'іл'н'і п¹·існ'і но 'музики шче ни було / це була суб¹ота / ди¹'вит-веч¹·ір / це в моло¹'дойі соб¹·іралис'а але 'пот'ім моло¹'дий ішов до¹дому сам а моло¹'да оста¹'валас'а //

– А яка була колиска, куди клали дитину?

– Ко¹лиска була п¹'лет'ана з ло¹'зи //

– А хто її робив?

– Хто вм¹·ів //

– Чи було у вас таке правило, що дитину клали в колиску, аби вона поважала батька?

– Н'е / во¹на в·ід на¹роджен'а в ко¹лисц'і / 'т'ілки ко¹лиска з ло¹'зи / йі¹'йі сп¹'лести н¹'ічого с¹ложного та¹ких би¹'реш чо¹'тири 'дубчики уп¹'ругих / але по раз¹'м·еру / шоб вго¹'р'і во¹на ни ко¹лолос'а / ч¹·іпл'али чо¹'тири в·і¹р'овки / во¹ни були дв¹·і с¹'в·азан'і / дв¹·і с¹'вазан'і / в с¹'тел'і було про¹'бито к¹'репк·ій в·інт і туди 'ч¹·іпл'авс'а той шнур так шоб на 'уровн'і доста¹'ват' / ни 'високо / і ди¹'тинку туди к¹'лали / во¹на була 'коло 'бат¹'к·івс'койі к¹'раватки / ц'а ко¹лиска ви¹с'іла / бат¹'ки сп¹'лат' / п¹·ідколи¹'хали ди¹'тинку і ди¹'тинка спит' //

– Як називали дочку чи сина, яких дуже любив батько?

– Ма'зунчик / л'у'бимчик // у нас був ма'зунчик / л'у'бимчик //

– Як зверталися до старшого за віком чоловіка?

– Нази'вали ім'я / по 'бат'ков'і і на ви / в основ'ному на 'кожного бу'ли 'вуличн'і
'назви //

– А могли батьком назвати?

– Ну так ни ка'зали / йак'шо ста'рий то 'д'іду / 'д'ідику / д'ідус'у / о а йак'шо
моло'дий то казали д'адку //

– Хто службу читав у церкві?

– 'Бат'ушка або п'іп //

– Як називали державу, у якій народився?

– Бат'ківш'чина // ра'н'іше на 'паншчину кр'іпа'ки хо'дили / викуп'л'али йіх /м'
і'н'алис'а і т'ікали / і з бат'к'івш'чини т'ікали во'ни у чу'ж'і 'земл'і / на зароб'ітки //

Село В'язівок Звенигородського району Черкаської області

Інформантка: Мельник Катерина, 1938 р. н., освіта – 7 класів, працювала в колгоспі.

– Чи брали весільного батька?

– Йак'шо у 'ж'інки ни було чолов'іка то бат'ку'вав йі'ї хриш'чений / о'цейі ж
моло'дойі хриш'чений 'бат'ко бат'ку'вав / ни було хриш'ченого 'бат'ка то вже б'рали
с'таршого / мог бут' 'матирин брат / 'матирин 'родич / ну без 'бат'ка ни було // во'ни
ж'і'дут' од в'інц'а і во'ни йдут' до 'матир'і / 'мати вистав'л'а'є хл'іб і 'с'іл':у / бат'ки'
це вистав'л'а'ют' хл'іб і 'с'іл':у / да'йут' моло'дим йак т'і і'дут' до 'церкви /
благослов'л'а'ют' і во'ни вир'тайуц'а 'ц'ілуйут' хл'іб і 'с'іл' // та'кого чолов'іка
нази'вали ви'с'іл'ний 'бат'ко / в'ін був од'ітий 'гарно // ви'с'іл'ний 'бат'ко був або
'р'ідний 'бат'ко або хриш'чений //

– Що робив весільний батько на весіллі?

– В·ін запрошував гостей / зустр'їчав молодих із хл'їбом-с'їл':у / давав благословен':а / в·ін старав'а допомогти щоб гарно накритий був ст'їл / в·ін брав викуп за дочку / коли вони йдуть в·їд в·їнц'а і молодий із молодойу / с'тавили у ворот'ах ст'їл / на тому стол'ї була й'ака-небуд' закуска і / граф·їн з водкойу / і з'ат' должен був дават' грош·ї / викуп / і тут були ні т'їл'ки бат'ко / тут були хлоп'ц'ї з вулиц'ї й'ак·ї продають н'їби д'ївчину / і тут їде торговл'а с'к·їк·ї вони дадуть грошей / це таке було / й'ак й'юмор / і с'тавить водку на чотири вугли / по п'їв л'їтри / і обов'язково хл'їб / пот'їм й'ак вони домовилис'а / цей ст'їл прий'мають / їдуть вони до хати молодой / п'їсл'а церкви / на пороз'ї їїх зустр'їчає бат'ко-мати / іс_хл'їбом-с'їл':у / вони заход'ат' / а вечер'ї коли молодий заби'рає молоду / коли погрузили придане / шкафу / скрин'у / і при'ход'ат' до його матир'ї додому / до його дому де в·їн живе / мати з бат'ком зустр'їчає з в'їконами їїх і_з хл'їбом-с'їл':у в себе на пороз'ї / не на ворот'ах а вже на пороз'ї і питає їїї / д'їтино мо'їа с чим ти до мене прийшла / а молода в'їдпов'їдає с хл'їбом / с'їл':у / родиною та з вашою д'їтиною // все було сер'їозно / їа була мала но це все їа запам'ятала бо їа не мїнала / мене гонили / мати мїне не пускала але по со'с'їцтву були свад'би і їа обов'язково мала про'їнрит' і послухат' //

– *А весільного батька називали просто батьком?*

– А хто його мог так зват'? / й'акшо за столом сид'ат' то його гу'кають вис'їл'ний бат'ко / вис'їл'ний бат'ко бо в·їн нали'ває по перш'їй чарц'ї і час'туйе / в·їн даїе гост'ам / нали'ває з бутл'а і на тар'їлц'ї с'тавить три чарки і по кол'ї вони йдуть / коло ко'жного чарки / вилки / миски / хто шо д'їста'вав те брав //

– *Як називали батька нареченої на весїллі?*

– Бат'ком називали а з'ат' називав його тест' // нареченого бат'ка бат'ком називали / дл'а молодой в·їн був с'векор / а молодой бат'ко дл'а молодого був тест' //

– Як Бога називали?

– Бог-Отець / Бог-Дух Св·а'тий // не с'ідали йісти н'і на с'вад'б·і н'іде йак'шо ни пролу'нає мо'литва / спо'чатку мо'литва // Йо'го називали 'Бат'ко / спо'чатку мо'литва / 'зараз ус'тали 'рано та до 'кави / а то'д'і вста'вали до мо'литви //

– А нечистого називали батьком?

– Шо таке не'чистий?

– Диявол.

– Та'кого с'лова не ка'зали в с'ім'їі / 'зараз л'уди / про'сти ме'не Господи / чорти'хайуц'а / 'Боже сохр'ани шоб це у дво'р'і або в 'хат'і пролу'нало та'ке с'лово / йа та'кого не 'чула в'дома / йа вже ко'ли п·ішла на ро'боту та'к·і сло'ва по'чула / дл'а 'мене це так було 'дико бо в нас та'кого ж с'лова н'іх'то ни чув / ни 'можна та'ке с'лово промов'л'ат' //

– Чи були випадки, коли казали погане на батька?

– Ка'н'ешно / це були р'ізн'і л'уди / с'лово с'казане на'зад у'же не вир'неш / так йак і час на'зад не вир'неш / і мож'ливість і ни вир'неш / в нас були л'уди шо обзи'вали / але взагал'і були п'р'ізвис'ка / пофа'м·іл'но 'майже н'іх'то ни називав //

Село Сердегівка Звенигородського району Черкаської області

Інформантка: Григорчук Марія, 1944 р. н., освіта – середня спеціальна, працювала фельдшером.

– Як називали позашлюбного сина?

– Байстр'ук / без'батченко / наг'ул'аний / 'падал'ішн'ій / но в основ'ном байстр'ук // але т'і байстр'уки були вс'іг'да шчас'лив·і / йак'шо 'мати називала хто 'бат'ко / до повно'л'іт'а пла'тив ел'іменти / 'даже йак'шо во'ни ни були в ш'л'уб·і //

– А якщо дитина росла без батька?

– Байстр'учка / 'падал'ішн'а //

– А напів сироту як називали?

– Так і казали / нап'їв сирота //

– Чи збиралася молодь на вечорниці в хаті одиноких чоловіків?

– Були / це були молоді вдівці / старі парубки // тоді клубів і кінот'єатрів ни було / і була наприклад / молода вдова чи стара д'єва або жінка яка це л'убила / то до неї дівчата приходили вишиват' / вони вишивали а хлопці заходили з музикою і там гул'ки були до ранку / називалос'а воно досв'ітки / і на вулиці були // ми'ні було дес' ш'іст' чи с'ім год / Л'ус'ка брала гармошку / манда'л'іна була у Л'єнки / була затулка от печ'і і байан був / в'ідро вис'тукували / або ставили п'ят' бутілок і в них не полност'у наливали води / в одну б'іл'ше / в другу менше / в трет'у ще менше / і оце лож'ками г'рали / така була музика // під дво'ром збирайц'а молод' як поробили роботу / завидна ж н'іх'то ни прийде бо в кожного робота / зим'л'а / господарство / го'род / то це вони поприби'ралис'а / помилис'а на д'вор'і / в д'іж'ках вода / вони йдут' бос'і / музика г'рає / витанц'овуйут' до ранку //

– Як називали родичів по батьковій лінії?

– Були д'ід і баба / д'ад'ки / т'ітки / були сестри / сестри по бат'ков'ій л'ін'ії з'валис'а зо'виці / сва'хи //

– Чи називали батьком головного, старшину, поводиря?

– Н'є / ни називали бат'ком //

– Як називали пращур, далекого родича в родині?

– Називали прапра'ра / казали пра'д'ід //

– А пра'батьком називали?

– Пра'бат'ків ни було / були пра'д'іди // пра'бат'ка тако'го не було / бат'ко то це бат'ко / бат'ків бат'ко то це д'ід / а д'ід'ів д'ід то це вже пра'д'ід / а пра'бат'ка тако'го ни було //

– Як називали батьківський двір і землю біля нього?

– 'Бат'к · івшчина //

– А спадщину після смерті батька?

– А це вже 'бат'ко розпор'а'жавс'а за живо'т'ін':а // 'бат'к · івшина називали / куди йдеш? / на 'бат'к · івшину / де була? / на 'бат'к · івшчин'і // ран'ше було багато 'б · ідних 'л'удей / во'ни оста'валис'а без 'отчини / ни 'мали ни ко'ла / н'і дво'ра // от напр'імер 'мати 'вийшла 'зам · іж а 'бат'ко по'мер а во'на д'і'тей не прийн'ала / і во'но було н'іч · і'їе і н'і'їаке / в 'н'ого ни було 'отчини / во'но було без 'отчини // йак'шо бат'ки с'падшчину да'вали / помо'гали / то це вже во'но 'мало / 'бат'к · івшину // 'отчина це 'бат'к · івшчина //

– Як називали сина, який залишався доглядати господарство батьків?

– Називали син-насл'едн'ік // йак'шо в 'бат'ка було п'ят' си'н'ів то тим 'бат'ко помо'гав буду'вац'а / а'ле з'разу жили в 'хат'і по три по чо'тири с'ім'ї і 'мирили // так жили 'поки там од'ному почи'нають ст'ройіт' / д'ругому / т'рет'ому / а на 'бат'к · івшин'і оста'вавс'а 'самий 'менший а'бо був договор'н'ак 'м · ежду 'ними //

– Як часто говорили молитву «Отче наш»?

– Ра'н'ше проки'далис'а і спат' л'а'гали з мо'литвойу «Оч:е наш» / це 'сама голов'на мо'литва // ста'вали на ко'л'іна за'кутан'і / мо'лилис'а на ко'л'інах 'цейу мо'литвойу до обра'з'ів // це ро'били д'іти і бат'ки // 'перед 'ї'їжойу мо'лилис'а і п'ісл'а 'ї'їжі // на об · ідах / по'хорон:ий об · ід / перше про'сили благослов'ін'а / по'том 'ї'їли / об · ідали / а по'том д'ака / а по'том мо'литва «Оч:е наш» //

– Чи сіяли у вас кукурудзу?

– Ну куку'руза 'дуже 'давн'а рос'лина / йі'їі ба'гато в нас с'і'їали // 'бат'ко ко'лис' при'в · із куку'рузу ко'бил'ачий зуб / та'ка ви'лика куку'руза йак 'н'ігот' у 'пал'ц'і / ми йі'їі ви'водили / а по'том / йак прий'шов до в'ласт'і Хруш'чов / в · ін заса'див куку'рузойу вс'і пол'а // п · ісл'а куку'рузи т'реба 'дуже ба'гато удоб'р'ен'ій / 'сон'яшник і куку'руза 'дуже вис'нажуйут' 'земл'у // у нас куку'рузи було 'мало а / Хруш'чов по'їхав А'мерику і от:уда при'в · із йі'їі / во'на теплол'убива / в · ін при'в · із і зако'мандував то с того вр'ем

· а о'т'і 'с'ілосо поча'ли ро'бит' / у 'силос'і к'васит' ту куку'рузу / ро'бит' 'силос і кор'мит'
куку'рузою бо ра'н'іше 'т'іл'ки пше'ниц'у / 'жито / г'речку / йач'м·ін' ви'рашчували /
по'том завиз'ли ту куку'рузу і во'на вис'нажувала 'зе'мл'у //

– А які трави росли?

– Бу'ла та'ка трава / 'бат'к·івс'кий бат'і'жок / з 'нейі пле'ли та'к·і бат'іж'ки щоб
'пасти 'гуси // ц'а тра'ва рос'ла на бере'гах // во'на дл'а ско'тини ни го'дилас' бо
нек'репкий був той бат'і'жок / у 'берез'і та'ка рос'лина / 'зараз чо'гос' йа йі'ї ни 'бачу /
бо бере'ги перео'рали // це був бур'йан та'кий / але в·ін був траво'їдний / ко'рови йо'го
'йіли / 'кози йо'го 'йіли //

– А чому називали батьківський батіжок?

– Ну та'ка бу'ла йо'му 'назва / йак о'це 'роза чи 'айстра / це був бур'йан //

– Називали Дніпро батьком?

– Нази'вали / це бу'ло у ху'дожн'ій само'д'ейат'ел'ност'і а так ни нази'вали /
п'росто ка'зали Дн'іп'ро / в·ін же був о'бична 'р'ічка йа'ка почи'нає по'чаток в
Моги'л'ов·і / Б·іло'рус'ійі / йа 'бачила по'чаток / але в Чер'касах бу'ло ба'гато сел / йак
'і пере'несли на новобу'дову а йіх поза'топл'ували / зроби'ли ви'лике Дн'іп'ровс'ке 'море
/ там 'зараз та'к·і остр'івц'і де де'рева рос'тут' / це нази'вайц'а пересе'ленц'і //

– Чому називали Дніпро батьком?

– То'го шо це най'б·іл'ша 'р'ічка в Укра'їн'і / 'дуже 'гарно Шев'ченко од'із'вавс'а
за Дн'іп'ро / в·ін л'у'бив ц'у 'р'ічку //

Інформантка: Бойчук Оксана, 1945 р. н., освіта – 9 кл., працювала в колгоспі.

– Йак моло'д'і пожи'нилис'а / про'ходить 'тижден' / 'йіде 'мати 'дочкина на 'боршч
/ це ж ни'в·істка моло'да нава'рила 'йісти // йе 'п·існ'а та'ка / 'йіхала с'ваха до с'вахи /
по'м·ір'ала с'раку до с'раки / чи'я с'рака 'б·іл'ша // це бу'ло йак 'йумор // на вис'іл'і

танц'ували на р'адн'і / би'рут' р'адно с'тел'ат' / би'рут' чо'тири мужи'ки за чо'тири к·
інц'а і о'це ки'дають ко'гос' на це р'адно щоб танц'ували / 'будут' ти'бе п'ідн'іма'т'
танц'уват' шо по'пало / а ти 'должна г'рош·і к·і'дат' / і кан'фети і г'рош·і / це так бу'ло
ц'і'каво // бат'к·ів та'кож во'зили ку'пат' //

Інформантка: Грищенко Анна, 1940 р. н., освіта – 7 класів, працювала на різних роботах.

– Йа то'б·і роска'жу от рож'д'ен'їа // ра'н'іше бу'ло так / 'ж·ін'ка / це 'мати / це
бере'гин'а / це 'кухн'а / і 'д'іти // чоло'в·ік / 'бат'ко / був до'бич·:ік споконв·і'к·ів / те'пер
це ми 'дуже та'к·і цив·іл'ізован'і й ро'зум'н'і / шо 'ж·інка це равно'прав·іє о'це та'ке
// йак'шо прийш'ло за'чат'їє у п·іст / з 'тейі ди'тини вже насм·і'халис'а / ка'зали шо
во'но посто'ве / бу'ли 'рамки / ст'рого до'держувалис'а / п·іст йе п·іст / але не бу'ло
н'і'яких пр'едохра'н'ен'їй / н'і'яких контра'цепц'їй / т'реба бу'ло рожат' і ж·інки
ро'жали по 'дес'ат' по 'в·іс'ім по ш·іст' / ну і при'родн'їй 'виб·ір був / не бу'ло ж вра'ч·
ів / йак'шо був о'дин 'л'ікар на вес'ь по'в·іт то в·ін був 'дуже з'найушч·і'й // ро'дилас'
ди'тина / 'д'івчинка / так / 'мати гл'адит' йі'ї / а ро'дивс'а х'лопчик / про'ходить ш·іст'
ни'д'іл' / 'молиц'а над 'нейу / і / ч·і'тайе Йе'вангл'їю і в'носит' йі'ї у в·ів'тар // в·ів'тар
це та'ке 'м·ісце де н'іх'то не за'ходить кр'ім 'бат'ушки / мужс'ке 'м·ісце / і в·ін за'ходить
із 'цейу ди'тинкойу у в·ів'тар і 'носит' йі'ї по в·ів'та'ру і ви'носит' йі'ї до 'церкви / да'їє
'мат'ір / а 'д'івчинку йак 'мама у ш·іст' 'м·іс'ац'ів ви'носит' до 'церкви / 'бат'ушка
'молиц'а над 'нейу / але у в·ів'тар в·ін йі'ї не за'носит' // ц'а проце'дура нази'вайец'а
ви'водини // ш·іст' ни'д'іл' на ви'водини / але / до шис'ти ни'д'іл' 'ж·інка счи'талас'а
'мокра // 'бачиш / 'с'одн'і ро'дилас'а / 'виписалас' з род'ома / у'же по до'роз'і в кал'асц'і
гу'л'айут' // це ни 'можна / во 'п·ервих 'оч·і / во вто'рих 'ж·інка шче си'ра / з 'нейі шче

йдут' вид'іл'ен'їя / і / ра'н'ше ж 'газового чи во'д'аного ото'л'ен'їя не було / п'іч
сто'їала / ле'жанка / 'хата і ц'а 'мати була на п'і'чі і на ли'жанц'і з ди'тиной / шоб ни
засту'диц'а // во'на ни 'мала п'рава йти по 'воду / в'ед' йак'шо не'чиста 'ж'інка перейшла
до'рогу / то ка'зали шо во'на з'найушча і 'вед'ма / йї'ї прокли'нали пото'му_шо 'буде
вс'ім нев'дача / це був та'кий страх / шоб забез'печит' здо'ров'я л'у'дини / і ж'інки були
здо'ров'і / вед' не було н'і шта'н'ів н'і ри'туз'ів / во'на хо'дила у 'довг'ій сп'ідниц'і / у
'довгому п'лат'і і / г'руди вс'іда в 'нейі були зав'язан'і / во'на перев'язувала г'руди а
по'том кор'мила ди'т'а шоб ни дай Бог молоч'ко не захо'лоло і шоб хо'лодним молоч'ком
не засту'дит' ди'тину / пото'му_шо йак зас'тудиш хо'лодним молоч'ком ди'тину то 'буде
воспа'л'ен'їе л'огк'іх // вс'і в 'хат'і ста'ралис'а шоб во'на 'вилежалас'а ц'і дн'і / і шоб
була 'т'іл'ки 'коло ди'тини / н'іх'то до ди'тини ни мав п'рава // ота'ка була ст'рогост' /
'через шо в нас було по 'дев'ятеро / по 'дес'атеро і по п'йатеро д'ітей / ну от'ход був //
'мати собл'удала д'ї'їету / 'їїла мо'лочну 'їїжу / картоп'линку пи'чену / суп / 'алкогол'ів
не пи'ла // в 'хат'і був ка'ганчик / 'мати вно'ч'і при 'тому ка'ганчику ди'вилас' до ди'тини
/ 'л'ул'ка ви'с'їла / на 'л'ул'ц'і було нас'тел'ано со'ломи або 'с'їна / во'на була
прив'язана до с'тел'і / зас'тел'ано було р'адно / і 'мати ту ди'тину вже у 'тому ш'мант'і
коли'сайе / але йї'ї було 'тепло / уго'р'і теп'л'іше н'їж уни'зу / 'л'ул'ка ц'а над
ли'жанкойу або над кроват'ойу / те'пер со'лома 'наче 'тоже 'тепло // йа ко'лис' п'ішла
на 'поле / п'ішов дошч / і там була с'кирта со'ломи ви'лика // дошч і'де і'де ну ми з
д'ів'чатами за'рилис'а в со'лому і нам так с'тало 'тепло шо ми позас'їнали / ос' чо'го ми
п'ідсти'л'аєм і ско'тин'і і с'вин'ам / і ди'тинка ц'а була у 'с'їн'і / було 'тепло / і во'но
еколо'г'ічно 'чисте // були та'к'і 'випадки / шо во'на п'ішла а вже ж йї'ї т'реба було
ро'дит' / на сно'с'ах / а то'д'і ж вруч'ну / сер'пами / 'жали пше'ниц'у чи 'жито / і тут в
'нейі похва'тайут' 'роди / то во'на на 'пол'і ро'жайе / п'ід ко'пойу / ну а по'том сте'їлили
'с'їно / ло'жили йї'ї / йа'кус' во'на там 'кофту з 'себе з'дерла шоб ди'тину запел'єнат' /
о / і по'том ве'зе йї'ї вже до'дому // були ба'би пови'тухи / це була од'на 'баба пови'туха
йа'ка у'м'іло пома'гала йї'ї розро'диниц'а / шоб ни було роз'рив'ів / во'на йї'ї 'пал'ц'ами

розшир'ала щоб во'на розро'динилас' / напу'вала йї'ї теплим п'іт'ом і пома'гала йї'ї
щоб во'на ли'жала / спови'вала ди'тину / перев'і'зала пупо'вину // 'баб'·і за це гро'шей не
да'вали / то'д'і г'рош'·і ни хо'дили / 'баб'·і да'вали руш'ник / йак'шо був а'бо пла'ток /
пал'а'ниц'у і п'ів 'л'ітри го'р'ілочки // 'зараз полу'чив дик'ретн'і / то'д'і н'е // н'іколи
'баба ц'а не от'казувала 'рожен'іцам / і во'на п'рийде 'завтра / п'ісл'азавтра / по'дивиц'а
до гру'дей / йак'шо в 'нейі проб'л'єми з груд'ми / во'на на'мочит' хл'іб / об'ложит' тим
хл'ібом га'р'ачим г'руди / збере'же йї'ї тепло // 'можеш зр'ів'н'ат' шо 'робиц'а 'зараз а
шо бу'ло ко'лис' // |баба-пови'туха / во'на от 'Бога // ко'лис' же ш ро'д:ом·ів не бу'ло //
йак'шо був дес' 'царск'·ій ро'д:ом там де прин'і'мали у ца'р'ів / у з'нат'і 'роди то ба'би т'і
'видно бу'ли н'ан'ками а'бо слу'жили у па'н'ів / во'ни це 'бачили і 'вони бу'ли йак фах·
івц'і / ну 'пот'ім ди'т'атко те рос'те / 'мати набл'у'дає за ним //

[...] В·ін (син – В.Д.) іде до 'в'ійс'ка на д'вац'ат' п'ят' 'рок'·ів / бат'ко й 'мати
благослов'л'ає хл'ібом-с'іл':у // при'ход'ат' за'ручини / 'мати бе'ре пал'а'ниц'у / хл'іб-
с'іл' / д'іти т'рич'·і к'лан'айуц':а у 'пояс 'перше 'перед 'бат'ком / по'том 'перед 'мат'ірю
/ і п'рос'ат' / благосло'в'іт' нас на шл'уб шчас'ливий // 'бат'ко т'рич'·і х'ристит' і 'каже
хай Бог благосло'вит' // ц'і'луйут' і 'бат'ко обн'і'має і ц'і'луйє / і до 'матер'і т'рич'·і
к'лан'а'ец'а / благосло'в'іт' по'жалуста на шчас'ливий шл'уб // 'мати благослов'л'ає /
х'ристит' / обн'і'має і ц'і'луйє / це у с'ватан':а // ко'ли вже нам'і'чайуц'а ви'с'іл':а /
'мати вже отпра'вл'ає доч'ку / при'ходить за 'нейу моло'дий щоб заб'рат' йї'ї на
ви'с'іл':а / 'мати йїх об'ох 'тоже хл'ібом і с'іл':у благослов'л'ає / а в моло'дого вже
'бат'ко і 'мати / во'ни при'ход'ат' с хл'ібом до моло'дого / так 'само ц'і'луйут' хл'іб і
с'іл' / обн'і'мают' х'рест'ат' // йак в·ін іде до моло'дойі то 'мати бе'ре г'рош'·і /
канх'фети / пше'ниц'у і 'жито і йо'го 'р'асно обси'пайє і ту 'молод' йа'ка йде з 'ними / з г'
·іл'цем // в 'матир'і во'но у пили'н'і / не в р'ад'н'і / не в·ідр'і // йо'го 'мати обси'пайє йак
в·ін іде за моло'дойу щоб заб'рат' йї'ї на ви'с'іл':а до 'н'ого / і йо'го 'мати 'р'асно
обси'пайє йо'го і вс'іх л'у'дей гро'шима канх'фетами / коп'ійки / пше'ниц'а і 'жито //

і'дут' то'д'і до моло'дого // то'д'і вже поса'дила 'мати за ст'іл моло'д'іх у моло'дойі / а
вже коли до моло'дойі і'дут' / то вже 'мати да'ла при'дане / і вже йо'го 'мати обспи'пайе
// при'ход'ат' во'ни до моло'дого / зустр'ічайе 'мати із 'бат'ком на по'роз'і в 'хату і
пи'тайе / 'дон'у мо'їа / чо'го ти до 'мене приш'ла / а во'на 'каже с хл'ібом-'с'іл':у з
ро'динойу та з 'вашойу ди'тинойу / то'д'і 'мати пи'тайе / чи ти л'убиш йо'го / чи в вас
не на'сил'но / а во'на 'каже / ми по сог'лас'ійу і по л'убов'і / 'мати пропус'кає й'її в
'хату // са'довл'ат' за ст'іл // 'перид тим йак би'рут' ск'рин'у / 'родич'і ж 'тоже не'
од:'айут' / йім да'йут' гос'тинц'і / хл'ібину / 'шишку і гр'ош'і / то'д'і заби'райут'
ск'рин'у і при'воз'ат' у'же й'її до моло'дого і с'тавл'айут' ту ск'рин'у т'і шо гу'л'айут'
// а в моло'дого про'ходит' гу'л'н'а вже до 'вечора / нагу'л'алис' во'ни / насп'івалис' /
нatanц'увалис'а / все ку'л'турно / 'т'іл'ки ви'с'іл'н'і п'іс'н'і // 'вечором моло'ду розк'в'
ічуйут' у моло'дого / зн'і'мають з 'нейі к'в'іти / гри'л'анд оцей'го / і за'кутує моло'дий
плат'ком йа'кий во'на да'ла на за'ручини / а к'в'ітку і о'цей гри'л'анд ста'райуц'а 'родичам
і р'ідним / в 'перву 'очеред' сист'р'і й'її / моло'да над'і'вайе шоб во'на бист'р'іше 'вийшла
'зам'іж // в нас був та'к'ій с'лучай шо од'на 'ж'інка / о'це на с'вад'б'і во'на гу'л'айе і о'це
'т'іл'к'і із моло'дойі зн'і'мають / моло'да би'ре і над'і'вайе на сист'ру / во'на с'ходу п'
ідл'і'тайе і 'суне 'голову в цей гри'л'анд / н'і'коли т'і л'уди не 'жили // 'т'іл'к'і о'це во'на
п'ідл'ізла / с'ходу л'уди по'жил'і би'рут' о'ц'у 'Ол'ку ота'ко / п'росто с по'зором й'її
виган'айут' / це не дл'а 'тебе / шоб' моло'д'і жи'ли // йак розк'в'іч'али й'її / с'вад'ба
гу'л'айе / 'д'іл'ат' коро'вай // а коро'вай 'л'іпл'ат' у п'їятниц'у / і та 'мати коро'вай 'робит'
і та 'робит' коро'вай / шиш'ки і коро'вай // на коро'вай приг'лашали с'імейних ж'інок
йа'к'і 'гарно жи'ли з чоло'в'іками / не приг'лашали вдов / од'і'ноких чи розвод'них /
'т'іл'к'і 'ж'інку йа'ка 'гарно жи'ве з чоло'в'іком / ну і би'ре на сто'л'і ви'ликий коро'вай
с'тароста або хриш'чений 'батк'о / на тому коро'вайі бу'ли і птич'ки і голу'би і к'в'іточ'ки
і з'іро'ч'ки / і р'іжут' коро'вай // 'перший ку'сочок це хриш'ченому 'бат'ков'і й 'матир'і
/ по'том 'родичам / а по'том у'же вс'ім остал'ним но так полу'чалос'а шо 'кожний хто

гу'л'айе на с'вад'б·і ус'ім да'вали по ку'сочку коро'вай / а п·і'дошва коро'вай / те на чому в·ін п·ікс'а / йо'го са'дили на чир'ін' / на 'лист'а ка'пусти йак'шо з'і'мойу пик'ли чи ко'ли то ка'пуста бу'ла в'йал'іна дл'а 'того шоб коро'вай в·ін був на чир'ін'і та п·і'дошва отда'валас'а му'зикам // йак у'же коро'вай розд'ілили вже й роз'ходилис'а // моло'д'ім бу'ла 'вид'іл'ена о'д'ел'на 'комната / йо'го 'мати с'телит' сво'йу 'б·ілу п'ростин' і во'ни с'пали над'вор'і на 'с'ін'і де йім у'же од'іл'али 'м·есто бо 'хата ж од'на бу'ла // на 'ранок / во'ни вста'йут' / йо'го 'мати би'ре ц'у п'ростин' і ви'в·ішує // і йак'шо там не бу'ло 'тейі к'ров·і / то в·ін / йак'шо л'у'бив йі'ї / со'б·і 'р'іже 'пал'ц'а або про'кол'ує і за'мазує дл'а 'того шоб зн'ат' з 'нейі кл'ей'мо // то'д'і 'мати йо'го на ст'іл с'тавит' мед і мед 'повн'іст' у вс'іх та'р'ілочках і то'д'і вже хто при'ходить' / при'носить' моло'дим с'н'ідат' / а моло'дим при'нос'ат' с'н'ідат' із йі'ї сторо'ни і вже з'найут' // а бу'ли так·і свекру'хи прок'л'ат'і / шо 'меду не^и 'має і був с'кандал / 'даже та'ке бу'ло //

– *Як ставилися до дівчини, якщо вона не зберегла цнотливості?*

– З:не'вагойу / це во-п·ервих іс'ходило от свик'рухи / во-вто'рих свик'руха йак при'несли йі'ї йі'сти у'же на д'ругий ден' с'н'ідат' / во'на не с'твила 'меду / а то ж 'дерево там бу'ло / зав'язано стр'ічки чер'вон'і на ц'ій с'вад'б·і / на во'рот'ах стр'ічки бу'ли / мед пос'тавл'аний на ст'іл // це за'лежало от л'у'дини / це ж ни гр'іх / ти ж со сво'їм 'ізбраним / ну це ж 'тоже св·а'те але во'но ви'ховувало // йак зустр'ічалис'а в нас не бу'ло 'мо-ови перес'пат' / 'зараз про це н'іх'то не го'ворит' пото'му_шо 'с'одн'і зустр'ілис'а / не з'найут' йак з'ват' ко'го і вже спл'ат' / от то'б·і і вини'ричн'і хво'роби / ос' то'б·і і нипо'вага // а 'може в·ін бан'д'ук // ра'н'іше йак'шо нап'риклад іде с'ватан'а не в од'ному сил'і а в д'ругому бат'ки т'і і т'і заси'лайут' гон'ц'ів // і'дут' ц'і гон'ц'і і роз'питу'ють чи не^имає в роду боже'в·іл'них це шезоф'р'ен'ік·ів чи не^имає туберку'л'озних / чи ни^имає вен'ер'іческ·іх чи не^имає еп·іл'епс'ік·ів / еп·іл'епс'іа це 'чорна бол'езн' ос' 'через шо бу'ли м·іцн'і б'раки і здо'ровий був п·ід'бір / 'виход був здо'ровий / а 'зараз шо / во'на шезоф'р'ен'ічка / в·ін алко'гол'ік ... //

– А дівчину як називали?

– Йійі н'іх'то не називав / це було таємно / по'тому шо були суйі'ц'іди / йак'шо йійі к'репко ун'і'жали то були суйі'ц'іди / були 'випадки / шо во'на т'ер'ала ум / і с'ходила с 'ц'ого / так шо во'ни вже були осто'рожн'і / но це все залежало от свек'рухи / от йійі 'матир'і / ко'лис' од'на 'мати ка'зала шо ди'тино мо'я / ну чоло'в'ік це св'аш'чений об'ов'язкок / а кум / це традиц'ія / то йак'шо во'на там с 'кимос' гу'л'ала чи шо / то 'мати йій ка'зала / не" со'ромс'а у 'мене чоло'в'ік був / а цей / а ку'м'ів було п'ів села / традиц'ії в 'мене було п'ів села // ну 'мати йійі по'т'ішила і тим са'мим во'на розк'рила йійі 'доступ до 'нейі / шо 'мати живе із не'в'істкоюу йак із доч'коюу // ну у них 'к'іл'ка нев'істок жи'ло в 'хат'і / 'мати ни хот'іла / шоб во'ни рос'ходилис'а шоб був блуд // 'мудра свик'руха у'м'іла си'бе 'вести //

– Як називали жінку в сім'ї?

– По 'імен'і // свик'руха йак'шо л'убила йійі називала 'доч'коюу / а чоло'в'ік йійі по 'імен'і називав / ни було та'ких пест'ливих сл'ів / пото'му шо 'йакос' так було все завуал'ізовано // 'зараз ідут' по до'роз'і обн'і'майуц'а / сид'ат' на 'лавочк'і обн'і'майуц'а і ц'ілуйуц'а / а ра'н'іше / йак'шо на с'вад'б'і 'даже поц'ілуйе 'д'івчину або заж'ме це пре"з'іралос'а / була 'т'ік'і «Г'ірка» молодойі з молодим / с'тарша д'ружка з бо'ярином і 'бат'ко з 'мат'ірйу / о'це ко'му кри'чали «Г'ірка» // ми були тут на с'вад'б'і / ну то молодому й молодо... «Г'ірка» / ми 'мало були на с'вад'бах / ... 'через дв'і 'хати / і цей / і «Г'ірка» 'бат'ков'і й 'матер'і а во'на / 'баба Х'рос'ка / не 'нада / в'ін ста'рий / в'ін ни'в'ірний / то шо то'б'і молодого т'реба? / в'ін тв'ій чоло'в'ік / «Г'ірка» з'начит' «Г'ірка» // во'ни 'мали сво'є 'м'ісце де перес'пат' / де пообн'і'мац'а / де поц'ілувац'а / во'ни сво'їми 'чутствами не розки'далис'а де т'реба де не т'реба / во'но було св'ато // ну йак на ви'с'іл':і н'іде не д'інес'а йак кри'чат' у'с'і / но йак о'це ідут' по до'роз'і / с'тали / а ти йдеш 'позад них ста'рий / во'ни зажи'майуц'а / обн'і'майуц'а / і во'на на 'н'ого вис'какує і з'аду і с'переду / це о'гида // ни 'нада сво'їми 'чутствами

прин'ібр'ігат' // в нас о'це вийде на роботу роз'казує як во'на з чолов'іком / як в'ін до 'нейі о'це // це н'ікому не роз'казуєц'а / це ж сокров'ен:е / це 'Боже // почи'наец'а в'івторок / у поне'д'ілок це при'несли с'н'ідат' / з й'їі сторо'ни / по'їли / а в'івторок почи'найц'а «'кури» // т'і хто гу'л'али на с'вад'б'і 'ловл'ат' у 'себе 'кури в'дома / при'нос'ат' с'уди де во'ни гу'л'али / у моло'дойі / і 'патрайут' ц'і 'кури / і шо там осталос'а 'йісти // ц'і «'кури» гу'л'айут' до у'паду // прийшла сере'да то во'ни ж не'подойі'дали все / во'но все в 'погр'іб'і / при'ход'ат во'ни в 'сере'ду і пере'д'івайц'а / т'і шо гу'л'айут' / ж'інки чи чолов'іки од'а'гайц'а в моло'ду / над'івайут' 'якийс' т'ул' / к'рас'ац'а 'сажойу / од'івайут' 'маску / в'їажут' 'як'іс' сп'ідни'ц'і / а сп'ідни'ц'і 'шили на с'т'оганках шо 'наче отако'го «'рас ци'ганка / два ци'ганка три ци'ганочка мо'їа» / і 'танц'і гу'л'анки і випивка й за'куска / це було у 'сере'ду // і в 'сере'ду / би'рут' 'воза / це ко'н'ака чи в'іл / 'сад'ат' / спл'ітайут' в'інка 'бат'ков'і й 'матир'і 'т'ік'і то'д'і як'шо вже вс'іх подру'жили / сад'овл'ат' 'бат'ка й 'мат'ір на в'із / 'мати би'ре 'водку / би'ре за'куску / у 'торбу чи кор'зину / с'ідає на в'із / й'їі 'сад'ат' і ви'зут' до 'озера / зн'імайут' 'їх / во'ни сам'і не з'лаз'ат' / і в 'озеро / і ку'пат' / ни'має 'озера / би'рут' ви'лику 'ван:у / чи 'ночви / бутил'ки з во'дойу / і ку'пайут' 'їх / поку'пали т'рошки / 'мати ви'т'агує / нали'ває 'мало / знов ку'пайут' / по'том ви'зут' на'зад до'дому / 'мати вже шо 'має 'їх да'є за'куску перед'івайец'а / вс'іх 'кормит' / це на'зивалос' / о'це три дн'і було та'кої ст'рашної гу'л'ан'їа / це гу'л'али ц'ілими дн'ами // як'шо йшли жни'ва ни гу'л'али с'вад'би бо / ни'з'а гу'л'ат' / 'саме у цей пи'р'їод як 'робл'ат' же зб'ір врожа'їу то с'вад'ба не гу'л'алас'а пото'му_шо це 'тижден' пропадав // по'том / у су'боту у'же ж моло'да / у 'мате'р'і в свек'рухи жи'ве / і бат'ки й'їі / су'губо 'р'ідн'і би'рут' 'випивку / за'куску шо в них 'є / і'дут' до моло'дойі / до бат'к'ів на боршч / по'пробуват' 'який боршч мо'лода нава'рила // ну с'ідають / куль'турне обш'ч'ен'їє // о'це вже у 'сере'ду і в'івторок у'же і 'тумбу г'райут' / і 'танц'і / гар'мошка / 'бубон і ск'рипка / 'чуйеш / і'дут' до моло'дойі / до моло'дого й'дут' од моло'дойі та 'бубон 'каже /

н'е / ск'рипка г'рає / «будем п'ит' / будем гу'л'ат' / будем п'ит' / будем гу'л'ат'» / а
'бубон 'каже / «там по'бачим йак там 'буде / там по'бачим йак там 'буде / там по'бачим
йак там 'буде» / у'же во'ни гу'л'айут' / танц'уйут' 'пол'ку / го'пак / кроков'йак / 'танго /
по'том 'йаблучко / 'йакже шче йа'кийс' / ну с'ловом так · і 'танц'і / 'вал'си / а л'удей же
не то шо приг'лашон'і / приг'лашон'і с'ідали за ст'іл / а с'ходила с'а вс'а 'вулиц'а на
свад'би / у'с'а 'вулиц'а / і це та'ка п'лошча / вес' дв · ір л'удей це йак г'райут' ц'і му'зики
/ 'чуйеш / то а ше ж і ба'йан / гар'мошка / ск'рипка / 'бубон / ну і'шче тар'іл'ками /
с'тавили п'ят' бут'лок / в од'ну нали'вайут' 'повну / д'ругу не'повну / т'рет'у не'повну /
с'тавл'ат' на ст'іл / би'рут' 'ложкою по тих бут'лках // по'том / у 'кого була ше йа'к ·
іс' му'зики / со'п · ілки // а / були та'к · і свад'би / де була духо'ва 'музика / ос' у нас ц'а
од'на була на 'вулиц'і с'вад'ба / духо'ва 'музика / це не 'можна було / а ше ж і краков'йак
/ і 'пол'ка / і кроков'йак / і 'танго / вал'с / і го'пак / і-і / т'реба вс'помнит' ц'і 'танц'і йа'к
· і були //

– Які обов'язки виконувала жінка в сім'ї?

– Во'на 'мала накор'мит' ро'дину // во'на вста'вала / т'ік · і-т'ік · і 'соничко с'ходить'
/ за'кутувалас' / ко'са вже в 'нейі була розп'летена / у'же ко'ли молодий йі'йі розк'в · іч:ав
/ в · ін у'же йій розп'л'ів ко'су і п · ід 'хусткою во'на за'кутувалас'а і вста'ва 'рано во'на
розтоп'л'ала п · іч / бо ва'рила с'н'ідат' // 'йісти ва'рила в казан'ках на 'ц'ілий ден' вс'ій
ро'дин'і / але йа'кшо йіх було 'к · іл'ка то во'ни по'очер'ід'і хто 'варит' 'йісти / а хто йде
на 'поле / а хто йде до ха'з'айство / а хто йде ко'рову до'йіт' / а хто йде в 'хат'і пр'іб ·
і'рат' / о'бов'язки були розпр'ед'ілен'і 'ч · отко // 'перша д'іжа була вс'іда ст'рави 'жидк
· і / боршч суп капус'н'ак / ро'с:ол'н'ік і 'каша // йа'кшо йа'йечко то т'ік · і ди'тин'і бо
кур'ей же не було ба'гато // боршч к'васили / були ве'лик · і д'іж'ки / восе'ни йа'кшо це
було вже у 'бочку ло'жили 'ц'ілу ка'пусту ниви'личку / бур'ак був со'лодкий / чер'воний
/ і це йо'го р'ізали по'полам / вики'дали ту'ди / зали'вали во'дойу / накри'вали / і це дв · і
ни'д'іл'і к'васивс'а цей боршч // йа'к у'же цей боршч 'виквасивс'а / йо'го ви'носили у

погр'іб / накри'вали герме'тично / щоб н'ічо туди ни по'пало // ва'ривс'а боршч із насто'йашчого к'вашеного борш'чу / туди ло'жилас'а кар'топл'а / обов'яз'ково з 'вечора за'мочувалас'а ква'сол'а / перше во'на ки'п'іла / во'на до'вго ки'пит' / по'том кар'топл'а / бур'ак / ка'пуста аж по'том йак це все було го'тове зали'вас'а квас в о'цей боршч у каза'нах / рога'ч'і / о / і за'жарка / а йак було за'жарки 'мало то б'рали ку'сок 'сала // боршч ки'пит' ота'ко / у'сунули у боршч 'сало / ... / 'вит'агнули / у'сунули 'вит'анули / у'сунули 'вит'анули / і отак 'к'іл'ка раз / це та'ка була за'жарка // хл'іб же був сам 'печений // у 'кожн'ій 'хат'і була по'лиц'а / на йа'к'ій були пал'аниц'і / і це 'бат'ко доста'є ц'у пал'аниц'у с'іда'ють во'ни йісти / на стол'і / 'бат'ко 'р'іже хл'іб на стол'і щоб н'іде не в'пала к'ришка і так було йіли //

– А що в хаті жінка ще виконувала?

– Во'на ст'ірала / але 'мило ро'били са'м'і // доста'вали кауст'іку / с'вин'і 'р'іжут' / йа'кес' там ста'ре 'сало / б'рали 'поп'іл і ка'уст'іку і так ва'рили 'мило // 'ночви були дири'в'ян'і / 'доска була і це в цих 'ночвах дири'в'яних во'на сто'їт' / 'бачила в 'ван'і 'доску? / на т'ій 'досц'і во'на ст'іра'є / а о'дежа була не син'тет'іка / 'т'іл'ки полот'нане / а по'том во'на це все на'грузила в од'не в'ідро / у д'руге в'ідро / над'іва'є ко'ромисло і йде на 'р'ічку і там все по'лошче / і по'том во'на при'носить до 'хати і ви'в'ішу'є //

– Як називали жінок, які зраджували?

– 'Курва / 'курва // йіх не" пова'жали / но це ро'билос' та'ємно // те'пер во'ни з'раджуйут' в отк'риту // на'прот'ів од'на 'баба була / во'на в'мерла ма'бут' у див'я'носто год / йі'ї з'ат' д'і'р'ектор за'вода продто'вар'ів // во'на роз'казу'є / що ра'н'іше було 'сил'но 'жарко / а в'із сто'їав / 'кон' і і бич'ки пас'лис'а / а на 'воз'і вс'іда було 'с'іно / і 'каже / ми л'а'гали на в'із і с'пали на 'с'ін'і / а со'с'ід кум / 'вичислив о'це все п'рийшов у но'ч'і і з 'бабойу на 'с'ін'і / і н'іх'то про це не знав / а по'том йім пон'равилос' / в'ійш'ло в при'вичку // це та'ке са'ма / це оче'видец' ме'н'і роз'казувала / так шо блуд був споконв'е'ков / була і л'убов / ну йа'к'шо од:а'вали йі'ї 'зам'іж не за'л'убого во'на все

жит'а чорн'іла / але примир'алас' / вона була 'мати / була в'енчана / а йакшо ти в'інчана ти давала запов'іт з 'Богом шо ти 'будеш в'ірна / л'убитимеш і д'батимеш //

– *Як чоловік і діти реагували, якщо мати зрадила?*

– Ну шо в'ін зробив? / йакшо в'ін йі'їі прош'чав / в'ін все жит'а йі'їі бив / але / йа то'б'і розкажу / у нас тут був 'д'ад'ко / в'ін шив са'пожк'і / 'тапочк'і ... / 'вал'анки / Л'ах // був п'равил'ний / п'раве'дний і ба'гатий / сам із духо'венства // в 'н'ого були два 'сини / в'ін йіх пови'учував / і сам дер'жав 'пас'іку / а по со'с'ідцтву жи'ла 'б'ідна-'б'ідна 'баба / в 'нейі було т'роїе д'ітей / 'баба Ку'либабка / 'хата 'б'ідна і д'іти та'к'і 'б'ідн'і у 'хат'і ма'н'ус'ін'кій / так вона т'рошки йіх пов'чила // і все жит'а в'ін з 'тойу Ку'либабкойу кру'тив л'убов // вс'і про це з'нали ти'хесен'ко-ти'хесен'ко / л'убов в н'іх була безко'рислива //

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Дячук В.Р. Сміслові елементи концепту *мати* в похідних від іменників *мати* й *неня* в українських середньонаддніпрянських та гуцульських говірках. *Gwary Dziś. Poznań*, 2023. V. 16. S. 53–64.
2. Дячук В.Р. Номінативне поле концепту *батьки* в мовній картині світу гуцулів. *Записки з українського мовознавства*. Одеса, 2023. Вип. 30. С. 242–253.
3. Дячук В.Р. Репрезентація підконцепту *Мати Божя* в сучасних середньонаддніпрянських та гуцульських говірках. *Українська мова*. 2023. № 2 (86). С. 116–131.
4. Дячук В.Р. Вербалізація концепту *мати* в середньонаддніпрянських та гуцульських говірках: спроба зіставлення. *Мовознавчий вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. Черкаси, 2022. Вип. 32. С. 35–45.
5. Дячук В.Р. Семантичний простір концепту як джерело інтерпретації його змісту. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. Київ, 2022. Вип. 1 (31). С. 12–16.